This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA OMNIA.

TOMVS DECIMVS SEPTIMVS,

Insunt

I, Quaestiones Tusculanae lib V
II, De natura deorum ad Brutum lib III
III De divinatione lib. II
IV. De Fato liber singularis

M. TVLLII CICERONIS OPERA

QVAE SVPERSVNT OMNIA

SECVNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE EDITIONES.

VOL. DECIMVM SEPTIMVM.

MANNHEMII,

Cura & Sumptibus Societatis literatae

MDCCLXXXVII.

878
C7
1783
V. 17-18

[illegible]
methodist [illegible]
4 [illegible]-45

M. TVLLII CICERONIS

TVSCULANARVM QVAESTIONVM

AD

BRVTVM

LIBER I.

DE

CONTEMNENDA MORTE.

CUM defenſionum laboribus, ſenatoriisque I muneribus aut omnino, aut magna ex parte 1 eſſem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maxime, ad ea ſtudia, quæ retenta animo, remiſſa temporibus, longo intervallo intermiſſa revocavi: &, cum omnium artium, quæ ad rectam vivendi viam pertinerent, ratio & diſciplina, ſtudio ſapientiæ, quæ philoſophia dicitur, contineretur; hoc mihi Latinis literis illuſtrandum putavi: non, quia philoſophia Græcis & literis & doctoribus percipi non poſſet; ſed meum ſemper judicium fuit, omnia noſtros aut inveniſſe per ſe ſapientius, quam Græcos; aut accepta

ab illis feciſſe meliora, quæ quidem digna
2 ſtatuiſſent, in quibus elaborarent. Nam mo-
res & inſtituta vitæ, resque domeſticas ac
familiares nos profecto & melius tuemur &
lautius: rem vero publicam noſtri majores
certe melioribus temperaverunt & inſtitutis
& legibus. Quid loquar de re militari? in
qua cum virtute noſtri multum valuerunt,
tum plus etiam diſciplina. Jam illa, quæ
natura, non literis aſſecuti ſunt, neque
cum Græcia, neque ulla cum gente ſunt
conferenda. Quæ enim tanta gravitas,
quæ tanta conſtantia, magnitudo animi,
probitas, fides, quæ tam excellens in om-
ni genere virtus in ullis fuit, ut ſit cum
3 majoribus noſtris comparanda? Doctrina
Græcia nos & omni literarum genere ſupe-
rabat; in quo erat facile vincere non repu-
gnantes. Nam cum apud Græcos antiquiſſi-
mum ſit e doctis genus poetarum, ſi quidem
Homerus fuit & Heſiodus ante Romam con-
ditam, Archilochus regnante Romulo; ſe-
rius poeticam nos accepimus: annis enim fe-
re DX poſt Romam conditam Livius fabulam
dedit, C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano,
conſulibus, anno ante natum Ennium, qui
fuit major natu, quam Plautus & Nævius.

Sero igitur a noſtris poetæ vel cogniti, 2
vel recepti. Quamquam eſt in Originibus,
ſolitos eſſe in epulis canere convivas ad
tibicinem de clarorum hominum virtuti-
bus; honorem tamen huic generi non fuiſ-
ſe, declarat oratio Catonis, in qua obje-
cit, ut probrum, M. Nobiliori, quod is in
provinciam poetas duxiſſet: duxerat autem
conſul ille in Aetoliam, ut ſcimus, Ennium.
Quo minus igitur honoris erat poetis, eo mi-
nora ſtudia fuerunt; nec tamen ſi qui magnis
ingeniis in eo genere exſtiterunt, non ſatis
Græcorum gloriæ reſponderunt. An cenſe- 4
mus, ſi Fabio, nobiliſſimo homini, laudi da-
tum eſſet, quod pingeret, non multos etiam
apud nos futuros Polycletos & Parrhaſios
fuiſſe? Honos alit artes, omnesque incen-
duntur ad ſtudia gloria; jacentque ea ſem-
per, quæ apud quosque improbantur. Sum-
mam eruditionem Græci ſitam cenſebant in
nervorum vocumque cantibus, igitur & Epa-
minondas, princeps, meo judicio, Græciæ,
fidibus præclare ceciniſſe dicitur: Themiſto-
clesque aliquot ante annos, cum in epulis
recuſaſſet lyram, habitus eſt indoctior. Er-
go in Græcia muſici floruerunt, diſcebantque
id omnes, nec, qui neſciebat, ſatis excultus

5 doctrina putabatur. In ſummo apud illos
honore geometria fuit; itaque nihil mathe-
maticis illuſtrius. At nos, metiendi, ratio-
cinandique utilitate, hujus artis terminavi-
3 mus modum. At contra oratorem celeriter
complexi ſumus: nec eum primo eruditum,
aptum tamen ad dicendum: poſt autem eru-
ditum. nam Galbam, Africanum, Lælium,
doctos fuiſſe traditum eſt; ſtudioſum autem
eum, qui iis ætate anteibat, Catonem; poſt
vero Lepidum, Carbonem, Gracchos; dein-
de ita magnos noſtram ad ætatem, ut non
multum, aut nihil omnino Græcis cederetur.
Philoſophia jacuit usque ad hanc ætatem, nec
ullum habuit lumen literarum Latinarum;
quæ illuſtranda & excitanda nobis eſt, ut, ſi
occupati profuimus aliquid civibus noſtris,
6 proſimus etiam, ſi poſſumus, otioſi. In quo
eo magis nobis eſt elaborandum, quod multi
jam eſſe Latini libri dicuntur ſcripti incon-
ſiderate, ob optimis illis quidem viris, ſed
non ſatis eruditis. Fieri autem poteſt, ut re-
cte quis ſentiat, & id, quod ſentit, polite
eloqui non poſſit. ſed mandare quemquam
literis cogitationes ſuas, qui eas nec diſpo-
nere, nec illuſtrare poſſit, nec delectatione
aliqua allicere lectorem, hominis eſt intempe-

ranter abutentis & otio, & literis. Itaque
ſuos libros ipſi legunt cum ſuis, nec quiſ-
quam attingit, præter eos, qui eandem li-
centiam ſcribendi ſibi permitti volunt. Qua-
re ſi aliquid oratoriæ laudis noſtra attulimus
induſtria, multo ſtudioſius philoſophiæ fon-
tes aperiemus, e quibus etiam illa manabat.
Sed, ut Ariſtoteles, vir ſummo ingenio, ſcien- 4
tiæ copia, cum motus eſſet Iſocratis rheto- 7
ris gloria, docere etiam cœpit adoleſcentes
dicere, & prudentiam cum eloquentia jun-
gere; ſic nobis placet nec priſtinum dicendi
ſtudium deponere, & in hac majore & ube-
riore arte verſari. Hanc enim perfectam phi-
loſophiam ſemper judicavi, quæ de maximis
quæſtionibus copioſe poſſet ornateque dice-
re: in quam exercitationem ita nos ſtudioſe
[operam] dedimus, ut jam etiam ſcholas Græ-
corum more habere auderemus; ut nuper
tuum poſt diſceſſum in Tuſculano, cum eſ-
ſent plures mecum familiares, tentavi, quid
in eo genere poſſem. Ut enim antea declami-
tabam cauſas; quod nemo me diutius fecit:
ſic hæc nunc mihi ſenilis eſt declamatio. Po-
nere jubebam, de quo quis audire vellet:
ad id aut ſedens, aut ambulans diſputabam.
Itaque dierum quinque ſcholas, ut Græci ap- 8

pellant, in totidem libros contuli. Fiebat autem ita, ut, cum is, qui audire vellet, dixiſſet, quid ſibi videretur, tum ego contra dicerem. Hæc eſt enim, ut ſcis, vetus & Socratica ratio contra alterius opinionem diſſerendi. nam ita facillime, quid veriſimillimum eſſet, inveniri poſſe Socrates arbitrabatur. Sed quo commodius diſputationes noſtræ explicentur, ſic eas exponam, quaſi agatur res, non quaſi narretur. Ergo ita naſcetur exordium.

5 *AUDITOR.* Malum mihi videtur eſſe
9 mors. *MARCUS.* Iisne, qui mortui ſunt, an iis, quibus moriendum eſt? *A.* Utrisque. *M.* Eſt miſerum igitur, quoniam malum. *A.* Certe. *M.* Ergo & ii, quibus evenit jam, ut morerentur, & ii, quibus eventurum eſt, miſeri. *A.* Mihi ita videtur. *M.* Nemo ergo non miſer. *A.* Prorſus nemo. *M.* Et quidem, ſi tibi conſtare vis, omnes, quicunque nati ſunt, eruntve, non ſolum miſeri, ſed etiam ſemper miſeri. Nam ſi ſolos eos diceres miſeros, quibus moriendum eſſet; neminem tu quidem eorum, qui viverent, exciperes: moriendum eſt enim omnibus: eſſet tamen miſeriæ finis in morte. Quoniam autem etiam mortui miſeri ſunt, in miſeriam naſcimur ſempiternam.

neceſſe eſt enim, miſeros eſſe eos, qui cen-
tum millibus annorum ante occiderunt, vel
potius omnes, quicunque nati ſunt. *A*. Ita
prorſus exiſtimo. *M*. Dic, quæſo, tum te il- 10
la terrent, triceps apud inferos Cerberus, Co-
cyti fremitus, transvectio Acherontis, men-
to ſummam aquam attingens ſiti enectus Tan-
talus? num illud, quod

Siſiphu' verſat
Saxum ſudans nitendo, neque proficit hilum?

fortaſſe etiam inexorabiles judices, Minos &
Rhadamanthus; apud quod nec te L. Craſ-
ſus defendet, nec M. Antonius, nec, quam-
quam apud Græcos judices res agetur, po-
teris adhibere Demoſthenem: tibi ipſi pro te
erit maxima corona cauſa dicenda. Hæc
fortaſſe metuis, & idcirco mortem cenſes eſ-
ſe ſempiternum malum. *A*. Adeone me de 6
lirare cenſes, ut iſta eſſe credam? *M*. An tu
hæc non credis? *A*. Minime vero. *M*. Male
hercule narras. *A*. Cur? quæſo. *M*. Quia
diſertus eſſe poſſem, ſi contra iſta dicerem.
A. Quis enim non in ejusmodi cauſa? aut 11
quid negotii eſt, hæc poetarum & pictorum
portenta convincere? *M*. Atqui pleni ſunt
libri contra iſta ipſa philoſophorum diſſeren-
tium. *A*. Inepte ſane. quis eſt enim tam

excors, quem iſta moveant? *M.* Si ergo apud
inferos miſeri non ſunt, ne ſunt quidem apud
inferos ulli. *A.* Ita prorſus exiſtimo. *M.* Ubi
ergo ſunt ii, quos miſeros dicis? aut quem
locum incolunt? ſi enim ſunt, nusquam eſſe
non poſſunt. *A.* Ego vero nusquam eſſe il-
los puto. *M.* Igitur ne eſſe quidem. *A.* Pror-
ſus iſto modo; & tamen miſeros ob id ipſum
12 quidem, quia nulli ſunt. *M.* Jam mallem
Cerberum metueres, quam iſta tam inconſi-
derate diceres. *A.* Quid tandem? *M.* Quem
eſſe negas, eundem eſſe dicis. ubi eſt acumen
tuum? cum enim miſerum eſſe dicis, tum
eum, qui non ſit, dicis eſſe. *A.* Non ſum ita
hebes, ut iſtuc dicam. *M.* Quid dicis igitur?
A. Miſerum eſſe, verbi cauſa, M. Craſſum,
qui illas fortunas morte dimiſerit: miſerum
Cn. Pompejum, qui tanta dignitate, tanta
gloria ſit orbatus: omnes denique miſeros,
qui hac luce careant. *M.* Revolveris eodem:
ſint enim oportet, ſi miſeri ſunt; tu autem
modo negabas eos eſſe, qui mortui eſſent. Si
igitur non ſunt, nihil poſſunt eſſe; ita ne mi-
ſeri quidem ſunt. *A.* Non dico fortaſſe etiam,
quod ſentio: nam iſtuc ipſum, non eſſe, cum
13 fueris, miſerrimum puto. *M.* Quid? miſe-
rius, quam omnino nunquam fuiſſe? ita, qui

nondum nati ſunt, miſeri jam ſunt, quia non
ſunt; & nos ipſi, ſi poſt mortem miſeri fu-
turi ſumus, miſeri fuimus, antequam nati.
Ego autem non commemini, antequam ſum
natus, me miſerum: tu ſi meliore memoria
es, velim ſcire, ecquid de te recordere. *A.*
Ita jocaris, quaſi ego dicam eos miſeros, qui 7
nati non ſunt, & non eos, qui mortui ſunt.
M. Eſſe ergo eos dicis. *A.* Immo, quia non
ſunt, cum fuerint, eo miſeros eſſe. *M.* Pu-
gnantia te loqui non vides? quid enim tam
pugnat, quam non modo miſerum, ſed om-
nino quidquam eſſe, qui non ſit? an tu egreſ-
ſus porta Capena, cum Calatini, Scipionum,
Serviliorum, Metellorum ſepulcra vides, mi-
ſeros putas illos? *A.* Quoniam me verbo
premis, poſthac non ita dicam, *miſeros eſſe,*
ſed tantum, *miſeros,* ob id ipſum, quia non
ſunt. *M.* Non dicis igitur, *miſer eſt M. Craſ-
ſus,* ſed tantum, *miſer M. Craſſus.* *A.* Ita
plane. *M.* Quaſi non neceſſe ſit, quidquid 14
iſto modo pronunties, id aut eſſe, aut non
eſſe. An tu dialecticis ne imbutus quidem
es? In primis enim hoc traditur: Omne pro-
nuntiatum (ſic enim mihi in præſentia oc-
currit, ut appellarem ἀξίωμα: utar poſt alio,
ſi invenero melius) id ergo eſt pronuntia-

tum, quod eſt verum aut falſum. Cum dicis igitur, *miſer M. Craſſus:* aut hoc dicis, *miſer eſt M. Craſſus*, ut poſſit judicari, verum id falſumne ſit: aut nihil dicis omnino. *A.* Age, jam concedo, non eſſe miſeros, qui mortui ſunt, quoniam extorſiſti, ut faterer, qui omnino non eſſent, eos ne miſeros quidem eſſe poſſe. Quid? qui vivimus: cum moriendum ſit, nonne miſeri ſumus? quæ enim poteſt in vita eſſe jucunditas, cum dies & noctes cogitandum ſit, jam jamque eſſe moriendum?

8 *M.* Ecqui ergo intelligis, quantum mali
15 de humana conditione dejeceris? *A.* Quonam modo? *M.* Quia, ſi mori etiam mortuis miſerum eſſet, infinitum quoddam & ſempiternum malum haberemus in vita. Nunc video calcem; ad quam cum ſit diſcurſum, nihil ſit præterea extimeſcendum. Sed tu mihi videris Epicharmi, acuti, nec inſulſi hominis, ut Siculi, ſententiam ſequi. *A.* Quam? non enim novi. *M.* Dicam, ſi potero, Latine: ſcis enim me Græce loqui in Latino ſermone non plus ſolere, quam in Græco Latine. *A.* Et recte quidem; ſed quæ tandem eſt Epicharmi iſta ſententia? *M.*

*Emori nolo: ſed me eſſe mortuum nihil ae-
ſtimo.*

A. Jam agnoſco Græcum, & quoniam coe-
giſti, ut concederem, qui mortui eſſent, eos
miſeros non eſſe, perfice, ſi potes, ut ne mo-
riendum quidem eſſe miſerum putem. *M.* Jam 16
iſtuc quidem nihil negotii eſt: ſed etiam ma-
jora molior. *A.* Quo modo hoc nihil ne-
gotii eſt? aut quæ ſunt tandem iſta majora?
M. Quoniam, ſi poſt mortem nihil eſt mali,
ne mors quidem eſt malum; cui proximum
tempus eſt poſt mortem, in quo mali nihil
eſſe concedis: ita ne moriendum quidem eſ-
ſe, malum eſt, id eſt enim, perveniendum
eſſe ad id, quod non eſſe malum confitemur.
A. Uberius iſta quæſo: hæc enim ſpinoſiora,
prius, ut confitear, me cogunt, quam ut aſ-
ſentiar. ſed quæ ſunt ea, quæ dicis te ma-
jora moliri? *M.* Ut doceam, ſi poſſim, non
modo malum non eſſe, ſed bonum etiam eſſe
mortem. *A.* Non poſtulo id quidem; aveo
tamen audire: ut enim non efficias quod vis,
tamen, mors ut malum non ſit, efficies. ſed
nihil te interpellabo: continentem orationem
audire malo. *M.* Quid? ſi te rogavero ali- 17
quid, nonne reſpondebis? *A.* Superbum id
quidem eſſet. ſed, niſi quid neceſſe erit, ma-

9 lo non roges. *M.* Geram tibi morem, & e
quæ vis, ut potero, explicabo: nec tame
quaſi Pythius Apollo, certa ut ſint & fix
quæ dixero; ſed ut homunculus unus e mu
tis, probabilia conjectura ſequens: ultra eni
quo progrediar, quam ut veri videam ſimili
non habeo. Certa dicent ii, qui & percipi e
poſſe dicunt, & ſe ſapientes eſſe profitentu
A. Tu, ut videtur: nos ad audiendum p
rati ſumus.

18 *M.* Mors igitur ipſa, quæ videtur noti
ſima res eſſe, quid ſit, primum eſt videndu
Sunt enim, qui diſceſſum animi a corpore p
tent eſſe mortem: ſunt, qui nullum cenſea
fieri diſceſſum, ſed una animum & corp
occidere, animumque cum corpore exſti
gui. Qui diſcedere animum cenſent, alii ſt
tim diſſipari, alii diu permanere, alii ſemp
Quid ſit porro ipſe animus; aut ubi, aut u
de, magna diſſenſio eſt. aliis cor ipſum, an
mus videtur; ex quo *excordes, vecordes, co*
*cordes*que dicuntur: & Naſica ille pruden
bis conſul, *Corculum*, &

19 *Egregie cordatus homo catus Aelius Sextu*

Empedocles animum eſſe cenſet, cordi ſu
fuſum ſanguinem: aliis pars quædam cer
bri viſa eſt animi principatum tenere: al
nec

nec cor ipſum placet, nec cerebri quandam
partem, eſſe animum; ſed alii in corde, alii
in cerebro dixerunt animi eſſe ſedem & lo-
cum. Animum autem, alii animam, ut fere
noſtri, ipſum declarat nomen: nam & agere
animam, & efflare dicimus, & animoſos, &
bene animatos, & ex animi ſententia: ipſe
autem *animus* ab anima dictus eſt. Zenoni
Stoico animus, ignis videtur. Sed hæc qui- 10
dem, quæ dixi, cor, ſanguinem, cerebrum, 20
animam, ignem, vulgo: reliqua fere ſinguli,
ut multi ante veteres: proxime autem Ari-
ſtoxenus, muſicus, idemque philoſophus; ip-
ſius corporis intentionem quandam velut in
cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur; ſic
eſt corporis totius natura & figura, varios
motus cieri, tanquam in cantu ſonos. Hic
ab artificio ſuo non receſſit, & tamen dixit
aliquid, quod ipſum, quale eſſet, erat multo
ante & dictum & explanatum a Platone. Xe-
nocrates animi figuram & quaſi corpus, ne-
gavit eſſe, verum numerum dixit eſſe, cujus
vis, ut jam antea Pythagoræ viſum erat, in
natura maxima eſſet. Ejus doctor Plato tri-
plicem finxit animam; cujus principatum, id
eſt, rationem, in capite, ſicut in arce, po-
ſuit; & duas partes parere voluit, iram &

cupiditatem, quas locis diſcluſit: iram i
pectore, cupiditatem ſubter præcordia l
cavit. Dicæarchus autem in eo ſermon
quem Corinthi habitum tribus libris exponi
doctorum hominum diſputantium, primo l
bro multos loquentes facit; duobus Pher
cratem quendam Phthiotam ſenem, quem a
a Deucalione ortum, diſſerentem inducit, n
hil eſſe omnino animum, & hoc eſſe nome
totum inane, fruſtraque animalia & animan
tes appellari: neque in homine ineſſe an
mum, vel animam, neo in beſtia; vimque om
nem eam, qua vel agamus quid, vel ſentia
mus, in omnibus corporibus vivis æquabil
ter eſſe fuſam, nec ſeparabilem a corpore e
ſe, quippe quæ nulla ſit, nec ſit quidquam
niſi corpus unum, & ſimplex, ita figuratum
ut temperatione naturæ vigeat & ſentiat.
Ariſtoteles longe omnibus (Platonem ſemp
excipio) præſtans & ingenio & diligentia
cum quatuor illa genera principiorum eſſe
complexus, e quibus omnia orirentur, quin
tam quandam naturam cenſet eſſe, e qua ſ
mens: cogitare enim, & providere, & di
cere, & docere, & invenire aliquid, & ta
multa alia, meminiſſe, amare, odiſſe, cupe
re, timere, angi, lætari; hæc & ſimilia ea

rum in horum quatuor generum nullo ineſſe
putat: quintum genus adhibet, vacans nomine:
& ſic ipſum animum, ἐντελεχίαν appellat
novo nomine, quaſi quandam continuatam
motionem & perennem. Niſi quæ me 22
forte fugiunt, hæ ſunt fere omnium de animo
ſententiæ. Democritum enim, magnum
quidem illum virum, ſed lævibus & rotundis
corpuſculis efficientem animum concurſu
quodam fortuito, omittamus: nihil eſt enim
apud iſtos, quod non atomorum turba conficiat.
Harum ſententiarum quæ vera ſit, 23
deus aliquis viderit: quæ veriſimillima, magna
quæſtio eſt. Utrum igitur inter has ſententias
dijudicare malumus, an ad propoſitum
redire? *A.* Cuperem equidem utrumque,
ſi poſſet: ſed eſt difficile confundere.
quare ſi, ut iſta non differantur, liberari mortis
metu poſſumus, id agamus: ſin id non
poteſt, niſi hac quæſtione animorum explicata,
nunc, ſi videtur, hoc: illud alias. *M.* Quod
malle te intelligo, id puto eſſe commodius.
efficiet enim ratio, ut quæcunque vera ſit
earum ſententiarum, quas expoſui, mors aut
malum non ſit, aut ſit bonum potius. Nam 24
ſi cor, aut ſanguis, aut cerebrum eſt animus,

B 2

certe, quoniam eſt corpus, interibit cum reliquo corpore: ſi anima eſt, fortaſſe diſſipabitur: ſi ignis, exſtinguetur: ſi eſt Ariſtoxeni harmonia, diſſolvetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animum dicat eſſe? His ſententiis omnibus nihil poſt mortem pertinere ad quemquam poteſt: pariter enim cum vita ſenſus amittitur. Non ſentientis autem, nihil eſt, ullam in partem quod interſit. Reliquorum ſententiæ ſpem afferunt, ſi te forte hoc delectat, poſſe animos, cum e corporibus exceſſerint, in cœlum, quaſi in domicilium ſuum, pervenire. *A.* Me vero delectat, idque, primum ita eſſe velim: deinde, etiam ſi non ſit, mihi tamen perſuaderi velim. *M.* Quid tibi ergo opera noſtra opus eſt? num eloquentia Platonem ſuperare poſſumus? evolve diligenter ejus eum librum, qui eſt de animo: amplius quod deſideres, nihil erit. *A.* Feci mehercule, & quidem ſæpius, ſed neſcio quo modo, dum lego, aſſentior: cum poſui librum, & mecum ipſe de immortalitate animorum cœpi cogitare, aſſenſio omnis illa elabitur. *M.* Quid hoc? dasne aut manere animos poſt mortem, aut morte ipſa interire? *A.* Do vero. *M.* Quid, ſi maneant? *A.* Beatos eſſe concedo. *M.* Si

intereant? *A.* Non eſſe miſeros, quoniam ne ſint quidem. Jam iſtuc, coacti a te, paulo ante conceſſimus. *M.* Quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficiet, animis manentibus, aut non miſeros, ſenſu carentes?

A. Expone igitur, niſi moleſtum eſt, pri- 12
mum animos, ſi potes, remanere poſt mor- 26
tem: tum, ſi minus id obtinebis, (eſt enim arduum,) docebis, carere omni malo mortem. Ego enim iſtuc ipſum vereor, ne malum ſit, non dico carere ſenſu, ſed carendum eſſe. *M.* Auctoribus quidem ad iſtam ſententiam, quam vis *obtineri*, uti optimis poſſumus; quod in omnibus cauſis & debet & ſolet valere plurimum: & primum quidem antiquitate, quæ quo propius aberat ab ortu & divina progenie, hoc melius ea fortaſſe, quæ erant vera, cernebat.

Itaque unum illud erat inſitum priſcis il- 27
lis, quos *Caſcos* appellat Ennius, eſſe in morte ſenſum, neque exceſſu vitæ ſic deleri hominem, ut funditus interiret: idque cum multis aliis rebus, tum e pontificio jure & ceremoniis ſepulcrorum intelligi licet; quas maximis ingeniis præditi nec tanta cura coluiſſent, nec violatas tam inexpiabili religione

ſanxiſſent, niſi hæreret in eorum mentibus,
mortem non interitum eſſe omnia tollentem
atque delentem, ſed quandam quaſi migra-
tionem commutationemque vitæ, quæ in cla-
ris viris & feminis dux in cœlum ſoleret eſ-
ſe; in ceteris humi retineretur, & permane-
28 ret tamen. Ex hoc & noſtrorum opinione

Romulus in coelo cum diis agit aevum,

ut famæ aſſentiens dixit Ennius; & apud
Græcos, indeque perlapſus ad nos, & usque
ad Oceanum Hercules, tantus & tam præ-
ſens habetur deus. Hinc Liber deus, Semele
natus, eademque famæ celebritate Tyndari-
dæ fratres, qui non modo adjutores in proe-
liis victoriæ populi Romani, ſed etiam nun-
tii fuiſſe perhibentur. Quid? Ino, Cadmi fi-
lia, nonne Leucothea nominata a Græcis,
Matuta habetur a noſtris? Quid? totum pro-
pe cœlum, ne plures perſequar, nonne hu-
13 mano genere completum eſt? Si vero ſcru-
29 tari vetera, & ex his ea, quæ ſcriptores Græ-
ci prodiderunt, eruere coner; ipſi illi, majo-
rum gentium dii qui habentur, hinc a nobis
profecti in cœlum reperientur. Quare, quo-
rum demonſtrantur ſepulcra in Græcia: re-
miniſcere, quoniam es initiatus, quæ tradan-
tur myſteriis: tum denique, quam hoc late

pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quæ multis poſt annis tractari coepiſſent, phyſica didiciſſent, tantum ſibi perſuaſerant, quantum natura admonente cognoverant: rationes & cauſas rerum non tenebant: viſis quibusdam ſæpe movebantur, hisque maxime nocturnis, ut viderentur ii, qui vita exceſſerant, vivere. Ut porro firmiſſimum hoc af- 30
ferri videtur, cur deos eſſe credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam ſit immanis, cujus mentem non imbuerit deorum opinio. Multi de iis prava ſentiunt; id enim vitioſo more effici ſolet: omnes tamen eſſe vim & naturam divinam arbitrantur; nec vero id collocutio hominum aut conſenſus effecit: non inſtitutis opinio eſt confirmata, non legibus. Omni autem in re conſenſio omnium gentium, lex naturæ putanda eſt. Quis eſt igitur, qui ſuorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem; luctum ſuſtuleris: nemo enim moeret ſuo incommodo. Dolent fortaſſe & anguntur: ſed illa lugubris lamentatio, fletusque moerens, ex eo eſt, quod eum, quem diliximus, vitæ commodis privatum arbitramur, idque ſentire. At-

que hæc ita ſentimus natura duce, nulla ra-
tione, nullaque doctrina.

14 Maximum vero argumentum eſt, naturam
31 ipſam de immortalitate animorum tacitam ju-
dicare, quod omnibus curæ ſunt, & maxi-
me quidem, quæ poſt mortem futura ſint.
Vide "De Senectute" XI. *Serit arbores, quae alteri ſeculo proſint*, ut
ait Statius in Synephebis: quid ſpectans, niſi
etiam poſtera ſecula ad ſe pertinere? Ergo
arbores ſeret diligens agricola, quarum ad-
ſpiciet baccam ipſe nunquam: vir magnus
leges, inſtituta, rempublicam non ſeret? Quid
procreatio liberorum, quid propagatio nomi-
nis, quid adoptiones filiorum, quid teſtamen-
torum diligentia, quid ipſa ſepulcrorum mo-
numenta, quid elogia ſignificant, niſi nos fu-
32 tura etiam cogitare? Quid illud? num du-
bitas, quin ſpecimen naturæ capi debeat ex
optima quaque natura? Quæ eſt igitur me-
lior in hominum genere natura, quam eo-
rum, qui ſe natos ad homines juvandos, tu-
tandos, conſervandos arbitrantur? Abiit ad
deos Hercules: nunquam abiiſſet, niſi, cum
inter homines eſſet, eam ſibi viam muniviſſet.
Vetera jam iſta, & religione omnium con-
15 ſecrata. Quid in hac republica tot tantos-
que viros ob rempublicam interfectos cogi-

taſſe arbitramur? iisdemne ut finibus nomen
ſuum, quibus vita, terminaretur? Nemo un-
quam ſine magna ſpe immortalitatis ſe pro
patria offerret ad mortem. Licuit eſſe otio- 33
ſo Themiſtocli, licuit Epaminondæ, licuit,
ne & vetera & externa quæram, mihi. Sed
neſcio quo modo inhæret in mentibus quaſi
ſeculorum quoddam augurium futurorum; id
que in maximis ingeniis altiſſimisque animis &
exiſtit maxime, & apparet facillime. Quo qui-
dem demto, quis tam eſſet amens, qui ſem-
per in laboribus & periculis viveret? Lo- 34
quor de principibus: quid poetæ? nonne
poſt mortem nobilitari volunt? unde ergo
illud?

Adſpicite, o cives, ſenis Ennii imagini, formam.
Hic veſtrum panxit maxima facta patrum.

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria: idemque,

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Faxit. cur? volito vivu' per ora virum.

Sed quid poetas? opifices poſt mortem nobilitari volunt. Quid enim Phidias ſui ſimilem ſpeciem incluſit in clypeo Minervæ, cum inſcribere non liceret? Quid noſtri philoſophi? nonne in his ipſis libris, quos ſcribunt de

contemnenda gloria, ſua nomina inſcribunt?
35 Quod ſi omnium conſenſus naturæ vox eſt; omneſque, qui ubique ſunt, conſentiunt eſſe aliquid, quod ad eos pertineat, qui vita ceſſerint; nobis quoque idem exiſtimandum eſt: &, ſi, quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima ſint, cernere naturæ vim maxime; veriſimile eſt, cum optimus quisque maxime poſteritati ſerviat, eſſe aliquid, cujus is poſt mortem ſenſum ſit habiturus.

16 Sed ut deos eſſe natura opinamur, qua-
36 leſque ſint, ratione cognoſcimus; ſic permanere animos arbitramur conſenſu nationum omnium: qua in ſede maneant, qualesque ſint, ratione diſcendum eſt; cujus ignoratio finxit inferos, easque formidines, quas tu contemnere non ſine cauſa videbare. In terram enim cadentibus corporibus, hisque humo tectis, e quo dictum eſt *humari*, ſub terra cenſebant reliquam vitam agi mortuorum; quam eorum opinionem magni errores con-
37 ſecuti ſunt, quos auxerunt poetæ. Frequens enim conſeſſus theatri, in quo ſunt mulierculæ & pueri, movetur audiens tam grande carmen:

Adſum, atque advenio Acheronte, vix, via alta, atque ardua,

Per ſpeluncas ſaxis ſtructas aſperis, pendentibus,
Maximis: ubi rigida conſtat craſſa caligo inferum.

antumque valuit error, qui mihi quidem jam ublatus videtur, ut, corpora cremata cum tirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, uæ ſine corporibus nec fieri poſſent, nec ntelligi. Animos enim per ſe ipſos viventes non poterant mente complecti; formam aliuam figuramque quærebant: inde Homeri ota νεκυΐα: inde ea, quæ meus amicus Apius νεκρομαντεῖα faciebat: inde in vicinia noſtra Averni lacus,

Unde animae excitantur obſcura umbra, aperto oſtio
Alti Acherontis, falſo ſanguine, imagines mortuorum.

Has tamen imagines loqui volunt; quod fieri nec ſine lingua, nec ſine palato, nec ſine faucium, laterum, pulmonum vi & figura poteſt: nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. Magni autem 38
eſt ingenii, ſevocare mentem a ſenſibus, & cogitationem a conſuetudine abducere. Itaque credo equidem etiam alios tot ſeculis, ſed, quod literis exſtet proditum, Pherecydes Sy-

rius primum dixit, animos hominum e ſempiternos: antiquus ſane; fuit enim m regnante gentili. Hanc opinionem diſcip lus ejus Pythagoras maxime confirmavi qui cum Superbo regnante in Italiam ven ſet, tenuit magnam illam Græciam cum h nore diſciplinæ, tum etiam auctoritate; mu taque ſecula poſtea ſic viguit Pythagoreoru nomen, ut nulli alii docti viderentur.

17 Sed redeo ad antiquos: rationem illi ſente tiæ ſuæ non fere reddebant, niſi quid er
39 numeris aut deſcriptionibus explicandum. Pl tonem ferunt, ut Pythagoreos cognoſcere in Italiam veniſſe, & in ea cum alios mul tos, tum Archytam, Timæumque cognoviſſe & didiciſſe Pythagorea omnia; primumqu de animorum æternitate non ſolum ſenſiſſe idem, quod Pythagoram, ſed rationem etiam attuliſſe; quam, niſi quid dicis, prætermit tamus, & hanc totam ſpem immortalitatis relinquamus. *A*. An tu, cum me in ſum mam exſpectationem adduxeris, deſeris? er rare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias, ſcio, & quem ex tuo ore ad
40 miror, quam cum iſtis vera ſentire. *M*. Ma cte virtute: ego enim ipſe cum eodem ipſo non invitus erraverim. Num igitur dubita

mus ſicut pleraque, ſic & hoc? quamquam
oc quidem minime. Perſuadent enim ma-
hematici, terram in medio mundo ſitam ad
niverſi cœli complexum quaſi puncti inſtar
btinere, quod *κέντρον* illi vocant: eam por-
o naturam eſſe quatuor omnia gignentium
orporum, ut quaſi partita habeant inter ſe
k diviſa momenta: terrena & humida ſuo-
te nutu & ſuo pondere ad pares angulos in
erram & in mare ferantur; reliquæ duæ par-
es, una ignea, altera animalis, ut illæ ſu-
periores in medium locum mundi gravitate
ferantur & pondere, ſic hæ ſurſum rectis li-
neis in cœleſtem locum ſubvolent, ſive ipſa
natura ſuperiora appetentes, ſive quod a gra-
vioribus leviora natura repellantur. Quæ cum
conſtent, perſpicuum debet eſſe, animos, cum
e corpore exceſſerint, ſive illi ſint animales,
id eſt, ſpirabiles, ſive ignei, in ſublime ferri.
Si vero aut numerus quidam ſit animus, quod 41
ſubtiliter magis, quam dilucide dicitur, aut
quinta illa non nominata magis, quam non
intellecta natura; multo etiam integriora ac
puriora ſunt, ut a terra longiſſime ſe effe-
rant. Horum igitur aliquid animus eſt, ne
tam vegeta mens aut in corde, cerebrove,
aut in Empedocleo ſanguine demerſa jaceat.

18 Dicæarchum vero cum Ariſtoxeno, æqua & condiſcipulo ſuo, doctos ſane homines omittamus: quorum alter ne condoluiſſe quidem unquam videtur, qui animum ſe haberi non ſentiat: alter ita delectatur ſuis cantibus, ut eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex intervallis ſonorum noſſe poſſumus, quorum varia compoſitio etiam harmonias efficit plures: membrorum vero ſitus & figura corporis, vacans animo, quam poſſit harmoniam efficere, non video: ſed hic quidem, quamvis eruditus ſit, ſicut eſt, hæc magiſtro concedat Ariſtoteli; canere ipſe doceat. bene enim illo proverbio Græcorum præcipitur,

Quam quisque norit artem, in hac ſe exerceat.

42 Illam vero funditus ejiciamus individuorum corporum lævium & rotundorum concurſionem fortuitam; quam tamen Democritus concalefactam & ſpirabilem, id eſt, animalem eſſe voluit. Is autem animus, qui, ſi eſt horum quatuor generum, ex quibus omnia conſtare dicuntur, ex inflammata anima conſtat, ut potiſſimum videri video Panætio, ſuperiora capeſſat neceſſe eſt: nihil enim habent hæc duo genera proni, & ſupera ſemper pe-

ſunt. Ita, ſive diſſipantur, procul a terris id evenit: ſive permanent & conſervant habitum ſuum, hoc etiam magis neceſſe eſt ferantur ad cœlum, & ab his perrumpatur & dividatur craſſus hic & concretus aer, qui eſt terræ proximus. Calidior eſt enim, vel potius ardentior animus, quam eſt hic aer, quem modo dixi craſſum atque concretum; quod ex eo ſciri poteſt, quia corpora noſtra, terreno principiorum genere confecta, ardore animi concaleſcunt. Accedit, ut eo fa- 19
cilius animus evadat ex hoc aere, quem ſæpe 43
jam appello, eumque perrumpat, quod nihil eſt animo velocius: nulla eſt celeritas, quæ poſſit cum animi celeritate contendere: qui ſi permanet incorruptus, ſuique ſimilis, neceſſe eſt ita feratur, ut penetret & dividat omne cœlum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur; quod & humidum & caliginoſum eſt, propter exhalationes terræ. Quam regionem cum ſuperavit animus, naturamque ſui ſimilem contigit & agnovit; junctis ex anima tenui, & ex ardore ſolis temperato, ignibus inſiſtit, & finem altius ſe efferendi facit. Tum enim ſui ſimilem & levitatem & calorem adeptus, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem movetur;

eaque ei demum naturalis eſt ſedes, cum
ſui ſimilem penetravit, in quo nulla re ege
aletur, & ſuſtentabitur iisdem rebus, quib
44 aſtra ſuſtentantur & aluntur. Cumque co
poris facibus inflammari ſoleamus ad omn
fere cupiditates, eoque magis incendi, qu
iis æmulemur, qui ea habeant, quæ nos h
bere cupiamus; profecto beati erimus, cu
corporibus relictis, & cupiditatum & æm
lationum erimus expertes: quodque nunc f
cimus, cum laxati curis ſumus, ut ſpecta
aliquid velimus & viſere, id multo tum f
ciemus liberius; totosque nos in contempla
dis rebus perſpiciendisque ponemus, propte
ea quod & natura ineſt mentibus noſtris i
ſatiabilis quædam cupiditas veri videndi;
oræ ipſæ locorum illorum, quo faciliore
nobis cognitionem rerum cœleſtium, eo ma
45 jorem cognoſcendi cupiditatem dabunt. Ha
enim pulchritudo etiam in terris patriam i
lam & avitam (ut ait Theophraſtus) phil
ſophiam, cognitionis cupiditate incenſam, ex
citavit: præcipue vero fruentur ea, qui tu
etiam, cum, has terras incolentes, circum
fuſi erant caligine, tamen acie mentis diſp
cere cupiebant. Etenim ſi nunc aliquid aſſ
qui ſe putant, qui oſtium Ponti viderunt,

eas

tas anguſtias, per quas penetravit ea, quæ eſt nominata

Argo, quia Argivi in ea, delecti viri,
Vecti, petebant pellem inauratam arietis;

aut ii, qui Oceani freta illa viderunt,

Europam, Libyamque rapax ubi dividit unda.

Quod tandem ſpectaculum fore putamus, cum totam terram contueri licebit, ejusque cum ſitum, formam, circumſcriptionem, tum & habitabiles regiones, & rurſum omni cultu, propter vim frigoris aut caloris, vacantes? Nos enim ne nunc quidem oculis cernimus 46 ea, quæ videmus: neque enim eſt ullus ſenſus in corpore, ſed, ut non ſolum phyſici docent, verum etiam medici, qui iſta aperta & patefacta viderunt, viæ quaſi quædam ſunt ad oculos, ad aures, ad nares a ſede animi perforatæ. Itaque ſæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris & oculis & auribus, nec videmus, nec audimus; ut facile intelligi poſſit, animum & videre, & audire, non eas partes, quæ quaſi feneſtræ ſunt animi; quibus tamen ſentire nihil queat mens, niſi id agat, & adſit. Quid, quod eadem mente res diſſimillimas comprehendimus, ut colorem, ſaporem, ca-

lorem, odorem, ſonum? quæ nunquam quin-
que nuntiis animus cognoſceret, niſi ad eum
omnia referrentur, & is omnium judex ſo-
47 lus eſſet. Atque ea profecto tum multo pu-
riora & dilucidiora cernentur, cum, quo na-
tura fert, liber animus pervenerit. Nam nunc
quidem, quamquam foramina illa, quæ pa-
tent ad animum a corpore, callidiſſimo arti-
ficio natura fabricata eſt, tamen terrenis con-
cretisque corporibus ſunt interſepta quodam-
modo. Cum autem nihil erit præter ani-
mum; nulla res objecta impediet, quo mi-
21 nus percipiat, quale quidque ſit. Quamvis
copioſe hæc diceremus, ſi res poſtularet,
quam multa, quam varia, quanta ſpecta-
cula animus in locis cœleſtibus eſſet habitu-
48 rus. Quæ quidem cogitans, ſoleo ſæpe mi-
rari nonnullorum inſolentiam philoſophorum,
qui naturæ cognitionem admirantur, ejus-
que inventori & principi gratias exſultantes
agunt, eumque venerantur, ut deum: libe-
ratos enim ſe per eum dicunt graviſſimis do-
minis, terrore ſempiterno, & diurno ac no-
cturno metu. quo terrore? quo metu? quæ
eſt anus tam delira, quæ timeat iſta, quæ
vos videlicet, ſi phyſica non didiciſſetis, ti-
meretis?

Acheruſia templa, alta Orci, pallida
Leti, obnubila, obſita tenebris loca.

Non pudet philoſophum in eo gloriari, quod hæc non timeat, & quod falſa eſſe cognoverit? ex quo intelligi poteſt, quam acuti naturæ ſint, qui hæc ſine doctrina credituri fuerint. Præclarum autem neſcio quid adepti 49
ſunt, quod didicerunt, ſe, cum tempus mortis veniſſet, totos eſſe perituros; quod ut ita ſit (nihil enim pugno) quid habet iſta res aut lætabile, aut glorioſum? nec tamen mihi ſane quidquam occurrit, cur non Pythagoræ ſit & Platonis vera ſententia. Ut enim rationem Plato nullam afferret (vide, quid homini tribuam) ipſa auctoritate me frangeret: tot autem rationes attulit, ut velle ceteris, ſibi certe perſuaſiſſe videatur.

Sed plurimi contra nituntur, animosque 22
quaſi capite damnatos morte multant; ne- 50
que aliud eſt quidquam, cur incredibilis his animorum videatur æternitas, niſi quod nequeunt, qualis animus ſit vacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. quaſi vero intelligant, qualis ſit in ipſo corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus: aut, ſi jam poſſent in homine vivo cerni omnia, quæ nunc tecta ſunt, caſurusne in

conſpectum videatur animus; an tanta ſit
51 ejus tenuitas, ut fugiat aciem. Hæc reputent iſti, qui negant, animum ſine corpore ſe intelligere poſſe: videbunt, quem in ipſo corpore intelligant. Mihi quidem naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoque obſcurior, qualis animus in corpore ſit, tanquam alienæ domi, quam qualis, cum exierit, & in liberum cœlum, quaſi domum ſuam venerit. Niſi enim, quod nunquam vidimus, id quale ſit, intelligere poſſumus; certe, & deum ipſum, & divinum animum, corpore liberatum, cogitatione complecti non poſſumus. Dicæarchus quidem, & Ariſtoxenus, quia difficilis erat animi, quid aut qualis eſſet, intelligentia, nullum omnino
52 animum eſſe dixerunt. Eſt illud quidem vel maximum, animo ipſo animum videre; & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis, quo monet, ut ſe quisque noſcat. Non enim, credo, id præcipit, ut membra noſtra, aut ſtaturam, figuramve noſcamus: neque nos corpora ſumus; neque ego, tibi dicens hoc, corpori tuo dico. Cum igitur, *Noſce te*, dicit, hoc dicit, Noſce animum tuum. nam corpus quidem quaſi vas eſt, aut aliquod animi receptaculum. Ab animo tuo quidquid agi-

tur, id agitur a te: hunc igitur noſſe, niſi divinum eſſet, non eſſet hoc acrioris cujusdam animi præceptum tributum a deo, ſe ipſum poſſe cognoſcere.

Sed ſi, qualis ſit animus, ipſe animus neſ- 53
ciet; dic, quæſo, ne eſſe quidem ſe ſciet? ne moveri quidem ſe? ex quo illa ratio nata eſt Platonis, quæ a Socrate eſt in Phædro explicata, a me autem poſita eſt in ſexto libro
de republica: *Quod ſemper movetur, aeter-* 23
num eſt: quod autem motum affert alicui, quodque ipſum agitatur aliunde, quando finem habet motus, vivendi quoque finem habeat neceſſe eſt. Solum igitur quod ſe ipſum movet, quia nunquam deſeritur a ſe, nunquam ne moveri quidem deſinit: quin etiam ceteris, quae moventur, hic fons, hoc principium eſt
movendi: principii autem nulla eſt origo. Nam 54
e principio oriuntur omnia: ipſum autem nulla ex re alia naſci poteſt. Nec enim eſſet principium, quod gigneretur aliunde; quod ſi nunquam oritur, ne occidit quidem unquam. Nam principium exſtinctum nec ipſum ab alio renaſcetur, nec a ſe aliud creabit; ſiquidem neceſſe eſt a principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo ſit, quod ipſum a ſe movetur. id autem nec naſci poteſt, nec mori;

vel concidat omne coelum, omnisque terra conſiſtat neceſſe eſt, nec vim ullam nanciſcatur, qua primo impulſu moveatur. Cum pateat igitur, aeternum id eſſe, quod ſe ipſum moveat; quis eſt, qui hanc naturam animis eſſe tributam neget? inanimum eſt enim omne, quod pulſu agitatur externo: quod autem eſt animale, id motu cietur interiore, & ſuo. Nam haec eſt propria natura animi atque vis, quae ſi eſt una ex omnibus, quae ſe ipſa ſemper moveat; neque nata certe eſt, & aeterna eſt.

55 Licet concurrant plebeji omnes philoſophi, (ſic enim ii, qui a Platone & Socrate, & ab ea familia diſſident, appellandi videntur) non modo nihil unquam tam eleganter explicabunt, ſed ne hoc quidem ipſum, quam ſubtiliter concluſum ſit, intelligent. Sentit igitur animus ſe moveri: quod cum ſentit, illud una ſentit, ſe vi ſua, non aliena moveri; nec accidere poſſe, ut ipſe unquam a ſe deſeratur; ex quo efficitur æternitas: niſi quid habes ad hæc. *A.* Ego vero facile ſim paſſus, ne in mentem quidem mihi aliquid contra venire: ita iſti faveo ſententiæ.

24 *M.* Quid illa tandem? num leviora cen-
56 ſes, quæ declarant ineſſe in animis hominum divina quædam? quæ ſi cernerem quemad-

modum naſci poſſent, etiam quemadmodum
interirent, viderem. Nam ſanguinem, bilem,
pituitam, oſſa, nervos, venas, omnem deni-
que membrorum & totius corporis figuram
videor poſſe dicere, unde concreta & quo
modo facta ſint. Animum ipſum, ſi nihil eſ-
ſet in eo, niſi id, ut per eum viveremus, tam
natura putarem hominis vitam ſuſtentari,
quam vitis, quam arboris: hæc enim etiam
dicimus vivere. Item ſi nihil haberet animus
hominis, niſi ut appeteret aut refugeret, id
quoque eſſet ei commune cum beſtiis. Ha- 57
bet primum memoriam, & eam infinitam,
rerum innumerabilium; quam quidem Plato
recordationem eſſe vult ſuperioris vitæ. Nam
in illo libro, qui inſcribitur *Menon*, puſionem
quendam Socrates interrogat quædam geo-
metrica de dimenſione quadrati. Ad ea ſic
ille reſpondet, ut puer: & tamen ita faciles
interrogationes ſunt, ut gradatim reſpondens
eodem perveniat, quo ſi geometrica didiciſ-
ſet; ex quo effici vult Socrates, ut diſcere ni-
hil aliud ſit, niſi recordari: quem locum mul-
to etiam accentatius explicat in eo ſermone,
quem habuit eo ipſo die, quo exceſſit e vita.
Docet enim, quemvis, qui omnium rerum
rudis eſſe videatur, bene interroganti reſpon-

dentem, declarare, ſe non tum illa diſcere,
ſed reminiſcendo recognoſcere; nec vero fie-
ri ullo modo poſſe, ut a pueris tot rerum
atque tantarum inſitas & quaſi conſignatas
in animis notiones, quas ἐννοίας vocant, ha-
beremus, niſi animus, anteqam in corpus in-
58 traviſſet, in rerum cognitione viguiſſet. Cum-
que nihil eſſet, ut omnibus locis a Platone
diſſeritur, (nihil enim ille putat eſſe, quod
oriatur & intereat; idque ſolum eſſe, quod
ſemper tale ſit, qualem *ideam* appellat ille,
nos *ſpeciem*) non potuit animus hæc in cor-
pore incluſus agnoſcere; cognita attulit; ex
quo tam multarum rerum cognitionis admi-
ratio tollitur. Neque ea plane videt animus,
cum tam repente in inſolitum tamque per-
turbatum domicilium immigravit; ſed cum
ſe collegit atque recreavit, tum agnoſcit illa
reminiſcendo. Ita nihil aliud eſt diſcere, niſi
59 recordari. Ego autem majore etiam quodam
modo memoriam admiror. Quid eſt enim il-
lud, quod meminimus? aut quam habet vim?
aut unde natam? non quæro, quanta memo-
ria Simonides fuiſſe dicatur, quanta Theo-
dectes, quanta is, qui a Pyrrho legatus ad
ſenatum eſt miſſus, Cyneas, quanta nuper
Charmades, quanta, qui modo fuit, Scepſius

Metrodorus, quanta noſter Hortenſius? de communi hominum memoria loquor, & eorum maxime, qui in aliquo majore ſtudio & arte verſantur; quorum quanta mens ſit, difficile eſt exiſtimare; ita multa meminerunt.
Quorſum igitur hæc ſpectat oratio? quæ ſit 25
illa vis, & unde, intelligendum puto. Non eſt 60
certe nec cordis, nec ſanguinis, nec cerebri, nec atomorum. Anima ſit animus, ignisve, neſcio; nec me pudet, ut iſtos, fateri neſcire, quod neſciam: illud ſi ulla alia de re obſcura affirmare poſſem, ſive anima, ſive ignis ſit animus, eum jurarem eſſe divinum. Quid enim, obſecro te, terrane tibi, aut hoc nebuloſo & caliginoſo cœlo, aut ſata aut concreta videtur tanta vis memoriæ? ſi, quid ſit hoc, non vides; at, quale ſit, vides: ſi ne id quidem; at, quantum ſit, profecto vides.
Quid igitur? utrum capacitatem aliquam in 61
animo putamus eſſe, quo, tanquam in aliquod vas, ea quæ meminimus, infundantur? abſurdum id quidem. Qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi poteſt? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi quaſi ceram, animum putamus, & memoriam eſſe ſignatarum rerum in mente veſtigia? Quæ poſſunt verborum, quæ rerum ipſarum

eſſe veſtigia? quæ porro tam immenſa m
gnitudo, quæ illa tam multa poſſit effinger
62 Quid? illa vis, quæ tandem eſt, quæ inv
ſtigat occulta, quæ inventio atque excogit
tio dicitur? ex hacne tibi terrena, morta
que natura & caduca, concreta ea videtu
aut qui primus, quod ſummæ ſapientiæ P
thagoræ viſum eſt, omnibus rebus impoſ
nomina? aut qui diſſipatos homines congı
gavit, & ad ſocietatem vitæ convocavit? a
qui ſonos vocis, qui infiniti videbantur, pa
cis literarum notis terminavit? aut qui erra
tium ſtellarum curſus, regreſſiones, inſtiti
nes notavit? Omnes magni; etiam ſuperi
res, qui fruges, qui veſtitum, qui tecta, q
cultum vitæ, qui præſidia contra feras inv
nerunt: a quibus manſuefacti & exculti, a n
ceſſariis artificiis ad elegantiora defluximu
Nam & auribus oblectatio magna parta e
inventa & temperata varietate & natura ſ
norum; & aſtra ſuſpeximus, tum ea, qu
ſunt infixa certis locis, tum illa non re, ſ
vocabulo errantia; quorum converſiones, o
nesque motus, qui animo vidit, is docuit, ſ
milem animum ſuum ejus eſſe, qui ea fab
63 catus eſſet in cœlo. Nam cum Archimed
lunæ, ſolis, quinque errantium motus in ſph

am illigavit, effecit idem, quod ille, qui in
Timæo mundum ædificavit Platonis deus, ut
tarditate & celeritate diſſimillimos motus una
regeret converſio. Quod ſi in hoc mundo
fieri ſine deo non poteſt, ne in ſphæra qui-
dem eosdem motus Archimedes ſine divino
ingenio potuiſſet imitari. Mihi vero ne hæc 26
quidem notiora & illuſtriora carere vi divi- 64
na videntur; ut ego aut poetam grave ple-
numque carmen ſine cœleſti aliquo mentis
inſtinctu putem fundere, aut eloquentiam ſi-
ne quadam vi majore fluere, abundantem ſo-
nantibus verbis, uberibusque ſententiis. Phi-
loſophia vero, omnium mater artium, quid
eſt aliud, niſi, ut Plato ait, donum, ut ego,
inventum deorum? Hæc nos primum ad il-
lorum cultum, deinde ad jus hominum, quod
ſitum eſt in generis humani ſocietate, tum
ad modeſtiam magnitudinemque animi eru-
divit; eademque ab animo, tanquam ab ocu-
lis, caliginem diſpulit, ut omnia ſupera, in-
fera, prima, ultima, media videremus. Pror- 65
ſus hæc divina mihi videtur vis, quæ tot res
efficiat & tantas. Quid eſt enim memoria re-
rum & verborum? quid porro inventio? pro-
fecto id, quo nec in deo quidquam majus in-
telligi poteſt. Non enim ambroſia deos, aut

nectare, aut Juventate pocula miniſtrant lætari arbitror; nec Homerum audio, qui Ganymedem a diis raptum ait propter formam, ut Jovi bibere miniſtraret: non juſta cauſa, cur Laomedonti tanta fieret injuria. fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat: divina mallem ad nos. Quæ autem divina? vigere, ſapere, invenire, meminiſſe. Ergo animus, ut ego dico, divinus eſt; ut Euripides audet dicere, deus: & quidem ſi deus aut anima, aut ignis eſt, idem eſt animus hominis. Nam ut illa natura cœleſtis & terra vacat & humore; ſic utriusque harum rerum humanus animus eſt expers: ſin autem eſt quinta quædam natura ab Ariſtotele inducta primum; hæc & deorum eſt, &
27 animorum. Hanc nos ſententiam ſecuti, his
66 ipſis verbis in conſolatione hæc expreſſimus: *Animorum nulla in terris origo inveniri poteſt: nihil enim eſt in animis mixtum atque concretum, aut quod ex terra natum atque fictum eſſe videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut ſtabile, aut igneum. his enim in naturis nihil ineſt, quod vim memoriae, mentis, cogitationis habeat, quod & praeterita teneat, & futura provideat, & complecti poſſit praeſentia; quae ſola divina ſunt. nec invenietur*

mquam, unde ad hominem venire poſſint, niſi a deo. Singularis eſt igitur quaedam natura atque vis animi, ſejuncta ab his uſitatis notisque naturis. Ita quidquid eſt illud, quod ſentit, quod ſapit, quod vivit, quod viget, coeleſte & divinum eſt, ob eamque rem aeternum ſit neceſſe eſt. Nec vero deus ipſe, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quaedam & libera, ſegregata ab omni concretione mortali, omnia ſentiens, & movens, ipſaque praedita motu ſempiterno.
Hoc e genere, atque eadem e natura eſt hu- 67
mana mens.

Ubi igitur, aut qualis eſt iſta mens? Ubi 28
tua, aut qualis? poteſne dicere? an, ſi omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem, ne iis quidem, quæ habeo, mihi per te uti licebit? non valet tantum animus, ut ſe ipſe videat; at, ut oculus, ſic animus ſeſe non videns alia cernit. Non videt autem, quod minimum eſt, formam ſuam. fortaſſe: quamquam id quoque: ſed relinquamus: vim certe, ſagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. Hæc magna, hæc divina, hæc ſempiterna ſunt. Qua facie quidem ſit, aut ubi habitet, ne quærendum quidem eſt.
ut, cum videmus ſpeciem primum candorem- 68

que cœli ; deinde converſionis celeritat
tantam, quantam cogitare non poſſumus ; t
viciſſitudines dierum atque noctium, comn
tationesque temporum quadripartitas, ad n
turitatem frugum & ad temperationem c
porum aptas ; eorumque omnium modera
rem & ducem ſolem ; lunamque accretio
& diminutione luminis, quaſi faſtorum no
ſignantem dies ; tum in eodem orbe, in X
partes diſtributo, quinque ſtellas ferri, e
dem curſus conſtantiſſime ſervantes, diſpa
bus inter ſe motibus ; nocturnamque cœli fo
mam undique ſideribus ornatam ; tum gl
bum terræ eminentem e mari, fixum in m
dio mundi univerſi loco, duabus oris diſta
tibus habitabilem & cultum ; quarum alt
ra, quam nos incolimus, ſub axe poſita
ſtellas ſeptem, unde

Horrifer Aquilonis ſtridor gelidas molit
nives :

altera Auſtralis, ignota nobis, quam voca
69 Græci ἀντίχθονα : ceteras partes incultas
quod aut frigore rigeant, aut urantur cal
re : hic autem, ubi habitamus, non inte
mittit ſuo tempore

Coelum miteſcere, arbores frondeſcere,
Vites laetificae pampinis pubeſcere,

Rami baccarum ubertate incurviſcere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes ſcatere, herbis prata conveſtirier:

ım multitudinem pecudum, partim ad veſ-endum, partim ad cultus agrorum, partim d vehendum, partim ad corpora veſtienda; ominemque ipſum quaſi contemplatorem cœ- ac deorum, ipſorumque cultorem: atque ominis utilitati agros omnes & maria pa-entia. Hæc igitur, & alia innumerabilia 29
um cernimus, poſſumusne dubitare, quin 70
is præſit aliquis vel effector, ſi hæc nata ınt, ut Platoni videtur; vel, ſi ſemper fue-int, ut Ariſtoteli placet, moderator tanti peris & muneris? ſic mentem hominis, quam-is eam non videas, ut deum non vides; ta-nen ut deum agnoſcis ex operibus ejus, ſic x memoria rerum, & inventione, & cele-itate motus, omnique pulchritudine virtu-is, vim divinam mentis agnoſcito. In quo gitur loco eſt? credo equidem in capite; &, ur credam, afferre poſſum: ſed alias: nunc ıbi ubi ſit animus, certe quidem in te eſt. Quæ eſt ei natura? propria, puto, & ſua. ed fac igneam, fac ſpirabilem: nihil ad id, le quo agimus. Illud modo videto, ut deum ıoris, etſi ejus ignores & locum & faciem,

ſic animum tibi tuum notum eſſe oporteret etiam ſi ejus ignores & locum, & formam.
71 In animi autem cognitione dubitare non poſſumus, niſi plane in phyſicis plumbei ſumus, quin nihil ſit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Quod cum ita ſit, certe nec ſecerni, nec dividi, nec diſcerpi, nec diſtrahi poteſt; nec interire igitur. Eſt enim interitus quaſi diſceſſus, & ſecretio, ac diremtus earum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur.

His & talibus rationibus adductus Socrates, nec patronum quæſivit ad judicium capitis, nec judicibus ſupplex fuit; adhibuitque liberam contumaciam, a magnitudine animi ductam, non a ſuperbia; & ſupremo vitæ die de hoc ipſo multa diſſeruit; & paucis ante diebus, cum facile poſſet educi e cuſtodia, noluit; & cum pæne in manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita eſt, ut non ad mortem trudi, verum in cœ-
30 lum videretur aſcendere. Ita enim cenſebat,
72 itaque diſſeruit, duas eſſe vias, duplicesque curſus animorum e corpore excedentium. Nam qui ſe humanis vitiis contaminaviſſent, & ſe totos libidinibus dedidiſſent, quibus cæcati

cati velut domeſticis vitiis atque flagitiis ſe
inquinaviſſent, vel republica violanda frau-
des inexpiabiles concepiſſent, iis devium quod-
dam iter eſſe, ſecluſum a concilio deorum.
Qui autem ſe integros caſtosque ſervaviſſent,
quibusque fuiſſet minima cum corporibus
contagio, ſeſeque ab his ſemper ſevocaſſent,
eſſentque in corporibus humanis vitam imi-
tati deorum; his ad illos, a quibus eſſent
profecti, reditum facilem patere. Ita com- 73
memorat, ut cygni, qui non ſine cauſa Apol-
lini dicati ſint, ſed quod ab eo divinationem
habere videantur, qua providentes quid in
morte boni ſit, cum cantu & voluptate mo-
riantur; ſic omnibus & bonis & doctis eſſe
faciendum. Nec vero de hoc quisquam du-
bitare poſſet, niſi idem nobis accideret, dili-
genter de animo cogitantibus, quod iis ſæpe
uſu venit, qui acriter oculis deficientem ſo-
lem intuerentur, ut adſpectum omnino amit-
terent: ſic mentis acies ſe ipſa intuens non-
nunquam hebeſcit; ob eamque cauſam con-
templandi diligentiam amittimus. Itaque du-
bitans, circumſpectans hæſitans, multa ad-
verſa revertens, tanquam in rate, in mari
immenſo, noſtra vehitur oratio. Sed hæc &
vetera, & a Græcis. Cato autem ſic abiit

vita, ut cauſam moriendi nactum ſe eſſe gau-
74 deret. Vetat enim dominans ille in nobis deus, injuſſu hinc nos ſuo demigrare. Cum vero cauſam juſtam deus ipſe dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, ſæpe multis; næ ille, medius fidius, vir ſapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam exceſſerit: nec tamen illa vincla carceris ruperit: leges enim vetant: ſed tanquam a magiſtratu, aut ab aliqua poteſtate legitima, ſic a deo evocatus atque emiſſus exierit. *Tota enim philoſophorum vita*, ut ait idem, *commentatio mortis eſt.*

31 Nam quid aliud agimus, cum a voluptate, id
75 eſt, a corpore, cum a re familari, quæ eſt miniſtra & famula corporis, cum a republica, cum a negotio omni ſevocamus animum? quid, inquam, tum agimus, niſi animum ad ſeipſum advocamus, ſecum eſſe cogimus, maximeque a corpore abducimus? Secernere autem a corpore animum, nec quidquam aliud eſt, quam emori diſcere. Quare hoc commentemur, mihi crede, disjungamusque nos a corporibus, id eſt, conſueſcamus mori. Hoc &, dum erimus in terris, erit illi cœleſti vitæ ſimile; &, cum illuc ex his vinculis emiſſi feremur, minus tardabitur curſus animorum. nam qui in compedibus corporis ſemper fuerunt,

etiam cum ſoluti ſunt, tardius ingrediuntur, ut ii, qui ferro vincti multos annos fuerunt. quo cum venerimus, tum denique vivemus. Nam hæc quidem vita mors eſt; quam lamentari poſſem, ſi liberet.

A. Satis tu quidem in Conſolatione es la- 76
mentatus: quam cum lego, nihil malo, quam has res relinquere; his vero modo auditis, multo magis. *M.* Veniet tempus, & quidem celeriter, & ſive retractabis, ſive properabis: volat enim ætas. Tantum autem abeſt ab eo, ut malum mors ſit, quod tibi dudum videbatur, ut verear, ne homini nihil ſit non malum aliud certe, ſed nihil bonum aliud potius; ſi quidem vel dii ipſi, vel cum diis futuri ſumus. *A.* Quid refert? adſunt enim, qui hæc non probent. *M.* Ego autem nunquam ita te in hoc ſermone dimittam, ulla uti ratione mors tibi videri malum poſſit. *A.*
Qui poteſt, cum iſta cognoverim? *M.* Qui 77
poſſit, rogas? catervæ veniunt contra dicentium, non ſolum Epicureorum, quos equidem non deſpicio, ſed neſcio quo modo doctiſſimus quisque contemnit; acerrime autem deliciæ meæ, Dicæarchus, contra hanc immortalitatem diſſeruit. Is enim tres libros ſcripſit, qui Lesbiaci vocantur, quod Myti-

lenis ſermo habetur, in quibus vult efficere, animos eſſe mortales. Stoici autem uſuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus: diu
32 manſuros ajunt animos, ſemper, negant. Num vis igitur audire, cur, etiam ſi ita ſit, mors tamen non ſit in malis? *A.* Ut videtur: ſed
78 me nemo de immortalitate depellet. *M.* Laudo id quidem; etſi nihil nimis oportet confidere. movemur enim ſæpe aliquo acute concluſo: labamus, mutamusque ſententiam clarioribus etiam in rebus. in his eſt enim aliqua obſcuritas. Id igitur ſi acciderit, ſimus armati. *A.* Sane quidem: ſed, ne accidat, providebo.

M. Num quid igitur eſt cauſæ, quin amicos noſtros Stoicos dimittamus; eos dico, qui ajunt animos manere, e corpore cum exceſſerint, ſed non ſemper? *A.* Iſtos vero; qui, quod tota in hac cauſa difficillimum eſt, ſuſcipiant, poſſe animum manere corpore vacantem: illud autem, quod non modo facile ad credendum eſt, ſed eo conceſſo, quod volunt, conſequens, id certe non dant, ut, cum diu permanſerit, ne intereat. *M.* Bene repre-
79 hendis: & ſe iſto modo res habet. Credamus igitur Panætio, a Platone ſuo diſſentienti? quem enim omnibus locis divinum, quem

ſapientiſſimum, quem ſanctiſſimum, quem Homerum philoſophorum appellat, hujus hanc unam ſententiam de immortalitate animorum non probat. Vult enim, quod nemo negat, quidquid natum ſit, interire; naſci, autem animos, quod declaret eorum ſimilitudo, qui procreantur, quæ etiam in ingeniis, non ſolum in corporibus appareat. Alteram autem affert rationem: nihil eſſe, quod doleat, quin id ægrum eſſe quoque poſſit; quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos; ergo etiam interire. Hæc re- 33
felli poſſunt: ſunt enim ignorantis, cum de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu ſemper vacet, non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinesque verſentur; quas is, contra quem hæc dicuntur, ſemotas a mente & diſcluſas putat. Jam ſimilitudo magis apparet in beſtiis; quarum animi ſunt rationis expertes. Hominum autem ſimilitudo in corporum figura magis exſtat; & ipſi animi, magni refert, quali in corpore locati ſint: multa enim e corpore exiſtunt, quæ acuant mentem; multa, quæ obtundant. Ariſtoteles quidem ait, *omnes ingenioſos melancholicos eſſe*; ut ego

me tardiorem eſſe non moleſte feram: enu merat multos; idque quaſi conſtet, rationem cur ita fiat, affert. Quod ſi tanta vis eſt a habitum mentis in iis, quæ gignuntur in cor pore; (ea ſunt autem, quæcunque ſunt, qua ſimilitudinem faciant;) nihil neceſſitatis a
81 fert, cur naſcatur, animi ſimilitudo. Omitt diſſimilitudines. Vellem adeſſe poſſet Panæ tius: vixit cum Africano: quærerem ex eo cujus ſuorum ſimilis fuiſſet Africani fratri nepos: facie vel patris; vita, omnium per ditorum ita ſimilis, ut eſſet facile deterrimus cujus etiam ſimilis, P. Craſſi, & ſapientis, & eloquentis, & primi hominis, nepos, multo rumque aliorum virorum clarorum, quos ni hil attinet nominare, nepotes & filii? Sed quid agimus? oblitine ſumus, hoc nunc no bis eſſe propoſitum, cum ſatis de æternitate dixiſſemus, ne ſi interirent quidem animi, quidquam mali eſſe in morte? *A.* Ego vero memineram: ſed te de æternitate dicentem aberrrae a propoſito facile patiebar.

34 *M.* Video te alte ſpectare, & velle in cœ-
82 lum migrare. *A.* Spero fore, ut contingat id nobis: ſed fac, ut iſti volunt, animos non remanere poſt mortem: video nos, ſi ita ſit, privari ſpe beatioris vitæ. *M.* Mali vero quid

affert iſta ſententia? fac enim ſic animum interire, ut corpus: num igitur aliquis dolor, aut omnino poſt mortem ſenſus in corpore eſt? Nemo id quidem dicit: etſi Democritum inſimulat Epicurus: Democritici negant. Ne in animo quidem igitur ſenſus remanet: ipſe enim nusquam eſt. Ubi igitur malum eſt? quoniam nihil tertium eſt. an, quoniam ipſe animi diſceſſus a corpore non fit ſine dolore? ut credam ita eſſe. quam eſt id exiguum! & falſum eſſe arbitror; & fit plerumque ſine ſenſu; nonnunquam etiam cum voluptate; totumque hoc leve eſt, qualecunque eſt. fit enim ad punctum temporis. *A.* Illud angit, 38
vel potius excruciat, diſceſſus ab omnibus iis, quæ ſunt bona in vita. *M.* Vide, ne a malis dici verius poſſit. quid ego nunc lugeam vitam hominum? vere & jure poſſum. Sed quid neceſſe eſt, cum id agam, ne poſt mortem miſeros nos putemus fore, etiam vitam efficere deplorando miſeriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipſos, quantum potuimus, conſolati ſumus. A malis igitur mors abducit, non a bonis, verum ſi quærimus. Hoc quidem a Cyrenaico Hegeſia ſic copioſe diſputatur, ut is a rege Ptolemæo prohibitus eſſe dicatur illa in ſcholis dicere, quod multi,

84 his auditis, mortem ſibi ipſi conſciſcerent. Cal-
limachi quidem epigramma in Ambraciotam
Cleombrotum eſt; quem ait, cum nihil ei ac-
cidiſſet adverſi, e muro ſe in mare abjeciſſe,
lecto Platonis libro. Ejus autem, quem dixi,
Hegeſiæ liber eſt ἀποκαρτερῶν, quod a vita
quidam per inediam diſcedens, revocatur
ab amicis; quibus reſpondens, vitæ huma-
næ enumerat incommoda: poſſem id facere,
etſi minus quam ille, qui omnino vivere ex-
pedire nemini putat. Mitto alios. Etiam-
ne nobis expedit, qui & domeſticis & foren-
ſibus ſolatiis ornamentisque privati, certe, ſi
ante occidiſſemus, mors nos a malis, non a
35 bonis abſtraxiſſet? Sit igitur aliquis, qui ni-
85 hil mali habeat, nullum a fortuna vulnus ac-
ceperit. Metellus ille honoratus quatuor fi-
liis: at quinquaginta Priamus; e quibus ſe-
ptem & decem juſta uxore natis: in utroque
eandem habuit fortuna poteſtatem; ſed uſa in
altero eſt. Metellum enim multi filii, filiæ,
nepotes, neptes in rogum impoſuerunt: Pria-
mum tanta progenie orbatum, cum in aram
confugiſſet, hoſtilis manus interemit. Hic ſi
vivis filiis, incolumi regno occidiſſet,

Aſtante ope barbarica,
Tectis caelatis, laqueatis,

utrum tandem a bonis, an a malis diſceſſiſſet? tum profecto videretur a bonis. At certe ei melius eveniſſet, nec tam flebiliter illa canerentur,

Haec omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari,
Jovis aram ſanguine turpari.

Quaſi vero iſta, vel quidquam tum potuerit ei melius accidere. quod ſi ante occidiſſet, tamen eventum omnino amiſiſſet; hoc autem tempore ſenſum malorum amiſit. Pompejo 86 noſtro familiari, cum graviter ægrotaſſet Neapoli, melius eſt factum. coronati Neapolitani fuerunt: nimirum etiam Puteolani vulgo ex oppidis publice gratulabantur. Ineptum ſane negotium, & Græculum; ſed tamen fortunatum. Utrum igitur, ſi tum eſſet extinctus, a bonis rebus, an a malis diſceſſiſſet? Certe a miſeris: non enim cum ſocero bellum geſſiſſet: non imparatus arma ſumſiſſet: non domum reliquiſſet: non ex Italia fugiſſet: non, exercitu amiſſo, nudus in ſervorum ferrum & manus incidiſſet: non liberi defleti: non fortunæ omnes a victoribus poſſiderentur. Qui, ſi mortem tum obiſſet, in ampliſſimis fortunis occidiſſet; is propagatione vitæ quot, quantas, quam incre-

36 dibiles hauſit calamitates? Hæc morte eff‑ giuntur, etiam ſi non evenerint, tamen qui poſſunt evenire. Sed homines ea ſibi accide‑ re poſſe non cogitant. Metelli ſperat ſibi quiſ‑ que fortunam: perinde quaſi aut plures for‑ tunati ſint, quam infelices, aut certi quid‑ quam ſit in rebus humanis, aut ſperare ſit pru‑ dentius, quam timere.

87 Sed hoc ipſum concedatur, bonis rebus homines morte privari: ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, idque eſſe miſerum? certe ita dicant neceſſe eſt. An poteſt is, qui non eſt, re ulla *carere*? triſte enim eſt nomen ipſum carendi, quia ſubjicitur hæc vis: Habuit, non habet: deſiderat, requirit, indiget. Opinor, hæc incommoda ſunt caren‑ tis: caret oculis, odioſa cæcitas; liberis, or‑ bitas. Valet hoc in vivis: mortuorum autem non modo vitæ commodis, ſed ne vita qui‑ dem ipſa quiſquam caret. De mortuis lo‑ quor, qui nulli ſunt: nos, qui ſumus, num aut cornibus caremus, aut pennis? ſit, qui id dixerit? certe nemo. Quid ita? quia cum id non habeas, quod tibi nec uſu, nec natu‑ ra ſit aptum, non careas, etiam ſi ſentias, te

88 non habere. Hoc premendum etiam atque etiam eſt argumentum, confirmato illo, de

que, ſi mortales animi ſunt, dubitare non poſſumus, quin tantus interitus in morte ſit, ut ne minima quidem ſuſpicio ſenſus relinquatur. Hoc igitur probe ſtabilito & fixo, illud excutiendum eſt, ut ſciatur, quid ſit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. Carere igitur hoc ſignificat, egere eo, quod habere velis: ineſt enim velle in carendo, niſi cum ſic, tanquam in febri, dicitur, alia quadam notione verbi. Dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas, & non habere te ſentias, etiam ſi id facile patiare. carere enim in malo non dicitur; nec enim eſſet dolendum. Dicitur illud, bono carere, quod eſt malum. ſed ne vivus quidem bono caret, ſi eo non indiget: ſed in vivo intelligi tamen poteſt, regno carere; dici autem hoc in te ſatis ſubtiliter non poteſt: potuiſſet in Tarquinio, cum regno eſſet expulſus: at in mortuo ne intelligi quidem poteſt: carere enim, ſentientis eſt; nec ſenſus in mortuo: ne carere quidem igitur in mortuo eſt. Quam- 89
quam quid opus eſt in hoc philoſophari, cum rem non magnopere philoſophia egere videamus? Quoties non modo ductores noſtri, ſed 37
univerſi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidem ſi timeretur,

non L. Brutus, arcens eum reditu tyrannu
quem ipſe expulerat, in prœlio concidiſſe
non cum Latinis decertans pater Decius, cu
Etruſcis filius, cum Pyrrho nepos, ſe hoſtiu
telis objeciſſent: non uno bello pro patria c
dentes Scipiones Hiſpania vidiſſet, Paullu
&.Geminum Cannæ, Venuſia Marcellum, L
tini Albinum, Lucani Gracchum. Num qu
horum miſer hodie? ne tum quidem poſt ſp
ritum extremum: nec enim poteſt eſſe miſ
90 quisquam ſenſu peremto. At id ipſum odi
ſum eſt, ſine ſenſu eſſe. Odioſum, ſi id e
ſet carere. Cum vero perſpicuum ſit, nih
poſſe in eo eſſe, qui ipſe non ſit; quid pote
eſſe in eo odioſum, qui nec careat, nec ſe
tiat? quamquam hoc quidem nimis ſæpe
ſed eo, quod in hoc ineſt omnis animi co
tractio, ex metu mortis. Qui enim ſatis v
derit, id quod eſt luce clarius, animo & co
pore conſumto, totoque animante deleto, &
facto interitu univerſo, illud animal, quod fue
rit, factum eſſe nihil; is plane perſpiciet, in
ter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, &
regem Agamemnonem, nihil intereſſe: ne
pluris nunc facere M. Camillum hoc civil
bellum, quam ego, illo vivo, fecerim Roma
captam. Cur igitur & Camillus doleret, ſ

ec poſt trecentos & quinquaginta fere an-
os eventura putaret, & ego doleam, ſi ad
ecem millia annorum gentem aliquam urbe
oſtra potituram putem? quia tanta caritas
atriæ eſt, ut eam non ſenſu noſtro, ſed ſa-
ute ipſius metiamur. Itaque non deterret 38
pientem mors, quæ propter incertos caſus 91
uotidiè imminet, propter brevitatem vitæ
unquam longe poteſt abeſſe, quo minus in
mne tempus reipublicæ ſuisque conſulat, &
oſteritatem ipſam, cujus ſenſum habiturus
on ſit, ad ſe putet pertinere. Quare licet
tiam mortalem eſſe animum judicantem, æ-
erna moliri, non gloriæ cupiditate, quam ſen-
ſurus non ſit, ſed virtutis, quam neceſſario
gloria, etiam ſi tu id non agas, conſequatur:
natura vero ſic ſe habet, ut, quo modo ini-
tium nobis rerum omnium ortus noſter affe-
rat, ſic exitum mors: ut nihil pertinuit ad
nos ante ortum, ſic nihil poſt mortem perti-
nebit. in quo quid poteſt eſſe mali, cum mors
nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos? al-
teri nulli ſunt, alteros non attingit. Quam 92
qui leviorem faciunt, ſomni ſimillimam vo-
lunt eſſe: quaſi vero quiſquam ita nonaginta
annos velit vivere, ut, cum ſexaginta confe-
cerit, reliquos dormiat. Ne ſues quidem id

velint, non modo ipſe. Endymion vero,
fabulas audire volumus, neſcio quando,
Latmo obdormivit, qui eſt mons Cariæ: no
dum, opinor, eſt experrectus. Num igit
eum curare cenſes, cum Luna laboret, a qu
conſopitus putatur, ut eum dormientem o
cularetur? quid curet autem, qui ne ſent
quidem? Habes ſomnum imaginem morti
eamque quotidie induis; & dubitas, quin ſe
ſus in morte nullus ſit, cum in ejus ſimul
cro videas eſſe nullum ſenſum?

39 Pellantur ergo iſtæ ineptiæ pæne anile
93 ante tempus mori miſerum eſſe. quod ta
dem tempus? naturæne? at ea quidem ded
uſuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla pr
ſtituta die. Quid eſt igitur, quod querare,
repetit, cum vult? ea enim conditione acc
peras. Iidem, ſi puer parvus occidit, æqu
animo ferendum putant: ſi vero in cunis, n
querendum quidem. Atqui ab hoc acerbiu
exigit natura, quod dederat. Nondum guſta
verat, inquiunt, vitæ ſuavitatem; hic aute
jam ſperabat magna, quibus frui coeperat
At id quidem ipſum in ceteris rebus meliu
putatur, aliquam partem, quam nullam, at
tingere: cur in vita ſecus? Quamquam no
male ait Callimachus, *multo ſaepius lacry*

uſſe Priamum, quam Troilum. *A.* Eorum 94
autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur. *M.* Cur? *A.* Nam, reor, nullis, ſi vita longior daretur, poſſet eſſe jucundior. nihil eſt enim profecto homini prudentia dulcius; quam, ut cetera auferat, affert certe ſenectus. *M.* Quæ vero ætas longa eſt? aut quid omnino homini longum? nonne modo pueros, modo adoleſcentes, in curſu a tergo inſequens, nec opinantes aſſecuta eſt ſenectus? ſed quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus. Omnia iſta, perinde ut cuique data ſunt, pro rata parte, a vita, aut longa aut brevia dicuntur. Apud Hypanim fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, Ariſtoteles ait beſtiolas quaſdam naſci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur, hora octava quæ mortua eſt, provecta ætate mortua eſt: quæ vero occidente ſole, decrepita: eo magis, ſi etiam ſolſtitiali die. Confer noſtram longiſſimam ætatem cum æternitate, in eadem propemodum brevitate, qua illæ beſtiolæ, reperiemur. Contemnamus igitur omnes ineptias 40
(quod enim levius huic levitati nomen impo- 95
nam?) totamque vim bene vivendi in animi robore ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemtione ac deſpicientia,

& in omni virtute ponamus. nam nunc qui-
dem cogitationibus moleſtiſſimis effeminamur,
ut, ſi ante mors adventet, quam Chaldæo-
rum promiſſa conſecuti ſumus, ſpoliati ma-
gnis quibusdam bonis, illuſi, deſtitutique vi-
96 deamur. Quod ſi exſpectando & deſideran-
do pendemus animis, cruciamur, angimur:
proh dii immortales! quam iter illud jucun-
dum eſſe debet, quo confecto, nulla reliqua
cura, nulla ſollicitudo futura ſit! Quam me
delectat Theramenes! quam elato animo eſt!
etſi enim flemus, cum legimus, tamen non
miſerabiliter vir clarus emoritur; qui cum
conjectus in carcerem triginta juſſu tyranno-
rum, venenum ut ſitiens obduxiſſet, reliquum
ſic e poculo ejecit, ut id reſonaret; quo ſo-
nitu reddito, arridens, *Propino*, inquit, *hoc*
pulchro Critiae, qui in eum fuerat tæterri-
mus. Græci enim in conviviis ſolent nomi-
nare, cui poculum tradituri ſint. Luſit vir
egregius extremo ſpiritu, cum jam præcor-
diis conceptam mortem contineret: vereque
ei, cui venenum præbiberat, mortem eſt eam
97 auguratus, quæ brevi conſecuta eſt. Quis
hanc animi maximi æquitatem in ipſa morte
laudaret, ſi mortem malum judicaret? Va-
dit in eundem carcerem, atque in eundem

pau-

tis poſt annis ſcyphum Socrates, eodem ſcelere judicum, quo tyrannorum, Theramenes. Quæ eſt igitur ejus oratio, qua facit eum Plato uſum apud judices, jam morte multatum? *Magna me*, inquit, *ſpes tenet, judices, bene* 41
mihi evenire, quod mittar ad mortem: neceſſe eſt enim, ſit alterum de duobus; ut aut ſenſus omnino omnes mors auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. Quamobrem, ſive ſenſus exſtinguitur, morsque ei ſomno ſimilis eſt, qui nonnunquam, etiam ſine viſis ſomniorum, placatiſſimam quietem affert: dii boni! quid lucri eſt mori? aut quam multi dies reperiri poſſunt, qui tali nocti anteponantur? cui ſi ſimilis futura eſt perpetuitas omnis conſequentis temporis, quis me beatior? Sin 98
vera ſunt, quae dicuntur, migrationem eſſe mortem in eas oras, quas, qui e vita exceſſerunt, incolunt: id multo jam beatius eſt, te, cum ab iis, qui ſe judicum numero haberi volunt, evaſeris, ad eos venire, qui vere judices appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Aeacum, Triptolemum; convenireque eos, qui juſte & cum ſide vixerint. Haec peregrinatio mediocris vobis videri poteſt? ut vero colloqui cum Orpheo, Muſaeo, Homero, Heſiodo liceat, quanti tandem aeſtimatis? Equidem ſaepe emo-

ri, ſi fieri poſſet, vellem, ut ea, quae dico, mihi liceret invenire. Quanta delectatione autem afficerer, cum Palamedem, cum Ajacem, cum alios, judicio iniquo circumventos, convenirem? tentarem etiam ſummi regis, qui maximas copias duxit ad Trojam, & Ulyſſis, Siſyphique prudentiam: nec ob eam rem, cum haec exquirerem, ſicut hic faciebam, capite damnarer.

99 *Ne vos quidem, judices, ii, qui me abſolviſtis, mortem timueritis: nec enim cuiquam bono mali quidquam evenire poteſt, nec vivo, nec mortuo; nec unquam ejus res a diis immortalibus negligentur. Nec mihi ipſi hoc accidit fortuito: nec vero ego iis, a quibus accuſatus ſum, aut a quibus condemnatus, habeo quod ſuccenſeam, niſi quod mihi nocere ſe crediderunt.* Et hæc quidem hoc modo; nihil autem melius extremo: *Sed tempus eſt,* inquit, *jam hinc abire me, ut moriar; vos, ut vitam agatis. utrum autem ſit melius, dii immortales ſciunt: hominem quidem ſcire arbitror neminem.*

42 Næ ego haud paulo hunc animum malim, quam eorum omnium fortunas, qui de hoc judicaverunt; etſi, quod præter deos negat ſcire quemquam, id ſcit ipſe, utrum melius ſit: nam dixit ante. ſed ſuum illud,

100 nihil ut affirmet, tenet ad extremum. Nos

autem teneamus, ut nihil cenſeamus eſſe malum, quod ſit a natura datum omnibus: intelligamusque, ſi mors malum ſit, eſſe ſempiternum malum. Nam vitæ miſeræ mors finis eſſe videtur; mortis, ſi eſt miſera, finis eſſe nullus poteſt. Sed quid ego Socratem, aut Theramenem, præſtantes viros virtutis & ſapientiæ gloria, commemoro, cum Lacedæmonius quidam, cujus ne nomen quidem proditum eſt, mortem tantopere contemſerit, ut, cum ad eam duceretur, damnatus ab Ephoris, & eſſet vultu hilari atque læto, dixiſſetque ei quidam inimicus, *Contemnisne leges Lycurgi?* reſponderit, *Ego vero illi maximam gratiam habeo, qui me ea poena multaverit, quam ſine mutuatione & ſine verſura poſſem diſſolvere.* O virum Sparta dignum! ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus eſſe videatur. Tales innumerabiles noſtra civitas tulit. Sed quid 101
duces & principes nominem, cum legiones ſcribat Cato ſæpe alacres in eum locum profectas, unde redituras ſe non arbitrarentur? Pari animo Lacedæmonii in Thermopylis occiderunt, in quos Simonides:

Dic hoſpes Spartae, nos te hic vidiſſe jacentes,

Dum ſanctis patriae legibus obſequimur.
Quid ille dux Leonidas dicit? *Pergite ani-*
mo forti, Lacedaemonii: hodie apud inferos
fortaſſe coenabimus. Fuit hæc gens fortis, dum
Lycurgi leges vigebant. e quibus unus, cum
Perſes hoſtis in colloquio dixiſſet glorians, *So-*
lem prae jaculorum multitudine & ſagittarum
non videbitis. *In umbra,* inquit, *igitur pu-*
102 *gnabimus.* Viros commemoro: qualis tan-
dem Lacæna? quæ cum filium in prœlium
miſiſſet, & interfectum audiſſet, *Idcirco,* in-
quit, *genueram, ut eſſet, qui pro patria mor-*
43 *tem non dubitaret occumbere.* Eſto: fortes &
duri Spartiatæ: magnam habet vim reipubli-
cæ diſciplina. Quid? Cyrenæum Theodorum,
philoſophum non ignobilem, nonne miramur?
cui cum Lyſimachus rex crucem minaretur,
Iſtis, quaeſo, inquit, *iſta horribilia minitare*
purpuratis tuis: Theodori quidem nihil inter-
eſt, humine, an ſublime putreſcat.

Cujus hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam
de humatione & ſepultura dicendum exiſti-
mem: rem non difficilem, iis præſertim co-
gnitis, quæ de nihil ſentiendo paulo ante di-
cta ſunt. de qua Socrates quidem quid ſen-
ſerit, apparet in eo libro, in quo moritur;
103 de quo jam tam multa diximus. Cum enim

de immortalitate animorum diſputaviſſet, &
jam moriendi tempus urgeret, rogatus a Cri-
tone, quemadmodum ſepeliri vellet, *Multam*
vero, inquit, *operam, amici, fruſtra conſumſi.*
Critoni enim noſtro non perſuaſi, me hinc avo-
laturum, neque quidquam mei relicturum. Ve-
rumtamen, Crito, ſi me aſſequi potueris, aut
ſicubi nactus eris, ut tibi videbitur, ſepelito:
ſed, mihi crede, nemo me veſtrum, cum hinc
exceſſero, conſequetur. Præclare id quidem,
qui & amico permiſerit, & ſe oſtenderit de
hoc toto genere nihil laborare. Durior Dio- 104
genes, & id quidem ſentiens, ſed, ut Cyni-
cus aſperius, projici ſe juſſit inhumatum. Tum
amici, *Volucribusne & feris?* Minime vero,
inquit: ſed bacillum propter me, quo abi-
gam, ponitote. *Qui poteris?* illi: *non enim*
ſenties. Quid igitur mihi ferarum laniatus
oberit, nihil ſentienti? Præclare Anaxago-
ras; qui cum Lampſaci moreretur, quæren-
tibus amicis, velletne Clazomenas in patriam,
ſi quid ei accidiſſet, afferri: *Nihil neceſſe eſt*,
inquit: *undique enim ad inferos tantundem*
viae eſt. Totaque de ratione humationis unum
tenendum eſt; ad corpus illam pertinere, ſi-
ve occiderit animus, ſive vigeat. In corpore
autem perſpicuum eſt, vel exſtincto animo,

44 vel elapſo, nullum reſidere ſenſum. Sed ple-
105 na errorum ſunt omnia. Trahit Hectorem, ad currum religatum, Achilles: lacerari eum & ſentire, credo, putat. ergo hic ulciſcitur, ut quidem ſibi videtur. At illa ſicut acerbiſſimam rem moeret:

Vidi, videre quod me paſſa aegerrime,
Hectorem quadrijugo curru raptarier.

Quem Hectorem? aut quamdiu ille erit Hector? Melius Accius, & aliquando ſapiens Achilles: *Immo enimvero corpus Priamo reddidi, Hectorem abſtuli.* Non igitur Hectora traxiſti, ſed corpus, quod fuerat Hectoris.
106 Ecce alius exoritur e terra, qui matrem dormire non ſinat:

Mater, te appello, tu quae curam ſomno ſuſpenſam levas,
Neque te mei miſeret: ſurge, & ſepeli natum.

Hæc cum preſſis, & flebilibus modis, qui totis theatris moeſtitiam inferant, concinuntur; difficile eſt, non eos, qui inhumati ſint, miſeros judicare:

--- prius quam ferae, volucresque:

metuit, ne laceratis membris minus bene utatur; ne combuſtis, non extimeſcit.

Neu reliquias ſemiaſſi regis, denudatis oſſibus,

Per terram ſanie delibutas foede divexarier.
Non intelligo, quid metuat, cum tam bonos 107
ſeptenarios fundat ad tibiam. Tenendum eſt igitur, nihil curandum eſſe poſt mortem, cum multi inimicos etiam mortuos pœniantur. Execratur luculentis ſane verſibus apud Ennium Thyeſtes, primum ut naufragio pereat Atreus. durum hoc ſane; talis enim interitus non eſt ſine gravi ſenſu. illa inania,

--- *Ipſe ſummis ſaxis fixus aſperis, eviſceratus,*
Latere pendens, ſaxa ſpargens tabo, ſanie & ſanguine atro.

Non ipſa ſaxa magis ſenſu omni vacabant, quam ille, latere pendens, cui ſe hic cruciatum cenſet optare. quam eſſent dura, ſi ſentiret! nulla ſine ſenſu ſunt. Illud vero perquam inane

Neque ſepulcrum, quo recipiatur, habeat, portum corporis:
Ubi, remiſſa humana vita, corpus requieſcat a malis.

Vides quanto hæc in errore verſentur: portum eſſe corporis, & requieſcere in ſepulcro putat mortuum. Magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit, quatenus
eſſet quidque curandum. Sed quid ſingulo- 45

108 rum opiniones animadvertam, nationum va-
rios errores perſpicere cum liceat? Condiunt
Aegyptii mortuos, & eos domi ſervant: Per-
ſæ etiam cera circumlitos condunt, ut quam
maxime permaneant diuturna corpora. Ma-
gorum mos eſt, non humare corpora ſuorum,
niſi a feris ſint ante laniata. In Hyrcania
plebs publicos alit canes; optimates, dome-
ſticos; nobile autem genus canum illud ſci-
mus eſſe; ſed pro ſua quisque facultate pa-
rat, a quibus lanietur; eamque optimam illi
eſſe cenſent ſepulturam. Permulta alia colli-
git Chryſippus, ut eſt in omni hiſtoria curio-
ſus; ſed ita tætra ſunt quædam, ut ea fugiat
& reformidet oratio. Totus igitur hic locus
eſt contemnendus in nobis, non negligendus
in noſtris; ita tamen, ut mortuorum corpora
109 nihil ſentire ſentiamus. Quantum autem con-
ſuetudini, famæque dandum ſit, id curent vi-
vi, ſed ita, ut intelligant, nihil ad mortuos
pertinere.

Sed profecto mors tum æquiſſimo animo oppetitur, cum ſuis ſe laudibus vita occidens conſolari poteſt. Nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ perfecto functus eſt munere. Multa mihi ipſi ad mortem tempeſtiva fuerunt; quam utinam potuiſſem obire! nihil

enim jam acquirebatur; cumulata erant officia vitæ; cum fortuna bella reſtabant. Quare, ſi ipſa ratio minus perficiet, ut mortem negligere poſſimus; at vita acta perficiat, ut ſatis ſuperque vixiſſe videamur. quamquam enim ſenſus abierit, tamen ſummis & propriis bonis & laudis, & gloriæ, quamvis non ſentiant, mortui non carent. Etſi enim nihil in ſe habeat gloria, cur expetatur, tamen virtutem tanquam umbra ſequitur. Verum multitudinis judicium de bonis, ſi quando eſt, magis laudandum eſt, quam illi ob eam rem beati. Non poſſum autem dicere, quoquo modo 46
hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem, legum 110
& publicæ diſciplinæ carere gloria; Themiſtoclem, Epaminondam, bellicæ virtutis. Ante enim Salaminam ipſam Neptunus obruet, quam Salaminii tropæi memoriam; priusque Boeotia Leuctra tollentur, quam pugnæ Leuctricæ gloria: multo autem tardius fama deſeret Curium, Fabricium, Calatinum, duo Scipiones, duo Africanos, Maximum, Marcellum, Paullum, Catonem, Lælium, innumerabiles alios; quorum ſimilitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, ſed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, ſi ita res feret, gradietur ad mortem, in qua

aut ſummum bonum, aut nullum malum eſ cognovimus: ſecundis vero ſuis rebus vol etiam mori. non enim tam cumulus bonoru jucundus eſſe poteſt, quam moleſta deceſſi.

III Hanc ſententiam ſignificare videtur Laconis illa vox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duo filios victores Olympiæ vidiſſet, acceſſit ad ſenem, & gratulatus, *Morere, Diagora*, inquit: *non enim in coelum adſcenſurus es.* Magna hæc, & nimium fortaſſe Græci putant, vel tum potius putabant, isque, qui hoc Diagoræ dixit, permagnum exiſtimans, tres Olympionicas una e domo prodire, cunctari illum diutius in vita, fortunæ objectum, inutile putabat ipſi. Ego autem tibi quidem quod ſatis eſſet, paucis verbis, ut mihi videbar, reſponderam. conceſſeras enim, nullo in malo mortuos eſſe: ſed ob eam cauſam contendi, ut plura dicerem, quod in deſiderio & luctu hæc eſt conſolatio maxima. Noſtrum enim & noſtra cauſa ſuſceptum dolorem modice ferre debemus, ne nosmetipſi amare videamur. Illa ſuſpicio intolerabili dolore cruciat, ſi opinamur eos, quibus orbati ſumus, eſſe cum aliquo ſenſu in iis malis, quibus vulgo opinantur. Hanc excutere opinionem mihimet volui radicitus;

æque fui fortaſſe longior. *A.* Tu longior? 47
non mihi quidem: prior enim pars orationis 112
tuæ faciebat, ut mori cuperem; poſterior, ut modo non nollem, modo non laborarem: omni autem oratione illud certe perfectum eſt, ut mortem non ducerem in malis.

M. Num igitur etiam rhetorum epilogum deſideramus? an jam hanc artem plane relinquimus? *A.* Tu vero iſtam ne reliqueris, quam ſemper ornaſti; & quidem jure: illa enim te, verum ſi loqui volumus, ornaverat. Sed quinam eſt iſte epilogus? aveo enim audire, quidquid eſt. *M.* Deorum immortalium 113
judicia ſolent in ſcholis proferre de morte, nec vero ea fingere ipſi, ſed Herodoto auctore, aliisque pluribus. Primum Argiæ ſacerdotis Cleobis & Biton filii prædicantur: nota fabula eſt. Cum enim illam ad ſolemne & ſtatum ſacrificium curru vehi jus eſſet, ſatis longe ab oppido ad fanum, morarenturque jumenta; tunc juvenes ii, quos modo nominavi, veſte poſita, corpora oleo perunxerunt: ad jugum acceſſerunt. Ita ſacerdos advecta in fanum, cum currus eſſet ductus a filiis, precata a dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari poſſet a deo: poſt epulatos cum matre ado-

leſcentes, ſomno ſe dediſſe, mane invent
114 eſſe mortuos. Simili precatione Trophoni
& Agamedes uſi dicuntur; qui, cum Apolli-
ni Delphis templum exædificaviſſent, vene-
rantes deum, petierunt mercedem non par-
vam quidem operis & laboris ſui, nihil cer-
ti, ſed quod eſſet optimum homini: quibus
Apollo ſe id daturum oſtendit poſt ejus diei
diem tertium, qui ut illuxit, mortui ſunt re-
perti. Judicaviſſe deum dicunt, & eum qui-
dem deum, cui reliqui dii conceſſiſſent, ut
48 præter ceteros divinaret. Affertur etiam de
Sileno fabella quædam, qui cum a Mida ca-
ptus eſſet, hoc ei muneris pro ſua miſſione
dediſſe ſcribitur; docuiſſe regem, *non naſci
homini longe optimum eſſe; proximum autem,*
115 *quam primum mori.* Qua eſt ſententia in
Creſphonte uſus Euripides:

Nam nos decebat coetus celebrantes, domum
Lugere, ubi eſſet aliquis in lucem editus,
Humanae vitae varia reputantes mala:
At, qui labores morte finiſſet graves,
Hunc omni amicos laude & laetitia exſequi.

Simile quiddam eſt in conſolatione Crantoris: ait enim, Terinæum quendam Elyſium, cum graviter filii mortem moereret, veniſſe in Pſy-chomantium, quærentem, quæ fuiſſet tantæ

lamitatis cauſa: huic in tabellis tres hujusmodi verſiculos datos:

Ignaris homines in vita mentibus errant:
Euthynous potitur, fatorum munere, letho.
Sic fuit utilius finiri ipſique, tibique.

His, & talibus auctoribus uſi, confirmant, 116
cauſam rebus a diis immortalibus judicatam. Alcidamus quidam, rhetor antiquus, in primis nobilis, ſcripſit etiam laudationem mortis, quæ conſtat ex enumeratione humanorum malorum: cui rationes eæ, quæ exquiſitius a philoſophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. Claræ vero mortes pro patria oppetitæ, non ſolum glorioſæ rhetoribus, ſed etiam beatæ videri ſolent. Repetunt ab Erichtheo (cujus etiam filiæ cupide mortem expetiverunt pro vita civium) Codrum, qui ſe in medios immiſit hoſtes, veſte famulari, ne poſſet agnoſci, ſi eſſet ornatu regio; quod oraculum erat datum, ſi rex interfectus eſſet, victrices Athenas fore. Menoeceus vero non prætermittitur; qui oraculo edito largitus eſt patriæ ſuum ſanguinem. Iphigenia Aulide duci ſe immolandam jubet, ut hoſtium ſanguis eliciatur ſuo. Veniunt inde ad propiora. Har- 49
modius in ore, & Ariſtogiton; Lacedæmo-

nius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent: noſtros non norunt, quos enumerare longum eſt: ita ſunt multi, quibus videmus optabiles mortes fuiſſe cum gloria.

117 Quæ cum ita ſint, magna tamen eloquentia eſt utendum, atque ita velut ſuperiore e loco concionandum, ut homines mortem vel optare incipiant, vel certe timere deſiſtant. Nam ſi ſupremus ille dies non exſtinctionem, ſed commutationem affert loci, quid optabilius? ſin autem perimit ac delet omnino, quid melius, quam in mediis vitæ laboribus obdormiſcere, & ita conniventem ſomno conſopiri ſempiterno? quod ſi fiat, melior Ennii, quam Solonis oratio. Hic enim noſter,

Nemo me lacrymis decoret, inquit, *nec funera fletu*
Faxit.

At vero ſapiens ille,

Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
118 *Moerorem, ut celebrent funera cum gemitu.*

Nos vero, ſi quid tale acciderit, ut a deo denuntiatum videatur, ut exeamus e vita, læti & agentes gratias pareamus, emittique nos e cuſtodia & levari vinculis arbitremur, ut aut in æternam & plane in noſtram domum

nigremus, aut omni ſenſu moleſtiaque ca-
ımus: ſin autem nihil denuntiabitur, eo
men ſimus animo, ut horribilem illum diem
is, nobis fauſtum putemus, nihilque in ma-
ducamus, quod ſit vel a diis immortali-
s, vel a natura, parente omnium, conſtitu-
m. Non enim temere nec fortuito ſati &
eati ſumus, ſed profecto fuit quædam vis,
æ generi conſuleret humano; nec id gi-
eret, aut aleret, quod, cum exantlaviſſet
ınes labores, tum incideret in mortis ma-
m ſempiternum: portum potius paratum
bis, & perfugium putemus. Quo utinam 119
lis paſſis pervehi liceat! ſin reflantibus ven-
s rejiciemur, tamen eodem paulo tardius
feramur neceſſe eſt. Quod autem omnibus
ceſſe eſt, idne miſerum eſſe uni poteſt? Ha-
s epilogum, ne quid prætermiſſum, aut
lictum putes. *A.* Ego vero: & quidem fe-
t etiam iſte me epilogus firmiorem. *M.*
ptime, inquam; ſed nunc quidem valetudi-
tribuamus aliquid: cras autem, & quot
es erimus in Tuſculano, agamus hæc, &
a potiſſimum, quæ levationem habeant æ-
ritudinum, formidinum, cupiditatum: qui
mni e philoſophia eſt fructus uberrimus.

M. TVLLII CICERONIS TVSCULANARVM QVAESTIONVM AD BRVTVM

LIBER II.

DE TOLERANDO DOLORE.

1 NEOPTOLEMUS quidem apud Ennium *phi-*
loſophari ſibi ait *neceſſe eſſe, ſed paucis: nam*
omnino haud placere. Ego autem, Brute, ne-
ceſſe mihi eſſe arbitror philoſophari: nam
quid poſſum, præſertim nihil agens, agere
melius? ſed non paucis, ut ille. Difficile eſt
enim, in philoſophia pauca eſſe ei nota, cui
non ſint aut pleraque, aut omnia: nam nec
pauca, niſi e multis, eligi poſſunt; nec, qui
pauca perceperit, non idem reliqua eodem
2 ſtudio perſequetur. Sed in vita tamen occu-

pata,

pta, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipſa multum ſæpe proſunt, & ferunt fructus, ſi non tantos, quanti ex univerſa philoſophia percipi poſſunt; tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: velut ex ea diſputatione, quæ mihi nuper habita eſt in Tuſculano, magna videbatur mortis effecta contemtio; quæ non minimum valet ad animum metu liberandum. Nam qui id, quod vitari non poteſt, metuit, is vivere animo quieto nullo modo poteſt: ſed qui, non modo quia neceſſe eſt mori, verum etiam quia nihil habet mors, quod ſit horrendum, mortem non timet, magnum is ſibi præſidium ad beatam vitam comparat. Quamquam non ſumus ignari, multos ſtudioſe contra eſſe dicturos; quod vitare nullo modo potuimus, niſi nihil omnino ſcriberemus. Etenim ſi orationes, quas nos multitudinis judicio probari volebamus (popularis eſt enim illa facultas, & effectus eloquentiæ eſt audientium approbatio) ſed ſi reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari poſſe confiderent, quemque ſperandi ſibi, eundem & bene dicendi finem proponerent, & cum obruerentur copia ſententiarum atque verborum,

jejunitatem & famem ſe malle, quam ubertatem & copiam dicerent (unde erat exortum genus Atticorum, iis ipſis, qui id ſequi ſe profitebantur, ignotum; qui jam conticuere, pæne ab ipſo foro irriſi) quid futurum putamus, cum, adjutore populo, quo utebamur antea, nunc minime nos uti poſſe vi-
4 deamus? Eſt enim philoſophia paucis contenta judicibus, multitudinem conſulto ipſa fugiens, eique ipſi & ſuſpecta & inviſa: ut vel, ſi quis univerſam velit vituperare, ſecundo id populo facere poſſit; vel, ſi in eam, quam nos maxime ſequimur, conetur invadere, magna habere poſſit auxilia a reliquo-
2 rum philoſophorum diſciplinis. Nos autem univerſæ philoſophiæ vituperatoribus reſpondimus in Hortenſio: pro Academia autem quæ dicenda eſſent, ſatis accurate in Academicis quatuor libris explicata arbitramur: ſed tamen tantum abeſt, ut ſcribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus. In ipſa enim Græcia philoſophia tanto in honore nunquam fuiſſet, niſi doctiſſimorum contentionibus diſſenſionibusque viguiſſet.

5 Quamobrem hortor omnes, qui facere id poſſunt, ut hujus quoque generis laudem jam languenti Græciæ eripiant, & perferant in

hanc urbem, ſicut reliquas omnes, quæ quidem erant expetendæ, ſtudio atque induſtria ſua majores noſtri tranſtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili, venit ad ſummum, ut jam, quod natura fert in omnibus fere rebus, ſeneſcat, brevique tempore ad nihilum ventura videatur. Philoſophia naſcatur Latinis quidem literis ex his temporibus, eamque nos adjuvemus; nosque ipſos redargui refellique patiamur, quod ii ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam deſtinatisque ſententiis quaſi addicti & conſecrati ſunt, eaque neceſſitate conſtricti, ut, etiam quæ non probare ſoleant, ea cogantur conſtantiæ cauſa defendere. Nos, qui ſequimur probabilia, nec ultra id, quod veriſimile occurrerit, progredi poſſumus, & refellere ſine pertinacia, & refelli ſine iracundia parati ſumus.

Quod ſi hæc ſtudia traducta erunt ad no- 6
ſtros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum eſt multitudinem, qui ſcripſerunt: eadem enim dicuntur a multis; ex quo libris omnia referſerunt: quod accidet etiam noſtris, ſi ad hæc ſtudia plures confluxerint. Sed eos, ſi poſſumus, excitemus, qui

liberaliter eruditi, adhibita etiam differenti
3 elegantia, ratione & via philoſophantur. Eſt
7 enim quoddam genus eorum, qui ſe philoſophos appellari volunt, quorum dicuntur eſſe Latini ſane multi libri; quos non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim: ſed quia profitentur ipſi illi, qui eos ſcribunt, ſe neque diſtincte, neque eleganter, neque ornate ſcribere; lectionem ſine ulla delectatione negligo. quid enim dicant, & quid ſentiant ii, qui ſunt ab ea diſciplina, nemo mediocriter quidem doctus ignorat. Quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipſi non laborant; cur legendi ſint, niſi ipſi inter ſe,
8 qui idem ſentiunt, non intelligo. Nam, ut Platonem, reliquosque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti ſunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non ſtudioſiſſime conſectantur; Epicurum autem & Metrodorum non fere præter ſuos quiſquam in manus ſumit: ſic hos Latinos ii ſoli legunt, qui illa recte dici putant. Nobis autem videtur, quidquid literis mandetur, id commendari omnium eruditorum lectioni decere: nec, ſi ipſi minus conſequi poſſumus, idcirco minus id ita faciendum eſſe ſentimus.
9 Itaque mihi ſemper Peripateticorum, Acade-

miæque conſuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes diſſerendi, non ob eam cauſam ſolum placuit, quod aliter non poſſet, quid in unaquaque re veriſimile eſſet, inveniri; ſed etiam quod eſſet ea maxima dicendi exercitatio; qua princeps uſus eſt Ariſtoteles, deinde eum qui ſecuti ſunt. Noſtra autem memoria Philo, quem nos frequenter audivimus, inſtituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philoſophorum: ad quam nos conſuetudinem a familiaribus noſtris adducti, in Tuſculano, quod datum eſt temporis nobis, in eo conſumſimus. Itaque cum ante meridiem dictioni operam dediſſemus, ſicut pridie feceramus, poſt meridiem in Academiam deſcendimus, in qua diſputationem habitam non quaſi narrantes exponimus, ſed eisdem fere verbis, ut actum, diſputatumque eſt.

Eſt igitur ambulantibus ad hunc modum 4
ſermo ille nobis inſtitutus, & a tali quodam 10
inductus exordio. *A.* Dici non poteſt, quam ſim heſterna diſputatione tua delectatus, vel potius adjutus. Etſi enim mihi ſum conſcius, nunquam me nimis cupidum fuiſſe vitæ; tamen objiciebatur interdum animo metus quidam & dolor, cogitanti, fore aliquando finem

hujus lucis, & amiſſionem omnium vitæ commodorum. Hoc genere moleſtiæ ſic, mihi crede, ſum liberatus, ut nihil minus curandum
11 putem. *M.* Minime mirum id quidem; nam efficit hoc philoſophia: medetur animis, inanes ſollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores. Sed hæc ejus vis non idem poteſt apud omnes; tamen valet multum, cum eſt idoneam complexa naturam: fortes enim non modo fortuna adjuvat, ut eſt in vetere proverbio, ſed multo magis ratio, quæ quibusdam quaſi præceptis confirmat vim fortitudinis. Te natura excelſum quendam videlicet, & altum, & humana deſpicientem genuit; itaque facile in animo forti contra mortem habita inſedit oratio. Sed hæc eadem num cenſes apud eos ipſos valere, niſi admodum paucos, a quibus inventa, diſputata, conſcripta ſunt? quotus enim quisque philoſophorum invenitur, qui ſit ita moratus, ita animo ac vita conſtitutus, ut ratio poſtulat? qui diſciplinam ſuam, non oſtentationem ſcientiæ, ſed legem vitæ putet? qui obtemperet ipſe ſibi, & decretis ſuis pareat?
12 Videre licet alios tanta levitate & jactatione, iis ut fuerit non didiciſſe melius; alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos, multos

libidinum ſervos : ut cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio, quod quidem mihi videtur eſſe turpiſſimum. Ut enim, ſi grammaticum ſe profeſſus quiſpiam, barbare loquatur, aut ſi abſurde canat is, qui ſe haberi velit muſicum, hoc turpior ſit, quod in eo ipſo peccet, cujus profiteatur ſcientiam: ſic philoſophus in ratione vitæ peccans, hoc turpior eſt, quod in officio, cujus magiſter eſſe vult, labitur, artemque vitæ profeſſus, delinquit in vita. *A.* Nonne verendum igitur, ſi eſt ita, ut dicis, ne philoſophiam falſa gloria exornes? quod eſt enim majus argumentum, nihil eam prodeſſe, quam quosdam perfectos philoſophos turpiter vivere?

M. Nullum vero id quidem argumentum eſt. nam ut agri non omnes frugiferi ſunt, qui coluntur, falſumque illud Accii,

Etſi in ſegetem ſunt deteriorem datae
Fruges, tamen ipſae ſuapte natura enitent;

ſic animi non omnes culti fructum ferunt; atque, ut in eodem ſimili verſer, ut ager, quamvis fertilis, ſine cultura fructuoſus eſſe non poteſt; ſic ſine doctrina animus: ita eſt utraque res ſine altera debilis. Cultura autem animi, philoſophia eſt; hæc extrahit vitia radicitus, & præparat animos ad ſatus accipien-

dos, eaque mandat his, &, ut ita dicam, ſerit, quæ adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur, ut cœpimus: dic, ſi vis, de quo diſputari velis.

14 *A*. Dolorem exiſtimo maximum malorum omnium. *M*. Etiamne majus, quam dedecus? *A*. Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam cito de ſententia eſſe dejectum. *M*. Magis eſſet pudendum, ſi in ſententia permaneres. quid enim minus eſt dignum, quam tibi pejus quidquam videri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ ut effugias, quis eſt non modo non recuſandus, ſed non ultro appetendus, ſubeundus, excipiendus dolor? *A*. Ita prorſus exiſtimo. quare ne ſit ſane ſummum malum dolor; malum certe eſt. *M*. Videsne igitur, quantum breviter admonitus, de doloris terrore dejeceris? *A*. Video pla-
15 ne: ſed plus deſidero. *M*. Experiar equidem: ſed magna res eſt; animoque mihi opus eſt non repugnante. *A*. Habebis id quidem. ut enim heri feci, ſic nunc rationem, quo ea me cunque ducet, ſequar.

6 *M*. Primum igitur de imbecillitate multorum, & de variis diſciplinis philoſophorum loquar; quorum princeps & auctoritate & antiquitate Socraticus Ariſtippus non dubi-

tavit ſummum malum dolorem dicere. dein-
de ad hanc enervatam muliebremque ſenten-
tiam ſatis docilem ſe Epicurus præbuit. hunc
poſt Rhodius Hieronymus, dolore vacare, ſum-
mum bonum dixit; tantum in dolore duxit
mali. Ceteri, præter Zenonem, Ariſtonem,
Pyrrhonem, idem fere, quod modo tu: ma-
lum illud quidem, ſed alia pejora. Ergo id 16
quod natura ipſa & quædam generoſa virtus
ſtatim reſpuit, ne dolorem ſummum malum
diceres, oppoſitoque dedecore ſententia de-
pellerere, in eo magiſtra vitæ philoſophia tot
ſecula permanet. Quod huic officium, quæ
laus, quod decus erit tanti, quod adipiſci cum
dolore corporis velit, qui dolorem ſummum
malum ſibi eſſe perſuaſerit? quam porro quis
ignominiam, quam turpitudinem non pertu-
lerit, ut effugiat dolorem, ſi id ſummum ma-
lum eſſe decreverit? Quis autem non miſer,
non modo tunc, cum premetur ſummis do-
loribus, ſi in his eſt ſummum malum, ſed etiam
cum ſciet id ſibi poſſe evenire? & quis eſt,
cui non poſſit? Ita fit, ut omnino nemo eſſe
poſſit beatus. Metrodorus quidem eum per- 17
fecte putat beatum, *cui corpus bene conſtitu-
tum ſit, & exploratum, ita ſemper fore.* Quis
autem eſt iſte, cui id exploratum poſſit eſſe?

17 Epicurus vero ea dicit, ut mihi quidem ri-
ſus captare videatur: affirmat enim quodam
loco, *Si uratur ſapiens, ſi crucietur*; exſpe-
ctas fortaſſe dum dicat, Patietur, perferet,
non ſuccumbet. Magna mehercule laus, &
eo ipſo, per quem juravi, Hercule digna; ſed
Epicuro, homini aſpero & duro, non eſt hoc
ſatis. In Phalaridis tauro ſi erit, dicet: *Quam
ſuave eſt hoc! quam hoc non curo!* Suave
etiam? an parum eſt, ſi non amarum? at id
quidem illi ipſi, qui dolorem malum eſſe ne-
gant, non ſolent dicere, cuiquam ſuave eſſe
cruciari: aſperum, difficile, odioſum, contra
naturam dicunt, nec tamen malum. Hic, qui
non ſolum hoc malum dicit, ſed malorum om-
nium extremum, ſapientem cenſet id ſuave
18 dicturum. Ego a te non poſtulo, ut dolorem
eisdem verbis afficias, quibus Epicurus vo-
luptatem, homo, ut ſcis, voluptarius. Ille
dixerit ſane idem in Phalaridis tauro, quod,
ſi eſſet in lectulo. Ego tantam vim non tri-
buo ſapienti contra dolorem. Sit fortis in per-
ferendo, officio ſatis eſt; ut lætetur etiam,
non poſtulo. Triſtis enim res eſt ſine dubio,
aſpera, amara, inimica naturæ, ad patien-
19 dum tolerandumque difficilis. Adſpice Phi-
loctetam; cui concedendum eſt gementi. ipſe

ſum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorum ejulantem. Nihil igitur hunc virum ſagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum conſolantur; cum

E viperino morſu venae viſcerum
Veneno imbutae taetros cruciatus cient.

Itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens:

Heu quis ſalſis fluctibu' mandet
Me ex ſublimi vertice ſaxi?
Jam jam abſumor: conficit animam
Vis vulneris, ulceris aeſtus.

Difficile dictu videtur, eum non in malo eſſe, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed videamus Herculem ipſum, qui tum do- 8
lore frangebatur, cum immortalitatem ipſa 20
morte quærebat. Quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit? cui cum Dejanira ſanguine centauri tinctam tunicam induiſſet, inhæſiſſetque ea viſceribus, ait ille,

O multa dictu gravia, perpeſſu aſpera,
Quae corpore exantlata, atque animo pertuli!
Nec mihi Junonis terror implacabilis,
Nec tantum invexit triſtis Euryſtheus mali,
Quantum una vecors Oenei partu edita.
Haec me irretivit veſte furiali inſcium:

Quae lateri inhaerens morſu lacerat viſcera;
Urgensque graviter pulmonum haurit ſpiritus.
Jam decolorem ſanguinem omnem exſorbuit:
Sic corpus clade horribili abſumtum extabuit.
Ipſe illigatus peſte interimor textili.
Hos non hoſtilis dextra, non terra edita
Moles gigantum, non biformato impetu
Centaurus ictus corpori inflixit meo,
Non Graja vis, non barbara ulla immanitas,
Non ſaeva terris gens relegata ultimis,
Quas peragrans, undique omnem hinc feritatem expuli:
Sed feminea vi, feminea interimor manu.
O nate, vere hoc nomen uſurpa patri,
Nec me occidentem matris ſuperet caritas,
Heu arripe ad me manibus abſtractam piis.
Jam cernam, mene, an illam potiorem putes.
21 *Perge, aude, nate, illacryma patris peſtibus:*
Miſerere, gentes noſtras flebunt miſerias.
Heu virginalem me ore ploratum edere,
Quem vidit nemo ulli ingemiſcentem malo!
Sic feminata virtus afflicta occidit.
9 *Accede, nate, aſſiſte, miſerandum adſpice,*

Eviſceratum corpus lacerati patris.
Videte cuncti: tuque coeleſtum ſator,
Jace, obſecro, in me vim coruſcam fulminis.
Nunc, nunc dolorum anxiferi torquent vertices: 22
Nunc ſerpit ardor. O ante victrices manus,
O pectora, o terga, o lacertorum tori!
Veſtrone preſſu quondam Nemeaeus leo
Frendens efflavit graviter extremum halitum?
Haec dextra Lernam, taetra mactata excetra,
Placavit: haec bicorporem afflixit manum:
Erymanthiam haec vaſtificam abjecit beluam:
Haec a Tartarea tenebrica abſtractum plaga
Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:
Haec interemit tortu multiplicabili
Draconem, auriferam obtutu obſervantem arborem.
Multa alia victrix noſtra luſtravit manus,
Nec quiſquam e noſtris ſpolia cepit laudibus.

Poſſumusne nos contemnere dolorem, cum ipſum Herculem tam intoleranter dolere videamus? Veniat Aeſchylus, non poeta ſo- X
lum, ſed etiam Pythagoreus. Sic enim acce- 23
pimus, quo modo fert apud eum Prometheus

dolorem, quem excipit ob furtum Lemnium, unde ignis lucet mortalibus, clam diviſus? eum doctus Prometheus clepſiſſe dolo, pœnasque Jovi fato expendiſſe ſupremo. Has igitur pœnas pendens, affixus ad Caucaſum hæc dixit,

Titanum ſoboles, ſocia noſtri ſanguinis,
Generato coelo, adſpicite religatum aſperis
Vinctumque ſaxis, navem ut horriſono freto
Noctem paventes timidi adnectunt navitae.
Saturnius me ſic infixit Jupiter,
Jovisque numen Mulcibri aſcivit manus.
Hos ille cuneos fabrica crudeli inſerens,
Perrupit artus: qua miſer ſollertia
Transverberatus, caſtrum hoc furiarum incolo.
24 *Jam tertio me quoque funeſto die,*
Triſti advolatu, aduncis lacerans unguibus,
Jovis ſatelles paſtu dilaniat fero.
Tum jecore opimo ſarta & ſatiata affatim
Clangorem fundit vaſtum, & ſublime avolans,
Pinnata cauda noſtrum adulat ſanguinem.
Cum vero adeſum inflatu renovatum eſt jecur,
Tum rurſus taetros avida ſe ad paſtus refert.
Sic hanc cuſtodem moeſti cruciatus alo;

Quae me perenni vivum foedat miſeria.
Namque, ut videtis, vinclis conſtrictus Jovis,
Arcere nequeo diram volucrem a pectore.
Sic me ipſe viduus peſtes excipio anxias,
Amore mortis terminum anquirens mali,
Sed longe a leto numine aſpellor Jovis.
Atque haec vetuſta ſeclis glomerata horridis,
Luctifica clades noſtro infixa eſt corpori;
E quo liquatae ſolis ardore excidunt
Guttae, quae ſaxa aſſidue inſtillant Caucaſi.

Vix igitur poſſe videmur ita affectum non 11
miſerum dicere: & ſi hunc miſerum, certe dolorem, malum.

A. Tu quidem adhuc meam cauſam agis. 26
ſed hoc mox videro. Interea unde iſti verſus? non enim agnoſco. *M.* Dicam hercle; etenim recte requiris. Videsne abundare me otio? *A.* Quid tum? *M.* Fuiſti ſæpe, credo, cum Athenis eſſes, in ſcholis philoſophorum. *A.* Vero, ac libenter quidem. *M.* Animadvertebas igitur, etſi tum nemo erat admodum copioſus, verumtamen verſus ab his admiſceri orationi. *A.* Ac multos quidem a Dionyſio Stoico. *M.* Probe dicis; ſed is quaſi dictata, nullo delectu, nulla elegantia. Philo

noſter & lecta poemata, & loco adjungebat. Itaque poſtquam adamavi hanc quaſi ſenilem declamationem, ſtudioſe equidem utor noſtris poetis. Sed, ſicubi illi defecerunt, verti ipſe multa de Græcis, ne quo ornamento in hoc genere diſputationis careret Latina oratio.
27 Sed videsne, poetæ quid mali afferant? Lamentantes inducunt fortiſſimos viros; molliunt animos noſtros: ita ſunt deinde dulces, ut non legantur modo, ſed etiam ediſcantur. ſic ad malam domeſticam diſciplinam, vitamque umbratilem & delicatam cum acceſſerunt etiam poetæ, nervos omnis virtutis elidunt. Recte igitur a Platone educuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cum mores optimos, & optimum reipublicæ ſtatum exquireret. At vero nos, docti ſcilicet a Græcis, hæc & a pueritia legimus, & diſcimus: hanc eruditionem liberalem, & doctrinam putamus.

12 Sed quid poetis iraſcimur? virtutis ma-
28 giſtri philoſophi inventi ſunt, qui ſummum malum dolorem dicerent. At tu adoleſcens, cum id tibi paulo ante dixiſſes videri, rogatus a me, etiamne majus, quam dedecus, verbo de ſententia deſtitiſti. Roga hoc idem Epicurum: majus dicet eſſe malum, mediocrem

dolo-

dolorem, quam maximum dedecus: in ipſo
enim dedecore mali nihil eſſe, niſi ſequantur
dolores. Quis igitur Epicurum ſequitur do-
lor, cum hoc ipſum dicit, ſummum malum
eſſe dolorem, quo dedecus majus a philoſo-
pho nullum exſpecto? quare ſatis mihi dedi-
ſti, cum reſpondiſti, majus tibi videri malum,
dedecus, quam dolorem. Hoc ipſum enim ſi
tenebis, intelliges, quam ſit obſiſtendum do-
lori; nec tam quærendum eſt, dolor malum-
ne ſit, quam firmandus animus ad dolorem
ferendum. Concludunt ratiunculas Stoici, 29
cur non ſit malum; quaſi de verbo, non de re
laboretur. Quid me decipis, Zeno? Nam cum
id, quod mihi horribile videtur, tu omnino
malum eſſe negas, capior, & ſcire cupio, quo
modo id, quod ego miſerrimum exiſtimem,
ne malum quidem ſit. Nihil eſt, inquit, ma-
lum, niſi quod turpe atque vitioſum eſt. Ad
ineptias redis: illud enim, quod me angebat,
non eximis. Scio dolorem non eſſe nequitiam:
deſine id me docere: hoc doce, doleam, nec-
ne; nihil intereſſe. Nunquam quidquam, in-
quit, ad beate quidem vivendum, quod eſt in
una virtute poſitum; ſed eſt tamen rejicien-
dum. Cur? Aſperum eſt, contra naturam,
difficile perpeſſu, triſte, durum. Hæc eſt co- 13

80 pia verborum, quod omnes uno verbo ma-
lum appellamus, id tot modis poſſe dicere.
Definis tu mihi, non tollis dolorem, cum di-
cis aſperum, contra naturam, vix quod ferri
tolerarique poſſit; nec mentiris: ſed re ſuc-
cumbere non oportebat, verbis gloriantem,
dum nihil bonum, niſi quod honeſtum, ni-
hil malum, niſi quod turpe. Optare hoc qui-
dem eſt, non docere. Illud & melius, & ve-
rius: omnia, quæ natura aſpernetur, in ma-
lis eſſe; quæ aſciſcat, in bonis. Hoc poſito,
& verborum concertatione ſublata, tantum
tamen excellet illud, quod honeſtum, quod
rectum, quod decorum appellamus, quod
idem interdum virtutis nomine amplectimur,
ut omnia præterea, quæ bona corporis & for-
tunæ putantur, perexigua & minuta videan-
tur: ne malum quidem ullum, nec, ſi in unum
locum collata omnia ſint, cum turpitudinis
81 malo comparanda. Quare, ſi, ut initio con-
ceſſiſti, turpitudo pejus eſt, quam dolor; ni-
hil eſt plane dolor. Nam dum tibi turpe, nec
dignum viro videbitur, gemere, ejulare, la-
mentari, frangi, debilitari dolore, tum hone-
ſtas, tum dignitas, tum decus aderit: cum-
que in ea intuens te continebis, cedet pro-
fecto virtuti dolor, & animi inductione lan-

quieſcet. Aut enim nulla virtus eſt, aut con-
temnendus omnis dolor. Prudentiamne vis
eſſe, ſine qua ne intelligi quidem ulla virtus
poteſt? Quid ergo ea? patieturne te quid-
quam facere nihil proficientem & laboran-
tem? an temperantia ſinet te immoderate fa-
cere quidquam? an coli juſtitia poterit ab
homine propter vim doloris enuntiante com-
miſſa, prodente conſcios, multa officia relin-
quente? Quid? fortitudini, comitibusque ejus, 32
magnitudini animi, gravitati, patientiæ, re-
rum humanarum deſpicientiæ; quo modo re-
ſpondebis? afflictusne, & jacens, & lamen-
tabili voce deplorans, audies, O virum for-
tem? Te vero ita affectum ne virum quidem
dixerit quisquam. Amittenda igitur fortitudo
eſt, aut ſepeliendus dolor. Ecquid ſcis igi- 14
tur, ſi quid de Corinthiis tuis amiſeris, poſſe
habere te reliquam ſuppellectilem ſalvam:
virtutem autem ſi unam amiſeris; etſi amit-
ti non poteſt virtus; ſed ſi unam confeſſus
fueris te non habere, nullam te eſſe habitu-
rum? Num igitur fortem virum, num ma- 33
gno animo, num patientem, num gravem,
num humana contemnentem potes dicere,
aut Prometheum, aut Philoctetam illum? A

te enim malo diſcedere. Sed ille certe non fortis, qui

Jacet in lecto humido,
Ejulatu, queſtu, gemitu, fremitibus
Reſonando, multum flebiles voces refert.

Non ego dolorem, dolorem eſſe nego. Cur enim fortitudo deſideraretur? Sed eum opprimi dico patientia, ſi modo eſt aliqua patientia: ſi nulla eſt, quid exornamus pbiloſophiam? aut quid ejus nomine glorioſi ſumus? Pungit dolor; vel fodiat ſane. Si nudus es, da jugulum; ſin tectus Vulcaniis armis, id eſt, fortitudine, reſiſte. hæc enim te, niſi ita facies, cuſtos dignitatis, relinquet &
34 deſeret. Cretum quidem leges (quas ſive Jupiter, ſive Minos ſanxit,) de Jovis quidem ſententia, ut poetæ ferunt, itemque Lycurgi, laboribus erudiunt juventutem, venando, currendo, eſuriendo, ſitiendo, algendo, æſtuando. Spartæ vero pueri ad aram ſic verberibus accipiuntur, ut multus e viſceribus ſanguis exeat; nonnunquam etiam, ut, cum ibi eſſem, audiebam, ad necem: quorum non modo nemo exclamavit unquam, ſed ne in-
15 gemuit quidem. Quid ergo? Hoc pueri poſ-
35 ſunt, viri non poterunt? & mos valet, ratio non valebit? Intereſt aliquid inter laborem,

& dolorem; ſunt finitima omnino, ſed tamen differt aliquid. Labor eſt functio quædam vel animi, vel corporis, gravioris operis & muneris; dolor autem motus aſper in corpore, alienus a ſenſibus. Hæc duo Græci illi, quorum copioſior eſt lingua, quam noſtra, uno nomine appellant. Itaque induſtrios homines, illi ſtudioſos, vel potius amantes doloris appellant; nos commodius laborioſos. Aliud eſt enim laborare, aliud dolere. O verborum inops interdum, quibus abundare te ſemper putas, Græcia! Aliud, inquam, eſt dolere, aliud laborare. Cum varices ſecabantur C. Mario, dolebat; cum æſtu magno ducebat agmen, laborabat. Eſt inter hæc tamen quædam ſimilitudo. Conſuetudo enim laborum perpeſſionem dolorum efficiet faciliorem, Itaque illi, qui Græciæ formam re 36
rumpublicarum dederunt, corpora juvenum firmari labore voluerunt, quod Spartiatæ etiam in feminas tranſtulerunt; quæ ceteris in urbibus molliſſimo cultu, parietum umbris occuluntur. Illi autem voluerunt nihil horum ſimile eſſe apud Lacænas virgines; quibus magis palæſtra, Eurotas, ſol, pulvis, labor, militia in ſtudio eſt, quam fertilitas barbara. Ergo his laborioſis exercitationibus

& dolor intercurrit nonnunquam. Impelluntur, feriuntur, abjiciuntur, cadunt : & ipſe labor quaſi callum quoddam obducit dolori.
16 Militiam vero (noſtram dico, non Spartiata-
37 rum, quorum procedit mora ad tibiam, nec adhibetur ulla ſine anapæſtis pedibus hortatio) noſtri exercitus primum unde nomen habeant, vides : deinde qui labor, quantus agminis ? ferre plus dimidiati menſis cibaria; ferre, ſi quid ad uſum velint ; ferre vallum. Nam ſcutum, gladium, galeam, in onere noſtri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis eſſe dicunt, quæ quidem ita geruntur apte, ut, ſi uſus ferat, abjectis oneribus, expeditis armis, ut membris, pugnare poſſint. Quid exercitatio legionum ? quid ? ille curſus, concurſus, clamor, quanti laboris eſt ? ex hoc ille animus in prœliis paratus ad vulnera. Adduc pari animo inexercitatum mili-
38 tem ; mulier videbitur. Cur tantum intereſt inter novum & veterem exercitum, quantum experti ſumus ? Aetas tironum plerumque melior ; ſed ferre laborem, contemnere vulnus, conſuetudo docet. Quin etiam videmus, ex acie afferri ſæpe ſaucios, & quidem rudem illum & inexercitatum, quamvis levi ictu, plo-

ratus turpiſſimos edere. At vero ille exercitatus & vetus, ob eamque rem fortior, medicum modo requirens, a quo obligetur,

O Patrocle, (inquit) *ad vos adveniens auxilium & veſtras manus peto,*
Priusquam oppetam malam peſtem, mandatam hoſtili manu:
Neque ſanguis ullo potis eſt pacto profluens conſiſtere,
Si qua ſapientia magis veſtra devitari mors poteſt.
Namque Aeſclapii liberorum ſaucii opplent porticus:
Non poteſt accedi.

Certe Eurypylus hic quidem eſt. hominem 17
exercitum! ubi tantum luctus continuatur? 39
Vide, quam non flebiliter reſpondeat; rationem etiam afferat, cur æque animo ſibi ferendum ſit:

---- qui alteri exitium parat,
Eum ſcire oportet ſibi paratam peſtem, ut participet parem.

Abducet Patrocles, credo, ut collocet in cubili, ut vulnus obliget, ſi quidem homo eſſet. [ſed] nihil [vidi] minus. Quærit enim, quid actum ſit.

Eloquere: res Argivum proelio ut ſe ſuſtinet,

Non poteſt effari dictis, quantum factis ſuppetit.

Laberis. *Quieſce igitur: & vulnus alliga. tace.*

Etiam ſi Eurypylus poſſet, non poſſet Aeſopus.

--- *ubi fortuna Hectoris*

Noſtram acrem aciem inclinatam ---

& cetera explicat in dolore. Sic enim intemperans militaris in forti viro gloria. ergo hæc veteranus miles facere poterit; doctus vir
40 ſapiensque non poterit? Ille vero melius, ac non paulo quidem. Sed de conſuetudine adhuc exercitationis loquor; nondum de ratione & ſapientia. Aniculæ ſæpe inediam biduum aut triduum ferunt. ſubduc cibum unum diem athletæ: Jovem Olympium, eum ipſum, cui ſe exercebit, implorabit: ferre non poſſe clamabit. Conſuetudinis magna vis eſt: pernoctant venatores in nive: in montibus uri ſe patiuntur. Inde pugiles cæſtibus con-
41 tuſi ne ingemiſcunt quidem. Sed quid hos, quibus Olympiorum victoria, conſulatus ille antiquus videtur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene inſtituti ſunt, accipere plagam malunt, quam turpiter vitare? quam ſæpe apparet nihil eos malle, quam

vel domino ſatisfacere, vel populo? Mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant, quid velint? ſi ſatis his factum ſit, ſe velle decumbere. Qui mediocris gladiator ingemuit? quis vultum mutavit unquam? quis non modo ſtetit, verum etiam decubuit turpiter? quis cum decubuiſſet, ferrum recipere juſſus, collum contraxit? Tantum exercitatio, meditatio, conſuetudo valet; ergo hoc poterit

Samnis, ſpurcus homo, vita illa dignus' locoque:

vir natus ad gloriam, ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione & ratione corroboret? crudele gladiatorum ſpectaculum & inhumanum nonnullis videri ſolet; & haud ſcio an ita ſit, ut nunc ſit. Cum vero ſontes ferro depugnabant, auribus fortaſſe multæ, oculis quidem nulla poterat eſſe fortior contra dolorem & mortem diſciplina.

De exercitatione, & conſuetudine, & com- 18
mentatione dixi. Ageſis, nunc de ratione vi- 42
deamus; niſi quid vis ad hæc. *A.* Egone ut te interpellem? ne hoc quidem vellem; ita me ad credendum tua ducit oratio. *M.* Sitne igitur malum dolere, necne, Stoici viderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis

concluſiunculis, nec ad ſenſus permanantibus, effici volunt, non eſſe malum, dolorem. Ego illud, quidquid ſit, tantum eſſe, quantum videatur, non puto; falſaque ejus viſione & ſpecie moveri homines dico vehementius, doloremque [ejus] omnem eſſe tolerabilem. Unde igitur ordiar? an eadem breviter attingam, quæ modo dixi, quo facilius oratio pro-
43 gredi poſſit longius? Inter omnes igitur hoc conſtat, nec doctos homines ſolum, ſed etiam indoctos, virorum eſſe fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana vincentium, toleranter dolorem pati; nec vero quiſquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. Quod ergo & poſtulatur a fortibus, & laudatur, cum ſit, id aut extimeſcere veniens, aut non ferre præſens, nonne turpe eſt? Atqui vide, ne cum omnes rectæ animi affectiones *virtutes* appellentur, non ſit hoc proprium nomen omnium; ſed ab ea, quæ una ceteris excellebat, omnes nominatæ ſint. Appellata eſt enim ex *viro* virtus; viri autem propria maxime eſt fortitudo: cujus munera duo ſunt maxima, mortis, dolorisque contemtio. Utendum eſt igitur his, ſi virtutis compotes, vel potius ſi viri volumus eſſe, quoniam a viris virtus nomen eſt

mutuata. Quæres fortaſſe, quo modo? & 19
recte: talem enim medicinam philoſophia pro- 44
fitetur. Venit Epicurus, homo minime ma-
lus, vel potius vir optimus: tantum monet,
quantum intelligit: *Neglige*, inquit, *dolorem*.
Quis hoc dicit? Idem, qui dolorem ſummum
malum. Vix ſatis conſtanter: audiamus. *Si*
ſummus dolor eſt, inquit, *neceſſe eſt brevem*
eſſe. Iteradum eadem iſta mihi: non enim
ſatis intelligo, quid ſummum dicas eſſe, quid
breve. *Summum, quo nihil ſit ſuperius: bre-*
ve, quo nihil brevius. Contemno magnitudi-
nem doloris, a qua me brevitas temporis vin-
dicabit ante paene, quam venerit. Sed, ſi eſt
tantus dolor, quantus Philoctetæ? Bene ſa-
ne. magnus mihi quidem videtur; ſed tamen
non ſummus: nihil enim dolet, niſi pes: poſ-
ſunt oculi, poteſt caput, latera, pulmones,
poſſunt omnia. Longe igitur abeſt a ſummo
dolore. *Ergo*, inquit, *dolor diuturnus ha-*
bet laetitiae plus, quam moleſtiae. Nunc ego 45
non poſſum tantum hominem nihil ſapere di-
cere; ſed nos ab eo derideri puto. Ergo *ſum-*
mum dolorem (ſummum autem dico, etiam
ſi decem atomis eſt major alius) non conti-
nuo dico eſſe *brevem*; multosque poſſum bo-
nos viros nominare, qui complures annos

doloribus podagræ crucientur maximis. Sed homo catus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, ut ſciam quid ſummum dicat in dolore, quid breve in tempore. Omittamus hunc igitur, nihil prorſus dicentem; cogamusque confiteri, non eſſe ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem, malorum omnium maximum dixerit; quamvis idem forticulum ſe in torminibus & in ſtranguria ſua præbeat. Aliunde igitur eſt quærenda medicina, & maxime quidem, ſi, quid maxime conſentaneum ſit, quærimus ab iis, quibus, quod honeſtum ſit, ſummum bonum; quod turpe, ſummum videtur malum. His tu præſentibus gemere, & te jactare non audebis profecto: loquetur enim eorum voce
20 virtus ipſa tecum. Tune, cum pueros La-
46 cedæmone, adoleſcentes Olympiæ, barbaros in arena videris excipientes graviſſimas plagas, & ferentes ſilentio, ſi te forte dolor aliquis pervellerit, exclamabis ut mulier? non conſtanter & ſedate feres? Fieri non poteſt: natura non patitur. Audio; pueri ferunt, gloria ducti: ferunt pudore alii, multi metu; & tamen veremur, ut hoc, quod a tam multis, & quod tot locis perferatur, natura patiatur? Illa vero non modo patitur, verum

etiam poſtulat. Nihil enim habet præſtantius, nihil, quod magis expetat, quam honeſtatem, quam laudem, quam dignitatem, quam decus. Hiſce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo; ſed utar, ut quam maxime ſignificem, pluribus. Volo autem dicere, illud homini longe optimum eſſe, quod ipſum ſit optandum per ſe, a virtute profectum, vel in ipſa virtute ſitum, ſua ſponte laudabile: quod quidem citius dixerim ſolum, quam non ſummum bonum. Atque, ut hæc de honeſto, ſic de turpi contraria. Nihil tam tætrum, nihil tam aſpernandum, nihil homine indignius.

Quod ſi tibi perſuaſum eſt (principio enim 47
dixiſti, plus in dedecore mali tibi videri, quam in dolore) reliquum eſt, ut tute tibi imperes. Quamquam hoc neſcio, quo modo dicatur, quaſi duo ſimus, ut alter imperet, alter
pareat; non inſcite tamen dicitur. Eſt enim 21
animus in partes tributus duas: quarum altera rationis eſt particeps, altera expers. Cum igitur præcipitur, ut nobismetipſis imperemus, hoc præcipitur, ut ratio coerceat temeritatem. Eſt in animis omnium fere natura molle quiddam, demiſſum, humile, enervatum quodammodo & languidum, ſenile. Si nihil aliud; nihil eſſet homine deformius. Sed

præſto eſt domina omnium & regina ratio, quæ connixa per ſe, & progreſſa longius, fit perfecta virtus: hæc ut imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id videndum eſt viro.
48 Quonam modo? inquies. Velut dominus ſervo, velut imperator militi, velut parens filio. Si turpiſſime ſe illa pars animi geret, quam dixi eſſe mollem, ſi ſe lamentis muliebriter lacrymisque dedet, vinciatur & conſtringatur amicorum propinquorum cuſtodiis. Sæpe enim vidimus fractos pudore; qui ratione nulla vincerentur. Ergo hos quidem, ut famulos, vinclis prope ac cuſtodia coerceamus. Qui autem erunt firmiores, nec tamen robuſtiſſimi, hos admonitu oportebit, ut bonos milites, revocatos dignitatem tueri. Non nimis in Niptris ille ſapientiſſimus Græciæ ſaucius lamentatur, vel modice potius:

Pedetentim (inquit) *ite, & ſedato niſu, ne*
ſuccuſſu arripiat major dolor.

49 Pacuvius hoc melius, quam Sophocles. Apud illum enim perquam flebiliter Ulyſſes lamentatur in vulnere. Tamen huic leviter gementi, illi ipſi, qui ferunt ſaucium, perſonæ gravitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

Tu quoque, Ulyſſes, quamquam graviter
cernimus ictum,

Nimis paene animo es molli, qui conſuetus in armis aevum agere.

Intelligit poeta prudens, ferendi doloris conſuetudinem eſſe non contemnendam magiſtram. Atque ille non immoderate magno in 50
dolore,

Retinete, tenete, opprimite,
Ulcus nudate. heu miſerum me! excrucior,

Incipit labi: deinde illico deſinit,

Operite, abſcedite, jamjam mittite.
Nam attrectatu, & quaſſu ſaevum amplificatis dolorem.

Videsne, ut obmutuerit non ſedatus corporis, ſed caſtigatus animi dolor? Itaque in extremis Niptris alios quoque objurgat, idque moriens,

Conqueri fortunam adverſam, non lamentari decet.
Id viri eſt officium: fletus muliebri ingenio additus.

Hujus animi pars illa mollior rationi ſic paruit, ut ſevero imperatori miles pudens. In 22
quo vero erit perfecta ſapientia (quem ad- 51
huc nos quidem vidimus neminem: ſed philoſophorum ſententiis, qualis futurus ſit, ſi modo aliquando fuerit, exponitur) is igitur, ſive ea ratio, quae erit in eo perfecta & ab-

ſoluta, ſic illi parti imperabit inferiori, ut
juſtus parens probis filiis: nutu, quod volet,
conficiet, nullo labore, nulla moleſtia: eri-
get ipſe ſe, ſuſcitabit, inſtruet, armabit, ut,
tanquam hoſti, ſic obſiſtat dolori. Quæ ſunt
iſta arma? contentio, confirmatio, ſermoque
intimus, cum ipſe ſecum, Cave turpe quid-
52 quam, languidum, non virile. Obverſentur
ſpecies honeſtæ animo: Zeno proponatur Elea-
tes, qui perpeſſus eſt omnia potius, quam
conſcios delendæ tyrannidis indicaret: de
Anaxarcho Democritio cogitetur, qui cum
Cypri in manus Nicocreontis regis incidiſſet,
nullum genus ſupplicii deprecatus eſt, neque
recuſavit. Calanus Indus, vir indoctus ac
barbarus, in radicibus Caucaſi natus, ſua vo-
luntate vivus combuſtus eſt. Nos, ſi pes con-
doluit, ſi dens, ſi tactum dolore corpus, ferre
non poſſumus. Opinio eſt enim quædam effe-
minata ac levis, nec in dolore magis, quam
in voluptate: qua cum liqueſcimus, fluimus-
que mollitia; apis aculeum ſine clamore ferre
53 non poſſumus. At vero C. Marius, ruſtica-
nus vir, ſed plane vir, cum ſecaretur, ut ſu-
pra dixi, principio vetuit ſe alligari: nec quiſ-
quam ante Marium ſolutus dicitur eſſe ſectus.
cur ergo poſtea alii? Valuit auctoritas. Vi-

des.

desne igitur, opinionis eſſe, non naturæ ma-
lum? & tamen fuiſſe acrem morſum doloris
idem Marius oſtendit. crus enim alterum non
præbuit. ita & tulit dolorem, ut vir, &, ut
homo, majorem ferre ſine cauſa neceſſaria
noluit. Totum igitur in eo eſt, ut tibi im-
peres. oſtendi autem, quod eſſet imperandi
genus: atque hæc cogitatio, quid patientia,
quid fortitudine, quid magnitudine animi di-
gniſſimum ſit, non ſolum animum comprimit,
ſed ipſum etiam dolorem, neſcio, quo pacto,
mitiorem facit. Ut enim fit in prœlio, ut 23
ignavus miles ac timidus, ſimul ac viderit 54
hoſtem, abjecto ſcuto fugiat, quantum poſ-
ſit, ob eamque cauſam pereat nonnunquam,
etiam integro corpore, cum ei, qui ſteterit,
nihil tale evenerit; ſic, qui doloris ſpeciem
ferre non poſſunt, abjiciunt ſe, atque ita af-
flicti & exanimati jacent; qui autem reſti-
terunt, diſcedunt ſæpiſſime ſuperiores. Sunt
enim quædam animi ſimilitudines cum cor-
pore: ut onera contentis corporibus facilius
feruntur, remiſſis opprimunt; ſimillime ani-
mus intentione ſua depellit preſſum omnem
ponderum; remiſſione autem ſic urgetur, ut
ſe nequeat extollere. Et, ſi verum quæri- 55
mus, in omnibus officiis perſequendis animi

eſt adhibenda contentio. Ea eſt ſola offici tanquam cuſtodia. Sed hoc quidem in dolore maxime eſt providendum, ne quid abjecte, ne quid timide, ne quid ignave, ne quid ſerviliter muliebriterve faciamus; in primisque refutetur ac rejiciatur Philoctetæus ille clamor. Ingemiſcere nonnunquam viro conceſſum eſt, idque raro; ejulatus ne mulieri quidem: & hic nimirum eſt *leſſus*, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetue-
56 runt. Nec vero unquam ne ingemiſcit quidem vir fortis ac ſapiens, niſi forte ut ſe intendat ad firmitatem, ut in ſtadio curſores exclamant, quam maxime poſſunt. Faciunt idem, cum exercentur, athletæ; pugiles vero, etiam cum feriunt adverſarium, in jactandis cæſtibus ingemiſcunt, non, quod doleant, animove ſuccumbant, ſed quia profundenda voce omne corpus intenditur, venitque pla-
24 ga vehementior. Quid? qui volunt exclamare majus, num ſatis habent latera, fauces, linguam intendere, e quibus ejici vocem & fundi videmus? toto corpore, atque omnibus ungulis, ut dicitur, contentioni vocis aſſer-
57 viunt. Genu mehercule M. Antonium vidi, cum contente pro ſe ipſe lege Varia diceret, terram tangere. Ut enim baliſtæ, lapidum, &

reliqua tormenta, telorum, eo graviores emiſſiones habent, quo ſunt contenta atque adducta vehementius; ſic vox, ſic curſus, ſic plaga, hoc gravior, quo eſt miſſa contentius: cujus contentionis cum tanta vis ſit, ſi gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur: ſin erit ille gemitus lamentabilis, ſi imbecillus, ſi abjectus, ſi flebilis, ei qui ſe dederit, vix eum virum dixerim; qui quidem gemitus ſi levationis aliquid afferret, tamen videremus, quid eſſet fortis & animoſi viri. Cum vero nihil imminuat doloris, cur fruſtra turpes eſſe volumus? Quid eſt enim fletu muliebri viro turpius? Atque hoc præceptum, quod de dolore datur, patet latius: 58 omnibus enim rebus, non ſolum dolori, ſimili contentione animi reſiſtendum eſt. Ira exardeſcit? libido concitatur? in eandem arcem confugiendum eſt; eadem ſunt arma ſumenda. Sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. Ad ferendum igitur dolorem placide & ſedate, plurimum proficit, toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honeſtum ſit. Sumus enim natura, ut ante dixi (dicendum eſt enim ſæpius) ſtudioſiſſimi, appetentiſſimique honeſtatis: cujus ſi quaſi lumen aliquod adſpexerimus, nihil eſt, quod,

ut eo potiamur, non parati ſimus & ferre, & perpeti. Ex hoc curſu atque impetu animorum ad veram laudem atque honeſtatem, illa pericula adeuntur in proeliis; non ſentiunt viri fortes in acie vulnera, vel ſi ſentiunt, ſe mori malunt, quam tantillum modo
59 de dignitatis gradu demoveri. Fulgentes gladios hoſtium videbant Decii, cum in aciem eorum irruebant. His levabat omnem vulnerum metum nobilitas mortis, & gloria. Num tu ingemuiſſe Epaminondam putas, cum una cum ſanguinè vitam effluere ſentiret? Imperantem enim patriam Lacedæmoniis relinquebat, quam acceperat ſervientem. Hæc ſunt ſolatia, hæc fomenta ſummorum dolorum.

25 Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? ad philoſophos me revocas, qui in
60 aciem non ſæpe prodeunt. E quibus homo ſane levis Heracleotes Dionyſius, cum a Zenone fortis eſſe didiciſſet, a dolore dedoctus eſt. Nam cum ex renibus laboraret, ipſo in ejulatu clamitabat, falſa eſſe illa, quæ antea de dolore ipſe ſenſiſſet. Quem cum Cleanthes condiſcipulus rogaret, quænam ratio eum de ſententia deduxiſſet, reſpondit, Quia, cum tantum operæ philoſophiæ dediſſem, dolorem

tamen ferre non poſſem; ſatis eſſet argumenti, malum eſſe dolorem. Plurimos autem annos in philoſophia conſumſi, nec ferre poſſum: malum eſt igitur dolor. Tum Cleanthem, cum pede terram percuſſiſſet, verſum ex Epigonis ferunt dixiſſe:

Audisne haec, Amphiarae, ſub terram abdite?

Zenonem ſignificabat; a quo illum degenerare dolebat. At non noſter Poſidonius, quem 61
& ipſe ſæpe vidi, & id dicam, quod ſolebat narrare Pompejus: ſe, cum Rhodum veniſſet decedens ex Syria, audire voluiſſe Poſidonium; ſed cum audiviſſet, eum graviter eſſe ægrum, quod vehementer ejus artus laborarent, voluiſſe tamen nobiliſſimum philoſophum viſere: quem ut vidiſſet & ſalutaviſſet, honorificisque verbis proſecutus eſſet, moleſteque ſe dixiſſet ferre, quod eum non poſſet audire: at ille, Tu vero, inquit, potes; nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut fruſtra tantus vir ad me venerit. Itaque narrabat, eum graviter & copioſe de hoc ipſo, Nihil eſſe bonum, niſi quod honeſtum eſſet, cubantem diſputaviſſe: cumque quaſi faces ei doloris admoverentur, ſæpe dixiſſe, *Nihil agis dolor: quamvis ſis moleſtus, nunquam te eſſe confite-*

62 *bor malum.* Omninoque omnes clari & no-
bilitati labores contendendo fiunt etiam *tole-*
26 *rabiles.* Videmusne, ut apud magiſtros eo-
rum ludorum, qui Gymnici nominantur, ma-
gnus honos ſit, nullum ab iis, qui in id cer-
tamen deſcendant, devitari dolorem? apud
quos autem venandi & equitandi laus viget,
qui hanc peteſſunt, nullum fugiunt dolorem.
Quid de noſtris ambitionibus, quid de cupi-
ditate honorum loquar? quæ flamma eſt, per
quam non cucurrerint ii, qui hæc olim pun-
ctis ſingulis colligebant? itaque ſemper Afri-
canus Socraticum Xenophontem in manibus
habebat: cujus in primis laudabat illud, quod
diceret, eosdem labores non eſſe æque gra-
ves imperatori & militi, quod ipſe honos la-
63 borem leviorem faceret imperatorium. Sed
tamen hoc evenit, ut in vulgus inſipientium
opinio valeat honeſtatis, cum ipſam videre
non poſſint. itaque fama & multitudinis ju-
dicio moventur, ut id honeſtum putent, quod
a plerisque laudetur. Te autem, ſi in ocu-
lis ſis multitudinis, tamen ejus judicio ſtare
nolim, nec, quod illa putet, idem putare pul-
cherrimum. Tuo tibi judicio eſt utendum: tibi
ſi recta probanti placebis, tum non modo tu
te viceris, quod paulo ante præcipiebam, ſed

omnes, & omnia. Hoc igitur tibi propone: 64
amplitudinem & quaſi quandam exaggerationem quam altiſſimam animi, qui maximè eminet contemnendis & deſpiciendis doloribus, unam eſſe omnium rem pulcherrimam, eoque pulchriorem, ſi vacet populo, neque plauſum captans, ſe tantum ipſa delectet. Quin etiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quæ ſine venditatione & ſine populo teſte fiunt: non quo fugiendus ſit, (omnia enim benefacta in luce ſe collocari volunt) ſed tamen nullum theatrum virtuti conſcientia majus eſt.

Atque in primis meditemur illud, ut hæc 27
patientia dolorum, quam ſæpe jam animi in- 65
tentione dixi eſſe firmandam, in omni genere ſe æquabilem præbeat. *Sæpe* enim multi, qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ amorem, aut etiam ut jus ſuum & libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter & tulerunt, iidem omiſſa contentione dolorem morbi ferre non poſſunt. Neque enim illum, quem facile tulerant, ratione aut ſapientia tulerant, ſed ſtudio potius, & gloria. Itaque barbari quidam & immanes ferro decertare acerrime poſſunt; ægrotare viriliter non queunt. Græci autem homines non

ſatis animoſi, prudentes, ut eſt captus hominum, ſatis, hoſtem adſpicere non poſſunt; iidem morbos toleranter atque humane ferunt. At Cimbri & Celtiberi in prœliis exſultant, lamentantur in morbo. Nihil enim poteſt eſſe æquabile, quod non a certa ratione proficiſcatur.
66 Sed cum videas, eos, qui aut ſtudio aut opinione ducantur, in eo perſequendo atque adipiſcendo, dolore non frangi; debes exiſtimare, aut non eſſe malum dolorem, aut, etiamſi quidquid aſperum alienumque a natura ſit, id appellari placeat malum; tantillum tamen eſſe, ut a virtute ita obruatur, ut nusquam appareat. Quæ meditare, quæſo, dies & noctes. Latius enim manabit hæc ratio, & aliquanto majorem locum, quam de uno dolore, occupabit. nam ſi omnia fugiendæ turpitudinis, adipiſcendæque honeſtatis cauſa faciemus, non modo ſtimulos doloris, ſed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præſertim cum paratum ſit illud ex heſterna diſputatione perfugium.
67 Ut enim ſi cui naviganti, quem prædones inſequantur, deus quis dixerit: Ejice te navi, præſto eſt qui excipiat: vel delphinus, ut Arionem Methymnæum, vel equi Pelopis illi Neptunii, qui per undas currus

ſuſpenſos rapuiſſe dicuntur, excipient te, &, quo velis, perferent; omnem omittat timorem: ſic urgentibus aſperis & odioſis doloribus, ſi tanti ſint, ut ferendi non ſint, quo ſit confugiendum, vides.

Hæc fere hoc tempore putavi eſſe dicenda; ſed tu fortaſſe in ſententia permanes. *A.* Minime vero: meque biduo duarum rerum, quas maxime timebam, ſpero liberatum metu. *M.* Cras ergo ad clepſydram: ſic enim dicimus: & tibi hoc video non poſſe deberi. *A.* Ita prorſus: & illud quidem ante meridiem, hoc, eodem tempore. *M.* Sic faciemus, tuisque optimis ſtudiis obſequemur.

M. TVLLII CICERONIS
TVSCULANARVM
QVAESTIONVM
AD
B R V T V M
LIBER III.
DE
AEGRITUDINE LENIENDA.

1 QUIDNAM eſſe, Brute, cauſæ putem, cur,
1 cum conſtemus ex animo & corpore, corporis curandi tuendique cauſa quæſita ſit ars, ejusque utilitas deorum immortalium inventioni conſecrata; animi autem medicina nec tam deſiderata ſit, antequam inventa, nec tam culta, poſteaquam cognita eſt, nec tam multis grata & probata, pluribus etiam ſuſpecta & inviſa? an quod corporis gravitatem & dolorem animo judicamus, animi morbum corpore non ſentimus? ita fit, ut ani-

mus de ſe ipſe tum judicet, cum id ipſum, quo judicatur, ægrotet. Quod ſi tales nos 2
natura genuiſſet, ut eam ipſam intueri, & perſpicere, eademque optima duce curſum vitæ conficere poſſemus; haud erat ſane, quod quisquam rationem ac doctrinam requireret. Nunc parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus opinionibusque depravati ſic reſtinguimus, ut nusquam naturæ lumen appareat. Sunt enim ingeniis noſtris ſemina innata virtutum; quæ ſi adoleſcere liceret, ipſa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc autem, ſimul atque editi in lucem & ſuſcepti ſumus, in omni continuo pravitate, & in ſumma opinionum perverſitate verſamur, ut pæne cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe videamur. Cum vero parentibus redditi, deinde magiſtris traditi ſumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipſa cedat. Accedunt etiam 2
poetæ, qui, cum magnam ſpeciem doctrinæ 3
ſapientiæque præ ſe tulerint, audiuntur, leguntur, ediſcuntur, & inhæreſcunt penitus in mentibus. Cum vero accedit eodem quaſi maximus quidam magiſter, populus, atque omnis undique ad vitia conſentiens multitu-

do, tum plane inficimur opinionum pravit
te, a naturaque deſciſcimus; ut nobis opti
mam naturam invidiſſe videantur, qui nil
melius homini, nihil magis expetendum, ni
hil præſtantius honoribus, imperiis, popula
gloria judicaverunt. ad quam fertur optimu
quisque, veramque illam honeſtatem expe
tens, quam unam natura maxime inquirit,
in ſumma inanitate verſatur, conſectaturqu
nullam eminentem effigiem [virtutis], ſe
adumbratam imaginem gloriæ. Eſt enim glo-
ria, ſolida quædam res & expreſſa, non adum-
brata. Ea eſt conſentiens laus bonorum, in-
corrupta vox bene judicantium de excellente
virtute, ea virtuti reſonat, tanquam imago;
quæ quia recte factorum plerumque comes
4 eſt, non eſt bonis viris repudianda. Illa au-
tem, quæ ſe ejus imitatricem eſſe vult, te-
meraria atque inconſiderata, & plerumque
peccatorum vitiorumque laudatrix, fama po-
pularis, ſimulatione honeſtatis formam ejus
pulchritudinemque corrumpit. Qua cæcitate
homines, cum quædam etiam præclara cu-
perent, eaque neſcirent nec ubi, nec qualia
eſſent, funditus alii everterunt ſuas civitates,
alii ipſi occiderunt. Atque hi quidem optima
petentes, non tam voluntate, quam curſus

rore falluntur. Quid, qui pecuniæ cupi-
tate, qui voluptatum libidine feruntur; quo-
ımque ita perturbantur animi, ut non mul-
ım abſint ab inſania, quod inſipientibus con-
ngit omnibus, his nullane eſt adhibenda cu-
tio? utrum, quod minus noceant animi
grotationes, quam corporis? an quod cor-
ora curari poſſint, animorum medicina nul-
ſit? At & morbi pernicioſiores, pluresque 3
ınt animi, quam corporis. Hi enim ipſi odioſi 5
ınt, quod ad animum pertinent, eumque
ollicitant; animusque æger, ut ait Ennius,
emper errat, neque pati, neque perpeti poteſt:
upere nunquam deſinit. Quibus duobus mor-
is (ut omittam alios) ægritudine & cupidi-
ate, qui tandem poſſunt in corpore eſſe gra-
iores? Qui vero probari poteſt, ut ſibi me-
eri animus non poſſit, cum ipſam medici-
am corporis animus invenerit; cumque ad
orporum ſanationem multum ipſa corpora
k natura valeant, nec omnes, qui curari ſe
aſſi ſunt, continuo etiam convaleſcant; ani-
mi autem, qui ſanari voluerint, præceptis-
que ſapientium paruerint, ſine ulla dubita-
tione ſanentur? Eſt profecto animi medicina, 6
philoſophia; cujus auxilium non, ut in cor-
poris morbis, petendum eſt foris: omnibus-

que opibus & viribus, ut noſmetipſi nobis mederi poſſimus, elaborandum eſt: quamquam de univerſa philoſophia, quantopere expetenda eſſet & colenda, ſatis, ut arbitror, dictum eſt in Hortenſio. De maximis autem rebus nihil fere intermiſimus poſtea nec diſputare, nec ſcribere. His autem libris expoſita ſunt ea, quæ a nobis cum familiaribus noſtris in Tuſculano erant diſputata. Sed quoniam duobus ſuperioribus, de morte, & de dolore dictum eſt, tertius dies diſputationis hoc ter-
7 tium volumen efficiet. Ut enim in Academiam noſtram deſcendimus, inclinato jam in poſtmeridianum tempus die, popoſci eorum aliquem, qui aderant, cauſam differendi. Tum res acta ſic eſt.

4 *A.* Videtur mihi cadere in ſapientem ægritudo. *M.* Num reliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiæ? hæc enim fere ſunt ejusmodi, quæ Græci πάθη appellant; ego poteram morbos, & id verbum eſſet e verbo; ſed in conſuetudinem noſtram non caderet. Nam miſereri, invidere, geſtire, lætari, hæc omnia *morbos* Græci appellant, motus animi rationi non obtemperantes; nos autem hos eosdem motus concitati animi, recte, ut opinor, *perturbationes*

dixerimus; morbos autem non ſatis uſitate; niſi quid aliud tibi videtur. *A.* Mihi vero iſto 8
modo. *M.* Hæccine igitur cadere in ſapientem putas? *A.* Prorſus exiſtimo. *M.* Næ iſta glorioſa ſapientia non magno æſtimanda eſt, ſiquidem non multum differt ab inſania. *A.* Quid? tibi omniſne animi commotio videtur inſania? *M.* Non mihi quidem ſoli, ſed, id quod admirari ſæpe ſoleo, majoribus quoque noſtris hoc ita viſum intelligo multis ſeculis ante Socratem; a quo hæc omnis, quæ eſt de vita & de moribus, philoſophia manavit. *A.* Quonam tandem modo? *M.* Quia nomen inſaniæ ſignificat mentis ægrotationem & morbum, [id eſt, inſanitatem, & ægrotum animum, quam appellarunt *inſaniam*.] Omnes 9
autem perturbationes animi, morbos philoſophi appellant; negantque, ſtultum quemquam his morbis vacare: qui autem in morbo ſunt, ſani non ſunt; & omnium inſipientium animi in morbo ſunt; omnes inſipientes igitur inſaniunt. Sanitatem enim animorum, poſitam in tranquillitate quadam conſtantiaque cenſebant: his rebus mentem vacuam appellarunt *inſanam*, propterea quod in perturbato animo, ſicut in corpore, ſanitas eſſe non poſſet. Nec minus illud acute, 5

10 quod animi affectionem, lumine mentis ca-
rentem, nominaverunt *amentiam*, eandemque
dementiam. Ex quo intelligendum eſt, eos,
qui hæc rebus nomina poſuerunt, ſenſiſſe hoc
idem, quod a Socrate acceptum diligenter
Stoici retinuerunt, Omnes *inſipientes* eſſe *non*
ſanos. Qui enim animus eſt in aliquo morbo
(morbos autem, hos perturbatos motus, ut
modo dixi, philoſophi appellant) non magis
eſt ſanus, quam id corpus, quod in morbo
eſt. Ita fit, ut ſapientiæ, ſanitas ſit animi;
inſipientia autem, quaſi inſanitas quædam,
[quæ eſt inſania], eademque dementia. mul-
toque melius hæc notata ſunt verbis Latinis,
quam Græcis; quod aliis quoque multis lo-
cis reperietur. Sed id alias: nunc, quod in-
11 ſtat. Totum igitur id, quod quærimus, quid
& quale ſit, verbi vis ipſa declarat. Eos enim
ſanos quoniam intelligi neceſſe eſt, quorum
mens motu, quaſi morbo, perturbata nullo
ſit: qui contra affecti ſunt, hos inſanos ap-
pellari neceſſe eſt. Itaque nihil melius, quam
quod eſt in conſuetudine ſermonis Latini,
cum *exiſſe ex poteſtate* dicimus eos, qui ef-
frenati feruntur aut libidine, aut iracundia;
quamquam ipſa iracundia, libidinis eſt pars.
Sic enim definitur iracundia, *Ulciſcendi libi-*
do.

ſo. Qui igitur exiſſe ex poteſtate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non ſunt in poteſtate mentis, cui regnum totius animi a natura tributum eſt. Græci autem μανίαν unde appellent, non facile dixerim; eam tamen ipſam diſtinguimus nos melius, quam illi. Hanc enim inſaniam, quæ juncta ſtultitiæ patet latius, a furore disjungimus. Græci volunt illi quidem, ſed parum valent verbo: quem nos furorem, μελαγχολίαν illi vocant; quaſi vero atra bili ſolum mens, ac non ſæpe vel iracundia graviore, vel timore, vel dolore moveatur: quo genere Athamantem, Alcmæonem, Ajacem, Oreſtem furere dicimus. Qui ita ſit affectus, eum dominum eſſe rerum ſuarum vetant duodecim tabulæ. Itaque non eſt ſcriptum, SI INSANUS, ſed SI FURIOSUS ESSE INCIPIT. Stultitiam enim cenſuerunt, inconſtantiam, id eſt, ſanitate vacantem: poſſe tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum atque uſitatum. Furorem autem eſſe rati ſunt, mentis ad omnia cæcitatem; quod cum majus eſſe videatur, quam inſania, tamen ejusmodi eſt, ut furor in ſapientem cadere poſſit, non poſſit inſania. Sed hæc alia quæſtio eſt: nos ad propoſitum revertamur.

6 Cadere, opinor, in ſapientem ægritu-
12 nem tibi dixiſti videri. *A.* Et vero ita exi-
ſtimo. *M.* Humanum id quidem, quod ita
exiſtimas. Non enim ſilice nati ſumus; ſed
eſt natura fere in animis tenerum quiddam
atque molle, quod ægritudine, quaſi tempe-
ſtate, quatiatur. Nec abſurde Crantor ille,
qui in noſtra Academia vel in primis fuit no-
bilis, „Minime, inquit, aſſentior iis, qui
„ iſtam neſcio quam indolentiam magnopere
„ laudant; quæ nec poteſt ulla eſſe, nec de-
„ bet. Ne ægrotus ſim, inquit: ſed ſi fue-
„ rim, ſenſus adſit, ſive ſecetur quid, ſive
„ avellatur a corpore. Nam iſtuc nihil dole-
„ re, non ſine magna mercede contingit, im-
„ manitatis in animo, ſtuporis in corpore.„
13 Sed videamus, ne hæc oratio ſit hominum
aſſentantium noſtræ imbecillitati, & indul-
gentium mollitudini; nos autem audeamus
non ſolum ramos amputare miſeriarum, ſed
omnes radicum fibras evellere; tamen ali-
quid relinquetur fortaſſe. Ita ſunt altæ ſtir-
pes ſtultitiæ; ſed relinquetur id ſolum, quod
erit neceſſarium. Illud quidem ſic habeto,
niſi ſanatus animus ſit, quod ſine philoſophia
fieri non poteſt, finem miſeriarum nullum fo-
re. Quamobrem, quoniam cœpimus, trada-

us nos ei curandos. Sanabimur, ſi volemus;
progrediar quidem longius. Non enim de
gritudine ſolum, quamquam id quidem pri-
um, ſed de omni animi, ut ego poſui, per-
rbatione (morbo, ut Græci volunt) expli-
bo. Et primo, ſi placet, Stoicorum more
amus, qui breviter adſtringere ſolent ar-
menta; deinde noſtro inſtituto vagabimur.

Qui fortis eſt, idem eſt fidens; quoniam 7
nfidens, mala conſuetudine loquendi, in 14
tio ponitur, ductum verbum a confidendo,
od laudis eſt. Qui autem eſt fidens, is pro-
cto non extimeſcit: diſcrepat enim a ti-
endo, confidere: atqui in quem cadit ægri-
do, in eundem timor. Quarum enim rerum
æſentia ſumus in ægritudine, easdem im-
endentes & venientes timemus. Ita fit, ut
rtitudini ægritudo repugnet. Veriſimile eſt
itur, in quem cadat ægritudo, cadere in
ndem timorem, & infractionem quandam
imi, & demiſſionem; quæ in quem cadunt,
eundem cadit, ut ſerviat, ut victum ſe
uandoque fateatur: quæ qui recipit, reci-
iat idem neceſſe eſt timiditatem & ignaviam.
Non cadunt autem hæc in virum fortem; igi-
ur ne ægritudo quidem. At nemo ſapiens,
iſi fortis; non cadit ergo in ſapientem ægri-

15 tudo. Præterea neceſſe eſt, qui fortis ſit,
eundem eſſe magni animi: qui magni animi
ſit, invictum: qui invictus ſit, eum res hu-
manas deſpicere, atque infra ſe poſitas arbi-
trari. Deſpicere autem nemo poteſt eas res,
propter quas ægritudine affici poteſt; ex quo
efficitur, fortem virum ægritudine nunquam
affici. Omnes autem ſapientes, fortes: non
cadit igitur in ſapientem ægritudo. Et quem-
admodum oculus conturbatus non eſt probe
affectus ad ſuum munus fungendum; & re-
liquæ partes, totumve corpus, ſtatu cum eſt
motum, deeſt officio ſuo & muneri: ſic con-
turbatus animus non eſt aptus ad exſequen-
dum munus ſuum. Munus autem animi eſt,
ratione bene uti; & ſapientis animus ita ſem-
per affectus eſt, ut ratione optime utatur;
nunquam igitur eſt perturbatus. At ægritu-
do, perturbatio eſt animi; ſemper igitur ea
8 ſapiens vacabit. Veri etiam ſimile illud eſt,
16 qui ſit temperans, quem Græci *σώφρονα* ap-
pellant, eamque virtutem *σωφροσύνην* vocant,
quam ſoleo equidem tum temperantiam, tum
moderationem appellare, nonnunquam etiam
modeſtiam: ſed haud ſcio, an recte ea vir-
tus frugalitas appellari poſſit: quod angu-
ſtius apud Græcos valet, qui frugi homines

ησίμας appellant, id eſt, tantummodo uti-
lis; at illud eſt latius. Omnem enim abſti-
nentiam, omnem innocentiam (quæ apud Græ-
cos uſitatum nomen nullum habet, ſed habe-
re poteſt ἀβλάβειαν: nam eſt innocentia, af-
fectio talis animi, quæ noceat nemini) reli-
quas etiam virtutes frugalitas continet; quæ
niſi tanta eſſet, & ſi iis anguſtiis, quibus ple-
rique putant, teneretur, nunquam eſſet L. Pi-
ſonis cognomen tantopere laudatum. Sed 17
quia nec qui, propter metum, præſidium re-
liquit, quod eſt ignaviæ; nec qui, propter
avaritiam, clam depoſitum non reddidit, quod
eſt injuſtitiæ; nec qui, propter temeritatem,
male rem geſſit, quod eſt ſtultitiæ, frugi ap-
pellari ſolet; eo tres virtutes, fortitudinem,
juſtitiam, prudentiam, frugalitas eſt comple-
xa: etſi hoc quidem commune eſt virtutum.
Omnes enim inter ſe nexæ & jugatæ ſunt.
Reliquum igitur eſt, quarta virtus ut ſit ipſa
frugalitas. Ejus enim videtur eſſe proprium,
motus animi appetentis regere & ſedare, ſem-
perque adverſantem libidini, moderatam in
omni re ſervare conſtantiam; cui contrarium
vitium nequitia dicitur. *Frugalitas*, ut opi- 18
nor, a *fruge*; qua nihil melius e terra: *ne-
quitia* (etſi hoc erit fortaſſe durius; ſed ten-

temus: luſiſſe putemur, ſi nil ſit) ab eo, quod *necquidquam* eſt in tali homine; ex quo idem, nihili dicitur. Qui ſit frugi igitur, vel, ſi mavis, moderatus & temperans, eum neceſſe eſt eſſe conſtantem: qui autem conſtans, quietum: qui quietus, perturbatione omni vacuum: ergo etiam ægritudine. Et ſunt illa ſapientis. Aberit igitur a ſapiente ægritudo.

9 Itaque non inſcite Heracleotes Dionyſius ad ea diſputat, quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo,

Corque meum penitus turgeſcit triſtibus iris,
Cum decore, atque omni me orbatum laude recordor.

19 Num manus affecta recte eſt, cum in tumore eſt? aut num aliud quodpiam membrum tumidum ac turgidum non vitioſe ſe habet? ſic igitur inflatus & tumens animus, in vitio eſt. Sapientis autem animus ſemper vacat vitio, nunquam turgeſcit, nunquam tumet. at irati animus ejusmodi eſt: nunquam igitur ſapiens iraſcitur. Nam ſi iraſcitur, etiam concupiſcit; proprium eſt enim irati, cupere, a quo læſus videatur, ei quam maximum dolorem inurere. Qui autem id concupierit, eum neceſſe eſt, ſi id conſecutus ſit, magnopere lætari. Ex quo fit, ut alieno malo gaudeat,

quod quoniam non cadit in ſapientem, ne ut Iraſcatur quidem cadit. Sin autem caderet in ſapientem ægritudo, caderet etiam iracundia; qua quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit. Etenim ſi ſapiens in ægritudinem inci- 20
dere poſſet, poſſet etiam in miſericordiam, poſſet in invidentiam. Non dixi invidiam, quæ tum eſt, cum invidetur; ab *invidendo* autem *invidentia* recte dici poteſt, ut effugiamus ambiguum nomen *invidiae*; quod verbum ductum eſt a nimis intuendo fortunam alterius, ut eſt in Menalippo,

Quisnam florem liberum invidit meum?

male Latine videtur; ſed præclare Accius: ut enim videre, ſic invidere *florem* rectius, quam *flori*. Nos conſuetudine prohibemur; poeta jus ſuum tenuit, & dixit audacius. Cadit 10
igitur in eundem & miſereri, & invidere. 21
Nam qui dolet rebus alicujus adverſis, idem alicujus etiam ſecundis ſolet: ut Theophraſtus interitum deplorans Calliſthenis, ſodalis ſui, rebus Alexandri proſperis angitur: itaque dicit Calliſthenem incidiſſe in hominem ſumma potentia, ſummaque fortuna, ſed ignarum, quemadmodum rebus ſecundis uti conveniret. Atqui quemadmodum miſericordia,

ægritudo eſt ex alterius rebus adverſis; ſic invidentia, ægritudo eſt ex alterius rebus ſecundis. In quem igitur cadit miſereri, in eundem etiam invidere. Non cadit autem invidere in ſapientem: ergo ne miſereri quidem. Quod ſi ægre ferre ſapiens ſoleret, miſereri etiam ſoleret; abeſt ergo a ſapiente ægritudo.

22 Hæc ſic dicuntur a Stoicis, concluduntur que contortius. Sed latius aliquanto dicenda ſunt, & diffuſius: ſententiis tamen utendum eorum potiſſimum, qui maxime forti, &, ut ita dicam, virili utuntur ratione atque ſententia. Nam Peripatetici, familiares noſtri, quibus nihil eſt uberius, nihil eruditius, nihil gravius, mediocritates vel perturbationum, vel morborum animi, mihi non ſane probant. Omne enim malum, etiam mediocre, magnum eſt. Nos autem id agimus, ut id in ſapiente nullum ſit omnino. Nam ut corpus, etiam ſi mediocriter ægrum eſt, ſanum non eſt; ſic
23 in animo iſta mediocritas caret ſanitate. Itaque præclare noſtri, ut alia multa, moleſtiam, ſollicitudinem, angorem, propter ſimilitudinem corporum ægrorum, ægritudinem nominaverunt, hoc propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant. Vocant enim πάθος, id eſt, morbum, quicunque

eſt motus in animo turbidus. Nos melius: ægris enim corporibus ſimillima eſt animi ægritudo; at non ſimilis ægrotationis eſt libido, non immoderata lætitia, quæ eſt voluptas animi elata & geſtiens. Ipſe etiam metus non eſt morbi admodum ſimilis, quamquam ægritudini eſt finitimus, ſed proprie, ut ægrotatio in corpore, ſic ægritudo in animo, nomen habet non ſejunctum a dolore. Doloris igitur hujus origo nobis explicanda eſt, id eſt, cauſa efficiens ægritudinem in animo, tanquam ægrotationem in corpore. Nam, ut medici, cauſa morbi inventa, curationem eſſe inventam putant; ſic nos, cauſa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus.

Eſt igitur cauſa omnis in opinione, nec II
vero ægritudinis ſolum, ſed etiam reliquarum 24
omnium perturbationum; quæ ſunt genere quatuor, partibus plures. Nam cum omnis perturbatio ſit animi motus, vel rationis expers, vel rationem aſpernans, vel rationi non obediens, isque motus aut boni, aut mali opinione citetur; bifariam quatuor perturbationes æqualiter diſtributæ ſunt. Nam duæ ſunt ex opinione boni: quarum altera,

voluptas geſtiens, id eſt, præter modum elata lætitia, opinione præſentis magni alicujus boni; altera, quæ eſt immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans, vel cupiditas recte, vel libido di-
25 ci poteſt. Ergo hæc duo genera, voluptas geſtiens & libido, bonorum opinione turbantur, ut duo reliqua, metus & ægritudo, malorum. Nam & metus opinio magni mali impendentis; & ægritudo eſt opinio magni mali præſentis; & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum videatur eſſe angi: id autem eſt, ut is, qui doleat, oportere opinetur ſe dolere. His autem perturbationibus, quas in vitam hominum ſtultitia quaſi quasdam furias immittit atque incitat, omnibus viribus atque opibus repugnandum eſt, ſi volumus hoc, quod datum eſt vitæ, tranquille placideque traducere. Sed ceteras alias: nunc ægritudinem, ſi poſſumus, depellamus. Id enim ſit propoſitum; quandoquidem eam tu videri tibi in ſapientem cadere dixiſti: quod ego nullo modo exiſtimo; tætra enim res eſt, miſera, deteſtabilis, omni contentione, velis,
12 ut ita dicam, remisque fugienda. Qualis
26 enim tibi ille videtur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam a ſocero Oenomao

lege Hippodamiam raptu nactus nuptiis? Jovis iſte quidem pronepos: tamne ergo abjectus, tamque fractus?

Nolite (inquit) *hoſpites ad me adire: illico iſtic;*
Ne contagio mea bonis, umbrave obſit:
Tanta vis ſceleris in corpore haeret.

Tu te, Thyeſta, damnabis, orbabisque luce propter vim ſceleris alieni? Quid? illum filium Solis nonne patris ipſius luce indignum putas?

Refugêre oculi: corpus macie extabuit:
Lacrymae peredere humore exſangueis genas:
Situ nidoris barba paedore horrida,
Atque intonſa infuſcat pectus illuviae ſcabrum.

Hæc mala, o ſtultiſſime Aeeta, ipſe tibi addidiſti. Non inerant in his, quæ tibi caſus invexerat; & quidem inveterato malo, cum tumor animi reſediſſet. [eſt autem ægritudo, ut docebo, in opinione mali recentis] Sed moeres videlicet regni deſiderio, non filiæ. Illam enim oderas, & jure fortaſſe: regno non æquo animo carebas. Eſt autem impudens luctus moerore ſe conficientis, quod imperare non liceat liberis. Dionyſius quidem tyrannus,

Syracuſis expulſus, Corinthi pueros docebat: usque eo imperio carere non poterat. Tarquinio vero quid impudentius, qui bellum gereret cum iis, qui ejus non tulerant ſuperbiam? is, cum reſtitui in regnum nec Vejentium, nec Latinorum armis potuiſſet, Cumas ſe contuliſſe dicitur, inque ea urbe ſenio
13 & ægritudine eſſe confectus. Hoc tu igitur
27 cenſes ſapienti accidere poſſe, ut ægritudine opprimatur, id eſt, miſeria? nam cum omnis perturbatio, miſeria eſt, tum carnificina eſt, ægritudo. Habet ardorem libido, levitatem lætitia geſtiens, humilitatem metus; ſed ægritudo majora quædam, tabem, cruciatum, afflictationem, fœditatem: lacerat, exeſt animum, planeque conficit. hanc niſi exuimus ſic, ut abjiciamus, miſeria carere non poſſumus.

28 Atque hoc quidem perſpicuum eſt, tum ægritudinem exiſtere, cum quid ita viſum ſit, ut magnum quoddam malum adeſſe & urgere videatur. Epicuro autem placet, opinionem mali, ægritudinem eſſe natura, ut quicunque intueatur in aliquod majus malum, ſi id ſibi accidiſſe opinetur, ſit continuo in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici cenſent, ſed inſperato & nec

opinato malo. eſt id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam. videntur enim omnia repentina graviora. Ex hoc & illa jure laudantur:

Ego cum genui, tum moriturum ſcivi, & ei rei ſuſtuli.
Praeterea ad Trojam cum miſi ob deſendendam Graeciam,
Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.

Hæc igitur præmeditatio futurorum malo- 14
rum lenit eorum adventum, quæ venientia 29
longe ante videris. itaque apud Euripidem
a Theſeo dicta laudantur. licet enim, ut ſæ-
pe facimus, in Latinum illa convertere:

Nam qui haec audita a docto meminiſſem viro,
Futuras mecum commentabar miſerias:
Aut mortem acerbam, aut exſilii moeſtam fugam,
Aut ſemper aliquam molem meditabar mali:
Ut, ſi qua invecta diritas caſu foret,
Ne me imparatum cura laceraret repens.

Quod autem Theſeus a docto ſe audiſſe di- 30
cit, id de ſeipſo loquitur Euripides. fuerat
enim auditor Anaxagoræ; quem ferunt, nun-
tiata morte filii, dixiſſe, *Sciebam me genuiſſe*

mortalem; quæ vox declarat, iis eſſe hæc acerba, quibus non fuerint cogitata. ergo id quidem non dubium, quin omnia, quæ mala putentur, ſint improviſa graviora. Itaque quamquam non hæc una res efficit maximam ægritudinem; tamen, quoniam multum poteſt proviſio animi, & præparatio ad minuendum dolorem, ſint ſemper omnia homini humana meditata. Et nimirum hæc eſt illa præſtans & divina ſapientia, & præceptas penitus & pertractatas humanas res habere; nihil admirari, cum acciderit, nihil, antequam evenerit, non evenire poſſe arbitrari.

Quamobrem omnes, cum ſecundae rès ſunt maxime, tum maxime
Meditari ſecum oportet, quo pacto advorſam aerumnam ferant,
Pericla, damna, exſilia. Peregre rediens ſemper cogitet,
Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiae:
Communia eſſe haec, ne quid horum unquam accidat animo novum:
Quidquid praeter ſpem eveniat, omne id deputare eſſe in lucro.

15 Ergo hoc Terentius a philoſophia ſumtum
31 cum tam commode dixerit, nos, e quorum

ſentibus id hauſtum eſt, non & dicemus hoc melius, & conſtantius ſentiemus? hic eſt enim ille vultus ſemper idem, quem dicitur Xanthippe prædicare ſolita in viro ſuo fuiſſe Socrate, eodem ſemper ſe vidiſſe exeuntem illum domo, & revertentem. Nec vero ea frons erat, quæ M. Craſſi illius veteris, quem ſemel ait in omni vita riſiſſe Lucilius; ſed tranquilla & ſerena: ſic enim accepimus. Jure autem erat ſemper idem vultus, cum mentis, a qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem a Cyrenaicis hæc arma contra caſus & eventus, quibus eorum advenientes impetus diuturna præmeditatione frangantur; ſimulque judico, malum illud opinionis eſſe, non naturæ. Si enim in re eſſent, cur fierent proviſa leviora?

Sed eſt, iisdem de rebus quod dici poſſit 32
ſubtilius, ſi prius Epicuri ſententiam viderimus; qui cenſet, neceſſe eſſe omnes in ægritudine eſſe, qui ſe in malis eſſe arbitrentur, ſive illa ante proviſa & exſpectata ſint, ſive inveteraverint. Nam neque vetuſtate minui mala, nec fieri præmeditata leviora; ſtultamque etiam eſſe meditationem futuri mali, aut fortaſſe ne futuri quidem: ſatis eſſe odioſum malum omne, cum veniſſet: qui autem

ſemper cogitaviſſet, accidere poſſe aliquid adverſi, ei fieri illud ſempiternum malum: ſi vero ne futurum quidem ſit, fruſtra ſuſcipi miſeriam voluntariam: ita ſemper angi, aut accipien-
33 do, aut cogitando malo. Levationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, avocatione a cogitanda moleſtia, & revocatione ad contemplandas voluptates. Parere enim cenſet animum rationi poſſe, &, quo illa ducat, ſequi. Vetat igitur [ratio] intueri moleſtias: abſtrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miſerias contemplandas; a quibus cum cecinit receptui, impellit rurſum & incitat ad conſpiciendas, totaque mente contrectandas varias voluptates, quibus ille & præteritarum memoria, & ſpe conſequentium, ſapientis vitam refertam putat. Hæc noſtro more nos diximus: Epicurei dicunt ſuo. Sed, quæ dicant, videamus, quo modo negligamus.

16 Principio male reprehendunt præmedita-
34 tionem rerum futurarum, nihil eſt enim, quod tam obtundat levetque ægritudinem, quam perpetua in omni vita cogitatio, nihil eſſe, quod accidere non poſſit: quam meditatio conditionis humanæ: quam vitæ lex, commentatioque parendi; quæ non hoc affert, ut

ſem-

ſemper moereamus, ſed ut nunquam. Neque
enim qui rerum naturam, qui vitæ varieta-
tem, qui imbecillitatem generis humani co-
gitat, moeret, cum hæc cogitat, ſed tum vel
maxime ſapientiæ fungitur munere. Utrum-
que enim conſequitur, ut & conſiderandis re-
bus humanis proprio philoſophiæ fungatur
officio, & adverſis caſibus triplici conſola-
tione ſanetur: primum, quod poſſe accidere
diu cogitavit; quæ cogitatio una maxime mo-
leſtias omnes extenuat & diluit: deinde, quod
humana humane ferenda intelligit: poſtre-
mo, quod videt malum nullum eſſe, niſi cul-
pam; culpam autem nullam eſſe, cum id,
quod ab homine non potuerit præſtari, eve-
nerit. Nam revocatio illa, quam affers, cum 35
a contuendis nos malis avocas, nulla eſt: non
eſt enim in noſtra poteſtate, fodicantibus iis
rebus, quas malas eſſe opinemur, diſſimula-
tio, vel oblivio. Lacerant, vexant, ſtimulos
admovent, ignes adhibent, reſpirare non ſi-
nunt. Et tu oblivisci jubes, quod contra na-
turam eſt, qui a natura datum auxilium ex-
torqueas inveterati doloris? eſt enim tarda
illa quidem medicina, ſed tamen magna,
quam affert longinquitas & dies. Jubes me
bona cogitare, oblivisci malorum: diceres

aliquid, & magno quidem philoſopho dignum,
ſi ea bona ſentires eſſe, quæ eſſent homine
17 digniſſima. Pythagoras mihi ſic diceret, aut
36 Socrates, aut Plato: Quid jaces? aut quid
moeres? aut cur ſuccumbis cedisque fortu-
næ? quæ pervellere te forſitan potuerit &
pungere; non poterit certe vires frangere:
magna vis eſt in virtutibus; eas excita, ſi
forte dormiunt. Jam tibi aderit princeps for-
titudo, quæ te animo tanto eſſe cogat, ut
omnia, quæ poſſint homini evenire, contem-
nas & pro nihilo putes: aderit temperantia,
quæ eſt eadem moderatio; a me quidem pau-
lo ante appellata frugalitas; quæ te turpiter
& nequiter facere nihil patiatur. Quid eſt
autem nequius aut turpius effeminato viro?
ne juſtitia quidem ſinet te iſta facere, cui
minimum eſſe videtur in hac cauſa loci; quæ
tamen ita dicet, dupliciter eſſe te injuſtum,
cum & alienum appetas, qui mortalis natus
conditionem poſtules immortalium, & gravi-
ter feras, te, quod utendum acceperis, red-
37 didiſſe. Prudentiæ vero quid reſpondebis,
dicenti, virtutem ſeſe eſſe contentam, quo
modo ad bene vivendum, ſic & ad beate?
quæ ſi extrinſecus religata pendeat, & non
oriatur a ſe, & rurſus ad ſe revertatur, &

mnia ſua complexa nihil quærat aliunde;
on intelligo, cur aut verbis tam vehemen-
er ornanda, aut re tantopere expetenda vi-
leatur. Ad hæc bona me ſi revocas, Epicu-
re, pareo, ſequor, utor te ipſo duce, obliviſ-
cor etiam malorum, ut jubes, eoque facilius,
quod ea ne in malis quidem ponenda cenſeo;
ſed traducis cogitationes meas ad voluptates.
Quas? corporis, credo, aut quæ propter cor-
pus vel recordatione, vel ſpe cogitentur. Num-
quid eſt aliud? rectene interpretor ſenten-
tiam tuam? Solent enim iſti negare nos in- 38
telligere, quid dicat Epicurus. Hoc dicit, &
hoc ille acriculus, me audiente, Athenis ſe-
nex Zeno, iſtorum acutiſſimus, contendere
& magna voce dicere ſolebat: eum eſſe bea-
tum, qui præſentibus voluptatibus frueretur,
conſideretque ſe fruiturum aut in omni, aut
in magna parte vitæ, dolore non interve-
niente; aut ſi interveniret, ſi ſummus foret,
futurum brevem; ſi productior, plus habitu-
rum jucundi, quam mali: hæc cogitantem
fore beatum, præſertim ſi & ante perceptis
bonis contentus eſſet, nec mortem, nec deos
extimeſceret. Habes formam Epicuri vitæ 18
beatæ, verbis Zenonis expreſſam, nihil ut 39
poſſit negari. Quid ergo? hujusne vitæ pro-

poſitio & cogitatio aut Thyeſtem levare poterit, aut Aeetam, de quo paulo ante dixi, aut Telamonem, pulſum patria, exſulantem atque egentem? in quo hæc admiratio fiebat:

Hiccine eſt Telamo ille, modo quem gloria
ad coelum extulit?
Quem adſpectabant? cujus ob os Graii ora
obvertebant ſua?

40 Quod ſi cui, ut ait idem, ſimul animus cum re concidit, a gravibus illis antiquis philoſophis petenda medicina eſt, non ab his voluptariis. Quam enim iſti bonorum copiam dicunt? fac ſane eſſe ſummum bonum, non dolere; quamquam id non vocatur voluptas. Sed non neceſſe eſt nunc omnia. Idne eſt, quo traducti luctum levemus? ſit ſane ſummum malum, dolere; in eo igitur, qui non eſt, ſi malo careat, continuone fruitur ſum-
41 mo bono? Quid tergiverſamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cum os perfricuiſti, ſoles dicere? ſunt hæc tua verba, necne? in eo quidem libro, qui continet omnem diſciplinam tuam (fungar enim jam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc: *Nec equidem habeo, quod intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates, quae ſapore percipiuntur; de-*

trahens eas, quae auditu & cantibus; detra-
hens eas etiam, quae ex formis percipiuntur
oculis, ſuaves motiones, ſive quae aliae volu-
ptates in toto homine gignuntur quolibet ſen-
ſu. Nec vero ita dici poteſt, mentis laetitiam
ſolam eſſe in bonis. Laetantem enim mentem
ita novi, ſpe eorum omnium, quae ſupra dixi,
fore ut natura iis potiens dolore careat. At- 42
que hæc quidem his verbis; quivis ut intel-
ligat, quam voluptatem norit Epicurus. Dein-
de paulo infra, *Saepe quaeſivi,* inquit, *ex iis,*
qui appellabantur ſapientes, quid haberent,
quod in bonis relinquerent, ſi illa detraxiſſent,
niſi ſi vellent voces inanes fundere. Nihil ab
his potui cognoſcere: qui ſi virtutes ebullire
nolent & ſapientias, nihil aliud dicent, niſi
eam viam, qua efficiantur eae voluptates, quas
ſupra dixi. Quæ ſequuntur, in eadem ſen-
tentia ſunt; totusque liber, qui eſt de ſum-
mo bono, refertus & verbis & ſententiis ta-
libus. Ad hanccine igitur vitam Telamonem 43
illum revocabis, ut leves ægritudinem? &
ſi quem tuorum afflictum moerore videris,
huic acipenſerem potius, quam aliquem So-
craticum libellum dabis? hydrauli hortabere
ut audiat voces potius, quam Platonis? ex-
pones, quæ ſpectet, florida & varia? faſci-

culum ad nares admovebis? incendes odores? & ſertis redimiri jubebis, & roſa? Si vero aliquid etiam; tum plane luctum omnem ab-
19 ſterſeris? Hæc Epicuro confitenda ſunt, aut ea, quæ modo expreſſa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potius abjiciendus: eſt enim confertus voluptatibus.
44 Quærendum igitur, quemadmodum ægritudine privemus eum, qui ita dicat:

- - - pol mihi fortuna magis nunc deſit, quam genus.
Namque regnum ſuppetebat mihi: ut ſcias quanto loco,
Quantis opibus, quibus de rebus lapſa fortuna accidat.

Quid? huic calix mulſi impingendus eſt, ut plorare deſinat, aut aliquid ejusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poeta:

Ex opibus ſummis opis egens, Hector, tuae.

Hic ſubvenire debemus: quærit enim auxilium.

Quid petam praeſidi, aut exſequar? quove nunc auxilio, aut fuga
Freta ſim? arce & urbe orba ſum. Quo accedam? quo applicem?
Cui nec arae patriae domi ſtant: fractae & disjectae jacent:

Fana flamma deflagrata: toſti alti ſtant parietes,
Deformati, atque abiete criſpa.

Scitis, quæ ſequantur: & illud in primis,

O pater, o patria, o Priami domus!
Septum altiſono cardine templum,
Vidi ego te, adſtante ope barbarica,
Tectis caelatis, laqueatis,
Auro, ebore inſtructam regifice.

O poetam egregium! quamquam ab his can- 45
toribus Euphorionis contemnitur. Sentit omnia repentina & nec opinata eſſe graviora. Exaggeratis igitur regis opibus, quæ videbantur ſempiternæ fore, quid adjungit?

Haec omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari,
Jovis aram ſanguine turpari.

Præclarum carmen! eſt enim & rebus, & verbis, & modis lugubre. Eripiamus huic ægritudinem. Quo modo? collocemus in culcita 46
plumea: pſaltriam adducamus: hedychrum incendamus: demus ſcutellam dulciculæ potionis: aliquid videamus & cibi. Hæc tandem bona ſunt, quibus ægritudines graviſſimæ detrahantur? Tu enim paulo ante ne intelligere te quidem alia ulla dicebas. Revocari igitur oportere a moerore ad cogitatio-

nem bonorum, conveniret mihi cum Epicuro, ſi, quid eſſet bonum, conveniret.

20 Dicet aliquis: Quid ergo? tu Epicurum exiſtimas iſta voluiſſe, aut libidinoſas ejus fuiſſe ſententias? Ego vero minime. Video enim ab eo dici multa ſevere, multa præclare. Itaque, ut ſæpe dixi, de acumine agitur ejus, non de moribus; quamvis ſpernat voluptates eas, quas modo laudavit: ego tamen meminero, quod videatur ei ſummum bonum. Non enim verbo ſolum poſuit voluptatem, ſed explanavit, quid diceret. *Saporem,* inquit, *& corporum complexum, & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus oculi jucunde moveantur.* Num fingo? num mentior? cupio refelli. Quid enim laboro, niſi ut veritas in omni quæſtione explicetur? At idem ait, non creſcere voluptatem dolore detracto; ſummamque voluptatem, nihil dole-
47 re. Paucis verbis tria magna peccata: unum, quod ſecum ipſe pugnat. Modo enim, ne ſuſpicari quidem ſe quidquam bonum, niſi ſenſus quaſi titillarentur voluptate: nunc autem, ſummam voluptatem eſſe, dolore carere. Poteſtne magis ſecum ipſe pugnare? Alterum peccatum, quod, cum in natura tria ſint: unum, gaudere; alterum dolere; ter-

ium, nec gaudere, nec dolere. Hic primum
k tertium putat idem eſſe, nec diſtinguit a
ion dolendo voluptatem. Tertium peccatum
commune cum quibusdam, quod, cum virtus
naxime expetatur, ejusque adipiſcendæ cau-
ſa philoſophia quæſita ſit, ille a virtute ſum-
num bonum ſeparavit. At laudat, & ſæpe, 48
virtutem. Et quidem C. Gracchus, cum lar-
gitiones maximas feciſſet, & effudiſſet æra-
rium, verbis tamen defendebat ærarium. Quid
verba audiam, cum facta videam? Piſo ille
Frugi, ſemper contra legem frumentariam
dixerat. Is, lege lata, conſularis ad frumen-
tum accipiendum venerat. Animadvertit Grac-
chus in concione Piſonem ſtantem: quærit,
audiente populo Romano, qui ſibi conſtet,
cum ea lege frumentum petat, quam diſſua-
ſerit. *Nolim,* inquit, *mea bona, Gracche, tibi
viritim dividere libeat: ſed ſi facias, partem
petam.* Parumne declaravit vir gravis & ſa-
piens, lege Sempronia patrimonium publi-
cum diſſipari? Lege orationes Gracchi: pa- 49
tronum ærarii eſſe dices. Negat Epicurus
jucunde poſſe vivi, niſi cum virtute vivatur:
negat ullam in ſapientem vim eſſe fortunæ:
tenuem victum antefert copioſo: negat ul-
lum eſſe tempus, quo ſapiens non beatus ſit.

Omnia philoſopho digna, ſed cum volupta-
te pugnantia. Non iſtam dicit voluptatem.
Dicat quamlibet. Nempe eam dicit, in qua
virtutis nulla pars inſit. Age, ſi voluptatem
non intelligimus, ne dolorem quidem? nego
igitur ejus eſſe, qui dolore ſummum malum
21 metiatur, mentionem facere virtutis. Et que-
50 runtur quidam Epicurei, viri optimi (nam
nullum genus eſt minus malitioſum) me ſtu-
dioſe dicere contra Epicurum. Ita credo, de
honore, aut de dignitate contendimus. Mihi
ſummum in animo bonum videtur, illi au-
tem in corpore; mihi in virtute, illi in vo-
luptate. Et illi pugnant; & quidem vicino-
rum fidem implorant. Multi autem ſunt, qui
ſtatim convolent. Ego ſum is, qui dicam me
non laborare, actum habiturum quod egerint?
51 Quid enim? de bello Punico agitur? de quo
ipſo cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo
videretur, nulla inter eos concertatio unquam
fuit. Hi nimis iracunde agunt, præſertim cum
ab his non ſane animoſa defendatur ſenten-
tia; pro qua non in ſenatu, non in concione,
non apud exercitum, neque apud cenſores
dicere audeant. Sed cum iſtis alias, & eo qui-
dem animo, nullum ut certamen inſtituam;
verum dicentibus facile cedam. Tantum ad-

monebo: ſi maxime verum ſit, ad corpus omnia referre ſapientem; ſive, ut honeſtius dicam, nihil facere, niſi quod expediat; ſive omnia referre ad utilitatem ſuam: quoniam hæc plauſibilia non ſunt, ut in ſinu gaudeant, glorioſe loqui deſinant.

Cyrenaicorum reſtat ſententia: qui tum 22
ægritudinem cenſent exſiſtere, ſi nec opinato 52
quid evenerit. Eſt id quidem magnum, ut ſupra dixi. Etiam Chryſippo ita videri ſcio, quod proviſum ante non ſit, id ferire vehementius. Sed non ſunt in hoc omnia; quamquam hoſtium repens adventus magis aliquanto conturbat, quam exſpectatus; & maris ſubita tempeſtas, quam ante proviſa, terret navigantes vehementius; & ejusmodi ſunt pleraque. Sed cum diligenter nec-opinatorum naturam conſideres, nihil aliud reperias, niſi omnia videri ſubita majora; & quidem ob duas cauſas: primum, quod, quanta ſint quæ accidunt, conſiderandi ſpatium non datur: deinde cum videtur præcaveri potuiſſe, ſi proviſum eſſet, quaſi culpa contractum malum ægritudinem acriorem facit. Quod ita eſſe dies declarat: quæ procedens ita mitigat, ut, iisdem malis manentibus, non modo leniatur ægritudo, ſed in plerisque tollatur.

Carthaginienſes multi Romæ ſervierunt, Macedones rege Perſe capto. Vidi etiam in Peloponneſo, cum eſſem adoleſcens, quosdam Corinthios. Hi poterant omnes eadem iſta de Andromacha deplorare: *Haec omnia vidi*... Sed jam decantaverant fortaſſe. Eo enim erant vultu, oratione, omni reliquo motu & ſtatu, ut eos Argivos aut Sicyonios diceres; magisque me moverant Corinthi ſubito adſpectæ parietinæ, quam ipſos Corinthios; quorum animis diuturna cogitatio callum vetuſtatis
54 obduxerat. Legimus librum Clitomachi, quem ille everſa Carthagine miſit conſolandi cauſa ad captivos cives ſuos. In eo eſt diſputatio ſcripta Carneadis, quam ſe ait in commentarium retuliſſe. Cum ita poſitum eſſet, Videri fore in ægritudine ſapientem, patria capta; quæ Carneades contra dixerit, ſcripta ſunt. Tanta igitur calamitatis præſentis adhibetur a philoſopho medicina, quanta in inveterata ne deſideratur quidem. Nec ſi aliquot annis poſt idem ille liber captivis miſſus eſſet, vulneribus mederetur, ſed cicatricibus: ſenſim enim & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quo ipſa res immutari ſoleat, aut poſſit; ſed id, quod ratio debuerat, uſus docet, minora eſſe ea, quæ ſint viſa majora.

Quid ergo opus eſt, dicet aliquis, oratio- 23
ne, aut omnino conſolatione ulla, qua ſole- 55
mus uti, cum levare dolorem moerentium volumus? hoc enim fere tum habemus in promtu, Nihil oportere inopinatum videri. Aut qui tolerabilius feret incommodum, qui cognoverit, neceſſe eſſe homini tale aliquid accidere. Hæc enim oratio de ipſa ſumma mali nihil detrahit; tantummodo affert, nihil eveniſſe, quod non opinandum fuiſſet: neque tamen genus id orationis in conſolando non valet; ſed id haud ſciam an plurimum. Ergo iſta nec-opinata non habent tantam vim, ut ægritudo ex his omnis oriatur. Feriunt enim fortaſſe gravius; non id efficiunt, ut ea, quæ accidant, majora videantur: quia recentia ſunt, majora videntur, non quia repentina.
Duplex eſt igitur ratio veri repe- 56
riendi, non in iis ſolum, quæ mala, ſed in iis etiam, quæ bona videntur. Nam aut ipſius rei natura, qualis & quanta ſit, quærimus, ut de paupertate nonnunquam, cujus onus diſputando levamus, docentes, quam parva, & quam pauca ſint, quæ natura deſideret: aut a diſputandi ſubtilitate orationem ad exempla traducimus. Hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Cæcilianum illud:

Saepe eſt etiam ſub palliolo ſordido ſapientia.
Cum enim paupertatis una eademque ſit vis, quidnam dici poteſt, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alii negent ſe ferre poſ-
57 ſe? Huic igitur alteri generi ſimilis eſt ea ratio conſolandi, quæ docet humana eſſe, quæ acciderint. Non enim ſolum id continet ea diſputatio, ut cognitionem afferat generis humani; ſed ſignificat, tolerabilia eſſe, quæ &
24 tulerint, & ferant ceteri. De paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipſum beatiores; eorumque, qui privatum otium negotiis publicis antetulerunt, nominatim vita laudatur: nec ſiletur illud potentiſſimi regis anapæſtum, qui laudat ſenem, & fortunatum eſſe dicit, quod inglorius ſit atque ignobilis
58 ad ſupremum diem perventurus. Similiter commemorandis exemplis, orbitates quoque liberorum prædicantur, eorumque, qui gravius ferunt, luctus aliorum exemplis leniuntur. Sic perpeſſio ceterorum facit, ut ea, quæ acciderint, multo minora, quam quanta ſint exiſtimata, videantur. Ita fit ſenſim cogitantibus, ut, quantum ſit ementita opinio, appareat. Atque hoc idem & Telamo ille declarat,

Ego enim genui, moriturum ſcivi;

& Theſeus,

Futuras mecum commentabar miſerias;

& Anaxagoras, *Sciebam me genuiſſe mortalem.* Hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant, eas nequaquam pro opinione vulgi eſſe extimeſcendas. Et mihi quidem videtur idem fere accidere iis, qui ante meditantur, quod iis, quibus medetur dies: niſi quod ratio quidem ſanat illos, hos ipſa natura, intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinati ſint eſſe maximum, nequaquam eſſe tantum, ut vitam beatam poſſit evertere. Hoc 59
igitur efficitur, ut ex illo nec-opinato plaga major ſit; non, ut illi putant, ut, cum duobus pares caſus evenerint, is modo ægritudine afficiatur, cui ille nec-opinato caſus evenerit. Itaque dicuntur nonnulli in moerore, cum de hac communi hominum conditione audiviſſent, ea lege eſſe nos natos, ut nemo in perpetuum eſſe poſſet expers mali, gravius etiam tuliſſe. Quocirca Carneades, ut video 25
noſtrum ſcribere Antiochum, reprehendere Chryſippum ſolebat, laudantem Euripideum carmen illud,

Mortalis nemo eſt, quem non attingat dolor,
Morbusque. Multi ſunt humandi liberi,

Rurſum creandi: morsque eſt finita omnibus.
Quae generi humano angorem nequidquam
afferunt.
Reddenda eſt terrae terra: tum vita omnibus
Metenda, ut fruges: ſic jubet neceſſitas.

60 Negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad levandam ægritudinem pertinere. Id enim ipſum dolendum eſſe dicebat, quod in tam crudelem neceſſitatem incidiſſemus. Nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad malevolos conſolandos eſſe accommodatam. Mihi vero longe videtur ſecus. Nam & neceſſitas ferendæ conditionis humanæ, quaſi cum deo pugnare prohibet, admonetque eſſe hominem; quæ cogitatio magnopere luctum levat: & enumeratio exemplorum, non ut animum malevolorum oblectet, affertur, ſed ut ille, qui moeret, ferendum ſibi id cenſeat, quod videat
61 multos moderate & tranquille tuliſſe. Omnibus enim modis fulciendi ſunt, qui ruunt, nec cohærere poſſunt propter magnitudinem ægritudinis. Ex quo ipſam ægritudinem λύπην Chryſippus, quaſi ſolutionem totius hominis, appellatam putat; quæ tota poterit evelli, explicata, ut principio dixi, cauſa ægritudinis.

nis. eſt enim nulla alia, niſi opinio & judicium magni præſentis atque urgentis mali. Itaque & dolor corporis, cujus eſt morſus acerrimus, perfertur ſpe propoſita boni, & acta ætas honeſte ac ſplendide, tantam affert conſolationem, ut eos, qui ita vixerint, aut non attingat ægritudo, aut perleviter pungat animi dolor.

Sed ad hanc opinionem magni mali cum 26
illa etiam opinio acceſſerit, oportere, rectum 62
eſſe, ad officium pertinere, ferre illud ægre, quod acciderit; tum denique efficitur illa gravis ægritudinis perturbatio. Ex hac opinione ſunt illa varia & deteſtabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percuſſiones. Hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Accianus,

Scindens dolore identidem intonſam comam.

In quo facetum illud Bionis, perinde ſtultiſſimum regem in luctu capillum ſibi evellere, *quaſi calvitio moeror levaretur*. Sed hæc omnia faciunt, opinantes ita fieri oportere. Ita- 63
que & Aeſchines in Demoſthenem invehitur, quod is ſeptimo die poſt filiæ mortem hoſtias immolaſſet. At quam rhetorice! quam copioſe! quas ſententias colligit! quæ verba

contorquet! ut licere quidvis rhetori intelligas. quæ nemo probaret, niſi inſitum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu ſuorum quam graviſſime moerere oportere. Ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii ſolitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte,

Qui miſer in campis moerens errabat Aleis,
Ipſe ſuum cor edens, hominum veſtigia vitans.

& Nioba fingitur lapidea, propter æternum, credo, in luctu ſilentium. Hecubam autem putant, propter animi acerbitatem quandam & rabiem, fingi in canem eſſe converſam. Sunt autem alii, quos in luctu cum ipſa ſolitudine loqui ſæpe delectat, ut illa apud Ennium nutrix:

Cupido cepit miſeram nunc me, proloqui
27 *Coelo atque terrae Medeae miſerias.*

64 Hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in dolore: maximeque declaratur, hoc quaſi officii judicio fieri, quod ſi qui forte, cum ſe in luctu eſſe vellent, aliquid fecerunt humanius, aut ſi hilarius locuti ſunt, revocant ſe rurſus ad mœſtitiam, peccatique ſe inſimulant, quod dolere intermiſerint. Pueros vero matres & magiſtri caſtigare etiam ſolent, nec verbis ſolum, ſed etiam verberi-

lus, ſi quid in domeſtico luctu hilarius ab iis factum eſt, aut dictum; plorare cogunt. Quid? ipſa remiſſio luctus cum eſt conſecuta, intellectumque nihil profici moerendo, nonne res declarat, fuiſſe totum illud voluntarium? Quid ille Terentianus ἑαυτὸν τιμωρούμενος, id 65
eſt, ipſe ſe puniens?

Decrevi tantiſper me minus injuriae,
Chremes, meo gnato facere, dum fiam miſer.

Hic decernit, ut miſer ſit. Num quis igitur quidquam decernit invitus?

Malo quidem me quovis dignum deputem.

Malo ſe dignum deputat, niſi miſer ſit: vides ergo opinionis eſſe, non naturæ malum. Quid, quod res ipſa lugere prohibet? ut apud Homerum quotidianæ neces, interitusque multorum, ſedationem moerendi afferunt: apud quem ita dicitur:

Namque nimis multos, atque omni luce cadentes
Cernimus; ut nemo poſſit moerore vacare.
Quo magis eſt aequum tumulis mandare peremtos
Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

Ergo in poteſtate & abjicere dolorem, cum 66
velis, tempori ſervientem. An eſt ullum tem-

pus (quoniam quidem res in noſtra poteſtate
eſt) cui non ponendæ curæ & ægritudinis
cauſa ſerviamus? Conſtabat, eos, qui conci-
dentem vulneribus Cn. Pompejum vidiſſent,
cum illo ipſo acerbiſſimo miſerrimoque ſpecta-
culo ſibi timerent, quod ſe claſſe hoſtium cir-
cumfuſos viderent, nihil tum aliud egiſſe, niſi
ut remiges hortarentur, & ut ſalutem adi-
piſcerentur fuga; poſteaquam Tyrum veniſ-
ſent, tum afflictari lamentarique cœpiſſe. Ti-
mor igitur ab iis ægritudinem potuit repelle-
28 re; ratio ac ſapientia vera non poterit? Quid
eſt autem, quod plus valeat ad ponendum do-
lorem, quam cum eſt intellectum, nihil pro-
fici, & fruſtra eſſe ſuſceptum? Si igitur de-
poni poteſt, etiam non ſuſcipi poteſt. Volun-
tate igitur & judicio ſuſcipi ægritudinem con-
67 fitendum eſt; idque indicatur eorum patien-
tia, qui cum multa ſint ſæpe perpeſſi, faci-
lius ferunt, quidquid accidit, obduruiſſeque
ſeſe contra fortunam arbitrantur; ut ille apud
Euripidem,

Si mihi nunc triſtis primum illuxiſſet dies,
Nec tam ærumnoſo navigaſſem ſalo:
Eſſet dolendi cauſa; ut injecto equulei
Freno repente tactu exagitantur novo.
Sed jam ſubactus miſeriis obtorpui,

Defatigatio igitur miſeriarum ægritudines cum faciat leniores, intelligi neceſſe eſt, non rem ipſam atque cauſam, fontem eſſe moeroris. Philoſophi ſummi, neque dum tamen 68
ſapientiam conſecuti, nonne intelligunt, in ſummo ſe malo eſſe? ſunt enim inſipientes; neque inſipientia ullum majus malum eſt; neque tamen lugent. Quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum eſſe & æquum, & ad officium pertinere, ægre ferre, quod ſapiens non ſis. Quod idem affingimus huic ægritudini, in qua luctus ineſt; quæ omnium maxima eſt. Ita- 69
que Ariſtoteles, veteres philoſophos accuſans, qui exiſtimaviſſent, philoſophiam ſuis ingeniis eſſe perfectam, ait eos aut ſtultiſſimos, aut glorioſiſſimos fuiſſe: ſed ſe videre, quod paucis annis magna acceſſio facta eſſet, brevi tempore philoſophiam plane abſolutam fore. Theophraſtus autem moriens accuſaſſe naturam dicitur, quod cervis & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil intereſſet; hominibus, quorum maxime interfuiſſet, tam exiguam vitam dediſſet: quorum ſi ætas potuiſſet eſſe longinquior, futurum fuiſſe, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. Querebatur igitur,

ſe tum, cum illa videre cœpiſſet, exſtingui.
70 Quid? ex ceteris philoſophis nonne optimus
& graviſſimus quisque confitetur, multa ſe
ignorare? & multa ſibi etiam atque etiam
eſſe diſcenda? neque tamen, cum ſe in me-
dia ſtultitia, qua nihil eſt pejus, hærere intel-
ligant, ægritudine premuntur. Nulla enim
admiſcetur opinio officioſi doloris. Quid, qui
non putabant lugendum viris? qualis fuit Q.
Maximus efferens filium conſularem; qualis
L. Paullus, duobus paucis diebus amiſſis fi-
liis; qualis M. Cato, prætore deſignato mor-
tuo filio; quales reliqui, quos in Conſolatio-
ne collegimus: quid hos aliud placavit, niſi
quod luctum & moerorem eſſe non putabant
71 viri? Ergo id, quod alii rectum opinantes
ægritudini ſe ſolent dedere, id ii turpe pu-
tantes ægritudinem repulerunt. Ex quo intel-
ligitur, non in natura, ſed in opinione eſſe
ægritudinem.

29 Contra dicuntur hæc. Quis tam demens,
ut ſua voluntate moereat? Natura affert do-
lorem; cui quidem Crantor, inquiunt, veſter
cedendum putat. Premit enim, atque inſtat,
nec reſiſti poteſt. Itaque Oileus ille apud
Sophoclem, qui Telamonem antea de Ajacis
morte conſolatus eſſet, is, cum audiſſet de

ſua, fractus eſt: de cujus commutata mente ſic dicitur:

Nec vero tanta praeditus ſapientia
Quisquam eſt, qui aliorum aerumnam dictis allevans,
Non idem, cum fortuna mutata impetum
Convertat, clade ut ſubita frangatur ſua,
Ut illa ad alios dicta & praecepta excidant.

Hæc cum diſputant, hoc ſtudent efficere, naturæ obſiſti nullo modo poſſe. Ii tamen fatentur, graviores ægritudines ſuſcipi, quam natura cogat. Quæ eſt igitur amentia, ut nos quoque idem ab aliis requiramus? Sed plu- 73
res ſunt cauſæ ſuſcipiendi doloris: primum illa opinio mali, quo viſo atque perſuaſo ægritudo inſequitur neceſſario; deinde etiam gratum mortuis ſe facere, ſi graviter eos lugeant, arbitrantur. Accedit ſuperſtitio muliebris quædam: exiſtimant enim, diis immortalibus ſe facilius ſatisfacturos, ſi eorum plaga percuſſi, afflictos ſe & ſtratos eſſe fateantur. Sed hæc inter ſe quam repugnent, plerique non vident. Laudant enim eos, qui æquo animo moriantur; qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos. Quaſi fieri nullo modo poſſit, quod in amatorio ſermone dici ſolet, ut quisquam plus alterum

73 diligat, quam ſe. Præclarum illud eſt, & ſi
quæris, rectum quoque & verum, ut eos,
qui nobis cariſſimi eſſe debeant, æque ac nos-
metipſos amemus; ut vero plus, fieri nullo
pacto poteſt. Ne optandum quidem eſt in ami-
citia, ut me ille plus, quam ſe, ego illum
plus, quam me. Perturbatio vitæ, ſi ita ſit,
30 atque officiorum omnium, conſequatur. Sed
de hoc alias. Nunc illud ſatis eſt, non attri-
bŭere ad amiſſionem amicorum, miſeriam
noſtram, ne illos plus, quam ipſi velint, ſi
ſentiant, plus certe, quam nosmetipſos, dili-
gamus. Nam, quod ajunt, plerosque conſola-
tionibus nihil levari, adjunguntque, conſola-
tores ipſos confiteri ſe miſeros, cum ad eos
impetum ſuum fortuna converterit; utrum-
que diſſolvitur. Sunt enim iſta non naturæ
vitia, ſed culpæ. ſtultitiam autem accuſare
quamvis copioſe licet. Nam & qui non le-
vantur, ipſi ad ſe miſeriam invitant; & qui
ſuos caſus aliter ferunt, atque auctores aliis
ipſi fuerunt, non ſunt vitioſiores, quam fere
plerique, qui avari avaros, gloriæ cupidos
glorioſi reprehendunt. Eſt enim proprium ſtul-
titiæ, aliorum vitia cernere, obliviſci ſuo-
74 rum. Sed nimirum hoc maximum eſt ex-
perimentum, cum conſtet ægritudinem vetu-

ſtate tolli, hanc vim non eſſe in die poſitam,
ſed in cogitatione diuturna. Nam ſi & ea-
dem res eſt, & idem eſt homo; qui poteſt
quidquam de dolore mutari, ſi neque de eo,
propter quod dolet, quidquam eſt mutatum,
neque de eo, qui dolet? Cogitatio igitur diu-
turna, nihil eſſe in re mali, dolori medetur,
non ipſa diuturnitas. Hic mihi afferunt me- 31
diocritates; quæ ſi naturales ſunt, quid opus
eſt conſolatione? natura enim ipſa termina-
bit modum; ſin opinabiles, opinio tota tolla-
tur. Satis dictum eſſe arbitror, ægritudinem
eſſe opinionem mali præſentis, in qua opinio-
ne illud inſit, ut ægritudinem ſuſcipere opor-
teat.

Additur ad hanc definitionem a Zenone 75
recte, ut illa opinio præſentis mali ſit recens.
Hoc autem verbum ſic interpretantur, ut non
tantum illud recens eſſe velint, quod paulo
ante acciderit, ſed, quam diu in illo opinato
malo vis quædam inſit, & vigeat, & habeat
quandam viriditatem, tam diu appelletur re-
cens: ut Artemiſia illa, Mauſoli, Cariæ re-
gis, uxor, quæ nobile illud Halicarnaſſi fe-
cit ſepulcrum, quamdiu vixit, vixit in luctu,
eodemque etiam confecta contabuit. Huic
erat illa opinio quotidie recens; quæ tum

denique non appellatur recens, cum vetuſtate exaruit.

Hæc igitur officia ſunt conſolantium, tollere ægritudinem funditus, aut ſedare, aut detrahere quam plurimum, aut ſupprimere, nec pati manare longius, aut ad alia mentem traducere. Sunt, qui unum officium conſolantis putent, malum illud omnino non eſ-
76 ſe, ut Cleanthi placet: ſunt, qui non magnum malum, ut Peripatetici: ſunt, qui abducant a malis ad bona, ut Epicurus: ſunt, qui ſatis putent, oſtendere, nihil inopinati accidiſſe, nihil novi. Chryſippus autem caput eſſe cenſet in conſolando, detrahere illam opinionem moerenti, ſi ſe officio fungi putet juſto atque debito. Sunt etiam, qui hæc omnia genera conſolandi colligant. Alius enim alio modo movetur, ut fere nos omnia in Conſolationem unam conjecimus. Erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. Sed ſumendum tempus eſt non minus in animorum morbis, quam in corporum: ut Prometheus ille Aeſchyli; cui cum dictum eſſet;

Atqui, Prometheu, te hoc tenere exiſtimo,
Mederi poſſe rationem iracundiae,

reſpondit,

Si quidem qui tempeſtivam medicinam admovens
Non ad graveſcens vulnus illidat manus.

Erit igitur in conſolationibus prima medici- 32
na, docere aut nullum malum eſſe, aut ad- 77
modum parvum: altera & de communi conditione vitæ, & proprie, ſi quid ſit de ipſius, qui moereat, diſputandum: tertia, ſummam eſſe ſtultitiam fruſtra confici moerore, cum intelligas, nihil poſſe profici. Nam Cleanthes quidem ſapientem conſolatur, qui conſolatione non eget. Nihil enim eſſe malum, quod turpe non ſit, ſi lugenti perſuaſeris, non tu illi luctum, ſed ſtultitiam detraxeris; alienum autem tempus docendi. Et tamen non ſatis mihi videtur vidiſſe hoc Cleanthes, ſuſcipi aliquando ægritudinem poſſe ex eo ipſo, quod eſſe ſummum malum Cleanthes ipſe fateatur. Quid enim dicemus? cum Socrates Alcibiadi perſuaſiſſet, ut accepimus, eum nihil hominis eſſe, nec quidquam inter Alcibiadem, ſummo loco natum, & quemvis bajulum intereſſe; cum ſe Alcibiades afflictaret, lacrymansque Socrati ſupplex eſſet, ut ſibi virtutem traderet, turpitudinemque depelleret; quid dicemus, Cleanthe? num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficie-

78 bat, mali nihil fuiſſe? Quid? illa Lyconis
qualia ſunt? qui ægritudinem extenuans,
parvis ait eam rebus moveri, fortunæ & cor-
poris incommodis, non animi malis. Quid er-
go? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex
animi malis vitiisque conſtabat? Ad Epicuri
33 conſolationem ſatis eſt ante dictum. Ne illa
79 quidem conſolatio firmiſſima eſt, quamquam
& uſitata eſt, & ſæpe prodeſt: Non *tibi hoc*
ſoli. Prodeſt hæc quidem, ut dixi, ſed nec
ſemper, nec omnibus. Sunt enim, qui reſpuant:
ſed refert, quo modo adhibeatur. Ut enim
tulerit quisque eorum, qui ſapienter tulerunt,
non quo quisque incommodo affectus ſit, præ-
dicandum eſt. Chryſippi ad veritatem fir-
miſſima eſt; ad tempus ægritudinis, diffici-
lis. Magnum opus eſt, probare moerenti, il-
lum ſuo judicio, & quod ſe ita putet oporte-
re facere, moerere. Nimirum igitur, ut in
cauſis non ſemper utimur eodem ſtatu, (ſic
enim appellamus controverſiarum genera) ſed
ad tempus, ad controverſiæ naturam, ad per-
ſonam accommodamus; ſic in ægritudine le-
nienda quam quisque curationem recipere
poſſit, videndum eſt.

80 Sed neſcio quo pacto ab eo, quod erat a
te propoſitum, aberravit oratio, tu enim de

ſapiente quæſieras; cui aut malum videri
nullum poteſt, quod vacet turpitudine; aut
ita parvum malum, ut id obruatur ſapientia,
vixque appareat; qui nihil opinione affingat,
aſſumatque ad ægritudinem; nec id putet
eſſe rectum, ſe quam maxime excruciari, lu-
ctuque confici: quo pravius nihil eſſe poſſit.
Edocuit tamen ratio, ut mihi quidem vide-
tur, cum hoc ipſum proprie non quæreretur
hoc tempore, num quod eſſet malum, niſi
quod idem dici turpe poſſet; tamen ut vi-
deremus, quidquid eſſet in ægritudine mali,
id non naturale eſſe, ſed voluntario judicio
& opinionis errore contractum. Tractatum 81
eſt autem a nobis id genus ægritudinis, quod
unum eſt omnium maximum, ut, eo ſublato,
reliquorum remedia ne magnopere quæren-
da arbitraremur. Sunt enim certa, quæ de 34
paupertate; certa, quæ de vita inhonorata
& ingloria dici ſoleant. Separatim certæ ſcho-
læ ſunt de exſilio, de interitu patriæ, de ſer-
vitute, de debilitate, de cæcitate, & de om-
ni caſu, in quo nomen poni ſolet calamitatis.
Hæc Græci in ſingulas ſcholas & in ſingulos
libros diſpertiunt. Opus enim quærunt: quam-
quam plenæ diſputationes delectationis ſunt.
Et tamen, ut medici, toto corpore curando, 82

minimæ etiam parti, ſi condoluit, medentur; ſic philoſophia, cum univerſam ægritudinem ſuſtulit, tamen, ſi quis error aliunde exſtitit, ſi paupertas momordit, ſi ignominia pupugit, ſi quid tenebrarum obfudit exſilium, aut eorum, quæ modo dixi, ſi quid exſtitit; & ſi ſingularum rerum ſunt propriæ conſolationes; de quibus audies tu quidem, cum voles. Sed ad eundem fontem revertendum eſt, ægritudinem omnem procul abeſſe a ſapiente, quod inanis ſit, quod fruſtra ſuſcipiatur, quod non natura exoriatur, ſed judicio, ſed opinione, ſed quadam invitatione ad dolendum, cum id decreverimus ita fieri oportere.
83 Hoc detracto, quod totum eſt voluntarium, ægritudo erit ſublata illa moerens; morſus tamen & contractiuncula quædam animi relinquetur. Hanc dicant ſane naturalem, dum ægritudinis nomen abſit, grave, tætrum, funeſtum; quod cum ſapientia eſſe, atque, ut ita dicam, habitare nullo modo poſſit. Atqui ſtirpes ſunt ægritudinis quam multæ, quam amaræ! quæ, ipſo trunco everſo, omnes elidendæ ſunt, &, ſi neceſſe erit, ſingulis diſputationibus. Supereſt enim nobis hoc, cuicuimodi eſt, otium. Sed ratio una omnium eſt ægritudinum, plura nomina. Nam

invidere, ægritudinis eſt, & æmulari, &
obtrectare, & miſereri, angi, lugere, moere-
re, ærumna affici, lamentari, ſollicitari, do-
lere, in moleſtia eſſe, afflictari, deſperare.
Hæc omnia definiunt Stoici; eaque verba, 84
quæ dixi, ſingularum rerum ſunt, non, ut
videntur, easdem res ſignificant, ſed aliquid
differunt; quod alio loco fortaſſe tractabi-
mus. Hæ ſunt illæ fibræ ſtirpium, quas initio
dixi, perſequendæ, & omnes elidendæ, ne
ulla unquam poſſit exſiſtere. Magnum opus,
& difficile. Quis negat? quid autem præ-
clarum, non idem arduum? Sed tamen id ſe
effecturam philoſophia profitetur. Nos modo
curationem ejus recipiamus. Verum quidem
hæc hactenus: cetera, quotiescunque voletis,
& hoc loco, & aliis, parata vobis erunt.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM

AD BRVTVM

LIBER IV.

DE RELIQUIS ANIMI PERTURBATIONIBUS.

1 CUM multis locis noſtrorum hominum in-
1 genia virtutesque, Brute, ſoleo mirari, tum maxime his in ſtudiis, quæ ſero admodum expetita, in hanc civitatem e Græcia tranſtulerunt. Nam cum a primo urbis ortu, regiis inſtitutis, partim etiam legibus, auſpicia, cæremoniæ, comitia, provocationes, patrum conſilium, equitum peditumque deſcriptio, tota res militaris, divinitus eſſet conſtituta; tum progreſſio admirabilis incredibilisque curſus ad

ad omnem excellentiam factus eſt, dominatu regio republica liberata. Nec vero hic locus eſt, ut de moribus inſtitutisque majorum, & diſciplina ac temperatione civitatis loquamur. Aliis hæc locis ſatis accurate a nobis dicta ſunt, maximeque in iis ſex libris, quos de Republica ſcripſimus. Hoc autem loco conſideranti mihi ſtudia doctrinæ, multa ſane occurrunt, cur ea quoque arceſſita aliunde, neque ſolum expetita, ſed etiam conſervata & culta videantur. Erat enim illis pæne in conſpectu præſtanti ſapientia & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberavit, præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cum longe lateque flueret, permanaviſſe mihi videtur in hanc civitatem; idque cum conjectura probabile eſt, tum quibusdam etiam veſtigiis indicatur. Quis enim eſt, qui putet, cum floreret in Italia Græcia potentiſſimis & maximis urbibus, ea, quæ Magna dicta eſt, in hisque primum ipſius Pythagoræ, deinde poſtea Pythagoreorum tantum nomen eſſet, noſtrorum hominum ad eorum doctiſſimas voces aures clauſas fuiſſe? Quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque regem, Py-

thagoreum a poſterioribus exiſtimatum. Nam cum Pythagoræ diſciplinam & inſtituta cognoſcerent, regisque ejus æquitatem & ſapientiam a majoribus ſuis accepiſſent, ætates autem & tempora ignorarent propter vetuſtatem, eum, qui ſapientia excelleret, Pytha-
2 goræ auditorem fuiſſe crediderunt. Et de conjectura quidem hactenus. Veſtigia autem Pythagoreorum quamquam multa colligi poſſunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. Nam cum carminibus ſoliti illi eſſe dicantur & præcepta quædam occultius tradere, & mentes ſuas a cogitationum intentione, cantu fidibusque ad tranquillitatem traducere, graviſſimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularum fuiſſe, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. Ex quo perſpicuum eſt, & cantus tum fuiſſe reſcriptos vo-
4 cum ſonis, & carmina. Quamquam id quidem etiam XII Tabulæ declarant, condi jam tum ſolitum eſſe carmen; quod ne liceret fieri ad alterius injuriam, lege ſanxerunt. Nec vero illud non eruditorum temporum argumentum eſt, quod & deorum pulvinaribus, & epulis magiſtratuum, fides præcinunt; quod

proprium ejus fuit, de qua loquor, diſciplinæ. Mihi quidem Appii Cæci carmen, quod valde Panætius laudat epiſtola quadam, quæ eſt ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum videtur. Multa etiam ſunt in noſtris inſtitutis ducta ab illis; quæ prætereo, ne ea, quæ peperiſſe ipſi putamur, aliunde didiciſſe videamur. Sed, ut ad propoſitum redeat oratio; 5
quam brevi tempore, quot & quanti poetæ, qui autem oratores exſtiterunt? facile ut appareat, noſtros omnia conſequi potuiſſe, ſimul ut velle cœpiſſent. Sed de ceteris ſtudiis alio loco & dicemus, ſi uſus fuerit, & ſæpe diximus. Sapientiæ ſtudium vetus id qui- 3
dem in noſtris; ſed tamen, ante Lælii ætatem & Scipionis, non reperio, quos appellare poſſim nominatim. Quibus adoleſcentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem video ad ſenatum ab Athenienſibus miſſos eſſe legatos, qui cum reipublicæ nullam unquam partem attigiſſent, eſſetque eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius, nunquam profecto ſcholis eſſent excitati, neque ad illud munus electi, niſi in quibusdam principibus, temporibus illis, fuiſſent ſtudia doctrinæ. Qui cum cetera litteris mandarent, alii jus civile, alii orationes ſuas, alii monu-

menta majorum; hanc ampliſſimam omnium artium bene vivendi diſciplinam vita magis,
6 quam litteris, perſecuti ſunt. Itaque illius veræ elegantisque philoſophiæ, quæ ducta a Socrate in Peripateticis adhuc permanſit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controverſias diſceptarent, nulla fere ſunt, aut pauca admodum Latina monumenta; ſive propter magnitudinem rerum, occupationemque hominum, ſive etiam, quod imperitis ea probari poſſe non arbitrabantur: cum interim, illis ſilentibus, C. Amaſinius exſtitit dicens: cujus libris editis, commota multitudo contulit ſe ad eandem potiſſimum diſciplinam, ſive quod erat cognitu perfacilis, ſive quod invitabat illecebris blandæ voluptatis; ſive etiam, quia nihil prolatum erat
7 melius, illud, quod erat, tenebant. Poſt Amaſinium autem multi ejusdem æmuli rationis multa cum ſcripſiſſent, Italiam totam occupaverunt: quodque maximum argumentum eſt, non dici illa ſubtiliter, quod & facile ediſcantur, & ab indoctis probentur, id illi
4 firmamentum eſſe diſciplinæ putant. Sed defendat quod quisque ſentit: ſunt enim judicia libera: nos inſtitutum tenebimus, nulliusque unius diſciplinæ legibus adſtricti, quibus

in philoſophia neceſſario pareamus, quid ſit in quaque re maxime probabile, ſemper requiremus. Quod cum ſæpe alias, tum nuper in Tuſculano ſtudioſe egimus. Itaque expoſitis tridui diſputationibus, quartus dies hoc libro concludetur. Ut enim in inferiorem ambulationem deſcendimus, quod feceramus idem ſuperioribus diebus, acta res eſt ſic.

M. Dicat, ſi quis vult, qua de re diſpu- 8
tari velit. *A*. Non mihi videtur omni animi
perturbatione poſſe ſapiens vacare. *M*. Ae-
gritudine quidem, heſterna diſputatione vi-
debatur; niſi forte temporis cauſa aſſentie-
bare. *A*. Minime vero; nam mihi egregie
probata eſt oratio tua. *M*. Non igitur exiſti-
mas cadere in ſapientem ægritudinem? *A*.
Prorſus non arbitror. *M*. Atqui, ſi iſta per-
turbare animum ſapientis non poteſt, nulla
poterit. Quid enim? metusne conturbet?
at earum rerum eſt abſentium metus, qua-
rum præſentium eſt ægritudo: ſublata igitur
ægritudine, ſublatus eſt metus. Reſtant duæ
perturbationes, lætitia geſtiens, & libido:
quæ ſi non cadent in ſapientem, ſemper mens
erit tranquilla ſapientis. *A*. Sic prorſus in-
telligo. *M*. Utrum igitur mavis? ſtatimne 9
nos vela facere, an quaſi e portu egredientes

5 paululum remigare? *A.* Quidnam eſt iſtuc?
non enim intelligo. *M.* Quia Chryſippus &
Stoici, cum de animi perturbationibus diſ-
putant, magnam partem in his partiendis &
definiendis occupati ſunt: illa eorum perexi-
gua oratio eſt, qua medeantur animis, nec
eos turbulentos eſſe patiantur. Peripatetici
autem ad placandos animos multa afferunt;
ſpinas partiendi & definiendi prætermittunt.
Quærebam igitur, utrum panderem vela ora-
tionis ſtatim, an eam ante paululum dialecti-
corum remis propellerem. *A.* Iſto modo ve-
ro: erit enim hoc totum, quod quæro, ex
10 utroque perfectius. *M.* Eſt id quidem rectius:
ſed poſt requires, ſi quid fuerit obſcurius. *A.*
Faciam equidem: tu tamen, ut ſoles, dices
iſta ipſa obſcura planius, quam dicuntur a
Græcis. *M.* Enitar equidem; ſed intento
opus eſt animo, ne omnia dilabantur, ſi
unum aliquod effugerit. Quoniam quæ Græ-
ci πάθη vocant, nobis *perturbationes* appella-
ri magis placet, quam *morbos*; in his expli-
candis veterem illam equidem Pythagoræ pri-
mum, deinde Platonis deſcriptionem ſequar,
qui animum in duas partes dividunt; alte-
ram rationis participem faciunt, alteram ex-
pertem. In participe rationis ponunt tran-

quillitatem, id eſt, placidam quietamque con-
ſtantiam; in illa altera motus turbidos, tum
iræ, tum cupiditatis, contrarios inimicosque
rationi. Sit igitur hic fons. Utamur tamen, 11
in his perturbationibus deſcribendis, Stoico-
rum definitionibus & partitionibus; qui mihi
videntur in hac quæſtione verſari acutiſſime.

Eſt igitur Zenonis hæc difinitio, ut per- 6
turbatio ſit, quod πάθος ille dicit, averſa a
recta ratione, contra naturam, animi com-
motio. Quidam brevius, perturbationem eſſe
appetitum vehementiorem; ſed vehementio-
rem eum volunt eſſe, qui longius diſceſſerit
a naturæ conſtantia. Partes autem perturba-
tionum volunt ex duobus opinatis bonis naſ-
ci, & ex duobus opinatis malis: ita eſſe qua-
tuor. Ex bonis libidinem, & lætitiam; ut ſit
lætitia, præſentium bonorum; libido, futu-
rorum. Ex malis metum & ægritudinem
naſci cenſent; metum, futuris: ægritudinem,
præſentibus. Quæ enim venientia metuuntur,
eadem afficiunt ægritudine inſtantia. Læti- 12
tia autem & libido in bonorum opinione ver-
ſantur, cum libido ad id, quod videtur bo-
num, injecta & inflammata rapiatur; lætitia,
ut adepta jam aliquid concupitum, efferatur
& geſtiat. Natura enim omnes ea, quæ bo-

na videntur, ſequuntur, fugiuntque contraria. Quamobrem ſimul objecta ſpecies cujuspiam eſt, quod bonum videatur, ad id adipiſcendum impellit ipſa natura. Id cum conſtanter prudenterque fit, ejusmodi appetitionem Stoici βέλησιν appellant, nos appellamus *voluntatem*. Eam illi putant in ſolo eſſe ſapiente, quam ſic definiunt: Voluntas eſt, quæ quid cum ratione deſiderat: quæ autem ratione adverſa, incitata eſt vehementius, ea libido eſt, vel cupiditas effrenata; quæ in
13 omnibus ſtultis invenitur. Itemque, cum ita movemur, ut in bono ſimus aliquo, dupliciter id contingit. Nam cum ratione animus movetur placide atque conſtanter, tum illud *gaudium* dicitur: cum autem inaniter & effuſe animus exſultat, tum illa lætitia geſtiens vel nimia dici poteſt; quam ita definiunt: ſine ratione animi elationem. Quoniamque, ut bona natura appetimus, ſic a malis natura, declinamus; quæ declinatio ſi cum ratione fiet, *cautio* appelletur, eaque intelligatur in ſolo eſſe ſapiente; quæ autem ſine ratione, & cum exanimatione humili atque fracta, nominetur metus: eſt igitur metus, ratione adverſa, cautio; præſentis autem mali, ſapien-
14 tis affectio nulla eſt. Stulti autem ægritudo

eſt ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosque demittunt & contrahunt, rationi non obtemperantes. Itaque hæc prima definitio eſt, ut ægritudo ſit animi, adverſante ratione, contractio. Sic quatuor perturbationes ſunt, tres conſtantiæ, quoniam ægritudini nulla conſtantia opponitur.

Sed omnes perturbationes judicio cenſent 7
fieri & opinione. Itaque eas definiunt preſſius, ut intelligatur non modo quam vitioſæ, ſed etiam quam in noſtra ſint poteſtate. Eſt igitur ægritudo, opinio recens mali præſentis, in quo demitti contrahique animo rectum eſſe videatur: lætitia, opinio recens boni præſentis, in quo efferri rectum eſſe videatur: metus, opinio impendentis mali, quod intolerabile eſſe videatur: libido, opinio venturi boni, quod ſit ex uſu jam præſens eſſe atque adeſſe. Sed quæ judicia, quaſ- 15
que opiniones perturbationum eſſe dixi, non in eis perturbationes ſolum poſitas eſſe dicunt, verum illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, ut ægritudo quaſi morſum aliquem doloris efficiat; metus receſſum quendam animi & fugam; lætitia profuſam hilaritatem; libido effrenatam appetentiam. Opinationem autem, quam in omnes definitio-

nes ſuperiores incluſimus, volunt eſſe imbe-
cillam aſſenſionem.

16 Sed ſingulis perturbationibus partes ejus-
dem generis plures ſubjiciuntur: ut ægritu-
dini, invidentia, (utendum eſt enim, docendi
cauſa, verbo minus uſitato; quoniam invi-
dia non in eo, qui invidet, ſolum dicitur, ſed
etiam in eo, cui invidetur) æmulatio, obtre-
ctatio, miſericordia, angor, luctus, moeror,
ærumna, dolor, lamentatio, ſollicitudo, mo-
leſtia, afflictatio, deſperatio, & ſi quæ ſunt
de genere eodem. Sub metum autem ſubje-
cta ſunt pigritia, pudor, terror, timor, pa-
vor, exanimatio, conturbatio, formido. Vo-
luptati malevolentia, [lætans malo alieno],
delectatio, jactatio, & ſimilia. Libidini ira,
excandeſcentia, odium, inimicitia, diſcordia,
indigentia, deſiderium, & cetera ejusmodi.
8 Hæc autem definiunt hoc modo: Inviden-
17 tiam eſſe dicunt ægritudinem ſuſceptam pro-
pter alterius res ſecundas, quæ nihil noceant
invidenti. Nam ſi quis doleat ejus rebus ſe-
cundis, a quo ipſe lædatur, non recte dici-
tur invidere; ut ſi Hectori Agamemnon. Qui
autem, cui alterius commoda nihil noceant,
tamen eum doleat his frui, is invidet profe-
cto. Aemulatio autem dupliciter illa quidem

licitur, ut & in laude, & in vitio nomen
hoc ſit. Nam & imitatio virtutis, æmulatio
dicitur; ſed ea nihil hoc loco utimur; eſt
enim laudis: & eſt æmulatio, ægritudo, ſi
eo, quod concupierit, alius potiatur, ipſe ca-
reat. Obtrectatio autem eſt ea, quam intel- 18
ligi zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quod
alter quoque potiatur eo, quod ipſe concu-
piverit. Miſericordia eſt ægritudo ex miſe-
ria alterius, injuria laborantis. Nemo enim
parricidæ aut proditoris ſupplicio miſericor-
dia commovetur. Angor eſt ægritudo pre-
mens. Luctus ægritudo ex ejus, qui carus
fuerit, interitu acerbo. Moeror, ægritudo fle-
bilis. Aerumna, ægritudo laborioſa. Dolor,
ægritudo crucians. Lamentatio, ægritudo
cum ejulatu. Sollicitudo, ægritudo cum co-
gitatione. Moleſtia, ægritudo permanens. Af-
flictatio, ægritudo cum vexatione corporis.
Deſperatio, ægritudo ſine ulla rerum exſpe-
ctatione meliorum. Quæ autem ſubjecta ſunt 19
ſub metu, ea ſic definiunt: Pigritiam, me-
tum conſequentis laboris: Pudorem & terro-
rem, metum concutientem, ex quo fit, ut
pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor,
& dentium crepitus conſequatur: Timorem,
metum mali appropinquantis: Pavorem, me-

tum mentem loco moventem, ex quo illu
Ennii,

Tum pavor ſapientiam mihi omnem ex ani
mo expectorat:

Exanimationem, metum ſubſequentem, &
quaſi comitem pavoris: Conturbationem, me
tum excutientem cogitata: Formidinem, me
9 tum permanentem. Voluptatis autem par-
20 tes hoc modo deſcribunt, ut Malevolentia ſit
voluptas ex malo alterius ſine emolumento
ſuo: Delectatio, voluptas ſuavitate auditus
animum deleniens: &, qualis eſt hæc au-
rium, tales ſunt oculorum, & tactionum,
& odorationum, & ſaporum; quæ ſunt om-
nes unius generis, ad perfundendum animum
tanquam illiquefactæ voluptates. Jactatio
eſt voluptas geſtiens, & ſe efferens inſolen-
21 tius. Quæ autem libidini ſubjecta ſunt, ea
ſic definiuntur, ut Ira ſit libido puniendi ejus,
qui videatur læſiſſe injuria: Excandeſcentia
autem, ſit ira naſcens, & modo exiſtens, quæ
θύμωσις Græce dicitur: Odium, ira invete-
rata: Inimicitia, ira ulciſcendi tempus ob-
ſervans: Diſcordia, ira acerbior, intimo odio
& corde concepta: Indigentia, libido inex-
plebilis: Deſiderium, libido ejus, qui non-
dum adſit, videndi. Diſtinguunt illud etiam

ut ſit libido earum rerum, quæ dicuntur de
quodam aut quibusdam: quæ κατηγορήματα
dialectici appellant; ut habere divitias, ca-
pere honores. Indigentia, rerum ipſarum eſt,
ut honorum, ut pecuniæ. Omnium autem 22
perturbationum fontem eſſe dicunt, Intem-
perantiam; quæ eſt a tota mente & a recta
ratione defectio, ſic averſa a præſcriptione
rationis, ut nullo modo appetitiones animi
nec regi, nec contineri queant. Quemadmo- 10
dum igitur temperantia ſedat appetitiones, & 23
efficit, ut hæ rectæ rationi pareant, conſer-
vatque conſiderata judicia mentis: ſic huic
inimica intemperantia, omnem animi ſtatum
inflammat, conturbat, incitat. Itaque & ægri-
tudines, & metus, & reliquæ perturbationes
omnes gignuntur ex ea. Quemadmodum cum
ſanguis corruptus eſt, aut pituita redundat,
aut bilis, in corpore morbi ægrotationesque
naſcuntur; ſic pravarum opinionum contur-
batio, & ipſarum inter ſe repugnantia, ſani-
tate ſpoliat animum, morbisque perturbat.
Ex perturbationibus autem primum morbi
conficiuntur, quæ vocant illi νοσήματα, ea-
que, quæ ſunt eis morbis contraria, quæ ha-
bent ad res certas vitioſam offenſionem at-
que faſtidium: deinde ægrotationes, quæ ap-

pellantur a Stoicis ἀῤῥωστήματα, hisque ita
oppoſitæ contrariæ offenſiones. Hoc loco ni-
mium operæ conſumitur a Stoicis, maxime
a Chryſippo, dum morbis corporum compa-
ratur morborum animi ſimilitudo. Qua ora-
tione prætermiſſa minime neceſſaria, ea, quæ
24 rem continent, pertractemus. Intelligatur
igitur, perturbationem, jactantibus ſe opi-
nionibus inconſtanter & turbide, in motu eſſe
ſemper: cum autem hic fervor concitatioque
animi inveteraverit, & tanquam in venis me-
dullisque inſederit, tum exſiſtit & morbus
& ægrotatio, & offenſiones eæ, quæ ſunt ei
11 morbis ægrotationibusque contrariæ. Hæc,
quæ dico, cogitatione inter ſe differunt, re
quidem copulata ſunt, eaque oriuntur ex li-
bidine & lætitia. Nam cum eſt concupita pe-
cunia, nec adhibita continuo ratio, quaſi quæ-
dam Socratica medicina, quæ ſanaret eam
cupiditatem, permanat in venas, & inhæret
in viſceribus illud malum, exſiſtitque mor-
bus & ægrotatio, quæ avelli inveterata non
25 poſſit; eique morbo nomen eſt avaritia. Si-
militerque ceteri morbi: ut gloriæ cupidi-
tas, ut mulieroſitas, ut ita appellem eam, quæ
Græce φιλογυνεία dicitur; ceterique ſimiliter
morbi ægrotationesque naſcuntur. Quæ au-

tem ſunt his contraria, ea naſci putantur a metu: ut odium mulierum, quale in μισογύνῳ Attilii eſt; ut in hominum univerſum genus, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur; ut inhoſpitalitas eſt. Quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu naſcuntur earum rerum, quas fugiunt & oderunt. Definiunt autem animi ægrotationem, 26
opinationem vehementem de re non expetenda, tanquam valde expetenda, inhærentem & penitus inſitam. Quod autem naſcitur ex offenſione, ita definiunt: Opinionem vehementem de re non fugienda, inhærentem & penitus inſitam, tanquam fugienda. Hæc autem opinatio eſt, judicare ſe ſcire, quod neſciat. Aegrotationi autem talia quædam ſubjecta ſunt, avaritia, ambitio, mulieroſitas, pervicacia, ligurritio, vinolentia, cupedia, & ſi qua ſimilia. Eſt autem avaritia, opinatio vehemens de pecunia, quaſi valde expetenda, inhærens & penitus inſita; ſimilisque eſt ejusdem generis definitio reliquarum. Of- 27
fenſionum autem definitiones ſunt ejusmodi, ut inhoſpitalitas ſit opinio vehemens, valde fugiendum eſſe hoſpitem, eaque inhærens & penitus inſita; ſimiliterque definitur & mulierum odium, ut Hyppolyti, & ut Timonis, generis humani.

12 Atque ut ad valetudinis ſimilitudinem veniamus, eaque collatione utamur aliquando, ſed parcius, quam ſolent Stoici; ut ſunt alii ad alios morbos procliviores; (itaque dicimus gravedinoſos quosdam, quosdam torminoſos, non quia jam ſint, ſed quia ſæpe ſint;) ſic alii ad metum, alii ad aliam perturbationem. Ex quo in aliis anxietas, unde anxii; in aliis iracundia dicitur, quæ ab ira differt: eſtque aliud iracundum eſſe, aliud iratum; ut differt anxietas ab angore. Neque enim omnes anxii, qui anguntur aliquando, nec qui anxii, ſemper anguntur: ut inter ebrietatem & ebrioſitatem intereſt: aliudque eſt amatorem eſſe, aliud amantem. Atque hæc aliorum ad alios morbos proclivitas late patet: nam pertinet ad omnes perturbationes.

28 In multis etiam vitiis apparet: ſed nomen res non habet. Ergo & invidi, & malevoli, & lividi, & timidi, & miſericordes, quia proclives ad eas perturbationes, non quia ſemper feruntur. Hæc igitur proclivitas ad ſuum quodque genus, a ſimilitudine corporis, ægrotatio dicatur, dum ea intelligatur ad ægrotandum proclivitas. Sed hæc in bonis rebus, quod alii ad alia bona ſunt aptiores, *facilitas* nominetur, in malis *proclivitas*, ut ſignificet

la-

lapſionem: in neutris habeat ſuperius no-
men. Quo modo autem in corpore eſt mor- 13
bus, & ægrotatio, & vitium; ſic in animo.
morbum appellant totius corporis corruptio-
nem: *aegrotationem*, morbum cum imbecil- 29
litate: *vitium*, cum partes corporis inter ſe
diſſident; ex quo pravitas membrorum, di-
ſtortio, deformitas. Itaque illa duo, morbus
& ægrotatio, ex totius valetudinis [corporis]
conquaſſatione & perturbatione gignuntur;
vitium autem, integra valetudine, ipſum ex
ſe cernitur. Sed in animo tantummodo cogi-
tatione poſſumus morbum ab ægrotatione ſe-
jungere. *Vitioſitas* autem eſt habitus, aut
affectio in tota vita inconſtans, & a ſe ipſa
diſſentiens. Ita fit, ut in altera, corruptione
opinionum morbus efficiatur & ægrotatio;
in altera inconſtantia & repugnantia. Non
enim omne vitium partes habet diſſentientes:
ut eorum, qui non longe a ſapientia abſunt,
affectio eſt illa quidem diſcrepans ſibi ipſa,
dum eſt inſipiens, ſed non diſtorta, nec pra-
va. morbi autem & ægrotationes, partes ſunt
vitioſitatis; ſed perturbationes, ſintne ejus-
dem partes, quæſtio eſt. vitia enim, affectio-
nes ſunt manentes; perturbationes autem,
moventes, ut non poſſint affectionum manen-

30 tium partes eſſe. Atque ut in malis attingit
animi naturam corporis ſimilitudo, ſic & in
bonis: ſunt enim in corpore præcipua, pul-
chritudo, vires, valetudo, firmitas, veloci-
tas; ſunt item in animo. Ut enim corporis
temperatio, cum ea congruunt inter ſe, e qui-
bus conſtamus; ſanitas ſic animi dicitur, cum
ejus judicia, opinionesque concordant: ea-
que animi eſt virtus; quam alii ipſam tem-
perantiam dicunt eſſe, alii obtemperantem
temperantiæ præceptis, & eam ſubſequentem,
nec habentem ullam ſpeciem ſuam: ſed ſive
hoc, ſive illud ſit, in ſolo eſſe ſapiente. Eſt
autem quædam animi ſanitas, quæ in inſipien-
tem etiam cadat, cum curatione medicorum
31 conturbatio mentis aufertur. Et, ut corpo-
ris eſt quædam apta figura membrorum, cum
coloris quadam ſuavitate; eaque dicitur pul-
chritudo: ſic in animo, opinionum judicio-
rumque æquabilitas & conſtantia, cum fir-
mitate quadam & ſtabilitate virtutem ſubſe-
quens, aut virtutis vim ipſam continens, pul-
chritudo vocatur. Itemque viribus corporis,
& nervis, & efficacitati ſimiles, ſimilibus
verbis animi vires nominantur. Velocitas
autem corporis, celeritas appellatur; quæ
eadem ingenii etiam laus habetur, propter

animi multarum rerum brevi tempore percurſionem. Illud animorum corporumque 14
diſſimile, quod animi valentes morbo tentari non poſſunt, corpora poſſunt: ſed corporum offenſiones ſine culpa accidere poſſunt, animorum non item; quorum omnes morbi & perturbationes ex aſpernatione rationis eveniunt. Itaque in hominibus ſolum exſiſtunt. nam beſtiæ ſimile quiddam faciunt, ſed in perturbationes non incidunt. Inter acutos 32
autem, & inter hebetes intereſt, quod ingenioſi, ut æs Corinthium in æruginem, ſic iſti in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocyus; hebetes non item. Nec vero in omnem morbum ac perturbationem animus ingenioſi cadit; non enim in ulla efferata & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam ſpeciem, ut miſericordia, ægritudo, metus. Aegrotationes autem morbique animorum difficilius evelli poſſe putantur, quam ſumma illa vitia, quæ virtutibus ſunt contraria. Morbis enim manentibus, vitia ſublata eſſe non poſſunt, quia non tam celeriter ſanantur, quam illa tolluntur. Ha- 33
bes ea, quæ de perturbationibus enucleate diſputant Stoici; quæ logica appellant, quia diſſeruntur ſubtilius: ex quibus quoniam tan-

quam e ſcrupoſis cotibus enavigavit oratio,
reliquæ diſputationis curſum teneamus; mo-
do ſatis illa dilucide dixerimus pro rerum
obſcuritate. *A.* Prorſus ſatis: ſed ſi qua di-
ligentius erunt cognoſcenda, quæremus alias:
nunc vela, quæ modo dicebas; exſpectamus
15 & curſum. *M.* Quando & aliis locis de vir-
34 tute diximus, & ſæpe dicendum erit (ple-
ræque enim quæſtiones, quæ ad vitam mo-
resque pertinent, a virtutis fonte ducuntur)
quando igitur virtus eſt affectio animi con-
ſtans conveniensque, laudabiles efficiens eos,
in quibus eſt, & ipſa per ſe, ſua ſponte, ſe-
parata etiam utilitate, laudabilis; ex ea pro-
ficiſcuntur honeſtæ voluntates, ſententiæ,
actiones, omnisque recta ratio: quamquam
ipſa virtus breviſſime recta ratio dici poteſt.
Hujus igitur virtutis contraria eſt vitioſitas
(ſic enim malo, quam malitiam, appellare eam,
quam Græci κακίαν appellant. Nam malitia,
certi cujusdam vitii nomen eſt; vitioſitas,
omnium) ex qua concitantur perturbationes,
quæ ſunt, ut paulo ante diximus, turbidi ani-
morum concitatique motus, averſi a ratione,
& inimiciſſimi mentis vitæque tranquillæ. Im-
portant enim ægritudines anxias atque acer-
bas, animosque affligunt, & debilitant metu:

iidem inflammant appetitione nimia; quam
tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, im-
potentiam quandam animi, a temperantia &
moderatione plurimum diſſidentem. Quæ ſi 35
quando adepta eſt id, quod ei fuerat concu-
pitum, tum fertur alacritate, ut nihil ei con-
ſtet, quod agat: ut ille, qui voluptatem ani-
mi nimiam, ſummum eſſe errorem arbitratur.
eorum igitur malorum in una virtute poſita
ſanatio eſt. Quid autem eſt non miſerius ſo- 16
lum, ſed fœdius etiam, & deformius, quam
ægritudine quis afflictus, debilitatus, jacens?
cui miſeriæ proximus eſt is, qui appropin-
quans aliquod malum metuit, exanimatus-
que pendet animi. Quam vim mali ſignifi-
cantes poetæ, impendere apud inferos ſaxum
Tantalo faciunt,

*Ob ſcelera, animique impotentiam, & ſu-
perbiloquentiam.*

Ea communis pœna ſtultitiæ eſt. Omnibus
enim, quorum mens abhorret a ratione, ſem-
per aliquid, aliis dolor, aliis terror impendet.
Atque ut hæ tabificæ mentis perturbationes 36
ſunt, ægritudinem dico & metum; ſic hila-
riores illæ, cupiditas, avide ſemper aliquid
expetens, & inanis alacritas, id eſt, lætitia
geſtiens, non multum differunt ab amentia.

Ex quo intelligitur, qualis ille ſit, quem tum moderatum, alias modeſtum & temperantem, alias conſtantem continentemque dicimus: nonnunquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus. Quod niſi eo nomine virtutes continerentur, nunquam ita pervulgatum illud eſſet, ut jam proverbii locum obtineret, *hominem frugi omnia recte facere*; quod idem cum Stoici de ſapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimisque magnifice dicere videntur.

17 Ergo is, quisquis eſt, qui moderatione &
37 conſtantia quietus animo eſt, ſibique ipſe placatus, ut nec tabeſcat moleſtiis, nec frangatur timore, nec ſitienter quid expetens ardeat deſiderio, nec alacritate futili geſtiens deliqueſcat, is eſt ſapiens, quem quærimus, is eſt beatus; cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri poteſt. Quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusque mundi nota ſit magnitudo? Nam quid aut in ſtudiis humanis, aut in tam exigua brevitate vitæ magnum ſapienti videri poteſt, qui ſemper animo ſic excubat, ut ei nihil improviſum accidere poſſit, nihil inopinatum, nihil

omnino novum? Atque idem ita acrem in 38
omnes partes aciem intendit, ut ſemper vi-
deat ſedem ſibi ac locum ſine moleſtia atque
angore vivendi; ut quemcunque caſum for-
tuna invexerit, hunc apte & quiete ferat.
quod qui faciet, non ægritudine ſolum vaca-
bit, ſed etiam perturbationibus reliquis om-
nibus. His autem vacuus animus, perfecte
atque abſolute beatos efficit; idemque con-
citatus, & abſtractus ab integra certaque ra-
tione, non conſtantiam ſolum amittit, verum
etiam ſanitatem.

Quocirca mollis & enervata putanda eſt 39
Peripateticorum ratio & oratio, qui pertur-
bari animos neceſſe eſſe dicunt; ſed adhi-
bent modum quendam, quem ultra progredi
non oporteat. Modum tu adhibes vitio? an
vitium nullum eſt, non parere rationi? an
ratio parum præcipit, nec bonum illud eſſe,
quod aut cupias ardenter, aut adeptus effe-
ras te inſolenter? nec porro malum, quo aut
oppreſſus jaceas, aut, ne opprimare, mente
vix conſtes? eaque omnia aut nimis triſtia,
aut nimis læta errore fieri? qui ſi error ſtul-
tis extenuetur die, ut, cum res eadem ma-
neat, aliter ferant inveterata, aliter recentia;
ſapientes ne attingat quidem omnino. Etenim

40 quis erit tandem modus iſte? Quæramus enim
modum ægritudinis, in quo operæ plurimum
ponitur. Aegre tuliſſe P. Rutilium fratris re-
pulſam conſulatus, ſcriptum apud Fannium
eſt; ſed tamen tranſiſſe videtur modum, quip-
pe qui ob eam cauſam a vita receſſerit: mo-
deratius igitur ferre debuit. Quid ſi, cum id
ferret modice, mors liberorum acceſſiſſet?
nata eſſet ægritudo nova, ſed ea modica; ma-
41 gna tamen facta eſſet acceſſio. Quid, ſi dein-
de dolores graves corporis, ſi bonorum amiſ-
ſio, ſi cæcitas, ſi exſilium, ſi pro ſingulis ma-
lis ægritudines accederent? ſumma ea fieret,
18 quæ non ſuſtineretur. Qui modum igitur vi-
tio quærit, ſimiliter facit, ut ſi poſſe putet
eum, qui ſe e Leucata præcipitaverit, ſuſti-
nere ſe, cum velit. Ut enim id non poteſt;
ſic animus perturbatus & incitatus nec co-
hibere ſe poteſt, nec, quo loco vult, inſiſtere
omnino; quæque creſcentia pernitioſa ſunt,
42 eadem ſunt vitioſa naſcentia. Aegritudo au-
tem, ceteræque perturbationes, amplificatæ
certe peſtiferæ ſunt: igitur etiam ſuſceptæ
continuo in magna peſtis parte verſantur.
Etenim ipſæ ſe impellunt, ubi ſemel a ratio-
ne diſceſſum eſt; ipſaque ſibi imbecillitas in-
dulget, in altumque provehitur imprudens,

nec reperit locum conſiſtendi. Quamobrem nihil intereſt, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam injuſtitiam, moderatam ignaviam, moderatam intemperantiam. Qui enim vitiis modum apponit, is partem ſuſcipit vitiorum: quod cum ipſum per ſe odioſum eſt, tum eo moleſtius, quia ſunt in lubrico, incitataque ſemel proclive labuntur, ſuſtinerique nullo modo poſſunt.
Quid, quod iidem Peripatetici perturbationes 19
iſtas, quas nos exſtirpandas putamus, non 43
modo naturales eſſe dicunt, ſed etiam utiliter a natura datas? quorum eſt talis oratio. Primum multis verbis iracundiam laudant: cotem fortitudinis eſſe dicunt, multoque & in hoſtem, & in improbum civem vehementiores iratorum impetus eſſe; leves autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: *Proelium rectum eſt hoc fieri: convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria.* Hæc nullam habent vim, niſi ira excanduit fortitudo. Nec vero de bellatoribus ſolum diſputant: imperia ſeveriora nulla eſſe putant ſine aliqua acerbitate iracundiæ: oratorem denique non modo accuſantem, ſed ne defendentem quidem probant ſine aculeis iracundiæ. Quæ etiam ſi non adſit, tamen verbis,

atque motu ſimulandam arbitrantur, ut au-
ditoris iram oratoris incendat actio. Virum
denique videri negant, qui iraſci neſciat; eam-
que, quam *lenitatem* nos dicimus, vitioſo *le-*
44 *nitudinis* nomine appellant. Nec vero ſolum
hanc libidinem laudant (eſt enim ira, ut mo-
do definivi, ulciſcendi libido) ſed ipſum illud
genus vel libidinis, vel cupiditatis ad ſum-
mam utilitatem eſſe dicunt a natura datum;
nihil enim quemquam, niſi quod libeat, præ-
clare facere poſſe. Noctu ambulabat in pub-
lico Themiſtocles, quod ſomnum capere non
poſſet; quærentibusque reſpondebat, Miltia-
dis tropæis ſe e ſomno ſuſcitari. Cui non ſunt
auditæ Demoſthenis vigiliæ? qui dolere ſe
ajebat, ſi quando opificum antelucana victus
eſſet induſtria. Philoſophiæ denique ipſius
principes nunquam in ſuis ſtudiis tantos pro-
greſſus ſine flagranti cupiditate facere po-
tuiſſent: ultimas terras luſtraſſe Pythagoram,
Democritum, Platonem accepimus: ubi enim
quid eſſet, quod diſci poſſet, eo veniendum
judicaverunt. Num putamus hæc fieri ſine
45 ſummo cupiditatis ardore potuiſſe? Ipſam æ-
20 gritudinem, quam nos ut tætram & imma-
nem belluam fugiendam eſſe diximus, non
ſine magna utilitate a natura dicunt conſti-

tutam, ut homines caſtigationibus, reprehenſionibus, ignominiis affici ſe in delicto dolerent. Impunitas enim peccatorum data videtur ejus, qui & ignominiam & infamiam ferunt ſine dolore. Morderi eſt melius conſcientia; ex quo eſt illud e vita ductum ab Afranio, nam cum diſſolutus filius,

Heu me miſerum!

tum ſeverus pater,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque partes ægritudinis uti- 46
les eſſe dicunt: miſericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum ſublevandas: ipſum illud æmulari, obtrectare, non eſſe inutile, cum aut ſe non idem videat conſecutum, quod alium, aut alium idem, quod ſe: metum vero ſi quis ſuſtuliſſet, omnem vitæ diligentiam ſublatam fore, quæ ſumma eſſet in eis, qui leges, qui magiſtratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Hæc tamen ita diſputant, ut reſecanda eſſe fateantur; evelli penitus dicant nec poſſe, nec opus eſſe: ut in omnibus fere rebus mediocritatem eſſe optimam exiſtiment. Quæ cum exponunt, nihilne tibi videntur, an aliquid dicere? *A.* Mihi vero dicere aliquid; itaque exſpecto, quid ad iſta.

21 *M.* Reperiam fortaſſe: ſed illud ante.
47 desne, quanta fuerit apud Academicos ver
cundia? plane enim dicunt, quod ad rem pe
tineat. Peripateticis reſpondetur a Stoici
digladientur illi, per me licet; cui nihil e
neceſſe, niſi ubi ſit illud, quod veriſimillimu
videatur, anquirere. Quid eſt igitur, quo
occurrat in hac quæſtione, quo poſſit attin
aliquid veriſimile, quo longius mens huma
na progredi non poteſt? definitio perturba
tionis; qua recte Zenonem uſum puto. Ita
enim definit, ut *perturbatio ſit adverſa ra-
tione, contra naturam, animi commotio:* vel
brevius, ut *perturbatio ſit appetitus vehemen-
tior:* vehementior autem intelligatur is, qui
48 procul abſit a naturæ conſtantia. Quid ad
has definitiones poſſim dicere? atqui hæc
pleraque ſunt prudenter acuteque differen-
tium: illa quidem ex rhetorum pompa, *ar-
dores animorum, cotesque virtutum.* An vero
vir fortis, niſi ſtomachari cœperit, *non po-
teſt fortis eſſe?* gladiatorum id quidem; quam-
quam in eis ipſis videmus ſæpe conſtantiam:
colloquuntur, congrediuntur, queruntur, ali-
quid poſtulant, ut magis placati, quam irati
eſſe videantur. Sed in illo genere ſit ſane Paci-
deianus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius,

Occidam illum equidem, & vincam, ſi id quaeritis, inquit:
Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipſe,
Quam gladium in ſtomacho Fulvi ac pulmonibu' ſiſto.
Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquam
Nobis, quam dextrae gladium dum accomodet alter:
Uſque adeo, ſtudio atque odio illius, efferor ira.

At ſine hac gladiatoria iracundia videmus 22
progredientem apud Homerum Ajaçem mul- 49
ta cum hilaritate, cum depugnaturus eſſet cum Hectore: cujus, ut arma ſumſit, ingreſſio lætitiam attulit ſociis, terrorem autem hoſtibus; ut ipſum Hectorem, quemadmodum eſt apud Homerum, toto pectore trementem, provocaſſe ad pugnam pœniteret. Atque hi collocuti inter ſe, priusquam manum conſererent, leniter & quiete, nihil ne in ipſa quidem pugna iracunde rabioſeve fecerunt. Ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen invenit, iratum exiſtimo Gallo torquem detraxiſſe; nec Marcellum apud Claſtidium ideo fortem fuiſſe, quia fuerit iratus. De 50

Africano quidem, quia notior eſt nobis propter recentem memoriam, vel jurare poſſum, non illum iracundia tum inflammatum fuiſſe, cum in acie M. Halienum Pelignum ſcuto protexerit, gladiumque hoſti in pectus infixerit. De L. Bruto fortaſſe dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Aruntem invaſerit: video enim utrumque cominus ictu cecidiſſe contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, niſi inſanire coeperit, impetus ſuos non habet? quid? Herculem, quem in cœlum iſta ipſa, quam vos iracundiam eſſe vultis, ſuſtulit fortitudo, iratumne cenſes conflixiſſe cum Erymanthio apro, aut leone Nemeæo? an etiam Theſeus Marathonii tauri cornua comprehendit iratus? Vide, ne fortitudo minime ſit rabioſa, ſitque iracundia tota levitatis; neque enim eſt
23 ulla fortitudo, quæ rationis eſt expers. Con-
51 temnendæ res ſunt humanæ; negligenda mors eſt: patibiles & dolores & labores putandi. Hæc cum conſtituta ſunt judicio atque ſententia, tum eſt robuſta illa & ſtabilis fortitudo: niſi forte quæ vehementer, acriter, animoſe fiunt, iracunde fieri ſuſpicamur. Mihi ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum eſſe declaravit,

Nunquam privatum eſſe ſapientem, iratus videtur fuiſſe Ti. Graccho, tum, cum conſulem languentem reliquit, atque ipſe privatus, ut ſi conſul eſſet, qui rempublicam ſalvam eſſe vellet, ſe ſequi juſſit. Neſcio, ecquid 52
ipſi nos fortiter in republica fecerimus: ſi quid fecimus, certe irati non fecimus. An eſt quidquam ſimilius inſaniæ, quam ira? quam bene Ennius initium dixit inſaniæ. Color, vox, oculi, ſpiritus, impotentia dictorum atque factorum, quam partem habent ſanitatis? quid Achille Homerico fœdius? quid Agamemnone in jurgio? nam *Ajacem* quidem ira ad furorem mortemque perduxit. Non igitur deſiderat fortitudo advocatam iracundiam: ſatis eſt inſtructa, armata, parata per ſeſe. Nam iſto modo quidem licet dicere, utilem vinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quod & inſani & ebrii multa faciunt ſæpe vehementius. Semper Ajax fortis; fortiſſimus tamen in furore:

Nam facinus fecit maximum, cum, Danais inclinantibus,
Summam rem perfecit manu, proelium reſtituit inſaniens.

Dicamus igitur utilem inſaniam. tracta de- 24
finitionem fortitudinis: intelligos, eam ſto- 53

macho non egere. Fortitudo eſt igitur affectio animi, legi ſummæ in perpetiendis rebus obtemperans; vel conſervatio ſtabilis judicii in eis rebus, quæ formidoloſæ videntur, ſubeundis & repellendis; vel ſcientia rerum formidoloſarum contrariarumque perferendarum aut omnino negligendarum, conſervans earum rerum ſtabile judicium; vel brevius, ut Chryſippus. Nam ſuperiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici; ſunt enim omnino omnes fere ſimiles; ſed declarant communes notiones, alia magis alia. Quo modo igitur Chryſippus? Fortitudo eſt, inquit, ſcientia perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo ac perferendo, ſummæ legi parens ſine timore. Quamvis licet inſectemur iſtos, ut Carneades ſolebat, metuo ne ſoli philoſophi ſint. Quæ enim iſtarum definitionum non aperit notionem noſtram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam atque involutam? qua aperta, quis eſt, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos exiſtimet ſine rabie quidquam fortiter facere poſſe? Quid? Stoici,
54 qui omnes inſipientes inſanos eſſe dicunt, nonne iſta colligunt? remove perturbationes, maxime-

ximeque iracundiam: jam videbuntur monſtra dicere. Nunc autem ita differunt, ſic ſe dicere, omnes ſtultos inſanire, ut male olere omne cœnum. At non ſemper. Commove: ſenties. Sic iracundus non ſemper iratus eſt. Laceſſe: jam videbis furentem. Quid? iſta bellatrix iracundia, cum domum rediit, qualis eſt cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque eſt utilis? eſt igitur aliquid, quod perturbata mens melius poſſit facere, quam conſtans? an quisquam poteſt ſine perturbatione mentis iraſci? Bene igitur noſtri, cum omnia eſſent in moribus vitia, quod nullum erat iracundia fœdius, iracundos ſolos *moroſos* nominaverunt. Ora- 25
torem vero iraſci minime decet; ſimulare non 55
dedecet. An tibi iraſci tum videmur, cum quid in cauſis acrius & vehementius dicimus? quid? cum jam rebus transactis & præteritis orationes ſcribimus, num irati ſcribimus?

Et quis hoc animadvertit? Vincite - - -

Num aut egiſſe unquam iratum Aeſopum, aut ſcripſiſſe exiſtimamus iratum Accium? aguntur iſta præclare, & ab oratore quidem melius, ſi modo eſt orator, quam ab ullo hiſtrione; ſed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem vero laudare cujus eſt li-

bidinis? Themiſtoclem mihi & Demoſthenem
profertis: additis Pythagoram, Democritum,
Platonem. Quid? vos ſtudia libidinem vo-
catis? quæ vel optimarum rerum, ut ea ſunt,
quæ profertis, ſedata tamen & tranquilla
eſſe debent. Jam ægritudinem laudare, unam
rem maxime deteſtabilem, quorum eſt tandem
philoſophorum? At commode dixit Afranius,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Dixit enim de adoleſcente perdito ac diſſolu-
to: nos autem de conſtanti viro ac ſapienti
quærimus. Et quidem ipſam illam iram cen-
turio habeat, aut ſignifer, vel ceteri, de qui-
bus dici non neceſſe eſt, ne rhetorum aperia-
56 mus myſteria. Utile eſt enim uti motu ani-
mi, qui uti ratione non poteſt; nos autem,
26 ut teſtificor ſæpe, de ſapiente quærimus. At
etiam æmulari utile eſt, obtrectare, miſereri.
Cur miſereare potius, quam feras opem, ſi
id facere poſſis? an ſine miſericordia libera-
les eſſe non poſſumus? Non enim ſuſcipere
ipſi ægritudines propter alios debemus; ſed
alios, ſi poſſumus, levare ægritudine. Ob-
trectare vero alteri, aut illa vitioſa æmula-
tione, quæ rivalitati ſimilis eſt, æmulari,
quid habet utilitatis, cum ſit æmulantis, an-
gi alieno bono, quod ipſe non habeat; ob-

treɛtantis autem, angi alieno bono, quod id
etiam alius habeat? qui id approbari poſſit,
te ægritudinem ſuſcipere pro experientia, ſi
quid habere velis? nam ſolum habere velle,
ſumma dementia eſt. Mediocritates autem 57
malorum quis laudare recte poſſit? quis enim
poteſt, in quo libido cupiditasve ſit, non li-
bidinoſus & cupidus eſſe? in quo ira, non
iracundus? in quo angor, non anxius? in
quo timor, non timidus? Libidinoſum igitur,
& cupidum, & iracundum, & anxium, & ti-
midum cenſemus eſſe ſapientem? de cujus
excellentia multa quidem dici quamvis fuſe
lateque poſſint; ſed breviſſime illo modo, Sa-
pientiam eſſe rerum divinarum & humanarum
ſcientiam, cognitionemque, quæ cujusque rei
cauſa ſit; ex quo efficitur, ut divina imitetur,
humana omnia inferiora virtute ducat. In
hanc tu igitur, tanquam in mare, quod eſt
ventis ſubjectum, perturbationem cadere tibi
dixiſti videri? quid eſt, quod tantam gravi-
tatem conſtantiamque perturbet? an impro-
viſum aliquid, aut repentinum? quid poteſt
accidere tale ei, cui nihil ſubitum eſt, quod
homini evenire poſſit? Nam quod ajunt, ni-
mia reſecari oportere, naturalia relinqui;
quid tandem poteſt eſſe naturale, quod idem

nimium eſſe poſſit ? ſunt enim omnia iſta ex errorum orta radicibus. Quæ evellenda & extrahenda penitus, non circumcidenda, nec amputanda ſunt.

27 Sed quoniam ſuſpicor, te non tam de ſa-
58 piente, quam de te ipſo quærere (illum enim
putas omni perturbatione eſſe liberum, te vis)
videamus, quanta ſint, quæ a philoſophia re-
media morbis animorum adhibeantur. Eſt
enim quædam medicina certe: nec tam fuit
hominum generi infenſa atque inimica natu-
ra, ut corporibus tot res ſalutares, animis
nullam invenerit; de quibus hoc etiam eſt
merita melius, quod corporum adjumenta ad-
hibentur extrinſecus, animorum ſalus incluſa
in his ipſis eſt. Sed quo major eſt in eis
præſtantia & divinior, eo majore indigent di-
ligentia. Itaque bene adhibita ratio cernit,
quid optimum ſit: neglecta, multis implica-
59 tur erroribus. Ad te igitur mihi jam con-
vertenda omnis oratio eſt: ſimulas enim quæ-
rere te de ſapientia: quæris autem fortaſſe
de te.

Earum igitur perturbationum, quas expoſui, variæ ſunt curationes: nam neque omnis ægritudo una ratione ſedatur: alia eſt enim lugenti, alia miſeranti, alia invidenti

adhibenda medicina. Eſt etiam in omnibus quatuor perturbationibus illa diſtinctio: Utrum ad univerſam perturbationem, quæ eſt aſpernatio rationis, aut appetitus vehementior; an ad ſingulas, ut ad metum, libidinem, reliquasque melius adhibeatur oratio; &, utrum illud non videatur ægre ferendum, ex quo ſuſcepta ſit ægritudo, an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: ut, ſi quis ægre ferat, ſe pauperem eſſe, idne diſputes, paupertatem malum non eſſe; an hominem ægre ferre nihil oportere. Nimirum hoc melius: ne, ſi forte de paupertate non perſuaſeris, ſit ægritudini concedendum: ægritudine autem ſublata, propriis rationibus, quibus heri uſi ſumus, quodam modo etiam paupertatis malum tollitur. Sed omnis ejusmodi pertur- 28
batio animi placatione abluatur illa quidem, 60
cum doceas, nec bonum illud eſſe, ex quo lætitia, aut libido oriatur; nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo: verumtamen hæc eſt certa & propria ſanatio, ſi doceas, ipſas perturbationes per ſe eſſe vitioſas, nec habere quidquam aut naturale, aut neceſſarium: ut ipſam ægritudinem leniri videmus, cum objicimus moerentibus imbecillitatem animi effeminati, cumque eorum gravitatem

conſtantiamque laudamus, qui non turbulente humana patiantur. Quod quidem ſolet eis etiam accidere, qui illa mala eſſe cenſent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. Putat aliquis, eſſe voluptatem bonum; alius autem, pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab avaritia avocari poteſt. Illa autem altera ratio & oratio, quæ ſimul & opinionem falſam tollit, & ægritudinem detrahit, eſt ea quidem ſubtilior, ſed raro
61 proficit, neque eſt ad vulgus adhibenda. Quædam autem ſunt ægritudines, quas levare illa medicina nullo modo poſſit: ut ſi quis ægre ferat, nihil in ſe eſſe virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honeſtatis: propter mala is quidem angatur, ſed alia quædam ſit ad eum admovenda curatio, & talis quidem, quæ poſſit eſſe omnium, etiam de ceteris rebus diſcrepantium philoſophorum. Inter omnes enim convenire oportet, commotiones animorum, a recta ratione averſas, eſſe vitioſas: ut, etiam ſi mala ſint illa, quæ metum ægritudinemve, bona, quæ cupiditatem lætitiamve moveant; tamen ſit vitioſa ipſa commotio: conſtantem enim quendam volumus, ſedatum, gravem, humana omnia prementem illum eſſe, quem magnanimum & fortem vi-

rum dicimus. Talis autem nec moerens, nec
timens, nec cupiens, nec geſtiens eſſe quis-
quam poteſt: eorum enim hæc ſunt, qui even-
tus humanos ſuperiores, quam ſuos animos
eſſe ducunt. Quare omnium philoſophorum, 29
ut ante dixi, una ratio eſt medendi, ut ni- 62
hil, quale ſit illud, quod perturbet animum,
ſed de ipſa ſit perturbatione dicendum. Ita-
que primum in ipſa cupiditate, cum id ſolum
agitur, ut ea tollatur, non eſt quærendum,
bonum illud, necne ſit, quod libidinem mo-
veat; ſed libido ipſa tollenda eſt; ut ſive
quod honeſtum eſt, id ſit ſummum bonum,
ſive voluptas, ſive horum utrumque conjun-
ctum, ſive illa tria genera bonorum; tamen,
etiam ſi virtutis ipſius vehementior appetitus
ſit, eadem ſit omnibus ad deterrendum adhi-
benda oratio. Continet autem omnem ſeda-
tionem animi humana in conſpectu poſita na-
tura; quæ quo facilius expreſſa cernatur,
explicanda eſt oratione communis conditio
lexque vitæ. Itaque non ſine cauſa, cum 63
Oreſtem fabulam doceret Euripides, primos
tres verſus revocaſſe dicitur Socrates:

Neque tam terribilis ulla fando ratio eſt,
Nec ſors, nec ira coelitum invectum malum,
Quod non natura humana patiendo efferat.

Eſt autem utilis ad perſuadendum, ea, quæ acciderint, ferri & poſſe & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt; etſi ægritudinis ſedatio & heſterna diſputatione explicata eſt, & in Conſolationis libro, quem in medio (non enim ſapientes eramus) moerore & dolore conſcripſimus; quodque vetat Chryſippus, ad recentes quaſi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturæque vim attulimus, ut magnitudini medicinæ doloris
30 magnitudo concederet. Sed ægritudini, de
64 qua ſatis eſt diſputatum, finitimus eſt metus, de quo pauca dicenda ſunt. Eſt enim metus, ut ægritudo præſentis, ſic ille futuri mali. Itaque nonnulli ægritudinis partem quandam, metum eſſe dicebant, alii autem metum, præmoleſtiam appellabant, quod eſſet quaſi dux conſequentis moleſtiæ. Quibus igitur rationibus inſtantia feruntur, eisdem contemnuntur ſequentia: nam videndum eſt in utrisque, ne quid humile, ſummiſſum, molle, effeminatum, fractum, abjectumque faciamus. Sed quamquam de ipſius metus inconſtantia, imbecillitate, levitate dicendum eſt; tamen multum prodeſt, ea, quæ metuuntur, ipſa contemnere. Itaque, ſive caſu accidit, ſive conſilio, percommode factum eſt, quod eis

de rebus, quæ maxime metuuntur, de mor-
te & de dolore, primo & proximo die diſpu-
tatum eſt. Quæ ſi probata ſunt, metu ma-
gna ex parte liberati ſumus. Ac de malo-
rum opinione hactenus.

Videamus nunc de bonorum, id eſt, de 31
lætitia & de cupiditate. Mihi quidem in to- 65
ta ratione ea, quæ pertinet ad animi pertur-
bationes, una res videtur cauſam continere,
omnes eas eſſe in noſtra poteſtate, omnes ju-
dicio ſuſceptas, omnes voluntarias. Hic igi-
tur error eſt eripiendus, hæc detrahenda opi-
nio: atque ut in malis opinatis, tolerabilia;
ſic in bonis, ſedatiora ſunt efficienda ea, quæ
magna & lætabilia dicuntur. Atque hoc qui-
dem commune malorum & bonorum: ut, ſi
jam difficile ſit perſuadere, nihil earum re-
rum, quæ perturbent animum, aut in bonis,
aut in malis eſſe habendum, tamen alia ad
alium motum curatio ſit adhibenda, aliaque
ratione malevolus, alia amator, alia rurſus
anxius, alia timidus, corrigendus. Atque erat
facile, ſequentem eam rationem, quæ maxi-
me probatur de bonis & malis, negare un-
quam lætitia affici poſſe inſipientem, quod
nihil unquam haberet boni. Sed loquimur 66
nunc more communi. Sint ſane iſta bona,

quæ putantur, honores, divitiæ, voluptates cetera: tamen in eis ipſis potiundis exſultans geſtiensque lætitia, turpis eſt; ut, ſi ridere conceſſum ſit, vituperetur tamen cachinnatio. Eodem enim vitio eſt effuſio animi in lætitia, quo, in dolore, contractio; eademque levitate cupiditas eſt in appetendo, qua lætitia in fruendo; & ut nimis afflicti moleſtia, ſic nimis elati lætitia jure judicantur leves: & cum invidere ægritudinis ſit; malis autem alienis voluptatem capere, lætitiæ: utrumque immanitate & feritate quadam proponenda, caſtigari ſolet. Atque ut confidere decet, timere non decet; ſic gaudere decet, lætari non decet, quoniam docendi
67 cauſa a gaudio lætitiam diſtinguimus. Illud jam ſupra diximus, contractionem animi recte fieri nunquam poſſe, elationem poſſe: aliter enim Nævianus ille gaudet Hector,

Laetus ſum
Laudari me abs te, pater, laudato viro:

aliter ille apud Trabeam,

Laena delinita argento nutum obſervabit meum,
Quid velim, quid ſtudeam: adveniens digito impellam januam:
Fores patebunt: de improviſo Chryſis ubi me adſpexerit,

Alacris obviam mihi veniet, complexum exoptans meum,
Mihi ſe dedet.

Quam hæc pulchra putet, ipſe jam dicet,

Fortunam ipſam anteibo fortunis meis.

Hæc lætitia quam turpis ſit, ſatis eſt diligen- 32
ter attendentem penitus videre. Et ut tur- 68
pes ſunt, qui efferunt ſe lætitia tum, cum fruuntur Venereis voluptatibus; ſic flagitioſi, qui eas inflammato animo concupiſcunt. Totus vero iſte, qui vulgo appellatur amor, (nec, hercule, invenio, quo nomine alio poſſit appellari) tantæ levitatis eſt, ut nihil videam, quod putem conferendum. Quem Cæcilius,

- - - deum qui non ſummum putet,
Aut ſtultum, aut rerum eſſe imperitum exiſtimet:
Cui in manu ſit, quem eſſe dementem velit,
Quem ſapere, quem inſanire, quem in morbum injici,
Quem contra amari, quem arceſſier, expeti quem.

O præclaram emendatricem vitæ, poeticam! 69
quæ amorem, flagitii & levitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comœdia loquor; quæ, ſi hæc flagitia non probaremus, nulla eſſet omnino. Quid ait ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

Tu m' amoris magis, quam honoris, ſervaviſti gratia.

Quid ergo? hic amor Medeæ quanta miſeriarum excitavit incendia! atque ea tamen apud alium poetam patri dicere audet, ſe conjugem habuiſſe

Illum, amor quem dederat, qui plus pollet, potiorque eſt patre.

33 Sed poetas ludere ſinamus, quorum fabulis
70 in hoc flagitio verſari ipſum videmus Jovem.
Ad magiſtros virtutis, philoſophos veniamus: qui amorem negant ſtupri eſſe, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente. Quis eſt enim iſte amor amicitiæ? cur neque deformem adoleſcentem quisquam amat, neque formoſum ſenem? Mihi quidem hæc in Græcorum gymnaſiis nata conſuetudo videtur; in quibus iſti liberi & conceſſi ſunt amores. Bene ergo Ennius,

Flagitii principium eſt nudare inter cives corpora.

qui ut ſint, quod fieri poſſe video, pudici, ſolliciti tamen & anxii ſunt; eoque magis,
71 quod ſeipſi continent & coercent. Atque, ut muliebres amores omittam, quibus majorem licentiam natura conceſſit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poetæ ve-

ſint; aut non intelligit, quid apud Euripi-
dem & loquatur & cupiat Lajus? quid de-
nique homines doctiſſimi & ſummi poetæ de
ſe ipſi & carminibus edant, & cantibus? for-
tis vir in ſua republica cognitus, quæ de ju-
venum amore ſcripſit Alcæus? nam Ana-
creontis quidem tota poeſis eſt amatoria. Ma-
xime vero omnium flagraſſe amore Rheginum
Ibycum, apparet ex ſcriptis. Atque horum 34
omnium libidinoſos eſſe amores videmus. Phi-
loſophi ſumus exorti, & auctore quidem no-
ſtro Platone, quem non injuria Dicæarchus
accuſat, qui amori auctoritatem tribueremus.
Stoici vero & ſapientem amaturum eſſe di- 72
cunt; & amorem ipſum, conatum amicitiæ
faciundæ ex pulchritudinis ſpecie definiunt.
Qui ſi quis eſt in rerum natura ſine ſollicitu-
dine, ſine deſiderio, ſine cura, ſine ſuſpirio;
ſit ſane: vacat enim omni libidine. hæc au-
tem de libidine oratio eſt. Sin autem eſt
aliquis amor, ut eſt certe, qui nihil abſit,
aut non multum ab inſania, qualis in Leu-
cadia eſt:

Si quidem ſit quisquam deus, cui ego ſim
curae.

At id erat deis omnibus curandum, quemad- 73
modum hic frueretur voluptate amatoria.

Heu me infelicem!

Nihil verius. Probe & ille,

Sanusne es, qui temere lamentare?

Sic inſanus videtur etiam ſuis. At quas tragœdias efficit?

Te, Apollo ſancte, fer opem, teque, omnipotens Neptune, invoco,

Vosque adeo venti,

Mundum totum ſe ad amorem ſuum ſublevandum converſurum putat: Venerem unam excludit, ut iniquam:

Nam quid ego te appellem, Venus?

74 eam præ libidine negat curare quidquam; quaſi vero ipſe non propter libidinem tanta

35 flagitia & faciat, & dicat. Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio eſt, ut & illud, quod cupiat, oſtendatur quam leve, quam contemnendum, quam nihili ſit omnino, quam facile vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi poſſit. Abducendus eſt etiam nonnunquam ad alia ſtudia, ſollicitudines, curas, negotia: loci denique mutatione, tanquam ægroti [non] convaleſcentes, ſæpe curandus eſt.

75 Etiam novo quodam amore veterem amorem tanquam clavo clavum ejiciendum putant: maxime autem admonendus, quantus ſit furor amoris. Omnibus enim ex

animi perturbationibus eſt profecto nulla vehementior: ut, ſi jam ipſa illa accuſare nolis, ſtupra dico, & corruptelas, & adulteria, inceſta denique, quorum omnium accuſabilis eſt turpitudo: ſed ut hæc omittas, perturbatio ipſa mentis in amore, fœda per ſe eſt.
Nam ut illa præteream, quæ ſunt furoris; 76
hæc ipſa per ſeſe quam habent levitatem, quæ videntur eſſe mediocria?

--- *injuriae,*
Suſpiciones, inimicitiae, induciae,
Bellum, pax rurſum. Incerta haec ſi tu poſtules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam ſi des operam, ut cum ratione inſanias.

Hæc inconſtantia mutabilitasque mentis, quem non ipſa pravitate deterreat? eſt enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonſtrandum, nullam eſſe niſi opinabilem, niſi judicio ſuſceptam, niſi voluntariam. Etenim ſi naturalis amor eſſet, & amarent omnes, & ſemper amarent, & idem amarent; neque alium pudor, alium cogitatio, alium ſatietas deterreret.

Ira vero, cum diu perturbat animum, 36
dubitationem inſaniæ non habet: cujus im- 77

pulſu exſiſtit etiam inter fratres tale jurgium:

Quis homo te exſuperavit unquam gentium
impudentia?
Quis autem malitia te?

Noſti quæ ſequuntur. Alternis enim verſibus intorquentur inter fratres graviſſimæ contumeliæ: ut facile appareat, Atrei filios eſſe, ejus, qui meditatur pœnam in fratrem novam:

Major mihi moles, majus miſcendum malum,
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Quo igitur hæc erupit moles? audi Thyeſtem ipſum:

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
Mandem natos.

Eorum viſcera apponit: quid eſt enim, quo non progrediatur eodem ira, quo furor? Itaque iratos proprie dicimus exiſſe de poteſtate, id eſt, de conſilio, de ratione, de mente; horum enim poteſtas in totum animum eſſe
78 debet. His aut ſubtrahendi ſunt ii, in quos impetum conantur facere, dum ſe ipſi colligant (quid eſt autem ſe ipſum colligere, niſi diffi-

diſſipatas animi partes rurſum in ſuum lo-
cum cogere?) aut rogandi orandique ſunt,
ut, ſi quam habent ulciſcendi vim, differant
in tempus aliud, dum deferveſcat ira. De-
ferveſcere autem certe ſignificat ardorem ani-
mi invita ratione excitatum. Ex quo illud
laudatur Archytæ, qui cum villico factus eſ-
ſet iratior, *Quo te modo*, inquit, *accepiſſem,*
niſi iratus eſſem? Ubi ſunt ergo iſti, qui ira- 37
cundiam utilem dicunt? (poteſt utilis eſſe 79
inſania?) aut naturalem? an quidquam eſſe
poteſt ſecundum naturam, quod ſit repugnan-
te ratione? quo modo autem, ſi naturalis eſ-
ſet ira? aut alius alio magis iracundus eſſet;
aut finem haberet prius, quam eſſet ulta, ul-
ciſcendi libido; aut quemquam pœniteret,
quod feciſſet per iram? ut Alexandrum re-
gem videmus; qui cum interemiſſet Clitum,
familiarem ſuum, vix a ſe manus abſtinuit:
tanta vis fuit pœnitendi. Quibus cognitis,
quis eſt, qui dubitet, quin hic quoque mo-
tus animi ſit totus opinabilis ac voluntarius?
quis enim dubitarit, quin ægrotationes ani-
mi, qualis eſt avaritia, gloriæ cupiditas, ex
eo, quod magni æſtimetur ea res, ex qua ani-
mus ægrotat, oriantur? unde intelligi debet,
perturbationem quoque omnem eſſe in opi-

80 nione. Et, ſi fidentia, id eſt, firma animi confiſio, ſcientia quædam eſt & opinio gravis, non temere aſſentiens; diffidentia quoque eſt metus exſpectati & impendentis mali. Et, ſi ſpes eſt exſpectatio boni; mali exſpectationem eſſe neceſſe eſt metum. Ut igitur metus, ſic reliquæ perturbationes ſunt in malo. Ergo ut conſtantia, ſcientiæ; ſic perturbatio, erroris eſt. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut miſericordes, aut invidi, aut tale quid, ii ſunt ita conſtituti, quaſi mala valetudine animi; ſanabiles tamen: ut Socrates dicitur, cum multa in conventu vitia collegiſſet in eum Zopyrus, qui ſe naturam cujusque ex forma perſpicere profitebatur, deriſus eſt a ceteris, qui illa in Socrate vitia non agnoſcerent: ab ipſo autem Socrate ſublevatus, cum illa ſibi inſita, ſed ratione a ſe
81 dejecta diceret. Ergo, ut optima quisque valetudine affectus poteſt videri, utut natura ad aliquem morbum proclivior; ſic animus alius ad alia vitia propenſior. Qui autem non natura, ſed culpa vitioſi eſſe dicuntur, eorum vitia conſtant e falſis opinionibus rerum bonarum ac malarum, ut ſit alius ad alios motus perturbationesque proclivior. Inveteratio autem, ut in corporibus, ægrius depellitur

quam perturbatio; citiusque repentinus ocu-
lorum tumor ſanatur, quam diuturna lippi-
tudo depellitur.

Sed cognita jam cauſa perturbationum, 38
quæ omnes oriuntur ex judiciis opinionum & 82
voluntatibus, ſit jam hujus diſputationis mo-
dus. Scire autem nos oportet, cognitis, quoad
poſſunt ab homine cognoſci, bonorum & ma-
lorum finibus, nihil a philoſophia poſſe aut
majus aut utilius optari, quam hæc, quæ
a nobis hoc quatriduo diſputata ſunt. Morte
enim contemta, & dolore ad patiendum le-
vato, adjunximus ſedationem ægritudinis; qua
nullum homini malum majus eſt. Etſi enim
omnis animi perturbatio gravis eſt, nec mul-
tum differt ab amentia; tamen ita ceteros,
cum ſint in aliqua perturbatione aut metus,
aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modo
& perturbatos dicere ſolemus; at eos, qui
ſe ægritudini dediderunt, miſeros, afflictos,
ærumnoſos, calamitoſos. Itaque non fortui- 83
to factum videtur, ſed a te ratione propoſi-
tum, ut ſeparatim de ægritudine, & de cete-
ris perturbationibus diſputaremus: in ea eſt
enim fons miſeriarum & caput. Sed & ægri-
tudinis & reliquorum animi morborum una
ſanatio eſt: omnes opinabiles eſſe & volun-

tarios, eaque re ſuſcipi, quod ita rectum eſſe
videatur. Hunc errorem, quaſi radicem ma-
lorum omnium, ſtirpitus philoſophia ſe ex-
84 tracturam pollicetur. Demus ergo nos huic
excolendos, patiamurque nos ſanari. his enim
malis inſidentibus, non modo beati, ſed ne
ſani quidem eſſe poſſumus. Aut igitur ne-
gemus, quidquam ratione confici, cum con-
tra nihil ſine ratione recte fieri poſſit; aut
cum philoſophia ex rationum collatione con-
ſtet, ab ea, ſi & boni & beati volumus eſſe,
omnia adjumenta & auxilia petamus bene
beateque vivendi.

M. TVLLII CICERONIS
TVSCULANARVM QVAESTIONVM AD BRVTVM
LIBER V.
VIRTVTEM AD BEATE VIVENDVM SE IPSA ESSE CONTENTAM.

QVINTVS hic dies, Brute, finem faciet I
Tuſculanarum diſputationum; quo die eſt a 1
nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, diſputatum. Placere enim tibi admodum ſenſi & ex eo libro, quem ad me accuratiſſime ſcripſiſti, & ex multis ſermonibus tuis, virtutem ad beate vivendum ſe ipſa eſſe contentam. Quod etſi difficile eſt probatu, propter tam varia & tam multa tormenta fortunæ; tale tamen eſt, ut elaborandum ſit,

quo facilius probetur: nihil eſt enim omnium,
quæ in philoſophia tractantur, quod gravius
1 magnificentiusque dicatur. Nam cum ea cau-
ſa impulerit eos, qui primi ſe ad philoſophiæ
ſtudium contulerunt, ut, omnibus rebus poſt-
habitis, totos ſe in optimo vitæ ſtatu exqui-
rendo collocarent; profecto ſpe beate viven-
2 di tantam in eo ſtudio curam operamque po-
ſuerunt. Quod ſi ab iis inventa & perfecta
virtus eſt, &, ſi præſidii ad beate vivendum
in virtute ſatis eſt; quis eſt, qui non præcla-
re & ab illis poſitam, & a nobis ſuſceptam
operam philoſophandi arbitretur? ſin autem
virtus ſubjecta ſub varios incertosque caſus,
famula fortunæ eſt, nec tantarum virium eſt,
ut ſe ipſa tueatur; vereor, ne non tam vir-
tutis fiducia nitendum nobis ad ſpem beate
3 vivendi, quam vota facienda videantur. Equi-
dem eos caſus, in quibus me fortuna vehe-
menter exercuit, mecum ipſe conſiderans,
huic incipio ſententiæ diffidere; interdum &
humani generis imbecillitatem fragilitatem-
que extimeſcere. Vereor enim, ne natura,
cum corpora nobis infirma dediſſet, iisque
& morbos inſanabiles, & dolores intolerabi-
les adjunxiſſet, animos quoque dederit & cor-
porum doloribus congruentes, & ſeparatim

ſuis angoribus & moleſtiis implicatos. Sed 4
in hoc me ipſe caſtigo, quod ex aliorum &
ex noſtra fortaſſe mollitia, non ex ipſa virtu-
te de virtutis robore exiſtimo. Illa enim, ſi
modo eſt ulla virtus, (quam dubitationem
avunculus tuus, Brute, ſuſtulit;) omnia,
quæ cadere in hominem poſſunt, ſubter ſe ha-
bet: eaque deſpiciens, caſus contemnit hu-
manos; culpaque omni carens, præter ſe ip-
ſam, nihil cenſet ad ſe pertinere. Nos au-
tem omnia adverſa tum venientia metu au-
gentes, tum moerore præſentia, rerum na-
turam, quam errorem noſtrum, damnare ma-
lumus. Sed & hujus culpæ, & ceterorum 2
vitiorum peccatorumque noſtrorum, omnis a 5
philoſophia petenda correctio eſt; cujus in
ſinum cum a primis temporibus ætatis no-
ſtra voluntas ſtudiumque nos compuliſſet, his
graviſſimis caſibus in eundem portum, ex
quo eramus egreſſi, magna jactati tempeſtate
confugimus. O vitæ philoſophia dux! o vir-
tutis indagatrix, expultrixque vitiorum! quid
non modo nos, ſed omnino vita hominum ſi-
ne te eſſe potuiſſet? tu urbes peperiſti: tu
diſſipatos homines in ſocietatem vitæ convo-
caſti: tu eos inter ſe primo domiciliis, dein-
de conjugiis, tum literarum & vocum com-

munione junxiſti: tu inventrix legum, tu magiſtra morum & diſciplinæ fuiſti: ad te confugimus: a te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, ſic nunc penitus totosque tradimus. Eſt autem unus dies, bene & ex præceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus. Cujus igitur potius opibus utamur, quam tuis? quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mor-
6 tis ſuſtuliſti. Ac philoſophia quidem tantum abeſt, ut, proinde ac de hominum eſt vita merita, laudetur, ut a plerisque neglecta, a multis etiam vituperetur. Vituperare quisquam vitæ parentem, & hoc parricidio ſe inquinare audet? & tam impie ingratus eſſe, ut eam accuſet, quam vereri deberet, etiam ſi minus percipere potuiſſet? Sed, ut opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offuſa caligo eſt, quod tam longe retro reſpicere non poſſunt; nec eos, a quibus vita hominum inſtructa primis ſit, fuiſſe philoſophos arbitrantur. Quam rem antiquiſſimam cum videamus, nomen tamen confitemur eſſe recens.
3 Nam ſapientiam quidem ipſam quis negare
7 poteſt non modo re eſſe antiquam, verum etiam nomine? quæ divinarum humanarumque rerum, tum initiorum, cauſarumque cujusque

rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud
antiquos aſſequebatur. Itaque & illos ſep-
tem, qui a Græcis σοφοὶ, *ſapientes* a noſtris
& habebantur, & nominabantur; & multis
ante ſeculis Lycurgum, cujus temporibus
Homerus etiam fuiſſe ante hanc urbem con-
ditam traditur; etiam heroicis ætatibus Ulyſ-
ſem & Neſtorem accepimus & fuiſſe, & ha-
bitos eſſe ſapientes. Nec vero Atlas ſuſti- 8
nere cœlum, nec Prometheus affixus Cauca-
ſo, nec ſtellatus Cepheus cum uxore, gene-
ro, filia, traderetur, niſi cœleſtium divina
cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ
traduxiſſet. A quibus ducti deinceps omnes,
qui in rerum contemplatione ſtudia ponebant,
ſapientes & habebantur, & nominabantur;
idque eorum nomen usque ad Pythagoræ
manavit ætatem; quem, ut ſcribit auditor
Platonis, Ponticus Heraclides, vir doctus in
primis, Phliuntem ferunt veniſſe, eumque
cum Leonte, principe Phliaſiorum, docte &
copioſe diſſeruiſſe quædam; cujus ingenium
& eloquentiam cum admiratus eſſet Leon,
quæſiviſſe ex eo, qua maxime arte confide-
ret; at illum artem quidem ſe ſcire nullam,
ſed eſſe *philoſophum*: admiratum Leontem
novitatem nominis, quæſiſſe, quinam eſſent

philoſophi, & quid inter eos & reliquos in-
9 tereſſet? Pythagoram autem reſpondiſſe,
„ ſimilem ſibi videri vitam hominum, & mer-
„ catum eum, qui haberetur maximo ludo-
„ rum apparatu totius Græciæ celebritate.
„ nam ut illic alii corporibus exercitatis *glo-*
„ *riam* & nobilitatem coronæ peterent; alii
„ emendi aut vendendi quæſtu & lucro du-
„ cerentur: eſſet autem quoddam genus eo-
„ rum, idque vel maxime ingenuum, qui nec
„ plauſum, nec lucrum quærerent, ſed vi-
„ ſendi cauſa venirent, ſtudioſeque perſpice-
„ rent, quid ageretur, & quo modo: ita nos
„ quaſi in mercatus quandam celebritatem
„ ex urbe aliqua, ſic in hanc vitam ex alia
„ vita & natura profectos, alios gloriæ ſervire,
„ alios pecuniæ: raros eſſe quoſdam, qui,
„ ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum
„ naturam ſtudioſe intuerentur: hos ſe ap-
„ pellare ſapientiæ ſtudioſos, id eſt enim phi-
„ loſophos: & ut illic liberaliſſimum eſſet,
„ ſpectare, nihil ſibi acquirentem, ſic in vita
„ longe omnibus ſtudiis contemplationem re-
4 „ rum cognitionemque præſtare.„ Nec ve-
10 ro Pythagoras nominis ſolum inventor, ſed
rerum etiam ipſarum amplificator fuit. Qui
cum poſt hunc Phliaſium ſermonem in Ita-

liam veniſſet, exornavit eam Græciam, quæ
Magna dicta eſt, & privatim & publice, præ-
ſtantiſſimis & inſtitutis & artibus; cujus de
diſciplina aliud tempus fuerit fortaſſe dicen-
di. Sed ab antiqua philoſophia usque ad So-
cratem, qui Archelaum, Anaxagoræ diſci-
pulum, audierat, numeri motusque tracta-
bantur, & unde omnia orirentur, quove re-
ciderent; ſtudioſeque ab his ſiderum magni-
tudines, intervalla, curſus anquirebantur, &
cuncta cœleſtia. Socrates autem primus phi-
loſophiam devocavit e cœlo, & in urbibus
collocavit, & in domos etiam introduxit, &
coegit de vita & moribus, rebusque bonis &
malis quærere. Cujus multiplex ratio diſ- 11
putandi, rerumque varietas, & ingenii ma-
gnitudo, Platonis memoria & literis conſe-
crata; plura genera effecit diſſentientium phi-
loſophorum. E quibus nos id potiſſimum
conſecuti ſumus, quo Socratem uſum arbi-
trabamur, ut noſtram ipſi ſententiam tege-
remus, errore alios levaremus, & in omni
diſputatione, quid eſſet ſimillimum veri, quæ-
reremus. Quem morem cum Carneades acu-
tiſſime copioſiſſimeque tenuiſſet, fecimus &
alias ſæpe, & nuper in Tuſculano, ut ad
eam conſuetudinem diſputaremus. Et qua-

tridui quidem ſermonem ſuperioribus ad t
perſcriptum libris miſimus; quinto autem die
cum eodem in loco conſediſſemus, ſic eſt propoſitum, de quo diſputaremus.

5 *A.* Non mihi videtur ad beate vivendum
12 ſatis poſſe virtutem. *M.* At hercule Bruto meo videtur; cujus ego judicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo. *A.* Non dubito. Nec id nunc agitur, tu illum quantum ames; ſed hoc, quod mihi dixi videri, quale ſit: de eo a te diſputari volo. *M.* Nempe negas ad beate vivendum ſatis poſſe virtutem? *A.* Prorſus nego. *M.* Quid? ad recte, honeſte, laudabiliter, poſtremo ad bene vivendum ſatisne eſt præſidii in virtute? *A.* Certe ſatis. *M.* Potes igitur, aut qui male vivat, non eum miſerum dicere, aut, quem bene fateare, eum negare beate vivere? *A.* Quidni poſſim? nam etiam in tormentis recte, honeſte, laudabiliter, & ob eam rem bene vivi poteſt, dummodo intelligas, quid nunc dicam bene: dico enim, conſtanter, graviter, ſapienter, fortiter. Hæc etiam in equuleum conjiciuntur, quo vita non adſpirat beata. *M.*
13 Quid igitur? ſolane beata vita, quæſo, relinquitur extra oſtium limenque carceris, cum conſtantia, gravitas, fortitudo, ſapientia, re-

diſquæque virtutes rapiantur ad tortorem, nullumque recuſent nec ſupplicium, nec dolorem? *A.* Tu, ſi quid es facturus, nova aliqua conquiras oportet. Iſta me minime movent, non ſolum quia pervulgata ſunt, ſed multo magis, quia, tanquam levia quædam vina nihil valent in aqua, ſic Stoicorum iſta magis guſtata, quam potata delectant. Velut iſte chorus virtutum, in equuleum impoſitus, imagines conſtituit ante oculos cum ampliſſima dignitate, ut ad eas curſim perrectura beata vita, nec eas a ſe deſertas paſſura videatur. Cum autem animum ab iſta pictura imaginibusque virtutum, ad rem veritatemque traduxeris; hoc nudum relinquitur, poſſitne quis beatus eſſe, quamdiu torqueatur. Quamobrem hoc nunc quæramus: 14 virtutes autem, noli vereri, ne expoſtulent & querantur ſe a beata vita eſſe relictas. Si enim nulla virtus prudentia vacat, prudentia ipſa hoc videt, non omnes bonos eſſe etiam beatos; multaque de M'. Atilio, Q. Cæpione, M'. Aquillio recordatur; beatamque vitam, ſi imaginibus potius uti, quam rebus ipſis placet, conantem ire in equuleum, retinet [ipſa prudentia,] negatque ei cum dolore & cruciatu quidquam eſſe commune. *M.*

6 Facile patior, te iſto modo agere: etſi ini-
15 quum eſt præſcribere mihi te, quemadmo-
dum a me diſputari velis. Sed quæro utrum
aliquid actum ſuperioribus diebus, an nihil
arbitremur? *A.* Actum vero, & aliquantum qui-
dem. *M.* Atqui, ſi ita eſt, profligata jam hæc,
& pæne ad exitum adducta quæſtio eſt. *A.*
Quo tandem modo? *M.* Quia motus turbu-
lenti, jactationesque animorum incitatæ, &
impetu inconſiderato elatæ, rationem omnem
repellentes, vitæ beatæ nullam partem re-
linquunt. Quis enim poteſt, mortem aut do-
lorem metuens, quorum alterum ſæpe adeſt,
alterum ſemper impendet, eſſe non miſer?
quid, ſi idem (quod plerumque fit) pauper-
tatem, ignominiam, infamiam timet; ſi de-
bilitatem, cæcitatem; ſi denique, quod non
ſingulis hominibus, ſed potentibus populis
ſæpe contigit, ſervitutem; poteſt ea timens
16 eſſe quiſquam beatus? Quid, qui non modo
ea futura timet, verum etiam fert ſuſtinet-
que præſentia? adde eodem exſilia, luctus,
orbitates. Qui rebus his fractus ægritudine
eliditur, poteſt tandem eſſe non miſerrimus?
Quid vero illum, quem libidinibus inflam-
matum & furentem videmus, omnia rabi-
de appetentem cum inexplebili cupiditate,

quoque affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius ardentiusque ſitientem, nonne recte miſerrimum dixeris? quid elatus ille levitate, inanique lætitia exſultans & temere geſtiens; nonne tanto miſerior, quanto ſibi videtur beatior? Ergo, ut hi miſeri, ſic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ exſultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commovente: ſic animi quietus & placatus ſtatus cernitur, cum perturbatio nulla eſt, qua moveri queat. Quod ſi eſt, qui vim fortunæ, qui omnia humana, quæ cuique accidere poſſunt, tolera- 17
bilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat; idemque, ſi nihil concupiſcat, nulla efferatur animi inani voluptate: quid eſt, cur is non beatus ſit; & ſi hæc virtute efficiuntur, quid eſt, cur virtus ipſa per ſe non efficiat beatos? *A*. Atqui alterum dici non poteſt, quin ii, qui nihil metuant, nihil 7
angantur, nihil concupiſcant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati ſint; itaque id tibi concedo: alterum autem jam integrum non eſt. Superioribus enim diſputationibus

effectum eſt, vacare omni animi perturbatione ſapientem. *M.* Nimirum igitur confecta res eſt: videtur enim ad exitum veniſſe quæ-
18 ſtio. *A.* Propemodum id quidem. *M.* Verumtamen mathematicorum iſte mos eſt, non eſt philoſophorum. Nam geometræ cum aliquid docere volunt, ſi quid ad eam rem pertinet eorum, quæ ante docuerunt, id ſumunt pro conceſſo & probato: illud modo explicant, de quo ante nihil ſcriptum eſt. Philoſophi, quamcunque rem habent in manibus, in eam, quæ conveniunt, congerunt omnia; etſi alio loco diſputata ſunt. Quod ni ita eſſet, cur Stoicus, ſi eſſet quæſitum, ſatisne ad beate vivendum virtus poſſet, multa diceret? cui ſatis eſſet, reſpondere, ſe ante docuiſſe, nihil bonum eſſe, niſi quod honeſtum eſſet; hoc probato conſequens eſſe, beatam vitam virtute eſſe contentam: &, quo modo hoc ſit conſequens illi, ſic illud huic; ut, ſi beata vita virtute contenta ſit, niſi honeſtum quod
19 ſit, nihil aliud ſit bonum. Sed tamen non agunt ſic: nam & de honeſto & de ſummo bono ſeparatim libri ſunt; & cum ex eo efficiatur, ſatis magnam in virtute ad beate vivendum eſſe vim, nihilominus hoc agunt ſeparatim. Propriis enim, & ſuis argumentis,

&

& admonitionibus tractanda quæque res eſt, tanta præſertim. Cave enim putes, ullam a philoſophia vocem emiſſam clariorem, ullumve eſſe philoſophiæ promiſſum uberius aut majus. Nam quid profitetur? o dii boni! perfecturam ſe, qui legibus ſuis paruiſſet, ut eſſet contra fortunam ſemper armatus: ut omnia præſidia haberet in ſe bene beateque vivendi: ut eſſet ſemper denique beatus. Sed videto, quid efficiat. Tantiſper hoc ipſum magni æſtimo, quod pollicetur. Nam 20
Xerxes quidem refertus omnibus præmiis donisque fortunæ, non equitatu, non pedeſtribus copiis, non navium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium propoſuit ei, qui inveniſſet novam voluptatem; qua ipſa non fuiſſet contentus: neque enim unquam finem inveniet libido. Nos vellem præmio elicere poſſemus, qui nobis aliquid attuliſſet, quo hoc firmius crederemus.

A. Vellem id quidem: ſed habeo paulu- 8
lum, quod requiram. Ego enim aſſentior, eo- 21
rum, quæ poſuiſti, alterum alteri conſequens eſſe, ut, quemadmodum, ſi quod honeſtum ſit, id ſolum ſit bonum, ſequatur, vitam beatam virtute confici; ſic, ſi vita beata in virtute ſit, nihil eſſe, niſi virtutem, bonum. Sed

Brutus tuus, auctore Ariſto & Antiocho non ſentit hoc: putat enim, etiam ſi ſit bonum aliquod præter virtutem. *M.* Quid igitur? contra Brutumne me dicturum putas? *A.* Tu vero, ut videtur: nam præfinire non est
22 meum. *M.* Quid cuique igitur conſentaneum ſit, alio loco. Nam iſta mihi & cum Antiocho ſæpe, & cum Ariſtone nuper, cum Athenis imperator apud eum deverſarer, diſſenſio fuit: mihi enim non videbatur quisquam eſſe beatus poſſe, cum in malis eſſet; in malis autem ſapientem eſſe poſſe, ſi eſſent ulla corporis aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ ſcripſit etiam Antiochus locis pluribus: virtutem ipſam per ſe beatam vitam efficere poſſe, neque tamen beatiſſimam: deinde ex majore parte pleraſque res nominari, etiam ſi qua pars abeſſet, ut vires, ut valetudinem, ut divitias, ut honorem, ut gloriam; quæ genere, non numero cernerentur: item beatam vitam, etiam ſi ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo majore parte obtinere
23 nomen ſuum. Hæc nunc enucleare non ita neceſſe eſt; quamquam non conſtantiſſime dici mihi videntur. Nam & qui beatus eſt, non intelligo, quid requirat, ut ſit beatior: (ſi eſt enim quod deſit, ne beatus quidem eſt:) &, quod ex majore parte unamquam-

que rem appellari ſpectarique dicunt, eſt ubi id iſto modo valeat. Cùm vero tria genera malorum eſſe dicant; qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia adverſa ſint in fortuna, omnibus oppreſſum corpus & confectum doloribus, huic paulumne ad beatam vitam deeſſe dicemus, non modo ad
beatiſſimam? Hoc illud eſt, quod Theophra- 24
ſtus ſuſtinere non potuit. Nam cum ſtatuiſſet, verbera, tormenta, cruciatus, patriæ everſiones, exſilia, orbitates magnam vim habere ad male miſereque vivendum, non eſt auſus elate & ample loqui, cum humiliter de-
miſſeque ſentiret. Quam bene, non quæri- 9
tur: conſtanter quidem certe. Itaque mihi placere non ſolet, conſequentia reprehendere, cum prima conceſſeris. Hic autem elegantiſſimus omnium philoſophorum & erudiſſimus, non magnopere reprehenditur, cùm tria genera dicit bonorum: vexatur autem ab omnibus, primum in eo libro, quem ſcripſit de vita beata, in quo multa diſputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus eſſe non poſſit. in eo etiam putatur dicere, in rotam beatam vitam non eſcendere. Non usquam id quidem dicit om-
nino; ſed, quæ dicit, idem valent. Poſſum 25

igitur, cui conceſſerim, in malis eſſe dolorem
corporis, in malis naufragia fortunæ, huic
ſuccenſere dicenti, non omnes bonos eſſe bea-
tos, cum in omnes bonos ea, quæ ille in ma-
lis numerat, cadere poſſint? Vexatur idem
Theophraſtus & libris & ſcholis omnium phi-
loſophorum, quod in Calliſthene ſuo laudarit
illam ſententiam:

Vitam regit fortuna, non ſapientia.

Negant ab ullo philoſopho quidquam dictum
eſſe languidius. Recte id quidem; ſed nihil
intelligo dici potuiſſe conſtantius. Si enim
tot ſunt in corpore bona, tot extra corpus,
in caſu atque fortuna; nonne conſentaneum
eſt, plus fortunam, quæ domina rerum ſit &
externarum & ad corpus pertinentium, quam
26 conſilium, valere? An malumus Epicurum
imitari? qui multa præclare ſæpe dicit: quam
enim ſibi conſtanter convenienterque dicat,
non laborat. Laudat tenuem victum: Phi-
loſophi id quidem; ſed ſi Socrates, aut An-
tiſthenes diceret, non is, qui finem bonorum
voluptatem eſſe dixerit. Negat, quemquam
jucunde poſſe vivere, niſi idem honeſte, ſa-
pienter, juſteque vivat. Nihil gravius, ni-
hil philoſophia dignius; niſi idem hoc ipſum,
honeſte, ſapienter, juſte, ad voluptatem refer-

ıt. Quid melius, quam fortunam exiguam
ıtervenire ſapienti? ſed hoc isne dicit, qui,
ım dolorem non modo maximum malum,
ıd ſolum malum etiam dixerit, toto corpore
pprimi poſſit doloribus acerrimis, tum cum
ıaxime contra fortunam glorietur? Quod 27
lem melioribus etiam verbis Metrodorus,
)ccupavi te, inquit, *Fortuna, atque cepi; om-
ıesque aditus tuos intercluſi, ut ad me adſpi-
ıre non poſſes.* Præclare, ſi Ariſto Chius,
ut Stoicus Zeno diceret, qui, niſi quod tur-
e eſſet, nihili malum duceret. Tu vero,
Metrodore, qui omne bonum in viſceribus
nedullisque condideris; & definieris, ſum-
num bonum firma corporis affectione, ex-
ploratàque ſpe contineri, fortunæ aditus in-
tercluſiſti? quo modo? iſto enim bono jam
exſpoliari potes. Atqui his capiuntur im- 10
periti; & propter hujusmodi ſententias, iſto- 28
rum hominum eſt multitudo. Acute autem
diſputantis illud eſt, non quid quisque dicat,
ſed quid cuique dicendum ſit, videre. Ve-
lut in ea ipſa ſententia, quam in hac diſpu-
tatione ſuſcepimus, omnes bonos ſemper bea-
tos volumus eſſe. Quid dicam bonos, per-
ſpicuum eſt: omnibus enim virtutibus inſtru-
ctos & ornatos, cum ſapientes, tum viros.

bonos dicimus. Videamus, qui dicendi ſint
beati. Equidem hos exiſtimo, qui ſint in bo-
29 nis, nullo adjuncto malo. Neque ulla alia
huic verbo, cum beatum dicimus, ſubjecta
notio eſt, niſi, ſecretis malis omnibus, cu-
mulata bonorum complexio. Hanc aſſequi
virtus, ſi quidquam præter ipſam boni eſt,
non poteſt: aderit enim malorum, ſi mala
illa ducimus, turba quædam, paupertas, igno-
bilitas, humilitas, ſolitudo, amiſſio ſuorum,
graves dolores corporis, perdita valetudo,
debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exſilium,
ſervitus denique. In his tot & tantis (at-
que etiam plura poſſunt accidere) poteſt eſſe
ſapiens: nam hæc caſus importat, qui in ſa-
pientem poteſt incurrere. At ſi ea mala ſunt,
quis poteſt præſtare, ſapientem ſemper bea-
tum fore, cum vel in omnibus his uno tem-
30 pore eſſe poſſit? Non igitur facile concedo,
neque Bruto meo, neque communibus magi-
ſtris, neque veteribus illis, Ariſtoteli, Speu-
ſippo, Xenocrati, Polemoni, ut cum ea, quæ
ſupra enumeravi, in malis numerent, iidem
dicant, ſemper beatum eſſe ſapientem. Quos
ſi titulus hic delectat inſignis & pulcher, Py-
thagora, Socrate, Platone digniſſimus, indu-
cant animum, illa, quorum ſplendore capiun-

tur, vires, valetudinem, pulchritudinem, di-
vitias, honores, opes contemnere, eaque, quæ
his contraria ſint, pro nihilo ducere: tum
poterunt clariſſima voce profiteri, ſe neque
fortunæ impetu, nec multitudinis opinione,
nec dolore, neque paupertate terreri, omnia-
que ſibi in ſeſe eſſe poſita, neque eſſe quid-
quam extra ſuam poteſtatem, quod ducant
in bonis. Namque & hæc loqui, quæ ſunt 31
magni cujusdam & alti viri, & eadem, quæ
vulgus, in malis & bonis numerare, concedi
nullo modo poteſt: qua gloria commotus
Epicurus exoritur; cui etiam, ſi diis placet,
videtur ſemper ſapiens beatus. Hic dignita-
te hujus ſententiæ capitur; ſed nunquam id
diceret, ſi ipſe ſe audiret. Quid eſt enim, quod
minus conveniat, quam ut is, qui vel ſum-
mum, vel ſolum malum dolorem eſſe dicat,
idem cenſeat, *Quam hoc ſuave eſt*, tum, cum
dolore crucietur, dicturum eſſe ſapientem?
Non igitur ex ſingulis vocibus philoſophi ſpe-
ctandi ſunt, ſed ex perpetuitate atque con-
ſtantia.

A. Abducis me, ut tibi aſſentiar. Sed XI
tua quoque, vide, ne deſideretur conſtantia. 32
M. Quonam modo? *A.* Quia legi tuum nu-
per quartum de Finibus. In eo mihi vide-

bare, contra Catonem differens, hoc velle oſtendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem & Peripateticos nihil præter verborum novitatem intereſſe. Quod ſi ita eſt, quid eſt cauſæ, quin, ſi Zenonis rationi conſentaneum ſit, ſatis magnam vim in virtute eſſe ad beate vivendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor ſpectari oportere, non verba.
33 *M.* Tu quidem tabellis obſignatis agis mecum; & teſtificaris, quid dixerim aliquando, aut ſcripſerim. Cum aliis iſto modo, qui legibus impoſitis diſputant. Nos in diem vivimus? quodcunque noſtros animos probabilitate percuſſit, id dicimus: itaque ſoli ſumus liberi. Verumtamen, quoniam de conſtantia paulo ante diximus, non ego hoc loco id quærendum puto, verumne ſit, quod Zenoni placuerit, quodque ejus auditori, Ariſtoni, bonum eſſe ſolum, quod honeſtum eſſet; ſed, ſi ita eſſet, tum ut hoc totum, beate vivere, in una virtute poneret.
34 Quare demus hoc ſane Bruto, ut ſit beatus ſemper ſapiens: quam ſibi conveniat, ipſe viderit. Gloria quidem hujus ſententiæ quis eſt illo viro dignior? nos tamen teneamus, ut ſit idem beatiſſimus: etſi Zeno Citticus, advena quidem, & ignobilis verborum opi-

ex, inſinuaſſe ſe in antiquam philoſophiam
videtur. Hujus ſententiæ gravitas a Plato- 12
nis auctoritate repetatur; apud quem ſæpe
hæc oratio uſurpata eſt, ut nihil præter vir-
tutem diceretur bonum; velut in Gorgia So-
crates, cum eſſet ex eo quæſitum, Arche-
laum, Perdiccæ filium, qui tum fortunatiſſi-
mus haberetur, nonne beatum putaret? „*Haud* 35
„*ſcio*, inquit, *nunquam enim cum eo collocu-*
„*tus ſum.* Ain tu? an tu aliter id ſcire non
„potes? *Nullo modo.* Tu igitur ne de Per-
„ſarum quidem rege magno potes dicere,
„beatusne ſit? *An ego poſſim, cum ignorem,*
„*quam ſit doctus, quam vir bonus?* Quid?
„tu in eo ſitam vitam beatam putas? *Ita*
„*prorſus exiſtimo, bonos, beatos: improbos,*
„*miſeros.* Miſer ergo Archelaus? *Certe, ſi*
„*injuſtus.*“ Videturne omnem hic beatam
vitam in una virtute ponere? Quid vero in 36
epitaphio? quo modo idem? „Nam cui vi-
„ro, inquit, ex ſe ipſo apta ſunt omnia, quæ
„ad beate vivendum ferunt, nec ſuſpenſa alio-
„rum aut bono caſu, aut contrario, pendere
„ex alterius eventis, & errare coguntur;
„huic optime vivendi ratio comparata eſt.
„Hic eſt ille moderatus, hic fortis, hic ſa-
„piens: hic, & naſcentibus, & cadentibus

„ cum reliquis commodis, tum maxime libe-
„ ris, parebit & obediet præcepto illi veteri:

Neque enim laetabitur unquam, nec moerebit nimis,
Quod ſemper in ſe ipſo omnem ſpem reponet ſui.

13 Ex hoc igitur Platonis quaſi quodam ſancto auguſtoque fonte noſtra omnis manabit oratio.

37 Unde igitur rectius ordiri poſſumus, quam a communi parente natura? quæ quidquid genuit, non modo animal, ſed etiam quod ita ortum eſſet e terra, ut ſtirpibus ſuis niteretur, in ſuo quodque genere perfectum eſſe voluit. Itaque & arbores, & vites, & ea, quæ ſunt humiliora, neque ſe tollere a terra altius poſſunt; alia ſemper virent, alia hieme nudata, verno tempore tepefacta frondeſcunt; neque eſt ullum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, & ſuis in quoque ſeminibus incluſis, ut aut flores, aut fruges fundat, aut baccas; omniaque in omnibus, quantum in ipſis ſit, nulla vi impediente, per-
38 fecta ſint. Facilius vero etiam in beſtiis, quod his ſenſus a natura eſt datus, vis ipſius naturæ perſpici poteſt. Namque alias beſtias nantes aquarum incolas eſſe voluit; alias volucres, cœlo frui libero; ſerpentes quasdam,

quaſdam eſſe gradientes; earum ipſarum par-
tim ſolivagas, partim congregatas; immanes
alias, quaſdam autem cicures; nonnullas ab-
ditas, terraque tectas: atque earum quæque
ſuum tenens munus, cum in diſparis ani-
mantis vitam tranſire non poſſit, manet in
lege naturæ. Et ut beſtiis aliud alii præcipui
a natura datum eſt, quod ſuum quæque re-
tinet, nec diſcedit ab eo; ſic homini multo
quiddam præſtantius: etſi præſtantia debent
ea dici, quæ habent aliquam comparationem.
Humanus autem animus, decerptus ex men-
te divina, cum alio nullo, niſi cum ipſo deo,
ſi hoc fas eſt dictu, comparari poteſt. Hic 39
igitur, ſi eſt excultus, & ſi ejus acies ita cu-
rata eſt, ut ne cæcetur erroribus; ſit perfe-
cta mens, id eſt, abſoluta ratio; quod eſt
idem virtus. Et, ſi omne beatum eſt, cui
nihil deeſt, & quod in ſuo genere expletum
atque cumulatum eſt, idque virtutis eſt pro-
prium; certe omnes virtutis compotes, beati
ſunt. Et hoc quidem mihi cum Bruto con-
venit, item cum Ariſtotele, Xenocrate, Speu-
ſippo, Polemone. Sed mihi videntur etiam 40
beatiſſimi. Quid enim deeſt ad beate viven-
dum ei, qui confidit ſuis bonis? aut, qui dif-
fidit, beatus eſſe qui poteſt? At diffidat

neceſſe eſt, qui bona dividit, tripartita: Qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ ſtabilitate confidere? atqui, niſi ſtabili, & fixo, & permanente bono, beatus eſſe nemo poteſt. Quid ergo ejusmodi iſtorum eſt? ut mihi Laconis illud dictum in hos cadere videatur: qui glorianti cuidam mercatori, quod multas naves in omnem oram maritimam dimiſiſſet, *Non ſane optabilis quidem iſta*, inquit, *rudentibus apta fortuna.* An dubium eſt, quin nihil ſit habendum in eo genere, quo vita beata completur, ſi id poſſit amitti? nihil enim interareſcere, nihil exſtingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata conſiſtit: nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus
41 eſſe non poterit. Volumus enim, eum, qui beatus ſit, tutum eſſe, inexpugnabilem, ſeptum atque munitum; non ut parvo metu præditus ſit, ſed ut nullo. Ut enim innocens is dicitur, non qui leviter nocet, ſed qui nihil nocet; ſic ſine metu is habendus eſt, non qui parum metuit, ſed qui omnino metu vacat. Quæ eſt enim alia fortitudo, niſi animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni
42 metu? Atque hæc certe non ita ſe haberent,

niſi omne bonum in una honeſtate conſiſteret. Qui autem illam maxime optatam & expetitam ſecuritatem (ſecuritatem autem nunc appello vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata poſita eſt) habere quisquam poteſt, cui aut adſit, aut adeſſe poſſit multitudo malorum? qui autem poterit eſſe celſus, & erectus, & ea, quæ homini accidere poſſunt, omnia parva ducens, qualem ſapientem eſſe volumus, niſi omnia ſibi in ſe poſita cenſebit? An Lacedæmonii, Philippo minitante per literas, ſe omnia, quæ conarentur, prohibiturum, quæſiverunt, *num ſe eſſet etiam mori prohibiturus*; vir is, quem quærimus, non multo facilius tali animo reperietur, quam civitas univerſa? Quid? ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adjuncta, quæ ſit moderatrix omnium commotionum; quid poteſt ad beate vivendum deeſſe ei, quem fortitudo ab ægritudine & a metu vindicet; temperantia tum a libidine avocet, tum inſolenti alacritate geſtire non ſinat? Hæc efficere virtutem oſtenderem, niſi
ſuperioribus diebus eſſent explicata. Atqui 15
cum perturbationes animi, miſeram, ſedatio- 43
nes autem vitam efficiant beatam; duplexque ratio perturbationis ſit, quod ægritudo &

metus in malis opinatis, in bonorum autem
errore, lætitia geſtiens libidoque verſentur:
cum hæc omnia cum conſilio & ratione pu-
gnent; his tu tam gravibus concitationibus,
tamque ipſis inter ſe diſſentientibus atque
diſtractis, quem vacuum, ſolutum, liberum
videris, hunc dubitabis beatum dicere? at-
qui ſapiens ſemper ita affectus eſt: ſemper
igitur ſapiens beatus eſt. Atqui etiam om-
ne bonum, lætabile eſt: quod autem lætabi-
le, id prædicandum & præ ſe ferendum:
quod tale autem, id etiam glorioſum: ſi ve-
ro glorioſum, certe laudabile: quod autem
laudabile, profecto etiam honeſtum: quod
44 bonum igitur, id honeſtum. At quæ iſti bo-
na numerant, ne ipſi quidem honeſta dicunt:
ſolum igitur bonum, quod honeſtum; ex quo
efficitur, honeſtate una vitam contineri bea-
tam. Non ſunt igitur ea bona dicenda, nec
habenda, quibus abundantem licet eſſe miſer-
45 rimum. An dubitas, quin præſtans valetu-
dine, viribus, forma, acerrimis integerrimiſ-
que ſenſibus, (adde etiam, ſi libet, pernici-
tatem & velocitatem; da divitias, honores,
imperia, opes, gloriam:) ſi fuerit is, qui hæc
habet, injuſtus, intemperans, timidus, hebeti
ingenio, atque nullo; dubitabisne eum miſe-

rum dicere? Qualia igitur iſta bona ſunt, quæ
qui habeat, miſerrimus eſſe poſſit? videa-
mus, ne, ut acervus ex ſui generis granis, ſic
beata vita ex ſui ſimilibus partibus effici de-
beat. Quod ſi ita eſt; ex bonis, quæ ſola
honeſta ſunt, efficiendus eſt beatus: ea mix-
ta ex diſſimilibus ſi erunt, honeſtum ex his
effici nihil poterit. Quo detracto, quid pote-
rit beatum intelligi? etenim quidquid eſt,
quod bonum ſit, id expetendum eſt: quod
autem expetendum, id certe approbandum:
quod vero approbaris, id gratum acceptum-
que habendum: ergo etiam dignitas ei tri-
buenda eſt. Quod ſi ita eſt; laudabile ſit ne-
ceſſe eſt: bonum igitur omne laudabile; ex
quo efficitur, ut, quod ſit honeſtum, id ſit
ſolum bonum. Quod ni ita tenebimus; mul- 16
ta erunt, quæ nobis bona dicenda ſint. Omit- 46.
to divitias; quas, cum quivis, quamvis in-
dignus, habere poſſit, in bonis non numero:
quod enim eſt bonum, id non quivis habere
poteſt. Omitto nobilitatem, famamque po-
pularem, ſtultorum improborumque conſenſu
excitatam. Hæc, quæ ſunt minima, tamen
bona dicantur neceſſe eſt: candiduli dentes,
venuſti oculi, color ſuavis, & ea, quæ Eury-
clea laudat Ulyſſi pedes abluens, *lenitudo*

orationis, mollitudo corporis. Ea ſi bona ducemus, quid erit in philoſophi gravitate, quam in vulgi opinione, ſtultorumque turba, quod
47 dicatur aut gravius, aut grandius? At enim eadem Stoici *praecipua*, vel *producta* dicunt, quæ bona iſti. Dicunt illi quidem; ſed his vitam beatam compleri negant: hi autem ſine iis eſſe nullam putant; aut, ſi ſit beata, beatiſſimam certe negant. Nos autem *volumus* beatiſſimam; idque nobis Socratica illa concluſione confirmatur. Sic enim princeps ille philoſophiæ differebat: *Qualis cujusque animi affectus eſſet, talem eſſe hominem: qualis autem ipſe homo eſſet, talem ejus eſſe orationem: orationi autem facta ſimilia, factis vitam.* Affectus autem animi in bono viro laudabilis: & vita igitur laudabilis boni viri: & honeſta ergo, quoniam laudabilis; ex quibus, bonorum beatam vitam eſſe, concluditur.
48 Etenim, proh deorum atque hominum fidem! parumne cognitum eſt ſuperioribus noſtris diſputationibus, an delectationis, & otii conſumendi cauſa locuti ſumus, ſapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, ſemper vacare? ſemper in animo ejus eſſe placidiſſimam pacem? Vir igitur

tem-

temperatus, conſtans ſine metu, ſine ægritudine, ſine alacritate ulla, ſine libidine, nonne beatus? At ſemper ſapiens talis: ſemper igitur beatus. Jam vero qui poteſt vir bonus non ad id, quod laudabile ſit, omnia referre, quæ agit, quæque ſentit? refert autem omnia ad beate vivendum: beata igitur vita laudabilis; nec quidquam ſine virtute laudabile: beate igitur vita virtute conficitur. Atque
hoc ſic etiam concluditur. Nec in miſera 17
vita quidquam eſt prædicabile, aut glorian- 49
dum; nec in ea, quæ nec miſera ſit, nec beata: & eſt in aliqua vita prædicabile aliquid, & gloriandum, ac præ ſe ferendum; ut Epaminondas,

Conſiliis noſtris laus eſt attonſa Laconum:

ut Africanus,

A ſole exoriente, ſupra Maeoti' paludes,
Nemo eſt, qui factis me aequiparare queat.

Quod ſi eſt; beata vita glorianda, & prædi- 50
canda, & præ ſe ferenda eſt. nihil eſt enim aliud, quod prædicandum, & præ ſe ferendum ſit. Quibus poſitis, intelligis, quid ſequatur: & quidem, niſi ea vita beata eſt, quæ eſt eadem honeſta; ſit aliud neceſſe eſt melius vita beata. Quod erit enim honeſtum, certe fatebuntur eſſe melius: ita erit beata

vita melius aliquid; quo quid poteſt dici per-
verſius? quid? cum fatentur ſatis magnam
vim eſſe in vitiis ad miſeram vitam, nonne
fatendum eſt, eandem vim in virtute eſſe ad
beatam vitam? contrariorum enim contra-
51 ria ſunt conſequentia. Quo loco quæro, quam
vim habeat libra illa Critolai: qui cum in
alteram lancem animi bona imponat, in al-
teram corporis, & externa; tantum propen-
dere illam bonorum animi lancem putet, ut
18 terram & maria deprimat. Quid ergo aut
hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum
graviſſimum philoſophorum, exaggerantem
tantopere virtutem, & extenuantem cetera
& abjicientem, in virtute non beatam modo
vitam, ſed etiam beatiſſimam ponere? quod
quidem niſi ſit, virtutum interitus conſeque-
52 tur. Nam in quem cadit ægritudo, in eun-
dem metum cadere neceſſe eſt: eſt enim me-
tus futuræ ægritudinis ſollicita exſpectatio.
In quem autem metus, in eundem formido,
timiditas, pavor, ignavia. Ergo ut idem vin-
catur interdum, nec putet ad ſe præceptum
illud Atrei pertinere,

*Proinde ita parent ſe in vita, ut vinci ne-
ſciant:*

Hic autem vincetur, ut dixi; nec modo vin-

tetur, ſed etiam ſerviet. At nos virtutem
ſemper liberam volumus, ſemper invictam.
Quæ niſi ſunt, ſublata virtus eſt. Atqui ſi 53
in virtute ſatis eſt præſidii ad bene viven-
dum, ſatis eſt etiam ad beate: ſatis eſt enim
certe in virtute, ut fortiter vivamus. Si for-
titer, etiam ut magno animo, & quidem ut
nulla re unquam terreamur, ſemperque ſi-
mus invicti. Sequitur, ut nihil pœniteat,
nihil deſit, nihil obſtet. Ergo omnia pro-
fluenter, abſolute, proſpere: igitur beate. Sa-
tis autem ad fortiter vivendum virtus po-
teſt: ſatis ergo etiam ad beate. Etenim ut 54
ſtultitia, etſi adepta eſt, quod concupivit,
nunquam ſe tamen ſatis conſecutam putat:
ſic ſapientia ſemper eo contenta eſt, quod
adeſt, neque eam unquam ſui pœnitet.

Similemne putas C. Lælii unum conſula-
tum fuiſſe, & eum quidem cum repulſa, cum
L. Cinnæ quatuor? (ſi cum ſapiens & bo-
nus vir, qualis ille fuit, ſuffragiis præteritur,
non populus a bono conſule potius, quam
ille a malo populo repulſam fert); ſed tamen
utrum malles, te, ſi poteſtas eſſet, ſemel, ut
Lælium, conſulem, an, ut Cinnam, quater?
non dubito, tu quid reſponſurus ſis: itaque
video, cui committam. Non quemvis hoc 55

idem interrogarem: reſponderet enim alius fortaſſe, ſe non modo quatuor conſulatus uni anteponere; ſed unum diem Cinnæ multorum & clarorum virorum totis ætatibus. Lælius, ſi digito quem attigiſſet, pœnas dediſſet. At Cinna collegæ ſui, conſulis Cn. Octavii, præcidi caput juſſit; P. Craſſi, L. Cæſaris, nobiliſſimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiæque cognita; M. Antonii, omnium eloquentiſſimi, quos ego audierim; C. Cæſaris, in quo mihi videtur fuiſſe ſpecimen humanitatis, ſalis, ſuavitatis, leporis. Beatusne igitur, quia hos interfecit? mihi contra non ſolum eo videtur miſer, quod ea fecit, ſed etiam quod ita ſe geſſit, ut ea facere ei liceret. Etſi peccare nemini licet; ſed ſermonis errore labimur: id enim licere
56 dicimus, quod cui conceditur. Utrum tandem beatior C. Marius, tum, cum Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicavit, pæne altero Lælio, (nam hunc illi duco ſimillimum) an cum civili bello victor, iratus, neceſſariis Catuli deprecantibus, non ſemel reſpondit, ſed ſæpe, *Moriatur*? in quo beatior ille, qui huic nefariæ voci paruit, quam is, qui tam ſcelerate imperavit. Nam cum accipere, quam facere præſtat in-

juriam; tum morti jam ipſi adventanti paulum procedere obviam, quod fecit Catulus, quam, quod Marius, talis viri interitu ſex ſuos obruere conſulatus, & contaminare extremum tempus ætatis.

Duodequadraginta annos tyrannus Syra- 20
cuſanorum fuit Dionyſius, cum V & XX na- 57
tus annos dominatum occupaviſſet. Qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam, ſervitute oppreſſam tenuit civitatem? Atqui de hoc homine a bonis auctoribus ſic ſcriptum accepimus, ſummum fuiſſe ejus in victu temperantiam, in rebusque gerendis virum acrem & induſtrium, eundem tamen maleficum natura & injuſtum; ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus, videri neceſſe eſt miſerrimum. Ea enim ipſa, quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia ſe poſſe cenſebat, conſequebatur. Qui cum eſ- 58
ſet bonis parentibus atque honeſto loco natus (etſi id quidem alius alio modo tradidit) abundaretque æqualium familiaritatibus, & conſuetudine propinquorum; haberet etiam, more Græciæ, quosdam adoleſcentes amore conjunctos; credebat ſe eorum nemini: ſed his, quos ex familiis locupletum ſervos delegerat, quibus nomen ſervitutis ipſe detraxe-

rat, & quibusdam convenis, & feris barba-
ris corporis cuſtodiam committebat. Ita pro-
pter injuſtam dominatus cupiditatem in car-
cerem quodammodo ipſe ſe incluſerat. Quin
etiam, ne tonſori collum committeret, ton-
dere filias ſuas docuit. Ita ſordido ancillari-
que artificio regiæ virgines, ut tonſtriculæ,
tondebant barbam & capillum patris. Et
tamen ab his ipſis, cum jam eſſent adultæ,
ferrum removit, inſtituitque, ut candentibus
juglandium putaminibus barbam ſibi & ca-
59 pillum adurerent. Cumque duas uxores ha-
beret, Ariſtomachen, civem ſuam, Doridem
autem Locrenſem, ſic noctu ad eas ventita-
bat, ut omnia ſpecularetur, & perſcrutare-
tur ante. Et, cum foſſam latam cubiculari
lecto circumdediſſet, cujus foſſæ tranſitum
ponticulo ligneo conjunxiſſet; eum ipſum,
cum forem cubiculi clauſerat, detorquebat.
Idemque cum in communibus ſuggeſtis con-
ſiſtere non auderet, concionari ex turri alta
60 ſolebat. Atque is cum pila ludere vellet (ſtu-
dioſe enim id factitabat) tunicamque pone-
ret, adoleſcentulo, quem amabat, tradidiſſe
gladium dicitur. Hic cum quidam familia-
ris jocans dixiſſet: *Huic quidem certe vitam
tuam committis*; arriſiſſetque adoleſcens;

atrumque juſſit interfici: alterum, quia viam
demonſtraviſſet interimendi ſui; alterum, quia
dictum id riſu approbaviſſet. Aque eo fa-
cto ſic doluit, ut nihil gravius tulerit in vita.
quem enim vehementer amarat, occiderat.
Sic diſtrahuntur in contrarias partes impo-
tentium cupiditates: cum huic obſecutus ſis,
illi eſt repugnandum. Quamquam hic qui- 61
dem tyrannus ipſe indicavit, quam eſſet bea- 21
tus. Nam cum quidam ex ejus aſſentatori-
bus Damocles commemoraret in ſermone co-
pias ejus, opes, majeſtatem dominatus, re-
rum abundantiam, magnificentiam ædium re-
giarum; negaretque unquam beatiorem quem-
quam fuiſſe: *Visne igitur*, inquit, *Damocle,
quoniam haec te vita delectat, ipſe eandem de-
guſtare, & fortunam experiri meam?* cum
ſe ille cupere dixiſſet, collocari juſſit homi-
nem in aureo lecto, ſtrato pulcherrime tex-
tili ſtragulo, magnificis operibus picto; aba-
cosque complures ornavit argento, auroque
cælato. Tum ad menſam eximia forma pue-
ros delectos juſſit conſiſtere, eosque nutum
ejus intuentes diligenter miniſtrare. Aderant 62
unguenta, coronæ: incendebantur odores:
menſæ conquiſitiſſimis epulis exſtruebantur.
Fortunatus ſibi Damocles videbatur. In hoc

medio apparatu fulgentem gladium, e lacunari ſeta equina aptum, demitti juſſit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos miniſtratores adſpiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in menſam: jam ipſæ defluebant coronæ: denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nolet eſſe. Satisne videtur declaraſſe Dionyſius, nihil eſſe ei beatum, cui ſemper aliquis terror impendeat? Atque ei ne integrum quidem erat, ut ad juſtitiam remigraret, civibusque libertatem & jura redderet: iis enim ſe adoleſcens improvida ætate irretierat erratis, eaque commiſerat, ut ſalvus eſſe non poſſet, ſi ſanus eſſe

22 cœpiſſet. Quantopere vero amicitias deſide-

63 raret, quarum infidelitatem extimeſcebat, declaravit in Pythagoreis duobus illis; quorum cum alterum vadem mortis accepiſſet, alter, ut vadem ſuum liberaret, præſto fuiſſet ad horam mortis deſtinatam: *Utinam ego*, inquit, *tertius vobis amicus adſcriberer!* Quam huic erat miſerum, carere conſuetudine amicorum, ſocietate victus, ſermone omnino familiari! homini præſertim docto a puero, & artibus ingenuis erudito. Muſicorum vero perſtudioſum accepimus, poetam etiam tra-

gicum: quam bonum, nihil ad rem. In hoc enim genere neſcio quo pacto magis, quam in aliis, ſuum cuique pulchrum eſt. Adhuc neminem cognovi poetam (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui ſibi non optimus videretur. Sic ſe res habet: te tua, me delectant mea. Sed, ut ad Dionyſium redeamus; omni cultu & victu humano carebat: vivebat cum fugitivis, cum facinoroſis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus eſſet, aut vellet omnino liber eſſe, ſibi amicum arbitrabatur.

Non ego jam cum hujus vita, qua tætrius, 64
miſerius, deteſtabilius excogitare nihil poſ-
ſum, Platonis aut Archytæ vitam compara-
bo, doctorum hominum & plane ſapientium.
Ex eadem urbe humilem homunculum, a pul- 23
vere & radio excitabo, qui multis annis poſt
fuit, Archimedem; cujus ego quæſtor igno-
ratum ab Syracuſanis, cum eſſe omnino ne-
garent, ſeptum undique & veſtitum vepribus
& dumetis, indagavi ſepulcrum. Tenebam
enim quosdam ſenariolos, quos in ejus mo-
numento eſſe inſcriptos acceperam; qui de-
clarabant, in ſummo ſepulcro ſphæram eſſe
poſitam cum cylindro. Ego autem, cum om- 65
nia colluſtrarem oculis (eſt enim ad portas

Agragianas magna frequentia ſepulcrorum) animadverti columellam non multum e dumis eminentem, in qua inerat ſphæræ figura & cylindri. Atque ego ſtatim Syracuſanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipſum arbitrari eſſe, quod quærerem. Immiſſi cum falcibus multi purgarunt & ape-
66 ruerunt locum. Quo cum patefactus eſſet aditus, ad adverſam baſim acceſſimus: apparebat epigramma, exeſis poſterioribus partibus verſiculorum, dimidiatis fere. Ita nobiliſſima Græciæ civitas, quondam vero etiam doctiſſima, ſui civis unius acutiſſimi monumentum ignoraſſet, niſi ab homine Arpinate didiciſſet. Sed redeat, unde aberravit, oratio. Quis eſt omnium, qui modo cum Muſis, id eſt, cum humanitate & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui ſe non hunc mathematicum malit, quam illum tyrannum? Si vitæ modum actionemque quærimus; alterius mens rationibus agitandis exquirendisque alebatur, cum oblectatione ſolertiæ, qui eſt unus ſuaviſſimus paſtus animorum; alterius cæde & injuriis, cum & diurno & nocturno metu. Age, confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram: quæ regna, quas opes ſtudiis eorum & delectationibus antepo-

nes? Etenim quæ pars optima eſt in homi- 67
ne, in ea ſitum eſſe neceſſe eſt illud, quod
quæris, optimum. Quid eſt autem in homi-
ne ſagaci ac bona mente melius? ejus bono
fruendum eſt igitur, ſi beati eſſe volumus:
bonum autem mentis, eſt virtus; ergo hac
beatam vitam contineri neceſſe eſt. Hinc
omnia, quæ pulchra, honeſta, præclara ſunt,
ut ſupra dixi (ſed dicendum idem illud pau-
lo uberius videtur) plena gaudiorum ſunt.
Ex perpetuis autem, plenisque gaudiis cum
perſpicuum ſit vitam beatam exſiſtere, ſe-
quitur, ut ea exſiſtat ex honeſtate.

Sed, ne verbis ſolum attingamus ea, quæ 24
volumus oſtendere, proponenda quædam quaſi 68
moventia ſunt, quæ nos magis ad cognitio-
nem intelligentiamque convertant. Suma-
tur enim nobis quidam præſtans vir optimis
artibus, isque animo parumper & cogitatio-
ne fingatur. Primum ingenio eximio ſit, ne-
ceſſe eſt: tardis enim mentibus virtus non
facile comitatur: deinde ad inveſtigandam
veritatem ſtudio incitato; ex quo triplex ille
animi foetus exſiſtet: unus in cognitione
rerum poſitus, & in explicatione naturæ:
alter in deſcriptione expetendarum fugienda-
rumve rerum: tertius in judicando, quid cui-

que rei ſit conſequens, quid repugnans; in
quo ineſt omnis tum ſubtilitas diſſerendi, tum
69 veritas judicandi. Quo tandem igitur gau-
dio affici neceſſe eſt ſapientis animum, cum
his habitantem pernoctantemque curis? ut,
cum totius mundi motus converſionesque per-
ſpexerit, ſideraque viderit innumerabilia cœ-
lo inhærentia cum ejus ipſius motu congruen-
te certis infixa ſedibus? ſeptem alia ſuos
quæque tenere curſus, multum inter ſe aut
altitudine aut humilitate diſtantia, quorum
vagi motus rata tamen & certa ſui curſus ſpa-
tia definiant? Horum nimirum adſpectus im-
pulit illos veteres, & admonuit, ut plura
quærerent. Inde eſt indagatio nata initio-
rum, & tanquam ſeminum, unde eſſent om-
nia orta, generata, concreta; quæque cu-
jusque generis vel inanimi, vel animantis,
vel muti, vel loquentis origo, quæ vita, qui
interitus, quæque ex alio in aliud viciſſitudo
atque mutatio: unde terra, & quibus librata
ponderibus, quibus cavernis maria ſuſtinean-
tur: in qua omnia, delata gravitate, medium
mundi locum ſemper expetant, qui eſt idem
25 infimus in rotundo. Hæc tractanti animo,
70 & noctes & dies cogitanti, exſiſtit illa a deo
Delphis præcepta cognitio, ut ipſa ſe mens

agnoſcat, conjunctamque cum divina mente ſe ſentiat, ex quo inſatiabili gaudio complebitur. Ipſa enim cogitatio de vi & natura deorum, ſtudium incendit illius æternitatis imitandæ; neque ſe in brevitate vitæ collocatam putat, cum rerum cauſas alias ex aliis aptas, & neceſſitate nexas videt; quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen mensque moderatur. Hæc ille in- 71
tuens atque ſuſpiciens, vel potius omnes partes orasque circumſpiciens, quanta rurſus animi tranquillitate humana & citeriora conſiderat? hinc illa cognitio virtutis exſiſtit: efflorefcunt genera partesque virtutum: invenitur, quid ſit, quod natura ſpectet extremum in bonis, quid in malis ultimum, quo referenda ſint officia, quæ degendæ ætatis ratio deligenda. Quibus & talibus rebus exquiſitis, hoc vel maxime efficitur, quod hac diſputatione agimus, ut virtus ad beate vivendum ſit ſe ipſa contenta. Sequitur tertia, 72
quæ per omnes partes ſapientiæ manat & funditur, quæ rem definit, genera diſpertit, ſequentia adjungit, perfecta concludit, vera & falſa dijudicat, differendi ratio & ſcientia. Ex qua cum ſumma utilitas exſiſtit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delecta-

tio, & digna ſapientia. Sed hæc otii. Tranſeat idem iſte ſapiens ad rempublicam tuendam: quid eo poſſit eſſe præſtantius, cum contineri prudentia utilitatem civium cernat, juſtitia nihil in ſuam domum inde derivet, reliquis utatur tot, tam variisque virtutibus? adjunge fructum amicitiarum: in quo a doctis poſitum eſt cum conſilium omnis vitae conſentiens & pæne conſpirans, tum ſumma jucunditas e quotidiano cultu atque victu. Quid hæc tandem vita deſiderat, quo ſit beatior? cui refertæ tot tantisque gaudiis fortuna ipſa cedat neceſſe eſt. Quod ſi gaudere talibus bonis animi, id eſt virtutibus, beatum eſt, omnesque ſapientes iis gaudiis perfruuntur; omnes eos confiteri beatos eſſe neceſſe eſt.

26 *A.* Etiamne in cruciatu atque tormentis?
73 *M.* An tu me in viola putas, aut in roſa dicere? an Epicuro, qui tantummodo induit perſonam philoſophi, & ſibi ipſe hoc nomen inſcripſit, dicere licebit: (quod quidem, ut habet ſe res, me tamen plaudente dicit:) Nullum ſapienti eſſe tempus, etſi uratur, torqueatur, ſecetur, quin poſſit exclamare, *Quam pro nihilo puto*! cum præſertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate: hæc no-

ſtra honeſta, turpia irrideat; dicatque, nos in vocibus occupatos, inanes ſonos fundere; neque quidquam ad nos pertinere, niſi quod aut læve, aut aſperum in corpore ſentiatur. Huic ergo, ut dixi, non multum differenti a judicio ferarum, oblivisci licebit ſui? & tum fortunam contemnere, cum ſit omne & bonum ejus & malum in poteſtate fortunæ: tum dicere, ſe beatum in ſummo cruciatu atque tormentis, cum conſtituerit, non modo ſummum malum eſſe dolorem, ſed etiam ſolum? Nec vero illa ſibi remedia comparavit 74
ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem conſuetudinemque patiendi, præcepta fortitudinis, duritiam virilem: ſed una ſe dicit recordatione acquieſcere præteritarum voluptatum: ut, ſi quis æſtuans, cum vim caloris non facile patiatur, recordari velit, ſe aliquando in Arpinati noſtro gelidis fluminibus circumfuſum fuiſſe. Non enim video, quo modo ſedare poſſint mala præſentia præteritæ voluptates. Sed cum is dicat, ſemper bea- 75
tum eſſe ſapientem; cui dicere hoc, ſi ſibi conſtare vellet, non liceret: quidnam faciendum eſt his, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honeſtate careat, exiſti-

mant? me quidem auctore etiam Peripatetici, veteresque Academici balbutire deſinant aliquando, aperteque & clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum de-
27 ſcenſuram. Sint enim tria genera bonorum,
76 ut jam a laqueis Stoicorum, quibus uſum me pluribus, quam ſoleo, intelligo, recedamus: ſint ſane illa genera bonorum, dum corporis & externa jaceant humi, & tantummodo, quia ſumenda ſint, appellentur bona: alia autem illa divina, longe lateque ſe pandant, cœlumque contingant; ut, ea qui adeptus ſit, cur eum beatum modo, & non beatiſſimum etiam dixerim? Dolorem vero ſapiens extimeſcet? is enim huic maxime ſententiæ repugnat. Nam contra mortem noſtram atque noſtrorum, contraque ægritudinem & reliquas animi perturbationes ſatis eſſe videmur ſuperiorum dierum diſputationibus armati & parati. Dolor eſſe videtur acerrimus virtuti adverſarius: is ardentes faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patien-
77 tiam ſe debilitaturum minatur. Huic igitur ſuccumbet virtus? huic beata ſapientis & conſtantis viri vita cedet? quam turpe, o dii boni! Pueri Spartiatæ non ingemiſcunt verberum dolore laniati. Adoleſcentium greges

La-

Lacedæmone vidimus ipſi, incredibili conten-
tione certantes pugnis, calcibus, unguibus,
morſu denique, ut exanimarentur prius, quam
ſe victos faterentur. Quæ barbaria India 78
vaſtior, aut agreſtior? in ea tamen gente
primum ii, qui ſapientes habentur, nudi æ-
tatem agunt, & Caucaſi nives hiemalemque
vim perferunt ſine dolore: cumque ad flam-
mam ſe applicaverunt, ſine gemitu aduran-
tur. Mulieres vero in India, cum eſt cujus
earum vir mortuus, in certamen judiciumque
veniunt, quam plurimum ille dilexerit: plu-
res enim ſingulis ſolent eſſe nuptæ. Quæ
eſt victrix, ea læta, proſequentibus ſuis, una
cum viro in rogum imponitur: illa victa moe-
ſta diſcedit. Nunquam naturam mos vinceret:
eſt enim ea ſemper invicta. Sed nos umbris, de-
liciis, otio, languore, deſidia animum infeci-
mus: opinionibus maloque more delinitum
mollivimus. Aegyptiorum morem quis igno-
rat? quorum imbutæ mentes pravitatis errori-
bus, quamvis carnificinam prius ſubierint,
quam ibim, aut aſpidem, aut felem, aut canem,
aut crocodilum violent: quorum etiam ſi im-
prudentes quippiam fecerint, pœnam nullam
recuſent. De hominibus loquor. Quid be- 79
ſtiæ? non frigus, non famem, non montiva-

gos atque ſilveſtres curſus luſtrationesque patiuntur? non pro ſuo partu ita propugnant, ut vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? Omitto, quæ perferant, quæque patiantur ambitioſi, honoris cauſa; laudis ſtudioſi, gloriæ gratia; amore incenſi, cupiditatis. Plena vita exemplorum eſt. Sed adhibeat oratio modum, & redeat
28 illuc, unde defluxit. Dabit, dabit, inquam,
80 ſe in tormenta vita beata: nec juſtitiam, temperantiam, in primisque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam proſecuta, cum tortoris os viderit, conſiſtet; virtutibus omnibus ſine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, reſiſtet extra fores (ut ante dixi) limenque carceris. Quid enim ea fœdius, quid deformius ſola relicta, comitatu pulcherrimo ſegregata? quod tamen fieri nullo pacto poteſt. Nec enim virtutes ſine beata vita cohæ-
81 rere poſſunt, nec illa ſine virtutibus. Itaque eam tergiverſari non ſinent, ſecumque rapient, ad quemcunque ipſæ dolorem cruciatumque ducentur. Sapientis eſt enim proprium, nihil, quod pœnitere poſſit, facere, nihil invitum; ſplendide, conſtanter, graviter, honeſte omnia: nihil ita exſpectare, quaſi certo futurum; nihil, cum acciderit, admi-

rari, ut inopinatum ac novum accidiſſe videatur: omnia ad ſuum arbitrium referre: ſuis ſtare judiciis. Quo quid ſit beatius, mihi certe in mentem venire non poteſt. Stoi- 82
corum quidem facilis concluſio eſt: qui cum finem bonorum eſſe ſenſerint congruere naturæ, cumque ea convenienter vivere: cum id ſit in ſapiente ſitum, non officio ſolum, verum etiam poteſtate; ſequatur neceſſe eſt, ut cujus in poteſtate ſummum bonum, in ejusdem vita beata ſit. Ita ſit ſemper vita beata ſapientis. Habes, quæ fortiſſime de beatà vita dici putem, &, quo modo nunc eſt, niſi quid tu melius attuleris, etiam veriſſime.

A. Melius equidem afferre nihil poſſum: 29
ſed a te (impetrarim libenter, niſi moleſtum ſit, quoniam te nulla vincula impediunt ullius certæ diſciplinæ, libasque ex omnibus, quodcunque te maxime ſpecie veritatis movet; quod paulo ante Peripateticos, veteremque Academiam hortari videbare, ut ſine retractatione libere dicere auderent, ſapientes eſſe ſemper *beatiſſimos,*) id velim audire, quemadmodmodum his putes conſentaneum eſſe id dicere. Multa enim a te contra iſtam ſententiam dicta ſunt, & Stoicorum ratione con-

83 cluſa. *M.* Utamur igitur libertate, qua nobis ſolis in philoſophia licet uti: quorum oratio nihil ipſa judicat, ſed habetur in omnes partes; ut ab aliis poſſit ipſa per ſeſe, nullius auctoritate adjuncta, judicari. Et quoniam videris hoc velle, ut quæcunque diſſentientium philoſophorum ſententia ſit de finibus, tamen virtus ſatis habeat ad vitam beatam præſidii; quod quidem Carneadem diſputare ſolitum accepimus, ſed is, ut contra Stoicos, quos ſtudioſiſſime ſemper refellebat, & contra quorum diſciplinam ingenium ejus exarſerat; nos illud quidem cum pace agemus. Si enim Stoici fines bonorum recte poſuerunt; confecta res eſt: neceſſe
84 eſt ſemper beatum eſſe ſapientem. Sed quæramus unamquamque reliquorum ſententiam, ſi fieri poteſt, ut hoc præclarum quaſi decretum beatæ vitæ poſſit omnium ſententiis
30 & diſciplinis convenire. Sunt autem hæ de finibus, ut opinor, retentæ defenſæque ſententiæ: primum ſimplices quatuor: Nihil bonum, niſi honeſtum, ut Stoici: Nihil bonum, niſi voluptas, ut Epicurus: Nihil bonum, niſi vacuitas doloris, ut Hieronymus: Nihil bonum, niſi naturæ primis bonis aut omnibus aut maximis frui, ut Carneades con-

tra Stoicos differebat. Hæc igitur ſimplicia: illa mixta. Tria genera bonorum, maxima 85
animi, ſecunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici, nec multo veteres Academici ſecus. Voluptatem cum honeſtate Dinomachus & Callipho copulavit: indolentiam autem honeſtati Peripateticus Diodorus adjunxit. Hæ ſunt ſententiæ, quæ ſtabilitatis aliquid habeant: nam Ariſtonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumque aliorum evanuerunt. Hi quid poſſint obtinere, videamus, omiſſis Stoicis; quorum ſatis videor defendiſſe ſententiam. Et Peripateticorum quidem explicata cauſa eſt; præter Theophraſtum, & ſi qui illum ſecuti, imbecillius horrent dolorem & reformidant. Reliquis quidem licet facere id, quod fere faciunt, ut gravitatem dignitatemque virtutis exaggerent; quam cum ad cœlum extulerint, quod facere eloquentes homines copioſe ſolent, reliqua ex collatione facile eſt conterere atque contemnere. Nec enim licet iis, qui laudem cum dolore petendam eſſe dicant, negare, eos eſſe beatos, qui illam adepti ſint. Quamquam enim ſint in quibusdam 86
malis; tamen hoc nomen beati longe & late patet. Nam ut quæſtuoſa mercatura, fru- 31
ctuoſa aratio dicitur, non ſi altera ſemper

omni damno, altera omni tempeſtatis calamitate ſemper vacat: ſed ſi multo majore ex parte exſtat in utraque felicitas: ſic vita, non ſolum ſi undique referta bonis eſt, ſed ſi multo majore & graviore ex parte bona propen-
87 dent, beata recte dici poteſt. Sequetur igitur horum ratione vel ad ſupplicium beata vita virtutem, cumque ea deſcendet in taurum, Ariſtotele, Xenocrate, Speuſippo, Polemone auctoribus, nec eam minis aut blandimentis corrupta deſeret. Eadem Calliphontis erit Diodorique ſententia; quorum uterque honeſtatem ſic complectitur, ut omnia, quæ ſine ea ſint, longe & retro ponenda cenſeat. Reliqui habere ſe videntur anguſtius, enatant tamen, Epicurus, Hieronymus, & ſi qui ſunt, qui deſertum illum Carneadem curent defendere. Nemo eſt enim, quin eorum bonorum animum putet eſſe judicem, eumque condocefaciat, ut ea, quæ bona ma-
88 lave videantur, poſſit contemnere. Nam quæ tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi & Carneadis cauſa, & hercle omnium reliquorum. Quis enim parum eſt contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, ſi placet, quem mollem, quem voluptarium dicimus.

Quid? is tibi mortemne videtur, an dolo-
rem timere? qui eum diem, quo moritur, bea-
tum appellat, maximisque doloribus affectus,
eos ipſos inventorum ſuorum memoria & re-
cordatione confutat: nec hæc ſic agit, ut ex
tempore quaſi effutire videatur. De morte
enim ita ſentit, ut diſſoluto animante, ſenſum
exſtinctum putet; quod autem ſenſu careat,
nihil ad nos id judicet pertinere. Item de do-
lore certa habet, quæ ſequatur: quorum ma-
gnitudinem brevitate conſolatur, longinqui-
tatem levitate. Quid tandem iſti grandiloqui 89
contra hæc duo, quæ maxime angunt, melius
habent, quam Epicurus? an ad cetera, quæ
mala putantur, non & Epicurus, & reliqui
philoſophi ſatis parati videntur? quis non
paupertatem extimeſcit? neque tamen quis-
quam philoſophorum. Hic vero ipſe quam 32
parvo eſt contentus? nemo de tenui victu
plura dixit. etenim quæ res pecuniæ cupidi-
tatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut
quotidianis ſumtibus copiæ ſuppetant; cum
procul ab iis omnibus rebus abſit, cur pecu-
niam magnopere deſideret, vel potius curet
omnino? An Scythes Anacharſis potuit pro 90
nihilo pecuniam ducere; noſtrates philoſophi
facere non poterunt? Illius epiſtola fertur

his verbis: *ANACHARSIS HANNONI SALUTEM. Mihi amictui eſt Scythicum tegmen; calciamentum, ſolorum callum; cubile, terra; pulpamentum, fames: lacte, caſeo, carne veſcor. Quare ut ad quietum me licet venias. Munera autem iſta, quibus es delectatus, vel civibus tuis, vel diis immortalibus dona.* Omnes fere philoſophi omnium diſciplinarum, niſi quos a recta ratione natura vitioſa detorſiſſet, eodem hoc animo eſſe po-
91 tuerunt. Socrates, in pompa cum magna vis auri argentique ferretur, *Quam multa non deſidero!* inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attuliſſent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præſertim, maxima; abduxit legatos ad cœnam in Academiam; iis appoſuit tantum, quod ſatis eſſet, nullo apparatu. Cum poſtridie rogarent eum, cui numerari juberet: *Quid? vos heſterna,* inquit, *coenula non intellexiſtis, me pecunia non egere?* quos cum triſtiores vidiſſet, XXX minas accepit, ne aſ-
92 pernari regis liberalitatem videretur. At vero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, ſi quid opus eſſet, *Nunc quidem paululum,* inquit, *a ſole:* offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem diſputare ſolebat, quanto regem Perſarum vita fortu-

æque ſuperaret: ſibi nihil deeſſe: illi nihil ſatis unquam fore: ſe ejus voluptates non deſiderare, quibus nunquam ſatiari ille poſſet; ſuas eum conſequi nullo modo poſſe. Vides,
credo, ut Epicurus cupiditatum genera di- 33
viſerit, non nimis fortaſſe ſubtiliter, utili- 93
ter tamen: partim eſſe naturales & neceſſarias; partem naturales, & non neceſſarias; partim neutrum: neceſſarias ſatiari poſſe pæne nihilo; divitias enim naturæ parabiles eſſe. Secundum autem genus cupiditatum, nec ad potiendum difficile eſſe cenſet, nec vero ad carendum: tertias, quod eſſent plane inanes, neque neceſſitatem modo, ſed ne naturam quidem attingerent, funditus ejicien-
das putavit. Hoc loco multa ab Epicureis 94
diſputantur, eæque voluptates ſingillatim extenuantur: quarum genera non contemnunt; non quærunt tamen copiam. Nam & obſcœnas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio ſitas eſſe dicunt; easque ſi natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, ſed forma, ætate, figura metiendas putant: ab iisque abſtinere minime eſſe difficile, ſi aut valetudo, aut officium, aut fama poſtulet: omninoque genus hoc voluptatum optabile eſſe, ſi non

95 obſit; prodeſſe nunquam. Totumque hoc d
voluptate ſic ille præcepit, ut voluptatem ip-
ſam per ſe, quia voluptas ſit, ſemper optan-
dam expetendamque putet; eademque ratio-
ne dolorem ob id ipſum, quia dolor ſit, ſem-
per eſſe fugiendum. Itaque hac uſurum com-
penſatione ſapientem, ut voluptatem fugiat,
ſi ea majorem dolorem effectura ſit; & do-
lorem ſuſcipiat majorem efficientem volupta-
tem: omniaque jucunda, quamquam ſenſu
corporis judicentur, ad animum referri ta-
96 men. Quocirca corpus gaudere tam diu, dum
præſentem ſentiat voluptatem; animum &
præſentem percipere pariter cum corpore, &
proſpicere venientem, nec præteritam præ-
terfluere ſinere: ita perpetuas & contextas
voluptates in ſapiente fore ſemper, cum ex-
ſpectatio ſperatarum voluptatum, percepta-
rum memoriæ jungeretur. Atque iis ſimilia
ad victum etiam transferuntur, extenuantur-
que magnificentia & ſumtus epularum, quod
34 parvo cultu natura contenta ſit. Etenim quis
97 hoc non videt, deſideriis iſta condiri omnia?
Darius in fuga, cum aquam turbidam & ca-
daveribus inquinatam bibiſſet, negavit un-
quam ſe bibiſſe jucundius. Nunquam videli-
cet ſitiens biberat. Nec eſuriens Ptolemæus

ſederat : qui cum peragranti Aegyptum, co-
mitibus non conſecutis, cibarius in caſa pa-
nis datus eſſet, nihil viſum eſt illo pane ju-
cundius. Socratem ferunt, cum usque ad veſ-
perum contentius ambularet, quæſitumque
eſſet ex eo, quare id faceret; reſpondiſſe, ſe,
quo melius cœnaret, opſonare ambulando fa-
mem. Quid? victum Lacedæmoniorum in phi- 98
ditiis nonne videmus? ubi cum tyrannus cœ-
naviſſet Dionyſius, negavit ſe jure illo ni-
gro, quod cœnæ caput erat, delectatum. Tum
is, qui illa coxerat : *Minime mirum, con-
dimenta enim defuerunt.* Quæ tandem, in-
quit ille? *Labor in venatu, ſudor, curſus ab
Eurota, fames, ſitis.* his enim rebus Lacedæ-
moniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non
ex hominum more ſolum, ſed etiam ex be-
ſtiis intelligi poteſt, quæ, ut quidquid obje-
ctum eſt, quod modo a natura non ſit alie-
num, eo contentæ non quærunt amplius. Ci- 99
vitates quædam univerſæ, more doctæ, par-
ſimonia delectantur, ut de Lacedæmoniis pau-
lo ante diximus. Perſarum a Xenophonte vi-
ctus exponitur; quos negat ad panem adhi-
bere quidquam, præter naſturtium. Quam-
quam, ſi quædam etiam ſuaviora natura de-
ſideret, quam multa ex terra, arboribusque

gignuntur, cum copia facili, tum ſuavitate
præſtantia? adde ſiccitatem, quæ conſequi-
tur hanc continentiam in victu: adde inte-
100 gritatem valetudinis. Confer ſudantes, ru-
ctantes, refertos epulis, tanquam opimos bo-
ves: tum intelliges, qui voluptatem maxime
ſequantur, eos minime conſequi; jucundita-
temque victus eſſe in deſiderio, non in ſatie-
35 tate. Timotheum, clarum hominem Athe-
nis, & principem civitatis, ferunt, cum cœ-
naviſſet apud Platonem, eoque convivio ad-
modum delectatus eſſet, vidiſſetque eum poſt-
ridie, dixiſſe: *Veſtrae quidem coenae non ſo-
lum in praeſentia, ſed etiam poſtero die jucun-
dae ſunt.* Quid, quod ne mente quidem re-
cte uti poſſumus, multo cibo & potione com-
pleti? Eſt præclara epiſtola Platonis ad Dio-
nis propinquos; in qua ſcriptum eſt his fere
101 verbis: *Quo cum veniſſem, vita illa beata,
quae ferebatur, plena Italicarum, Syracuſia-
rumque menſarum, nullo modo mihi placuit;
bis in die ſaturum fieri, nec unquam perno-
ctare ſolum, ceteraque, quae comitantur huic
vitae, in qua ſapiens nemo efficietur unquam,
moderatus vero multo minus. Quae enim na-
tura tam mirabiliter temperari poteſt?* Quo
modo igitur jucunda vita poteſt eſſe, a qua

abſit prudentia? abſit moderatio? ex quo Sardanapali, opulentiſſimi Aſſyriæ regis, error agnoſcitur, qui incidi juſſit in buſto,

Haec habeo, quae edi, quaeque exſaturata libido
Hauſit: at illa jacent multa & praeclara relicta.

Quid aliud, inquit Ariſtoteles, *in bovis, non in regis ſepulcro inſcriberes?* Hæc habere ſe mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diu-
tius habebat, quam fruebatur. Cur igitur di- 102
vitiæ deſiderentur? aut ubi paupertas beatos eſſe non ſinat? Signis, credo, tabulis, ludis. Si quis eſt, qui his delectetur, nonne melius tenues homines fruuntur, quam illi, qui his abundant? eſt enim earum omnium rerum noſtra in urbe ſumma in publico copia. quæ qui privati habent, nec tam multa, & raro vident, cum in ſua rura venerunt. quos tamen pungit aliquid, cum, illa unde habeant, recordantur. Dies deficiat, ſi velim paupertatis cauſam defendere: aperta enim res eſt, & quotidie nos ipſa natura admonet, quam paucis, quam parvis rebus egeat, quam vilibus.

Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut 36
etiam popularis offenſio, ſapientem beatum 103

eſſe prohibebit? vide, ne plus commendati-
in vulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria mo
leſtiæ habeat, quam voluptatis. Leviculu
ſane noſter Demoſthenes, qui illo ſuſurro de-
lectari ſe dicebat aquam ferentis mulierculæ,
ut mos in Græcia eſt, inſuſurrantisque alteri,
Hic eſt ille Demoſthenes. Quid hoc levius?
At quantus orator? ſed apud alios loqui vi-
104 delicet didicerat, non multum ipſe ſecum. In-
telligendum eſt igitur, nec gloriam popula-
rem ipſam per ſeſe expetendam, nec ignobi-
litatem extimeſcendam. *Veni Athenas,* inquit
Democritus; *neque me quisquam ibi agnovit.*
Conſtantem hominem & gravem! qui glorie-
tur, a gloria ſe abfuiſſe. An tibicines, iique,
qui fidibus utuntur, ſuo, non multitudinis
arbitrio, cantus numerosque moderantur; vir
ſapiens, multo arte majore præditus, non quid
veriſſimum ſit, ſed quid velit vulgus, exqui-
ret? an quidquam ſtultius, quam, quos ſin-
gulos, ſicut operarios barbarosque contem-
nas, eos aliquid putare eſſe univerſos? ille
vero noſtras ambitiones levitatesque contem-
net, honoresque populi, etiam ultro delatos,
repudiabit: nos autem eos neſcimus, ante-
105 quam pœnitere cœpit, contemnere. Eſt apud
Heraclitum phyſicum de principe Epheſio-

mo Hermodoro: *univerſos, ait, Epheſios eſſe morte multandos, quod, cum civitate expellerent Hermodorum, ita locuti ſint: Nemo de nobis unus excellat: ſin quis exſtiterit, alio in loco, & apud alios ſit.* An hoc non ita ſit omni in populo? nonne omnem exſuperantiam virtutis oderunt? quid? Ariſtides (malo enim Græcorum, quam noſtra proferre) nonne ob eam cauſam expulſus eſt patria, quod præter modum juſtus eſſet? Quantis igitur moleſtiis vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? quid eſt enim dulcius otio litterato? iis dico litteris, quibus infinitatem rerum atque naturæ, & in hoc ipſo mundo cœlum, terras, maria cognoſcimus.

Contemto igitur honore, contemta etiam 37
pecunia, quid relinquitur; quod extimeſcen- 106
dum ſit? exſilium credo, quod in maximis malis ducitur. Id ſi propter alienam & offenſam populi voluntatem malum eſt; quam ſit ea contemnenda, paulo ante dictum eſt. Sin abeſſe a patria miſerum eſt; plenæ miſerorum provinciæ ſunt, ex quibus admodum pauci in patriam revertuntur. At multantur
bonis exſules. Quid tum? parumne multa 107
de toleranda paupertate dicuntur? Jam vero exſilium, ſi rerum naturam, non ignominiam

nominis quærimus, quantum demum a perpetua peregrinatione differt? in qua ætates ſuas philoſophi nobiliſſimi conſumſerunt, Xenocrates, Crantor, Arceſilas, Lacydes, Ariſtoteles, Theophraſtus, Zeno, Cleanthes, Chryſippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Poſidonius, innumerabiles alii; qui ſemel egreſſi, nunquam domum revertere. At enim ſine ignominia afficere ſapientem: de ſapiente enim hæc omnis oratio eſt, cui jure id accidere non poſſit. nam jure exſulantem conſolari non oportet.
108 Poſtremo ad omnes caſus facillima ratio eſt eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ ſequuntur in vita, ut, quocunque hæc loco ſuppeditent, ibi beate queant vivere. Itaque ad omnem rationem Teucri vox accommodari poteſt,

Patria eſt, ubicunque eſt bene.

Socrates quidem cum rogaretur, cuiatem ſe eſſe diceret, *Mundanum*, inquit: totius enim mundi ſe incolam & civem arbitrabatur. Quid T. Albutius? nonne animo æquiſſimo Athenis exſul philoſophabatur? cui tamen illud ipſum non accidiſſet, ſi in republica quieſcens,
109 Epicuri legibus paruiſſet. Qui enim beatior Epicurus, quod in patria vivebat, quam quod Athe-

Athenis Metrodorus? aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arceſilam, quo eſſet beatior? Quanti vero iſta civitas æſtimanda eſt, ex qua boni ſapientesque pelluntur? Demaratus quidem, Tarquinii, regis noſtri, pater, tyrannum Cypſelum quod ferre non poterat, fugit Tarquinios Corintho, & ibi ſuas fortunas conſtituit, ac liberos procreavit. Num 110 ſtulte antepoſuit exſilii libertatem domeſticæ ſervituti? Jam vero motus animi, ſollicitudines, ægritudinesque oblivione leniuntur, traductis animis ad voluptatem. Non ſine cauſa igitur Epicurus auſus eſt dicere, ſemper in pluribus bonis eſſe ſapientem, quia ſemper ſit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod quærimus, ut ſapiens ſemper beatus ſit.

Etiamne, ſi ſenſibus carebit oculorum, ſi 111 aurium? Etiam: nam iſta ipſa contemnit. Primum enim horribilis iſta cæcitas quibus tandem caret voluptatibus? cum quidam etiam diſputent, ceteras voluptates in ipſis habitare ſenſibus; quæ autem adſpectu percipiantur, ea non verſari in oculorum ulla jucunditate: ut ea, quæ guſtemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipſa, ubi ſentimus, parte verſentur; in oculis tale ni-

hil ſit. Animus accipit quæ videmus: animo
autem multis modis variisque delectari licet,
etiam ſi non adhibeatur adſpectus. Loquor
enim de docto homine & erudito, cui vivere
eſt, cogitare: ſapientis autem cogitatio non
ferme ad inveſtigandum adhibet oculos ad-
112 vocatos. Etenim ſi nox non adimit vitam
beatam, cur dies nocti ſimilis adimat? nam
illud Antipatri Cyrenaici eſt quidem paulo
obſcœnius, ſed non abſurda ſententia eſt: cu-
jus cæcitatem cum mulierculæ lamentaren-
tur, *Quid agitis?* inquit: *an vobis nulla vi-
detur voluptas eſſe nocturna?* Appium qui-
dem veterem illum, qui cæcus annos multos
fuit, & ex magiſtratibus, & ex rebus geſtis
intelligimus, in illo ſuo caſu nec privato, nec
publico muneri deſuiſſe. C. autem Druſi do-
mum compleri a conſultoribus ſolitam acce-
pimus: cum, quorum res eſſet, ſua ipſi non
videbant, cæcum adhibebant ducem. Pueris
nobis, Cn. Aufidius prætorius & in ſenatu
ſententiam dicebat, nec amicis deliberanti-
bus deerat, & Græcam ſcribebat hiſtoriam,
39 & videbat in litteris. Diodotus Stoicus, cæ-
113 cus, multos annos domi noſtræ vixit. Is ve-
ro, quod credibile vix eſſet, cum in philoſo-
phia multo etiam magis aſſidue, quam antea,

verſaretur; & cum fidibus Pythagoreorum
more uteretur, cumque ei libri noctes & dies
legerentur, quibus in ſtudiis oculis non ege-
bat: tum quod ſine oculis fieri poſſe vix vi-
detur, geometriæ munus tuebatur, verbis
præcipiens diſcentibus, unde, quo, quamque
lineam ſcriberent. Aſclepiadem ferunt, non
ignobilem Eretricum philoſophum, cum qui-
dam quæreret, quid ei cæcitas attuliſſet, re-
ſpondiſſe, *Puero ut uno eſſet comitatior.* Ut
enim vel ſumma paupertas tolerabilis ſit, ſi
liceat, quod quibusdam Græcis quotidie; ſic
cæcitas ferri facile poſſit, ſi non deſint ſub-
ſidia valetudinum. Democritus, luminibus 114
amiſſis, alba ſcilicet, & atra diſcernere
non poterat: at vero bona, mala; æqua, ini-
qua; honeſta, turpia; utilia, inutilia; magna,
parva poterat; & ſine varietate colorum li-
cebat vivere beate; ſine notione rerum non
licebat. Atque hic vir impediri etiam animi
aciem adſpectu oculorum arbitrabatur; &,
cum alii ſæpe, quod ante pedes eſſet, non vi-
derent, ipſe infinitatem omnem peregrinaba-
tur, ut nulla in extremitate conſiſteret. Tra-
ditum eſt etiam, Homerum cæcum fuiſſe. At
ejus picturam, non poeſim, videmus. Quæ
regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ ſpe-

cies formæ, quæ pugna, quæ acies, quod re-
migium, qui motus hominum, qui ferarum,
non ita expictus eſt, ut, quæ ipſe non vide-
rit, nos ut videremus effecerit? quid ergo
aut Homero ad delectationem animi ac volu-
ptatem, aut cuiquam docto defuiſſe unquam
115 arbitramur? An, ni ita ſe res haberet, Ana-
xagoras, aut hic ipſe Democritus, agros &
patrimonia ſua reliquiſſent? huic diſcendi
quærendique divinæ delectationi toto ſe animo
dediſſent? Itaque augurem Tireſiam, quem
ſapientem fingunt poetæ, nunquam inducunt
deplorantem cæcitatem ſuam: at vero Poly-
phemum Homerus cum immanem ferumque
finxiſſet, cum ariete etiam colloquentem fa-
cit, ejusque laudare fortunas, quod, qua vel-
let, ingredi poſſet, &, quæ vellet, attingere.
Recte hic quidem: nihilo enim erat ipſe Cy-
40 clops, quam aries ille, prudentior. In ſur-
116 ditate vero quidnam eſt mali? erat ſurdaſter
M. Craſſus; ſed aliud moleſtius, quod male
audiebat; etiam ſi, ut mihi videbatur, injuria.
[Epicurei] noſtri Græce fere neſciunt, nec Græ-
ci Latine. Ergo hi in illorum, & illi in horum
ſermone ſurdi: omnesque nos in iis linguis,
quas non intelligimus, quæ ſunt innumerabiles,
ſurdi profecto ſumus. At vocem citharoedi non

audiunt: ne ſtridorem quidem ſerræ tum, cum
acuitur; aut grunnitum, cum jugulatur ſus;
nec, cum quieſcere volunt, fremitum mur-
murantis maris. Et, ſi cantus eos forte de-
lectant, primum cogitare debent, antequam
hi ſint inventi, multos beate vixiſſe ſapientes;
deinde multo majorem percipi poſſe legendis
his, quam audiendis, voluptatem. Tum, ut
paulo ante cæcos ad aurium traducebamus vo- 117
luptatem, ſic licet ſurdos ad oculorum. Etenim
qui ſecum loqui poterit, ſermonem alterius
non requiret.

Congerantur in unum omnia, ut idem ocu-
lis & auribus captus ſit: prematur etiam do-
loribus acerrimis corporis; qui primum per
ſe ipſi plerumque conficiunt hominem: ſin
forte longinquitate producti vehementius ta-
men torquent, quam ut cauſa ſit, cur feran-
tur; quid eſt tandem, dii boni! quod labore-
mus? portus enim præſto eſt, [quoniam mors
ibidem eſt,] æternum nihil ſentienti recepta-
culum. Theodorus Lyſimacho mortem mi-
nitanti: *Magnum vero*, inquit, *effeciſti, ſi can-*
tharidis vim conſecutus es. Paulus Perſæ de- 118
precanti, ne in triumpho duceretur: *In tua*
id quidem poteſtate eſt. Multa primo die, cum

de ipſa morte quæreremus; non pauca etiam poſtero, cum ageretur de dolore, ſunt dicta de morte; quæ qui recordetur, haud ſane periculum eſt, ne non mortem aut optandam,
41 aut certe non timendam putet. Mihi quidem in vita, ſervanda videtur illa lex, quæ in Græcorum conviviis obtinetur: *Aut bibat*, inquit, *aut abeat*. Et recte. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi; aut, ne ſobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante diſcedat: ſic injurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Hæc eadem, quæ Epicurus, totidem verbis dicit & Hieronymus.

119 Quod ſi ii philoſophi, quorum ea ſententia eſt, ut virtus per ſe ipſa nihil valeat; omneque, quod honeſtum nos & laudabile eſſe dicimus, id illi caſſum quiddam, & inani vocis ſono decoratum eſſe dicant; & tamen ſemper beatum cenſent eſſe ſapientem: quid tandem a Socrate & Platone profectis philoſophis faciendum putes? quorum alii tantam præſtantiam in bonis animi eſſe dicunt, ut ab
120 his corporis & externa obſcurentur. Alii autem hæc ne bona quidem ducunt: in animo reponunt omnia. Quorum controverſiam ſolebat tanquam honorarius arbiter judicare Car-

naades. Nam cum, quæcunque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur: neque tamen Peripatetici plus tribuerent divitiis, bonæ valetudini, ceteris rebus generis ejusdem, quam Stoici: cum ea, re, non verbis ponderarentur; cauſam eſſe diffidendi negabat. Quare hunc locum ceterarum diſciplinarum philoſophi quemadmodum obtinere poſſint, ipſi viderint. Mihi tamen gratum eſt, quod de ſapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philoſophorum voce profitentur.

Sed quoniam mane eſt eundum, has quin- 121
que dierum diſputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conſcripturum arbitror. Ubi enim melius uti poſſumus hoc, cuicuimodi eſt, otio? ad Brutumque noſtrum hos libros alteros quinque mittemus; a quo non modo impulſi ſumus ad philoſophicas ſcriptiones, verum etiam laceſſiti. In quo quantum ceteris profuturi ſimus, non facile dixerimus: noſtris quidem acerbiſſimis doloribus, variisque, & undique circumfuſis moleſtiis, alia nulla potuit inveniri levatio.

ANNOTATIO
DE
SCRIPTIS CICERONIS
PHILOSOPHICIS
EX JO. ALB. FABRICII
BIBLIOTHECA LATINA.

RELIQVVM *eſt, ut referam ſcripta Ciceronis Philoſophica, quibus componendis per poſtremos maxime annos vitae operam dedit. Et junctim editi ſunt Romae 1471. fol. Venet. 1494. fol. ſed ut deeſſent Tuſculanae & de Officiis. Eodemque modo editi ſunt a Vendelino Spirenſi, ſed ſine anni nota. v.* Mættarius *Ann. typogr. T. III. p. 291. Recentiſſime omnes, exceptis iis, qui ſunt de Officio, recenſuit & edidit, additis variorum & ſuis notis, voluminibus ſex,* Davſius, *Cantabrig. a. 1724. ſqq. 8. Etiam in univerſos* Lectiones Tullianas *edidit* Th. Wo kens *Amſt. 1730. 8. Inſtituta eſt etiam editio in uſum Delphini ab*

ſrano, Honorato: *ejusque primus Tomus prodiit Pariſ. 1689. 4. Sed abruptum eſt opus morte* Honorati, *nulla literarum jactura, ut recte judicavit* Olivetus, *fruſtra defendentibus ſocium Diarii Trevoltini auctoribus; quibus & reſpondit* Olivetus, *in ed. 2. verſionis librorum de nat. Deorum.*

1. Ex libris Academicis, *ſive, ut vulgo inſcribuntur,* Academicarum Quæſtionum *libris quatuor; quos ad M. Varronem ſcripſerat, exſtant* primus & quartus. *Sed quartus eſt potius* ſecundus primæ editionis, *ab auctore inſcriptus* Lucullus. *Duos enim libros Academicos primo ſcripſerat Cicero, Catulum & Lucullum. Hos deinde contulit in libros quatuor, & ad Varronem miſit. Poſtea duos quoque illos edidit, praemiſſis novis prooemiis, quibus Catulus & Lucullus laudantur. Ex editione prima interiit Liber primus; ex altera 2, 3, 4. Vide epiſtolas ad diverſos IX, 8. & ad Atticum XIII, 13 & 32. Meminit etiam Plinius XXXI, 2. & Plutarchus Lucullo p. 520. Cicero ipſe 2. Tuſc.* Pro Academia autem quæ dicenda erant, ſatis accurate in Academicis quatuor libris explicata arbitramur. *Ciceronis argumenta confutavit S. Auguſtinus libris III contra Aca-*

demicos, & confutavit certiſſima ratione, u ipſe quidem ſcribit lib. I retractationum. Jo. Caſtellani *diſputatio adverſus Academicas Ciceronis quaeſtiones prodiit Bonon. 1558. 8. In librum primum Commentarius* Hadriani Turnebi *ſaepius excuſus eſt & ſeparatim, & inter illius opera. In librum quartum annotationes* P. Fabri *prodierunt Lugd. Batav. 1601. 8. Pariſ. 1611. 8.* Jo. Roſæ, *Prof. Jenenſis, Francof. 1571, 8. De his Academicis Tullii libris Quintilianus III, 6. & Plinius XXXI, 2. ubi etiam de Ciceronis Academia, & Laureae Tullii in eam Epigramma. Quando Cicero 2. Tuſc. ait, ſe pro Academia ſatis accurate dixiſſe, Carneadis Academiam intellige. Academici libri primum editi Rom. 1471. fol. per Conr. Sweynheim & Arnoldum Pannartz, una cum aliis Tullii ſcriptis Philoſophicis: deinde Venetiis 1494. fol.*

2. De finibus bonorum & malorum, *ſive de ſummo bono ac malo* libri V *ad M. Brutum. Quorum* primo *Epicuri ſententia ad voluptatem omnia referens exponitur, quam refellit* ſecundus: tertius *Stoicorum dogma de ſola virtute explicat, quod confutatur in* quarto: quintus *denique. Peripateticum expendit doctrinam. Scripti ſunt anno Urbis 701, ſeq.*

vide Sam. Petiti librum I. Obſerv. cap. XI, p. 119. Prodierunt primum Moguntiae apud P. Schefferum *ſ. l. & a. de qua ed. v. Schelhorn. V. C. ad Quirini Card. librum ſupra memoratum in prolegom. Secuta eſt editio Romana. 1471. fol. eodemque anno Venetiis fol. viderunt lucem ſumptu Joannis de Colonia Agrippinenſi, ex recenſione Georgii Merulae Alexandrini, qui illos dicavit Ludovico Fuſcareno, Doctori Legum & Procuratori S: Marci. Editiones illas ſecutae Pariſ. 1477. fol. cum Tuſculanis quaeſt. & Venetae 1480, per Phil. Condam 1494. fol. Seculo ſequente iterum editae ſunt Moguntiae a Jo. Scheffero a. 1520. 8. Ab eo tempore* Olivarii *commentarius lucem vidit a. 1545. Colon. 8. Hinc cum* Guil. Morelli, *ſive (cui illas Pithoeana tribuunt)* Hadriani Turnebi *eruditis obſervationibus editi fuere Pariſ. 1546, 4.* M. Antonii Mureti *notae Ingolſtad. 1602, 8,* Jo. Roſæ *in Academicas Quaeſtiones & libros de finibus Frcf. 1571, 8. Luculenter ac nitide excuſos & diligenter caſtigatos hoſce libros una cum Paradoxis ex Anglia accepimus cum notis* Thomæ Bentleji, *Cantabrig. 1715, 8. qui praefationis ad lectorem loco obſervationem Mureti ex XIV, 20. Var. Lect. praemiſit. De-*

nique ex octo Codicum collatione recenſuit, notiſque integris Victorii, Manutii, Camerarii, Lambini, Fulviique Urſini ſuas addidit V. C. Joannes Daviſius, *Cantabrig. 1728. 8.* Acta Erud. *1730. p. 228.*

Germanice una cum Ciceronis Paradoxis a. 1536, 4. Anglice, una cum viri doctiſſimi, A. Dodwelli, *Apologia pro ſcriptis Ciceronis Philoſophicis a. 1702. 8.* prodiere. *Haec verſio debetur* Samueli Parkero, *multis aliis ſcriptis celebri. De Henr. Dodwelli, quae illi verſioni adjuncta legitur, apologia pro ſcriptis Ciceronis Philoſophicis, vide vitam Dodwelli, ſcriptam a Franciſco Brokesby, Lond. 1715. 8. editam, p. 325. ſq. De Gallica verſione Franc. Seraphini Regnerii Deſmarets edita Pariſ. 1721. 12.* Entretiens de Ciceron ſur les vrais biens & ſur les vrais maux, *v. Mem. de Trev. 1722. p. 660. ſq.*

3. Tuſculanarum Quæſtionum, *ſive ut cl. Daviſius malit,* Diſputationum libri *V ad eundem Brutum,* primus *diſputat de contemnenda morte;* ſecundus *de dolore tolerando;* tertius *de lenienda aegritudine;* quartus *de reliquis animi perturbationibus;* quintus *denique e ſcitis Stoicorum docet virtutem ad bene vivendum ſeipſa eſſe contentam. Hos libros put-*

his ſcholis explicavit Romae 1475. Franciſcus Philelphus, *qui recte obſervavit, Ciceronem, cum has quaeſtiones, rerum potito Caeſare, ſcriberet, conventum ſuae domi habuiſſe ſtudioſorum hominum, & quendam veluti ludum literarium aperuiſſe. Vide Alexandri ab Alexandro dies Geniales lib. 1, cap. XXIII, atque ibi Tiraquellum, & Giornale de' Letterati d'Italia Tom. XIV. p. 325.*

Claudius Salmaſius prolegomenis ad Solinum teſtatur, in Bibl. Regis Chriſtianiſſimi exſtare MStum codicem magnae vetuſtatis, in quo Tuſculanae quaeſtiones non ordine continuo, ſicut in aliis tralatitium eſt, ſed στιχηρως, *per inaequales* στιχες *& commata, libri deſcripti ſint, eo modo, quo Biblia Sacra videmus. Atque ita olim fuiſſe deſcripta Ciceronis monumenta, auctor eſt S. Hieronymus praefatione in Eſaiam:* Nemo cum Prophetas verſibus viderit deſcriptos, metro eos exiſtimet apud Hebraeos ligari, & aliquid ſimile habere de Pſalmis & operibus Salomonis. Sed quod in Demoſthene & Tullio ſolet fieri, ut per cola ſcribantur & commata, qui utique proſa & non verſibus conſcripſerunt, nos quoque utilitati legentium providentes, interpretationem novam novo ſcribendi genere di-

ſine nomine edidit adverſus Jo. Clericum de locis quibusdam Minutii Felicis, Lugd. Bat. 1712, 8. Editio tertia Daviſii a. 1730, 8. notas ejus auctiores exhibet, & textum Ciceronis caſtigatum ad lectiones Cod. Regii Pariſ. in ori-χες diviſi (de quo ſupra) & Pithoeani, quas lubens ad eum miſi. Sed haec & ſecunda editio longe poſtponenda eſt primae. Nam notae eruditae Bentleii ſunt omiſſae, & conjecturae Bentleii in textum receptae.

Anglice, *neſcio quo auctore, prodiere Oxon.* 1714. by a gentleman of Chriſt. Church. Gallice *quoque Lugduni interprete* Steph. Doleto. 8. *poſtea tranſtulit* Ryerus *Pariſ.* 1643, 12. *Noviſſime gallice vertit* Joſ. Olivetus, *notasque eruditas addidit* Buherius, *& Diſſ. de Sardanapalo. Editio optima eſt anni* 1733, 12. *Voll. 3. repetita Amſt.* 1739.

4. De natura Deorum libri *III, & ad M. Brutum, in quibus* nullam veritus impietatis invidiam, ingenue, conſtanter, & libere *Cicero ſuperſtitionem gentium refellit, ita ut fuerint etiam, teſte Arnobio, lib. III, p.* 103, 104. *qui muſſitarent,* oportere ſtatui per Senatum Rom. aboleantur ut hæc ſcripta, quibus Chriſtiana religio (*quatenus Idolorum cultui illa adverſa eſt*) comprobetur, & vetuſtatis opprimi-

primatur auctoritas. *Libro primo explicatur doctrina Epicuri a Vellejo, contra diſputante Cotta, Academico: in altero exponitur Stoicorum Theologia, ubi occurrit pulcherrimus de providentia locus inde a cap. 30. In tertio Academicus Cotta contra Stoicam rationem diſputat. Cicero autem, auditor diſputationis, Balbi rationem praefert.*

Libros de natura Deorum *non reperi vulgatos ante editionem Philoſophicorum Tullii Romanam 1471. fol. in qua ſunt, praeter hos libros, libri de Divinatione, de Fato, & Legibus, & liber ad Hortenſium de diſciplina militari. Exſtat & Bononienſis a. 1494. fol. cum libris de Finibus & de Legibus &c. qua uſus eſt Daviſius. Veneta ejusdem anni 1494. fol. cum libris de Divinatione, de Legibus, Academicis quaeſt. de Finibus, de petitione Conſulatus, de Fato & de Univerſitate. Exſtat etiam editio eorundem ſcriptorum Florentina 1516. 8. apud Philippum Juntam ex Nicolai Angelii Bucinenſis caſtigatione, ubi adjunctum quoque Somnium Scipionis, & quod ſub Ciceronis nomine ambulat breve ſcriptum de re militari. Porro editi ſunt Venet. 1507. f. cum libris de Divin. & commentariolo* P. Marſi, *& ejus orationibus quibusdam. Alia editio ſ. l.*

& anno memoratur, & alia Pariſiis facta, ubi & 1533, 8. prodiit editio apud Colinaeum. Xyſti Betuleji *Baſil. 1550, 8. ſed haec & alia minores exigui pretii ſunt. Clara autem fuit olim* Petri Leſcaloperii *Pariſ. 1660. f. in qua res illuſtrantur copioſe, & omnis gentilium Theologia explicatur. Sed iſta collectanea hodie non magni fiunt. Ad criticam & grammaticam rationem haud paulo melior eſt editio* Jo. Daviſii, *cum variorum, &* Jo. Walkeri, *ſuisque notis, quae prodiit Cantabrig. 1718 & 1723 & 1733, 8. additis etiam L. III. locis & fragmentis e Lactantio, Arnobio, Nonioque Marcello. Denique hos libros edidit cum eruditis notis* Zach. Pearcius.

Francice verſi ſunt libri a Guidone Fabricio Boderiano *Pariſ. 1580, 4. melius a* Petro Ryer *a. 1658. quae tamen & ipſa ſubinde a* Leſcaloperio *reprehenditur. Noviſſima & optima eſt* Oliveti, *Pariſ. 1721 & 1732, 12. Voll. 2. cum notis eruditis in textum latinum* Buherii. *Sed in hac quoque verſione quaedam parum recte verſa ſunt.*

5. De Divinatione libri II. *editi a Cicerone poſt Caeſaris necem. Et priore quidem libro Quintus, Ciceronis frater, pro divinatione diſputans inducitur, poſteriore Cicero di-*

vinationis genus fere omne tollit atque evertit, & contra illam quidem, quae arte fit, pugnat usque ad caput 47, contra ſomnia vero atque Enthuſiasmum in ceteris libri capitibus. Librorum de divinatione, *Fato, Legibus prima editio facta eſt per Vendelinum de Spira Venet. 1470. fol. cum hoc epigrammate:* Raphael Zovenvozius Iſter P. Aluiſio Donato, patricio Veneto S. S.

Spira, tuum nomen toto celebrabitur orbe,
Quae Vindelini diceris eſſe parens.
Ordine qui tanto Ciceronis opuſcula magni
Imprimit, ut fabrum Palladis eſſe putes,
Tu quoque Donatae ſtirpis Venetique Senatus
Gloria Aluiſi, tu quoque dicis idem.

Hanc ſecutae editiones Rom. 1471. fol. Veneta Beroaldi a. 1487 & 1494. fol. Mediolanenſis a. 1498. fol. Veneta Petri Marſi ibid. 1507. fol. Florentina 1516, 8. apud Phil. Juntam, &c. Noviſſime Joannes Daviſius *hos libros, illumque de Fato edidit nitide cum notis ſuis integriſque Pauli Manutii, Petri Victorii, Joach. Camerarii, Dionyſii Lambini & Fulvii Urſini Cantabrig. 1721, 8. Videntur hi libri Ciceronis etiam exſtitiſſe Graece, cum Ciceronem περι μαντικης laudet Nicephorus ad Syneſium*

de inſomniis p. 359. Sed ſic & Plutarchus. Ad illuſtrationem horum librorum conferri poſſunt, quae de divinationibus commentati ſunt Caſpar Peucerus, Georg. Raguſejus, Jo. Antonius Venerius, Julius Caeſar Bulengerus, Jo. Jacobus Boiſſardus & ne alios in praeſenti memorem, Joſephus Maria Maraviglia in Pſeudomantia veterum ac recentiorum explosa Venet. 1662. fol. Gallice tranſtulit hos libros, additis notis, Regnerus Deſmarais ſive Mareſius Pariſ. 1709 & Amſt. 1711, 8. qua in editione addita Iſocratis Oratio ad Demonicum ab eodem Regnero Gallice verſa & ſeparatim antea vulgata a. 1700.

6. De Fato *libros (ad minimum duos) videtur ſcripſiſſe Cicero, cum Hirtius Conſul deſignatus eſſet. Prima enim oratione aſſenſiones, quatenus illae fato obnoxiae eſſent, tractaſſe ſe teſtatur cap. 17. Ex illa prima Oratione praeter exordium nihil ſupereſſe videtur, liber ſecundus vero ad nos perveniſſe mancus,* De Fato *jam dixi illuſtratum noviſſime a celeberrimo Daviſio Cantabrig. 1721, 8. primum vero editus eſt libellus cum libris de Divin. Venet.* 1470. *fol. Deinde lucem vidit cum commentario Georgii Vallae, ſine anno & loco, fol. & cum commentariis Victoris Piſani Ve-*

net. 1492. fol. ut editionem Venetam 1494. fol. aliasque praeteream. Petri Rami *praelectionibus explicatus liber Tullii de Fato prodiit Pariſiis apud Vaſcoſan. 1550, 4. & inter alias Rami lucubrationes, Baſil. 1575, 4. Praeterea cum commentario* D. Salomonis Geſneri *Theologi Witeb. 1594. 8.* Achillis Statii *notae Lovan. 1551, 8. &* Hadr. Turnebi *Pariſ. 1552. 4. atque Commelin. 1594, 8.*

7. De Legibus libri *III. Hos paulo ante mortem Jo. Chapman Diſſert. chronologica de aetate libror. de Legibus, ex ſilentio de his libris in epp. ad Atticum aliisque rationibus, colligit ſcriptos a. U. 709. ſub autumnum, abſolutis jam libris de Divinatione & Fato. Poſt abſolutos libros de Rep. ſcripſit, nec etiam videtur recognoviſſe Cicero. Sex libros fuiſſe ſuſpicatur Morabinus: certe liber quintus citatur a Macrobio; unde duos ſaltem periiſſe exiſtimabat Bernardus Moneta notis ad Menagiana Tom. IV. p. 85. Continet autem pulcherrimum hocce opus dialogum, velut a Cicerone habitum cum Quinto fratre atque Attico, Arpini in Tullii patria. In* primo *libro diſſerit de fonte legum omnium, Jureque Naturae:* ſecundo *leges exponit de Religione;* tertio *de Magiſtratibus. In* quarto *videtur*

de poteſtate Magiſtratuum tradidiſſe ; & *quinto de Jure populi Romani. In exordio libri primi horum trium primorum, qui ſoli ad nos pervenerunt, exſtat acris cenſura* & *judicium admodum ſiniſtrum de Hiſtoricis Latinis, qui ante Ciceronem ſcripſerunt,* & *e quibus ne unus quidem aetatem tulit.* Nam poſt *annales Pontificum Max.* quibus nihil poteſt eſſe jejunius, ſi aut *ad Fabium,* aut ad eum, qui tibi ſemper in ore eſt, *Catonem,* aut *Piſonem,* aut ad *Fannium,* aut ad *Venonium* venias, quamquam ex his alius alio plus habet virium, tamen quid tam exile, quam iſti omnes? Fannio autem ætate conjunctus *Antipàter,* paulo inflavit vehementius, habuitque vires agreſtes ille quidem atque horridas, ſine nitore ac palæſtra, ſed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius ſcriberent. Ecce autem ſucceſſere huic belli, *Clodius, Aſellio:* nihil ad *Caelium,* ſed potius ad antiquorum languorem & inſcitiam. Nam quid *Accium* numerem? cujus loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamen ex illa erudita Græcorum copia, ſed ex librariolis Latinis: in orationibus autem multus & ineptus, elatio ſumma, impudentia: *Siſenna* ejus amicus omnes adhuc noſtros ſcriptores,

niſi forte qui nondum ediderunt, de quibus exiſtimare non poſſumus, facile ſuperavit. Is tamen neque Orator in numero noſtro unquam eſt habitus, & in hiſtoria puerile quiddam conſectatur, ut unum Clitarchum, neque quemquam præterea de Græcis legiſſe videatur, eum tamen velle duntaxat imitari: quem ſi aſſequi poſſet, aliquantum ab optimo tamen abeſſet. Quare tuum (*Ciceronis*) eſt munus, hoc a te exſpectatur. *Libri III de Legibus jam editi cum aliis Ciceronis ſcriptis Philoſophicis Rom. 1471. fol. & Venet. 1494. fol. nec non Lipſiae 1509. fol. atque iterum ſeparatim in eadem urbe 1514. fol. Cum commentariis* Hadr. Turnebi & Antonii Goveani *Pariſ. 1552, 4. Ejusdem Turnebi commentarii auctiores Pariſ. 1557. at Apologia adverſus quorundam calumnias ad librum primum Cic. de Legibus prodiit tum alibi, tum apud Commelin.* 1594, 8. Petri Rami *praelectiones excuſae ſunt Baſil.* 1580, 4. Jo. Schæferi, *in lectionibus ejus Academicis pag.* 195. *ſeq. Hamb.* 1675, 8. *Noviſſime hos libros recenſuit*, Petrique Victorii, Pauli Manutii, Joach. Camerarii, Dionyſ. Lambini & Fulvii Urſini *notis ſuas adjecit* Joannes Daviſius,

Cantabrig. 1727. 8. *ſubjuncto etiam* Hadria-
ni Turnebi *commentario.*

Gallice pridem vertit notasque adjunxit Joannes Colinus Pariſ. 1541. *Sed nova at-
que eleganti veſte Gallica indutos proxime vi-
dimus a Moraöino, Pariſiis* 1719, 12. *Adi
Diarium Pariſienſe, (Journal des Savans)* 1719, *pag.* 683, & *Hagenſe, (Europe Savan-
te) Tom. XI, pag.* 191.

8. De Officiis *ad Marcum filium, qui tum Athenis in diſciplina Cratippi verſabatur* libri III. *opus ex Panaetio praecipue & Hecatone Graecis Stoicis Philoſophis expreſſum, ſed ita temperatum, ſuppletum, ornatumque Cicero-
nis ingenio, ut pulcherrimum corpus praece-
ptorum Juris naturalis & moralis diſciplinae exſtet. In Codice membranaceo Gudiano lib*-rorum de officiis *adſcriptos legas in calce Vo-
luminis hos verſiculos,*

Excellunt libros cunctorum Philoſophorum
Iſti quos fecit tres Tullius Officiorum.

*Iidem verſus exſtant in Codice MS. Bibl. Go-
thanae, quem Venetiis anno* 1430 *Joannes Conſtantienſis exaravit. In aliis duobus eos reperit V. C. Michael Maettarius, in anna-
libus typograph. pag.* 61. *ubi memorat pri-
mam editionem Officiorum & Paradoxorum*

Moguntinam 1465. *fol. per Joannem Fauſt & Petrum Scheffer, a multis celebratam, qua uſus etiam clariſſimus Graevius eſt, docetque, eundem plane eſſe cum illa, quae in nonnullis exemplis ſubſignationem habet anni* 1466. *Moguntina editio expreſſa in charta eſt Lubecae in Bibliotheca publica, quale eſt & in Bibl. ſcholae Portenſis. Excuſa in membranis fuit Berolini in Seideliana. Vide Catalogum ejus Bibl. pag.* 184. *n.* 489. *De illa editione etiam Bern. Henricus Reinoldus in notis ad Jo. Merceri Conciliatorem, recuſum Duisburgi* 1712. 8. *p.* 21. *Petrus Ramus exemplum habuit hujus editionis in membrana excuſum (ut in vita Jo. Fauſti & Jo. Guttenbergii Melchior Adamus refert) quae in calce hanc continebat adſcriptionem:* Præſens M. Tullii clariſſimum opus Joannes Fauſt Moguntinus civis, non atramento plumali, canna neque aerea, ſed arte quadam perpulcra, manu Petri de Gernsheim, pueri mei, feliciter effeci. Finitum anno 1466. quarta die menſis Februarii. *Tale eſt & in Bibl. Zwiccavienſis ſcholae. Paradoxa, Laelius & Cato Romae* 1469. *fol. per Schweynheim & Pannartz, eodemque anno Ulr. de Han de Vienna. Prodiere porro ante a.* 1471 *Pariſiis ap. Fiche-*

tum. v. Matti. T. III. p. 296. Venet. 147[illegible] *bis, per Vindel. de Spira, quae eſt in Bib[illegible] Paulina, & Valdurſerum,* (*v.* Gerberti *It*[illegible] *p.* 241.) *iterum per Vindelinum Spiram* 1472 *fol. &* 1474. *f. per Jo. de Colonia & Jo. Manthen de Gheretſem, & Mediolani* 1474 *per Zarotum. Neapoli* 1474, 1483. *fol. & cum aliis ſcriptis Tullii Philoſophicis Rom.* 1471. *f. Iterum per Sweynheim & Pannartz. Argentinae* 1472, 4. *Venet.* 1477, *fol. ductu & expenſis Jac. Lunenſis ibidem* 1480. *f. per Phil. Condam, & Pariſiis* 1477. *fol. per Eucharium Archirion dioeceſis Herbipolenſis, Rom.* 1481. *nec non* 1498. *per Martinum Herbipolenſ. & Lipſiae ſine anni notatione in fol. &* 1507, 1510. *fol.*

Cum Petri Marſi *commentariis prodiere Venet.* 1481. *fol. per Baptiſtam de Tortis, &* 1484. *fol. per Bernardinum de Novaria, & cum commentariis* Marſi, Omniboni & Martini Philetici, *Venet. apud de Tortis* 1481, 1486, 1488. *fol. &* 1506. *fol. ex editione* Ben. Brugnoli *cum commentariis* P. Marſi & Franciſci Maturantii. Jodoci Badii Aſcenſii *a.* 1509. *Pariſ.* 4. & 1514. *Argentinae* 1512. *apud Schurerum. Lugd. fol.* Bartholomæi *item* Latomi *Colon.* 1534, 4. *Cum* Marſi, Franciſci Maturantii,

Badii Aſcenſii *commentariis, Lugd.* 1514, 4. *&* 1516. *fol. & Venet. apud Aldum.* 1519, 8. *ſubjunctis Catone & ſomnio Scipionis Graece, interprete Theodoro Gaza. Ex Eraſmi recenſione Baſil.* 1519. *confer Eraſmi Epiſtolas XXVIII,* 17. *Pariſ.* 1523, 4. *per* Conradum Goclenium *Baſil.* 1527, 4. *& cum ſcholiis* Philippi Melanchthonis, *Colon.* 1533. 8. *Ibid. prodiere* 1537, 8. *cum Dialogo* Anemœcii, *in quo ratio redditur locorum e MS. antiquiſſimo correctorum : quae eſt notabilis editio, quam non vidi ab aliis memoratam, nec minus rara eſt ed.* Doleti 1540, 8. *Cum Marſi, Maturantii, Aſcenſii & Philetiri notis ex recenſione Julii Feretti Ravennatis Venet.* 1540, *fol.* Xyſti Betuleii *Commentarius, Baſil.* 1544, 4. *Cum annotationibus* Eraſmi, Melanchthonis, Vitique Amerbachii & Cælii Calcagnini *diſquiſitionibus, Pariſ.* 1550, 1556, 4. *fol. Calcagnini diſquiſitionibus reſpondit* Jac. Grifolus *Lugd.* 1552, 8. *Venet.* 1542, 8. *Julii Caeſaris Scaligeri commentarios edere voluit Mauſſacus, ut legas in Epiſtolis Claudii Sarravii p.*56. *ed. pr., ſed nunquam illi typis exſcripti prodierunt in lucem. E recenſione* Jo. Boulierii *Cicero de officiis editus eſt Lugd.* 1560, 8. *Cum eruditis* Caroli Langii *notis & caſtigationibus ex*

antiquis MSS. Antw. 1563, 1567, 8. *quae recuſae ſunt ad calcem obſervationum humanarum A. Schotti, Hannov.* 1615, 4.. *Cum annotationibus* Suffridi Petri, *a.* 1568, 8. Hieron. Wolfii, *Baſil.* 1569, 1579, 1584. *fol.* Joach. Camerarii, *Lipſ.* 1577, 1589, 1597, 8. Fulvii Urſini, *Antverp.* 1579, 8. Martini Henrici *Saganenſis, Viteb.* 1582, 8. *cujus commentarios laudat C. S. Schurtzfleiſchius V. C. Epiſtola LV.* Franciſci Fabricii, *Colon.* 1581, 8. Guil. Canteri, Corn. Valerii, *&c.* 1576, 8. Steph. Riccii, *Viteb.* 1585, 8. Victorini Strigelii, *Viteb.* 1588. 8. Matthæi Dreſſeri, *Francof.* 1587, 8. *Cum* Sam. Rachelii *commentario Philoſophico Juridico & prolegomenis, quibus natura Honeſti, aliaque ad Jus Naturae ſpectantia explicantur, Francof.* 1668. 8. *& Amſtelod.* 1686, *apud Henr. Wetſtenium.*

Optima nunc editio eſt ex recenſione & cum notis Jo. Georgii Grævii, *integriſque animadverſionibus Lambini, Fulvii Urſini, Car. Langii, quem prae ceteris in contextu editor eſt ſecutus, Franciſcique Fabricii, &, qui Wolfſio ac Betuleio plurima debet, Aldi Manutii Nepotis: tum ſelectis aliorum Mureti, Rachelii &c. Amſtelodami* 1688, 8. *Huic praeclarae editioni ſubjiciuntur integrae* Cœlii Cal-

gnini *diſquiſitiones in libros de officiis*, Ant. ajoragii *deciſiones contra Calcagninum*, & acobi Griffoli *Lucinianenſis defenſiones Cice-onis contra eundem.* Marius *quoque* Nizolius efenſiones aliquot Ciceronis locorum ſcripſe-at, quae & ſeparatim vulgatae, & editioni Venetae officiorum anno 1554. ſubjectae ſunt. n his Calcagninum reprehendit, quod Cice-onem impugnarit; nec minus perſtringit Ma-oragium, quod Ciceronem Platone & Ariſto-ele putet in diſputando fuiſſe inferiorem. Ma-oragii libris duobus reprehenſionum Medio-lan. 1549, 4. excuſis, & multo felle illitis, re-ſpondit* Nizolius, *in libris quatuor Antibar-bari Philoſophici, quos poſt editionem primam Parmenſem 1553, 4. cum luculenta praefa-tione ſua recudi curavit illuſtris G. W. Leib-nitius, Francof. 1674, 4.* Cœlii Calcagnini *di-ſputationes ſex & viginti in libros de officiis prodierunt inter Calcagnini Opera p. 253. Ba-ſil. 1544. fol. In iisdem operibus p. 206. ex-ſtat Epiſtola ejus ad* Olympiadem Moratam *(libri XV ſexta) qua ei eleganter agit gra-tias pro defenſione Ciceronis, quam ad eum miſerat.* Jacobi *vero* Griffoli *defenſiones con-tra Calcagninum, Venet. 1546. apud Aldum.* Marius Nizolius *praeter Antapologiam (Apo-*

logiae Majoragii quam pro Antiparadoxis ſuis ſcripſerat oppoſitam) deſenſiones aliquot locorum Ciceronis edidit, quae ſubjiciuntur etiam editioni Officiorum Venetae a. 1568. fol. cum commentariis Marſi, Maturantii, Omniboni Leoniceni, Philetici, Badii, & aliorum. Editio Jo. Georgii Græviì *repetita eſt, ſed cum ſolis ipſius notis Amſtelod. 1661, 1699, 8. Poſt has prodiere ex recenſione* Thomæ Cockmann, *qui ad decem MSS. Codices de integro recenſuit, Oxon. 1695, 8. & 1716, 8. Cum notis* Thomæ Tooly, *Oxon. 1717, 1729. 8. Prodiere etiam Patavii 1720, 8. cum brevibus ſcholiis, quae dicuntur eſſe* Facciolati. *An. 1745, 8. edidit* Zach. Pearcius *recenſitos ad fidem MSS. plurium & edd. vett. cum notis eruditis ſuis &* Jo. Chapmanni, *& pauculis* Jo. Walkeri *&* Fr. Sayi. *Denique in Helvetia prodiſſe editionem 1748 factam ad fidem MSS. & edd. vett. memorat Cl.* Engel, *quam non vidimus. Omittimus editiones minores pueris factas, ut* Hildebrandi, Weinrichii.

Veteres commentarios in libros hos commemorat Barzizius Opp. p. 190. Magnus Dan. Omeis *ſcripſit diſſ. 26. in eosdem Altorf. 1691 & 1702 editos.* Jo. Schulzius, *Rector olim*

thol. *Hamb. an. 1700 & 1702 Anatomen phi-ſophicam eorum edidit.*

Italice *Venet.* 1544, *8.* Belgice *a.* 1589, *prodiere auctore Dieterico Coornhart:* Anlice *Rogero Leſtrangio interprete. Deinde* x Thomæ Cockmanni *verſione jam tertium rodierunt, Lond.* 1715, *& quintum* 1732, *ut* Arthuri Maynwaringii *interpretationem prae-eream.* Hiſpanice *poſt Joannem de Jarava Antverp.* 1549 *tranſtulit Franc. Tamara, Sal-nant.* 1582, *8.* Luſitanice *reddidit Petrus, Dux Conimbricenſis, idem qui Vegetium ea-dem lingua expreſſit.* Gallice, *poſt verſiones antiquiores, ut quae Lugduni a.* 1496, *fol. prodiit & a.* 1502. *Pariſ. 4. per Davidem Miſſant, & ex verſione* Bernardi Girardi *Blae-ſis* 1560, *perquam eleganter hi libri redditi & notis atque argumentis illuſtrati ſunt a Duboiſio, Pariſ.* 1691. *& Hagae Com. a* 1692, *8. & noviſſime Pariſ.* 1729, 12. *Latinis e re-gione poſitis.* Germanice *poſt interpretatio-nem, quae lucem vidit auſpiciis liberi Baronis Joannis de Schwartzenberg Auguſtae Vin-del.* 1531, *fol. cum iconibus a laudatiſſimo ar-tifice Alberto Durero adjunctis,* Von den tu-gendſamen Aemtern und Zugehoerungen ei-

nes wohl und rechtlebenden Menſchen: *prodiit etiam Auguſtae Vindel.* 1545. *fol.* & *Francof.* 1550. *fol. hoc titulo:* Ciceronis drey Buecher von gebuehrlichen Wercken. *Sed exſtat quoque recentior interpretatio vernacula, ſed Latinis preſſius adhaerens*, Caſp. Gottſchlingii, *Hal.* 1719, 12. Jo. Georgii *vero* Wilkii, *Rectoris meritiſſimi Miſenenſis* (*a.* 1691 *defuncti*) *paraphraſis Germanica Officiorum Ciceronis Lipſiae* 1696, 8. *prodiit ſub titulo:* Einleitung zum nuetzlichen Schulbrauch der drey Buecher Ciceronis de officiis. Joannes Hackmannus *ad calcem Ethices ſuae, curante filio Frid. Auguſto Hackmanno, recuſae Helmſt.* 1710, 8. *compendium librorum de officiis repraeſentat ſub titulo Evangelii Gentilium. Recentiſſimae verſiones Germanicae ſunt, prima* Hofmanni *Hamburgenſis a.* 1727. *ſed ea tamen ſaepe non accurate aut recte exprimens latina; altera haud paulo melior* Heinſii *Rectoris Gymnaſii Vinarienſis ed. a.* 1770, 8. *cum notis.*

Ad Ciceronis imitationem libros tres de officiis *Miniſtrorum ſc. Eccl.* (*haec enim eſt vera inſcriptio, ut e MSS. demonſtratum eſt in ed. Bened. T. II. in princ.*) *ſcripſit* S. Ambro-

roſius, *quos ſeparatim ediderunt* Joan. Henr. Boeclerus *Argent.* 1644, 12. & Michael Fœrtſchius *Stutgard.* 1688, 8. *Moguntina editio* a. 1602, 8. *eos ita cum totidem Ciceronis libris excuſos exhibet, ut verba Ambroſiana Ciceronianis per ſingulas paginas e regione poſita ſint, parum utili inſtituto, cum in iisdem paginis raro legatur aliquid utrinque argumento ſimile vel reſpondens. Idem dixeris de* Joanne Marcianæo, *qui hunc in modum Hieronymi & Rufini ſcripta contraria in iisdem paginis deſcribi curavit in nova ſua Hieronymi editione. Praefatio* Jo. Henr. Bœcleri περὶ τοῦ καθήκοντος *ad S. Ambroſium de officiis legitur etiam in ejus diſſ. Academicis Tom. 3. p. 486.*

Basnagius *Bellovallius in Hiſtoria operum eruditorum Gallice edita Amſt.* 1695 *menſe Auguſto p. 555. ſcribit:* Il paroit à Paris un in 12. que les Savans feront peut-etre curieux de parcourir: il eſt intitulé *le diſcernement de la vraie & de la fauſſe morale,* ou l'on fait voir le faux des offices de Ciceron, des livres de l'Amitié, de la Vieilleſſe & des Paradoxes. *Auctor hujus ſcripti* Levellus, *quod deinde recuſum evolvi in ejus Tomo quarto operis Pariſ.* 1698, 12. *vulgati ſub titulo:*

la Philoſophie moderne par demandes & reponſes. *Non dubito, eundem ſcriptorem, ſi voluiſſet ingenue ingenium intendere, meliora etiam ſcribere potuiſſe pro Cicerone defendendo, quam haec, quae in litteras miſit, ut ejus doctrinae detraheret. Atque idem non dubito affirmare etiam de* Buffierio Cours de ſciences *p.* 1231. *ſeq. Pariſ.* 1732. *fol,* & *de clariſſimo Viro, qui in Actis Philoſophorum Germanice editis parte IX. pag.* 441. *ſeq. ſingillatim Ciceronis officia nuper reprehendenda ſibi ſumſit. Quidni vero reprehendit ille potius muſteos ſcriptores, qui inter Germanos noſtros & medios Chriſtianos longe deterius quam Cicero aliquis vel Plato philoſophantur, & nulla facta mentione humanitatis, communiſque juris, ad quod divinitus conditos nos eſſe pulchre profitetur Cicero, nullam aliam legem naturalem actionum humanarum agnoſcunt, quam jubentem facere, quae conditionem tuam perficiant, & omittere quae deteriorem reddant, finguntque ad eam nos obligari etiam ſepoſita Majeſtate Numinis: quibus poſitis principiis quale ſcelus ſit, quod ſtrenue committi non poſſit, haud video; nam etiam, qui ſibi, vel qui alteri conſciſcit necem, judicat ſe amplificare conditionem ſuam, & qui ambitio-*

litat aut avaritiae, vel qui indulget voluptatibus, qui vindicta animum ſuum paſcit, egregie ſic obſequi praecepto naturae videbitur. Lex autem naturae non quaerenda eſt in eo, ut felicitatem nobis ſectandam praecipiat, nam in hoc nullus poteſt eſſe error, nulla transgreſſio, neque lege ad hoc opus: ſed quo pacto illa ab omnibus deſiderata felicitas recte quaeri, certiſſimeque obtineri debeat. Hoc ſi amore in Deum, & in homines caritate unice aſſequi nos poſſe, Chriſto crederemus docenti, nec a lege Naturae aberraremus, nec infra Ethnicos ſaperemus, alioſque ſapere doceremus. Gauderemus etiam potius, in Cicerone & aliis a Chriſto licet alienis ſcriptoribus tam verae & late patentis legis deprehendere nos alte & pulcherrime impreſſa veſtigia, inque his monſtrandis, illuſtrandis, & commendandis potius, quam in contemtum adducendis, laudem ingenii quaereremus. Non dubito etiam attentos Ciceronis lectores mecum agnituros, injuriam fieri ejus memoriae ab iis, qui Pantheiſtis illum adſcribere malunt potius, quam inſignibus ejus teſtimoniis uti, ad res Religionis naturalis teſtatiſſimas commendandas.

9. Cato Major, ſive de Senectute, ad T.

Pomponium Atticum. Hujus libri Graeca *ve*
ſio, ſed paulo indiligentius facta a Theodo
Gaza, (*de quo tamen aliter* Elingius *in Hiſt*
L. Graec. p. 335) *occurrit in quibusdam Ci*
ceronis editionibus, ut Argentoratenſi Jo.
Sturmii, & Jo. Baptiſtae Egnatii Aldina,
qui primus vulgavit a. 1523, 8. Separatim
quoque vidit lucem graece & latine, Ingolſtad.
1596, *8. Prodiit* Cato *cum* Laelio *jam a. 1469.*
fol. Romae una cum Officiis, & cum aliis in-
ſuper libris ejus Philoſophicis 1471. *fol. dein-*
de frequentiſſime una cum iisdem recuſus. Ca-
to major etiam per Jo. Lutitenſem emendatus
Lipſiae 1507. *f. & cum commentario Martini*
Philetici, ſine anno & loco fol. Prodiit etiam
ibid. 1514. *cum libris de Legibus.* Laelius,
Cato, Paradoxa, *Argentorat.* 1513, *4. ex of-*
ficina Schureriana. Veterem Gallicam ver-
ſionem, & ex ea factam Anglicam excuſam a.
1481. *f. a Guil. Coxoduno* (*Caxton*) *primo*
in Anglia typographo, memorat Mich. Mait-
tarius pag. 163. *annal. typograph. De An-*
glica etiam Jo. Lelandus libro de ſcriptori-
bus Britannicis pag. 481. *Novam Anglicam*
verſionem Catonis Ciceroniani Laeliique, Sa-
muele Parkero *interprete, jam tertium excu-*
derunt Oxonienſes a. 1731. *Cato, Laelius, &*

Paradoxa, *Gallice per Duboiſum*, *Pariſ.* 1692, 8.

10. Lælius, *ſive* de Amicitia, *ad eundem Atticum. Hunc librum græce reddidit* Dionyſius Petavius, *Pariſ.* 1652, 8. *Praeter antiquiores cum Catone editiones etiam Lipſiae lucem vidit a.* 1504, 1507. *fol.* 1511 & 1518, 4. *una cum Paradoxis*, & *Venet.* 1498. *cum expoſitione Omniboni Leoniceni*; & *cum eadem expoſitione ſine anno & loco.* Anglice *vertit diu ante Sam. Parkerum ſeculo decimo quinto* Joannes Tipetotus *teſte Lelando pag.* 480. *Germanica libri de ſenectute & hujus de amicitia verſio auctore Joanne de Schwarzenberg cum iconibus ligno inciſis prodiit Auguſtae Vindel.* 1540. *fol. Platonis Lyſidem*, *Ciceronis Laelium & Toxarin Luciani Gallice vertit*, & *junctim edidit Blaſius Vigenerius Pariſ.* 1579, 4.

11. Sex Paradoxa *Stoicorum ad M. Brutum opuſculum* contractioribus jam noctibus, *h. e. aeſtate elucubratum*, *ut Lucretius teſtatur*, *ſe*, *Memmio ut gratificetur*, *inductum* noctes vigilare ſerenas, *h. e. aeſtivas*, *ut interpretatur Muretus XVIII*, 13. *Var. Lect. Haec quoque poſt* Gazam, *cujus verſio neſcio an edita eſt*, Græce *verterunt* Jo. Moriſotus,

Baſil. 1547. Hadr. Turnebus *Tom.* 2. *Op*
& Dionyſ. Petavius, *Pariſ.* 1649, 8. *Hi*
Anti - Paradoxa oppoſuere Vitus Amerb-
chius, *Argentor.* 1541. & Antonius Majora-
gius *Lugd.* 1546, 8. *quo nomine vehementer*
Majoragium quidem reprehendit Marius Ni-
zolius in Epiſtola ad eum data, quae legitur
poſt Gudianas pag. 132. *Caſpar vero Sciop-*
pius in elementis Philoſophiae moralis pag.
77. *contendit, quarti Ciceronis paradoxi ſo-*
lum hodie ſupereſſe initium, quia poſt primam
periodum Cicero aliud atque adeo quintum in
ordine probare nititur, hoc nempe: ſolum ſa-
pientem eſſe civem, omnes autem ſtultos eſſe
exſules. Tertium paradoxon de peccatorum
aequalitate oppugnat Horatius lib. 1. *Satira*
3. *verſ.* 115. & *cetera perſtringit verſ.* 124
ſeq. Univerſa ridet & explodit ipſe Cicero
Oratione pro Muraena c. 29. *Eorundem me-*
minit Plutarchus in Catone minore pag. 769.
& 792.

Paradoxa *Ciceronis primum edita cum Of-*
ficiis Romae ſunt a. 1465, 1471. *fol. De aliis,*
quae inſecutae ſunt, editionibus, & quas paſ-
ſim jam commemoravi, dicere, nihil eſt neceſſe.
Loca quaedam illorum e MS. emendat illu-
ſtratque Jacobus Tollius in fortuitis c. XVII.

p. 134. *ſeq. Poſtremo Paradoxa a* Thoma Bentlejo *recenſita & illuſtrata habemus ad calcem librorum de Finibus, Cantabrig.* 1718, 8. *Ciceronis exemplo Matthaeus Jorna commentarium ſuum, Belgice editum, in octo μακαρισμȣς Matthæi VI. inſcripſit Paradoxa Chriſtiana, Amſtel.* 1696, 8. *Omitto Paradoxa Chriſtiana Lippi Aurelii Brandolini, Jani Nicii Erythraei &c.*

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA OMNIA.

TOMVS DECIMVS OCTAVVS.

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA
QVAE SVPERSVNT
OMNIA

SECVNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE EDITIONES.

VOL. DECIMVM OCTAVVM.

MANNHEMII,

Cura & Sumptibus Societatis literatae

MDCCLXXXVII.

M. TVLLII CICERONIS
DE
NATVRA DEORVM
AD
B R V T V M
LIBER I.

CVM multæ res in philoſophia nequaquam I
ſatis adhuc explicatæ ſint, tum perdifficilis, 1
Brute, (quod tu minime ignoras,) & perobſcura quæſtio eſt de natura deorum; quæ & ad agnitionem animi pulcherrima eſt, & ad moderandam religionem neceſſaria: de qua tam variæ ſunt doctiſſimorum hominum, tamque diſcrepantes ſententiæ; ut magno argumento eſſe debeat, cauſam, id eſt, principium philoſophiæ, eſſe inſcientiam; prudenterque Academicos a rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe. Quid eſt enim temeritate turpius? aut quid tam temerarium, tamque indignum ſapientis gravitate atque conſtantia, quam aut falſum ſentire, aut, quod non ſatis explorate perceptum ſit & cognitum, ſine ulla dubitatione defendere? Velut in hac 2
quæſtione, plerique (quod maxime veriſimile

eſt, & quo omnes duce natura vehimur,) deos eſſe dixerunt: dubitare ſe Protagoras: nullos eſſe omnino Diagoras Melius & Theodorus Cyrenaicus putaverunt. Qui vero deos eſſe dixerunt, tanta ſunt in varietate ac diſſenſione, ut eorum moleſtum ſit dinumerare ſententias. Nam & de figuris deorum, & de locis atque ſedibus, & actione vitæ multa dicuntur; deque his ſumma philoſophorum diſſenſione certatur: quod vero maxime rem cauſamque continet, utrum nihil agant, nihil moliantur, omni curatione & adminiſtratione rerum vacent; an contra ab his & a principio omnia facta & conſtituta ſint, & ad infinitum tempus regantur atque moveantur, in primis magna diſſenſio eſt; eaque niſi dijudicetur, in ſummo errore neceſſe eſt homines, atque in maximarum rerum ignoratione
2 ne verſari. Sunt enim philoſophi, & fuerunt,
3 qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem deos. Quorum ſi vera ſententia eſt, quæ poteſt eſſe pietas? quæ ſanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia pure ac caſte tribuenda deorum numini ita ſunt, ſi animadvertuntur ab his, & ſi eſt aliquid a diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem dii neque poſſunt nos

juvare, neque volunt, nec omnino curant, nec, quid agamus, animadvertunt, nec eſt, quod ab his ad hominum vitam permanare poſſit; quid eſt, quod ullos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In ſpecie autem fictæ ſimulationis, ſicut reliquæ virtutes, ita pietas ineſſe non poteſt, cum qua ſimul & ſanctitatem & religionem tolli neceſſe eſt; quibus ſublatis perturbatio vitæ ſequitur, & magna confuſio. Atque haud ſcio, an, pieta- 4
te adverſus deos ſublata, fides etiam & ſocietas generis humani, & una excellentiſſima virtus, juſtitia, tollatur. Sunt autem alii philoſophi, & hi quidem magni atque nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum adminiſtrari & regi cenſeant; neque vero id ſolum, ſed etiam ab iisdem vitæ hominum conſuli & provideri. nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, & tempeſtates, ac temporum varietates, cœlique mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubeſcant, a diis immortalibus tribui generi humano putant; multaque, quæ dicentur in his libris, colligunt, quæ talia ſunt, ut ea ipſa dii immortales ad uſum hominum fabricati pæne videantur. Contra quos Carneades ita 5
multa diſſeruit, ut excitaret homines non ſo-

cordes ad veri inveſtigandi cupiditatem. res
enim nulla eſt, de qua tantopere non ſolum
indocti, ſed etiam docti diſſentiant; quorum
opiniones cum tam variæ ſint, tamque inter
ſe diffidentes, alterum fieri profecto poteſt,
ut earum nulla; alterum certe non poteſt, ut
3 plus una vera ſit. Qua quidem in cauſa &
benevolos objurgatores placare, & invidos vi-
tuperatores confutare poſſumus, ut alteros
reprehendiſſe pœniteat, alteri didiciſſe ſe gau-
deant. Nam qui admonent amice, docendi
6 ſunt; qui inimice inſectantur, repellendi. Mul-
tum autem fluxiſſe video de libris noſtris,
quos complures brevi tempore edidimus, va-
riumque ſermonem, partim admirantium, un-
de hoc philoſophandi nobis ſubito ſtudium
exſtitiſſet; partim, quid quaque de re certi
haberemus, ſcire cupientium. Multis etiam
ſenſi mirabile videri, eam nobis potiſſimum
probatam eſſe philoſophiam, quæ lucem eri-
peret, & quaſi noctem quandam rebus offun-
deret, deſertæque diſciplinæ & jam pridem
relictæ patrocinium nec opinatum a nobis eſ-
ſe ſuſceptum. Nos autem nec ſubito cœpi-
mus philoſophari; nec mediocrem a primo
tempore ætatis in eo ſtudio operam curam-
que conſumſimus; &, cum minime videba-

mur, tum maxime philoſophabamur; quod & orationes declarant, refertæ philoſophorum ſententiis, & doctiſſimorum hominum familiaritates, quibus ſemper domus noſtra floruit; & principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Poſidonius, a quibus inſtituti ſumus. Et, ſi 7
omnia philoſophiæ præcepta referuntur ad vitam, arbitramur nos & publicis & privatis in rebus ea præſtitiſſe, quæ ratio & doctrina præſcripſerit. Sin autem quis requirit, quæ 4
cauſa nos impulerit, ut hæc tam ſero litteris mandaremus, nihil eſt, quod expedire tam facile poſſimus. Nam cum otio langueremus, & is eſſet reipublicæ ſtatus, ut eam unius conſilio atque cura gubernari neceſſe eſſet; primum ipſius reipublicæ cauſa philoſophiam noſtris hominibus explicandam putavi, magni exiſtimans intereſſe ad decus & ad laudem civitatis, res tam graves, tamque præclaras Latinis etiam litteris contineri. Eoque me 8
minus inſtituti mei pœnitet, quod facile ſentio, quam multorum non modo diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commoverim. Complures enim Græcis inſtitutionibus eruditi, ea, quæ didicerant, cum civibus ſuis communicare non poterant, quod illa, quæ a Græcis accepiſſent, Latine dici poſſe diffiderent; quo

in genere tantum profeciſſe videmur, ut a Græcis ne verborum quidem copia vinceremur.
9 Hortata etiam eſt, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magna & gravi commota injuria; cujus ſi majorem aliquam levationem reperire potuiſſem, non ad hanc potiſſimum confugiſſem. Ea vero ipſa nulla ratione melius frui potui, quam ſi me non modo ad legendos libros, ſed etiam ad totam philoſophiam pertractandam dediſſem. Omnes autem ejus partes, atque omnia membra tum facillime noſcuntur, cum totæ quæſtiones ſcribendo explicantur. Eſt enim admirabilis quædam continuatio ſeriesque rerum, ut alia ex alia nexa, & omnes inter ſe
5 aptæ colligatæque videantur. Qui autem re-
10 quirunt, quid quaque de re ipſi ſentiamus, curioſius id faciunt, quam neceſſe eſt. Non enim tam auctoritatis in diſputando, quam rationis momenta quærenda ſunt: quin etiam obeſt plerumque iis, qui diſcere volunt, auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur. Deſinunt enim ſuum judicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident. Nec vero probare ſoleo id, quod de Pythagoreis accepimus; quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, cum ex iis

quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos, *Ipſe dixit;* ipſe autem erat Pythagoras. Tantum opinio præjudicata poterat, ut etiam ſine ratione valeret auctoritas. Qui autem mi- 11
rantur, nos hanc potiſſimum diſciplinam ſecutos, his quatuor Academicis libris ſatis reſponſum videtur. Nec vero deſertarum relictarumque rerum patrocinium ſuſcepimus: non enim hominum interitu ſententiæ quoque occidunt; ſed lucem auctoris fortaſſe deſiderant: ut hæc in philoſophia ratio contra omnia diſſerendi, nullamque rem aperte judicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata a Carneade, uſque ad noſtram viguit ætatem; quam nunc propemodum orbam eſſe in ipſa Græcia intelligo: quod non Academiæ vitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe. Nam ſi ſingulas diſciplinas percipere magnum eſt; quanto majus omnes? quod facere iis neceſſe eſt, quibus propoſitum eſt, veri reperiendi cauſa, & contra omnes philoſophos, & pro omnibus dicere. Cu- 12
jus rei tantæ tamque difficilis facultatem conſecutum eſſe me non profiteor; ſecutum eſſe præ me fero. Nec tamen fieri poteſt, ut, qui hac ratione philoſophantur, ii nihil habeant, quod ſequantur. Dictum eſt omnino

hac de re alio loco diligentius; ſed quia nimis indociles quidam tardique ſunt, admonendi videntur ſæpius. Non enim ſumus ii, quibus nihil verum eſſe videatur; ſed ii, qui omnibus veris falſa quædam adjuncta eſſe dicamus, tanta ſimilitudine, ut in iis nulla inſit certa judicandi & aſſentiendi nota: ex quo exſiſtit & illud, multa eſſe probabilia; quæ quamquam non perciperentur, tamen, quia viſum haberent quendam inſignem & illuſtrem, his ſapientis vita regeretur.

6 Sed jam, ut omni me invidia liberem, po-
13 nam in medio ſententias philoſophorum de natura deorum; quo quidem loco convocandi omnes videntur, qui, quæ ſit earum vera, judicent. Tum demum mihi procax Academia videbitur, ſi aut conſenſerint omnes, aut erit inventus aliquis, qui, quid verum ſit, invenerit. Itaque mihi libet exclamare, ut ille in Synephebis:

Proh deum, popularium omnium, omnium adoleſcentium,
Clamo, poſtulo, obſecro, oro, ploro, atque imploro fidem.

non leviſſima de re, ut queritur ille,

Fieri in civitate facinora capitalia:
Ab amico amante argentum accipere meretrix non vult:

ſed ut adſint, cognoſcant, animadvertant, quid 14
de religione, pietate, ſanctitate, cæremoniis,
fide, jurejurando; quid de templis, delubris,
ſacrificiisque ſolemnibus; quid de ipſis au-
ſpiciis, quibus nos præſumus, exiſtimandum
ſit. Hæc enim omnia ad hanc de diis immor-
talibus quæſtionem referenda ſunt. Profecto
eos ipſos, qui ſe aliquid certi habere arbitran-
tur, addubitare coget doctiſſimorum homi-
num de maxima re tanta diſſenſio. Quod cum 15
ſæpe alias, tum maxime animadverti, cum
apud C. Cottam, familiarem meum, accurate
ſane & diligenter de diis immortalibus diſpu-
tatum ſit. Nam, cum feriis Latinis ad eum,
ipſius rogatu arceſſituque veniſſem, offendi
eum ſedentem in exhedra, & cum C. Vellejo
ſenatore diſputantem: ad quem tum Epicurei
primas ex noſtris hominibus deferebant. Ade-
rat etiam Q. Lucilius Balbus, qui tantos pro-
greſſus habebat in Stoicis, ut cum excellenti-
bus in eo genere Græcis compararetur. Tum,
ut me Cotta vidit, Peropportune, inquit, ve-
nis: oritur enim mihi magna de re altercatio
cum Vellejo; cui, pro tuo ſtudio, non eſt alie-
num te intereſſe. Atqui mihi quoque videor, 7
inquam, veniſſe, ut dicis, opportune. tres 16
enim trium diſciplinarum principes conveni-

ſtis. M. Piſo ſi adeſſet, nullius philoſophiæ, earum quidem, quæ in honore ſunt, vacaret locus. Tum Cotta, Si, inquit, liber Antiochi noſtri, qui ab eo nuper ad hunc Balbum miſſus eſt, vera loquitur; nihil eſt, quod Piſonem, familiarem tuum, deſideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis diſcrepare: quo de libro velim ſcire, Balbe, quid ſentias. Egone? inquit ille: miror, Antiochum, hominem in primis acutum, non vidiſſe, intereſſe plurimum inter Stoicos, qui honeſta a commodis non nomine, ſed genere toto disjungerent, & Peripateticos, qui honeſta commiſcerent cum commodis, ut ea inter ſe magnitudine & quaſi gradibus, non genere differrent. Hæc enim eſt non verborum parva, ſed rerum permagna diſſenſio. Verum hæc alias: nunc quod cœpi-
17 mus, ſi videtur. Mihi vero, inquit Cotta, videtur. Sed ut hic, qui intervenit, me intuens, ne ignoret, quæ res agatur, de natura agebamus deorum; quæ cum mihi videretur perobſcura, ut ſemper videri ſolet, Epicuri ex Vellejo ſciſcitabar ſententiam. Quamobrem, inquit, Vellei, niſi moleſtum eſt, repete quæ coeperas. Repetam vero; quamquam non mihi, ſed tibi hic venit adjutor: ambo enim, in-

quit arridens, ab eodem Philone nihil ſcire didiciſtis. Tum ego, Quid didicerimus, Cotta viderit: tu autem nolo exiſtimes, me adjutorem huic veniſſe, ſed auditorem, & quidem æquum, libero judicio, nulla ejusmodi adſtrictum neceſſitate, ut mihi, velim, nolim, ſit certa quædam tuenda ſententia.

Tum Vellejus, fidenter ſane, ut ſolent iſti, 8
nihil tam verens, quam ne dubitare aliqua de 18
re videretur, tanquam modo ex deorum con-
cilio, & ex Epicuri intermundiis deſcendiſ-
ſet: Audite, inquit, non futiles commenti-
tiasque ſententias, non opificem ædificato-
remque mundi Platonis de Timæo deum; nec
anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν, quam La-
tine licet *providentiam* dicere; neque vero
mundum ipſum, animo & ſenſibus præditum,
rotundum, ardentem, volubilem deum; por-
tenta & miracula non diſſerentium philoſo-
phorum, ſed ſomniantium. Quibus enim ocu-
lis animi intueri potuit veſter Plato fabricam 19
illam tanti operis, qua conſtrui a deo, atque
ædificari mundum facit? quæ molitio? quæ
ferramenta? qui vectes? quæ machinæ? qui
miniſtri tanti muneris fuerunt? quemadmo-
dum autem obedire & parere voluntati ar-
chitecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? Un-

de vero ortæ illæ quinque formæ, ex quibus reliqua formantur, apte cadentes ad animum efficiendum, pariendosque ſenſus? Longum eſt omnia: quæ talia ſunt, ut optata magis,
20 quam inventa videantur. Sed illa palmaris quidem, quod, qui non modo natum mundum introduxerit, ſed etiam manu pæne factum, is eum dixerit fore ſempiternum. Hunc cenſes primis, ut dicitur, labris guſtaſſe phyſiologiam, qui quidquam, quod ortum ſit, putet æternum eſſe poſſe? quæ eſt enim coagmentatio non diſſolubilis? aut quid eſt, cujus principium aliquod ſit, nihil ſit extremum? Pronoea vero ſi veſtra eſt, Lucili, eadem; requiro, quæ paulo ante, miniſtros, machinas, omnem totius operis deſignationem atque apparatum: ſin alia eſt, cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus deus, ſempiternum.
9 Ab utroque autem ſciſcitor,
21 cur mundi ædificatores repente exſtiterint; innumerabilia ſecula dormierint. Non enim ſi mundus nullus erat, ſecula non erant. Secula nunc dico, non ea, quæ dierum noctiumque numero annuis curſibus conficiuntur: nam fateor, ea ſine mundi converſione effici non potuiſſe. Sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum cir-

cum-

circumſcriptio metiebatur: ſpatio tamen, qualis ea fuerit, intelligi non poteſt; quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cum tempus eſſet. Iſto igitur 22
tam immenſo ſpatio quæro, Balbe, cur Pronoea veſtra ceſſaverit. Laboremne fugiebat? at iſte nec attingit deum, nec erat ullus, cum omnes naturæ numini divino, cœlum, ignes, terræ, maria parerent. Quid autem erat, quod concupiſceret deus mundum ſignis & luminibus, tanquam ædilis, ornare? ſi, ut [deus] ipſe melius habitaret; antea videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurguſtio, habitaverat: poſt autem varietatene eum delectari putamus, qua cœlum & terras exornatas videmus? quæ iſta poteſt eſſe oblectatio deo? quæ ſi eſſet, non ea tamdiu carere potuiſſet. An hæc, ut fere dicitis, hominum 23
cauſa a deo conſtituta ſunt? Sapientumne? propter paucos ergo tanta eſt facta rerum molitio. An ſtultorum? at primum cauſa non fuit, cur de improbis bene mereretur; deinde quid eſt aſſecutus, cum omnes ſtulti ſint ſine dubio miſerrimi; maxime quod ſtulti ſunt: miſerius enim ſtultitia quid poſſumus dicere? deinde, quod ita multa ſunt incommoda in vita, ut ea ſapientes commodorum compenſa-

tione leniant, ſtulti nec vitare venientia poſſunt, nec ferre præſentia. Qui vero mundum ipſum animantem ſapientemque eſſe dixerunt, nullo modo viderunt animi naturam intelligentis, in quam figuram cadere poſſet: de
24 quo dicam equidem paulo poſt. Nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum, rotundum eſſe velint, quod ea forma ullam neget eſſe pulchriorem Plato. At mihi vel cylindri, vel quadrati, vel coni, vel pyramidis videtur eſſe formoſior. Quæ vero tribuitur vita iſti rotundo deo? nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem poſſit; in qua non video, ubinam mens conſtans & vita beata poſſit inſiſtere. quodque in noſtro corpore ſi minima ex parte ſignificetur, moleſtum ſit; cur hoc idem non habeatur moleſtum in deo? Terra enim profecto, quoniam pars mundi eſt, pars eſt etiam dei. Atqui terræ maximas regiones inhabitabiles atque incultas videmus, quod pars earum appulſu ſolis exarſerit; pars obriguerit nive pruinaque, longinquo ſolis abſceſſu: quæ, ſi mundus eſt deus, quoniam partes mundi ſunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda ſunt.

Atque hæc quidem veſtra, Lucili. Qualia 25
vero alia ſint, ab ultimo repetam ſuperiorum.
Thales enim Mileſius, qui primus de talibus
rebus quæſivit, aquam dixit eſſe initium rerum: deum autem eam mentem, quæ ex aqua
cuncta fingeret. Si dii poſſunt eſſe ſine ſenſu
& motu, cur aquæ adjunxit, ſi ipſa mens conſtare poteſt vacans corpore? Anaximandri
autem opinio eſt, nativos eſſe deos, longis intervallis orientes, occidentesque, eosque innumerabiles eſſe mundos. Sed nos deum, niſi
ſempiternum, intelligere qui poſſumus? Poſt 26
Anaximenes aëra deum ſtatuit, eumque gigni,
eſſeque immenſum, & infinitum, & ſemper
in motu: quaſi aut aër ſine ulla forma deus
eſſe poſſit, cum præſertim deum non modo aliqua, ſed pulcherrima ſpecie eſſe deceat; aut
non omne, quod ortum ſit, mortalitas conſequatur.
11 Inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene diſciplinam, primus omnium rerum
deſcriptionem & modum, mentis infinitæ vi
ac ratione deſignari, & confici voluit: in quo
non vidit, neque motum ſenſui junctum &
continentem, in infinito ullum eſſe poſſe; neque ſenſum omnino, quo non ipſa natura pulſa ſentiret. Deinde ſi mentem iſtam quaſi animal aliquod eſſe voluit, erit aliquid interius,

ex quo illud animal nominetur. Quid autem
interius mente? cingatur igitur corpore ex-
27 terno. Quod quoniam non placet, aperta ſim-
plexque mens, nulla re adjuncta, qua ſentire
poſſit, fugere intelligentiæ noſtræ vim & no-
tionem videtur. Crotoniates autem Alcmæo,
qui ſoli & lunæ, reliquisque ſideribus, animo-
que præterea divinitatem dedit, non ſenſit, ſe-
ſe mortalibus rebus immortalitatem dare. Nam
Pythagoras, qui cenſuit, animum eſſe per na-
turam rerum omnem intentum & commean-
tem, ex quo noſtri animi carperentur, non vi-
dit, diſtractione humanorum animorum diſ-
cerpi & lacerari deum: & cum miſeri animi
eſſent, quod plerisque contingeret, tum dei
partem eſſe miſeram; quod fieri non poteſt.
28 Cur autem quidquam ignoraret animus ho-
minis, ſi eſſet deus? quomodo porro deus iſte,
ſi nihil eſſet niſi animus, aut infixus, aut in-
fuſus eſſet in mundo? Tum Xenophanes, qui
mente adjuncta, omne præterea, quod eſſet
infinitum, deum voluit eſſe, de ipſa mente item
reprehenditur, ut ceteri; de infinitate autem
vehementius, in qua nihil neque ſentiens, ne-
que conjunctum poteſt eſſe. Nam Parmenides
commentitium quiddam coronæ ſimilitudine
efficit: *Stephanen* appellat, continentem ar-

dore lucis orbem, qui cingit cœlum; quem
appellat deum; in quo neque figuram divi-
nam, neque ſenſum quisquam ſuſpicari poteſt.
Multa ejusdem monſtra; quippe qui bellum,
qui diſcordiam, qui cupiditatem, ceteraque
generis ejusdem ad deum revocat; quæ vel
morbo, vel ſomno, vel oblivione, vel vetuſta-
te delentur: eademque de ſideribus; quæ re-
prehenſa jam in alio loco, in hoc omittantur.
Empedocles autem, multa alia peccans, in deo- 12
rum opinione turpiſſime labitur: quatuor 29
enim naturas, ex quibus omnia conſtare vult,
divinas eſſe cenſet; quas & naſci, & exſtin-
gui perſpicuum eſt, & ſenſu omni carere. Nec
vero Protagoras, qui ſeſe negat omnino de diis
habere quod liqueat, ſint, non ſint, qualesve
ſint, quidquam videtur de natura deorum ſuſ-
picari. Quid Democritus, qui tum imagines,
earumque circuitus in deorum numero refert;
tum illam naturam, quæ imagines fundat, ac
mittat; tum ſcientiam intelligentiamque no-
ſtram; nonne in maximo errore verſatur? cum
idem omnino, quia nihil ſemper ſuo ſtatu ma-
neat, neget eſſe quidquam ſempiternum; non-
ne deum omnino ita tollit, ut nullam opinio-
nem ejus reliquam faciat? Quid aër, quo
Diogenes Apolloniates utitur deo, quem ſen-

ſum habere poteſt, aut quam formam dei?
30 Jam de Platonis inconſtantia longum eſt di-
cere; qui in Timæo, partem hujus mundi no-
minari neget poſſe; in Legum autem libris,
quid ſit omnino deus, anquiri oportere non
cenſeat. Quod vero ſine corpore ullo deum
vult eſſe, ut Græci dicunt, ἀσώματον; id qua-
le eſſe poſſit, intelligi non poteſt. Careat enim
ſenſu neceſſe eſt, careat etiam prudentia, ca-
reat voluntate: quæ omnia una cum deorum
notione comprehendimus. Idem & in Timæo
dicit & in Legibus, & mundum deum eſſe, &
cœlum, & aſtra, & terram, & animos, & eos,
quos majorum inſtitutis accepimus: quæ &
per ſe ſunt falſa perſpicue, & inter ſeſe vehe-
31 menter repugnantia. Atque etiam Xenophon
paucioribus verbis eadem fere peccat. Facit
enim in iis, quæ a Socrate dicta retulit, Socra-
tem diſputantem, formam dei quæri non opor-
tere; eundemque & ſolem, & animum deum
dicere; & modo unum, tum autem plures
deos: quæ ſunt iisdem in erratis fere, qui-
13 bus ea, quæ de Platone diximus. Atque etiam
32 Antiſthenes in eo libro, qui Phyſicus inſcribi-
tur, populares deos multos, naturalem unum
eſſe dicens, tollit vim & naturam deorum. Nec
multo ſecus Speuſippus, Platonem avuncu-

lum ſubſequens, & vim quandam dicens, qua omnia regantur, eamque animalem, evellere ex animis conatur cognitionem deorum. Ariſtoteles quoque in tertio de Philoſophia libro multa turbat, a magiſtro Platone non diſſentiens. Modo enim menti tribuit omnem divinitatem; modo mundum ipſum deum dicit eſſe; modo quendam alium præficit mundo, eique eas partes tribuit, ut replicatione quadam mundi motum regat, atque tueatur: tum cœli ardorem deum dicit eſſe, non intelligens, cœlum mundi eſſe partem, quem alio loco ipſe deſignarit deum. Quomodo autem cœli divinus ille ſenſus in celeritate tanta conſervari poteſt? ubi deinde illi tot dii, ſi numeramus etiam cœlum deum? Cum autem ſine corpore idem vult eſſe deum, omni illum ſenſu privat, etiam prudentia. Quo porro modo mundum movere carens corpore; aut quomodo ſemper ſe movens, eſſe quietus & beatus poteſt? Nec vero ejus condiſcipulus Xenocrates in hoc genere prudentior; in cujus libris, qui ſunt de Natura deorum, nulla ſpecies divina deſcribitur. Deos enim octo eſſe dicit: quinque eos, qui in ſtellis vagis nominantur: unum, qui ex omnibus ſideribus, quæ infixa cœlo ſunt, ex diſperſis quaſi membris ſimplex ſit pu-

33 (beside "Ari-"), 34 (beside "Xenocrates")

tandus deus: ſeptimum, Solem adjungit: octa-
vamque, Lunam: qui quo ſenſu beati eſſe poſ-
ſint, intelligi non poteſt. Ex eadem Platonis
ſchola Ponticus Heraclides puerilibus fabulis
referſit libros: & tamen modo mundum, tum
mentem divinam eſſe putat: errantibus etiam
ſtellis divinitatem tribuit, ſenſuque deum pri-
vat, & ejus formam mutabilem eſſe vult: eo-
demque in libro rurſus terram & cœlum re-
35 fert in deos. Nec vero Theophraſti incon-
ſtantia ferenda eſt. modo enim menti divinum
tribuit principatum; modo cœlo; tum autem
ſignis, ſideribusque cœleſtibus. Nec audien-
dus ejus auditor Strato, is, qui Phyſicus ap-
pellatur; qui omnem vim divinam in natura
ſitam eſſe cenſet, quæ cauſas gignendi, au-
gendi, minuendi habeat, ſed careat omni ſen-
14 ſu & figura. Zeno autem (ut jam ad veſtros,
36 Balbe, veniam) naturalem legem, divinam eſ-
ſe cenſet, eamque vim obtinere recta impe-
rantem, prohibentemque contraria; quam le-
gem quomodo efficiat animantem, intelligere
non poſſumus. Deum autem animantem cer-
te volumus eſſe. Atque hic idem alio loco æ-
thera deum dicit, ſi intelligi poteſt nihil ſen-
tiens deus, qui nunquam nobis occurrit ne-
que in precibus, neque in optatis, neque in

votis. Aliis autem libris rationem quandam,
per omnem naturam rerum pertinentem, vi
divina eſſe affectam putat. Idem aſtris hoc
idem tribuit, tum annis, menſibus, annorum-
que mutationibus. Cum vero Heſiodi Theo-
goniam interpretatur, tollit omnino inſitas
præceptasque cognitiones deorum. Neque
enim Jovem, neque Junonem, neque Veſtam,
neque quemquam, qui ita appelletur, in deo-
rum habet numero; ſed rebus inanimis at-
que mutis, per quandam ſignificationem hæc
docet tributa nomina. Cujus diſcipuli Ariſto- 37
nis non minus magno in errore ſententia eſt;
qui neque formam dei intelligi poſſe cenſeat,
neque in diis ſenſum eſſe dicat; dubitetque
omnino, deus animans, necne ſit. Cleanthes
autem, qui Zenonem audivit una cum eo, quem
proxime nominavi, tum ipſum mundum deum
dicit eſſe; tum totius naturæ menti atque
animo tribuit hoc nomen; tum ultimum, &
altiſſimum, atque undique circumfuſum, &
extremum omnia cingentem atque comple-
xum ardorem, qui æther nominetur, certiſſi-
mum deum judicat. Idemque, quaſi delirans,
in iis libris, quos ſcripſi contra voluptatem,
tum fingit formam quandam & ſpeciem deo-
rum, tum divinitatem omnem tribuit aſtris,

tum nihil ratione cenſet eſſe divinius. Ita ſi
ut deus ille, quem mente noſcimus, atque i
animi notione, tanquam in veſtigio, volum
reponere, nusquam prorſus appareat. At Per-
38 ſæus, ejusdem Zenonis auditor, eos dicit eſſe
habitos deos, a quibus magna utilitas ad vi-
tæ cultum eſſet inventa; ipſasque res utiles
& ſalutares, deorum eſſe vocabulis nuncupa-
tas: ut ne hoc quidem diceret, illa invent
eſſe deorum, ſed ipſa divina. Quo quid ab-
ſurdius, quam aut res ſordidas atque defor-
mes deorum honore afficere, aut homines jam
morte deletos, reponere in deos, quorum om-
39 nis cultus eſſet futurus in luctu? Jam vero
Chryſippus, qui Stoicorum ſomniorum vafer-
rimus habetur interpres, magnam turbam con-
gregat ignotorum deorum, atque ita ignoto-
rum, ut eos ne conjectura quidem informare
poſſimus, cum mens noſtra quidvis videatur
cogitatione poſſe depingere. Ait enim, vim
divinam in ratione eſſe poſitam & univerſæ
naturæ animo atque mente: ipſumque mun-
dum deum dicit eſſe, & ejus animi fuſionem
40 univerſam: tum ejus ipſius principatum, qui
in mente & ratione verſetur, communemque
rerum naturam univerſam atque omnia con-
tinentem; tum fatalem vim, & neceſſitatem

rum futurarum: ignem præterea, & eum,
em antea dixi, æthera: tum ea, quæ na-
ra fluerent atque manarent, ut & aquam,
terram, & aëra; ſolem, lunam, ſidera, uni-
rſitatemque rerum, qua omnia contineren-
r; atque homines etiam eos, qui immorta-
atem eſſent conſecuti. Idemque diſputat, 40
thera eſſe eum, quem homines Jovem ap-
llarent; quique aër per maria manaret, eum
ſe Neptunum; terramque eam eſſe, quæ Ce-
s diceretur: ſimilique ratione perſequitur
cabula reliquorum deorum. Idemque etiam
gis perpetuæ & æternæ vim, quæ quaſi dux
tæ & magiſtra officiorum ſit, Jovem dicit
ſe, eandemque fatalem neceſſitatem appel-
t, ſempiternam rerum futurarum veritatem;
uorum nihil tale eſt, ut in eo vis divina in-
ſſe videatur. Et hæc quidem in primo libro 41
e natura deorum: in ſecundo autem vult
rphei, Muſæi, Heſiodi, Homerique fabellas
ccommodare ad ea, quæ ipſe primo libro de
iis immortalibus dixerit; ut etiam veterri-
ni poetæ, qui hæc ne ſuſpicati quidem ſint,
ſtoici fuiſſe videantur. Quem Diogenes Ba-
ylonius conſequens in eo libro, qui inſcri-
itur de Minerva, partum Jovis, ortumque vir-
inis ad phyſiologiam traducens, dijungit a fa-
ula.

16 Expoſui fere non philoſophorum judic
42 ſed delirantium ſomnia. Nec enim multo a
ſurdiora ſunt ea, quæ, poetarum vocibus fuſ
ipſa ſuavitate nocuerunt; qui & ira inflam
matos, & libidine furentes induxerunt deos
feceruntque, ut eorum bella, pugnas, prœlia
vulnera videremus; odia præterea, diſſidi
diſcordias, ortus, interitus, querelas, lamen
tationes, effuſas in omni intemperantia libi
dines, adulteria, vincula, cum humano ge
nere concubitus, mortaleſque ex immortal
43 procreatos. Cum poetarum autem errore con
jungere licet portenta magorum, Aegyptio
rumque in eodem genere dementiam; tum
etiam vulgi opiniones, quæ in maxima incon
ſtantia, veritatis ignoratione, verſantur. E
qui conſideret, quam inconſulte ac temere di
cantur, venerari Epicurum, & in eorum ip
ſorum numero, de quibus hæc quæſtio eſt, ha
bere debeat. Solus enim vidit, primum eſſe
deos, quod in omnium animis eorum notio
nem impreſſiſſet ipſa natura. Quæ eſt enim
gens, aut quod genus hominum, quod non
habeat ſine doctrina anticipationem quandam
deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus,
id eſt, anteceptam animo rei quandam infor
mationem, ſine qua nec intelligi quidquam,

ſe quæri, nec diſputari poteſt. Cujus ratio-
s vim atque utilitatem ex illo cœleſti Epi-
uri, *de regula & judicio*, volumine accepi-
us. Quod igitur fundamentum hujus quæ-
ionis eſt, id præclare jactum videtis. Cum 17
nim non inſtituto aliquo, aut more, aut le- 44
e ſit opinio conſtituta, maneatque ad unum
mnium firma conſenſio; intelligi neceſſe eſt,
ſſe deos, quoniam inſitas eorum, vel potius
nnatas cognitiones habemus. De quo autem
omnium natura conſentit, id verum eſſe ne-
eſſe eſt. Eſſe igitur deos confitendum eſt.
Quod quoniam fere conſtat inter omnes non
philoſophos ſolum, ſed etiam indoctos; fatea-
mur, conſtare illud etiam, hanc nos habere
ſive anticipationem, ut ante dixi, ſive præno-
tionem deorum. Sunt enim rebus novis nova
ponenda nomina, ut Epicurus ipſe πρόληψιν
appellavit, quam antea nemo eo verbo nomi-
narat. Hanc igitur habemus, ut deos beatos 45
& immortales putemus. Quæ enim nobis na-
natura informationem deorum ipſorum dedit,
eadem inſculpſit in mentibus, ut eos æternos
& beatos haberemus. Quod ſi ita eſt, vere ex-
poſita illa ſententia eſt ab Epicuro, *Quod æ-
ternum beatumque ſit, id nec habere ipſum ne-
gotii quidquam, nec exhibere alteri, itaque ne-*

que ira, neque gratia teneri, quod, quae tali
eſſent, imbecilla eſſent omnia. Si nihil alii
quæreremus, niſi ut deos pie coleremus, &
ut ſuperſtitione liberaremur, ſatis erat dictum
nam & præſtans deorum natura, hominum
pietate coleretur, cum & æterna eſſet, & bea
tiſſima. habet enim venerationem juſtam quid
quid excellit: & metus omnis a vi atque ira
deorum pulſus eſſet. Intelligitur enim, a bea
ta immortalique natura & iram & gratiam ſe
gregari; quibus remotis, nullos a ſuperis im
pendere metus. Sed ad hanc confirmandam
opinionem anquirit animus & formam, & vi
tam, & actionem mentis, atque agitationem
in deo.

18 Ac de forma quidem partim natura nos
46 admonet, partim ratio docet. nam a natura ha
bemus omnes omnium gentium ſpeciem nul
lam aliam, niſi humanam, deorum. quæ enim
alia forma occurrit unquam aut vigilanti cui
quam, aut dormienti? Sed, ne omnia revo
vocentur ad primas notiones, ratio hoc idem
47 ipſa declarat. Nam cum præſtantiſſimam na
turam, vel quia beata eſt, vel quia ſempiter
na, convenire videatur eandem eſſe pulcher
rimam; quæ compoſitio membrorum, quæ
conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ

pecies, humana poteſt eſſe pulchrior? vos
uidem, Lucili, ſoletis (nam Cotta meus mo-
o hoc, modo illud) cum artificium effingitis,
bricamque divinam, quam ſint omnia in ho-
inis figura non modo ad uſum, verum etiam
d venuſtatem apta, deſcribere. Quod ſi om- 48
ium animantium formam vincit hominis fi-
ura, deus autem animans eſt; ea figura pro-
ecto eſt, quæ pulcherrima ſit omnium: quo-
iamque deos beatiſſimos eſſe conſtat, beatus
utem eſſe ſine virtute nemo poteſt, nec vir-
us ſine ratione conſtare, nec ratio usquam
neſſe, niſi in hominis figura; hominis eſſe ſpe-
ie deos confitendum eſt. Nec tamen ea ſpe- 49
cies corpus eſt, ſed quaſi corpus: nec habet
ſanguinem, ſed quaſi-ſanguinem. Hæc quam-
quam & inventa ſunt acutius, & dicta ſubti-
lius ab Epicuro, quam ut quivis ea poſſit agno-
ſcere; tamen fretus intelligentia veſtra diſſe-
ro brevius, quam cauſa deſiderat. Epicurus
autem, qui res occultas & penitus abditas non
modo viderat animo, ſed etiam ſic tractat, ut
manu; docet eam eſſe vim & naturam deo-
rum, ut primum non ſenſu, ſed mente cerna-
tur: nec ſoliditate quadam, nec ad numerum,
ut ea, quæ ille propter firmitatem στερέμνια ap-
pellat, ſed imaginibus, ſimilitudine & tranſi-

tione perceptis: cum infinita ſimillimarum
imaginum ſpecies ex innumerabilibus indivi-
duis exiſtat, & ad deos affluat, cum maximis
voluptatibus in eas imagines mentem inten-
tam infixamque noſtram, intelligentiam ca-
19 pere, quae ſit & beata natura, & aeterna. Sum-
50 ma vero vis infinitatis, & magna, ac diligenti
contemplatione digniſſima eſt; in qua intel-
ligi neceſſe eſt, eam eſſe naturam, ut omnia
omnibus paribus paria reſpondeant. hanc *ἰσο-
νομίαν* appellat Epicurus, id eſt, aequabilem
tributionem. Ex hac igitur illud efficitur, ſi
mortalium tanta multitudo ſit, eſſe immorta-
lium non minorem; &, ſi, quae interminant,
innumerabilia ſint, etiam ea, quae conſervent,
51 infinita eſſe debere. Et quaerere a nobis, Bal-
be, ſoletis, quae vita deorum ſit, quaeque ab
iis degatur aetas. Ea videlicet, qua nihil bea-
tius, nihil omnibus bonis affluentius cogitari
poteſt. Nihil enim agit: nullis occupationibus
eſt implicatus: nulla opera molitur: ſua ſa-
pientia & virtute gaudet: habet exploratum,
fore ſe ſemper cum in maximis, tum in aeter-
20 nis voluptatibus. Hunc deum rite beatum di-
52 xerimus; veſtrum vero laborioſiſſimum. Sive
enim ipſe mundus deus eſt, quid poteſt eſſe
minus quietum, quam nullo puncto temporis

in-

intermiſſio verſari circum axem cœli admirabili celeritate? Niſi quietum autem, nihil beatum eſt. Sive in ipſo mundo deus ineſt aliquis, qui regat, qui gubernet, qui curſus aſtrorum, mutationes temporum, rerum viciſſitudines ordinesque conſervet, terras & maria contemplans, hominum commoda vitasque tueatur; næ ille eſt implicatus moleſtis negotiis & operoſis. Nos autem beatam 53
vitam in animi ſecuritate, & in omnium vacatione munerum ponimus. Docuit enim nos idem, qui cetera, natura effectum eſſe mundum; nihil opus fuiſſe fabrica; tamque eam rem eſſe facilem, quam vos effici negatis ſine divina poſſe ſollertia, ut innumerabiles natura mundos effectura ſit, efficiat, effecerit. Quod quia quemadmodum natura efficere ſine aliqua mente poſſit, non videtis; ut tragici poetæ, cum explicare argumenti exitum non poſſunt, confugitis ad deum. Cujus operam profecto non deſideraretis, ſi 54
immenſam & interminatam in omnes partes magnitudinem regionum videretis; in quam ſe injiciens animus & intendens, ita late longeque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi videat, in qua poſſit inſiſtere. In hac igitur immenſitate latitudinum, longitudinum,

altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum; quæ, interjecto inani, cohæreſcunt tamen inter ſe, & aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ atque figuræ; quas vos effici poſſe ſine follibus & incudibus non putatis. Itaque impoſuiſtis in cervicibus noſtris ſempiternum dominum, quem dies & noctes
55 timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem, & animadvertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum, & plenum negotii deum? Hinc vobis exſtitit primum illa fatalis neceſſitas, quam εἱμαρμένην dicitis; ut, quidquid accidat, id ex æterna veritate, cauſarumque continuatione fluxiſſe dicatis. Quanti autem hæc philoſophia æſtimanda eſt, cui, tanquam aniculis, & iis quidem indoctis, fato fieri videantur omnia? Sequitur μαντικὴ veſtra, quæ Latine divinatio dicitur; qua tanta imbueremur ſuperſti-
56 tione, ſi vos audire vellemus, ut haruſpices, augures, harioli, vates & conjectores nobis eſſent colendi. His terroribus ab Epicuro ſoluti, & in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec ſibi fingere ullam moleſtiam, nec alteri quærere; & pie ſanctéque colimus naturam excellentem atque præſtantem. Sed elatus ſtudio, vereor, ne lon-

gior fuerim. Erat autem difficile, rem tan-
tam tamque præclaram, inchoatam relinquere;
quamquam non tam dicendi ratio mihi haben-
da fuit, quam audiendi.

Tum Cotta comiter, ut ſolebat, Atqui, in- 21
quit, Vellei, niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſa- 57
ne ex me quidem audire potuiſſes. Mihi enim
non tam facile in mentem venire ſolet, quare
verum ſit aliquid, quam quare falſum; idque
cum ſæpe, tum, cum te audirem paulo ante,
contigit. Roges me, qualem deorum naturam
eſſe dicam: nihil fortaſſe reſpondeam. Quæ-
ras, putemne talem eſſe, qualis modo a te ſit
expoſita: nihil dicam mihi videri minus. Sed
antequam aggrediar ad ea, quæ a te diſputa-
ta ſunt, de te ipſo dicam quid ſentiam. Sæpe 58
enim de L. Craſſo, familiare illo tuo, videor
audiſſe, cum te togatis omnibus ſine dubio
anteferret, & paucos tecum Epicureos e Græ-
cia compararet. Sed, quod ab eo te mirifice
diligi intelligebam, arbitrabar illum propter
benevolentiam id uberius dicere. Ego autem,
etſi vereor laudare præſentem, judico tamen,
de re obſcura atque difficillima a te dictum
eſſe dilucide, neque ſententiis ſolum copioſe,
ſed verbis etiam ornatius, quam ſolent veſtri. 59
Zenonem, quem Philo noſter coryphæum ap-

pellare Epicureorum ſolebat, cum Athenis
eſſem, audiebam frequenter, & quidem ipſo
auctore Philone; credo, ut facilius judica-
rem, quam illa bene refellerentur, cum a prin-
cipe Epicureorum, accepiſſem, quemadmodum
dicerentur. Non igitur ille, ut plerique; ſed
iſto modo, ut tu, diſtincte, graviter, ornate.
Sed quod in illo mihi uſu ſæpe venit, idem
modo, cum te audirem, accidebat, ut mole-
ſte ferrem, tantum ingenium (bona venia me
audies) in tam leves, ne dicam in tam ine-
60 ptas, ſententias incidiſſe. Nec ego nunc ipſe
aliquid afferam melius: ut enim modo dixi,
omnibus fere in rebus, & maxime in phyſi-
cis, quid non ſit, citius, quam quid ſit, dixe-
22 rim. Roges me, quid, aut quale ſit deus; au-
ctore utar Simonide; de quo cum quæſiviſ-
ſet hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi ſibi
unum diem poſtulavit: cum idem ex eo poſt-
ridie quæreret, biduum petivit: cum ſæ-
pius duplicaret numerum dierum, admirans-
que Hiero requireret, cur ita faceret: Quia,
quanto, inquit, diutius conſidero, tanto mihi
res videtur obſcurior. Sed Simonidem arbi-
tror (non enim poeta ſolum ſuavis, verum
etiam cetera quam doctus ſapiensque tradi-
tur) quia multa venirent in mentem acuta

atque ſubtilia, dubitantem, quid eorum eſſet
veriſſimum, deſperaſſe omnem veritatem. Epi- 61
curus vero tuus (nam cum illo malo diſſerere,
quam tecum) quid dicit, quod non modo phi-
loſophia dignum ſit, ſed mediocri prudentia?

Quæritur primum in ea quæſtione, quæ
eſt de natura deorum, ſintne dii, necne ſint.
Difficile eſt negare: credo, ſi in concione quæ-
ratur; ſed in hujusmodi ſermone, & in con-
ſeſſu, facillimum. Itaque ego ipſe pontifex,
qui cæremonias religionesque publicas ſan-
ctiſſime tuendas arbitror, is hoc, quod pri-
mum eſt, eſſe deos, perſuaderi mihi non opi-
nione ſolum, ſed etiam ad veritatem plane
velim. Multa enim occurrunt, quæ contur-
bent, ut interdum nulli eſſe videantur. Sed 62
vide, quam tecum agam liberaliter. Quæ com-
munia ſunt vobis cum ceteris philoſophis, non
attingam, ut hoc ipſum: placet enim omni-
bus fere, mihique ipſi in primis, deos eſſe:
itaque non pugno. Rationem tamen eam, quæ
a te affertur, non ſatis firmam puto. Quod
enim omnium gentium generumque homini- 23
bus ita videretur, id ſatis magnum eſſe argu-
mentum dixiſti, cur eſſe deos confiteremur.
quod cum leve per ſe, tum etiam falſum eſt.
Primum enim unde notæ tibi ſunt opiniones

nationum? equidem arbitror, multas eſſe gentes ſic immanitate efferatas, ut apud eas nul-
63 la ſuſpicio deorum ſit. Quid? Diagoras, atheos qui dictus eſt, poſteaque Theodorus, nonne aperte deorum naturam ſuſtulerunt? nam Abderites quidem Protagoras, cujus a te modo mentio facta eſt, ſophiſtes temporibus illis vel maximus, cum in principio libri ſui ſic poſuiſſet, *De diis neque ut ſint, neque ut non ſint, habeo dicere*, Athenienſium juſſu urbe atque agro eſt exterminatus, librique ejus in concione combuſti. Ex quo equidem exiſtimo, tardiores ad hanc ſententiam profitendam multos eſſe factos, quippe cum pœnam ne dubitatio quidem effugere potuiſſet. Quid de ſacrilegis, quid de impiis, perjuriſque dicemus?

--- *Tubulus ſi Lucius unquam,*

Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius, ---

64 ut ait Lucilius, putaſſet eſſe deos, tam perjurus, aut tam impurus fuiſſet? Non eſt igitur tam explorata iſta ratio ad id, quod vultis, confirmandum, quam videtur. Sed quia commune eſt hoc argumentum aliorum etiam philoſophorum, omittam hoc tempore: ad veſtra propria venire malo.

65 Concedo eſſe deos: doce me igitur, unde ſint, ubi ſint, quales ſint corpore, animo, vita.

hæc enim ſcire deſidero. Abuteris ad omnia
atomorum regno & licentia: hinc, quodcun-
que in ſolum venit, ut dicitur, effingis atque
efficis. quæ primum nullæ ſunt. Nihil eſt enim,
quod vacet corpore: corporibus autem om-
nis obſidetur locus: ita nullum inane, nihil
eſſe individuum poteſt. Hæc ego nunc phyſi- 24
corum oracula fundo, vera, an falſa, neſcio; 66
ſed veri tamen ſimiliora, quam veſtra, iſta
enim flagitia Democriti, ſive etiam ante Leu-
cippi, eſſe corpuſcula quædam lævia, alia aſpe-
ra, rotunda alia, partim autem angulata, cur-
vata quædam, & quaſi adunca: ex his effe-
ctum eſſe cœlum atque terram, nulla cogente
natura, ſed concurſu quodam fortuito. Hanc
tu opinionem, C. Vellei, uſque ad hanc æta-
tem perduxiſti, priusque te quis de omni vi-
tæ ſtatu, quam de iſta auctoritate dejecerit.
Ante enim judicaſti, Epicureum te eſſe opor-
tere, quam iſta cognoviſti. Ita neceſſe fuit,
aut hæc flagitia concipere animo, aut ſuſce-
ptæ philoſophiæ nomen amittere. Quid enim 67
mereas, ut Epicureus eſſe deſinas? Nihil equi-
dem, inquis, ut rationem vitæ beatæ, verita-
temque deſeram. Iſta igitur eſt veritas? Nam
de vita beata nihil repugno; quam tu ne in
deo quidem eſſe cenſes, niſi plane otio lan-

gueat. Sed ubi eſt veritas? In mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, aliis naſcentibus, aliis cadentibus; an in individuis corpuſculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paulo ante uti cœperam, plura complector. Concedam igitur, ex individuis conſtare omnia. Quid ad rem? deo-
68 rum enim natura quæritur. Sint ſane ex atomis: non igitur æterni. Quod enim ex atomis, id natum aliquando: ſi natum, nulli dii ante, quam nati: & ſi ortus eſt deorum, interitus ſit neceſſe eſt, ut tu paulo ante de Platonis mundo diſputabas. Ubi igitur illud veſtrum *beatum* & *æternum*? quibus duobus verbis ſignificatis deum. Quod cum efficere vultis, in dumeta correpitis. Ita enim dicebas, non corpus eſſe in deo, ſed quaſi corpus; nec
25 ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. Hoc perſæ-
69 pe facitis, ut cum aliquid non veriſimile dicatis, & effugere reprehenſionem velitis, affeｒatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem poſſit; ut ſatius fuerit illud ipſum, de quo ambigebatur, concedere, quam tam impudenter reſiſtere: velut Epicurus, cum videret, ſi atomi ferrentur in locum inferiorem ſuopte,

pondere, nihil fore in noſtra poteſtate, quod eſſet earum motus certus & neceſſarius; invenit, quo modo neceſſitatem effugeret, quod videlicet Democritum fugerat. Ait atomum, cum pondere & gravitate directa deorſum feratur, declinare paululum. Hoc dicere turpius eſt, quam illud, quod vult, non poſſe defendere. Idem facit contra dialecticos; a qui- 70
bus cum traditum ſit, in omnibus disjunctionibus, in quibus, *aut etiam, aut non*, poneretur, alterutrum verum eſſe, pertimuit, ne, ſi conceſſum eſſet hujusmodi aliquid, *Aut vivet cras, aut non vivet Epicurus*, alterutrum fieret neceſſarium: totum hoc, *aut etiam, aut non*, negavit eſſe neceſſarium. Quo quid dici poteſt obtuſius? Urgebat Arceſilas Zenonem, cum ipſe falſa omnia diceret, quæ ſenſibus viderentur; Zeno autem, nonnulla viſa eſſe falſa, non omnia. Timuit Epicurus, ne, ſi unum viſum eſſet falſum, nullum eſſet verum: omnes ſenſus veri nuntios dixit eſſe. Nihil horum, niſi callide: graviorem enim plagam accipiebat, ut leviorem repelleret. Idem fa- 71
cit in natura deorum. Dum individuorum corporum concretionem fugit, ne interitus & diſſipatio conſequatur, negat eſſe corpus deorum, ſed tanquam corpus; nec ſanguinem,

26 ſed tanquam ſanguinem. Mirabile videtur, quod non rideat haruſpex, cum haruſpicem viderit: hoc mirabilius, quod vos inter vos riſum tenere poſſitis. *Non eſt corpus, ſed quaſi corpus.* Hoc intelligerem, quale eſſet, ſi id in ceris fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid ſit quaſi corpus, aut quaſi ſanguis, intelligere non poſſum; nę tu quidem,
72 Vellei: ſed non vis fateri. Iſta enim a vobis quaſi dictata redduntur, quæ Epicurus oſcitans halucinatus eſt, cum quidem gloriaretur, ut videmus in ſcriptis, ſe magiſtrum habuiſſe nullum; quod & non prædicanti tamen facile quidem crederem, ſicut mali ædificii domino glorianti, ſe architectum non habuiſſe. Nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne e puerilibus quidem diſciplinis. Xenocratem audire potuit: quem virum, dii immortales! & ſunt, qui putent audiviſſe: ipſe non vult. credo plus nemini. Pamphilum quendam, Platonis auditorem, ait a ſe Sami auditum. ibi enim adoleſcens habitabat cum patre & fratribus, quod in eam pater ejus Neocles agripeta venerat. Sed, cum agellus eum non ſatis aleret, ut opinor, ludimagiſter fuit. Sed hunc
73 Platonicum mirifice contemnit Epicurus: ita

metuit, ne quid unquam didiciſſe videatur. In
Nauſiphane Democriteò tenetur; quem cum
a ſe non neget auditum, vexat tamen omni-
bus contumeliis. Atqui ſi hæc Democritea
non audiſſet, quid audierat? quid eſt in phy-
ſicis Epicuri non a Democrito? nam etſi
quædam commutavit, ut, quod paulo ante de
inclinatione atomorum dixi; tamen pleraque
dicit eadem, atomos, inane, imagines, infi-
nitatem locorum, innumerabilitatemque mun-
dorum, eorum ortus, interitus, omnia fere,
quibus naturæ ratio continetur. Nunc iſtud 74
quaſi corpus & quaſi ſanguinem, quid intel-
ligis? ego enim ſcire te iſta melius, quam
me, non fateor ſolum, ſed etiam facile pa-
tior. Cum quidem ſemel dicta ſunt, quid eſt,
quod Vellejus intelligere poſſit, Cotta non poſ-
ſit? Itaque corpus quid ſit, ſanguis quid ſit,
intelligo: quaſi corpus, & quaſi ſanguis, quid
ſit, nullo prorſus modo intelligo. Neque tu me
celas, ut Pythagoras ſolebat alienos; nec con-
ſulto dicis occulte, tanquam Heraclitus; ſed,
(quod inter nos liceat) ne tu quidem intel-
ligis. Illud video pugnare te, ſpecies ut quæ- 27
dam ſit deorum, quæ nihil concreti habeat, 75
nihil ſolidi, nihil expreſſi, nihil eminentis, ſit-
que pura, levis, perlucida. Dicemus ergo

idem, quod in Venere Coa: corpus illud non eſt, ſed ſimile corpori: nec ille fuſus & candore mixtus rubor, ſanguis eſt, ſed quædam ſanguinis ſimilitudo: ſic in Epicureo deo non res, ſed ſimilitudines rerum eſſe.

Fac, id, quod ne intelligi quidem poteſt, mihi eſſe perſuaſum: cedo mihi iſtorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas.
76 Non deeſt hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, humanas eſſe formas deorum: primum, quod ita ſit informatum anticipatumque mentibus noſtris, ut homini, cum de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura divina, forma quoque eſſe pulcherrima debeat; nec eſſe humana ullam pulchriorem. Tertiam rationem affertis, quod nulla in alia
77 figura domicilium mentis eſſe poſſit. Primum igitur quidque conſideremus quale ſit: arripere enim mihi videmini, quaſi veſtro jure, rem nullo modo probabilem omnium. Quis tam cæcus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non videret, ſpecies iſtas hominum collatas in deos, aut conſilio quodam ſapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum a vitæ pravitate converterent; aut ſuperſtitione, ut eſſent ſimulacra, quæ venerantes deos ipſos ſe adire crederent? Auxerunt au-

tem hæc eadem poetæ, pictores, opifices. erat enim non facile, agentes aliquid & molientes deos in aliarum formarum imitatione ſervare. Acceſſit etiam iſta opinio fortaſſe, quod homini homine nihil pulchrius videatur. Sed tu hoc, phyſice, non vides, quam blanda conciliatrix, & quaſi ſui ſit lena natura? An putas ullam eſſe terra marique beluam, quæ non ſui generis belua maxime delectetur? quod ni ita eſſet, cur non geſtiret taurus equæ contrectatione, equus vaccæ? An tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre cenſes figuram ſuæ? quid igitur mirum, ſi hoc eodem modo homini natura præſcripſit, ut nihil pulchrius quam hominem putaret, eam eſſe cauſam, cur deos hominum ſimiles
putaremus? Quid cenſes, ſi ratio eſſet in be- 28
luis? non ſuo quaſque generi plurimum tri- 78
buturas fuiſſe? At mehercule ego (dicam enim, ut ſentio) quamvis amem ipſe me, tamen non audeo dicere, pulchriorem eſſe me, quam ille fuerit taurus, qui vexit Europam. Non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus noſtris, ſed de ſpecie, figuraque quæritur. Quod ſi fingere nobis, & jungere formas velimus; qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus invehens beluis, adjun-

ctis humano corpori, nolis eſſe? Difficili in loco verſor: eſt enim vis tanta naturæ, ut homo nemo velit niſi hominis ſimilis eſſe. Et
79 quidem formica formicæ. Sed tamen cujus hominis? quotus enim quisque formoſus eſt? Athenis cum eſſem, e gregibus epheborum vix ſinguli reperiebantur. Video, quid arriſeris; ſed tamen ita res ſe habet. Deinde nobis, qui, concedentibus philoſophis antiquis, adoleſcentulis delectamur, etiam vitia ſæpe jucunda ſunt. Nævus in articulo pueri delectabat Alcæum. at eſt corporis macula, nævus. illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus, hujus collegæ & familiaris noſtri pater, dilexit municipem tuum Roſcium: in quem etiam illud eſt ejus:

Conſtiteram, exorientem auroram forte ſalutans,
Cum ſubito a laeva Roſcius exoritur.
Pace mihi liceat, coeleſtes, dicere veſtra,
Mortalis viſus pulchrior eſſe deo.

29 Huic, deo pulchrior. at erat, ſicut hodie eſt,
80 perverſiſſimis oculis. Quid refert? ſi hoc ipſum ſalſum illi & venuſtum videbatur? Redeo ad deos. ecquos ſi non tam ſtrabones, at pætulos eſſe arbitramur? ecquos nævum habere? ecquos ſilos, flaccos, frontones, capitones, quæ

ſunt in nobis? an omnia emendata in illis? de-
tur id vobis. Num etiam eſt una omnium facies?
nam ſi plures; aliam eſſe alia pulchriorem ne-
ceſſe eſt. Igitur aliquis non pulcherrimus deus.
Si una omnium facies eſt, florere in cœlo Aca-
demiam neceſſe eſt. Si enim nihil inter deum,
& deum differt; nulla eſt apud deos cogni-
tio, nulla perceptio. Quid, ſi etiam, Vellei, 81
falſum illud omnino eſt, nullam aliam nobis
de deo cogitantibus ſpeciem, niſi hominis oc-
currere? tamenne iſta tam abſurda defendes?
nobis fortaſſe ſic occurrit, ut dicis: Jovem,
Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum,
Apollinem, reliquos deos, ea facie novimus,
qua pictores fictoresque voluerunt: neque
ſolum facie, ſed etiam ornatu, ætate, atque
veſtitu. At non Aegyptii, nec Syri, nec fere
cuncta barbaria: firmiores enim videas apud
eos opiniones eſſe de beſtiis quibusdam, quam
apud nos de ſanctiſſimis templis & ſimulacris
deorum. Etenim ſana multa exſpoliata, & ſi- 82
mulacra deorum de locis ſanctiſſimis ablata
videmus a noſtris. At vero ne fando quidem
auditum eſt, crocodilum, aut ibim, aut felem
violatum ab Aegyptio. Quid igitur cenſes?
Apim illum, ſanctum Aegyptiorum bovem,
nonne deum videri Aegyptiis? tam hercle,

quam tibi illam noſtram Soſpitam, quam tu
nunquam ne in ſomnis quidem vides, niſi cum
pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum
calceolis repandis. At non eſt talis Argia, nec
Romana Juno. Ergo alia ſpecies Junonis Ar-
givis, alia Lanuvinis. Et quidem alia nobis
Capitolini, alia Afris Ammonis Jovis. Non
83 pudet igitur phyſicum, id eſt, ſpeculatorem
venatoremque naturæ, ab animis conſuetu-
dine imbutis, petere teſtimonium veritatis?
iſto enim modo dicere licebit, Jovem ſemper
barbatum, Apollinem ſemper imberbem, cæ-
ſios oculos Minervæ, cœruleos eſſe Neptuni.
Et quidem Athenis laudamus Vulcanum eum,
quem fecit Alcamenes: in quo ſtante atque
veſtito leviter apparet claudicatio non defor-
mis. Claudum igitur habebimus deum, quo-
niam de Vulcano ſic accepimus. Age, & his
vocabulis deos eſſe faciamus, quibus a nobis
84 nominantur. At primum quot hominum lin-
guæ, tot nomina deorum. Non enim, ut tu
Vellejus, quocunque veneris, ſic idem in Ita-
lia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hiſpa-
nia. Deinde nominum non magnus numerus,
ne in pontificiis quidem noſtris; deorum au-
tem innumerabilis. An ſine nominibus ſunt?
iſtud quidem ita vobis dicere neceſſe eſt. Quid

enim attinet, cum una facies ſit, plura eſſe
nomina? Quam bellum erat, Vellei, con-
fiteri potius, neſcire, quod neſcires, quam
iſta effutientem nauſeare, atque ipſum tibi diſ-
plicere? An tu mei ſimilem putas eſſe, aut tui
deum? profecto non putas. Quid ergo? ſo-
lem dicam, aut lunam, aut cœlum, deum?
ergo etiam *beatum?* quibus fruentem volu-
ptatibus? & *ſapientem?* qui poteſt eſſe in
ejusmodi trunco ſapientia? Hæc veſtra ſunt. 85
Si igitur nec humano viſu, quod docui; nec
tali aliquo, quod tibi perſuaſum eſt; quid
dubitas negare, deos eſſe? Non audes: ſa-
pienter id quidem; etſi hoc loco non popu-
lum metuis, ſed ipſos deos. Novi ego Epi-
cureos omnia ſigilla numerantes: quamquam
video nonnullis videri, Epicurum, ne in of-
fenſionem Athenienſium caderet, verbis reli-
quiſſe deos, re ſuſtuliſſe. Itaque in illis ſe-
lectis ejus brevibusque ſententiis, quas ap-
pellatis κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prima
ſententia eſt: *Quod beatum & immortale eſt,
id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium.*
In hac ita expoſita ſententia, ſunt qui exiſti- 31
ment, quod ille inſcitia plane loquendi fece-
rit, feciſſe conſulto. De homine minime va-
fro male exiſtimant. Dubium eſt enim, utrum 86

dicat aliquid iſte beatum & immortale, at, ſi quod ſit beatum, id eſſe immortale. Non animadvertunt, hic eum ambigue locutum eſſe: ſed multis aliis locis, & illum, & Metrodorum tam aperte, quam paulo ante te. Ille vero deos eſſe putat; nec quemquam vidi, qui magis ea, quæ timenda eſſe negaret, timeret, mortem dico, & deos: quibus mediocres homines non ita valde moventur. His ille clamat omnium mortalium mentes eſſe perterritas. Tot millia latrocinantur, morte propoſita. Alii omnia, quæ poſſunt, fana compilant. Credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis.

87 Sed, quoniam non audes (jam enim cum ipſo Epicuro loquar) negare eſſe deos; quid eſt, quod te impediat, aut ſolem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam ſempiternam in deorum natura ponere? Nunquam vidi, inquis, animam rationis conſiliique participem in ulla alia, niſi humana figura. Quid? ſolis num quidnam, aut lunæ, aut quinque errantium ſiderum ſimile vidiſti? Sol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, curſus annuos conficit. Hujus hanc luſtrationem ejuſdem incenſa radiis menſtruo ſpatio luna complet. Quinque autem ſtellæ

eundem orbem tenentes, aliæ propius a ter-
ris, aliæ remotius, ab iisdem principiis, diſ-
paribus temporibus eadem ſpatia conficiunt.
Numquid tale, Epicure vidiſti? Ne ſit igi 88
tur ſol, ne luna, ne ſtellæ; quoniam nihil
eſſe poteſt, niſi quod attigimus, aut vidimus.
Quid? deum ipſum numne vidiſti? cur igi-
tur credis eſſe? tollamus ergo omnia, quæ
aut hiſtoria nobis, aut ratio nova affert. Ita
fit, ut mediterranei mare eſſe non credant.
Quæ ſunt tantæ animi anguſtiæ, ut, ſi Seri-
phi natus eſſes, nec unquam egreſſus ex in-
ſula, in qua lepuſculos, vulpeculasque ſæ-
pe vidiſſes, non crederes leones & pantheras
eſſe, cum tibi, quales eſſent, diceretur? ſi
vero de elephanto quis diceret, etiam ride-
ri te putares? Et tu quidem, Vellei, non 32
veſtro more, ſed dialecticorum (quem fun- 89.
ditus gens veſtra non novit) argumenti ſen-
tentiam concluſiſti. Beatos eſſe deos ſumſi-
ſti. Concedimus. Beatum autem ſine vir-
tute neminem eſſe poſſe. Id quoque damus,
& libenter quidem. Virtutem autem ſine ra-
tione conſtare non poſſe. Conveniat id quo-
que neceſſe eſt. Adjungis, nec rationem eſ-
ſe, niſi in hominis figura. Quem tibi hoc
daturum putas? ſi enim ita eſſet, quid opus

erat te gradatim iſtuc pervenire? [quid autem eſt iſtuc gradatim?] ſumſiſſes tuo jure. Nam a beatis ad virtutem, a virtute ad rationem video te veniſſe gradibus. A ratione ad humanam figuram quo modo accedis? præcipitare iſtuc quidem eſt, non deſcendere.
90 Nec vero intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum ſimiles dicere, quam homines deorum. Quæres, quid interſit: ſi enim hoc illi ſimile ſit, eſſe illud huic, Video; ſed hoc dico, non ab hominibus formæ figuram veniſſe ad deos. Dii enim ſemper fuerunt, & nati nunquam ſunt, ſi quidem æterni ſunt futuri; at homines nati. Ante igitur humana forma, quam homines, ea, qua erant [forma] dii immortales. Non ergo illorum, humana forma, ſed noſtra, divina dicenda eſt. Verum hoc quidem, ut voletis: illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna. Nihil enim in re-
91 rum natura ratione factum eſſe vultis. Sed tamen quis iſte tantus caſus? unde tam felix concurſus atomorum, ut repente homines deorum forma naſcerentur? Semina deorum decidiſſe de cœlo in terras putamus, & ſic homines patrum ſimiles exſtitiſſe? Vellem diceretis: deorum cognationem agnoſcerem non invitus. Nihil tale dicitis: ſed caſu eſſe fa-

ctum, ut deorum ſimiles eſſemus. Et nunc
argumenta quærenda ſunt, quibus hoc refel-
latur? utinam tam facile vera invenire poſſim,
quam falſa convincere. Etenim enumeraſti 33
memoriter, & copioſe (ut mihi quidem ad-
mirari liberet, in homine eſſe Romano tan-
tam ſcientiam) uſque a Thale Mileſio de na-
tura deorum philoſophorum ſententias. Om- 92
neſne tibi illi delirare viſi ſunt, qui ſine ma-
nibus & pedibus conſtare deum poſſe decre-
verunt? Ne hoc quidem vos movet, conſi-
derantes, quæ ſit utilitas, quæque opportu-
nitas in homine membrorum, ut judicetis,
membris humanis deos non egere? quid enim
pedibus opus eſt ſine ingreſſu? quid mani-
bus, ſi nihil comprehendendum? quid reli-
qua deſcriptione omnium corporis partium,
in qua nihil inane, nihil ſine cauſa, nihil ſu-
pervacaneum eſt? Itaque nulla ars imitari
ſollertiam naturæ poteſt. Habebit igitur lin-
guam deus, & non loquetur: dentes, pala-
tum, fauces, nullum ad uſum: quæque pro-
creationis cauſa natura corpori affixit, ea
fruſtra habebit deus: nec externa magis, quam
interiora, cor, pulmones, jecur, cetera;
quæ, detracta utilitate, quid habent venuſta-
tis? quandoquidem hæc eſſe in deo propter

93 pulchritudinem vultis. Iſtisne fidentes ſomniis non modo Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemque dixerunt, ſed meretricula etiam Leontium contra Theophraſtum ſcribere auſa ſit? ſcito illa quidem ſermone, & Attico: ſed tamen. Tantum Epicuri hortus habuit licentiæ! & ſoletis queri: Zeno quidem etiam litigabat. quid dicam Albutium? nam Phædro nihil elegantius, nihil humanius. ſed ſtomachabatur ſenex, ſi quid aſperius dixeram: cum Epicurus contumelioſiſſime Ariſtotelem vexaverit; Phædoni Socratico turpiſſime maledixerit; Metrodori, ſodalis ſui, fratrem, Timocratem, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret, totis voluminibus conciderit; in Democritum ipſum, quem ſecutus eſt, fuerit ingratus; Nauſiphanem, magiſtrum ſuum, a quo nihil didicerat, tam male acceperit.
34 le acceperit. Zeno quidem non eos ſolum, qui tum erant, Apollodorum, Syllum, ceteros figebat maledictis; ſed Socratem ipſum, parentem philoſophiæ, Latino verbo utens, ſcurram Atticum [fuiſſe] dicebat: Chryſip-
94 pum nunquam niſi Cheſippum vocabat. Tu ipſe paulo ante, cum tanquam ſenatum philoſophorum recitares, ſummos viros deſipe-

re, delirare, dementes eſſe dicebas. Quorum ſi nemo verum vidit de natura deorum, verendum eſt, ne nulla ſit omnino. Nam iſta, quæ vos dicitis, ſunt tota commentitia, vix digna lucubratione anicularum. Non enim ſentitis, quam multa vobis ſuſcipienda ſint, ſi impetraritis, ut concedamus, eandem eſſe hominum & deorum figuram. Omnis cultus & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini: ingreſſus, curſus, accubitio, inclinatio, ſeſſio, comprehenſio; ad extremum etiam ſermo & oratio. Nam 95
quod & mares deos, & feminas eſſe dicitis, quid ſequatur videtis. Equidem mirari ſatis non poſſum, unde ad iſtas opiniones veſter ille princeps venerit. Sed clamare non deſinitis, retinendum hoc eſſe, deus ut beatus immortalisque ſit. Quid autem obſtat, quo minus ſit beatus, ſi non ſit bipes? aut iſta, ſive *beatitas*, ſive *beatitudo* dicenda eſt, (utrumque omnino durum, ſed uſu mollienda nobis verba ſunt) verum ea, quæcunque eſt, cur aut in ſolem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura membrisque corporis vacuam, cadere non poteſt?
Nihil aliud dicis, niſi, nunquam vidi ſolem, 96
aut mundum beatum. Quid? mundum,

præter hunc, unquamne vidiſti? negabis. Cur igitur non ſexcenta millia eſſe mundorum, ſed innumerabilia auſus es dicere? Ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit, cum præſtantiſſima natura quæratur, eaque beata & æterna, quæ ſola divina natura ſunt, ut immortalitate vincamur ab ea natura, ſic animi præſtantia vinci; atque ut animi, item corporis? Cur igitur, cum ceteris rebus inferiores ſimus, forma pares ſumus? ad ſimilitudinem enim deo propius accedebat humana virtus, quam figura.
35 An quidquam tam puerile dici poteſt (ut eundem locum diutius urgeam) quam ſi ea genera beluarum, quæ in rubro mari, Indiave gignantur, nulla eſſe
97 dicamus? Atqui ne curioſiſſimi quidem homines exquirendo audire tam multa poſſunt, quam ſunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus exſiſtunt: quæ negemus eſſe, quia nunquam vidimus. Ipſa vero quam nihil ad rem pertinet, quæ vos delectat maxime, ſimilitudo? Quid? canis nonne ſimilis lupo? atque, ut Ennius,

Simia quam ſimilis, turpiſſima beſtia, nobis?

at mores in utroque diſpares. Elephanto beluarum nulla prudentior; at figura quæ va-
98 ſtior? De beſtiis loquor. Quid? inter ipſos

homines nonne & ſimillimis formis diſpares
mores, & moribus ſimillimis figura diſſimi-
lis? etenim ſi ſemel, Vellei, ſuſcipimus ge-
nus hoc argumenti, attende quod ſerpat. tu
enim ſumebas, niſi in hominis figura ratio-
nem ineſſe non poſſe. ſumet alius, niſi in ter-
reſtri; niſi in eo, qui natus ſit; niſi in eo,
qui adoleverit; niſi in eo, qui didicerit; ni-
ſi in eo, qui ex animo conſtet, & corpore
caduco, & infirmo; poſtremo niſi in homine,
atque mortali. Quod ſi in omnibus his re-
bus obſiſtis, quid eſt, quod te una forma
conturbet? his enim omnibus, quæ propoſui,
adjunctis, in homine rationem eſſe & men-
tem videbas; quibus detractis, deum tamen
noſſe te dicis, modo lineamenta maneant.
Hoc eſt non conſiderare, ſed quaſi ſortiri, quid
loquare. Niſi forte ne hoc quidem attendis, 99
non modo in homine, ſed etiam in arbore,
quidquid ſupervacaneum ſit, aut uſum non
habeat, obſtare. Quam moleſtum eſt, uno
digito plus habere? Quid ita? quia nec ſpe-
ciem, nec uſum alium quinque deſiderant.
Tuus autem deus non digito uno redundat,
ſed capite, collo, cervicibus, lateribus, al-
vo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus,
feminibus, cruribus, Si ut immortalis ſit,

quid hæc ad vitam membra pertinent? quid
ipſa facies? magis illa, cerebrum, cor, pul-
mones, jecur. Hæc enim ſunt domicilia vi-
tæ. Oris quidem habitus ad vitæ firmitatem
36 nihil pertinet. At eos vituperabas, qui ex
100 operibus magnificis atque præclaris, cum ip-
ſum mundum, cum ejus membra, cœlum,
terras, maria, cumque horum inſignia, ſo-
lem, lunam, ſtellasque vidiſſent, cumque
temporum maturitates, mutationes, viciſſi-
tudinesque cognoviſſent, ſuſpicati eſſent, ali-
quam excellentem eſſe præſtantemque natu-
ram, quæ hæc feciſſet, moveret, regeret,
gubernaret. qui, etiam ſi aberrant conjectura,
video tamen quid ſequantur. Tu quod opus
tandem magnum & egregium habes, quod
effectum divina mente videatur, ex quo eſſe
deos ſuſpicere? Habebam, inquis, in animo
inſitam informationem quandam dei; & bar-
bati quidem Jovis, galeatæ Minervæ. Num
101 igitur eſſe tales putas? Quanto melius hæc
vulgus imperitorum? qui non membra ſolum
hominis deo tribuunt, ſed uſum etiam mem-
brorum. dant enim arcum, ſagittas, haſtam,
clypeum, fuſcinam, fulmen: &, ſi, actio-
nes quæ ſint deorum, non vident; nihil
agentem tamen deum non queunt cogitare.

Ipſi, qui irridentur, Aegyptii, nullam be-
luam, niſi ob aliquam utilitatem, quam ex
ea caperent, conſecraverunt. Velut ibes,
quæ maximam vim ſerpentium conficiunt,
cum ſint aves excelſæ, cruribus rigidis, cor-
neo proceroque roſtro; avertunt peſtem ab
Aegypto, cum volucres angues, ex vaſtitate
Libyæ vento Africo invectas, interficiunt, at-
que conſumunt; ex quo fit, ut illæ nec mor-
ſu vivæ noceant, nec odore mortuæ. Poſſum
de ichneumonum utilitate, de crocodilorum,
de felium dicere; ſed nolo eſſe longus. Ita
concludam tamen, beluas a barbaris propter
beneficium conſecratas; veſtrorum deorum
non modo beneficium nullum exſtare, ſed ne
factum quidem omnino. *Nihil habet*, inquit, 102
negotii. Profecto Epicurus, quaſi pueri de-
licati, nihil ceſſatione melius exiſtimat. At 37
ipſi tamen pueri, etiam cum ceſſant, exerci-
tatione aliqua ludicra delectantur: deum ſic
feriatum volumus ceſſatione torpere, ut, ſi ſe
commoverit, vereamur ne beatus eſſe non
poſſit. Hæc oratio non modo deos ſpoliat
motu & actione divina, ſed etiam homines
inertes efficit; ſi quidem agens aliquid, ne
deus quidem, eſſe beatus poteſt.

Verum ſit ſane, ut vultis, deus, effigies 103

hominis, & imago, quod ejus eſt domicilium?
quæ ſedes? qui locus? quæ deinde actio vi-
tæ? quibus rebus, id quod vultis, beatus
eſt? utatur enim ſuis bonis oportet & fru-
tur, qui beatus futurus eſt. Nam locus qui-
dem iis etiam naturis, quæ ſine animis ſun
ſuus eſt cuique proprius, ut terra infimu
teneat, hanc inundet aqua; ſuperior æthe
ignibus altiſſima ora reddatur. Beſtiar
autem terrenæ ſunt aliæ, partim aquatil
aliæ quaſi ancipites, in utraque ſede viv
tes: ſunt quædam etiam, quæ igne naſci
tentur, appareantque in ardentibus forn
104 bus ſæpe volitantes. Quæro igitur, ve
deus primum ubi habitet: deinde quæ c
eum loco moveat; ſi modo movetur aliq
do: poſtremo, cum hoc proprium ſit anin
tium, ut aliquid appetant, quod ſit nat
accommodatum; deus quid appetat;
quam denique rem motu mentis ac rati
utatur: poſtremo, quo modo beatus ſit,
modo æternus. Quidquid enim horum
geris, ulcus eſt: ita male inſtituta ratio
105 tum reperire non poteſt. Sic enim dice
ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſe
nec eſſe in ea ullam ſoliditatem, neque
dem ad numerum permanere, eamque

us viſionem, ut ſimilitudine & tranſitione
ernatur, neque deficiat unquam ex infinitis
orporibus ſimilium acceſſio; ex eoque fieri,
t in hæc intenta mens noſtra, beatam illam
aturam & ſempiternam putet. Hoc, per 38
pſos deos, de quibus loquimur, quale tan-
em eſt? nam ſi tantummodo ad cogitationem
alent, nec ullam habent ſoliditatem, nec emi-
entiam; quid intereſt, utrum de hippocen-
auro, an de deo cogitemus? Omnem enim
alem conformationem animi ceteri philoſo-
hi motum inanem vocant: vos autem ad-
entum in animos, & introitum imaginum
icitis. Ut igitur, Ti. Gracchum cum vi- 106
eor concionantem in Capitolio videre, de
I. Octavio deferentem ſitellam, tum eum
otum animi dico eſſe inanem: tu autem &
racchi & Octavii imagines remanere, quæ,
Capitolium cum pervenerim, tum ad ani-
ium meum referantur: hoc idem fieri in deo,
ujus crebra facie pellantur animi; ex quo
ſſe beati atque æterni intelligantur. Fac 107
magines eſſe, quibus pulſentur animi; ſpe-
ies duntaxat objicitur quædam, num etiam
ur ea beata ſit? cur æterna? Quæ autem
ſtæ imagines veſtræ, aut unde? a Democri-
o omnino hæc licentia. Sed & ille repre-

henſus a multis eſt, nec vos exitum reperitis;
totaque res vacillat, & claudicat. Nam
quid eſt, quod minus probari poſſit, quam
omnium in me incidere imagines, Homeri,
Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ,
Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt?
quomodo ergo illi? & quorum imagines? Or-
pheum poetam docet Ariſtoteles nunquam
fuiſſe, & hoc Orphicum carmen Pythagorei
ferunt cujuſdam fuiſſe Cercopis. At Orpheus,
id eſt, imago ejus, ut vos vultis, in animum
108 meum ſæpe incurrit. Quid, quod ejuſdem
hominis in meum aliæ, aliæ in tuum?
quid, quod earum rerum, quæ nunquam om-
nino fuerunt, neque eſſe potuerunt, ut Scyl-
læ, ut Chimæræ? quid, quod hominum, lo-
corum, urbium earum, quas nunquam vidi-
mus? quid, quod, ſimulac mihi collibitum
eſt, præſto eſt imago? quid, quod etiam ad
39 dormientem veniunt invocatæ? Tota res,
Vellei, nugatoria eſt. vos autem non modo
oculis imagines, ſed etiam animis inculcatis:
tanta eſt impunitas garriendi. At quam li-
109 center? *Fluentium frequenter tranſitio fit vi-*
ſionum, ut e multis una videatur. Puderet me
dicere non intelligere, ſi vos ipſi intelligere-
tis, qui iſta defenditis. Quo modo enim pro-

s, continenter imagines ferri? aut, ſi con-
ienter, quo modo æternæ? *Innumerabili-*
s, inquis, *ſuppeditat atomorum.* Num ea-
m ergo iſta facient, ut ſint omnia ſempi-
rna? confugis ad æquilibritatem: ſic enim
νομίαν, ſi placet, appellemus: & ais, *quo-*
am ſit natura mortalis, immortalem etiam
e oportere. Iſto modo, quoniam homines
ortales ſunt, ſint aliqui immortales; & quo-
am naſcuntur in terra, naſcantur & in aqua:
quia ſunt, quae interimant, ſint quae con-
rvent. Sint ſane: ſed ea conſervent, quæ 110
nt. Deos iſtos eſſe non ſentio. Omnis ta-
en iſta rerum effigies ex individuis quo mo-
corporibus oritur? quæ etiam ſi eſſent,
æ nulla ſunt; pellere ſe ipſa, & agitari
ter ſe concurſu fortaſſe poſſent: formare,
urare, colorare, animare non poſſent.
ullo igitur modo immortalem deum efficitis.
ideamus nunc de beato. Sine virtute certe 40
ullo modo: virtus autem actuoſa; & deus
ſter nihil agens: expers virtutis igitur: ita,
beatus quidem. Quæ ergo vita? Suppe- 111
tatio, inquis, bonorum, nullo malorum
terventu. Quorum tandem bonorum? vo-
ptatum. Credo: nempe ad corpus perti-
ntium. Nullam enim noviſtis, niſi profe-

ctam a corpore, & redeuntem ad corpus, animi voluptatem. Non arbitror te, Vellei, ſimilem eſſe Epicureorum reliquorum; quos pudeat earum Epicuri vocum, quibus ille teſtatur, ſe ne intelligere quidem ullum bonum, quod ſit ſejunctum a delicatis & obſcœnis voluptatibus; quas quidem non eru-
112 beſcens, perſequitur omnes nominatim. Quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas vocum aut colorum varietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas voluptatibus? Ac poetæ quidem nectar, ambroſiam, epulas comparant, & aut Juventatem, aut Ganymedem pocula miniſtrantem. Tu autem, Epicure, quid facies? neque enim unde habeat iſta deus tuus video; nec quomodo utatur. Locupletior igitur hominum natura ad beate vivendum eſt, quam deorum, quod pluribus generibus
113 fruitur voluptatum. At has leviores ducis voluptates, quibus quaſi titillatio (Epicuri enim hoc verbum eſt) ſenſibus adhibetur. Quouſque ludis? nam Philo etiam noſter ferre non poterat, aſpernari Epicureos molles & delicatas voluptates: ſumma enim memoria pronuntiabat plurimas Epicuri ſententias, his ipſis verbis, quibus erant ſcriptæ. Metrodori

dori vero, qui eſt Epicuri collega ſapientiæ,
multa impudentiora recitabat. Accuſat enim
Timocratem fratrem ſuum, Metrodorus, quod
dubitet omnia, quæ ad beatam vitam perti-
neant, ventre metiri: neque id ſemel dicit,
ſed ſæpius. Annuere te video: nota enim ti-
bi ſunt. Proferrem libros, ſi negares. Ne-
que nunc reprehendo, quod ad voluptatem
omnia referantur; alia eſt ea quæſtio: ſed
doceo, deos veſtros eſſe voluptatis expertes:
ita veſtro judicio ne beatos quidem. At do- 41
lore vacant. Satin' eſt id ad illam abundan- 114
tem bonis vitam beatiſſimam? Cogitant, in-
quiunt, aſſidue beatos eſſe ſe: habent enim
nihil aliud, quod agitent in mente. Com-
prehende igitur animo, & propone ante ocu-
los, deum nihil aliud in omni æternitate, ni-
ſi, *Mihi pulchre eſt*, &, *Ego beatus ſum*,
cogitantem. Nec tamen video, quo modo
non vereatur iſte deus beatus, ne intereat,
cum ſine ulla intermiſſione pulſetur, agite-
turque incurſione atomorum ſempiterna,
cumque ex ipſo imagines ſemper affluant. Ita
nec beatus eſt veſter deus, nec æternus.

At etiam de ſanctitate, de pietate adver- 115
ſus deos, libros ſcripſit Epicurus. At quo

modo in his loquitur? ut Coruncanium, aut
Scævolam, pontifices maximos, te audire di-
cas; non eum, qui ſuſtulerit omnem funditus
religionem; nec manibus, ut Xerxes, ſed
rationibus, deorum immortalium templa &
aras everterit. Quid eſt enim, cur deos ab
hominibus colendos dicas, cum dii non mo-
do homines non colant, ſed omnino nihil cu-
116 rent, nihil agant? At eſt eorum eximia quæ-
dam præſtansque natura, ut ea debeat ipſa
per ſe ad ſe colendam elicere ſapientem. An
quidquam eximium poteſt eſſe in ea natura,
quæ ſua voluptate lætans, nihil nec actura
ſit unquam, neque agat, neque egerit? Quæ
porro pietas ei debetur, a quo nihil accepe-
ris? aut quid omnino, cujus nullum meritum
ſit, ei deberi poteſt? eſt enim pietas, juſti-
tia adverſum deos; cum quibus quid poteſt
nobis eſſe juris, cum homini nulla cum deo
ſit communitas? ſanctitas autem eſt ſcientia
colendorum deorum; qui quamobrem colen-
di ſunt, non intelligo, nullo nec accepto ab
42 iis, nec ſperato bono. Quid eſt autem, quod
117 deos veneremur propter admirationem ejus
naturæ, in qua egregium nihil videmus?
Nam ſuperſtitione, quod gloriari ſoletis, fa

tile eſt liberari, cum ſuſtuleris omnem vim
deorum. Niſi forte Diagoram, aut Theo-
dorum, qui omnino deos eſſe negabant, cen-
ſes ſuperſtitioſos eſſe potuiſſe. Ego ne Pro-
tagoram quidem; cui neutrum liquerit, nec
eſſe deos, nec non eſſe. Horum enim ſen-
tentiæ omnium, non modo ſuperſtitionem
tollunt, in qua ineſt timor inanis deorum;
ſed etiam religionem, quæ deorum cultu pio
continetur. Quid? ii, qui dixerunt, totam de 118
diis immortalibus opinionem fictam eſſe ab
hominibus ſapientibus reipublicæ cauſa, ut,
quos ratio non poſſet, eos ad officium reli-
gio duceret, nonne omnem religionem fun-
ditus ſuſtulerunt? Quid Prodicus Ceus? qui 119
ea, quæ prodeſſent hominum vitæ, deorum
in numero habita eſſe dixit, quam tandem
religionem reliquit? Quid? qui aut fortes,
aut claros, aut potentes viros tradunt poſt
mortem ad deos perveniſſe, eosque eſſe ipſos,
quos nos colere, precari, venerarique ſolea-
mus, nonne expertes ſunt religionum omnium?
quæ ratio maxime tractata ab Euhemero eſt;
quem noſter & interpretatus & ſecutus eſt,
præter ceteros, Ennius. Ab Euhemero au-
tem & mortes & ſepulturæ demonſtrantur

deorum. Utrum igitur hic confirmaſſe reli
gionem videtur, an penitus totam ſuſtuliſ
ſe? omitto Eleuſinem, ſanctam illam & au
guſtam,

Ubi initiantur gentes orarum ultimae.

Prætereo Samothraciam, eaque,

--- Quae Lemni
Nocturno aditu occulta coluntur
Silveſtribus ſaepibus denſa.

Quibus explicatis, ad rationemque revocatis,
rerum magis natura cognoſcitur, quam deo-
43 rum. Mihi quidem etiam Democritus, vir
120 magnus in primis, cujus fontibus Epicurus
hortulos ſuos irrigavit, nutare videtur in
natura deorum. Tum enim cenſet imagines
divinitate præditas ineſſe univerſitati rerum;
tum principia mentis, quæ ſunt in eodem
univerſo, deos eſſe dicit; tum animantes ima-
gines, quæ vel prodeſſe nobis ſolent, vel no-
cere; tum ingentes quasdam imagines, tan-
tasque, ut univerſum mundum complectan-
tur extrinſecus. Quæ quidem omnia ſunt
patria Democriti, quam Democrito digniora.
121 Quis enim iſtas imagines comprehendere ani-
mo poteſt? quis admirari? quis aut cultu,
aut religione dignas judicare? Epicurus vero

ex animis hominum extraxit radicitus religio-
nem, cum diis immortalibus & opem & gra-
tiam ſuſtulit. Cum enim optimam & præſtan-
tiſſimam naturam dei dicat eſſe, negat idem
eſſe in deo gratiam. Tollit id, quod maxime
proprium eſt optimæ præſtantiſſimæque na-
turæ. Quid enim eſt melius, aut quid præ-
ſtantius bonitate & beneficentia? qua cum
carere deum vultis, neminem deo nec deum,
nec hominem carum, neminem ab eo amari,
neminem diligi vultis. Ita fit, ut non modo
homines a diis, ſed ipſi dii inter ſe ab iis alii
negligantur. Quanto Stoici melius, qui a 44
vobis reprehenduntur? Cenſent autem, ſapien-
tes ſapientibus etiam ignotis eſſe amicos: ni-
hil eſt enim virtute amabilius; quam qui ad-
eptus erit, ubicunque erit gentium, a nobis
diligetur. Vos autem quid mali datis, cum 122
in imbecillitate gratificationem & benevolen-
tiam ponitis? Ut enim omittam vim & na-
turam deorum: ne homines quidem cenſetis,
niſi imbecilli eſſent, futuros beneficos & be-
nignos fuiſſe? nulla eſt caritas naturalis in-
ter bonos? carum ipſum verbum eſt amoris;
ex quo amicitiæ nomen eſt ductum: quam
ſi ad fructum noſtrum referemus, non ad il-

lius commoda, quem diligimus; non erit iſta
amicitia, ſed mercatura quædam utilitatum
ſuarum. Prata, & arva, & pecudum greges
diliguntur iſto modo, quod fructus ex eis ca-
piuntur. Hominum caritas & amicitia gra-
tuita eſt. Quanto igitur magis deorum? qui,
nulla re egentes, & inter ſe diligunt, & ho-
minibus conſulunt. Quod ni ita ſit, quid
veneramur, quid precamur deos? cur ſacris
pontifices, cur auſpiciis augures præſunt?
quid optamus a diis immortalibus? quid vo-
123 vemus? At etiam liber eſt Epicuri de ſancti-
tate. Ludimur ab homine non tam faceto,
quam ad ſcribendi licentiam libero. Quæ
enim poteſt eſſe ſanctitas, ſi dii humana non
curant? quæ autem animans natura, nihil
curans? Verius eſt igitur nimirum illud, quod
familiaris omnium noſtrum Poſidonius diſſe-
ruit in libro quinto de natura deorum, nul-
los eſſe deos Epicuro videri; quæque is de
diis immortalibus dixerit, invidiæ deteſtandæ
gratia dixiſſe. Neque enim tam deſipiens fuiſ-
ſet, ut homunculi ſimilem deum fingeret, li-
neamentis duntaxat extremis, non habitu
ſolido; membris hominis præditum omnibus,
uſu membrorum ne minimo quidem; exilem

quendam atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem; omnino nihil curantem, nihil agentem: quæ natura primum nulla eſſe poteſt; idque videns Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. Deinde, 124
ſi maxime talis eſt deus, ut nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur; valeat. quid enim dicam, propitius ſit? eſſe enim propitius poteſt nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate eſt & gratia, & caritas.

M. TVLLII CICERONIS
DE
NATVRA DEORVM
AD
BRVTVM
LIBER II.

1 QVAE cum Cotta dixiſſet, tum Velleius,
I Næ ego, inquit, incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore, congredi conatus ſum. Nam neque indiſertum Academicum pertimuiſſem, nec ſine iſta philoſophia rhetorem, quamvis eloquentem. Neque enim flumine conturbor inanium verborum, nec ſubtilitate ſententiarum, ſi orationis eſt ſiccitas. Tu autem, Cotta, utraque re valuiſti: corona tibi & judices defuerunt. Sed ad iſta alias; nunc Lucilium, ſi ipſi commodum eſt,
2 audiamus. Tum Balbus, Eundem equidem mallem audire Cottam, dum, qua eloquentia falſos deos ſuſtulit, eadem veros inducat.

ſt enim & philoſophi, & pontificis, & Cot-
æ, de diis immortalibus habere non erran-
em & vagam, ut Academici, ſed, ut noſtri,
abilem certamque ſententiam. Nam contra
picurum ſatis ſuperque dictum eſt; ſed aveo
udire, tu ipſe, Cotta, quid ſentias. An,
nquit, oblitus es, quod initio dixerim, fa-
ilius me, talibus præſertim de rebus, quid
on ſentirem, quam quid ſentirem, poſſe di-
ere? quod ſi haberem aliquid, quod lique-
et; tamen te viciſſim audire vellem, cum
ſe tam multa dixiſſem. Tum Balbus, Ge- 3
m tibi morem, & agam quam breviſſime
tero: etenim convictis Epicuri erroribus,
nga de mea diſputatione detracta oratio eſt.
mnino dividunt noſtri totam iſtam de diis
mortalibus quæſtionem in partes quatuor.
rimum docent eſſe deos: deinde, quales
nt: tum, mundum ab his adminiſtrari: po-
remo conſulere eos rebus humanis. Nos
tem hoc ſermone, quæ priora duo ſunt,
mamus: tertium, & quartum, quia ma-
ra ſunt, puto eſſe in aliud tempus differen-
a. Minime vero, inquit Cotta: nam & otio-
ſumus, & iis de rebus agimus, quæ ſunt
iam negotiis anteponendæ.

Tum Lucilius, Ne egere quidem videtur, 2

4 inquit, oratione prima pars. Quid enim poteſt eſſe tam apertum, tamque perſpicuum, cum cœlum ſuſpeximus, cœleſtiaque contemplati ſumus, quam eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur? quod ni ita eſſet, qui potuiſſet aſſenſu omnium dicere Ennius:

Adſpice hoc ſublime candens, quem invocant omnes Jovem;

illum vero & Jovem, & dominatorem rerum, & omnia nutu regentem, & , ut idem Ennius,

— patrem divumque, hominumque,

& præſentem ac præpotentem deum. Quod qui dubitet, haud ſane intelligo, cur non idem, ſol ſit, an nullus ſit, dubitare poſſit.
5 Quid enim eſt hoc illo evidentius? quod niſi cognitum comprehenſumque animis haberemus, non tam ſtabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum ſeculis ætatibusque hominum inveterare potuiſſet. Etenim videmus, ceteras opiniones fictas atque vanas diuturnitate extabuiſſe. Quis enim hippocentaurum fuiſſe, aut chimæram putat? quæve anus tam excors inveniri poteſt, quæ illa, quæ quondam credebantur apud inferos portenta, extimeſ-

cat? opinionum enim commenta delet dies;
naturæ judicia confirmat. Itaque & in no-
ſtro populo, & in ceteris, deorum cultus re-
ligionumque ſanctitates exſiſtunt in dies ma-
jores atque meliores. Idque evenit non te- 6
mere, nec caſu, ſed quod præſentiam ſæpe
divi ſuam declarant; ut & apud Regillum
bello Latinorum, cum A. Poſtumius dictator
cum Octavio Mamilio Tuſculano prœlio dimi-
caret, in noſtra acie Caſtor & Pollux ex equis
pugnare viſi ſunt; & recentiore memoria ii-
dem Tyndaridæ Perſen victum nuntiaverunt:
P. enim Vatienus, avus hujus adoleſcentis,
cum e præfectura Reatina Romam venienti
noctu duo juvenes cum equis albis dixiſſent,
Regem Perſen illo die captum, ſenatui nun-
tiavit, & primo, quaſi temere de republica
locutus, in carcerem conjectus eſt; poſt, a
Paulo literis allatis, cum idem dies conſtitiſ-
ſet, & agro a ſenatu, & vacatione donatus
eſt. Atque etiam cum ad fluvium Sagram
Crotoniatas Locri maximo prœlio deviciſſent,
eo ipſo die auditam eſſe eam pugnam ludis
Olympiæ, memoriæ proditum eſt. Sæpe
Faunorum voces exauditæ, ſæpe viſæ formæ
deorum, quemvis non aut hebetem, aut im-
pium, deos præſentes eſſe confiteri coegerunt.

3 Prædictiones vero, & præſenſiones rerum
7 futurarum quid aliud declarant, niſi homini-
bus ea, quæ ſint, oſtendi, monſtrari, por-
tendi, prædici? ex quo illa oſtenta, monſtra,
portenta, prodigia dicuntur. Quod ſi ea fi-
cta credimus licentia fabularum, Mopſum,
Tireſiam, Amphiaraum, Calchantem, He-
lenum; quos tamen augures, ne ipſæ quidem
fabulæ adſciviſſent, ſi res omnino repudiarent;
ne domeſticis quidem exemplis docti, numen
deorum comprobabimus? nihil nos P. Clau-
dii, bello Punico primo, temeritas movebit?
qui etiam per jocum deos irridens, cum ca-
vea liberati pulli non paſcerentur, mergi eos
in aquam juſſit, *ut biberent, quoniam eſſe
nollent*; qui riſus, claſſe devicta, multas ipſi
lacrymas, magnam populo Romano cladem
attulit. Quid? collega ejus Junius eodem
bello nonne tempeſtate claſſem amiſit, cum
8 auſpiciis non paruiſſet? Itaque Claudius a
populo condemnatus eſt; Junius necem ſibi
ipſe conſcivit. C. Flaminium Cœlius religio-
ne neglecta cecidiſſe apud Traſimenum ſcri-
bit cum magno reipublicæ vulnere: quorum
exitio intelligi poteſt, eorum imperiis rempu-
blicam amplificatam, qui religionibus paruiſ-
ſent. Et, ſi conferre volumus noſtra cum

externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam
inferiores reperiemur; religione, id eſt, cul-
tu deorum, multo ſuperiores. An Attii Na- 9
vii lituus ille, quo ad inveſtigandum ſuem
regiones vineæ terminavit, contemnendus
eſt? crederem, niſi ejus augurio rex Hoſti-
lius maxima bella geſſiſſet. Sed negligentia
nobilitatis, augurii diſciplina omiſſa, veritas
auſpiciorum ſpreta eſt, ſpecies tantum reten-
ta. Itaque maximæ reipublicæ partes, in
his bella, quibus reipublicæ ſalus continetur,
nullis auſpiciis adminiſtrantur; nulla peren-
nia ſervantur, nulla ex acuminibus; nulli
viri vocantur, ex quo in procinctu teſtamen-
ta perierunt. Tum enim bella gerere noſtri
duces incipiunt, cum auſpicia poſuerunt.
At vero apud majores tanta religionis vis fuit, 10
ut quidam imperatores etiam ſeipſos diis im-
mortalibus capite velato verbis certis pro re-
publica devoverent. Multa ex Sibyllinis va-
ticinationibus, multa ex haruſpicum reſpon-
ſis commemorare poſſum, quibus ea confir-
mentur, quæ dubia nemini debent eſſe. At- 4
qui & noſtrorum augurum, & Etruſcorum
haruſpicum diſciplinam, P. Scipione, C. Fi-
gulo conſulibus, res ipſa probavit: quos cum
Ti. Gracchus, conſul iterum, crearet, pri-

mus rogatorum, ut eos retulit, ibidem eſt repente mortuus. Gracchus cum comitia nihilominus peregiſſet, remque illam in religionem populo veniſſe ſentiret, ad ſenatum retulit: ſenatus, quos ad ſoleret, referendum cenſuit. Haruſpices introducti reſponderunt, non fuiſſe juſtum comitiorum rogatorem.
11 Tum Gracchus, ut e patre audiebam, incenſus ira, Itane vero? ego non juſtus, qui & conſul rogavi, & augur, & auſpicato? an vos Tuſci ac barbari auſpiciorum populi Romani jus tenetis, & interpretes eſſe comitiorum poteſtis? Itaque tum illos exire juſſit. Poſt autem ex provincia literas ad collegium miſit, ſe, cum legeret libros, recordatum eſſe, vitio ſibi tabernaculum captum fuiſſe in hortis Scipionis, quod, cum pomœrium poſtea intraſſet, habendi ſenatus cauſa, in redeundo, cum idem pomœrium tranſiret, auſpicari eſſet oblitus: itaque vitio creatos conſules eſſe. Augures rem ad ſenatum: ſenatus, ut abdicarent conſules; abdicaverunt. Quæ quærimus exempla majora? vir ſapientiſſimus, atque haud ſcio an omnium præſtantiſſimus, peccatum ſuum, quod celari poſſet, confiteri maluit, quam hærere in republica religionem: conſules ſummum imperium ſta-

tim deponere, quam id tenere punctum tem-
poris contra religionem. Magna augurum 12
auctoritas. Quid haruſpicum ars nonne divi-
na? hæc innumerabilia ex eodem genere qui
videat, nonne cogatur confiteri deos eſſe?
quorum enim interpretes ſunt, eos ipſos eſſe
certe neceſſe eſt. Deorum autem interpre-
tes ſunt: deos igitur eſſe fateamur. At for-
taſſe non omnia eveniunt, quæ prædicta ſunt.
Ne ægri quidem quia non omnes convaleſ-
cunt, idcirco ars nulla medicina eſt. Signa
oſtenduntur a diis rerum futurarum. In his
ſi qui erraverunt, non deorum natura, ſed
hominum conjectura peccavit. Itaque inter
omnes omnium gentium conſtat (omnibus
enim innatum eſt, & in animo quaſi inſcul-
ptum) eſſe deos. Quales ſint, varium eſt: 5
eſſe, nemo negat. Cleanthes quidem noſter 13
quatuor de cauſis dixit in animis hominum
informatas deorum eſſe notiones. Primam
poſuit eam, de qua modo dixi, quæ orta eſ-
ſet ex præſenſione rerum futurarum: alte-
ram, quam ceperimus ex magnitudine com-
modorum, quæ percipiuntur cœli tempera-
tione, fecunditate terrarum, aliarumque com-
moditatum complurium copia: tertiam, quæ 14
terreret animos fulminibus, tempeſtatibus,

nimbis, nivibus, grandinibus, vaſtitate, peſtilentia, terræ motibus, & ſæpe fremitibus, lapideisque imbribus, & guttis imbrium quaſi cruentis: tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus: tum, præter naturam, hominum pecudumque portentis: tum facibus viſis cœleſtibus: tum ſtellis iis, quas Græci cometas, noſtri crinitas vocant; quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ: tum ſole geminato, quod, ut e patre audivi, Tuditano & Aquillio conſulibus evenerat; quo quidem anno P. Africanus ſol alter exſtinctus eſt. Quibus exterriti homines vim quandam eſſe cœleſtem & divinam ſuſpicati ſunt. Quartam cauſam eſſe eamque vel maximam æquabilitatem motus, converſionem cœli; ſolis, lunæ, ſiderumque omnium diſtinctionem, varietatem, pulchritudinem, ordinem; quarum rerum adſpectus ipſe ſatis indicaret, non eſſe ea fortuita. Ut ſi quis in domum aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum venerit; cum videat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, non poſſit ea ſine cauſa fieri judicare, ſed eſſe aliquem intelligat, qui præſit, & cui pareatur; multo magis in tantis motionibus tantisque viciſſitudinibus, tam multarum re-

rum

rum atque tantarum ordinibus, in quibus
nihil unquam immenſa & infinita vetuſtas
mentita ſit, ſtatuat neceſſe eſt, ab aliqua
mente tantos naturæ motus gubernari. Chry- 6
ſippus quidem, quamquam eſt acerrimo in- 16
genio, tamen ea dicit, ut ab ipſa natura
didiciſſe, non ut ipſe reperiſſe videatur. *Si*
enim, inquit, *eſt aliquid in rerum natura,*
quod hominis mens, quod ratio, quod vis,
quod poteſtas humana efficere non poſſit; eſt
certe id, quod illud efficit, homine melius.
Atqui res cœleſtes, omnesque eae, quarum eſt
ordo ſempiternus, ab homine confici non poſ-
ſunt: eſt igitur id, quo illa conficiuntur, ho-
mine melius. id autem quid potius dixeris,
quam deum? Etenim ſi dii non ſunt, quid eſſe
poteſt in rerum natura homine melius? in eo
enim ſolo ratio eſt, qua nihil poteſt eſſe præ-
ſtantius. Eſſe autem hominem, qui nihil in om-
ni mundo melius eſſe quam ſe putet, deſipien-
tis arrogantiae eſt: ergo eſt aliquid melius:
eſt igitur profecto deus. An vero, ſi domum 17
magnam pulchramque videris, non poſſis
adduci, ut, etiam ſi dominum non videas,
muribus illam & muſtelis ædificatam putes;
tantum vero ornatum mundi, tantam varie-
tatem pulchritudinemque rerum cœleſtium,

tantam vim & magnitudinem maris atque terrarum, ſi tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nonne plane deſipere videare? An ne hoc quidem intelligimus, omnia ſupera eſſe meliora? terram autem eſſe infimam, quam craſſiſſimus circumfundat aër? ut ob eam ipſam cauſam, quod etiam quibusdam regionibus atque urbibus contingere videmus, hebetiora ut ſint hominum ingenia propter cœli pleniorem naturam, hoc idem generi humano evenerit, quod in terra, hoc eſt, in craſſiſſima re-
18 gione mundi, collocati ſint. Et tamen ex ipſa hominum ſollertia eſſe aliquam mentem, & eam quidem acriorem & divinam, exiſtimare debemus. *Unde enim hanc homo arripuit?* ut ait apud Xenophontem Socrates. Quia & humorem, & calorem, qui eſt fuſus in corpore, & terrenam ipſam viſcerum ſoliditatem, animum denique illum ſpirabilem, ſi quis quærat, unde habeamus, apparet; quod aliud a terra ſumſimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aëre eo,
7 quem ſpiritu ducimus: illud autem, quod vincit hæc omnia, rationem dico, &, ſi placet, pluribus verbis, mentem, conſilium, cogitationem, prudentiam, ubi invenimus?

ıde ſuſtulimus? an cetera mundus habe-
t omnia, hoc unum, quod plurimi eſt, non
ıbebit? atqui certe nihil omnium rerum
elius eſt mundo, nihil præſtabilius, nihil
ılchrius; nec ſolum nihil eſt, ſed ne co-
tari quidem quidquam melius poteſt. Et,
ratione & ſapientia nihil eſt melius, ne-
ſſe eſt hæc ineſſe in eo, quod optimum eſſe
ɔncedimus. Quid vero? tanta rerum con- 19
ntiens, conſpirans, continuata cognatio,
uem non coget ea, quæ dicuntur a me, com-
robare? poſſetne uno tempore florere, deinde
e vicisſim horrere terra? aut, tot rebus
ſis ſe immutantibus, ſolis acceſſus, diſceſ-
ısque ſolſtitiis brumisque cognoſci? aut
ſtus maritimi, fretorumque anguſtiæ ortu
ut obitu lunæ commoveri? aut una totius
ɔeli converſione curſus aſtrorum diſpares
onſervari? Hæc ita fieri omnibus inter ſe
oncinentibus mundi partibus profecto non
oſſent, niſi ea uno divino & continuato ſpi-
itu continerentur. Atque hæc cum uberius 20
iſputantur & fuſius, ut mihi eſt in animo
ıcere, facilius effugiunt Academicorum ca-
umniam. Cum autem, ut Zeno ſolebat, bre-
ius anguſtiusque concluduntur; tum aper-
iora ſunt ad reprehendendum. Nam ut pro-

fluens amnis, aut vix aut nullo modo; con-
cluſa autem aqua facile corrumpitur: ſic
orationis flumine reprehenſoris vitia diluun-
tur; anguſtia autem concluſæ orationis non
facile ſeipſa tutatur. Hæc enim, quæ di-
8 latantur a nobis, Zeno ſic premebat: *Quod*
21 *ratione utitur, id melius eſt, quam id, quod*
ratione non utitur: nihil autem mundo melius:
ratione igitur mundus utitur. Similiter effi-
ci poteſt, ſapientem eſſe mundum; ſimili-
ter, beatum; ſimiliter, æternum. Omnia enim
hæc meliora ſunt, quam ea, quæ ſunt his
carentia: nec mundo quidquam melius: e
quo efficitur, eſſe mundum deum. Idem-
22 que hoc modo: *Nullius ſenſu carentis pars*
aliqua poteſt eſſe ſentiens: mundi autem par-
tes ſentientes ſunt: non igitur caret ſenſu mun-
dus. Pergit idem, & urget anguſtius: *Nihil,*
inquit, *quod animi, quodque rationis eſt ex-*
pers, id generare ex ſe poteſt animantis
compotemque rationis: mundus autem gene-
animantes, compotesque rationis: animans
igitur mundus composque rationis. Idemque
ſimilitudine, ut ſæpe ſolet, rationem con-
cluſit hoc modo: *Si ex oliva modulate canen-*
tes tibiae naſcerentur; num dubitares, quin
ineſſet in oliva tibicinii quaedam ſcientia

Quid, ſi platani fidiculas ferrent numeroſe
ſonantes? idem ſcilicet cenſeres, in platanis
ineſſe muſicam. Cur igitur mundus non ani-
nans ſapiensque judicetur, cum ex ſe pro-
reet animantes atque ſapientes?

Sed quoniam cœpi ſecus agere, atque 9
nitio dixeram: negaram enim hanc primam 23
artem egere oratione, quod eſſet omnibus
erſpicuum, deos eſſe: tamen id ipſum ratio-
ibus phyſicis confirmare volo. Sic enim res
e habet, ut omnia, quæ alantur, & cre-
cant, contineant in ſe vim caloris; ſine qua
eque ali poſſent, neque creſcere. Nam om-
e, quod eſt calidum & igneum, cietur &
gitur motu ſuo: quod autem alitur & cre-
cit, motu quodam utitur certo & æquabi-
i; qui quamdiu remanet in nobis, tamdiu
enſus & vita remanet; refrigerato autem &
xſtincto calore, occidimus ipſi & exſtingui-
nur. Quod quidem Cleanthes his etiam ar- 24
gumentis docet, quanta vis inſit caloris in
mni corpore. Negat enim ullum eſſe cibum
am gravem, quin is die & nocte concoqua-
ur; cuius etiam in reliquiis ineſt calor iis,
uas natura reſpuerit. Iam vero venæ &
rteriæ micare non deſinunt, quaſi quodam
gneo motu; animadverſumque ſæpe eſt, cum

cor animantis alicujus evulſum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur, quod vivit, ſive animal, ſive terra editum, id vivit propter incluſum in eo calorem, ex quo intelligi debet, eam caloris naturam vim habere in ſe vita-
25 lem per omnem mundum pertinentem. Atque id facilius cernemus, toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, ſubtilius explicato. Omnes igitur partes mundi (tangam autem maximas) calore fultæ ſuſtinentur; quod primum in terrena natura perſpici poteſt. Nam & lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus; & recenti foſſione,

— *terram fumare calentem;*

atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, & id maxime hibernis fieri temporibus, quod magna vis caloris terræ cavernis contineatur; eaque hieme ſit denſior: ob eamque cauſam, calorem inſitum interius
10 contineat arctius. Longa eſt oratio, multæ-
26 que rationes, quibus doceri poſſit, omnia, quæ terra concipiat, ſemina, quæque ipſa ex ſe generata ſtirpibus infixa contineat, ea temperatione caloris & oriri, & augeſcere. Atque aquæ etiam admiſtum eſſe calorem, primum ipſe liquor, tum aquæ declarat effu-

lo; quæ neque conglaciaret frigoribus, neque nive, pruinaque concreſceret, niſi eadem ſe admiſto calore liquefacta & dilapſa diffunderet. Itaque & aquilonibus, reliquisque frigoribus adjectis dureſcit humor; & idem viciſſim mollitur tepefactus, & tabeſcit calore. Atque etiam maria agitata ventis ita tepeſcunt, ut intelligi facile poſſit, in tantis illis humoribus incluſum eſſe calorem. Nec enim ille externus & adventitius habendus eſt tepor, ſed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod noſtris quoque corporibus contingit, cum motu atque exercitatione recaleſcunt. Ipſe vero aër, qui natura eſt maxime frigidus, minime eſt expers caloris. Ille vero & multo quidem ca- 27
lore admiſtus eſt: ipſe enim oritur ex reſpiratione aquarum; earum enim quaſi vapor quidam aër habendus eſt. Is autem exſiſtit motu ejus caloris, qui aquis continetur; quam ſimilitudinem cernere poſſumus in iis aquis, quæ effervescunt ſubditis ignibus. Jam vero reliqua quarta pars mundi, ea & ipſa tota natura fervida eſt, & ceteris naturis omnibus ſalutarem impertit & vitalem calorem. Ex quo concluditur, cum omnes 28
mundi partes ſuſtineantur calore, mundum

etiam ipſum ſimili pariqne natura in tanta diuturnitate ſervari; eoque magis, quod intelligi debet, calidum illud atque igneum ita in omni fuſum eſſe natura, ut in eo inſit procreandi vis, & cauſa gignendi, a quo & animantia omnia, & ea, quorum ſtirpes terra continentur, & naſci ſit neceſſe, & au-
11 geſcere. Natura eſt igitur, quæ contineat
29 mundum omnem, eumque tueatur, & ea quidem non ſine ſenſu atque ratione. Omnem enim naturam neceſſe eſt, quæ non ſolitaria ſit, neque ſimplex, ſed cum alio juncta atque connexa, habere aliquem in ſe principatum, ut in homine mentem, in belua quiddam ſimile mentis, unde oriantur rerum appetitus. In arborum autem, & earum rerum, quæ gignuntur e terra, radicibus ineſſe principatus putatur. Principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν vocant; quo nihil in quoque genere nec poteſt, nec debet eſſe præſtantius. Itaque neceſſe eſt, illud etiam, in quo ſit totius naturæ principatus, eſſe omnium optimum, omniumque rerum poteſtate dominatuque digniſſimum.

30 Videmus autem, in partibus mundi (nihil eſt enim in omni mundo, quod non pars univerſi ſit) ineſſe ſenſum & rationem. In

in parte igitur, in qua mundi ineſt princi-
patus, hæc ineſſe neceſſe eſt, & acriora qui-
lem atque majora. Quocirca ſapientem eſſe
nundum neceſſe eſt; naturamque eam, quæ
'es omnes complexa teneat, perfectione ra-
:ionis excellere, eoque deum eſſe mundum,
omnemque vim mundi natura divina conti-
neri. Atque etiam mundi ille fervor purior,
perlucidior, mobiliorque multo, ob easque
cauſas aptior ad ſenſus commovendos, quam
nic noſter calor, quo hæc, quæ nota nobis
ſunt, retinentur & vigent. Abſurdum igitur 13
eſt dicere, cum homines beſtiæque hoc ca-
lore teneantur, & propterea moveantur ac
ſentiant, mundum eſſe ſine ſenſu; qui inte-
gro, & puro, & libero, eodemque acerrimo
& mobiliſſimo ardore teneatur: præſertim
cum is ardor, qui eſt mundi, non agitatus
ab alio, neque externo pulſu, ſed per ſe
ipſe, ac ſua ſponte moveatur. Nam quid
poteſt eſſe mundo valentius, quod pellat at-
que moveat calorem eum, quo ille teneatur?
Audiamus enim Platonem, quaſi quendam 12
deum philoſophorum; cui duo placet eſſe mo- 32
tus, unum ſuum, alterum externum: eſſe
autem divinius, quod ipſum ex ſe ſua ſpon-
te moveatur, quam quod pulſu agitetur alie-

no. Hunc autem motum in ſolis animis eſſe ponit, ab hisque principium motus eſſe ductum putat. Quapropter quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulſu, ſed ſua ſponte movetur; animus ſit neceſſe eſt. Ex quo efficitur, animantem eſſe mundum. Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo ineſſe intelligentiam, quod certe eſt mundus melior, quam ulla natura. Ut enim nulla pars corporis noſtri eſt, quæ non ſit minoris, quam nosmetipſi ſumus; ſic mundum univerſum pluris eſſe neceſſe eſt, quam partem aliquam univerſi. Quod ſi ita eſt, ſapiens ſit mundus neceſſe eſt. nam ni ita eſſet, hominem, qui eſt mundi pars, quoniam rationis eſt particeps, pluris eſſe, quam mundum omnem, oporteret.

33 Atque etiam ſi a primis inchoatisque naturis ad ultimas perfectasque volumus procedere, ad deorum naturam perveniamus neceſſe eſt. Primo enim animadvertimus, a natura ſuſtineri ea, quæ gignuntur e terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quam
34 ut ea alendo atque augendo tueretur. Beſtiis autem ſenſum & motum dedit, & cum quodam appetitu acceſſum ad res ſalutares,

a peſtiferis receſſum: homini hoc amplius, quod addidit rationem, qua regerentur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur. Quartus autem gradus & altiſſimus eſt eorum, qui natura boni ſapientesque gignuntur, quibus a principio innaſcitur ratio recta conſtansque, quæ ſupra hominem putanda eſt, deoque tribuenda, id eſt, mundo; in quo neceſſe eſt perfectam illam atque abſolutam ineſſe rationem. Neque enim dici poteſt, in ulla rerum inſtitutione non eſſe aliquid extremum atque perfectum. Ut enim in vite, ut in pecude (niſi quæ vis obſtitit) videmus naturam ſuo quodam itinere ad ultimum pervenire; atque ut pictura, & fabrica, ceteræque artes habent quendam abſoluti operis effectum: ſic in omni natura, ac multo etiam magis, neceſſe eſt abſolvi aliquid, ac perfici. Etenim ceteris naturis multa externa, quo minus perficiantur, poſſunt obſiſtere: univerſam autem naturam nulla res poteſt impedire; propterea quod omnes naturas ipſa cohibet & continet. Quocirca neceſſe eſt eſſe quartum illum & altiſſimum gradum, quo nulla vis poſſit accedere. Is autem eſt gradus, in quo rerum omnium natura ponitur; quæ

(margin: 13 at "Quartus autem gradus"; 35 at "Neque enim"; 36 at "Is autem")

quoniam talis eſt, ut præſit omnibus, & eam nulla res poſſit impedire, neceſſe eſt, intelligentem eſſe mundum, & quidem etiam ſapientem. Quid autem eſt inſcitius, quam eam naturam, quæ omnes res ſit complexa, non optimam dici; aut, cum ſit optima, non primum animantem eſſe, deinde rationis & conſilii compotem, poſtremo ſapientem? qui enim poteſt aliter eſſe optima? neque enim, ſi ſtirpium ſimilis ſit, aut etiam beſtiarum, optima putanda ſit potius, quam deterrima: nec vero, ſi rationis particeps ſit, nec ſit tamen a principio ſapiens, non ſit deterior mundi potius, quam humana conditio. Homo enim ſapiens fieri poteſt; mundus autem, ſi in æterno præteriti temporis ſpatio fuit inſipiens, nunquam profecto ſapientiam conſequetur. Ita erit homine deterior. Quod quoniam abſurdum eſt, & ſapiens a principio mundus, & deus habendus eſt. Neque enim eſt quidquam aliud, præter mundum, cui nihil abſit; quodque undique aptum atque perfectum expletumque ſit omnibus ſuis numeris & partibus.
14 Scite enim Chryſippus, ut clypei cauſa, involucrum; vaginam autem, gladii; ſic, præter mundum, cetera omnia aliorum cauſa

eſſe generata, ut eas fruges atque fructus, quos terra gignit, animantium cauſa; animantes autem, hominum; ut equum, vehendi cauſa; arandi, bovem; venandi & cuſtodiendi, canem. Ipſe autem homo ortus eſt ad mundum contemplandum & imitandum, nullo modo perfectus, ſed eſt quædam particula perfecti. Sed mundus, quo- 38
niam omnia complexus eſt, nec eſt quidquam, quod non inſit in eo, perfectus undique eſt. Quid igitur poteſt ei deeſſe, quod eſt optimum? nihil autem eſt mente & ratione melius: ergo hæc mundo deeſſe non poſſunt. Bene igitur idem Chryſippus, qui, ſimilitudines adjungens, omnia in perfectis & maturis docet eſſe meliora, ut in equo, quam in equulo; in cane, quam in catulo; in viro, quam in puero: item, quod in omni mundo optimum ſit, id in perfecto aliquo atque abſoluto eſſe debere. Eſt autem 39
nihil mundo perfectius: nihil virtute melius: igitur mundi eſt propria virtus. Nec vero hominis natura perfecta eſt; & efficitur tamen in homine virtus: quanto igitur in mundo facilius? eſt ergo in eo virtus: ſapiens eſt igitur; & propterea deus.

Atque hac mundi divinitate perſpecta, 15

tribuenda eſt ſideribus eadem divinitas; quæ
ex mobiliſſima puriſſimaque ætheris parte
gignuntur; neque ulla præterea ſunt admi-
ſta natura, totaque ſunt calida atque perlu-
cida: ut ea quoque rectiſſime & animantia
eſſe, & ſentire atque intelligere dicantur.
40 Atque ea quidem tota eſſe ignea, duorum
ſenſuum teſtimonio confirmari Cleanthes putat,
tactus, & oculorum. Nam ſolis candor illu-
ſtrior eſt, quam ullius ignis, quippe qui
immenſo mundo tam longe lateque colluce-
at: & is ejus tactus eſt, non ut tepefaciat
ſolum, ſed etiam ſæpe comburat: quorum
neutrum faceret, niſi eſſet igneus. Ergo, in-
quit, cum ſol igneus ſit, Oceanique alatur
humoribus, quia nullus ignis ſine paſtu ali-
quo poſſit permanere; neceſſe eſt, aut ei
ſimilis ſit igni, quem adhibemus ad uſum
atque ad victum; aut ei, qui corporibus
41 animantium continetur. Atque hic noſter
ignis, quem uſus vitæ requirit, confector
eſt & conſumtor omnium, idemque, quo-
cunque invaſit, cuncta diſturbat ac diſſipat.
Contra ille corporeus, vitalis & ſalutaris,
omnia conſervat, alit, auget, ſuſtinet, ſen-
ſuque afficit. Negat ergo eſſe dubium, ho-
rum ignium ſol utri ſimilis ſit, cum is quo-

que efficiat, ut omnia floreant, & in ſuo quæque genere pubeſcant. Quare cum ſolis ignis ſimilis eorum ignium ſit, qui ſunt in corporibus animantium; ſolem quoque animantem eſſe oportet, & quidem reliqua aſtra, quæ oriantur in ardore cœleſti, qui æther, vel cœlum nominatur. Cum igitur aliorum 42
animantium ortus in terra ſit, aliorum in aqua, in aëre aliorum; abſurdum eſſe Ariſtoteli videtur, in ea parte, quæ ſit ad gignenda animalia aptiſſima, animal gigni nullum putare. Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuiſſimus eſt, & ſemper agitatur & viget; neceſſe eſt, quod animal in eo gignatur, id & ſenſu acerrimo, & mobilitate celerrima eſſe. Quare cum in æthere aſtra gignantur, conſentaneum eſt, in iis ſenſum ineſſe & intelligentiam; ex quo efficitur, in deorum numero aſtra eſſe ducenda. Etenim licet videre acutiora inge- 16
nia, & ad intelligendum aptiora eorum, qui 43
terras incolant eas, in quibus aër ſit purus ac tenuis, quam illorum, qui utantur craſſo cœlo atque concreto. Quin etiam, cibo quo utare, intereſſe aliquid ad mentis aciem putant. Probabile eſt igitur, præſtantem intelligentiam in ſideribus eſſe, quæ & æthe-

ream mundi partem incolant, & marinis terrenisque humoribus, longo intervallo extenuatis, alantur. Senſum autem aſtrorum atque intelligentiam maxime declarat ordo eorum atque conſtantia. Nihil eſt enim, quod ratione & numero moveri poſſit ſine conſilio; in quo nihil eſt temerarium, nihil varium, nihil fortuitum. Ordo autem ſiderum, & in omni æternitate conſtantia, neque naturam ſignificat; eſt enim plena rationis: neque fortunam; quæ amica varietati conſtantiam reſpuit. Sequitur ergo, ut ipſa ſua ſponte, ſuo ſenſu ac divinitate moveantur.
44 Nec vero Ariſtoteles non laudandus in eo, quod omnia, quæ moventur, aut natura moveri cenſuit, aut vi, aut voluntate: moveri autem ſolem, & lunam, & ſidera omnia: quæ autem natura moverentur, hæc aut pondere deorſum, aut levitate in ſublime ferri; quorum neutrum aſtris contingere, propterea quod eorum motus in orbem circumferretur. Nec vero dici poteſt vi quadam majore fieri, ut contra naturam aſtra moveantur. Quæ enim poteſt major eſſe? reſtat igitur, ut motus aſtrorum ſit voluntarius. quæ qui videat, non indocte ſolum, verum etiam impie faciat, ſi deos eſſe neget. Nec

ſane

ſane multum intereſt, utrum id neget, an
eos omni procuratione atque actione privet,
Mihi enim, qui nihil agit, eſſe omnino non
videtur. Eſſe igitur deos ita perſpicuum eſt,
ut, id qui neget, vix eum ſanæ mentis exi-
ſtimem. Reſtat, ut, qualis eorum natura 17
ſit, conſideremus; in quo nihil eſt difficilius, 45
quam a conſuetudine oculorum aciem mentis
abducere. Ea difficultas induxit, & vulgo im-
peritos, & ſimiles philoſophos imperitorum,
ut, niſi figuris hominum conſtitutis, nihil
poſſent de diis immortalibus cogitare; cujus
opinionis levitas, confutata a Cotta, non deſi-
derat orationem meam. Sed cum talem eſſe
deum certa notione animi præſentiamus,
primum, ut ſit animans, deinde, ut in omni
natura nihil eo ſit præſtantius; ad hanc præ-
ſenſionem notionemque noſtram, nihil video,
quod potius accommodem, quam ut primum
hunc ipſum mundum, quo nihil fieri excel-
lentius poteſt, animantem eſſe & deum judi- 46
cem. Hic quam volet Epicurus jocetur, ho-
mo non aptiſſimus ad jocandum, minimeque
reſipiens patriam; & dicat, ſe non poſſe in-
telligere, qualis ſit volubilis & rotundus deus:
tamen ex hoc, quod ipſe etiam probat, nun-
quam me movebit. Placet enim illi eſſe deos,

quia neceſſe ſit præſtantem eſſe aliquam na-
turam, qua nihil ſit melius. Mundo autem
certe nihil eſt melius. Nec dubium, quin,
quod animans ſit, habeatque ſenſum, & ra-
tionem, & mentem, id ſit melius, quam id,
47 quod his careat. Ita efficitur, animantem,
ſenſus, mentis, rationis mundum eſſe com-
potem. Qua ratione deum eſſe mundum,
concluditur. Sed hæc paulo poſt facilius
cognoſcentur ex iis rebus ipſis, quas mundus
18 efficit. Interea, Vellei, noli quæſo, præ te
ferre, vos plane expertes eſſe doctrinæ. Co-
num tibi ais, & cylindrum, & pyramidem
pulchriorem, quam ſphæram, videri. No-
vum etiam oculorum judicium habetis. Sed
ſint iſta pulchriora, duntaxat aſpectu; quod
mihi tamen ipſum non videtur: quid enim pul-
chrius ea figura, quæ ſola omnes alias figu-
ras complexa continet, quæque nihil aſperi-
tatis habere, nihil offenſionis poteſt, nihil in-
ciſum angulis, nihil anfractibus, nihil emi-
nens, nihil lacunoſum? cumque duæ formæ
præſtantes ſint, ex ſolidis, globus, (ſic enim
σφαῖραν interpretari placet;) ex planis autem,
circulus, aut orbis, qui *κύκλος* Græce dici-
tur; his duabus formis contingit ſolis, ut om-
nes earum partes ſint inter ſe ſimillimæ, a

medioque tantum abſit extremum, quantum
idem a ſummo: quo nihil fieri poteſt aptius.
Sed ſi hæc non videtis, quia nunquam eru- 48
ditum illum pulverem attigiſtis: ne hoc qui-
dem phyſici intelligere potuiſtis, hanc æqua-
litatem motus, conſtantiamque ordinum in
alia figura non potuiſſe ſervari? Itaque nihil
poteſt eſſe indoctius, quam quod a vobis af-
firmari ſolet. Nec enim hunc ipſum mundum
pro certo rotundum eſſe dicitis. Nam poſſe
fieri, ut ſit alia figura; innumerabilesque
mundos, alios aliarum eſſe formarum. Quæ, 49
ſi bis bina quot eſſent, didiciſſet Epicurus,
certe non diceret. Sed dum palato, quid ſit
optimum, judicat, cœli palatum, (ut ait
Ennius) non ſuſpexit. Nam, cum duo ſint 19
genera ſiderum; quorum alterum ſpatiis im-
mutabilibus ab ortu ad occaſum commeans,
nullum unquam curſus ſui veſtigium infle-
ctat; alterum autem continuas converſiones
duas iisdem ſpatiis curſibusque conficiat; ex
utraque re & mundi volubilitas, quæ niſi in
globoſa forma eſſe non poſſet, & ſtellarum
rotundi ambitus cognoſcuntur: primusque
ſol, qui aſtrorum obtinet principatum, ita
movetur, ut cum terras larga luce comple-
verit, easdem modo his, modo illis ex par-

tibus opacet; ipſa enim umbra terræ ſoli officiens, noctem efficit: nocturnorum autem ſpatiorum eadem eſt æquabilitas, quæ diurnorum; ejusdemque ſolis tum acceſſus modici, tum receſſus, & frigoris & caloris modum temperant: circuitus enim ſolis orbium V & LX & CCC, quarta fere diei parte addita, converſionem conficiunt annuam: inflectens autem ſol curſum tum ad ſeptemtriones, tum ad meridiem, æſtates & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorum alterum hiemi ſeneſcenti adjunctum eſt, alterum æſtati. Ita ex quatuor temporum mutationibus, omnium, quæ terra marique gignuntur, initia cauſæque ducuntur.

50 Jam ſolis annuos curſus ſpatiis menſtruis luna conſequitur: cujus tenuiſſimum lumen facit proximus acceſſus ad ſolem, digreſſus autem longiſſimus quisque pleniſſimum. Neque ſolum ejus ſpecies ac forma mutatur tum creſcendo, tum defectibus in initia recurrendo, ſed etiam regio, quæ tum eſt aquilonaris, tum auſtralis. In lunæ quoque curſu eſt & brumæ quædam & ſolſtitii ſimilitudo, multaque ab ea manant & fluunt, quibus & animantes alantur augeſcantque; & pubeſcant, maturitatemque aſſequantur, quæ oriuntur e

terra. Maxime vero ſunt admirabiles motus 20 earum quinque ſtellarum, quæ falſo vocan- 51 tur errantes; nihil enim errat, quod in omni æternitate conſervat progreſſus & regreſſus, reliquosque motus conſtantes, & ratos. Quod eo eſt admirabilius in his ſtellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rurſus aperiuntur, tum adeunt, tum recedunt, tum antecedunt, tum ſubſequuntur, tum celerius moventur, tum tardius, tum omnino ne moventur quidem, ſed ad quoddam tempus inſiſtunt. Quarum ex diſparibus motionibus magnum annum mathematici nominaverunt, qui tum efficitur, cum ſolis, & lunæ, & quinque errantium ad eandem inter ſe compoſitionem confectis omnium ſpatiis eſt facta converſio; quæ quam longa ſit, magna quæ- 52 ſtio eſt: eſſe vero certam & definitam, neceſſe eſt. Nam ea, quæ Saturni ſtella dicitur, Φαίνωνque a Græcis nominatur, quæ a terra abeſt plurimum, XXX fere annis curſum ſuum conficit; in quo curſu multa mirabiliter efficiens, tum antecedendo, tum retardando, tum veſpertinis temporibus deliteſcendo, tum matutinis rurſum ſe aperiendo, nihil immutat ſempiternis ſeculorum ætatibus, quin eadem iisdem temporibus efficiat. Infra autem

hanc propius a terra Jovis ſtella fertur, quæ
Φαέθων dicitur; eaque eundem XII ſignorum
orbem annis XII conficit, easdemque, quas Sa-
53 turni ſtella, efficit in curſu varietates. Huic au-
tem proxime inferiorem orbem tenet *πυρόεις*
quæ ſtella Martis appellatur; eaque IIII &
XX menſibus, VI, ut opinor, diebus minus
eundem luſtrat orbem, quem duæ ſuperiores.
Infra hanc autem ſtella Mercurii eſt: ea *στίλ-
βων* appellatur a Græcis; quæ anno fere ver-
tente ſigniferum luſtrat orbem, neque a ſole
longius unquam unius ſigni intervallo diſce-
dit, tum antevertens, tum ſubſequens. In-
fima eſt quinque errantium, terræque proxi-
ma, ſtella Veneris, quæ *Φωσφόρος* Græce,
Lucifer Latine dicitur, cum antegreditur ſo-
lem; cum ſubſequitur autem, Heſperos. Ea
curſum anno conficit, & latitudinem luſtrans
ſigniferi orbis, & longitudinem; quod idem
faciunt ſtellæ ſuperiores: neque unquam ab
ſole duorum ſignorum intervallo longius diſ-
cedit, tum antecedens, tum ſubſequens.
21 Hanc igitur in ſtellis conſtantiam, hanc tan-
54 tam tam variis curſibus in omni æternitate
convenientiam temporum non poſſum intelli-
gere ſine mente, ratione, conſilio. Quæ
cum in ſideribus ineſſe videamus, non poſſu-

mus ea ipſa non in deorum numero reponere. Nec vero ſtellæ eæ, quæ inerrantes vocantur, non ſignificant eandem mentem atque prudentiam; quarum eſt quotidiana conveniens, conſtansque converſio: nec habent æthereos curſus, neque cœlo inhærentes, ut plerique dicunt phyſicæ rationis ignari. Non eſt enim ætheris ea natura, ut vi ſua ſtellas complexa contorqueat. Nam tenuis ac perlucens, & æquabili calore ſuffuſus æther, non ſatis aptus ad ſtellas continendas videtur.
Habent igitur ſuam ſphæram ſtellæ inerrantes 55
ab ætherea conjunctione ſecretam, & liberam. Earum autem perennes curſus atque perpetui, cum admirabili incredibilique conſtantia, declarant in his vim & mentem eſſe divinam: ut, hæc ipſa qui non ſentiat deorum vim habere,
is nihil omnino ſenſurus eſſe videatur. Nulla 56
igitur in cœlo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec varietas ineſt; contraque omnis ordo, veritas, ratio, conſtantia: quæque his vacant, ementita & falſa, plenaque erroris eunt circum terras, infra lunam, quæ omnium ultima eſt; in terriſque verſantur. Cœleſtium ergo admirabilem ordinem, incredibilemque conſtantiam, ex qua conſervatio & ſalus omnium omnis oritur, qui vacare mente putat,

57 is ipſe mentis expers habendus eſt. Haud
ergo, ut opinor, erravero, ſi a principe in-
veſtigandæ veritatis, hujus diſputationis prin-
22 cipium duxero. Zeno igitur ita naturam de-
finit, ut eam dicat ignem eſſe artificioſum
ad gignendum progredientem via: cenſet enim
artis maxime proprium eſſe, creare & gigne-
re; quodque in operibus noſtrarum artium
manus efficiat, id multo artificioſius naturam
efficere, id eſt, ut dixi, ignem artificioſum,
magiſtrum artium reliquarum. Atque hac
quidem ratione omnis natura artificioſa eſt,
quod habet quaſi viam quandam & ſectam,
58 quam ſequatur. Ipſius vero mundi, qui om-
nia complexu ſuo coercet & continet, natu-
ra non artificioſa ſolum, ſed plane artifex ab
eodem Zenone dicitur, conſultrix, & provi-
da utilitatum opportunitatumque omnium.
Atque ut ceteræ naturæ ſuis ſeminibus quæ-
que gignuntur, augeſcunt, continentur; ſic
natura mundi omnes motus habet volunta-
rios, conatusque, & appetitiones, quas ὁρ-
μὰς Græci vocant, & his conſentaneas actio-
nes ſic adhibet, ut nosmetipſi, qui animis
movemur & ſenſibus. Talis igitur mens mun-
di cum ſit, ob eamque cauſam vel prudentia,
vel providentia appellari recte poſſit, (Græce

enim πρόνοια dicitur) hæc potiſſimum providet, & in his maxime eſt occupata, primum ut mundus quam aptiſſimus ſit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxime autem ut in eo eximia pulchritudo ſit, atque omnis ornatus. Dictum eſt de univerſo mun- 23
do: dictum eſt etiam de ſideribus; ut jam 59
propemodum appareat multitudo nec ceſſantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoſo ac moleſto. Non enim venis, & nervis, & oſſibus continentur, nec iis eſcis aut potionibus veſcuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec iis corporibus ſunt, ut aut caſus, aut ictus extimeſcant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quæ verens Epicurus monogrammos deos & nihil agentes commentus eſt. Illi autem pulcherrima 60
forma præditi, puriſſimaque in regione cœli collocati, ita feruntur, moderanturque curſus, ut ad omnia conſervanda & tuenda conſenſiſſe videantur.

Multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficiis eorum non ſine cauſa, & a Græciæ ſapientiſſimis, & a majoribus noſtris conſtitutæ nominatæque ſunt. Quidquid enim magnam utilitatem generi afferret

humano, id non ſine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quod erat a deo natum, nomine ipſius dei nuncupabant; ut cum fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum; ex quo illud Terentii,

Sine Cerere & Libero friget Venus.

61 Tum autem res ipſa, in qua vis ineſt major aliqua, ſic appellatur, ut ea ipſa vis nominetur deus, ut Fides, ut Mens; quas in Capitolio dedicatas videmus proxime a M. Aemilio Scauro; ante autem ab Atilio Calatino erat Fides conſecrata. Vides Virtutis templum, vides Honoris a M. Marcello renovatum; quod multis ante annis erat bello Liguſtico a Q. Maximo dedicatum. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut ſine deo regi non poſſet, ipſa res deorum nomen obtinuit. Quo ex genere Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris vocabula conſecrata ſunt, vitioſarum rerum, neque naturalium; quamquam Velleius aliter exiſtimat: ſed tamen ea ipſa vitia 62 naturam vehementius ſæpe pulſant. Utilitatum igitur magnitudine conſtituti ſunt ii dii, ui utilitates quasque gignebant. Atque his

quidem nominibus, quæ paulo ante dicta ſunt a me, quæ vis ſit, in quoque declaratur deo. Suſcepit autem vita hominum, 24
conſuetudoque communis, ut beneficiis excellentes viros in cœlum fama ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Caſtor & Pollux, hinc Aeſculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem noſtri majores auguſte ſancteque Liberum cum Cerere & Libera conſecraverunt: quod quale ſit, ex myſteriis intelligi poteſt. Sed quod ex nobis natos liberos appellamus, idcirco Cerere nati, nominati ſunt Liber & Libera: quod in Libera ſervant, in Libero non item. Hinc etiam Romulus, quem quidem eundem eſſe Quirinum putant: quorum cum remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dii rite ſunt habiti; cum & optimi eſſent, & æterni.

Alia quoque ex ratione, & quidem phyſi- 63
ca, magna fluxit multitudo deorum; qui induti ſpecie humana fabulas poetis ſuppeditaverunt, hominum autem vitam ſuperſtitione omni referſerunt. Atque hic locus a Zenone tractatus, poſt a Cleanthe, & Chryſippo, pluribus verbis explicatus eſt. Nam vetus hæc opinio Græciam opplevit, exſectum Cœlum a filio Saturno, vinctum autem Satu

64 num ipſum a filio Jove. Phyſica ratio non
inelegans incluſa eſt in impias fabulas. cœ-
leſtem enim, altiſſimam æthereamque natu-
ram, id eſt, igneam, quæ per ſeſe omnia
gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis,
quæ conjunctione alterius egeret ad procre-
25 andum. Saturnum autem, eum eſſe volue-
runt, qui curſum & converſionem ſpatiorum
ac temporum contineret, qui deus Græce id
ipſum nomen habet. Κρόνος enim dicitur;
qui eſt idem χρόνος, id eſt, ſpatium tempo-
ris. Saturnus autem eſt appellatus, quod ſatu-
retur annis. Ex ſe enim natos comeſſe fingitur
ſolitus, quia conſumit ætas temporum ſpatia,
annisque præteritis inſaturabiliter expletur.
Vinctus eſt autem a Jove, ne immoderatos
curſus haberet, atque ut eum ſiderum vinclis
alligaret. Sed ipſe Jupiter, id eſt, *juvans
pater*, quem converſis caſibus appellamus a
juvando Jovem, a poetis *pater divumque homi-
numque* dicitur; a majoribus autem noſtris
optimus maximus; & quidem ante optimus,
id eſt, beneficentiſſimus, quam maximus, quia
majus eſt, certeque gratius, prodeſſe omnibus,
65 quam opes magnas habere. Hunc igitur En-
* nius, ut ſupra dixi, nuncupat ita dicens,

*Adſpice hoc ſublime candens, quem invo-
cant omnes Jovem.*

Planiusque alio loco idem,

Cui, quod in me eſt, exſecrabor hoc, quod
lucet, quidquid eſt.

hunc etiam augures noſtri; cum dicunt, *Jove fulgente, tonante*: dicunt enim, *coelo fulgente, tonante.* Euripides autem, ut multa præclare, ſic hoc breviter,

Vides ſublime fuſum, immoderatum aethera,
Qui tenero terram circumjectu amplectitur:
Hunc ſummum habeto divum, hunc perhibeto Jovem.

Aer autem, ut Stoici diſputant, interjectus 26
inter mare & cœlum, Junonis nomine con- 66
ſecratur; quæ & ſoror & conjux Jovis, quod ei ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma conjunctio. Effeminarunt autem eum, Junonique tribuerunt, quod nihil eſt eo mollius. Sed Junonem a *juvando* credo nominatam. Aqua reſtabat, & terra, ut eſſent ex fabulis tria regna diviſa. Datum eſt igitur Neptuno, altero Jovis, ut volunt, fratri, maritimum omne regnum; nomenque productum, ut Portunus a *portu*, ſic Neptunus a *nando*, paulum primis literis immutatis. Terrena autem vis omnis atque natura Diti patri dedicata eſt; qui *Dives*, ut apud Græcos Πλούτων, quia & recidant omnia in terras,

& oriantur e terris. Is rapuit Proſerpinam, quod Græcorum nomen eſt: ea enim eſt, quæ Περσεφόνη Græce nominatur: quam frugum ſemen eſſe volunt, abſconditamque quæri a
57 matre fingunt. Mater autem eſt a gerendis frugibus Ceres, tanquam *Geres*; caſuque prima litera itidem immutata, ut a Græcis: nam ab illis quoque Δημήτηρ, quaſi Γημήτηρ, nominata eſt. Jam qui *magna verteret*, Mavors: *Minerva* autem, quæ vel *minueret*, vel *mi-*
27 *naretur*. Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima, & extrema, principem in ſacrificando Janum eſſe voluerunt: quod ab *eundo* nomen eſt ductum; ex quo tranſitiones perviæ, *Jani*: foresque in liminibus profanarum ædium, *januae* nominantur. Nam Veſtæ nomen a Græcis eſt; ea eſt enim, quæ ab illis Ἑστία dicitur: vis autem ejus ad aras & focos pertinet. Itaque in ea dea, quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio, & ſacrificatio extrema eſt.
68 Nec longe abſunt ab hac vi Dii Penates, ſive a *penu* ducto nomine, (eſt enim omne, quo veſcuntur homines, *penus*) ſive ab eo, quod *penitus* inſident: ex quo etiam *penetrales* a poetis vocantur. Jam Apollinis nomen eſt Græcum; quem ſolem eſſe volunt: Dia-

nam autem, & Lunam, eandem eſſe putant: cum *ſol* dictus ſit, vel quia *ſolus* ex omnibus ſideribus eſt tantus; vel quia, cum eſt exortus, obſcuratis omnibus *ſolus* apparet; Luna a *lucendo* nominata ſit: eadem eſt enim *Lucina*. Itaque, ut apud Græcos Dianam, eamque Luciferam, ſic apud noſtros *Junonem Lucinam* in pariendo invocant: quæ eadem Diana omnivaga dicitur, non a *venando*, ſed quod in ſeptem numeratur tanquam *vaganti-
bus*. Diana dicta, quia noctu quaſi diem ef- 69
ficeret. Adhibetur autem ad partus, quod ii matureſcunt aut ſeptem nonnunquam, aut, ut plerumque, novem lunæ curſibus: qui quia menſa ſpatia conficiunt, *menſes* nominantur. Concinneque, ut multa, Timæus: qui cum in hiſtoria dixiſſet, qua nocte natus Alexander eſſet, eadem Dianæ Epheſiæ templum deflagraviſſe, adjunxit, *minime id eſſe mirandum, quod Diana, cum in partu Olympiadis adeſſe voluiſſet, abfuiſſet domo.* Quæ autem dea ad res omnes *veniret*, Venerem noſtri nominaverunt, atque ex ea potius ve-
nuſtas, quam Venus ex venuſtate. Videtis- 28
ne igitur, ut a phyſicis rebus, bene atque 70
utiliter inventis, tracta ratio ſit ad commentitios & fictos deos? quæ res genuit falſas

opiniones, erroresque turbulentos, & ſuperſtitiones pæne aniles. Et formæ enim nobis deorum, & ætates, & veſtitus, ornatusque noti ſunt: genera præterea, conjugia, cognationes, omniaque traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanæ. Nam & perturbatis animis inducuntur; accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec vero, ut fabulæ ferunt, dii bellis prœliisque caruerunt: nec ſolum, ut apud Homerum, cum duo exercitus contrarios alii dii ex alia parte defenderent, ſed etiam, ut cum Titanis, ut cum Gigantibus, ſua propria bella geſſerunt. Hæc & dicuntur, & creduntur ſtultiſſime, & plena ſunt futilitatis, ſummæque levitatis. Sed tamen, his fa-
71 bulis ſpretis ac repudiatis, deus pertinens per naturam cujusque rei, *per terras*, Ceres, *per maria* Neptunus, alii per alia, poterunt intelligi, qui, qualesque ſint, quoque eos nomine conſuetudo nuncupaverit, hos deos & venerari & colere debemus. Cultus autem deorum eſt optimus, idemque caſtiſſimus atque ſanctiſſimus, pleniſſimusque pietatis, ut eos ſemper pura, integra, incorrupta & mente, & voce veneremur. Non enim philoſophi ſolum, verum etiam majo-

res

res noſtri ſuperſtitionem a religione ſepara-
verunt. Nam qui totos dies precabantur, 72
& immolabant, ut ſui ſibi liberi ſuperſtites
eſſent, *ſuperſtitioſi* ſunt appellati: quod no-
men poſtea latius patuit. Qui autem omnia,
quæ ad cultum deorum pertinerent, diligen-
ter retractarent, & tanquam relegerent, ſunt
dicti *religioſi*, ex relegendo, ut *elegantes* ex
eligendo, tanquam a diligendo *diligentes*, ex
intelligendo *intelligentes*; his enim in verbis
omnibus ineſt vis legendi eadem, quæ in re-
ligioſo. Ita factum eſt in ſuperſtitioſo &
religioſo; alterum vitii nomen, alterum lau-
dis. Ac mihi videor ſatis, & eſſe deos, &
quales eſſent, oſtendiſſe.

Proximum eſt, ut doceam, deorum pro- 29
videntia mundum adminiſtrari. Magnus ſane 73
locus, & a veſtris, Cotta, vexatus: ac ni-
mirum vobiſcum omne certamen eſt. Nam
vobis, Vellei, minus notum eſt, quemad-
modum quidque dicatur. Veſtra enim ſo-
lum legitis, veſtra amatis: ceteros cauſa
incognita condemnatis. Velut a te ipſo, he-
ſterno die, dictum eſt, anum fatidicam πρό-
νοιαν a Stoicis induci; [id eſt, *providentiam*.]
quod eo errore dixiſti, quia exiſtimas ab his
providentiam fingi quaſi quandam deam ſin-

gularem, quæ mundum omnem gubernet &
74 regat; ſed id præciſe dicitur. Ut, ſi quis
dicat, Athenienſium rempublicam conſilio
regi, deſit illud, Areopagi: ſic, cum dici-
mus, providentia mundum adminiſtrari, de-
eſſe arbitror, deorum. Plene autem & per-
fecte ſic dici exiſtimato, providentia deorum
mundum adminiſtrari. Ita ſalem iſtum, quo
caret veſtra natio, in irridendis nobis noli-
tote conſumere: & mehercle, ſi me audia-
tis, ne experiamini quidem. Non decet:
non datum eſt: non poteſtis. Nec vero hoc
in te unum convenit, moribus domeſticis ac
noſtrorum hominum urbanitate limatum; ſed
cum in reliquos veſtros, tum in eum maxi-
me, qui iſta peperit, hominem ſine arte,
ſine literis, inſultantem in omnes, ſine acu-
mine ullo, ſine auctoritate, ſine lepore. Di-
75 ce igitur providentia deorum mundum, &
omnes mundi partes, & initio conſtitutas eſſe,
& omni tempore adminiſtrari; eamque di-
ſputationem tres in partes noſtri fere divi-
dunt: quarum pars prima eſt, quæ ducitur
ab ea ratione, quæ docet eſſe deos; quo
conceſſo, confitendum eſt, eorum conſilio
mundum adminiſtrari. Secunda eſt autem,
quæ docet, omnes res ſubjectas eſſe naturæ

ſntienti, ab eaque [omnia] pulcherrime geri. uo conſtituto, ſequitur ab animantibus prinipiis eas eſſe generatas. Tertius locus eſt, ui ducitur ex admiratione rerum cœleſtium, tque terreſtrium.

Primum igitur aut negandum eſt deos 76 ſſe, quod & Democritus ſimulacra, & Epiurus imagines inducens, quodam pacto neat; aut, qui deos eſſe concedant, iis faendum eſt, eos aliquid agere, idque prælarum. nihil eſt autem præclarius mundi dminiſtratione. deorum igitur conſilio adiiniſtratur. Quod ſi aliter eſt, aliquid proecto ſit neceſſe eſt melius, & majore vi ræditum, quam deus, quale id cunque eſt, ve inanima natura, ſive neceſſitas vi maga incitata, hæc pulcherrima opera efficiens, uæ videmus. Non eſt igitur natura deo- 77 um præpotens, neque excellens, ſiquidem a ſubiecta eſt ei vel neceſſitati, vel naturæ, ua cœlum, maria, terræque regantur. Nil autem eſt præſtantius deo. ab eo igitur eceſſe eſt mundum regi. Nulli igitur eſt aturæ obediens, aut ſubjectus deus. omem ergo regit ipſe naturam. Etenim ſi conedimus, intelligentes eſſe deos, concediaus etiam providentes, & rerum quidem

H 2

maximarum. Ergo utrum ignorant, quæ
res maximæ ſint, quoque hæ modo tractan-
dæ & tuendæ; an vim non habent, qua
tantas res ſuſtineant & gerant? at & igno-
ratio rerum, aliena naturæ deorum eſt; &
ſuſtinendi muneris propter imbecillitatem
difficultas, minime cadit in majeſtatem deo-
rum. Ex quo efficitur id, quod volumus, deo-
31 rum providentia mundum adminiſtrari. *At-*
78 qui neceſſe eſt, cum ſint dii, ſi modo ſint,
ut profecto ſunt, animantes eſſe, nec ſolum
animantes, ſed etiam rationis compotes, in-
ter ſeque quaſi civili conciliatione & ſocie-
tate conjunctos, unum mundum, ut com-
munem rempublicam atque urbem aliquam
79 regentes. Sequitur, ut eadem ſit in his,
quæ in genere humano, ratio, eadem veri-
tas utrobique ſit, eademque lex; quæ eſt
recti præceptio, pravique depulſio. Ex quo
intelligitur, prudentiam quoque, & men-
tem a diis ad homines perveniſſe; ob eam-
que cauſam majorum inſtitutis mens, fides,
virtus, concordia, conſecratæ & publice de-
dicatæ ſunt. Quæ qui convenit penes deos
eſſe negare, cum eorum auguſta, & ſancta
ſimulacra veneremur? quod ſi ineſt* in ho-
minum genere mens, fides, virtus, concor-

ilia; unde hæc in terras, niſi a ſuperis, defluere potuerunt? cumque ſint in nobis conſilium, ratio, prudentia; neceſſe eſt, deos hæc ipſa habere majora, nec habere ſolum, ſed etiam his uti in maximis & optimis rebus. Nihil autem eſt nec majus, nec melius 80
mundo: neceſſe eſt ergo, eum deorum conſilio, & providentia adminiſtrari. Poſtremo cum ſatis docuerimus, hos eſſe deos, quorum inſignem vim, & illuſtrem faciem videremus, ſolem dico, & lunam, & vagas ſtellas, & inerrantes, & cœlum, & mundum ipſum, & earum rerum vim, quæ ineſſent in omni mundo, cum magno uſu & commoditate generis humani; efficitur, omnia regi divina mente atque providentia. Ac de prima quidem parte ſatis dictum eſt.

Sequitur, ut doceam, omnia ſubjecta 32
eſſe naturæ, eaque ab ea pulcherrime regi. 81
Sed quid ſit ipſa natura, explicandum eſt ante breviter, quo facilius id, quod docere volumus, intelligi poſſit. Namque alii naturam cenſent eſſe vim quandam ſine ratione, cientem motus in corporibus neceſſarios: alii autem, vim participem rationis, atque ordinis, tanquam via progredientem, declarantemque, quid cujusque rei cauſa

efficiat, quid ſequatur, cujus ſollertiam nul-
la ars, nulla manus, nemo opifex conſequi
poſſit imitando. Seminis enim vim eſſe tan-
tam, ut id, quamquam ſit perexiguum, ta-
men ſi inciderit in concipientem, compre-
hendentemque naturam, nactumque ſit ma-
teriam, qua ali augerique poſſit, ita fingat
& efficiat in ſuo quidque genere; partim ut
tantummodo per ſtirpes alantur ſuas, par-
tim ut moveri etiam, & ſentire, & appe-
tere poſſint, & ex ſeſe ſimilia ſui gignere.
82 Sunt autem, qui omnia naturæ nomine ap-
pellent, ut Epicurus, qui ita dividit, om-
nium, quæ ſint, naturam eſſe corpora, &
inane, quæque his accidant. Sed nos cum
dicimus natura conſtare, adminiſtrarique
mundum, non ita dicimus, ut glebam, aut
fragmentum lapidis, aut aliquid ejusmodi,
nulla cohærendi natura; ſed ut arborem, ut
animal, in quibus nulla temeritas, ſed ordo
apparet, & artis quædam ſimilitudo. Quod
83 ſi ea, quæ a terra ſtirpibus continentur, ar-
te naturæ vivunt & vigent; profecto ipſa
terra eadem vi continetur & arte naturæ;
quippe quæ gravidata ſeminibus, omnia pa-
riat & fundat ex ſeſe, ſtirpes amplexa alat &
augeat, ipſaque alatur viciſſim a ſuperis ex-

ternisque naturis; ejusdemque exſpirationi-
bus aër alitur, & æther, & omnia ſupera.
Ita, ſi terra natura tenetur & viget, eadem
ratio in reliquo mundo eſt: ſtirpes enim ter-
ræ inhærent; animantes autem adſpiratione
aëris ſuſtinentur; ipſeque aër nobiſcum videt,
nobiſcum audit, nobiſcum ſonat. Nihil enim
eorum ſine eo fieri poteſt; quin etiam mo-
vetur nobiſcum. Quacunque enim imus, qua-
cunque movemur, videtur quaſi locum dare
& cedere. Quæque in medium locum mun- 84
di, qui eſt infimus, & quæ a medio in ſu-
perum, quæque converſione rotunda circum
medium feruntur, ea continentem mundi
efficiunt, unamque naturam. Et cum qua-
tuor ſint genera corporum, viciſſitudine eo-
rum mundi continuata natura eſt. Nam ex
terra, aqua: ex aqua, oritur aër: ex aëre,
æther: deinde retrorſum viciſſim ex æthere,
aër: ex aëre, aqua: ex aqua, terra infima.
Sic naturis his, ex quibus omnia conſtant,
ſurſum, deorſum, ultro, citroque comme-
antibus, mundi partium conjunctio contine-
tur. Quæ aut ſempiterna ſit neceſſe eſt, 85
hoc eodem ornatu, quem videmus; aut cer-
te perdiuturna, permanens ad longinquum
& immenſum pæne tempus; quorum utrum-

vis ſit, ſequitur, natura mundum admini-
ſtrari. Quæ enim claſſium navigatio, aut
quæ inſtructio exercitus, aut rurſus (ut ea,
quæ natura efficit, conferamus) quæ pro-
creatio vitis, aut arboris, quæ porro animan-
tis figura, conformatioque membrorum,
tantam naturæ ſollertiam ſignificat, quan-
tam ipſe mundus? aut igitur nihil eſt, quod
ſentiente natura regatur; aut mundum regi
86 confitendum eſt. Etenim qui reliquas natu-
ras omnes, earumque ſemina contineat, qui
poteſt ipſe non natura adminiſtrari? ut ſi qui
dentes & pubertatem natura dicat exſiſtere;
ipſum autem hominem, cui ea exſiſtant, non
conſtare natura; non intelligat, ea, quæ
efferant aliquid ex ſeſe, perfectiores habere
naturas, quam ea, quæ ex iis efferantur.
34 Omnium autem rerum, quæ natura admi-
niſtrantur, ſeminator & ſator, & parens, ut
ita dicam, atque educator & altor eſt mun-
dus; omniaque, ſicut membra & partes ſuas,
nutricatur & continet. Quod ſi mundi par-
tes natura adminiſtrantur, neceſſe eſt mun-
dum ipſum natura adminiſtrari; cujus qui-
dem adminiſtratio nihil habet in ſe, quod
reprehendi poſſit. Ex iis enim naturis, quæ
erant, quod effici potuit optimum, effectum

Doceat ergo aliquis potuiſſe melius. 87
d nemo unquam docebit; &, ſi quis cor-
gere aliquid volet, aut deterius faciet, aut
, quod fieri non potuit, deſiderabit. Quod
omnes mundi partes ita conſtitutæ ſunt,
t neque ad uſum meliores potuerint eſſe,
eque ad ſpeciem pulchriores; videamus,
trum ea fortuita ſint, an eo ſtatu, quo co-
ærere nullo modo potuerint, niſi ſenſu mo-
erante, divinaque providentia. Si ergo me-
ora ſunt ea, quæ natura, quam illa, quæ
rte perfecta ſunt; nec ars efficit quidquam
ne ratione; ne natura quidem rationis ex-
ers eſt habenda. Qui igitur convenit, ſig-
um aut tabulam pictam cum adſpexeris, ſcire
dhibitam eſſe artem; cumque procul cur-
um navigii videris, non dubitare, quin id
atione atque arte moveatur; aut cum ſo-
arium vel deſcriptum, aut ex aqua contem-
lere, intelligere declarari horas arte, non
aſu: mundum autem, qui & has ipſas ar-
es, & earum artifices, & cuncta complecta-
ur, conſilii & rationis eſſe expertem puta-
e? Quod ſi in Scythiam, aut in Britanniam, 88
phæram aliquis tulerit hanc, quam nuper
amiliaris noſter effecit Poſidonius, cujus
ſingulæ converſiones idem efficiunt in ſole,

& in luna, & in quinque ſtellis errantibu
quod efficitur in cœlo ſingulis diebus & nocti
bus; quis in illa barbarie dubitet, quin e
35 ſphæra ſit perfecta ratione? H autem h
bitant de mundo, ex quo & oriuntur &
fiunt omnia, caſune ipſe ſit effectus, aut n
ceſſitate aliqua, an ratione ac mente divin
& Archimedem arbitrantur plus valuiſſe i
imitandis ſphæræ converſionibus, quam n
turam in efficiendis, præſertim cum mult
partibus ſint illa perfecta, quam hæc ſim
89 lata, ſollertius. Atqui ille apud Attium p
ſtor, qui navem nunquam ante vidiſſet, u
procul divinum & novum vehiculum Arg
nautarum e monte conſpexit, primo ad
rans & perterritus, hoc modo loquitur:

— tanta moles labitur
Fremebunda ex alto, ingenti ſonitu &
ſpiritu:
Prae ſe undas volvit: vortices vi ſuſcit
Ruit prolapſa: pelagus reſpergit, refla
Ita dum interruptum credas nimbum volvi
Dum quod ſublime ventis expulſum rapi
Saxum, aut procellis, vel globoſos turbin
Exſiſtere ictos undis concurſantibus:
Niſi quas terreſtres Pontus ſtrages concit
At forte Triton fuſcina evertens ſpecus,

Subter radices penitus undanti in freto
Molem ex profundo ſaxeam ad coelum eruit.

ubitat primo, quae ſit ea natura, quam ernit ignotam: idemque, juvenibus viſis, uditoque nautico cantu,

Sicut inciti, atque alacres roſtris perfremunt
Delphini. —

em alia multa,

— *Silvani melo*
Conſimilem ad aures cantum & auditum refert.

rgo ut hic primo adſpectu inanimum quid- 90
am ſenſuque vacuum, ſe putat cernere; oſt autem ſignis certioribus, quale ſit id, e quo dubitaverat, incipit ſuſpicari: ſic hiloſophi debuerunt, ſi forte eos primus adpectus mundi conturbaverat, poſtea, cum idiſſent motus ejus finitos & æquabiles, mniaque ratis ordinibus moderata, immuabilique conſtantia, intelligere ineſſe aliquem on ſolum habitatorem in hac cœleſti ac diina domo, ſed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantique muneris. Nunc autem mihi vi- 36
entur ne ſuſpicari quidem, quanta ſit adnirabilitas cœleſtium rerum atque terretrium.

91 Principio enim terra, ſita in media parte mundi, circumfuſa undique eſt hac animabili ſpirabilique natura, cui nomen eſt *aër*, Græcum illud quidem, ſed receptum jam tamen uſu a noſtris: tritum eſt enim pro Latino. Hunc rurſus amplectitur immenſus æther, qui conſtat ex altiſſimis ignibus. Mutuemur hoc quoque verbum, dicaturque tam *aether* Latine, quam dicitur *aër*: etſi interpretatur Pacuvius:

Hoc, quod memoro, noſtri coelum, Graii
perhibent aethera.

Quaſi vero non Graius hoc dicat. At Latine loquitur. Siquidem nos non quaſi Græce loquentem audiamus. Docet idem alio loco:

Grajugena de iſto aperit ipſa oratio.

92 Sed ad majora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ ſiderum exſiſtunt; quorum eſt princeps ſol, omnia clariſſima luce colluſtrans, multis partibus major, atque amplior, quam terra univerſa: deinde reliqua ſidera magnitudinibus immenſis. Atque hi tanti ignes, tamque multi, non modo nihil nocent terris, rebusque terreſtribus, ſed ita proſunt, ut ſi mota loco ſint, conflagrare terras neceſſe ſit a tantis ardoribus,
37 moderatione & temperatione ſublata. Hic

ergo non mirer eſſe quemquam, qui ſibi per- 93
ſuadeat, corpora quædam ſolida, atque in-
dividua, vi & gravitate ferri, mundumque
effici ornatiſſimum, & pulcherrimum ex eo-
rum corporum concurſione fortuita? Hoc
qui exiſtimat fieri potuiſſe, non intelligo,
cur non idem putet, ſi innumerabiles unius
& viginti formæ litterarum vel aureæ, vel
quales libet, aliquo conjiciantur, poſſe ex
his in terram excuſſis annales Ennii, ut dein-
ceps legi poſſint, effici: quod neſcio an ne
in uno quidem verſu poſſit tantum valere
fortuna. Iſti autem quemadmodum aſſeve- 94
rant, ex corpuſculis non colore, non quali-
tate aliqua, quam *ποιότητα* Græci vocant,
non ſenſu præditis, ſed concurrentibus te-
mere atque caſu, mundum eſſe perfectum?
vel innumerabiles potius in omni puncto
temporis alios naſci, alios interire? Quod
ſi mundum efficere poteſt concurſus atomo-
rum, cur porticum, cur templum, cur do-
mum, cur urbem non poteſt? quæ ſunt mi-
nus operoſa, & multo quidem faciliora. Cer-
te ita temere de mundo effutiunt, ut mihi
quidem nunquam hunc admirabilem cœli
ornatum, qui locus eſt proximus, ſuſpexiſſe
videantur. Præclare ergo Ariſtoteles, *Si* 95

eſſent, inquit, *qui ſub terra ſemper habita-
viſſent, bonis & illuſtribus domiciliis, quae
eſſent ornata ſignis atque picturis, inſtructa-
que rebus iis omnibus, quibus abundant ii,
qui beati putantur, nec tamen exiiſſent unquam
ſupra terram; accepiſſent autem fama & au-
ditione, eſſe quoddam numen, & vim deorum:
deinde aliquo tempore, patefactis terrae fau-
cibus, ex illis abditis ſedibus evadere in haec
loca, quae nos incolimus, atque exire potu-
iſſent: cum repente terram, & maria, coe-
lumque vidiſſent; nubium magnitudinem, ven-
torumque vim cognoviſſent, adſpexiſſentque
ſolem, ejusque tum magnitudinem, pulchri-
tudinemque, tum etiam efficientiam cognoviſ-
ſent, quod is diem efficeret, toto coelo luce dif-
fuſa: cum autem terras nox opacaſſet, tum
coelum totum cernerent aſtris diſtinctum &
ornatum, lunaeque luminum varietatem tum
creſcentis, tum ſeneſcentis, eorumque omni-
um ortus & occaſus, atque in omni aeterni-
tate ratos immutabileſque curſus: haec cum
viderent, profecto & eſſe deos, & haec tanta
38 opera deorum eſſe arbitrarentur.* Atque haec
96 quidem ille. Nos autem tenebras cogitemus
tantas, quantæ quondam eruptione Aetnaeo-
rum ignium finitimas regiones obſcuraviſſent

nntur, ut per biduum nemo hominem ho-
agnoſceret: cum autem tertio die ſol
ıxiſſet, tum ut revixiſſe ſibi viderentur.
ıod ſi hoc idem ex æternis tenebris con-
geret, ut ſubito lucem adſpiceremus;
æenam ſpecies cœli videretur? Sed aſſidui-
e quotidiana, & conſuetudine oculorum
ueſcunt animi; neque admirantur, neque
uirunt rationes earum rerum, quas ſem-
r vident; proinde quaſi novitas nos ma-
s, quam magnitudo rerum debeat ad ex-
irendas cauſas excitare. Quis enim hunc 97
minem dixerit, qui cum tam certos cœli
tus, tam ratos aſtrorum ordines, tamque
nia inter ſe connexa & apta viderit, ne-
t in his ullam ineſſe rationem, eaque ca-
ſieri dicat, quæ quanto conſilio gerantur,
llo conſilio aſſequi poſſumus? An cum
chinatione quadam moveri aliquid vide-
ıs, ut ſphæram, ut horas, ut alia per-
ılta; non dubitamus quin illa opera ſint
tionis: cum autem impetum cœli admira-
i cum celeritate moveri vertique videa-
ıs, conſtantiſſime conficientem viciſſitudi-
s anniverſarias, cum ſumma ſalute & con-
vatione rerum omnium; dubitamus, quin
non ſolum ratione fiant, ſed etiam ex-

98 cellenti quadam divinaque ratione? Licet
enim jam, remota ſubtilitate diſputandi, ocu-
lis quodammodo contemplari pulchritudi-
nem rerum earum, quas divina providentia
dicimus conſtitutas.

39 Ac principio terra univerſa cernatur, lo-
cata in media mundi ſede, ſolida & globoſa,
& undique ipſa in ſeſe nixibus ſuis conglo-
bata, veſtita floribus, herbis, arboribus fru-
gibus, quorum omnium incredibilis multitudo,
ſatiabili varietate diſtinguitur. Adde huc
fontium gelidas perennitates, liquores per-
lucidos amnium, riparum veſtitus viridiſſi-
mos, ſpeluncarum concavas altitudines, ſax-
orum aſperitates, impendentium montium
altitudines, immenſitatesque camporum:
adde etiam reconditas auri, argentique ve-
nas, infinitamque vim marmoris. Quæ ve-
99 ro, & quam varia genera beſtiarum, vel ci-
curum, vel ferarum? qui volucrum lapſus,
atque cantus? qui pecudum paſtus? qui
vita ſilveſtrium? Quid jam de hominum ge-
nere dicam? qui quaſi cultores terræ conſti-
tuti, non patiuntur eam nec immanitate be-
luarum efferari, nec ſtirpium aſperitate va-
ſtari: quorumque operibus agri, inſulæ, li-
toraque collucent, diſtincta tectis & urbi-
bus.

Quæ ſi, ut animis, ſic oculis videre poſſemus,
nemo cunctam intuens terram, de divina ra-
tione dubitaret. At vero quanta maris eſt 100
pulchritudo? quæ ſpecies univerſi? quæ mul-
titudo & varietas inſularum? quæ amœni-
tates orarum & litorum? quot genera, quam-
que diſparia partim ſubmerſarum, partim
fluitantium & innantium beluarum, partim
ad ſaxa nativis teſtis inhærentium? Ipſum
autem mare ſic terram appetens litoribus
alludit, ut una ex duabus naturis conflata
videatur. Exinde mari finitimus aër, die & 101
nocte diſtinguitur; iſque tum fuſus & ex-
tenuatus ſublime fertur; tum autem concre-
tus, in nubes cogitur; humoremque colli-
gens terram auget imbribus: tum effluens
huc & illuc, ventos efficit. Idem annuas
frigorum & calorum facit varietates: idem-
que & volatus alitum ſuſtinet, & ſpiritu
ductus alit & ſuſtentat animantes. Reſtat 40
ultimus, & a domiciliis noſtris altiſſimus,
omnia cingens, & coërcens cœli complexus,
qui idem æther vocatur, extrema ora & de-
terminatio mundi: in quo, cum admirabi-
litate maxima, igneæ formæ curſus ordina-
rios definiunt. E quibus ſol, cujus magnitu- 102
dine multis partibus terra ſuperatur, circum

eam ipſam volvitur: iſque oriens & occidens, diem noctemque conficit; & modo accedens, tum autem recedens, binas in ſingulis annis reverſiones ab extremo contrarias facit: quarum intervallo tum quaſi triſtitia quædam contrahit terram, tum viciſſim lætificat, ut
103 cum cœlo hilarata videatur. Luna autem, quæ eſt, ut oſtendunt mathematici, major quam dimidia pars terræ, iiſdem ſpatiis vagatur, quibus ſol: ſed tum congrediens cum ſole, tum digrediens, & eam lucem, quam à ſole accepit, mittit in terras, & varias ipſa mutationes lucis habet: atque etiam tum ſubjecta atque oppoſita ſoli, radios ejus & lumen obſcurat; tum ipſa incidens in umbram terræ, cum eſt è regione ſolis, interpoſitu interjectuque terræ, repente deficit. Iiſdemque ſpatiis hæ ſtellæ, quas vagas dicimus, circum terram feruntur, eodemque modo oriuntur & occidunt: quarum motus tum incitantur, tum retardantur, ſæpe etiam inſiſtunt. Quo ſpectaculo nihil poteſt admi-
104 rabilius eſſe, nihil pulchrius. Sequitur ſtellarum inerrantium maxima multitudo, quarum ita deſcripta diſtinctio eſt, ut ex notâ figurarum ſimilitudine nomina invenerint.
41 Atque hoc loco me intuens, Utar, inquit,

carminibus Arati, eis, quæ a te admodum adoleſcentulo converſa, ita me delectant, quia Latina ſunt, ut multa ex iis memoria teneam. Ergo, ut oculis aſſidue videmus, ſine ulla mutatione, aut varietate,

Cetera labuntur celeri coeleſtia motu,
Cum coeloque ſimul noctesque diesque feruntur,

quorum contemplatione nullius expleri poteſt 105
animus, naturæ conſtantiam videre cupientis.

Extremusque adeo duplici de cardine vertex
Dicitur eſſe polus.

Hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, nunquam occidentes.

Ex his altera apud Grajos Cynoſura vocatur,
Altera dicitur eſſe Helice;

cujus quidem clariſſimas ſtellas totis noctibus cernimus,

Quas noſtri ſeptem ſoliti vocitare Triones.

Paribusque ſtellis ſimiliter diſtinctis eundem 106
coeli verticem luſtrat parva Cynoſura.

Hac fidunt duce nocturna Phoenices in alto.
Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,
Et late prima confeſtim a nocte videtur.
Hæc vero parva eſt: ſed nautis uſus in hac eſt.
Nam curſu interiore brevi convertitur orbe.

42 Et quo ſit earum ſtellarum admirabilior aſpectus,

Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Torvu' Draco ſerpit, ſubter ſupraque revolvens
Seſe, conficiensque ſinus e corpore flexos.

107 Ejus cum totius eſt præclara ſpecies, in primis ſuſpicienda eſt figura capitis, atque ardor oculorum.

Huic non una modo caput ornans ſtella relucet,
Verum tempora ſunt duplici fulgore notata,
E trucibusque oculis duo fervida lumina flagrant,
Atque uno mentum radianti ſidere lucet:
Obſtipum caput, & tereti cervice reflexum,
Obtutum in caudâ majoris figere dicas.

108 Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.

Hoc caput hic paulum ſeſe, ſubitoque recondit,
Ortus ubi atque obitus parte admiſcentur in una,

Id autem caput,

Attingens defeſſa velut mœrentis imago
Vertitur;

quam quidem Græci

Engonaſin vocitant, genibus quia nixa feratur,

Hic illa eximio poſita eſt fulgore Corona.

Atque hæc quidem a tergo: propter caput 109
autem Anguitenens:

Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graji.
Hic preſſu duplici palmarum continet anguem,
Ejus & ipſe manet religatus corpore toto:
Namque virum medium ſerpens ſub pectore cingit.
Ille tamen nitens graviter veſtigia ponit,
Atque oculos urget pedibus, pectusque Nepai.

Septem autem Triones ſequitur

Arctophylax, vulgo qui dicitur eſſe Bootes:
Quod quaſi temone adjunctam prae ſe qua- 110
tit Arctum.

Deinde quæ ſequuntur. Huic enim Booti

— Subter praecordia fixa videtur
Stella micans radiis Arcturus nomine claro:

cui ſubjecta fertur,

Spicum illuſtre tenens ſplendenti corpore Virgo.

Atque ita demetata ſigna ſunt, ut in tantis 43
deſcriptionibus divina ſollertia appareat.

Et natos Geminos inviſes ſub caput Arcti,
Subjecta media eſt Cancer, pedibusque tenetur.

Magnu' Leo, tremulam quatiens e corpore flammam.

Auriga

Sub laeva Geminorum obductus parte fertur.
Adverſum caput huic Helice truculenta tuetur.
At Capra laevum humerum clara obtinet.

Tum quae ſequuntur,

Verum haec eſt magno atque illuſtri prae-dita ſigno.
Contra Haedi exiguum jaciunt mortalibus ignem.

Cujus ſub pedibus

Corniger eſt valido connexus corpore Taurus.

111 Ejus caput ſtellis conſperſum eſt frequentibus.

Has Graeci ſtellas, Hyadas vocitare fuerunt

a pluendo; ὕειν enim eſt pluere. Noſtri imperite *Suculas*, quaſi a *ſubus* eſſent, non a *imbribus* nominatae. Minorem autem Septentrionem Cepheus paſſis palmis a tergo ſubſequitur.

Namque ipſum ad tergum Cynoſurae vertitur Arcti.

Hunc antecedit

Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiopea.
Hanc autem illuſtri verſatur corpore propter
Andromeda, aufugiens adſpectum moeſta parentis.

Huic Equus ille jubam quatiens fulgore micanti,
Summum contingit caput alvo: ſtellaque jungens
Una, tenet duplices communi lumine formas,
Aeternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
Exin contortis Aries cum cornibus haeret.

Quem propter

Piſces, quorum alter paulum praelabitur ante,
Et magis horriferis aquilonis tangitur auris.

Ad pedes Andromedæ Perſeus deſcribitur, 44

Quem ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant. III
At propter laevum genus omni ex parte locatas
Parvas Vergilias tenui cum luce videbis.
Inde Fides leviter poſita, & convexa videtur.
Inde eſt ales avis lato ſub tegmine coeli.

Capiti autem Equi proximat Aquarii dextra, totusque deinceps Aquarius.

Tum gelidum valido de pectore frigus anhelans,
Corpore ſemifero magno Capricornus in orbe.
Quem cum perpetuo veſtivit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore currum.

113 Hinc autem adſpicitur,

Ut ſeſe oſtendens emergit Scorpius alte
Poſteriore trahens flexum vi corporis arcum;
Quem propter nitens pennis convolvitur ales:
At propter ſe Aquila ardenti cum corpore
portat.

Deinde Delphinus.

Exinde Orion obliquo corpore nitens.

Quem ſubſequens,

Fervidus ille Canis ſtellarum luce refulget.

Poſt Lepus ſubſequitur,

Curriculum nunquam defeſſo corpore ſedans.
At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.
Hanc Aries tegit, & ſquamoſo corpore Piſces,
Fluminis illuſtris tangentem corpore ripas.

114 Quem longe ſerpentem & manantem

— adſpicies, proceraque Vincla videbis,
Quas retinent Piſces caudarum a parte locata.
Inde Nepae cernes propter fulgentis acumen
Aram, quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.

Propter quæ Centaurus

Cedit, Equi partes properans ſubmergere
Chelis.
Hic dextram porgens, quadrupes qua vaſta
tenetur,
Tendit, & illuſtrem truculentus cedit ad aram;
Hic ſeſe infernis de partibus erigit Hydra:

cujus longe corpus eſt fuſum:

In medioque ſinu fulgens Cratera relucet.
Extremam nitens plumato corpore Corvus
Roſtro tundit: & hic Geminis eſt ille ſub ipſis
Ante Canem, Grajo Procyon qui nomine fertur.

Hæc omnis deſcriptio ſiderum, atque hic 115 tantus cœli ornatus, ex corporibus huc & illuc, caſu & temere concurſantibus potuiſſe effici, cuiquam ſano videri poteſt? aut vero aliis quæ natura, mentis & rationis expers, hæc efficere potuit, quæ non modo ut fierent, ratione eguerunt, ſed intelligi qualia ſint, ſine ſumma ratione non poſſunt?

Nec vero hæc ſolum admirabilia, ſed 45 nihil majus, quam quod ita ſtabilis eſt mundus, atque ita cohæret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidem poſſit aptius. Omnes enim partes ejus undique medium locum capeſſentes, nituntur æqualiter. Maxime autem corpora inter ſe juncta permanent, cum quodam quaſi vinculo circumdata colligantur; quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & convertit extrema. Quocirca ſi mundus globo- 11
ſus eſt, ob eamque cauſam omnes ejus par-

tes undique æquabiles, ipſæ per ſe, atque inter ſe continentur; contingere idem terræ neceſſe eſt, ut, omnibus ejus partibus in medium vergentibus, (id autem medium, infimum in ſphæra eſt) nihil interrumpat, quo labefactari poſſit tanta contentio gravitatis & ponderum. Eademque ratione mare, cum ſupra terram ſit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undique æquabiliter, neque redundat unquam, neque ef-
117 funditur. Huic autem continens aër, fertur ille quidem levitate ſublimis, ſed tamen in omnes partes ſe ipſe fundit: itaque & mari continuatus, & junctus eſt, & natura fertur ad cœlum; cujus tenuitate & calore temperatus, vitalem & ſalutarem ſpiritum præbet animantibus. Quem complexa ſumma pars cœli, quæ æther dicitur, & ſuum retinet ardorem tenuem, & nulla admiſtione concretum, & cum aëris extremitate conjun-
46 gitur. In æthere autem aſtra volvuntur; quæ ſe & nixu ſuo conglobata continent; & forma ipſa figuraque, ſua momenta ſuſtentant. ſunt enim rotunda: quibus formis, ut ante
118 dixiſſe videor, minime noceri poteſt. Sunt autem ſtellæ natura flammeæ; quocirca terræ, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui a ſole ex agris tepefactis, & ex aquis

excitantur: quibus altæ, renovatæque ſtel-
læ, atque omnis æther, refundunt eadem,
& rurſum trahunt indidem, nihil ut fere in-
tereat, aut admodum paululum, quod aſtro-
rum ignis, & ætheris flamma conſumat. Ex
quo eventurum noſtri putant id, de quo
Panætium addubitare dicebant, ut ad
extremum omnis mundus igneſceret, cum,
humore conſumto, neque terra ali poſſet,
neque remearet aër; cujus ortus, aqua om-
ni exhauſta, eſſe non poſſet: ita relinqui
nihil præter ignem; a quo rurſum animan-
te, ac deo renovatio mundi fieret, atque
idem ornatus oriretur. Nolo in ſtellarum ra- 119
tione multus vobis videri, maximeque earum,
quæ errare dicuntur; quarum tantus eſt con-
centus ex diſſimillimis motibus, ut, cum
ſumma Saturni refrigeret, media Martis
incendat, his interjecta Jovis illuſtret, &
temperet, infraque Martem duæ Soli obe-
diant, ipſe Sol mundum omnem ſua luce
compleat, ab eoque Luna illuminata gravi-
ditates, & partus afferat, maturitatesque
gignendi. Quæ copulatio rerum, & quaſi
conſentiens ad mundi incolumitatem coag-
mentatio naturæ, quem non movet, hunc
horum nihil unquam reputaviſſe certo ſcio.

47 Age, ut a cœleſtibus rebus ad terreſtria
120 veniamus; quid eſt in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? Principio eorum, quæ gignuntur e terra, ſtirpes & ſtabilitatem dant iis, quæ ſuſtinent, & ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quæ radicibus continentur; obducunturque libro, aut cortice trunci, quo ſint a frigoribus & caloribus tutiores. Jam vero vites ſic claviculis adminicula, tanquam manibus, apprehendunt; atque ſe ita erigunt, ut animantes. Quin etiam a caulibus braſſicisque, ſi prope ſati ſint, ut a peſtiferis & nocentibus, refugere dicuntur, nec eos ulla ex
121 parte contingere. Animantium vero quanta varietas eſt? quanta ad eam rem vis, ut in ſuo quæque genere permaneant? quarum aliæ coriis tectæ ſunt, aliæ villis veſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ: pluma alias, alias ſquama videmus obductas: alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Paſtum autem animantibus large & copioſe natura eum, qui cuique aptus erat, comparavit. Enumerare poſſum ad eum paſtum capeſſendum, conficiendumque, quæ ſit in figuris animantium, & quam ſollers, ſubtiliſque deſcriptio partium, quamque admira-

lis fabrica membrorum. Omnia enim, quæ
idem intus incluſa ſunt, ita nata, atque
a locata ſunt, ut nihil eorum ſupervacaneum
t, nihil ad vitam retinendam non neceſſa-
ium. Dedit autem eadem natura beluis & 122
enſum, & appetitum, ut altero conatum
aberent ad naturales paſtus capeſſendos, al-
ero ſecernerent peſtifera a ſalutaribus. Iam
vero alia animalia gradiendo, alia ſerpendo
ad paſtum accedunt, alia volando, alia nan-
do; cibumque partim oris hiatu, & dentibus
pſis capeſſunt, partim unguium tenacitate
rripiunt, partim aduncitate roſtrorum: alia
ugunt, alia carpunt, alia vorant, alia man-
dunt. Atque etiam aliorum ea eſt humilitas,
ut cibum terreſtrem roſtris facile contingant.
Quæ autem altiora ſunt, ut anſeres, ut cyg- 123
ni, ut grues, ut cameli, adjuvantur proce-
ritate collorum. Manus etiam data elephan-
tis, quia propter magnitudinem corporis diſ-
ficiles aditus habebant ad paſtum. At, qui- 48
bus beſtiis erat is cibus, ut alius generis be-
ſtiis veſcerentur, aut vires natura dedit, aut
celeritatem. Data eſt quibuſdam etiam ma-
chinatio quædam atque ſolertia: ut in ara-
neolis, aliæ quaſi rete texunt, ut, ſi quid
inhæſerit, conficiant; aliæ autem ex inopi-

nato obſervant, & ſi quid incidit, arripiunt, idque conſumunt. Pinna vero, (ſic enim Græce dicitur) duabus grandibus patula conchis, cum parva ſquilla quaſi ſocietatem coit comparandi cibi. Itaque cum piſciculi parvi in concham hiantem innataverint, tum admonita ſquillæ pinna morſu, comprimit conchas. Sic diſſimillimis beſtiolis communiter
124 cibus quæritur. In quo admirandum eſt, congreſſune aliquo inter ſe, an jam inde ab ortu naturæ ipſæ congregatæ ſint. Eſt etiam admiratio nonnulla in beſtiis aquatilibus iis, quæ gignuntur in terra: veluti crocodili, fluviatilesque teſtudines, quædamque ſerpentes ortæ extra aquam, ſimulac primum niti poſſunt, aquam perſequuntur. Quin etiam anatum ova gallinis ſæpe ſupponimus; e quibus pulli orti primum aluntur ab iis, ut à matribus, a quibus excluſi fotique ſunt: deinde eas relinquunt, & effugiunt ſequentes, cum primum aquam, quaſi naturalem domum, videre potuerunt. Tantam ingenuit animantibus conſervandi ſui natura cuſto-
49 diam. Legi etiam ſcriptum, eſſe avem quandam, quæ Platalea nominaretur: eam ſibi cibum quærere advolantem ad eas aves, quæ ſe in mari mergerent: quæ cum emerſiſſent,

piſcemque cepiſſent, usque eo premere ea-
rum capita mordicus, dum illæ captum amit-
terent; id quod ipſa invaderet. Eademque
hæc avis ſcribitur conchis ſe ſolere comple-
re, easque, cum ſtomachi calore concoxe-
rit, evomere, atque ita eligere ex iis, quæ
ſunt eſculenta. Ranæ autem marinæ dicun- 125
tur obruere ſeſe arena ſolere, & moveri pro-
pe aquam: ad quas, quaſi ad eſcam, piſces
cum acceſſerint, confici a ranis, atque con-
ſumi. Milvo eſt quoddam bellum quaſi na-
turale cum corvo: ergo alter alterius, ubi-
cunque nactus eſt, ova frangit. Illud vero
ab Ariſtotele animadverſum, à quo plera-
que, quis poteſt non mirari? Grues, cum
loca calidiora petentes maria tranſmittant,
trianguli efficere formam: ejus autem ſum-
mo angulo aër ab iis adverſus pellitur: dein-
de ſenſim ab utroque latere, tanquam remis,
ita pennis curſus avium levatur. Baſis autem
trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam
à puppi, ventis adjuvatur; hæque in tergo
prævolantium colla & capita reponunt; quod
quia ipſe dux facere non poteſt, quia non
habet ubi nitatur, revolat, ut ipſe quoque
quieſcat. In ejus locum ſuccedit ex iis, quæ
acquierunt; eaque viciſſitudo in omni curſu

126 conſervatur. Multa ejuſmodi proferre poſ-
ſum: ſed genus ipſum videtis. Iam vero illa
etiam notiora, quanto ſe opere cuſtodiant
beſtiæ, ut in paſtu circumſpectent, ut in
cubilibus deliteſcant: atque alia mirabilia.
50 Quid ea, quæ nuper, id eſt paucis ante ſe-
culis, medicorum ingeniis reperta ſunt? vo-
mitione canes, purgatu autem alvos ibes
Aegyptiæ curant. Auditum eſt, panthe-
ras, quæ in barbaria venenata carne cape-
rentur, remedium quoddam habere; quo
cum eſſent uſæ, non morerentur: capras au-
tem in Creta feras, cum eſſent confixæ ve-
nenatis ſagittis, herbam quærere, quæ Dictam-
nus vocaretur; quam cum guſtaviſſent, ſa-
127 gittas excidere dicunt e corpore. Cervæque
paulo ante partum perpurgant ſe quadam
herbula, quæ Seſelis dicitur. Iam illa cer-
nimus, ut contra metum & vim ſuis ſe ar-
mis quæque defendat. Cornibus tauri, apri
dentibus, morſu leones; aliæ fuga ſe, aliæ
occultatione tutantur: atramenti effuſione
ſepiæ, torpore torpedines: multæ etiam in-
ſectantes odoris intolerabili fœditate depel-
51 lunt. Ut vero perpetuus mundi eſſet orna-
tus, magna adhibita cura eſt a providentia
deorum, ut ſemper eſſent & beſtiarum ge-

nera,

mera, & arborum, omniumque rerum, quæ alitæ aut radicibus a terra, aut ſtirpibus continerentur. Quæ quidem omnia eam vim ſeminis habent in ſe, ut ex uno plura generentur; idque ſemen incluſum eſt in intima parte earum baccarum, quæ ex quaque ſtirpe funduntur: iisdemque ſeminibus & homines affatim veſcuntur, & terræ ejusdem generis ſtirpium renovatione complentur. Quid 128
loquar, quanta ratio in beſtiis ad perpetuam conſervationem earum generis appareat? Nam primum aliæ mares, aliæ feminæ ſunt; quod perpetuitatis cauſa machinata natura eſt. Deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptiſſimæ: & in mare, & in femina commiſcendorum corporum miræ libidines. Cum autem in locis ſemen inſedit, rapit omnem fere cibum ad ſeſe, eoque ſeptum fingit animal: quod cum ex utero elapſum excidit, in iis animantibus, quæ lacte aluntur, omnis fere cibus matrum lacteſcere incipit; eaque, quæ paulo ante nata ſunt, ſine magiſtro, duce natura, mammas appetunt, earumque ubertate ſaturantur. Atque, ut intelligamus, nihil horum eſſe fortuitum, & hæc omnia eſſe opera providæ ſollertisque naturæ; quæ multipli-

ces fœtus procreant, ut ſues, ut canes, his
mammarum data eſt multitudo: quas eas-
dem paucas habent eæ beſtiæ, quæ pauca
129 gignunt. Quid dicam, quantus amor beſtia-
rum ſit in educandis cuſtodiendisque iis, quæ
procreaverunt, usque ad eum finem, dum
poſſint ſe ipſa defendere? etſi piſces, ut ajunt,
ova cum genuerunt, relinquunt; facile enim
illa aqua & ſuſtinentur, & fœtum fundunt.
52 Teſtudines autem, & crocodilos dicunt, cum
in terra partum ediderint, obruere ova, dein-
de diſcedere: ita & naſcuntur, & educantur
ipſa per ſeſe. Iam gallinæ, aveſque reli-
quæ & quietum requirunt ad pariendum
locum, & cubilia ſibi, nidosque conſtruunt,
eosque quam poſſunt molliſſime ſubſternunt,
ut quam facillime ova ſerventur: ex quibus
pullos cum excluſerint, ita tuentur, ut &
pennis foveant, ne frigore lædantur; & ſi
eſt calor a ſole, ſe opponant. Cum autem
pulli pennulis uti poſſunt, tum volatus eo-
rum matres proſequuntur; reliqua cura li-
130 berantur. Accedit ad nonnullorum animan-
tium, & earum rerum, quas terra gignit,
conſervationem & ſalutem, hominum etiam
ſollertia, & diligentia. Nam multæ & pe-
cudes, & ſtirpes ſunt, quæ ſine procuratio-

ne hominum ſalvæ eſſe non poſſunt. Mag-
næ etiam opportunitates ad cultum hominum
atque abundantiam, aliæ aliis in locis repe-
riuntur. Aegyptum Nilus irrigat, &, cum
tota æſtate obrutam oppletamque tenuit,
tum recedit, mollitosque & oblimatos agros
ad ſerendum relinquit. Meſopotamiam fer-
tilem efficit Euphrates; in quam quotannis
quaſi novos agros invehit. Indus vero, qui
eſt omnium fluminum maximus, non aqua
ſolum agros lætificat & mitigat, ſed eos
etiam conſerit. Magnam enim vim ſeminum
ſecum, frumenti, ſimilium, dicitur depor-
tare. Multaque alia in aliis locis comme- 131
morabilia proferre poſſum: multos fertiles
agros, alios aliorum fructuum. Sed illa quan- 53
ta benignitas naturæ, quod tam multa ad
veſcendum, tam varia, tamque jucunda
gignit; neque ea uno tempore anni, ut ſem-
per & novitate delectemur, & copia? Quam
tempeſtivos autem dedit, quam ſalutares non
modo hominum, ſed etiam pecudum generi,
iis denique omnibus, quæ oriuntur e terra,
ventos Eteſias? quorum flatu nimii tempe-
rantur calores. Ab iisdem etiam maritimi
curſus celeres, & certi diriguntur. Multa 132
prætereunda ſunt: & tamen multa dicun-

tur; enumerari enim non poſſunt fluminum opportunitates; æſtus maritimi multum accedentes & recedentes; montes veſtiti, atque ſilveſtres; ſalinæ ab ora maritima remotiſſimæ; medicamentorum ſalutarium pleniſſimæ terræ; artes denique innumerabiles, ad victum & ad vitam neceſſariæ. Iam diei noctisque viciſſitudo conſervat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quieſcendi. Sic undique omni ratione concluditur, mente conſilioque divino omnia in hoc mundo ad ſalutem omnium conſervationemque admirabiliter adminiſtrari.

153 Sin quæret quiſpiam, cujusnam cauſa
tantarum rerum molitio facta ſit: arborum-
ne & herbarum? quæ quamquam ſine ſenſu
ſunt, tamen a natura ſuſtinentur: at id qui-
dem abſurdum eſt. An beſtiarum? nihilo
probabilius, deos mutarum & nihil intelli-
gentium cauſa tantum laboraſſe. Quorum
igitur cauſa quis dixerit effectum eſſe mun-
dum? Eorum ſcilicet animantium, quæ ra-
tione utuntur. Hi ſunt dii, & homines; qui-
bus profecto nihil eſt melius. Ratio eſt enim,
quæ præſtat omnibus. Ita fit credibile, deo-
rum & hominum cauſa factum eſſe mun-
54 dum, quæque in eo ſint, omnia. Facilius

que intelligetur, a diis immortalibus hominibus eſſe proviſum, ſi erit tota hominis fabricatio perſpecta, omnisque humanæ naturæ figura, atque perfectio. Nam cum tri- 134
bus rebus animantium vita teneatur, cibo, potione, ſpiritu: ad hæc omnia percipienda os eſt aptiſſimum, quod adjunctis naribus ſpiritu augetur. Dentibus autem in ore conſtructis manditur, atque ab his extenuatur & molitur cibus. Eorum adverſi acuti morſu dividunt eſcas, intimi autem conficiunt, qui genuini vocantur: quæ confectio etiam a lingua adjuvari videtur. Linguam 135
autem ad radices ejus hærens excipit ſtomachus; quo primum illabuntur ea, quæ accepta ſunt ore: is utraque ex parte tonſillas attingens, palato extremo atque intimo terminatur. Atque is, agitatione & motibus linguæ cum depulſum & quaſi detruſum cibum accepit, depellit. Ipſius autem partes eæ, quæ ſunt infra id, quod devoratur, dilatantur; quæ autem ſupra, contrahuntur. Sed cum aſpera arteria, (ſic enim 136
a medicis appellatur,) oſtium habeat, adjunctum linguæ radicibus, paulo ſupra, quam ad linguam ſtomachus annectitur, eaque ad pulmones uſque pertineat, excipiatque ani-

mam eam, quæ ducta ſit ſpiritu, eandem
que a pulmonibus reſpiret, & reddat; tegi
tur quodam quaſi operculo: quod ob eam
cauſam datum eſt, ne, ſi quid in eam cibi
forte incidiſſet, ſpiritus impediretur. Sed
cum alvi natura, ſubjecta ſtomacho, cibi &
potionis ſit receptaculum; pulmones autem
& cor extrinſecus ſpiritum adducant: in alvo
multa ſunt mirabiliter effecta, quæ conſi
fere e nervis. Eſt autem multiplex & tor
tuoſa, arcetque & continet, ſive illud ari
dum eſt, ſive humidum, quod recipit, u
id mutari & concoqui poſſit: eaque tum a
ſtringitur, tum relaxatur, atque omne, quo
accepit, cogit & confundit; ut facile & ca
lore, quem multum habet exterendo cibo, &
præterea ſpiritu omnia cocta atque confe
55 in reliquum corpus dividantur. In pulmo
nibus autem ineſt raritas quædam & aſſimi
lis ſpongiis mollitudo, ad hauriendum ſpiri
tum aptiſſima: qui tum ſe contrahunt ad
ſpirantes, tum reſpiritu dilatant, ut fre
quenter ducatur cibus animalis, quo maxime
137 aluntur animantes. Ex inteſtinis autem, &
alvo, ſecretus a reliquo cibo ſuccus is, quo
alimur, permanat ad jecur per quaſdam a
medio inteſtino uſque ad portas jecoris,

enim appellant,) ductas & directas vias,
quæ pertinent ad jecur, eique adhærent. Atque inde aliæ pertinentes ſunt, per quas
cadit cibus a jecore delapſus. Ab eo cibo
cum eſt ſecreta bilis, iique humores, qui
ex renibus profunduntur; reliqua ſe in ſanguinem vertunt, ad easdemque portas jecoris confluunt, ad quas omnes ejus viæ pertinent; per quas lapſus cibus, in hoc ipſo
loco in eam venam, quæ cava appellatur,
confunditur, perque eam ad cor confectus
jam coctusque perlabitur: a corde autem in
totum corpus diſtribuitur per venas admodum multas, in omnes partes corporis pertinentes. Quemadmodum autem reliquiæ 138
cibi depellantur, tum adſtringentibus ſe inteſtinis, tum relaxantibus, haud ſane difficile dictu eſt; ſed tamen prætereundum eſt,
ne quid habeat injucunditatis oratio. Illa
potius explicetur incredibilis fabrica naturæ.
Nam quæ ſpiritu in pulmones anima ducitur, ea caleſcit primum ab eo ſpiritu, deinde contagione pulmonum: ex eaque pars
redditur reſpirando, pars concipitur cordis
parte quadam, quem ventriculum cordis
appellant: cui ſimilis alter adjunctus eſt, in
quem ſanguis a jecore per venam illam ca-

vam influit. Eoque modo ex his partibus & ſanguis per venas in omne corpus diffunditur, & ſpiritus per arterias. Utræque autem crebræ, multæque, toto corpore intextæ, vim quandam incredibilem artificioſi
139 operis divinique teſtantur. Quid dicam de oſſibus? quæ ſubjecta corpori, mirabiles commiſſuras habent, & ad ſtabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. Huc adde nervos, a quibus artus continentur; eorumque implicationem toto corpore pertinentem: qui, ſicut venæ & arteriæ, a corde tracti & profecti, in corpus omne du-
56 cuntur. Ad hanc providentiam naturæ tam
140 diligentem, tamque ſollertem, adjungi multa poſſunt, e quibus intelligatur, quantæ res hominibus a deo, quamque eximiæ tributæ ſint: qui primum eos humo excitatos, celſos & erectos conſtituit, ut deorum cognitionem, e terra cœlum intuentes, capere poſſent. Sunt enim homines, non ut incolæ atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum atque cœleſtium, quarum ſpectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet. Senſus autem, interpretes ac nuntii rerum, in capite, tanquam in ar-

e, mirifice ad uſus neceſſarios & facti, &
ollocati ſunt. Nam oculi, tanquam ſpecu-
atores, altiſſimum locum obtinent; ex quo
lurima conſpicientes, fungantur ſuo mu-
ere. Et aures cum ſonum percipere debe- 141
ant, qui natura ſublime fertur; recte in al-
is corporum partibus collocatæ ſunt. Item-
que nares, eo quod omnis odor ad ſupera
fertur, recte ſurſum ſunt; & quod cibi &
potionis judicium magnum earum eſt, non
ſine cauſa vicinitatem oris ſecutæ ſunt. Iam
guſtatus, qui ſentire eorum, quibus veſci-
mur, genera debet, habitat in ea parte oris,
qua eſculentis & potulentis iter natura pa-
tefecit. Tactus autem toto corpore æquabi-
liter fuſus eſt, ut omnes ictus, omneſque
nimios & frigoris & caloris appulſus ſentire
poſſemus. Atque, ut in ædificiis architecti
avertunt ab oculis & naribus dominorum ea,
quæ profluentia neceſſario tætri eſſent aliquid
habitura: ſic natura res ſimiles procul aman-
davit a ſenſibus. Quis vero opifex, præter 57
naturam, qua nihil poteſt eſſe callidius, tan- 142
tam ſollertiam perſequi potuiſſet in ſenſibus?
quæ primum oculos membranis tenuiſſimis
veſtivit, & ſepſit: quas primum perlucidas
fecit, ut per eas cerni poſſet; firmas autem,

ut continerentur. Sed lubricos oculos fecit
& mobiles, ut & declinarent, ſi quid no-
ceret; & adſpectum, quo vellent, facile con-
verterent: aciesque ipſa, qua cernimus, quæ
pupula vocatur, ita parva eſt, ut ea, quæ
nocere poſſint, facile vitet: palpebræque,
quæ ſunt tegmenta oculorum, molliſſimæ
tactu; ne læderent aciem, aptiſſime factæ
& ad claudendas pupulas, ne quid incideret,
& ad aperiendas; idque providit, ut iden-
tidem fieri poſſet cum maxima celeritate.
143 Munitæque ſunt palpebræ tanquam vallo
pilorum: quibus, & apertis oculis, ſi quid
incideret, repelleretur; & ſomno conniven-
tibus, cum oculis ad cernendum non egere-
mus utique, tanquam involuti, quieſcerent.
Latent præterea utiliter, & excelſis undi-
que partibus ſepiuntur. Primum enim ſupe-
riora, ſuperciliis obducta, ſudorem a capite
& a fronte defluentem repellunt. Genæ dein-
de ab inferiore parte tutantur ſubjectæ, le-
viterque eminentes. Naſus ita locatus eſt,
ut quaſi murus oculis interjectus eſſe videa-
144 tur. Auditus autem ſemper patet; ejus enim
ſenſu etiam dormientes egemus: a quo cum
ſonus eſt acceptus, etiam e ſomno excita-
mur. Flexuoſum iter habet, ne quid intrare

poſſit, ſi ſimplex & directum pateret. Pro-
viſum etiam, ut, ſi qua minima beſtiola cona-
retur irrumpere, in ſordibus aurium, tan-
quam in viſco, inhæreſceret. Extra autem
eminent, quæ appellantur aures, & tegendi
cauſa factæ, tutandique ſenſus, & ne adjectæ
voces laberentur, atque errarent, priusquam
ſenſus ab his pulſus eſſet. Sed duros & quaſi
corneolos habent introitus, multisque cum
flexibus; quod his naturis relatus amplifica-
tur ſonus. Quocirca & in fidibus teſtudine
reſonatur, aut cornu: & ex tortuoſis locis
& incluſis ſoni referuntur ampliores. Simi- 145
liter nares, quæ ſemper propter neceſſarias
utilitates patent, contractiores habent introi-
tus, ne quid in eas, quod noceat, poſſit
pervadere; humoremque ſemper habent ad
pulverem, multaque alia depellenda, non
inutilem. Guſtatus præclare ſeptus eſt; ore
enim continetur, & ad uſum apte, & ad
incolumitatis cuſtodiam. Omnisque ſenſus 58
hominum multo antecellit ſenſibus beſtiarum.
Primum enim oculi in iis artibus, quarum
judicium eſt oculorum, in pictis, fictis, cæ-
latisque formis, in corporum etiam motione
atque geſtu multa cernunt ſubtilius. Colo-
rum etiam, & figurarum tum venuſtatem

atque ordinem, &, ut ita dicam, decentiam, oculi judicant; atque etiam alia majora. Nam & virtutes, & vitia cognoſcunt: iratum, propitium; lætantem, dolentem; fortem, ignavum; audacem, timidumque
146 cognoſcunt. Auriumque item eſt admirabile quoddam artificioſumque judicium, quo judicatur & in vocis, & in tibiarum nervorumque cantibus varietas ſonorum, intervalla, diſtinctio; & vocis genera permulta: canorum, fuſcum; læve, aſperum; grave, acutum; flexibile, durum: quæ hominum ſolum auribus judicantur. Nariumque item, & guſtandi, pariter & tangendi magna judicia ſunt. Ad quos ſenſus capiendos & perfruendos, plures etiam, quam vellem, artes repertæ ſunt. Perſpicuum eſt enim, quo compoſitiones unguentorum, quo ciborum conditiones, quo corporum lenocinia proceſ-
59 ſerint. Iam vero animum ipſum, mentem-
147 que hominis, rationem, conſilium, prudentiam, qui non divina cura perfecta eſſe perſpicit, is his ipſis rebus mihi videtur carere. De quo dum diſputem, tuam mihi dari velim, Cotta, eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceres? quanta primum intelligentia, deinde conſequentium rerum cum pri-

mis conjunctio & comprehenſio eſſet in no-
bis; ex quo videlicet, quid ex quibusque
rebus efficiatur, idque ratione, concludi-
mus: ſingulasque res definimus, circum-
ſcripteque complectimur; ex quo ſcientia
intelligitur quam vim habeat, qualis ſit; qua
ne in deo quidem eſt res ulla præſtantior.
Quanta vero illa ſunt, quæ vos Academici
infirmatis & tollitis, quod & ſenſibus, &
animo ea, quæ extra ſunt, percipimus, at-
que comprehendimus! Ex quibus collatis in- 148
ter ſe & comparatis, artes quoque effici-
mus, partim ad uſum vitæ, partim ad ob-
lectationem neceſſarias. Iam vero domina
rerum, (ut vos ſoletis dicere) eloquendi vis,
quam eſt præclara, quamque divina! quæ
primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, diſce-
re, & ea, quæ ſcimus, alios docere poſſi-
mus. Deinde hac cohortamur, hac perſua-
demus, hac conſolamur afflictos, hac dedu-
cimus perterritos a timore, hac geſtientes
comprimimus, hac cupiditates iracundias-
que reſtinguimus: hæc nos juris, legum, ur-
bium ſocietate devinxit: hæc a vita immani
& fera ſegregavit. Ad uſum autem oratio- 149
nis, incredibile eſt, niſi diligenter attende-
ris, quanta opera machinata natura ſit. Pri-

mum enim a pulmonibus arteria usque ad os intimum pertinet; per quam vox, principium a mente ducens, percipitur & funditur. Deinde in ore ſita lingua eſt, finita dentibus. Ea vocem, immoderate profuſam, fingit & terminat; quæ ſonos vocis diſtinctos & preſſos efficit, cum & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. Itaque plectri ſimilem linguam noſtri ſolent dicere; chordarum dentes, nares cornibus iis, qui ad nervos
60 reſonant in cantibus. Quam vero aptas,
150 quamque multarum artium miniſtras manus natura homini dedit! digitorum enim contractio facilis, facilisque porrectio, propter molles commiſſuras, & artus, nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum, ad fingendum, ad ſcalpendum, ad nervorum eliciendos ſonos ac tibiarum, apta manus eſt, admotione digitorum. Atque hæc oblectationis: illa neceſſitatis; cultus dico agrorum, exſtructionesque tectorum, tegumenta corporum vel texta, vel ſuta, omnemque fabricam æris & ferri: ex quo intelligitur, ad inventa animo, percepta ſenſibus, adhibitis opificum manibus omnia nos conſecutos, ut tecti, ut veſtiti, ut ſalvi eſſe poſſemus; urbes, muros, domicilia, delubra haberemus.

Jam vero operibus hominum, id eſt, mani- 151
bus, cibi etiam varietas invenitur, & co-
pia. Nam & agri multa ferunt manu quæſi-
ta, quæ vel ſtatim conſumantur, vel man-
dentur condita vetuſtati. Et præterea veſci-
mur beſtiis & terrenis, & aquatilibus, &
volatilibus, partim capiendo, partim alendo.
Efficimus etiam domitu noſtro quadrupedum
vectiones; quorum celeritas, atque vis, no-
bis ipſis affert vim & celeritatem. Nos onera
quibusdam beſtiis, nos juga imponimus: nos
elephantorum acutiſſimis ſenſibus, nos ſaga-
citate canum ad utilitatem noſtram abuti-
mur: nos e terræ cavernis ferrum elicimus,
rem ad colendos agros neceſſariam: nos
æris, argenti, auri venas, penitus abditas,
invenimus, & ad uſum aptas, & ad orna-
tum decoras: arborum autem confectione,
omnique materia, & culta, & ſilveſtri, par-
tim ad calefaciendum corpus, igni adhibito,
& ad mitigandum cibum utimur; partim ad
ædificandum, ut tectis ſepti, frigora calo-
resque pellamus. Magnos vero uſus affert ad 152
navigia facienda, quorum curſibus ſuppedi-
tantur omnes undique ad vitam copiæ: quas-
que res violentiſſimas natura genuit, earum
moderationem nos ſoli habemus, maris, at-

que ventorum, propter nauticarum rerum
ſcientiam; plurimisque maritimis rebus frui-
mur atque utimur. Terrenorum item com-
modorum omnis eſt in homine dominatus.
Nos campis, nos montibus fruimur: noſtri
ſunt amnes, noſtri lacus: nos fruges ſeri-
mus, nos arbores: nos aquarum inductio-
nibus terris fecunditatem damus: nos flumi-
na arcemus, dirigimus, avertimus: noſtris
denique manibus in rerum natura quaſi al-
61 teram naturam efficere conamur. Quid vero?
153 hominum ratio non in cœlum usque pene-
travit? Soli enim ex animantibus nos aſtro-
rum ortus, obitus, curſusque cognovimus:
ab hominum genere finitus eſt dies, menſis,
annus: defectiones ſolis & lunæ cognitæ,
prædictæque in omne poſterum tempus, quæ,
quantæ, quando futuræ ſint. Quæ contuens
animus, accipit ab his cognitionem deorum;
ex qua oritur pietas; cui conjuncta juſtitia
eſt, reliquæque virtutes: e quibus vita bea-
ta exſiſtit par & ſimilis deorum; nulla re,
niſi immortalitate, quæ nihil ad bene viven-
dum pertinet, cedens cœleſtibus. Quibus
rebus expoſitis, ſatis docuiſſe videor, homi-
nis natura quanto omnes anteiret animan-
tes. Ex quo debet intelligi, nec figuram ſitum-

quæ membrorum, nec ingenii mentiſque vim
talem effici potuiſſe fortuna.

Reſtat, ut doceam, atque aliquando per- 154
orem, omnia, quæ ſint in hoc mundo, qui-
bus utantur homines, hominum cauſa facta
eſſe & parata. Principio ipſe mundus, deo- 62
rum hominumque cauſa factus eſt, quæque
in eo ſunt, ea parata ad fructum hominum
& inventa ſunt. Eſt enim mundus quaſi com-
munis deorum atque hominum domus, aut
urbs utrorumque: ſoli enim ratione utentes,
jure ac lege vivunt. Ut igitur Athenas & La-
cedæmonem, Athenienſium Lacedæmonio-
rumque cauſa putandum eſt conditas eſſe;
omniaque, quæ ſint in his urbibus, eorum
populorum recte eſſe dicuntur; ſic, quæcun-
que ſunt in omni mundo, deorum atque ho-
minum putanda ſunt. Iam vero circuitus 155
ſolis & lunæ, reliquorumque ſiderum, quam-
quam etiam ad mundi cohærentiam perti-
nent, tamen & ſpectaculum hominibus præ-
bent: nulla eſt enim inſatiabilior ſpecies,
nulla pulchrior, & ad rationem ſollertiam-
que præſtantior; eorum enim curſus dime-
tati, maturitates temporum, & varietates
mutationesque cognovimus. Quæ ſi homini-
bus ſolis nota ſunt, hominum facta eſſe cau-

156 ſa judicanda ſunt. Terra vero fœta frugibus,
& vario leguminum genere, quæ cum maxi-
ma largitate fundit, ea ferarumne, an ho-
minum cauſa gignere videtur? quid de viti-
bus olivetiſque dicam? Quarum uberrimi
lætiſſimique fructus nihil omninò ad beſtias
pertinent. Neque enim ſerendi, neque colen-
di, nec tempeſtive demetendi percipiendique
fructus, neque condendi ac reponendi ulla
pecudum ſcientia eſt; earumque omnium
63 rerum, hominum eſt & uſus, & cura. Ut
157 fides igitur, & tibias eorum cauſa factas di-
cendum eſt, qui illis uti poſſunt; ſic ea, quæ
diximus, ſolis iis confitendum eſt, eſſe para-
ta, qui utuntur; nec ſi quæ beſtiæ furantur
aliquid ex his, aut rapiunt, illarum quoque
cauſa ea nata eſſe dicemus. Neque enim ho-
mines murium aut formicarum cauſa fru-
mentum condunt, ſed conjugum & libero-
rum & familiarum ſuarum. Itaque beſtiæ
furtim, ut dixi, fruuntur; domini palam,
158 & libere. Hominum igitur cauſa eas rerum
copias comparatas, fatendum eſt: niſi forte
tanta ubertas & varietas pomorum, eorum-
que jucundus non guſtatus ſolum, ſed odo-
ratus etiam & adſpectus dubitationem af-
fert, quin hominibus ſolis ea natura dona-

erit: tantumque abeſt, ut hæc beſtiarum tiam cauſa parata ſint, ut ipſas beſtias ho- inum gratia generatas eſſe videamus. Quid nim oves aliud afferunt, niſi ut earum vil- s confectis atque contextis homines veſti- ntur? quæ quidem neque ali, neque ſu- entari, neque ullum fructum edere ex ſe ne cultu hominum & curatione potuiſſent. anum vero tam fida cuſtodia, tamque amans ominorum adulatio, tantumque odium in xternos, & tam incredibilis ad inveſtigan- um ſagacitas narium, tanta alacritas in ve- ando, quid ſignificat aliud, niſi ſe ad ho- ninum commoditates eſſe generatos? Quid 159
le bobus loquar? quorum ipſa terga decla- ant non eſſe ſe ad onus accipiendum ſigu- ata; cervices autem natæ ad jugum; tum ires humerorum & latitudines ad aratra ex- rahenda; quibus, cum terræ ſubigerentur iſſione glebarum, ab illo aureo genere, ut poetæ loquuntur, vis nunquam ulla affe- rebatur.

Ferrea tum vero proles exorta repente eſt,
Auſaque funeſtum prima eſt fabricarier enſem,
Et guſtare manu victum domitumque juvencum.

Tanta putabatur utilitas percipi ex bo-
bus, ut eorum viſceribus veſci ſcelus habe-
64 retur. Longum eſt mulorum perſequi utilita-
tes, & aſinorum; quæ certe ad hominum
160 uſum paratæ ſunt. Sus vero quid habet, præ-
ter eſcam? cui quidem, ne putiſceret, ani-
mam ipſam pro ſale datam dicit eſſe Chry-
ſippus. qua pecude, quod erat ad veſcendum
hominibus apta, nihil genuit natura fecun-
dius. Quid multitudinem ſuavitatemque
piſcium dicam? quid avium? ex quibus tan-
ta percipitur voluptas, ut interdum Pro-
noea noſtra, Epicurea fuiſſe videatur. At-
que hæ ne caperentur quidem, niſi homi-
num ratione atque ſollertia. quamquam aves
quasdam, & alites, & oſcines, ut noſtri au-
gures appellant, rerum augurandarum cau-
161 ſa eſſe natas putamus. Iam vero immanes &
feras beluas nanciſcimur venando, ut & ve-
ſcamur iis, & exerceamur in venando ad
ſimilitudinem bellicæ diſciplinæ, & utamur
domitis & condocefactis, ut elephantis; mul-
taque ex earum corporibus remedia morbis
& vulneribus eligamus, ſicut ex quibusdam
ſtirpibus & herbis, quarum utilitates lon-
ginqui temporis uſu & periclitatione perce-
pimus. Totam licet animis, tanquam ocu-

ſis, luſtrare terram, mariaque omnia? cernes iam ſpatia frugifera atque immenſa camporum, veſtituſque denſiſſimos montium, pecudum paſtus, tum incredibili curſus maritimos celeritate. Nec vero ſupra terram, 161
ſed etiam in intimis ejus tenebris plurimarum rerum latet utilitas, quæ ad uſum hominum orta, ab hominibus ſolis invenitur.

Illud vero, quod uterque veſtrum for- 65
taſſe arripiet ad reprehendendum; Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos invehebatur; Vellejus, quia nihil tam irridet Epicurus, quam prædictionem rerum futurarum; mihi videtur vel maxime confirmare, deorum providentia conſuli rebus humanis. Eſt enim profecto divinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in privatis, tum maxime in publicis. Multa cer- 163
nunt haruſpices: multa augures provident: multa oraculis declarantur, multa vaticinationibus, multa ſomniis, multa portentis: quibus cognitis, multæ ſæpe res ex hominum ſententia atque utilitate partæ, multa etiam pericula depulſa ſunt. Hæc igitur ſive vis, ſive ars, ſive natura, ad ſcientiam rerum futurarum homini profecto eſt, nec alicuiquam a diis immortalibus data. quæ

ſi ſingula vos forte non movent, univerſa
certe tamen inter ſe connexa atque conjuncta
movere debebunt.

164 Nec vero univerſo generi hominum ſo-
lum, ſed etiam ſingulis a diis immortalibus
conſuli & provideri ſolet. Licet enim con-
trahere univerſitatem generis humani, eam-
que gradatim ad pauciores, poſtremo dedu-
66 cere ad ſingulos. Nam ſi omnibus homini-
bus, qui ubique ſunt, quacunque in ora ac
parte terrarum, ab hujusce terræ, quam nos
incolimus, continuatione diſtantium, deos
conſulere cenſemus ob eas cauſas, quas an-
te diximus; his quoque hominibus conſu-
lunt, qui has nobiſcum terras ab oriente
165 ad occidentem colunt. Sin autem his conſu-
lunt, qui quaſi magnam quandam inſulam
incolunt, quam nos orbem terræ vocamus;
etiam illis conſulunt, qui partes ejus inſulæ
tenent, Europam, Aſiam, Africam. Ergo
& earum partes diligunt, ut Romam, Athe-
nas, Spartam, Rhodum; & earum urbium
ſeparatim ab univerſis, ſingulos diligunt, ut
Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Corunca-
nium; primo Punico Calatinum, Duillium,
Metellum, Lutatium; ſecundo Maximum,
Marcellum, Africanum; poſt hos, Paullum,

Gracchum, Catonem, patrumve memoria
Scipionem, Lælium: multoſque præterea &
noſtra civitas, & Græcia tulit ſingulares vi-
ros, quorum neminem, niſi juvante deo, ta-
lem fuiſſe credendum eſt. Quæ ratio poetas, 166
maximeque Homerum, impulit, ut princi-
pibus heroum, Ulyſſi, Diomedi, Agamem-
noni, Achilli, certos deos, diſcriminum &
periculorum comites, adjungeret. Præterea
ipſorum deorum ſæpe præſentiæ, quales ſu-
pra commemoravi, declarant, ab his & ci-
vitatibus, & ſingulis hominibus conſuli. Quod
quidem intelligitur etiam ſignificationibus
rerum futurarum, quæ tum dormientibus,
tum vigilantibus portenduntur. Multa præ-
terea oſtentis, multa extis admonemur, mul-
tisque rebus aliis; quas diuturnus uſus ita
notavit, ut artem divinationis efficeret. Ne-
mo igitur vir magnus ſine aliquo afflatu di-
vino unquam fuit. Nec vero ita refellendum 167
eſt, ut, ſi ſegetibus aut vinetis cujuspiam
tempeſtas nocuerit, aut ſi quid e vitæ com-
modis caſus abſtulerit, eum, cui quid ho-
rum acciderit, aut inviſum deo, aut neg-
lectum a deo judicemus. Magna dii curant,
parva negligunt. Magnis autem viris pro-
ſpere ſemper eveniunt omnes res; ſi quidem

ſatis a noſtris, & a principe philoſophorum Socrate dictum eſt de ubertatibus virtutis & copiis.

67 Hæc mihi fere in mentem veniebant, quæ
168 dicenda putarem de natura deorum. Tu autem, Cotta, ſi me audias, eandem cauſam agas, teque & principem civem, & pontificem eſſe cogites, &, quoniam in utramque partem vobis licet diſputare, hanc potius ſumas; eamque facultatem diſſerendi, quam ſibi a rhetoricis exercitationibus acceptam amplificavit Academia, huc potius conferas. Mala enim & impia conſuetudo eſt contra deos diſputandi, ſive ex animo id fit, ſive ſimulate.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD BRVTVM

LIBER III.

QUAE cum Balbus dixiſſet, tum arridens 1
Cotta, Sero, inquit, mihi, Balbe, præcipis, quid defendam. Ego enim, te diſputante, quid contra dicerem, mecum ipſe meditabar, neque tam refellendi tui cauſa, quam ea, quæ minus intelligebam, requirendi.
Cum autem ſuo cuique judicio ſit utendum, 2
difficile factu eſt, me id ſentire, quod tu velis. Hic Vellejus, Neſcis, inquit, quanta cum exſpectatione, Cotta, ſim te auditurus: jucundus enim Balbo noſtro ſermo tuus contra Epicurum fuit. Præbebo igitur me tibi viciſſim attentum contra Stoicos auditorem: ſpero enim, te, ut ſoles, bene paratum ve-

3 nire. Tum Cotta, Sim mehercule, inqui Vellei: neque enim mihi par ratio cum Lu cilio eſt, ac tecum fuit. Qui tandem, inqu ille? Quia mihi videtur Epicurus veſter d diis immortalibus non magnopere pugnar tantummodo negare deos eſſe non audet, quid invidiæ ſubeat, aut criminis. Cum ve ro deos nihil agere, nihil curare confirma membrisque humanis eſſe præditos, ſed eorum membrorum uſum nullum habere; ludere videtur, ſatisque putare, ſi dixerit, eſſe quandam beatam naturam, & æternam.
4 A Balbo autem animadvertiſti, credo, quam multa dicta ſint, quamque, etiam ſi minus vera, tamen apta inter ſe & cohærentia. Itaque cogito, ut dixi, non tam refellere ejus orationem, quam ea, quæ minus intellexi, requirere. Quare, Balbe, tibi permitto, reſponderene mihi malis, de ſingulis rebus quærenti ex te ea, quæ parum accepi, an univerſam audire orationem meam. Tum Balbus: Ego vero, ſi quid explanari tibi voles, reſpondere malo; ſin me interrogare, non tam intelligendi cauſa, quam refellendi; utrum voles, faciam, vel ad ſingula, quæ requires, ſtatim reſpondebo; vel, cum per-
5 oraris, ad omnia. Tum Cotta, Optime, in-

fuit; quamobrem ſic agamus, ut nos ipſa
ducit oratio. Sed antequam de re, pauca de 2
me. Non enim mediocriter moveor auctori-
tate tua, Balbe, orationeque ea, quæ me
in perorando cohortabatur, ut meminiſſem,
me & Cottam eſſe, & pontificem; quod eo,
credo, valebat, ut opiniones, quas a ma-
joribus accepimus de diis immortalibus, ſa-
cra, cærimonias, religionesque defenderem.
Ego vero eas defendam ſemper, ſemperque
defendi; nec me ex ea opinione, quam a
majoribus accepi de cultu deorum immor-
talium, ullius unquam oratio aut docti, aut
indocti movebit: ſed cum de religione agitur,
Ti. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scæ-
volam, pontifices maximos, non Zenonem,
aut Cleanthem, aut Chryſippum ſequor: ha-
beoque C. Lælium augurem, eundemque
ſapientem; quem potius audiam de religione
dicentem in illa oratione nobili, quam quem-
quam principem Stoicorum. Cumque omnis
populi Romani religio in ſacra, & in auſpi-
cia diviſa ſit; tertium adjunctum ſit, ſi quid
prædictionis cauſa, ex portentis & monſtris
Sibyllæ interpretes haruſpicesve monuerunt;
harum ego religionum nullam unquam con-
temnendam putavi; mihique ita perſuaſi.

Romulum auſpiciis, Numam ſacris conſti-
tutis, fundamenta jeciſſe noſtræ civitatis:
quæ nunquam profecto ſine ſumma placatio-
ne deorum immortalium tanta eſſe potuiſſ
6 Habes, Balbe, quid Cotta, quid ponti
ſentiat: fac nunc ego intelligam, tu qu
ſentias. A te enim philoſopho rationem a
cipere debeo religionis; majoribus autem n
ſtris, etiam nulla ratione reddita, creder

3 Tum Balbus, Quam igitur a me rationem
inquit, Cotta, deſideras? Et ille, Quadri
partita, inquit, fuit diviſio tua: primu
ut velles docere, deos eſſe; deinde, qua
eſſent; tum, ab his mundum regi; poſtrem
conſulere eos rebus humanis. Hæc, ſi re
memini, partitio fuit. Rectiſſime, inqu
Balbus: ſed exſpecto, quid requiras.

7 Tum Cotta, Primum quidque videam
inquit. Et ſi id eſt primum, (quod inter o
nes, niſi admodum impios, convenit, mi
quidem ex animo exui non poteſt,) eſ
deos: id tamen ipſum, quod mihi perſuaſu
eſt auctoritate majorum, cur ita ſit, nihi
tu me doces. Quid eſt, inquit Balbus, ſ
tibi perſuaſum eſt, cur a me velis diſcere
Tum Cotta, Quia ſic aggredior, inquit, a
hanc diſputationem, quaſi nihil unquam au

rim de diis immortalibus, nihil cogitave-
i: rudem me diſcipulum & integrum ac-
e, & ea, quæ requiro, doce. Dic igitur, 8
d requiras. Egone? primum illud, cur,
od [perſpicuum in iſtam partem,] ne ege-
quidem oratione dixiſſes, quod eſſet per-
cuum, & inter omnes conſtaret, de eo
tam multa dixeris. Quia te quoque, in-
t, animadverti, Cotta, ſæpe, cum in
o diceres, quam plurimis poſſes, argu-
ntis onerare judicem, ſi modo eam facul-
em tibi daret cauſa. Atque hoc idem &
iloſophi faciunt, & ego, ut potui, feci.
autem, qui id quæris, ſimiliter facis,
ſi me roges, cur te duobus contuear ocu-
, & non altero tantum, cum idem uno
equi poſſim. Tum Cotta, Quam ſimile iſtud 4
, inquit, tu videris. Nam ego neque in 9
uſis, ſi quid eſt evidens, de quo inter om-
s conveniat, argumentari ſoleo: perſpi-
itas enim argumentatione elevatur: nec,
id facerem in cauſis forenſibus, idem fa-
rem in hac ſubtilitate ſermonis. Cur con-
erere autem altero oculo, cauſa non eſſet;
im idem obtutus eſſet amborum, & cum
rum natura, quam tu ſapientem eſſe vis,
uo lumina ab animo ad oculos perforata nos

habere voluiſſet. Sed quia non confiſi tam eſſe id perſpicuum, quam tu vel propterea multis argumentis deos eſſe do re voluiſti. Mihi enim unum ſatis erat, i nobis majores noſtros tradidiſſe. Sed tu au

10 ritates contemnis, ratione pugnas. Pati igitur, rationem meam cum tua ratione co tendere. Afferis hæc omnia argumenta, c dii ſint; remque, mea ſententia minime d biam, argumentando dubiam facis. Man enim memoriæ non numerum ſolum, ſed eti ordinem argumentorum tuorum. Prim fuit, cum cœlum ſuſpexiſſemus, ſtatim n intelligere, eſſe aliquod numen, quo h regantur. Ex hoc illud etiam,

Adſpice hoc ſublime candens, quem in
cant omnes Iovem.

11 Quaſi vero quiſquam noſtrum, iſtum pot quam Capitolinum, Iovem appellet; aut h perſpicuum ſit, conſtetque inter omnes, e eſſe deos, quos tibi Vellejus, multique pr terea, ne animantes quidem eſſe conced Grave etiam argumentum tibi videba quod opinio de diis immortalibus & omni eſſet, & quotidie creſceret. Placet igit tantas res opinione ſtultorum judicari, v bis præſertim, qui illos inſanos eſſe dicatis

At enim præſentes videmus deos, ut apud
Regillum Poſtumius, in Salaria Vatienus,
neſcio quid etiam de Locrorum apud Sagram
prœlio. Quos igitur tu Tyndaridas appel-
labas, id eſt, homines homine natos, &
quos Homerus, qui recens ab illorum æta-
te fuit, ſepultos eſſe dicit Lacedæmone; eos
tu cantheriis albis, nullis calonibus, obvi-
am Vatieno veniſſe exiſtimas, & victoriam
populi Romani Vatieno potius, homini ru-
ſtico, quam M. Catoni, qui tum erat prin-
ceps, nuntiaviſſe? Ergo & illud in ſilice,
quod hodie apparet apud Regillum, tanquam
veſtigium ungulæ, Caſtoris equi credis eſſe?
Nonne mavis illud credere, quod probari 12
poteſt, animos præclarorum hominum, qua-
les iſti Tyndaridæ fuerunt, divinos eſſe, &
æternos, quam eos, qui ſemel cremati eſ-
ſent, equitare, & in acie pugnare potuiſſe?
aut ſi hoc fieri potuiſſe dicis, doceas opor-
tet, quomodo, nec fabellas aniles proferas.
Tum Lucilius, An tibi, inquit, fabellæ vi- 13
dentur? nonne ab A. Poſtumio ædem Ca-
ſtori & Polluci in foro dedicatam; nonne
ſenatusconſultum de Vatieno vides? Nam de
Sagra, Græcorum etiam eſt vulgare prover-
bium; qui, quæ affirmant, certiora eſſe di-

cunt, quam illa, quæ apud Sagram. His igitur auctoribus nonne debes moveri? Tum Cotta, Rumoribus, inquit, mecum pugnas, Balbe: ego autem a te rationes requiro.

* *Deſunt nonnulla.* *

6 Sequuntur, quæ futura ſunt. Effugere enim
14 nemo id poteſt, quod futurum eſt. Sæpe au-
tem ne utile quidem eſt ſcire, quid futurum
ſit. Miſerum eſt enim, nihil proficientem an-
gi, nec habere ne ſpei quidem extremum, &
tamen commune ſolatium; præſertim cum
vos iidem fato fieri dicatis omnia; quod au-
tem ſemper ex omni æternitate verum fuerit,
id eſſe fatum. Quid igitur juvat, aut quid
affert ad cavendum, ſcire aliquid futurum,
cum id certe futurum ſit? unde porro iſta
divinatio? quis invenit fiſſum jecoris? quis
cornicis cantum notavit? quis ſortes? qui-
bus ego credo; nec poſſum Attii Navii, quem
commemorabas, lituum contemnere. Sed,
qui iſta intellecta ſint, a philoſophis debeo
diſcere, præſertim cum iſti plurimis de re-
15 bus divini mentiantur. At medici quoque
(ita enim dicebas) ſæpe falluntur. Quid
ſimile medicina, cujus ego rationem video,
& divinatio? quæ unde oriatur, non intel-
ligo? Tu autem etiam Deciorum devotioni-

bus

bus placatos deos eſſe cenſes. Quæ fuit eorum tanta iniquitas, ut placari populo Romano non poſſent, niſi viri tales occidiſſent? conſilium illud imperatorum fuit, quod Græci στρατήγημα appellant, ſed eorum imperatorum, qui patriæ conſulerent, vitæ non parcerent; rebantur enim forè, ut exercitus imperatorem, equo incitato ſe in hoſtes immittentem, perſequeretur: id quod evenit. Nam Fauni vocem equidem nunquam audivi. Tibi, ſi audiſſe te dicis, credam, etſi, Faunus
omnino quid ſit, neſcio. Non igitur adhuc, 7
quantum quidem in te, Balbe, eſt, intelligo 16
deos eſſe: quos equidem credo eſſe, ſed nihil docent Stoici. Nam Cleanthes, ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominum putat deorum eſſe notiones. Unus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſceptus ex præſenſione rerum futurarum: alter ex perturbationibus tempeſtatum, & reliquis motibus: tertius ex commoditate rerum, quas percipimus, & copia: quartus ex aſtrorum ordine, cœlique conſtantia. De præſenſione diximus. De perturbationibus cœleſtibus, & maritimis, & terrenis, non poſſumus dicere, cum ea fiant, non eſſe multos, qui illa metuant, & a diis immortali-

17 bus fieri exiſtiment. Sed non id quæritur, ſintne aliqui, qui deos eſſe putent; dii utrum ſint, necne, quæritur. Nam reliquæ cauſæ, quas Cleanthes affert, quarum una eſt de commodorum, quæ capimus, copia; altera de temporum ordine, cœlique conſtantia; tum tractabuntur a nobis, cum diſputabimus de providentia deorum; de qua plurima a te, Balbe, dicta ſunt: eodemque illa etiam differemus, quod Chryſippum dicere aiebas, quoniam eſſet aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non poſſet, eſſe homine ali-
18 quid melius: quæque in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cum totius mundi convenientiam conſenſumque afferebas, Zenoniſque breves & acutulas concluſiones in eam partem ſermonis, quam modo dixi, differemus: eodemque tempore illa omnia, quæ a te phyſice dicta ſunt de vi ignea, deque eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco ſuo quærentur: omniaque, quæ a te nudiuſtertius dicta ſunt, cum docere velles, [deos eſſe,] quare & mundus univerſus, & ſol, & luna, & ſtellæ ſenſum ac mentem haberent, in idem tem-
19 pus reſervabo. A te autem idem illud etiam atque etiam quaeram, quibus rationibus tibi

perſuadeas, deos eſſe. Tum Balbus, Equidem 8 attuliſſe rationes mihi videor: ſed eas tu ita refellis, ut, cum me interrogaturus eſſe videare, & ego me ad reſpondendum compararim, repente avertas orationem, nec des reſpondendi locum. Itaque maximæ res tacitæ præterierunt, de divinatione, de fato: quibus de quæſtionibus tu quidem ſtrictim, noſtri autem multa ſolent dicere: ſed ab hac quæſtione, quæ nunc in manibus eſt, ſeparantur. Quare, ſi videtur, noli agere confuſe: at hoc explicemus hac diſputatione, quod quæritur.

Optime, inquit Cotta. Itaque quoniam 20 quatuor in partes totam quæſtionem diviſiſti, de primaque diximus; conſideremus ſecundam, quæ mihi talis videtur fuiſſe, ut, cum oſtendere velles, quales dii eſſent, oſtenderes nullos eſſe. A conſuetudine enim oculorum animum abducere difficillimum dicebas; ſed, cum deo nihil præſtantius eſſet, non dubitabas, quin mundus eſſet deus, quod nihil in rerum natura melius eſſet; modo poſſemus eum animantem cogitare, vel potius, ut cetera oculis, ſic animo hoc cernere. Sed 21 cum mundo negas quidquam eſſe melius, quid dicis melius? ſi pulchrius, aſſentior:

ſi aptius ad utilitates noſtras, id quoque aſ-
ſentior: ſin autem id dicis, nihil eſſe mundo
ſapientius; nullo modo prorſus aſſentior;
non quod difficile ſit, mentem ab oculis ſe-
vocare: ſed quo magis ſevoco, eo minus id,
quod tu vis, poſſum mente comprehendere.
Nihil eſt mundo melius in rerum natura.
9 Ne in terris quidem urbe noſtra. Num igitur
idcirco in urbe eſſe rationem, cogitationem,
mentem putas? aut, quoniam non ſit, num
idcirco exiſtimas, formicam anteponendam
eſſe huic pulcherrimæ urbi, quod in urbe
ſenſus ſit nullus, in formica non modo ſen-
ſus, ſed etiam mens, ratio, memoria? Vi-
dere oportet, Balbe, quid tibi concedatur,
22 non te ipſum, quod velis, ſumere. Iſtum
enim locum totum illa vetus Zenonis brevis,
&, ut tibi videbatur, acuta concluſio dila-
tavit. Zeno enim ita concludit: *Quod ratio-*
ne utitur, melius eſt, quam id, quod ratione
non utitur: nihil autem mundo melius: ratio-
23 *ne igitur mundus utitur.* Hoc ſi placet, jam
efficies, ut mundus optime librum legere
videatur. Zenonis enim veſtigiis hoc modo
rationem poteris concludere. Quod litera-
tum eſt, id eſt melius, quam quod non eſt
literatum: nihil autem mundo melius: lite-

ratus igitur eſt mundus. Iſto modo etiam diſertus, & quidem mathematicus, muſicus, omni denique doctrina eruditus, poſtremo philoſophus erit mundus. Sæpe dixiſti, nihil fieri ſine deo, nec ullam vim eſſe naturæ, ut ſui diſſimilia poſſet effingere. Concedam non modo animantem & ſapientem eſſe mundum, ſed fidicinem etiam & tibicinem, quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur. Nihil igitur affert pater iſte Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, ne cur animantem quidem eſſe. Non eſt igitur mundus deus: & tamen nihil eſt eo melius; nihil eſt enim eo pulchrius, nihil nobis ſalutarius, nihil ornatius adſpectu, motuque conſtantius. Quod ſi mundus univerſus non eſt deus, ne ſtellæ quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas; quarum te curſus æquabiles, æternique delectabant: nec mehercule injuria; ſunt enim admirabili, incredibilique conſtantia.
Sed non omnia, Balbe, quæ curſus certos 24
& conſtantes habent, ea deo potius tribuenda ſunt, quam naturæ. Quid Chalcidico 10
Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri poſſe conſtantius? quid freto Sicilienſi? quid Oceani fervore illis in locis,

Europam Libiamque rapax ubi dividit unda? Quid? æſtus maritimi, vel Hiſpanienſes, vel Britannici, eorumque certis temporibus vel acceſſus, vel receſſus, ſine deo fieri non poſſunt? Vide, quæſo, ſi omnes motus omniaque, quæ certis temporibus ordinem ſuum conſervant, divina dicimus, ne tertianas quidem febres, & quartanas, divinas eſſe dicendum ſit, quarum reverſione & motu quid poteſt eſſe conſtantius? Sed omnium talium rerum ratio reddenda eſt: quod vos cum facere non poteſtis, tanquam in aram confugitis ad deum.

25 Et Chryſippus tibi acute dicere videbatur, homo ſine dubio verſutus & callidus: (*verſutos* eos appello, quorum celeriter mens verſatur: *callidos* autem, quorum, tanquam manus opere, ſic animus uſu concalluit:) is igitur, *Si aliquid eſt*, inquit, *quod homo efficere non poſſit, qui id efficit, melior eſt homine: homo autem haec, quae in mundo ſunt, efficere non poteſt: qui potuit igitur, is praeſtat homini. Homini autem praeſtare quis poſ-*
26 *ſit, niſi deus? Eſt igitur deus.* Hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore verſantur. Quid enim ſit melius, quid præſtabilius, quid inter naturam & rationem interſit, non

diſtinguitur. Idemque ſi dei non ſint, negat eſſe in omni natura quidquam homine melius. Id autem putare quemquam hominem, nihil homine eſſe melius, ſummæ arrogantiæ cenſet eſſe. Sit ſane arrogantis, pluris ſe putare, quam mundum. At illud non modo non arrogantis, ſed potius prudentis, intelligere, ſe habere ſenſum & rationem; hæc eadem Orionem & Caniculum non habere. Et, *ſi domus pulchra ſit, intelligamus eam dominis,* inquit, *aedificatam eſſe, non muribus: ſic igitur mundum deorum domum exiſtimare debemus.* Ita prorſus exiſtimarem, ſi illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, a natura conformatum putarem.

At enim quærit apud Xenophontem So- 11
crates, unde animum arripuerimus, ſi nul- 27
lus fuerit in mundo. Et ego quæro, unde
orationem, unde numeros, unde cantus.
Niſi vero loqui ſolem cum luna putamus,
cum propius acceſſerit, aut ad harmoniam
canere mundum, ut Pythagoras exiſtimat.
Naturæ iſta ſunt, Balbe, naturæ, non ar-
tificioſe ambulantis, ut ait Zeno, quod qui-
dem quale ſit, jam videbimus, ſed omnia
cientis & agitantis motibus & mutationibus
ſuis. Itaque illa mihi placebat oratio de con- 28

venientia, conſenſuque naturæ, quam quaſi cognatione continuatam conſpirare dicebas. Illud non probabam, quod negabas id accidere potuiſſe, niſi ea uno divino ſpiritu contineretur. Illa vero cohæret, & permanet naturæ viribus, non deorum: eſtque in ea iſte quaſi conſenſus, quam συμπάθειαν Græci vocant: ſed ea, quo ſua ſponte major eſt, eo minus divina ratione fieri exiſtimanda eſt.

12 Illa autem, quæ Carneades afferebat,
29 quemadmodum diſſolvitis? Si nullum cor-
pus immortale ſit, nullum eſſe corpus ſem-
piternum: corpus autem immortale nullum
eſſe, ne individuum quidem, nec quod diri-
mi diſtrahive non poſſit. Cumque omne ani-
mal patibilem naturam habeat, nullum eſt
eorum, quod effugiat accipiendi aliquid ex-
trinſecus, id eſt, quaſi ferendi & patiendi
neceſſitatem. [Et, ſi omne animal mortale
eſt, immortale nullum eſt.] Ergo itidem ſi
omne animal ſecari ac dividi poteſt, nullum
eſt eorum individuum, nullum æternum.
Atqui omne animal ad accipiendam vim ex-
ternam, & ferendam paratum eſt: mortale
igitur omne animal, & diſſolubile, & divi-
30 duum ſit neceſſe eſt. Ut enim, ſi omnis
cera commutabilis eſſet, nihil eſſet cereum,

uod commutari non poſſet: item nihil ar-
enteum, nihil æneum, ſi commutabilis eſſet
atura argenti & æris. Similiter igitur, ſi
mnia, quæ ſunt, e quibus cuncta conſtant,
nutabilia ſunt, nullum corpus eſſe poteſt non
mutabile: mutabilia autem ſunt illa, ex qui-
bus omnia conſtant, ut vobis videtur. Omne
igitur corpus mutabile eſt. At ſi eſſet cor-
pus aliquod immortale, non eſſet omne mu-
tabile. Ita efficitur, ut omne corpus morta-
le ſit. Etenim omne corpus aut aqua, aut
aër, aut ignis, aut terra eſt, aut id, quod
eſt concretum ex his, aut ex aliqua parte
eorum; horum autem nihil eſt, quin intere-
at. Nam & terrenum omne dividitur, & 31
humor ita mollis eſt, ut facile comprimi col-
lidique poſſit: ignis vero, & aër omni im-
pulſu facillime pellitur, naturaque cedens eſt
maxime, & diſſipabilis. Præterea omnia hæc
tum intereunt, cum in naturam aliam con-
vertuntur; quod ſit, cum terra in aquam ſe
vertit, & cum ex aqua oritur aër, & cum ex
aëre æther, cumque eadem viciſſim retro
commeant. Quod ſi ea intereant, ex quibus
conſtet omne animal, nullum eſt animal ſem-
piternum. Et, ut hæc omittamus, tamen 13
animal nullum inveniri poteſt, quod neque 32

natum unquam ſit, & ſemper ſit futurum.
Omne enim animal ſenſus habet; ſentit igitur
& calida, & frigida, & dulcia, & amara,
nec poteſt ullo ſenſu jucunda accipere, &
non accipere contraria. Si igitur voluptatis
ſenſum capit, doloris etiam capit: quod au-
tem dolorem accipit, id accipiat etiam interi-
tum neceſſe eſt. Omne igitur animal confiten-
33 dum eſt eſſe mortale. Præterea, ſi quid eſt,
quod nec voluptatem ſentiat, nec dolorem,
id animal eſſe non poteſt: ſin autem quod
animal eſt, id illa neceſſe eſt ſentiat; & quod
ea ſentiat, non poteſt eſſe æternum; & om-
ne animal ſentit. Nullum igitur animal eſt
æternum. Præterea nullum poteſt eſſe ani-
mal, in quo non & appetitio ſit, & declina-
tio naturalis: appetuntur autem, quæ ſe-
cundum naturam ſunt, declinantur contra-
ria: & omne animal appetit quædam, &
fugit a quibuſdam: quod autem refugit, id
contra naturam eſt; & quod eſt contra na-
turam, id habet vim interimendi. Omne er-
34 go animal intereat neceſſe eſt. Innumera-
bilia ſunt, ex quibus effici cogique poſſit,
nihil eſſe, quod ſenſum habeat, quin id in-
tereat. Etenim ea ipſa, quæ ſentiuntur, ut
frigus & calor, ut voluptas & dolor, ut

cetera, cum amplificata ſunt, interimunt. Nec ullum animal eſt ſine ſenſu: nullum igitur animal eſt æternum. Etenim aut ſimplex 14
eſt natura animantis, ut vel terrena ſit, vel ignea, vel animalis, vel humida; quod quale ſit, ne intelligi quidem poteſt: aut concreta ex pluribus naturis, quarum ſuum quæque locum habeat, quo naturæ vi feratur, alia infimum, alia ſummum, alia medium. Hæc ad quoddam tempus cohærere poſſunt; ſemper autem nullo modo poſſunt. Neceſſe eſt enim, ſuum quæque in locum natura rapiatur. Nullum igitur animal eſt ſempiternum.

Sed omnia veſtri, Balbe, ſolent ad ig- 35
neam vim referre, Heraclitum, ut opinor, ſequentes; quem ipſum non omnes interpretantur uno modo. Qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. Vos autem ita dicitis, omnem vim eſſe ignem. Itaque & animantes, cum calor defecerit, tum interire, & in omni natura rerum id vivere, id vigere, quod caleat. Ego autem non intelligo, quo modo calore exſtincto corpora intereant, non intereant humore, aut ſpiritu amiſſo, præſertim cum intereant etiam nimio calore. Quamobrem id quidem commu- 36

ne eſt de calido: verumtamen videamus ex-tum. Ita vultis, opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in natura atque mundo, præter ignem. Qui magis, quam præter animum, unde animantium quoque conſtet animus, ex quo animal dicitur? quo modo autem hoc quaſi concedatur, ſumitis, nihil eſſe animum, niſi ignem? Probabilius enim videtur, tale quiddam eſſe animum, ut ſit ex igne atque anima temperatum. Quod ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nulla ſe alia admiſcente natura, quoniam is, cum ineſt in corporibus noſtris, efficit, ut ſentiamus; non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu. Rurſus eadem dici poſſunt: quidquid eſt enim, quod ſenſum habeat, id neceſſe eſt ſentiat & voluptatem, & dolorem: ad quem autem dolor veniat, ad eundem etiam interitum venire. Ita fit, ut ne ignem quidem efficere poſſitis æternum.

37 Quid enim? non eisdem vobis placet, omnem ignem paſtus indigere? nec permanere ullo modo poſſe, niſi alatur? ali autem ſolem, lunam, reliqua aſtra aquis, alia dulcibus, alia marinis? Eamque cauſam Cleanthes affert, cur ſe ſol referat, nec longius progrediatur ſolſtitiali orbe, itemque brumali, ne longius diſcedat a cibo. Hoc to-

ſam quale ſit, mox. Nunc autem concludatur illud, quod interire poſſit, id æternum non eſſe natura: ignem autem interiturum eſſe, niſi alatur: non eſſe igitur natura ignem ſempiternum.

Qualem autem deum intelligere nos poſ- 15
ſumus nulla virtute præditum? Quid enim? 38
prudentiamne deo tribuemus? quæ conſtat ex ſcientia rerum bonarum & malarum, & nec bonarum, nec malarum. Cui mali nihil eſt, nec eſſe poteſt, quid huic opus eſt delectu bonorum & malorum? quid autem rátione? quid intelligentia? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obſcura aſſequamur. At obſcurum deo nihil poteſt eſſe; nam juſtitia, quæ ſuum cuique diſtribuit, quid pertinet ad deos? Hominum enim ſocietas & communitas, ut vos dicitis, juſtitiam procreavit. Temperantia autem conſtat ex prætermittendis voluptatibus corporis: cui ſi locus in cœlo eſt, eſt etiam voluptatibus. Nam fortis deus intelligi qui poteſt? in dolore, an in labore aut in periculo? quorum deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem, nec 39
virtute ulla præditum deum intelligere qui poſſumus?

Nec vero vulgi atque imperitorum in-

feſtiam deſpicere poſſum, cum ea conſidero, quæ dicuntur a Stoicis; ſunt enim illa imperitorum. Piſcem Syri venerantur. Omne fere genus beſtiarum Aegyptii conſecraverunt. Iam vero in Græcia multos habent ex hominibus deos, Alabandum, Alabandi; Tenedii, Tenem; Leucotheam, quæ fuit Ino, & ejus Palæmonem filium, cuncta Græcia; Herculem, Aeſculapium, Tyndaridas; Romulum noſtri, alioſque complures; quos quaſi novos, & adſcriptitios ci-
16 ves in cœlum receptos putant. Hæc igitur
40 indocti. Quid vos philoſophi? qui meliora? omitto illa: ſunt enim præclara. Sit ſane deus ipſe mundus. Hoc credo illud eſſe

Sublime candens, quem invocant omnes Iovem.

Quare igitur plures adjungimus deos? quanta autem eſt eorum multitudo? Mihi quidem ſane multi videntur; ſingulas enim ſtellas numeras deos, eoſque aut beluarum nomine appellas, ut Capram, ut Nepam, ut Taurum, ut Leonem; aut rerum inanimatarum, ut Argo, ut Aram, ut Coronam.
41 Sed ut hæc concedantur, reliqua qui tandem non modo concedi, ſed omnino intelligi poſſunt? cum fruges, *Cererem*, vinum, *Liberum* dicimus, genere nos quidem ſer-

ionis utimur uſitato. Sed ecquem tam amentem eſſe putas, qui illud, quo veſcatur, eum credat eſſe? Nam quos ab hominibus perveniſſe dicis ad deos, tu redde rationem, quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri deſierit, & ego diſcam libenter. Quomodo nunc quidem eſt, non video, quo pacto ille, cui *in monte Oetaeo illatae lampades fuerint*, ut ait Accius, *in domum aeternam patris* ex illo ardore pervenerit: quem tamen Homerus conveniri apud inferos facit ab Ulyſſe, ſicut ceteros, qui exceſſerant vita. Quamquam, quem potiſſimum Herculem 42 colamus, ſcire ſane velim. Plures enim tradunt nobis ii, qui interiores ſcrutantur & reconditas literas: antiquiſſimum, Jove natum, ſed antiquiſſimo item Jove; nam Joves quoque plures in priſcis Græcorum literis invenimus. Ex eo igitur & Liſyto eſt is Hercules, quem concertaviſſe cum Apolline de tripode accepimus. Alter traditur Nilo natus, Aegyptius; quem aiunt Phrygias literas conſcripſiſſe. Tertius eſt ex Idæis Digitis; cui inferias afferunt. Quartus eſt, Jovis & Aſteriæ, Latonæ ſororis, qui Tyri maxime colitur; cujus Carthaginem filiam ferunt. Quintus in India, qui Belus dicitur.

Sextus hic ex Alcumena, quem Jupiter genuit, ſed tertius Jupiter; quoniam, ut jam docebo, plures Joves etiam accepimus.

17 Quando enim me in hunc locum deduxit
43 oratio, docebo, meliora me didiciſſe de colendis diis immortalibus jure pontificio, & majorem more, capedunculis, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quam rationibus Stoicorum. Si enim vos ſequar, dic, quid ei reſpondeam, qui me ſic roget: Si dii ſunt, ſuntne etiam Nymphæ deæ? ſi Nymphæ, Paniſci etiam, & Satyri? Hi autem non ſunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. At earum templa ſunt publice vota & dedicata. Quid igitur? ne ceteri quidem ergo dii, quorum templa ſunt dedicata. Age porro, Jovem, & Neptunum deum numeras? ergo etiam Orcus, frater eorum, deus, & illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Cocytus, Styx, Phlegethon: tum Charon,
44 tum Cerberus, dii putandi. At id quidem repudiandum. Ne Orcus quidem igitur? Quid dicitis ergo de fratribus? Hæc Carneades aiebat; non ut deos tolleret: quid enim philoſopho minus conveniens? ſed ut Stoicos nihil de diis explicare convinceret. Itaque

inſe-

inſequebatur. Quid enim, aiebat, ſi ii fratres ſunt in numero deorum, num de patre eorum Saturno negari poteſt? quem vulgo maxime ad Occidentem colunt. Qui ſi eſt deus, patrem quoque ejus, Cœlum, eſſe deum confitendum eſt. Quod ſi ita eſt, Cœli quoque parentes dii habendi ſunt, Aether & Dies, eorumque fratres & ſorores, qui a genealogis antiquis ſic nominantur, Amor, Dolus, Metus, Labor, Invidentia, Fatum, Senectus, Mors, Tenebræ, Miſeria, Querela, Gratia, Fraus, Pertinacia, Parcæ, Heſperides, Somnia: quos omnes Erebo & Nocte natos ferunt. Aut igitur hæc monſtra probanda ſunt, aut prima illa tollenda.
Quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, 18
ceteros, deos eſſe dices; de Hercule, Aeſcu- 45
lapio, Libero, Caſtore, Polluce dubitabis? At hi quidem coluntur æque atque illi; apud quosdam etiam multo magis. Ergo hi dii ſunt habendi, mortalibus nati matribus? Quid? Ariſtæus, qui olivæ dicitur inventor, Apollinis filius; Theſeus, qui Neptuni; reliqui, quorum patres dii, non erunt in deorum numero? Quid, quorum matres? opinor etiam magis. Ut enim in jure civili, qui eſt matre libera, liber eſt; item jure natu-

ræ, qui dea matre eſt, deus ſit neceſſe eſt. Itaque Achillem Aſtypalæenſes inſulani ſanctiſſime colunt: qui ſi deus eſt, & Orpheus, & Rheſus, dii ſunt, Muſa matre nati; niſi forte maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. Si hi dii non ſunt, quia nusquam co-
46 luntur, quo modo illi ſunt? Vide igitur, ne virtutibus hominum iſti honores habeantur, non immortalitatibus; quod tu quoque, Balbe, viſus es dicere. Quo modo autem potes, ſi Latonam deam putas, Hecaten non putare, quæ matre Aſteria eſt, ſorore Latonæ? an hæc quoque dea eſt? vidimus enim ejus aras delubraque in Græcia. Sin hæc dea eſt, cur non Eumenides? Quæ ſi deæ ſunt, quarum & Athenis fanum eſt, & apud nos, ut ego interpretor, lucus Furinæ; Furiæ deæ ſunt, ſpeculatrices, credo, &
47 vindices facinorum & ſcelerum. Quod ſi tales dii ſunt, ut rebus humanis interſint, Natio quoque dea putanda eſt; cui, cum fana circuimus in agro Ardeati, rem divinam facere ſolemus: quæ quia partus matronarum tueatur, a naſcentibus Natio nominata eſt. Ea ſi dea eſt; dii omnes illi, qui commemorabantur a te, Honos, Fides, Mens, Concordia: ergo etiam Spes, Moneta, om-

itaque, quæ cogitatione nobiſmet ipſi poſſu-
mus fingere. Quod ſi veriſimile non eſt, ne
illud quidem eſt, hæc unde fluxerunt. Quid 19
autem dicis? ſi dii ſunt illi, quos colimus &
accepimus; cur non eodem in genere Sera-
pim Iſimque numeremus? quod ſi facimus,
cur barbarorum deos repudiemus? Boves
igitur, & equos, ibes, accipitres, aſpidas,
crocodilos, piſces, canes, lupos, feles, mul-
tas prætereà beluas, in deorum numero re-
ponemus. Quæ ſi rejiciamus, illa quoque,
unde hæc nata ſunt, rejiciemus. Quid dein- 48
de? Ino, dea dicetur, quæ Leucothea a Græ-
cis, a nobis Matuta dicitur, cum ſit Cadmi
filia? Circe autem & Paſiphaë, e Perſeide,
Oceani filia, natæ, patre Sole, in deorum
numero non habebuntur? quamquam Circen
quoque coloni noſtri Circeienſes religioſe co-
lunt. Ergo hanc deam dicis. Quid Medeæ
reſpondebis? quæ duobus avis, Sole & Oce-
ano, Aeeta patre, matre Idyia procreata eſt.
Quid hujus Abſyrto fratri, qui eſt apud Pa-
cuvium Aegialeus? Sed illud nomen vete-
rum literis uſitatius. Qui ſi dii non ſunt,
vereor quid agat Ino; hæc enim omnia ex
eodem fonte fluxerunt. An Amphiaraus deus 49
erit, & Trophonius? Noſtri quidem publi-

cani, cùm eſſent agri in Boeotia deorum immortalium excepti lege cenſoria, negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent. Sed ſi ſunt hi dii; eſt certe Erechtheus, cujus Athenis & delubrum vidimus, & ſacerdotem. Quem ſi deum facimus, quid aut de Codro dubitare poſſumus, aut de ceteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? Quod ſi probabile non eſt, ne illa quidem ſuperiora, unde hæc
50 manant, probanda ſunt. Atqui in plerisque civitatibus intelligi poteſt, augendæ virtutis gratia, quo libentius reipublicæ cauſa periculum adiret optimus quisque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium conſecratam. Ob eam enim ipſam cauſam Erechtheus Athenis, filiæque ejus, in numero deorum ſunt. Itemque Leonaticum eſt delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenſes quidem ſanctius Alabandum colunt, a quo eſt urbs illa condita, quam quemquam nobilium deorum; apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cum quidam ei moleſtus, Alabandum deum eſſe confirmaret, Herculem negaret: *Ergo*, inquit, *mihi Alabandus, tibi Hercules ſit*
20 *iratus.* Illa autem, Balbe, quæ tu a cœlo

aſtrisque ducebas, quam longe ſerpant, non 51
vides? Solem, deum eſſe, Lunamque, quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianam putant. Quod ſi Luna dea eſt, ergo etiam Lucifer: ceteræque errantes numerum deorum obtinebunt. Igitur etiam inerrantes. Cur autem Arci ſpecies non in deorum numero reponatur? eſt enim pulcher, & ob eam cauſam, quia ſpeciem habet admirabilem, Thaumante dicitur eſſe natus. Cujus ſi divina natura eſt, quid facies nubibus? arcus enim ipſe ex nubibus efficitur quodam modo coloratis: quarum una etiam Centauros peperiſſe dicitur. Quod ſi nubes retuleris in deos, referendæ certe erunt tempeſtates, quæ populi Romani ritibus conſecratæ ſunt. Ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines, dii putandi. Noſtri quidem duces, mare ingredientes, immolare hoſtiam fluctibus conſueverunt. Tum ſi eſt Ceres a ge- 52
rendo (ita enim dicebas) terra ipſa dea eſt, & ita habetur: quæ eſt alia Tellus? ſin terra: mare etiam; quem Neptunum eſſe dicebas: ergo & flumina, & fontes. Itaque & Fontis delubrum Maſo ex Corſica dedicavit: & in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Almonem, Nodinum, alia propin-

quorum fluminum nomina videmus. Ergo hoc aut in immenſum ſerpet, aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio ſuperſtitionis probabitur. Nihil ergo horum probandum eſt.

21 Dicamus igitur, Balbe, oportet contra
53 illos etiam, qui hos deos ex hominum genere in cœlum translatos, non re, ſed opinione eſſe dicunt, quos auguſte omnes ſanctéque veneramur. Principio Ioves tres numerant ii, qui theologi nominantur: ex quibus primum & ſecundum natos in Arcadia: alterum patre Aethere, ex quo etiam Proſerpinam natam ferunt, & Liberum: alterum patre Cœlo, qui genuiſſe Minervam dicitur, quam principem, & inventricem belli ferunt: tertium Cretenſem, Saturni filium; cujus in illa inſula ſepulcrum oſtenditur. *Διόσκουροι* etiam apud Grajos multis modis nominantur. Primi tres, qui appellantur Anaces, Athenis ex Jove, rege antiquiſſimo, & Proſerpina nati, Tritopatreus, Eubuleus, Dionyſius: ſecundi, Jove tertio nati ex Leda, Caſtor & Pollux: tertii dicuntur a nonnullis Alco, & Melampus, Emolus, Atrei filii, qui Pelope
54 natus fuit. Iam Muſæ primæ quatuor, natæ Jove altero, Thelxiope, Aoede, Arche, Me-

te: ſecundæ, Iove tertio & Mnemoſyne,
ocreatæ novem: tertiæ, [Iove tertio] Pie-
natæ, & Antiopa, quas Pieridas, & Pie-
ıs ſolent poetæ appellare, iisdem nomini-
s, eodem numero, quo proxime ſuperio-
s. Cumque tu Solem, quia ſolus eſſet, ap-
llatum eſſe dicas, Soles ipſi quam multi a
ologis proferuntur: unus eorum Iove na-
s, nepos Aetheris; alter, Hyperione; ter-
ıs Vulcano, Nili filio, cujus urbem Ae-
ptii volunt eſſe eam, quæ Heliopolis ap-
llatur; quartus is, quem heroicis tempo-
us Achanto Rhodi peperiſſe dicitur, pa-
r Ialyſi, Camiri, & Lindi; quintus, qui
lchis fertur Aeetam & Circen procreaviſſe.
ulcani item complures: primus Cœlo na- 22
s, ex quo & Minerva Apollinem eum, cu- 55
s in tutela Athenas antiqui hiſtorici eſſe
luerunt; ſecundus Nilo natus, Phthas, ut
gyptii appellant, quem cuſtodem eſſe
gypti volunt; tertius ex tertio Jove &
inone, qui Lemni fabricæ traditur præfu-
e; quartus Menalio natus, qui tenuit in-
las propter Siciliam, quæ Vulcaniæ no-
inantur. Mercurius unus Cœlo patre, Die 56
atre natus; cujus obſcœnius excitata na-
ıra traditur, quod adſpectu Proſerpinæ

commotus ſit: alter Valentis & Phoronidis
filius, is, qui ſub terris habetur, idem Tro-
phonius; tertius Jove tertio natus, & Maia,
ex quo & Penelopa Pana natum ferunt; quar-
tus Nilo patre, quem Aegyptii nefas habent
nominare; quintus, quem colunt Pheneatæ,
qui & Argum dicitur interemiſſe, ob eam-
que cauſam Aegyptum profugiſſe, atque
Aegyptiis leges & litteras tradidiſſe. Hunc
Aegyptii Thoth appellant; eodemque nomi-
ne anni primus menſis apud eos vocatur.
57 Aeſculapiorum primus, Apollinis, quem
Arcades colunt, qui ſpecillum inveniſſe, pri-
musque vulnus dicitur obligaviſſe; ſecun-
dus, ſecundi Mercurii frater; is fulmine per-
cuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris; ter-
tius, Arſippi & Arſinoæ, qui primus pur-
gationem alvi, dentisque evulſionem, ut
ferunt, invenit; cujus in Arcadia non longe
a Luſio flumine ſepulcrum & lucus oſtendi-
23 tur. Apollinum antiquiſſimus is, quem pau-
lo ante ex Vulcano natum eſſe dixi, cuſto-
dem Athenarum; alter Corybantis filius, na-
tus in Creta, cujus de illa inſula cum Jove
ipſe certamen fuiſſe traditur; tertius Jove
tertio natus & Latona, quem ex Hyperbo-
reis Delphos ferunt adveniſſe; quartus in

Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quod ab eo ſe leges ferunt accepiſſe. Dianæ item plures: prima Jovis & Proſerpinæ, quæ pinnatum Cupidinem genuiſſe dicitur; ſecunda notior, quam Jove tertio & Latona natam accepimus; tertiæ pater Upis traditur, Glauce mater. Eam Græci ſæpe Upim paterno nomine appellant. Dionyſos multos habemus: primum e Jove & Proſerpina natum; ſecundum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe; tertium, Cabiro patre, eumque regem Aſiæ præfuiſſe dicunt, cui Sabazia ſunt inſtituta; quartum Jove & Luna, cui ſacra Orphica putantur confici; quintum Niſo natum & Thyone, a quo Trieterides conſtitutæ putantur. Venus prima Cœlo & Die nata, cujus Elide delubrum videmus; altera, ſpuma procreata, ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus; tertia, Jove nata & Diana, quæ nupſit Vulcano, ſed ex ea & Marte natus Anteros dicitur; quarta, Syria Tyroque concepta, quæ Aſtarte vocatur; quam Adonidi nupſiſſe proditum eſt. Minerva prima, quam Apollinis matrem ſupra diximus; ſecunda orta Nilo, quam Aegyptii Saitæ colunt; tertia illa, quam Jove generatam ſupra dixi-

58 (beside line "Dianæ item plures…"); 59 (beside line "…Venus prima")

mus; quarta Jove nata & Coryphe, Oceani filia, quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inventricem ferunt; quinta Pallantis, quæ patrem dicitur intereміſſe, virginitatem ſuam violare conantem; cui pin-
60 narum talaria affigunt. Cupido primus, Mercurio & Diana prima natus dicitur; ſecundus, Mercurio & Venere ſecunda; tertius quidem eſt Anteros, Marte & Venere tertia. Atque hæc quidem ejusmodi ex vetere Græciæ fama collecta ſunt; quibus intelligis reſiſtendum eſſe, ne perturbentur religiones. Veſtri autem non modo hæc non refellunt, verum etiam confirmant, interpretando, quorſum quidque pertineat. Sed eo iam, unde huc digreſſi ſumus, revertamur.

24 Num cenſes igitur ſubtiliore ratione opus
61 eſſe ad hæc refellenda? nam mentem, fidem, ſpem, virtutem, honorem, victoriam, ſalutem, concordiam, ceteraque ejusmodi, rerum vim habere videmus, non deorum. Aut enim in nobismet inſunt ipſis, ut mens, ut fides, ut ſpes, ut virtus, ut concordia; aut optandæ nobis ſunt, ut honos, ut ſalus, ut victoria. Quarum rerum utilitate video etiam conſecrata ſimulacra. Quare autem in his vis deorum inſit, tum intelligam, cum cogno-

vero. Quo in genere vel maxime eſt For-
tuna numeranda, quam nemo ab inconſtan-
tia & temeritate ſejunget; quæ digna certe
non ſunt deo. Iam vero quid vos illa de- 62
lectat explicatio fabularum, & enodatio no-
minum? exſectum a filio Cœlum, vinctum
itidem a filio Saturnum. Hæc, & alia ge-
neris ejusdem ita defenditis, ut ii, qui iſta
finxerunt, non modo non inſani, ſed etiam
fuiſſe ſapientes videantur. In enodandis au-
tem nominibus, quod miſerandum ſit, la-
boratis. Saturnus, quia ſe ſaturat annis;
Mavors, quia magna vertit; Minerva, quia
minuit, aut quia minatur; Venus, quia ve-
nit ad omnia; Ceres, a gerendo. Quam pe-
riculoſa conſuetudo? in multis enim nomi-
nibus hærebitis. Quid Vejovi facies? quid
Vulcano? quamquam, quoniam Neptunum
a nando appellatum putas, nullum erit no-
men, quod non poſſis una litera explicare,
unde ductum ſit. In quo quidem magis tu
mihi natare viſus es, quam ipſe Neptunus.
Magnam moleſtiam ſuſcepit, & minime ne- 63
ceſſariam primus Zeno, poſt Cleanthes, dein-
de Chryſippus, commentitiarum fabularum
reddere rationem; vocabulorum, cur quique
ita appellati ſint, cauſas explicare. Quod

cum facitis, illud profecto confitemini, longe aliter rem ſe habere, atque hominum opinio ſit: eos enim, qui dii appellentur, rerum naturas eſſe, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, ut pernicioſis etiam rebus non modo nomen deorum tribueretur, ſed etiam ſacra conſtituerentur. Febris enim fanum in Palatio, & Orbonæ ad ædem Larum, & aram malæ Fortunæ Eſquiliis conſecratam videmus.

64 Omnis igitur talis a philoſophia pellatur error, ut, cum de diis immortalibus diſputemus, dicamus digna diis immortalibus. De quibus habeo ipſe, quod ſentiam; non habeo autem, quod tibi aſſentiar. Neptunum eſſe dicis, animum cum intelligentia per mare pertinentem. Idem de Cerere. Iſtam autem intelligentiam aut maris, aut terræ, non modo comprehendere animo, ſed ne ſuſpicione quidem poſſum attingere. Itaque aliunde mihi quærendum eſt, ut & eſſe deos, & quales ſint dii, diſcere poſſim, quam quales tu eos eſſe vis.

65 Videamus ea, quæ ſequuntur: primum, deorumne providentia mundus regatur: deinde, conſulantne rebus humanis. Hæc enim mihi ex tua partitione reſtant duo. De quibus ſi vobis videtur, accuratius differendum

ato. Mihi vero, inquit Vellejus, valde
ldetur: nam & majora exſpecto; & his,
uæ dicta ſunt, vehementer aſſentior. Tum
albus, Interpellare te, inquit, Cotta, nolo.
ſed ſumemus tempus aliud. Efficiam profecto,
t fateare. Sed * * * *Multa deſunt.*

Nequaquam iſtuc iſtac ibit: magna ineſt
certatio.
Nam ut ego illis ſupplicarem tanta blandiloquentia?

Niobe parumne ratiocinari videtur, & ſibi 26
ipſa nefariam peſtem machinari? Illud vero 66
quam callida ratione?

Qui volt eſſe, quod volt; ita dat ſe res, ut
operam dabit.

Qui eſt verſus omnium ſeminator malorum:

Ille transverſa mente mihi hodie tradidit
repagula:
Quibus ego iram omnem recludam, atque
illi perniciem dabo:
Mihi moerores, illi luctum: exitium illi,
exſilium mihi.

Hanc videlicet rationem, quam vos divino
beneficio homini ſolum tributam dicitis, be-
ſtiæ non habent. Videsne igitur, quanto 67
munere deorum ſimus affecti? atque eadem
Medea patrem, patriamque fugiens:

— poſtquam pater
Appropinquat, jamque, paene ut compre-
hendatur, parat,
Puerum interea obtruncat, membraque ar-
ticulatim dividit,
Perque agros paſſim diſpergit corpus: id
ea gratia,
Ut, dum nati diſſipatos artus captaret parens,
Ipſa interea effugeret: illum ut moeror tar-
daret ſequi;
Sibi ſalutem ut familiari pareret parricidio.

68 Huic ut ſcelus, ſic ne ratio quidem defuit. Quid? ille funeſtas epulas fratri comparans, nonne verſat huc & illuc cogitatione rationem?

Major mihi moles, majus miſcendum eſt
malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & com-
primam.

27 Nec tamen ille ipſe eſt prætereundus, qui non ſat habuit conjugem illexiſſe in ſtuprum: de quo recte & veriſſime loquitur Atreus:

Quod re in ſumma, ſummum eſſe arbitror
Periclum, matres coinquinari regias;
Contaminari ſtirpem; admiſceri genus.

At id ipſum quam callide, qui regnum adulterio quæreret?

Addo (inquit) *huc, quod mihi portento cœ-*
leſtum pater

Prodigium miſit regni ſtabilimen mei,
Agnum inter pecudes aurea clarum coma
Quondam Thyeſtem clepere auſum eſſe e regia;
Qua in re adjutricem conjugem cepit ſibi.

Videturne ſumma improbitate uſus non ſine ſumma eſſe ratione? nec vero ſcena ſolum referta eſt his ſceleribus, ſed multo vita communis pæne majoribus. Sentit domus uniuſcujusque, ſentit forum, ſentit curia, campus, ſocii, provinciæ, ut, quemadmodum ratione recte fiat, ſic ratione peccetur; alterumque & a paucis, & raro; alterum & ſæpe, & a plurimis: ut ſatius fuerit nullam omnino nobis a diis immortalibus datam eſſe rationem, quam tanta cum pernicie datam. Ut vinum ægrotis, quia prodeſt raro, nocet ſæpiſſime, melius eſt non adhibere omnino, quam ſpe dubiæ ſalutis in apertam perniciem incurrere; ſic haud ſcio, an melius fuerit, humano generi motum iſtum celerem cogitationis, acumen, ſollertiam, quam rationem vocamus, quoniam peſtifera ſit multis, admodum paucis ſalutaris, non dari omnino, quam tam munifice & tam large dari. 69

Quamobrem ſi mens voluntasque divina idcirco conſuluit hominibus, quod iis largita eſt 70

rationem; iis ſolis conſuluit, quos bona ra-
tione donavit: quos videmus, ſi modo ulli
ſunt, eſſe perpaucos. Non placet autem
paucis a diis immortalibus eſſe conſultum:
ſequitur ergo, ut nemini conſultum ſit.

28 Huic loco ſic ſoletis occurrere: non id-
circo non optime nobis a diis eſſe proviſum,
quod multi eorum beneficio perverſe uteren-
tur. Etiam patrimoniis multos male uti; nec
ob eam cauſam eos beneficium a patribus
nullum habere. Quisquamne iſtuc negat?
aut quæ eſt in collatione iſta ſimilitudo? nec
enim Herculi Deianira nocere voluit, cum
ei tunicam, ſanguine Centauri tinctam, de-
dit; nec prodeſſe Pheræo Iaſoni is, qui gla-
dio vomicam ejus aperuit, quam ſanare me-
dici non poterant. Multi enim, etiam cum
obeſſe vellent, profuerunt, & cum prodeſſe,
obfuerunt. Ita non fit, ex eo, quod datur,
ut voluntas ejus, qui dederit, appareat; nec,
ſi is, qui accepit, bene utitur, idcirco is,
71 qui dedit, amice dedit. Quæ enim libido,
quæ avaritia, quod facinus aut ſuſcipitur niſi
conſilio capto, aut ſine animi motu, & co-
gitatione, id eſt, ratione, perficitur? nam
omnis opinio, ratio eſt, & quidem bona
ratio, ſi vera; mala autem, ſi falſa eſt opi-
nio,

io. Sed a deo tantum rationem habemus, i modo habemus; bonam autem rationem, ut non bonam, a nobis. Non enim, ut patrimonium relinquitur, ſic ratio homini eſt beneficio deorum data. Quid enim potius hominibus dediſſent, ſi iis nocere voluiſſent? njuſtitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis quæ ſemina eſſent, ſi his vitiis ratio non ſubeſſet? Medea modo & Atreus commemo- 29
rabantur a nobis, heroicæ perſonæ, inita ſubductaque ratione, nefaria ſcelera meditantes. Quid? levitates comicæ, parumne 72
ſemper in ratione verſantur? parumne ſubtiliter diſputat ille in Eunucho?

— *quid igitur faciam?*
Excluſit, revocat: redeam? non, ſi me obſecret.

Ille vero in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui *in amore ſummo, ſummaque inopia ſuave eſſe* dicit,

Parentem habere avarum, illepidum, in liberos
Difficilem, qui te nec amet, nec ſtudeat tui.

Atque huic incredibili ſententiæ ratiunculas 73
ſuggerit:

Aut tu illum fructu fallas: aut per literas

Avertas aliquod nomen: aut per ſervulum
Percutias pavidum. Poſtremo, a parco patre
Quod ſumas, quanto diſſipas libentius?

Itemque facilem & liberalem patrem, incommodum eſſe amanti filio diſputat: quem

Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam,
Nec quem dolum ad eum, aut machinam commoliar,
Scio quidquam. Ita omnes meos dolos, fallacias,
Praeſtigias praeſtrinxit commoditas patris.

Quid ergo iſti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præſtigiæque? num ſine ratione eſſe potuerunt? O præclarum munus deorum! ut Phormio poſſit dicere,

Cedo ſenem: iam inſtructa mihi ſunt in corde conſilia omnia.

30 Sed exeamus e theatro: veniamus in forum.
74 ſeſſum it prætor. quid? ut judicetur, qui tabularium incenderit. Quod facinus occultius? At ſe Q. Soſius, ſplendidus eques Romanus ex agro Piceno, feciſſe confeſſus eſt. Qui tranſcripſerit tabulas publicas? Id quoque L. Alenus fecit, cum chirographum Sexprimorum imitatus eſt. Quid hoc homine ſollertius? Cognoſce alias quæſtiones, auri

oloſani, conjurationis Jugurthinæ. Repete periora: Tubuli de pecunia capta ob rem dicandam: poſteriora, de inceſtu rogatioe Peducæa: tum hæc quotidiana, ſicæ, eneni, peculatus, teſtamentorum etiam lege nova quæſtiones. Inde illa actio, *Ope onſilioque tuo furtum aio factum eſſe*: inde ot judicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro ſocio, fiduciæ; reliqua, quæ ex emto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt: inde judicium publicum rei privatæ lege Lætoria: inde everriculum malitiarum omnium, judicium de dolo malo; quod C. Aquillius, familiaris noſter, protulit; quem dolum idem Aquillius tum teneri putat, cum aliud ſit ſimulatum, aliud actum.
Hanc igitur tantam a diis immortalibus ar- 75
bitramur malorum ſementem eſſe factam? Si enim rationem hominibus dii dederunt, & malitiam dederunt. Eſt enim malitia, verſuta & fallax nocendi ratio. Iidem etiam dii fraudem dederunt, facinus, ceteraque, quorum nihil nec ſuſcipi ſine ratione, nec effici poteſt. Utinam igitur, ut illa anus optat,

— ne in nemore Pelio ſecuribus
Caeſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

Sic iſtam calliditatem hominibus dii ne dediſ-

ſent! qua perpauci bene utuntur; qui tamen ipſi ſæpe a male utentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbe utuntur; ut donum hoc divinum rationis & conſilii, ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum eſſe videatur.

31 Sed urgetis identidem, hominum eſſe
76 iſtam culpam, non deorum; ut ſi medicus gravitatem morbi, gubernator vim tempeſtatis accuſet. Etſi hi quidem homunculi; ſed tamen ridiculi. Quis enim te adhibuiſſet, dixerit quiſpiam, ſi iſta non eſſent? contra deum licet diſputare liberius? In hominum vitiis, ais, eſſe culpam. Eam dediſſes hominibus rationem, quæ vitia culpamque excluderet. Ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia ſpe bene tradendi relinquimus; qua poſſumus falli: deus falli qui potuit? an ut Sol, in currum cum Phaëthontem filium ſuſtulit? aut Neptunus, cum Theſeus Hippolytum perdidit, cum ter optandi a Neptuno patre habuiſſet poteſtatem?
77 Poëtarum iſta ſunt: nos autem philoſophi eſſe volumus, rerum auctores, non fabularum. Atque ii tamen ipſi dii poëtici ſi ſciſſent, pernicioſa fore illa filiis, peccaſſe in beneficio putarentur. Et, ſi verum eſt, quod Ariſto

hius dicere ſolebat, nocere audientibus phi-
ſophos iis, qui bene dicta male interpre-
arentur; poſſe enim aſotos ex Ariſtippi,
cerbos e Zenonis ſchola exire: prorſus, ſi,
qui audierunt, vitioſi eſſent diſceſſuri, quod
perverſe philoſophorum diſputationem inter-
pretarentur; tacere præſtaret philoſophis,
quam iis, qui ſe audiſſent, nocere. Sic, ſi 78.
homines rationem, bono conſilio a diis im-
mortalibus datam, in fraudem malitiamque
convertunt; non dari illam, quam dari hu-
mano generi melius fuit. Ut ſi medicus ſciat,
eum ægrotum, qui juſſus ſit vinum ſumere,
meracius ſumturum, ſtatimque periturum,
magna ſit in culpa: ſic veſtra iſta providen-
tia reprehendenda, quæ rationem dederit iis,
quos ſcierit ea perverſe & improbe uſuros.
Niſi forte dicitis, eam neſciſſe. Utinam qui-
dem! Sed non audebitis; non enim ignoro,
quanti ejus nomen putetis.

Sed hic quidem locus concludi jam poteſt. 32
Nam ſi ſtultitia, conſenſu omnium philoſo- 79
phorum, majus eſt malum, quam ſi omnia
mala & fortunæ & corporis ex altera parte
ponantur; ſapientiam autem nemo aſſequi-
tur; in ſummis malis omnes ſumus, quibus
vos optime conſultum a diis immortalibus

dicitis. Nam ut nihil intereſt, utrum nemo valeat, an nemo poſſit valere; ſic non intelligo, quid interſit, utrum nemo ſit ſapiens, an nemo eſſe poſſit. Ac nos quidem nimis multa de re apertiſſima. Telamo autem uno verſu locum totum conficit, cur dii homines negligant:

Nam ſi curent, bene bonis ſit, male malis: quod nunc abeſt.

80 Debebant illi quidem omnes bonos efficere, ſi quidem hominum generi conſulebant; ſin id minus; bonis quidem certe conſulere debebant. Cur igitur duo Scipiones, fortiſſimos & optimos viros, in Hiſpania Pœnus oppreſſit? Cur Maximus extulit filium conſularem? Cur Marcellum Annibal interemit? Cur Paullum Cannæ ſuſtulerunt? Cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus eſt præbitum? Cur Africanum domeſtici parietes non texerunt? Sec hæc vetera, & alia permulta. Propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentiſſimus, idemque doctiſſimus, P. Rutilius in exſilio eſt? Cur ſodalis meus interfectus domi ſuæ, Druſus? Cur temperantiæ prudentiæque ſpecimen, ante ſimulacrum Veſtæ, pontifex maximus eſt Q. Scævola trucidatus? Cur ante etiam tot civitatis prin-

ſpes a Cinna interemti? Cur omnium per-
dioſiſſimus, C. Marius, Q. Catulum, præ-
ſtantiſſima dignitate virum, mori potuit ju-
bere? Dies deficiat, ſi velim numerare, qui- 81
bus bonis male evenerit: nec minus, ſi com-
memorem, quibus improbis optime. Cur
enim Marius tam feliciter, ſeptimum conſul,
domi ſuæ ſenex eſt mortuus? Cur omnium
crudeliſſimus tam diu Cinna regnavit? At
dedit pœnas. Prohiberi melius fuit, impe- 33
dirique, ne tot ſummos viros interficeret,
quam ipſum aliquando pœnas dare. Summo
cruciatu ſupplicioque Q. Varius, homo im-
portuniſſimus, periit: ſi, quia Druſum fer-
ro, Metellum veneno ſuſtulerat; illos con-
ſervari melius fuit, quam pœnas ſceleris Va-
rium pendere. Duodequadraginta Dionyſius
tyrannus annos fuit opulentiſſimæ & bea-
tiſſimæ civitatis. Quam multos ante hunc, 82
in ipſo Græciæ flore, Piſiſtratus? At Pha-
laris, at Apollodorus pœnas ſuſtulit; multis
quidem ante cruciatis & necatis. Et prædo-
nes multi ſæpe pœnas dant: nec tamen poſ-
ſumus dicere, non plures captivos acerbe,
quam prædones necatos. Anaxarchum De-
mocriteum a Cyprio tyranno excarnificatum
accepimus: Zenonem Eleæ in tormentis ne-

catum. Quid dicam de Socrate? cujus morti illacrymari ſoleo, Platonem legens. Videsne igitur, deorum judicio, ſi vident res
34 humanas, diſcrimen eſſe ſublatum? Dioge-
83 nes quidem Cynicus dicere ſolebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos teſtimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret. Dionyſius, de quo ante dixi, cum fanum Proſerpinæ Locris expilaviſſet, navigabat Syracuſas; isque cum ſecundiſſimo vento curſum teneret, ridens, *Videtisne*, inquit, *amici, quam bona a diis immortalibus navigatio ſacrilegis detur?* Atque homo acutus, cum bene planeque percepiſſet, in eadem ſententia perſeverabat: qui, cum ad Peloponneſum claſſem appuliſſet, & in fanum veniſſet Jovis Olympii, aureum ei detraxit amiculum, grandi pondere, quo Jovem ornarat ex manubiis Carthaginienſium tyrannus Gelo. Atque in eo etiam cavillatus eſt, æſtate grave eſſe aureum amiculum, hieme frigidum; eique laneum pallium injecit, cum id eſſe ad omne anni tempus diceret. Idemque Aeſculapii Epidauri barbam auream demi juſſit: neque enim convenire, barbatum eſſe filium, cum
84 in omnibus fanis pater imberbis eſſet. Iam

menſas argenteas de omnibus delubris juſſit
auferri; in quibus quod more veteris Græ-
ciæ inſcriptum eſſet, *Bonorum deorum*, uti
ſe eorum bonitate velle dicebat. Idem Victo-
riolas aureas, & pateras, coronasque, quæ
ſimulacrorum porrectis manibus ſuſtineban-
tur, ſine dubitatione tollebat; easque ſe
accipere, non auferre, dicebat. Eſſe enim
ſtultitiam, a quibus bona precaremur, ab
iis porrigentibus & dantibus nolle ſumere.
Eundemque ferunt hæc, quæ dixi, ſublata
de fanis in forum protuliſſe, & per præco-
nem vendidiſſe; exactaque pecunia edixiſſe,
ut, quod quisque a ſacris haberet, id ante
diem certam in ſuum quodque fanum refer-
ret. Ita ad impietatem in deos, in homines
adjunxit injuriam. Hunc igitur nec Olym- 35
pius Jupiter fulmine percuſſit, nec Aeſcu-
lapius miſero, diuturnoque morbo tabeſcen-
tem interemit; atque in ſuo lectulo mortuus,
in Tympanidis rogum illatus eſt; eamque
poteſtatem, quam ipſe per ſcelus erat nactus,
quaſi juſtam & legitimam, hereditatis loco
filio tradidit. Invita in hoc loco verſatur 85
oratio. Videtur enim actoritatem afferre pec-
candi. Recte videretur; niſi & virtutis, &
vitiorum, ſine ulla divina ratione, grave

ipſius conſcientiæ pondus eſſet: qua ſublata, iacent omnia. Ut enim nec domus, nec res-publica ratione quadam & diſciplina deſignata videatur, ſi in ea nec recte factis præmia exſtent ulla, nec ſupplicia peccatis: ſic mundi divina in homines moderatio profecto nulla eſt, ſi in ea diſcrimen nullum eſt bonorum & malorum.

86 At enim minora dii negligunt, neque agellos ſingulorum, nec viticulas perſequuntur; nec, ſi uredo, aut grando quippiam nocuit, id Jovi animadvertendum fuit. Ne in regnis quidem reges omnia minima curant. Sic enim dicitis, quaſi ego paulo ante de fundo Formiano P. Rutilii ſim queſtus, non
36 de amiſſa ſalute. Atque qoc quidem omnes mortales ſic habent, externas commoditates, vineta, ſegetes, oliveta, ubertatem frugum & fructuum, omnem denique commoditatem proſperitatemque vitæ, a diis ſe habere; virtutem autem nemo unquam acceptam deo
87 retulit. Nimirum recte. Propter virtutem enim jure laudamur, & in virtute recte gloriamur: quod non contingeret, ſi id donum a deo, non a nobis haberemus. At vero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſumus fortuiti boni, aut

epulimus mali, cum diis gratias agimus,
um nihil noſtræ laudi aſſumtum arbitramur.
um quis, quod bonus vir eſſet, gratias diis
git unquam? At quod dives, quod hono-
atus, quod incolumis. Jovemque optimum
maximum ob eas res appellant, non quod
nos juſtos, temperatos, ſapientes efficiat,
ſed quod ſalvos, incolumes, opulentos, co-
pioſos. Neque Herculi quisquam decumam 88
vovit unquam, ſi ſapiens factus eſſet. Quam-
quam Pythagoras, cum in geometria quid-
dam novi inveniſſet, Muſis bovem immolaſſe
dicitur. Sed id quidem non credo, quoniam
ille ne Apollini quidem Delio hoſtiam im-
molare voluit, ne aram ſanguine adſperge-
ret. Ad rem autem ut redeam, judicium
hoc omnium mortalium eſt, fortunam a deo
petendam, a ſe ipſo ſumendam eſſe ſapien-
tiam. Quamvis licet Menti delubra, & Vir-
tuti, & Fidei, & Spei conſecremus; tamen
hæc in nobis ipſis ſita videmus: ſalutis, opis,
victoriæ facultas a diis expetenda eſt. Im-
proborum igitur proſperitates ſecundæque
res redarguunt (ut Diogenes dicebat) vim
omnem deorum ac poteſtatem. At nonnun-
quam bonos exitus habent boni. Eos quidem 37
arripimus, attribuimusque ſine ulla ratione 89

diis immortalibus. *At Diagoras, cum ſ
ſothraciam veniſſet, Atheos ille qui dic
atque ei quidam amicus, Tu, qui deos p
tas humana negligere, nonne animadver
ex tot tabulis pictis, quam multi votis
tempeſtatis effugerint, in portumque ſ
pervenerint? *Ita fit*, inquit. *Illi enim*
quam picti ſunt, qui naufragia fecerunt,
marique perierunt. Idemque, cum ei
viganti vectores, adverſa tempeſtate ti
& perterriti, dicerent, non injuria ſibi il
accidere, qui illum in eandem navem
cepiſſent; oſtendit eis in eodem curſu
tas alias laborantes, quæſivitque, num eti
in iis navibus Diagoram vehi crederent? S
enim res ſe habet, ut ad proſperam adv
ſamve fortunam, qualis ſis, aut quem
90 modum vixeris, nihil interſit. Non ani
vertunt, inquit, omnia dii: ne reges quid
Quid eſt ſimile? Reges enim ſi ſcientes p
termittunt, magna culpa eſt. At deo ne
38 cuſatio quidem eſt inſcientiæ. Quem
præclare defenditis, cum dicitis, eam
deorum eſſe, ut, etiam ſi quis morte p
nas ſceleris effugerit, expetantur eæ pœ
a liberis, a nepotibus, a poſteris. O mir
æquitatem deorum! Ferretne ulla civitas

'em iſtiusmodi legis, ut condemnaretur ius, aut nepos, ſi pater, aut avus deliquiſſet?

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur? aut quaenam unquam ob mortem
Myrtili
Poenis luendis dabitur ſatias ſupplicii?

Itrum poëtæ Stoicos depravarint, an Stoici 91 poëtis dederint auctoritatem, non facile dixerim. Portenta enim, & flagitia ab utrisque dicuntur. Neque enim, quem Hipponactis jambus læſerat, aut qui erat Archilochi verſu vulneratus, a deo immiſſum dolorem, non conceptum a ſe ipſo, continebat: nec, cum Aegiſthi libidinem, aut cum Paridis videmus, a deo cauſam requirimus, cum culpæ pæne vocem audiamus: nec ego multorum ægrorum ſalutem non ab Hippocrate potius, quam ab Aeſculapio datam judico: nec Lacedæmoniorum diſciplinam dicam unquam ab Apolline potius Spartæ, quam a Lycurgo datam. Critolaus, inquam, evertit Corinthum; Carthaginem Hasdrubal. Hi duo illos oculos oræ maritimæ effoderunt; non iratus alicui, quem omnino iraſci poſſe negatis, deus. At ſubvenire certe potuit, & 92 conſervare urbes tantas atque tales. Vos 39

enim ipſi dicere ſoletis, nihil eſſe quod deus efficere non poſſit, & quidem ſine labore ullo. Ut enim hominum membra nulla contentione, mente ipſa ac voluntate moveantur; ſic numine deorum omnia fingi, moveri, mutarique poſſe. Neque id dicitis ſuperſtitioſe atque aniliter, ſed phyſica conſtantique ratione. Materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia ſint, totam eſſe flexibilem, & commutabilem, ut nihil ſit, quod non ex ea quamvis ſubito fingi, convertique poſſit: ejus autem univerſæ fictricem, & moderatricem divinam eſſe providentiam. Hanc igitur, quocunque ſe moveat, efficere poſſe, quidquid velit. Itaque aut neſcit, quid poſſit; aut negligit res humanas; aut,
93 quid ſit optimum, non poteſt judicare. Non curat ſingulos homines. Non mirum: ne civitates quidem. Non eas? ne nationes quidem, & gentes. Quod ſi has etiam contemnet, quid mirum eſt, omne ab ea genus humanum eſſe contemtum? Sed, quo modo iidem dicitis, non omnia deos perſequi, iidem vultis, a diis immortalibus hominibus diſpartiri ac dividi ſomnia? Idcirco hæc tecum, quia veſtra eſt de ſomniorum veritate ſententia. Atque iidem etiam vota ſuſcipi di-

tis oportere. Nempe ſinguli vovent. Au-
t igitur mens divina etiam de ſingulis. Vi-
etis ergo, eam non eſſe tam occupatam,
uam putabatis? Fac eſſe diſtentam, cœlum
erſantem, terram tuentem, maria mode-
antem: cur tam multos deos nihil agere, &
eſſare patitur? cur non rebus humanis ali-
quos otioſos deos præficit? qui a te, Balbe,
nnumerabiles explicati ſunt. Hæc fere di-
cere habui de natura deorum, non ut eam
tollerem, ſed ut intelligeretis, quam eſſet
obſcura, & quam difficiles explicatus ha-
beret.

Quæ cum dixiſſet, Cotta finem. Lucilius 40
autem, Vehementius, inquit, Cotta, tu 94
quidem invectus es in eam Stoicorum ratio-
nem, quæ de providentia deorum ab illis
ſanctiſſime, & providentiſſime conſtituta eſt.
Sed quoniam adveſperaſcit, dabis diem no-
bis aliquem, ut contra iſta dicamus. Eſt enim
mihi tecum pro aris & focis certamen, &
pro deorum templis atque delubris, proque
urbis muris, quos vos, pontifices, ſanctos
eſſe dicitis, diligentiusque urbem religione,
quam ipſis mœnibus cingitis. Quæ deſeri a
me, dum quidem ſpirare potero, nefas ju-
dico. Tum Cotta, Ego vero & opto redar- 95

gui me, Balbe; & ea, quæ diſputavi, diſſerere malui, quam judicare; & facile me a te vinci poſſe, certo ſcio. Quippe, inquit Vellejus, qui etiam ſomnia putet ad nos mitti ab Jove; quæ ipſa tamen tam levia non ſunt, quam eſt Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc cum eſſent dicta, ita diſceſſimus, ut Velleio Cottæ diſputatio verior, mihi Balbi ad veritatis ſimilitudinem videretur eſſe propenſior.

M. TUL-

M. TVLLII CICERONIS
DE
IVINATIONE
LIBER I.

ETUS opinio eſt, iam usque ab heroicis 1
ēta temporibus, eaque & populi Romani 1
omnium gentium firmata conſenſu, ver-
i quandam inter homines divinationem,
am Græci μαντικὴν appellant, id eſt, præ-
ſionem & ſcientiam rerum futurarum.
agnifica quidem res & ſalutaris, ſi modo
: ulla; quaque proxime ad deorum vim
tura mortalis poſſit accedere. Itaque ut
ia nos melius multa, quam Græci, ſic huic
ræſtantiſſimæ rei nomen noſtri a divis, Græ-
i, ut Plato interpretatur, a furore duxe-
ant. Gentem quidem nullam video, neque 2
am humanam atque doctam, neque tam im-
nanem tamque barbaram, quæ non ſigni-
icari futura, & a quibusdam intelligi, præ-
licique poſſe cenſeat. Principio Aſſyrii, ut

ab ultimis auctoritatem repetam, propter
planitiem magnitudinemque regionum, quas
incolebant, cum coelum ex omni parte pa-
tens atque apertum intuerentur, trajectio-
nes motusque ſtellarum obſervaverunt; qui-
bus notatis, quid cuique ſignificaretur, me-
moriæ prodiderunt. Qua in natione Chal-
dæi, non ex artis, ſed ex gentis vocabulo
nominati, diuturna obſervatione ſiderum,
ſcientiam putantur effeciſſe, ut prædici poſ-
ſet, quid cuique eventurum, & quo quiſ-
que fato natus eſſet. Eandem artem etiam
Aegyptii longinquitate temporum innume-
rabilibus pæne ſeculis conſecuti putantur.
Cilicum autem & Piſidarum gens, & his
finitima Pamphylia, quibus nationibus præ-
fuimus ipſi; volatibus avium cantibusque,
ut certiſſimis ſignis, declarari res futuras
3 putant. Quam vero Græcia coloniam miſit
in Aeoliam, Joniam, Aſiam, Siciliam, Ita-
liam ſine Pythio, aut Dodonæo, aut Ham-
monis oraculo? aut quod bellum ſuſceptum
2 ab ea ſine conſilio deorum eſt? Nec unum
genus eſt divinationis publice privatimque
celebratum. Nam, ut omittam ceteros po-
pulos, noſter quam multa genera complexus
eſt? Principio, hujus urbis parens Romulus,

ſolum auſpicato urbem condidiſſe, ſed
etiam optimus augur fuiſſe traditur.
ıde auguribus & reliqui reges uſi; &
tis regibus, nihil publice ſine auſpiciis
domi, nec militiæ gerebatur. Cumque
na vis videretur eſſe & in impetrandis
ulendisque rebus, & in monſtris inter-
andis ac procurandis in haruſpicum di-
lina; omnem hanc ex Etruria ſcientiam
ibebant, ne genus eſſet ullum divinatio-
, quod neglectum ab iis videretur. Et, 4
m duobus modis animi, ſine ratione &
entia, motu ipſi ſuo, ſoluto & libero in-
arentur; uno furente, altero ſomniante:
roris divinationem Sibyllinis maxime ver-
us contineri arbitrati, eorum decem in-
rpretes delectos e civitate eſſe voluerunt.
x quo genere ſæpe hariolorum etiam, &
tum furibundas prædictiones, ut Octavia-
o bello, Cornelii Culleoli, audiendas pu-
verunt. Nec vero ſomnia graviora, ſi quæ
d rempublicam pertinere viſa ſunt, a ſum-
no conſilio neglecta ſunt. Quin etiam me-
noria noſtra templum Junonis Soſpitæ L. Ju-
lius, qui cum P. Rutilio conſul fuit, de ſe-
natus ſententia refecit ex Cæciliæ, Baleari-
ci filiæ, ſomnio. Atque hæc, ut ego arbi- 3

5 tror, veteres, rerum magis eventis moniti, quam ratione docti, probaverunt. Philoſophorum vero exquiſita quædam argumenta, cur eſſet vera divinatio, collecta ſunt; e quibus, ut de antiquiſſimis loquar, Colophonius Xenophanes, unus, qui deos eſſe diceret, divinationem funditus ſuſtulit. Reliqui vero omnes, præter Epicurum, balbutientem de natura deorum, divinationem probaverunt; ſed non uno modo. Nam cum Socrates, omnesque Socratici, Zenoque, & hi, qui ab eo eſſent profecti, manerent in antiquorum philoſophorum ſententia, vetere Academia & Peripateticis conſentientibus; cumque huic rei magnam auctoritatem Pythagoras iam ante tribuiſſet, qui etiam ipſe augur vellet eſſe, plurimisque locis gravis auctor Democritus præſenſionem rerum futurarum comprobaret; Dicæarchus Peripateticus cetera divinationis genera ſuſtulit, ſomniorum & furoris reliquit: Cratippusque, familiaris noſter, quem ego parem ſummis Peripateticis judico, iisdem rebus fidem tribuit, reliqua divinationis genera rejecit.
6 Sed cum Stoici omnia fere illa defenderent, quod & Zeno in ſuis commentariis quaſi ſemina quædam ſparſiſſet, & ea Cleanthes

paulo uberiora feciſſet; acceſſit acerrimo vir ingenio Chryſippus, qui totam de divinatione duobus libris explicavit ſententiam, uno præterea de oraculis, uno de ſomniis; quem ſubſequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit, ejus auditor: duo Antipater: quinque noſter Poſidonius. Sed a Stoicis, vel princeps ejus diſciplinæ, Poſidonii doctor, diſcipulus Antipatri, degeneravit Panætius; nec tamen auſus eſt negare, vim eſſe divinandi, ſed dubitare ſe dixit. Quod illi in aliqua re, invitiſſimis Stoicis, Stoico facere licuit, id, nos ut in reliquis rebus faciamus, a Stoicis non concedetur? præſertim cum id, de quo Panætio non liquet, reliquis ejusdem diſciplinæ ſolis luce videatur clarius.
Sed hæc quidem laus Academiæ præſtan- 7
tiſſimi philoſophi judicio & teſtimonio com- 4
probata eſt. Etenim nobismet ipſis quærentibus, quid ſit de divinatione judicandum, quod a Carneade multa acute & copioſe contra Stoicos diſputata ſint; verentibusque, ne temere vel falſæ rei, vel von ſatis cognitæ, aſſentiamur: faciendum videtur, ut diligenter etiam atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in his tribus libris, quos de natura deorum ſcripſi-

mus. Nam cum omnibus in rebus temeritas in aſſentiendo, errorque turpis eſt, tum in eo loco maxime, in quo judicandum eſt, quantum auſpiciis rebusque divinis, religionique tribuamus. Eſt enim periculum, ne aut, neglectis iis, impia fraude, aut, ſuſceptis, anili ſuperſtitione obligemur.

8 Quibus de rebus & alias ſæpe, & paulo accuratius nuper, cum eſſem cum Q. fratre
5 in Tuſculano, diſputatum eſt. Nam cum ambulandi cauſa in Lyceum veniſſemus: (Id enim ſuperiori Gymnaſio nomen eſt:) Perlegi, inquit ille, tuum paulo ante tertium de natura deorum; in quo diſputatio Cottæ, quamquam labefactavit ſententiam meam, non funditus tamen ſuſtulit. Optime vero, inquam. Etenim ipſe Cotta ſic diſputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quam hominum deleat religionem. Tum Quintus, Dicitur quidem iſtuc, inquit, a Cotta, & vero ſæpius; credo, ne communia jura migrare videatur: ſed ſtudio contra Stoicos diſſerendi deos mihi videtur funditus tollere.

9 Ejus orationi non ſane deſidero quod reſpondeam; ſatis enim defenſa religio eſt in ſecundo libro a Lucilio; cujus diſputatio tibi ipſi, ut in extremo tertio ſcribis, ad verita-

tem eſt viſa propenſior. Sed, quod præ-
termiſſum eſt in illis libris, credo, quia com-
modius arbitratus es, ſeparatim id quæri,
deque eo differi, id eſt, de divinatione, quæ
eſt earum rerum, quæ fortuitæ putantur,
prædictio, atque præſenſio, id, ſi placet,
videamus, quam habeat vim, & quale ſit.
Ego enim ſic exiſtimo: ſi ſint ea genera di-
vinandi vera, de quibus accepimus, quæque
colimus, eſſe deos: viciſſimque, ſi dii ſint,
eſſe qui divinent. Arcem tu quidem Stoi- 6
corum, inquam, Quinte, defendis, ſi qui- 10
dem iſta ſic reciprocantur; ut & ſi divinatio
ſit, dii ſint, & ſi dii ſint, ſit divinatio. Quo-
rum neutrum tam facile, quam tu arbitra-
ris, conceditur. Nam & natura ſignificari
futura ſine deo poſſunt: &, ut ſint dii, po-
teſt fieri, ut nulla ab iis divinatio generi hu-
mano tributa ſit. Atque ille, Mihi vero, in-
quit, ſatis eſt argumenti, & eſſe deos, &
eos conſulere rebus humanis, quod eſſe clara
& perſpicua divinationis genera judico. De
quibus quid ipſe ſentiam, ſi placet, expo-
nam, ita tamen, ſi vacas animo, neque ha-
bes aliquid, quod huic ſermoni præverten-
dum putes. Ego vero, inquam, philoſophiæ, 11
Quinte, ſemper vaco. Hoc autem tempore,

cum ſit nihil aliud, quod libenter agere poſſim, multo magis aveo audire, de divinatione quid ſentias.

Nihil, inquit, equidem novi, nec quod præter ceteros ipſe ſentiam. Nam cum antiquiſſimam ſententiam, tum omnium populorum & gentium conſenſu comprobatam ſequor. Duo ſunt enim divinandi genera; quorum alterum artis eſt, alterum naturæ.
12 Quæ eſt autem gens, aut quæ civitas, quæ non aut extiſpicum, monſtra, aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut aſtrologorum, aut ſortium, (ea enim fere artis ſunt) aut ſomniorum, aut vaticinationum, (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moveatur? quarum quidem rerum eventa magis arbitror, quam cauſas quæri oportere. Eſt enim vis & natura quædam, quæ cum obſervatis longo tempore ſignificationibus, tum aliquo inſtinctu inflatuque
7 divino futura prænuntiat. Quare omittat urgere Carneades: quod faciebat etiam Panætius, requirens, Jupiterne cornicem a læva, corvum a dextra canere juſſiſſet. Obſervata ſunt hæc tempore immenſo, & in ſignificatione eventus animadverſa & notata. Nihil eſt autem, quod longinquitas tempo-

um, excipiente memoria, prodendisque onumentis, efficere atque aſſequi non poſ-t. Mirari licet, quæ ſint animadverſa a 13
edicis herbarum genera, quæ radicum ad orſus beſtiarum, ad oculorum morbos, ad ulnera; quorum vim atque naturam ratio unquam explicavit; utilitate & ars eſt, & inventor probatus. Age, ea, quæ, quam-quam ex alio genere ſunt, tamen divinatio-ni ſunt ſimiliora, videamus.

Atque etiam ventos praemonſtrat ſaepe futuros
Inflatum mare, cum ſubito penitusque tumeſcit,
Saxaque cana, ſalis niveo ſpumata liquore,
Triſtificas certant Neptuno reddere voces:
Aut denſus ſtridor cum celſo e vertice montis
Ortus, adaugeſcit ſcopulorum ſaepe repulſus.

Atque his rerum præſenſionibus prognoſtica 8
tua referta ſunt. Quis igitur elicere cauſas præſenſionum poteſt? etſi video Boëthum Stoicum eſſe conatum: qui hactenus aliquid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quæ in mari cœlove fierent. Illa vero cur 14
eveniant, quis probabiliter dixerit?

Cana fulix itidem fugiens e gurgite ponti,
Nuntiat horribiles clamans inſtare procellas,

Haud modicos tremulo fundens e gutture cantus.
Saepe etiam pertriſte canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus inſtat,
Vocibus inſtat, & aſſiduas jacit ore querelas,
Cum primum gelidos rores aurora remittit.
Fuſcaque nonnunquam curſans per litora cornix
Demerſit caput, & fluctum cervice recepit.

9 Videmus hæc ſigna nunquam fere ementi-
15 entia: nec tamen, cur ita fiat, videmus.

Vos quoque ſigna videtis, aquai dulcis alumnae,
Cum clamore paratis inanes fundere voces,
Abſurdoque ſono fontes & ſtagna cietis.

Quis eſt, qui ranunculos hoc videre ſuſpicari poſſit? Sed ineſt in rivis & ranunculis natura quædam ſignificans aliquid, per ſe ipſa ſatis certa, cognitioni autem hominum obſcurior.

Mollipedesque boves ſpectantes lumina coeli,
Naribus humiferum duxere ex aëre ſuccum.

Non quæro, cur; quoniam, quid eveniat, intelligo.

Iam vero ſemper viridis, ſemperque gravata
Lentiſcus triplici ſolita grandeſcere foetu,
Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.

ec hoc quidem quæro, cur hæc arbor una 16
er floreat, aut cur arandi maturitatem ad
gnum floris accommodet. Hoc ſum con-
entus, quod, etiam ſi, quomodo quidque
iat, ignorem, quid fiat intelligo. Pro omni
gitur divinatione idem, quod pro iis rebus,
quas commemoravi, reſpondebo. Quid ſcam- 10
moneæ radix ad purgandum, quid ariſtolo-
chia, quæ nomen ex inventore reperit, rem
ipſam inventor ex ſomnio, ad morſus ſer-
pentum poſſit video, quod ſatis eſt; cur poſ-
ſit, neſcio. Sic ventorum & imbrium ſigna,
quæ dixi, rationem quam habeant, non ſa-
tis perſpicio; vim & eventum agnoſco, ſcio,
approbo. Similiter, quid fiſſum in extis, quid
fibra valeat, accipio; quæ cauſa ſit, neſcio.
Atque horum quidem plena vita eſt; extis
enim omnes fere utuntur. Quid? de fulgu-
rum vi dubitare num poſſumus? nonne cum
multa alia mirabilia, tum illud in primis?
cum Summanus in faſtigio Jovis optimi maxi-
mi, qui tum erat fictilis, e cœlo ictus eſſet,
nec usquam ejus ſimulacri caput invenire-
tur, haruſpices in Tiberim id depulſum eſſe
dixerunt, idque inventum eſt eo loco, qui
eſſet ab haruſpicibus demonſtratus. Sed quo 11
potius utar aut auctore, aut teſte, quam te? 17

cujus edidici etiam verſus, & libenter quidem, quos in ſecundo Conſulatus Urania muſa pronuntiat:

Principio aetherio flammatus Jupiter igni
Vertitur, & totum colluſtrat lumine mundum,
Menteque divina coelum terraſque peteſſit;
Quae penitus ſenſus hominum vitaſque retentat,
Aetheris aeterni ſepta, atque incluſa cavernis.
Et, ſi ſtellarum motus, curſuſque vagantes
Noſſe velis, quae ſint ſignorum in ſede locatae,
Quae verbo & falſis Grajorum vocibus errant,
Re vera certo lapſu ſpatioque feruntur:
Omnia jam cernes divina mente notata.
18 *Nam primum aſtrorum volucres, te conſule, motus*
Concurſuſque graves ſtellarum ardore micantes
Tu quoque, cum tumulos Albano in monte nivales
Luſtraſti, & laeto mactaſti lacte Latinas,
Vidiſti, & claro tremulos ardore cometas,
Multaque miſceri nocturna ſtrage putaſti:
Quod ferme dirum in tempus cecidere Latinae,

m claram ſpeciem concreto lumine luna
didit, & ſubito ſtellanti nocte peremta eſt.
id vero Phoebi fax, triſtis nuntia belli,
ae magnum ad columen flammato ardore
volabat,
aecipites coeli patres, obitusque petiſſit:
ut cum terribili perculſus fulmine civis,
uce ſerenanti vitalia lumina liquit:
ut cum ſe gravido tremefecit corpore tellus.
m vero variae nocturno tempore viſae
erribiles formae, bellum motusque mone-
bant:
Multaque per terras vates oracla furenti
Pectore fundebant triſtes minitantia caſus:
Atque ea, quae lapſu tandem cecidere vetuſto, 19
Haec fore, perpetuis ſignis clarisque fre-
quentans
Ipſe deum genitor coelo terrisque canebat.
Nunc ea, Torquato quae quondam, & con- 12
ſule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenae gentis haruſpex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat
annus.
Nam pater altitonans ſtellanti nixus Olympo
Ipſe ſuos quondam tumulos ac templa petivit,
Et Capitolinis injecit ſedibus ignes,
Tum ſpecies ex aere vetus, generataque
Nattae,

Concidit, elapſaeque vetuſto numine
Et divum ſimulacra peremit fulminis
20 *Hic ſilveſtris erat, Romani nominis*
Martia, quae parvos Mavortis ſemin
Uberibus gravidis vitali rore rigabat:
Quae tum cum pueris flammato fulminis
Concidit, atque avulſa pedum veſtigia
Tum quis non artis ſcripta ac mon volutans,
Voces triſtificas chartis promebat Etr
Omnes civili generoſa ſtirpe profectam
Vitare ingentem cladem peſtemque mon
Vel legum exitium conſtanti voce ferebat
Templa deumque adeo flammis, urbesqu bebant
Eripere, & ſtragem horribilem, caedem vereri:
Atque haec fixa gravi fato ac fundata te
Ni poſt excelſum ad columen formata dec
Sancta Jovis ſpecies claros ſpectaret ortus:
Tum fore, ut occultos populus, ſanctusq ſenatus
Cernere conatus poſſet, ſi ſolis ad ortum
Converſa, inde patrum ſedes, populique deret.
21 *Haec tardata diu ſpecies, multumque mor*

ſule te tandem celſa eſt in ſede locata:
que una fixi ac ſignati temporis hora,
piter excelſa clarabat ſceptra columna:
clades patriae, flamma ferroque parata,
cibus Allobrogum patribus populoque patebat.
te igitur veteres, quorum monumenta tenetis, 13
ui populos urbesque modo ac virtute regebant;
ite etiam veſtri, quorum pietasque fidesque
raeſtitit, & longe vicit ſapientia cunctos,
'raecipue coluere vigenti numine divos.
laec adeo penitus cura videre ſagaci,
tia qui ſtudiis laeti tenuere decoris,
nque Academia umbrifera, nitidoque Lyceo 22
uderunt claras fecundi pectoris artes.
E quibus ereptum primo jam a flore juventae,
Te patria in media virtutum mole locavit.
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
Quod patriae vocis ſtudiis nobisque ſacraſti.

a igitur animum poteris inducere contra
, quæ a me diſputantur de divinatione,
cere, qui & geſſeris ea, quæ geſſiſti, &
, quæ pronuntiavi, accuratiſſime ſcripſe-
s? Quid? quæris, Carneades, cur hæc 23
a fiant, aut qua arte perfici poſſint? ne-

ſcire me fateor; evenire autem, te ipſum dico videre. Caſu, inquis. Itane vero? Quidquam poteſt caſu eſſe factum, quod omnes habet in ſe numeros veritatis? Quatuor tali jacti, caſu Venereum efficiunt: Num etiam centum Venereos, ſi cccc talos jeceris, caſu futuros putas? adſperſa temere pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere poſſunt. Num etiam Veneris Coæ pulchritudinem effingi poſſe adſperſione fortuita putas? Sus roſtro ſi humi A literam impreſſerit, num propterea ſuſpicari poteris, Andromacham Ennii ab ea poſſe diſcribi? Fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis ſaxo diffiſſo caput exſtitiſſe Paniſci. Credo, aliquam non diſſimilem figuram, ſed certe non talem, ut eam factam a Scopa diceres. Sic enim ſe profecto res habet, ut nunquam perfecte veritatem caſus imitetur.

14 At nonnunquam ea, quæ prædicta ſunt,
24 minus eveniunt. Quæ tandem id ars non ha-
bet? earum dico artium, quæ conjectura continentur, & ſunt opinabiles. An medicina, ars non putanda eſt? quam tamen multa fallunt. Quid? gubernatores nonne falluntur? an Achivorum exercitus, & tot navium rectores non ita profecti ſunt ab Ilio,

Ut

Ut profectione laeti piſcium laſciviam
Intuerentur, ut ait Pacuvius, *nec tuendi ſatias capere poſſet?*
Interea prope jam occidente ſole inhorreſcit mare,
Tenebrae conduplicantur, noctisque & nimbum occaecat nigror.

Num igitur tot clariſſimorum ducum regumque naufragium ſuſtulit artem gubernandi? aut num imperatorum ſcientia nihil eſt, quia ſummus imperator nuper fugit, amiſſo exercitu? aut num propterea nulla eſt reipublicae gerendæ ratio atque prudentia, quia multa Cn. Pompejum, quædam M. Catonem, nonnulla etiam te ipſum fefellerunt? Similis eſt haruſpicum reſponſio, omnisque opinabilis divinatio. Conjectura enim nititur, ultra quam progredi non poteſt. Ea fallit 25
fortaſſe nonnunquam: ſed tamen ad veritatem ſæpiſſime dirigit. Eſt enim ab omni æternitate repetita; in qua cum pæne innumerabiliter res eodem modo evenirent iisdem ſignis antegreſſis, ars eſt effecta, eadem ſæpe animadvertendo ac notando. Auſpicia 15
vero veſtra quam conſtant? quæ quidem nunc a Romanis auguribus ignorantur: (bona hoc tua venia dixerim:) a Cilicibus, Pam-

26 phyliis, Piſidis, Lyciis tenentur. Nam quid
ego hoſpitem noſtrum, clariſſimum atque
optimum virum, Dejotarum regem, com-
memorem? qui nihil unquam niſi auſpicato
gerit: qui, cum ex itinere quodam propo-
ſito & conſtituto revertiſſet, aquilæ admo-
nitus volatu; conclave illud, ubi erat man-
ſurus, ſi ire perrexiſſet, proxima nocte cor-
27 ruit. Itaque, ut ex ipſo audiebam, perſæ-
pe revertit ex itinere, cum jam progreſſus
eſſet multorum dierum viam. Cujus qui-
dem hoc præclariſſimum eſt, quod, poſtea-
quam a Cæſare tetrarchiæ regno, pecunia-
que multatus eſt, negat ſe tamen eorum au-
ſpiciorum, quæ ſibi ad Pompejum profici-
ſcenti ſecunda evenerint, pœnitere. Senatus
enim auctoritatem, & populi Romani liber-
tatem, atque imperii dignitatem ſuis armis
eſſe defenſam; ſibique eas aves, quibus aucto-
ribus officium & fidem ſecutus eſſet, bene
conſuluiſſe. Antiquiorem enim ſibi fuiſſe poſ-
ſeſſionibus ſuis gloriam. Ille mihi videtur
igitur vere augurari. Nam noſtri quidem
magiſtratus auſpiciis utuntur coactis. Neceſ-
ſe enim eſt, offa objecta, cadere fruſtum ex
28 pulli ore, cum paſcitur. Quod autem ſcri-
ptum habetis, hinc tripudium fieri, ſi ex ea

quid in ſolum ceciderit; hoc quoque, quod dixi, coactum, tripudium ſoliſtimum dicitis. Itaque multa auguria, multa auſpicia, quod Cato ille ſapiens queritur, negligentia collegii amiſſa plane, & deſerta ſunt.

Nihil fere quondam majoris rei, niſi au- 16
ſpicato, ne privatim quidem gerebatur; quod etiam nunc nuptiarum auſpices declarant, qui, re omiſſa, nomen tantum tenent. Nam ut nunc extis; (quamquam id ipſum aliquanto minus, quam olim;) ſic tum avibus magnæ res impetriri ſolebant. Itaque, ſiniſtra dum non exquirimus, in dira & in vitioſa
incurrimus. Ut P. Claudius Appii Cæci filius, 29
ejusque collega, L. Junius, claſſes maximas perdiderunt, cum vitio navigaſſent. Quod eodem modo evenit Agamemnoni: qui, cum Achivi cœpiſſent

Inter ſe ſtrepere, aperteque artem obterere extiſpicum,
Solvere imperat ſecundo rumore, adverſaque avi.

Sed quid vetera? M. Craſſo quid acciderit, videmus, dirarum obnuntiatione neglecta. In quo Appius, collega tuus, bonus augur, ut ex te audire ſoleo, non ſatis ſcienter virum bonum, & civem egregium cenſor C.

Atejum notavit, quod ementitum auſpi- ſubſcripſerit. Eſto: fuerit hoc cenſoris, ſi judicabat ementitum. At illud minime au- guris, quod adſcripſit, ob eam cauſam po- pulum Romanum calamitatem maximam ce- piſſe. Si enim ea cauſa calamitatis fuit, non in eo eſt culpa, qui obnuntiavit, ſed in eo, qui non paruit. Veram enim fuiſſe obnuntia- tionem, ut ait idem augur & cenſor, exitus approbavit: quæ ſi falſa fuiſſet, nullam af- ferre potuiſſet cauſam calamitatis. Etenim diræ, ſicut cetera auſpicia, ut omina, ut ſigna, non cauſas afferunt, cur quid eveni- at, ſed nuntiant ventura, niſi provideris. 30 Non igitur obnuntiatio Ateii cauſam finxit calamitatis, ſed ſigno objecto monuit Craſſum, quid eventurum eſſet, niſi caviſſet. Ita aut illa obnuntiatio nihil valuit; aut ſi, ut Ap- pius judicat, valuit, id valuit, ut pecca- tum hæreret non in eo, qui monuerit, ſed

17 in eo, qui non obtemperarit. Quid? lituus iſte veſter, quod clariſſimum eſt inſigne au- guratus, unde vobis eſt traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum ur- bem condidit. Qui quidem Romuli lituus, (id eſt, incurvum, & leviter a ſummo inflexum bacillum, quod ab ejus litui, quo canitur,

ſimilitudine nomen invenit,) cum ſitus eſſet
in curia Saliorum, quæ eſt in Palatio, eaque
deflagraviſſet, inventus eſt integer. Quid? 31
multis annis poſt Romulum, Priſco regnante
Tarquinio, quis veterum ſcriptorum non
loquitur, quæ ſit ab Attio Navio per lituum
regionum facta deſcriptio? qui cum propter
paupertatem ſues puer paſceret, una ex his
amiſſa, voviſſe dicitur, ſi recuperaſſet, uvam
ſe deo daturum, quæ maxima eſſet in vinea.
Itaque ſue inventa, ad meridiem ſpectans
in vinea media dicitur conſtitiſſe; cumque
in quatuor partes vineam diviſiſſet, tresque
partes aves abdixiſſent, quarta parte, quæ
erat reliqua, in regiones diſtributa, mirabili
magnitudine uvam, ut ſcriptum videmus, in-
venit. Qua re celebrata, cum vicini om-
nes ad unum de rebus ſuis referrent, erat
in magno nomine & gloria. Ex quo factum 32
eſt, ut eum ad ſe rex Priſcus arceſſeret. Cu-
jus cum tentaret ſcientiam auguratus, dixit
ei, cogitare ſe quiddam; id poſſetne fieri,
conſuluit. Ille, augurio acto, poſſe, re-
ſpondit. Tarquinius autem dixit, ſe cogi-
taſſe, cotem novacula poſſe præcidi. Tum
Attium juſſiſſe experiri. Ita cotem, in comi-
tium allatam, inſpectante & rege & populo,

novacula eſſe diſciſſam. Ex eo evenit, ut & Tarquinius augure Attio Navio uteretur, & populus de ſuis rebus ad eum referret.
33 Cotem autem illam & novaculam defoſſam in comitio, ſupraque impoſitum puteal accepimus. Negemus omnia: comburamus annales: ficta hæc eſſe dicamus: quidvis denique potius, quam deos res humanas curare, fateamur. Quid? quod apud te ſcriptum eſt de Ti. Graccho, nonne & augurum, & haruſpicum comprobat diſciplinam? qui, cum tabernaculum vitio cepiſſet imprudens, quod inauſpicato pomoerium transgreſſus eſſet, comitia conſulibus rogandis habuit. Nota res eſt, & a te ipſo mandata monumentis. Sed & ipſe augur Ti. Gracchus auſpiciorum auctoritatem confeſſione errati ſui comprobavit, & haruſpicum diſciplinæ magna acceſſit auctoritas, qui recentibus comitiis in ſenatum introducti, negaverunt juſtum comitiorum rogatorem fuiſſe.

18 Iis igitur aſſentior, qui duo genera di-
34 vinationum eſſe dixerunt: unum, quod particeps eſſet artis; alterum, quod arte careret. Eſt enim ars in iis, qui novas res conjectura perſequuntur, veteres obſervatione didicerunt. Carent autem arte ii, qui non

ratione aut conjectura, obſervatis ac nota-
tis ſignis, ſed concitatione quadam animi,
aut ſoluto liberoque motu futura præſentiunt:
(quod & ſomniantibus ſæpe contingit, &
nonnunquam vaticinantibus per furorem:)
ut Bacis Bœotius, ut Epimenides Cres, ut
Sibylla Erythræa. Cujus generis oracula
etiam habenda ſunt, non ea, quæ æquatis
ſortibus ducuntur, ſed illa, quæ inſtinctu
divino afflatuque funduntur. Etſi ipſa ſors
contemnenda non eſt, ſi & auctoritatem ha-
bet vetuſtatis; ut eae ſunt ſortes, quas e
terra editas accepimus: quæ tamen ductæ,
ut in rem apte cadant, fieri credo poſſe di-
vinitus. Quorum omnium interpretes, ut
grammatici poëtarum, proxime ad eorum,
quos interpretantur, divinationem videntur
accedere. Quæ eſt igitur iſta calliditas, res 35
vetuſtate robuſtas calumniando velle perver-
tere? Non reperio cauſam. Latet fortaſſe ob-
ſcuritate involuta naturæ. Non enim me deus
iſta ſcire, ſed his tantummodo uti voluit.
Utar igitur, nec adducar, ut rear, aut in
extis totam Etruriam delirare, aut eandem
gentem in fulguribus errare, aut fallaciter
portenta interpretari, cum terræ ſæpe fre-
mitus, ſæpe mugitus, ſæpe motus multa no-

ſtræ reipublicæ, multa ceteris civitatibus, gravia & vera prædixerint. Quid? qui irridetur, partus hic mulæ, nonne, quia fœtus exſtitit in ſterilitate naturæ, prædictus eſt ab haruſpicibus incredibilis partus ma-
36 lorum? Quid? Ti. Gracchus, P. F. qui bis conſul & cenſor fuit, idemque & ſummus augur, & vir ſapiens, civisque præſtans; nonne (ut C. Gracchus, filius ejus, ſcriptum reliquit) duobus anguibus domi comprehenſis, haruſpices convocavit? qui cum reſpondiſſent, ſi marem emiſiſſet, uxori brevi tempore eſſe moriendum; ſi feminam, ipſi; æquius eſſe cenſuit, ſe maturum oppetere mortem, quam P. Africani filiam adoleſcentem. Feminam emiſit: ipſe paucis poſt
19 diebus eſt mortuus. Irrideamus haruſpices: vanos, futiles eſſe dicamus; quorumque diſciplinam & ſapientiſſimus vir, & eventus ac res comprobavit, contemnamus. Contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui e Caucaſo cœli ſigna ſervantes, numeris & motibus ſtellarum curſus perſequuntur: condemnemus, inquam, hos aut ſtultitiæ, aut vanitatis, aut imprudentiæ, qui CCCC LXX millia annorum, ut ipſi dicunt, monumentis comprehenſa continent, & mentiri judi-

amus, nec ſeculorum reliquorum judicium, quod de ipſis futurum ſit, pertimeſcere. Age, 37
barbari vani atque fallaces: num etiam Græcorum hiſtoria mentita eſt? quæ Crœſo Pythius Apollo, ut de naturali divinatione dicam, quæ Athenienſibus, quæ Lacedæmoniis, quæ Tegeatis, quæ Argivis, quæ Corinthiis reſponderit, quis ignorat? Collegit innumerabilia oracula Chryſippus, nec ullum ſine locuplete auctore atque teſte. Quæ quia nota tibi ſunt, relinquo. Defendo unum hoc. Nunquam illud oraculum Delphis tam celebre & tam clarum fuiſſet, neque tantis donis refertum omnium populorum atque regum, niſi omnis ætas oraculorum illorum veritatem eſſet experta. Iamdiu idem non 38
facit. Ut igitur nunc minore gloria eſt, quia minus oraculorum veritas excellit; ſic tum, niſi ſumma veritate, in tanta gloria non fuiſſet. Poteſt autem vis illa terræ, quæ mentem Pythiæ divino afflatu concitabat, evanuiſſe vetuſtate, ut quosdam exaruiſſe amnes, aut in alium curſum contortos & deflexos videmus. Sed, ut vis, acciderit: magna enim quæſtio eſt: modo maneat id, quod negari non poteſt, niſi omnem hiſtoriam perverterimus, multis ſeculis verax fuiſſe id oraculum.

20 Sed omittamus oracula: veniam 39 ſomnia: de quibus diſputans Chryſippu tis & minutis ſomniis colligendis facit i quod Antipater, ea conquirens, quæ A phontis interpretatione explicata, decl illa quidem acumen interpretis; ſed e plis grandioribus decuit uti. *Dionyſi* ter, ejus, qui Syracuſiorum tyrannus ut ſcriptum apud Philiſtum *eſt*, & doc hominem, & diligentem, & æqualem t porum illorum, cum prægnans hunc ip Dionyſium alvo contineret, ſomniavit ſe periſſe Satyriſcum. Huic interpretes p tentorum, qui Galeotæ tum in *Sicilia* minabantur, reſponderunt, (ut ait Phili eum, quem illa peperiſſet, *clariſſimum* G 40 ciæ diuturna cum fortuna fore. Num ad fabulas revoco vel noſtrorum vel Gr corum poëtarum? narrat enim & apud E nium Veſtalis illa:

Excita cum tremulis anus attulit artu
lumen,
Talia commemorat lacrymans exterri
ſomno:
Eurydica prognata, pater quam noſtr
amavit,
Vires vitaque corpu' meum nunc deſerit om

ım me viſus homo pulcher per amoena ſalicta
: ripas raptare, locosque novos. Ita ſola
ɔſt illa, germana ſoror, errare videbar,
ırdaque veſtigare, & quaerere te, neque poſſe
ɔrde capeſſere: ſemita nulla pedem ſtabilibat.
xin compellare pater me voce videtur 41
is verbis: O gnata, tibi ſunt ante gerendae
erumnae: poſt ex fluvio fortuna reſiſtet.
'aec pater effatus, germana, repente receſſit,
'ec ſeſe dedit in conſpectum corde cupitus:
'uamquam multa manus ad coeli caerula templa
'endebam lacrymans, & blanda voce vocabam.
'ix aegro tum corde meo me ſomnu' reliquit.

Hæc, etiam ſi ficta ſunt a poëta, non ab- 21
t tamen a conſuetudine ſomniorum. Sit 42
e etiam illud commentitium, quo Pria-
s eſt conturbatus:

Quia mater gravida parere ſe ardentem facem
Viſa eſt in ſomnis Hecuba: quo facto pater
Rex ipſe Priamus, ſomnio mentis metu
Perculſus, curis ſumtus ſuſpirantibus

Exſacrificabat hoſtiis balantibus.
Tum conjectorem poſtulat, pacem pe
Ut ſe edoceret obſecrans Apollinem,
Quo ſeſe vertant tantae ſortes ſomni
Ibi ex oraclo voce divina edidit
Apollo: puerum, primus Priamo qui
Poſt illa natus, temperaret tollere:
Eum eſſe exitium Trojae, peſtem Perg

43 Sint hæc, ut dixi, ſomnia fabularum: h
que adjungatur etiam Aeneæ ſomnium; q
in Numerii Fabii Pictoris Græcis anna
ejusmodi eſt, ut omnia, quæ ab Aenea g
ſunt, quæque illi acciderunt, ea fue
22 quæ ei ſecundum quietem viſa ſunt. S
propiora videamus. Cujusnam modi eſt S
perbi Tarquinii ſomnium, de quo in Br
Accii loquitur ipſe?

44 *Cum jam quieti corpus nocturno impert*
Dedi, ſopore placans artus languidos;
Viſu'ſt in ſomnis paſtor ad me appellere,
Duos conſanguineos arietes inde eligi,
Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
Praeclarioremque alterum immolare me:
Deinde ejus germanum cornibus conitier
In me arietare, eoque ictu me ad caſum dari
Exin proſtratum terra graviter ſaucium,
Reſupinum, in coelo contueri maximum,

Ac mirificum facimus; dextrorſum orbem flammeum
Radiatum ſolis linquier curſu novo.

us igitur ſomnii a conjectoribus quæ ſit 45
terpretatio facta, videamus.

Rex, quae in vita uſurpant homines, cogitant, curant, vident,
Quaeque agunt vigilantes, agitantque, ea ſi cui in ſomno accidunt,
Minus mirum eſt: ſed in re tanta haud temere improviſo offerunt:
Proin vide, ne, quem tu eſſe hebetem deputes, aeque ac pecus,
Is ſapientia munitum pectus egregium gerat,
Teque regno expellat. Nam id, quod de ſole oſtentum eſt tibi,
Populo commutationem rerum portendit fore
Perpropinquam. Haec bene verruncent populo. Nam quod ad dexteram
Coepit curſum ab laeva ſignum praepotens; pulcherrime
Auguratum eſt, rem Romanam publicam ſummam fore.

Age nunc ad externa redeamus. Matrem 23
Phalaridis ſcribit Ponticus Heraclides, doctus 46
vir, auditor & diſcipulus Platonis, viſam
eſſe videre in ſomnis ſimulacra deorum, quæ

ipſe Phalaris domi conſecraviſſet: i... Mercurium e patera, quam dextra ... teneret, ſanguinem viſum eſſe fundere; ... cum terram attigiſſet, referveſcere vi... tur ſic, ut tota domus ſanguine redund... Quod matris ſomnium immanis filii cru... litas comprobavit. Quid ego, quæ ... Cyro illi principi interpretati ſunt, ex Di... nis Perſicis proferam? nam cum dormi... ei ſol ad pedes viſus eſſet, ter eum, ſcri... fruſtra appetiviſſe manibus, cum ſe con... vens ſol elaberetur, & abiret: ei Magos ... iſſe (quod genus ſapientum & doctorum ... bebatur in Perſis) ex triplici appetitione ... lis, xxx annos Cyrum regnaturum e... portendi. Quod ita contigit; nam ad ſept... geſimum pervenit, cum XL natus annos re...
47 nare cœpiſſet. Eſt profecto quiddam eti... in barbaris gentibus præſentiens atque ... vinans; ſiquidem ad mortem proficiſc... Calanus Indus, cum adſcenderet in rogu... ardentem, O præclarum diſceſſum, inqu... e vita, cum, ut Herculi contigit, mort... corpore cremato, in lucem animus exceſ... rit! Cumque Alexander eum rogaret, ... quid vellet, ut diceret: Optime, inquit... propediem te videbo. Quod ita contigit; na...

ſione paucis poſt diebus Alexander eſt
uus. Diſcedo parumper a ſomniis; ad
mox revertar. Qua nocte templum Ephe-
Dianæ deflagravit, eadem conſtat ex
mpiade natum eſſe Alexandrum, atque,
lucere cœpiſſet, clamitaſſe Magos, pe-
ac perniciem Aſiæ proxima nocte na-
. Hæc de Indis & Magis. Redeamus
omnia. Hannibalem Cœlius ſcribit, cum 24
mnam auream, quæ eſſet in fano Juno- 48
Laciniæ, auferre vellet, dubitaretque,
m ea ſolida eſſet, an extrinſecus inau-
, perterebraviſſe: cumque ſolidam in-
iſſet, ſtatuiſſetque tollere; ei ſecundum
etem viſam eſſe Junonem prædicere, ne
aceret, minarique, ſi id feciſſet, ſe cu-
uram, ut eum quoque oculum, quo be-
videret, amitteret; idque ab homine acu-
non eſſe neglectum: itaque ex eo auro,
od exterebratum eſſet, buculam curaſſe
iendam, & eam in ſumma columna col-
aviſſe. Hoc idem in Sileni, quem Cœ- 49
s ſequitur, Græca hiſtoria eſt; is autem
igentiſſime res Hannibalis perſecutus eſt:
annibalem, cum cepiſſet Saguntum, vi-
m eſſe in ſomnis a Jove in deorum con-
ium vocari: quo cum veniſſet, Jovem im-

peraſſe, ut Italiæ bellum inferret, ducem-
que ei unum e concilio datum; quo illum
utentem, cum exercitu progredi cœpiſſe:
tum ei ducem illum præcepiſſe, ne reſpice-
ret; illum autem id diutius facere non po-
tuiſſe, elatumque cupiditate reſpexiſſe: tum
viſam beluam vaſtam & immanem, circum-
plicatam ſerpentibus, quacunque incederet,
omnia arbuſta, virgulta, tecta pervertere;
& eum admiratum quæſiſſe de deo, quod-
nam illud eſſet tale monſtrum; & deum re-
ſpondiſſe, vaſtitatem eſſe Italiæ; præcepiſ-
ſeque, ut pergeret protinus: quid retro, at-
50 que a tergo fieret, ne laboraret. Apud Aga-
thoclem ſcriptum in hiſtoria eſt, Hamilca-
rem Carthaginienſem, cum oppugnaret Sy-
racuſas, viſum eſſe audire vocem, ſe poſtri-
die cœnaturum Syracuſis: cum autem is
dies illuxiſſet, magnam ſeditionem in caſtris
ejus inter Pœnos & Siculos milites eſſe factam:
quod cum ſenſiſſent Syracuſani, improviſo
eos in caſtra irrupiſſe, Hamilcaremque ab
iis vivum eſſe ſublatum. Ita res ſomnium
comprobavit. Plena exemplorum eſt hiſto-
51 ria, tum referta vita communis. At vero
P. Decius ille, Q. F. qui primus e Deciis
conſul fuit, cum eſſet tribunus militum M.
Vale-

Valerio, A. Cornelio conſulibus, a Samni- ibusque premeretur noſter exercitus, cum ericula prœliorum iniret audacius, mone- eturque, ut cautior eſſet, dixit, quod ex- ſtat in annalibus, ſibi in ſomnis viſum eſſe, cum in mediis hoſtibus verſaretur, occidere cum maxima gloria. Et tum quidem inco- lumis exercitum obſidione liberavit. Poſt triennium autem, cum conſul eſſet, devo- vit ſe, & in aciem Latinorum irrupit arma- tus; quo ejus facto ſuperati ſunt & deleti Latini. Cujus mors ita glorioſa fuit, ut ean-
dem concupiſceret filius. Sed veniamus nunc, 52
ſi placet, ad ſomnia philoſophorum. Eſt apud 25
Platonem Socrates, cum eſſet in cuſtodia publica, dicens Critoni, ſuo familiari, ſibi poſt tertium diem eſſe moriendum: vidiſſe ſe in ſomnis pulchritudine eximia feminam, quæ ſe nomine appellans diceret Homeri- cum quendam ejusmodi verſum:

Tertia te Phthiae tempeſtas laeta locabit.

Quod ut eſt dictum, ſic ſcribitur contigiſſe. Xenophon Socraticus (qui vir, & quantus!) in ea militia, qua cum Cyro minore per- functus eſt, ſua ſcribit ſomnia, quorum even-
tus mirabiles exſtiterunt. Mentiri Xenophon- 53
tem, an delirare dicemus? Quid? ſingula-

ri vir ingenio Ariſtoteles, & pæne divino,
ipſene errat, an alios vult errare? cum ſcri-
bit, Eudemum Cyprium, familiarem ſuum,
iter in Macedoniam facientem Pheras veniſſe;
quæ erat urbs in Theſſalia tum admodum
nobilis, ab Alexandro autem tyranno crude-
li dominatu tenebatur: in eo igitur oppido
ita graviter ægrum Eudemum fuiſſe, ut om-
nes medici diffiderent: ei viſum in quiete
egregia facie juvenem dicere, fore, ut per-
brevi convaleſceret, paucisque diebus inte-
riturum Alexandrum tyrannum; ipſum au-
tem Eudemum quinquennio poſt domum
eſſe rediturum. Atque ita quidem prima
ſtatim, ſcribit Ariſtoteles, conſecuta, & con-
valuiſſe Eudemum; & ab uxoris fratribus
interfectum tyrannum: quinto autem anno
exeunte, cum eſſet ſpes ex illo ſomnio, in
Cyprum illum ex Sicilia eſſe rediturum, prœ-
liantem eum ad Syracuſas occidiſſe: ex quo
ita illud ſomnium eſſe interpretatum, ut,
cum animus Eudemi e corpore exceſſerit,
54 tum domum revertiſſe videatur. Adjunga-
mus philoſophis doctiſſimum hominem, poë-
tam quidem divinum, Sophoclem: qui, cum
ex æde Herculis patera aurea gravis ſurrep-
eſſet, in ſomnis vidit ipſum deum dicen-

qui id feciſſet. Quod ſemel ille, iterum-
neglexit. Ubi idem ſæpius, adſcendit
Areopagum; detulit rem. Areopagitæ
prehendi jubent eum, qui a Sophocle
nominatus. Is, quæſtione adhibita,
feſſus eſt, pateramque retulit. Quo facto,
ım illud Indicis Herculis nominatum eſt,
quid ego Græcorum? Neſcio, quo mo- 26
me magis noſtra delectant. Omnes hoc 55
orici, Fabii, Gellii, ſed proxime Cœlius,
m bello Latino ludi votivi maximi primum
ent, civitas ad arma repente eſt excitata.
ıque, ludis intermiſſis, inſtaurativi con-
uti ſunt: qui antequam fierent, cumque
n populus conſediſſet, ſervus per circum,
m virgis cæderetur, furcam ferens ductus
. Exin cuidam ruſtico Romano dormienti
ſus eſt venire, qui diceret, præſulem ſibi
n placuiſſe ludis, idque ab eodem juſſum
ſe eum ſenatui nuntiare: illum non eſſe
ıſum. Iterum eſſe idem viſum, & moni-
ım, ne vim ſuam experiri vellet: ne tum
uidem eſſe auſum. Exin filium ejus eſſe mor-
ıum: eandem in ſomnis admonitionem fu-
ſe tertiam. Tum illum etiam debilem factum,
em ad amicos detuliſſe, quorum de ſenten-
ia lecticula in curiam eſſe delatum; cum-

que ſenatui ſomnium enarraviſſet, pedibus
ſuis domum revertiſſe. Itaque ſomnio com-
probato a ſenatu, ludos illos iterum inſtau-
56 ratos, memoriæ proditum eſt. C. vero Grac-
chus multis dixit, ut ſcriptum apud eundem
Cœlium eſt, ſibi in ſomnis quæſturam pe-
tenti Ti. fratrem viſum eſſe dicere, quam
vellet cunctaretur, tamen eodem ſibi leto,
quo ipſe interiſſet, eſſe pereundum. Hoc
antequam tribunus plebi C. Gracchus factus
eſſet, & ſe audiſſe ſcribit Cœlius, & dixiſſe
multis: quo ſomnio quid inveniri poteſt cer-
27 tius? Quid? illa duo ſomnia, quæ creber-
rime commemorantur a Stoicis, quis tan-
dem poteſt contemnere? Unum de Simonide:
qui cum ignotum quendam projectum mor-
tuum vidiſſet, eumque humaviſſet, habe-
retque in animo navem conſcendere, moneri
viſus eſt, ne id faceret, ab eo, quem ſepul-
tura affecerat: ſi navigaſſet, eum naufragio
eſſe periturum: itaque Simonidem rediſſe;
57 periſſe ceteros, qui tum navigaſſent. Alte-
rum ita traditum, clarum admodum ſomni-
um. Cum duo quidam Arcades familiares
iter una facerent, & Megaram veniſſent,
alterum ad cauponem devertiſſe; ad hoſpi-
tem, alterum: qui ut cœnati quieſcerent,

ncubia nocte viſum eſſe in ſomnis ei, qui at in hoſpitio, illum alterum orare, ut ubveniret, quod ſibi a caupone interitus pararetur: eum primo perterritum ſomnio ſurexiſſe; dein cum ſe collegiſſet, idque viſum ro nihilo habendum eſſe duxiſſet, recubuiſſe: tum ei dormienti eundem illum viſum ſſe rogare, ut, quoniam ſibi vivo non ſubeniſſet, mortem ſuam ne inultam eſſe pateretur; ſe interfectum in plauſtrum a caupone eſſe conjectum, & ſupra ſtercus injectum; petere, ut mane ad portam adeſſet, priusquam plauſtrum ex oppido exiret. Hoc vero ſomnio eum commotum, mane bubulco præſto ad portam fuiſſe; quæſiſſe ex eo, quid eſſet in plauſtro; illum perterritum fugiſſe; mortuum erutum eſſe; cauponem, re patefacta, pœnas dediſſe. Quid hoc ſomnio 28
dici divinius poteſt? Sed quid aut plura, aut 85
vetera quærimus? ſæpe tibi meum narravi; ſæpe ex te audivi tuum ſomnium: Me, cum Aſiæ proconſul præeſſem, vidiſſe in quiete, cum tu equo advectus ad quandam magni fluminis ripam, provectus ſubito, atque delapſus in flumen, nusquam apparuiſſes, me contremuiſſe, timore perterritum: tum te repente lætum exſtitiſſe, eodemque equo

adverſam adſcendiſſe ripam, nosque inter nos eſſe complexos. Facilis conjectura hujus ſomnii; mihique a peritis in Aſia prædictum eſt, fore eos eventus rerum, qui
59 acciderunt. Venio nunc ad tuum. Audivi equidem ex te ipſo, ſed mihi ſæpius noſter Salluſtius narravit: cum in illa fuga, nobis glorioſæ, patriæ calamitoſa, in villa quadam campi Atinatis maneres, magnamque partem noctis vigilaſſes, ad lucem denique arcte & graviter dormitare cœpiſſe; itaque, quamquam iter inſtaret, te tamen ſilentium fieri juſſiſſe, neque eſſe paſſum te excitari: cum autem experrectus eſſes hora ſecunda fere, te ſibi ſomnium narraviſſe: Viſum tibi eſſe, cum in locis ſolis mœſtus errares, C. Marium cum faſcibus laureatis quærere ex te, quid triſtis eſſes? Cumque tu te tua patria vi pulſum eſſe dixiſſes, prehendiſſe eum dextram tuam, & bono animo te juſſiſſe eſſe, lictorique proximo tradidiſſe, ut te in monumentum ſuum deduceret; & dixiſſe, in eo tibi ſalutem fore. Tum & ſe exclamaſſe Salluſtius narrat, reditum tibi celerem, & glorioſum paratum, & te ipſum viſum ſomnio delectari. Nam illud mihi ipſi celeriter nuntiatum eſt, ut audiviſſes, in monumento

ſarii de tuo reditu magnificentiſſimum illud enatusconſultum eſſe factum, referente optimo & clariſſimo viro conſule, idque frequentiſſimo theatro, incredibili clamore & plauſu comprobatum: dixiſſe te, nihil illo Atinati ſomnio fieri poſſe divinius.

At multa falſa; immo obſcura fortaſſe 26
nobis. Sed ſint falſa quædam; contra vera 60
quid dicimus? quæ quidem multo plura evenirent, ſi ad quietem integri iremus. Nunc onuſti cibo & vino, perturbata & confuſa cernimus. Vide, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. Dicit enim, *Cum dormientibus ea pars animi, quae mentis & rationis ſit particeps, ſopita langueat: illa autem, in qua feritas quaedam ſit atque agreſtis immanitas, cum ſit immoderato obſtupefacta potu atque paſtu, exſultare eam in ſomno immoderateque jactari. Itaque huic omnia viſa objiciuntur, a mente ac ratione vacua: ut aut cum matre corpus miſcere videatur, aut cum quovis alio vel homine, vel deo, ſaepe belua; atque etiam trucidare aliquem, & impie cruentari, multaque facere impure atque taetre, cum temeritate & impudentia. At* 91
qui ſalubri & moderato cultu atque victu quieti ſe tradiderit; ea parte animi, quae men-

tis & conſilii eſt, agitata & erecta, ſaturataque bonarum cogitationum epulis; eaque parte animi, quae voluptate alitur, nec inopia enecta, nec ſatietate affluenti, (quorum utrumque praeſtringere aciem mentis ſolet, ſive deeſt naturae quippiam, ſive abundat atque affluit;) illa etiam tertia parte animi, in qua irarum exſiſtit ardor, ſedata atque reſtincta: tum eveniet, duabus animi temerariis partibus compreſſis, ut illa tertia pars rationis & mentis eluceat, & ſe vegetam ad ſomniandum acremque praebeat: tum & viſa quietis occurrent tranquilla atque veracia.

30 Hæc verba ipſa Platonis expreſſi. Epicu-
62 rum igitur audiemus potius? Namque Car-
neades concertationis ſtudio, modo ait hoc, modo illud. At ille quid ſentit? Sentit autem nihil unquam elegans, nihil decorum. Hunc ergo antepones Platoni & Socrati? qui ut rationem non redderent, auctoritate tamen hos minutos philoſophos vincerent. Jubet igitur Plato, ſic ad ſomnum proficiſci corporibus affectis, ut nihil ſit, quod errorem animis, perturbationemque afferat. Ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne faba veſcerentur, quod habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati

entis, quærentis vera, contrariam. Cum 63
go eſt ſomno ſevocatus animus a ſocieta-
, & a contagione corporis, tum meminit
ræteritorum, præſentia cernit, futura præ-
idet. Jacet enim corpus dormientis, ut mor-
ui; viget autem & vivit animus; quod mul-
o magis faciet poſt mortem, cum omnino
orpore exceſſerit. Itaque appropinquante
norte multo eſt divinior. Nam & idipſum
ident, qui ſunt morbo gravi & mortifero
ffecti, inſtare mortem. Itaque his occur-
unt plerumque imagines mortuorum; tum-
que vel maxime laudi ſtudent, eosque, qui
ſecus, quam decuit, vixerunt, peccatorum
ſuorum tum maxime pœnitet. Divinare au- 64
tem morientes, etiam illo exemplo confir-
mat Poſidonius, quo affert, Rhodium quen-
dam morientem ſex æquales nominaſſe, &
dixiſſe, qui primus eorum, qui ſecundus,
qui deinde deinceps moriturus eſſet. Sed
tribus modis cenſet deorum appulſu homi-
nes ſomniare: uno, quod prævideat animus
ipſe per ſeſe, quippe qui deorum cognatione
teneatur: altero, quod plenus aër ſit im-
mortalium animorum, in quibus tanquam
inſignitæ notæ veritatis appareant: tertio,
quod ipſi dii cum dormientibus colloquantur;

idque, ut modo dixi, facilius evenit appropinquante morte, ut animi futura augu-
65 rentur. Ex quo & illud eſt Calani, de quo ante dixi, & Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denuntiat.
31 Neque enim illud verbum temere conſuetudo approbaviſſet, ſi ea res nulla eſſet omnino:

Praeſagibat animus, fruſtra me ire, cum exirem domo.

Sagire enim, ſentire acute eſt: ex quo ſagæ anus, quia multa ſcire volunt; & ſagaces dicti canes. Is igitur, qui ante ſagit, quam oblata res eſt, dicitur præſagire, id eſt, futura ante ſentire.

66 Ineſt igitur in animis præſagitio extrinſecus injecta, atque incluſa divinitus: ea ſi exarſit acrius, furor appellatur, cum a corpore animus abſtractus divino inſtinctu concitatur.

Sed quid oculis rabere viſa eſt derepente ardentibus?
Ubi illa paulo ante ſapiens, virginali modeſtia?
Mater optuma, tum multo mulier melior mulierum;
Miſſa ſum ſuperſtitioſis hariolationibus:

Neque me Apollo fatis fandis dementem invitam ciet.
Virgines vero aequales, patris mei, meum factum pudet,
Optimi viri: mea mater, tui me miſeret, mei piget.
Optumam progeniem Priamo reperiſti extra me: hoc dolet,
Me obeſſe, illos prodeſſe, me obſtare, illos obſequi.

O poëma tenerum & moratum atque molle! Sed hoc minus ad rem. Illud, quod volu- 67
mus, expreſſum eſt, ut vaticinari furor vera ſoleat.

Adeſt, adeſt fax obvoluta ſanguine atque incendio:
Multos annos latuit. Cives, ferte opem, & reſtinguite.

Deus incluſus corpore humano jam, non Caſſandra loquitur:

Iamque mari magno claſſis cita
Texitur: exitium examen rapit:
Advenit, & fera velivolantibus
Navibu' complevit manu' litora.

Tragœdias loqui videor, & fabulas. At ex 32
te ipſo non commentitiam rem, ſed factam, 68
ejusdem generis audivi: C. Coponium ad

te veniſſe Dyrrhachio, cum prætorio impe-
rio claſſi Rhodiæ præeſſet, cum primis ho-
minem prudentem atque doctum; eumque
dixiſſe, remigem quendam e quinqueremi
Rhodiorum vaticinatum, madefactum iri
minus xxx diebus Græciam ſanguine: rapi-
nas Dyrrhachii, & conſcenſionem in naves
cum fuga, fugientibusque miſerabilem re-
ſpectum incendiorum fore: ſed Rhodiorum
claſſi propinquum reditum, ac domum itio-
nem dari: tum neque te ipſum non eſſe com-
motum; Marcumque Varronem, & M. Ca-
tonem, qui tum ibi erant, doctos homines,
vehementer eſſe perterritos: paucis ſane
poſt diebus ex Pharſalica fuga veniſſe Labie-
num; qui cum interitum exercitus nuntia-
viſſet, reliqua vaticinationis brevi eſſe con-
69 fecta. Nam & ex horreis direptum effuſum-
que frumentum vias omnes angiportusque
conſtraverat; & vos naves ſubito perterriti
metu conſcendiſtis; & noctu ad oppidum
reſpicientes, flagrantes onerarias, quas in-
cenderant milites, quia ſequi noluerant, vi-
debatis: poſtremo a Rhodia claſſe deſerti, ve-
rum vatem fuiſſe ſenſiſtis.

70 Expoſui, quam breviſſime potui, ſom-
nii, & furoris oracula, quæ carere arte dixe-

m. Quorum amborum generum una ra-
o eſt, qua Cratippus noſter uti ſolet: ani-
os hominum quadam ex parte extrinſecus
ſe tractos & hauſtos. Ex quo intelligi-
ır, eſſe extra divinum animum, humanus
nde ducatur: humani autem animi eam
artem, quæ ſenſum, quæ motum, quæ
ppetitum habeat, non eſſe ab actione cor-
oris ſejungatam; quæ autem pars animi, ra-
ionis atque intelligentiæ ſit particeps, eam
tum maxime vigere, cum plurimum abſit a
corpore. Itaque, expoſitis exemplis vera- 71
rum vaticinationum & ſomniorum, Cratip-
pus ſolet rationem concludere hoc modo:
„ Si ſine oculis non poteſt exſtare officium
„ & munus oculorum; poſſunt autem ali-
„ quando oculi non fungi ſuo munere: qui
„ vel ſemel ita eſt uſus oculis, ut vera cer-
„ neret, is habet ſenſum oculorum vera cer-
„ nentium. Item igitur, ſi ſine divinatione
„ non poteſt & officium & munus divinatio-
„ nis exſtare; poteſt autem quis, cum di-
„ vinationem habeat, errare aliquando, nec
„ vera cernere: ſatis eſt ad confirmandam
„ divinationem, ſemel aliquid eſſe ita divi-
„ natum, ut nihil fortuito cecidiſſe videatur.
„ Sunt autem ejus generis innumerabilia.
„ Eſſe igitur divinationem confitendum eſt.

33 Quæ vero aut conjectura explicantur, aut
72 eventis animadverſa & notata ſunt, ea ge-
nera divinandi, ut ſupra dixi, non natura-
lia, ſed artificioſa dicuntur: in quo haru-
ſpices, augures, conjectoresque numerantur.
Hæc improbantur a Peripateticis; a Stoicis
defenduntur. Quorum alia ſunt poſita in
monumentis, & diſciplina: quod Etruſcorum
declarant & haruſpicini, & fulgurales, &
tonitruales libri, noſtri etiam augurales: alia
autem ſubito ex tempore conjectura expli-
cantur, ut apud Homerum Calchas, qui ex
paſſerum numero belli Trojani annos augu-
ratus eſt: & ut in Sullæ ſcriptum hiſtoria
videmus, quod, te inſpectante, factum eſt,
ut, cum ille in agro Nolano immolaret ante
prætorium, ab infima ara ſubito anguis
emergeret. Cum quidem C. Poſtumius ha-
ruſpex oraret illum, ut in expeditionem ex-
ercitum educeret: id cum Sulla feciſſet, tum
ante oppidum Nolam florentiſſima Samnitium
73 caſtra cepit. Facta conjectura etiam in Dio-
nyſio eſt paulo ante, quam regnare cœpit:
qui cum per agrum Leontinum iter faciens,
equum ipſe demiſiſſet in flumen, ſubmerſus
equus voraginibus, non exſtitit: quem cum
maxima contentione non potuiſſet extrahere,

ſceſſit, ut ait Philiſtus, ægre ferens. Cum
utem aliquantulum progreſſus eſſet, ſubito
xaudivit hinnitum, reſpexitque, & equum
lacrem lætus aſpexit, cujus in juba examen
pum conſederat. Quod oſtentum habuit
anc vim, ut Dionyſius paucis poſt diebus
egnare cœperit. Quid? Lacedæmoniis pau- 34
o ante Leuctricam calamitatem quæ ſigni- 74
icatio facta eſt, cum in Herculis fano arma
onuerunt, Herculisque ſimulacrum multo
ſudore manavit? At eodem tempore Thebis,
ut ait Calliſthenes, in templo Herculis val-
væ clauſæ repagulis, ſubito ſe ipſæ aperue-
runt; armaque, quæ fixa in parietibus fue-
rant, ea ſunt humi inventa. Cumque eodem
tempore apud Lebadiam Trophonio res di-
vina fieret, gallos gallinaceos in eo loco ſic
aſſidue canere cœpiſſe, ut nihil intermitte-
rent: tum augures dixiſſe Bœotios, Theba-
norum eſſe victoriam, propterea quod avis
illa victa ſilere ſoleret; canere, ſi viciſſet.
Eademque tempeſtate multis ſignis Lacedæ- 75
moniis Leuctricæ pugnæ calamitas denun-
tiabatur. Namque & Lyſandri, qui Lace-
dæmoniorum clariſſimus fuerat, ſtatuæ, quæ
Delphis ſtabat, in capite corona ſubito ex-
ſtitit ex aſperis herbis & agreſtibus; ſtellæ-

que aureæ, quæ Delphis erant a Lacedæmo-
niis poſitæ poſt navalem illam victoriam Ly-
ſandri, qua Athenienſes conciderunt, (qua
in pugna quia Caſtor & Pollux cum Lace-
dæmoniorum claſſe viſi eſſe dicebantur, eo-
rum inſignia deorum, ſtellæ aureæ, quas
dixi, Delphis poſitæ,) paulo ante Leuctri-
cam pugnam deciderunt, neque repertæ
76 ſunt. Maximum vero illud portentum iis-
dem Spartiatis fuit, quod, cum oraculum
ab Jove Dodonæo petiviſſent, de victoria
ſciſcitantes, legatique illud, in quo inerant
ſortes, collocaviſſent; ſimia, quam rex Mo-
loſſorum in deliciis habebat, & ſortes ipſas,
& cetera, quæ erant ad ſortem parata, diſtur-
bavit, & aliud alio diſſipavit. Tum ea, quæ
præpoſita erat oraculo, ſacerdos dixiſſe di-
citur, de ſalute Lacedæmoniis eſſe, non de
35 victoria cogitandum. Quid? bello Punico
77 ſecundo, nonne C. Flaminius, conſul iterum,
neglexit ſigna rerum futurarum magna cum
clade reipublicæ? qui exercitu luſtrato, cum
Arretium verſus caſtra moviſſet, & contra
Annibalem legiones duceret; & ipſe, & equus
ejus ante ſignum Jovis Statoris ſine cauſa re-
pente concidit, nec eam rem habuit religio-
ni, objecto ſigno, ut peritis videbatur, ne

com-

committeret prœlium. Idem cum tripudio
auſpicaretur, pullarius diem prœlii commit-
tendi differebat. Tum Flaminius ex eo quæ-
ſivit, ſi ne poſtea quidem pulli paſcerentur,
quid faciendum cenſeret. Cum ille quie-
ſcendum reſpondiſſet: Flaminius, Præclara
vero auſpicia, ſi eſurientibus pullis res geri
poterit, ſaturis nihil geretur. Itaque ſigna
convelli, & ſe ſequi juſſit. Quo tempore,
cum ſignifer primi haſtati ſignum non poſſet
movere loco, nec quidquam proficeretur,
plures cum accederent; Flaminius re nun-
tiata, ſuo more neglexit. Itaque tribus ho-
ris conciſus exercitus, atque ipſe interfectus
eſt. Magnum illud etiam, quod addidit Cœ- 78
lius, eo tempore ipſo, cum hoc calamito-
ſum fieret prœlium, tantos terræ motus in
Liguribus, Gallia, compluribusque inſulis,
totaque in Italia factos eſſe, ut multa oppi-
da corruerint, multis locis labes factæ ſint,
terræque deſederint, fluminaque in contra-
rias partes fluxerint, atque in amnes mare
influxerit. Fiunt certe divinationum conjectu- 36
ræ a peritis. Midæ illi Phrygio, cum puer
eſſet, dormienti formicæ in os tritici grana
congeſſerunt. Ditiſſimum fore, prædictum
eſt: quod evenit. At Platoni, cum in cu-

nis parvulo dormienti apes in labellis conſe-
diſſent, reſponſum eſt, ſingulari illum ſua-
vitate orationis fore. Ita futura eloquentia
79 proviſa in infante eſt. Quid? amores ac de-
liciæ tuæ, Roſcius, num aut ipſe, aut pro
eo Lanuvium totum mentiebatur? qui cum
eſſet in cunabulis, educareturque in Solonio,
qui eſt campus agri Lanuvini, noctu, lumi-
ne appoſito, experrecta nutrix animadver-
tit puerum dormientem circumplicatum ſer-
pentis amplexu: quo adſpectu exterrita, cla-
morem ſuſtulit. Pater autem Roſcii ad ha-
ruſpices retulit, qui reſponderunt, nihil illo
puero clarius, nihil nobilius fore. Atque
hanc ſpeciem Praxiteles cælavit argento, &
noſter expreſſit Archias verſibus. Quid igi-
tur exſpectamus? an dum in foro nobiscum
dii immortales, dum in viis verſentur, dum
domi? qui quidem ipſi ſe nobis non offe-
runt, vim autem ſuam longe lateque diffun-
dunt; quam cum terræ cavernis includunt,
tum hominum naturis implicant. Nam terræ
vis Pythiam Delphis incitabat, naturæ Si-
byllam. Quid enim? non videmus, quam
ſint varia terrarum genera; ex quibus &
mortifera quædam pars eſt, ut & Ampſancti
in Hirpinis, & in Aſia Plutonia, quæ vide-

nus: & ſunt partes agrorum aliæ peſtilenes; aliæ ſalubres; aliæ, quæ acuta ingenia ignant; aliæ, quæ retuſa; quæ omnia fiunt k ex cœli varietate, & ex diſparili adſpiraione terrarum.

Fit etiam ſæpe ſpecie quadam, ſæpe vocum gravitate & cantibus, ut pellantur animi vehementius: ſæpe etiam cura & timore: qualis eſt illa,

Flexanima tanquam lymphata, aut Bacchi ſacris
Commota, in tumulis Teucrum commemorans ſuum.

Atque etiam illa concitatio declarat vim in 37
animis eſſe divinam. Negat enim, ſine furore, Democritus, quemquam poëtam magnum eſſe poſſe, quod idem dicit Plato, quem, ſi placet, appellet furorem, dummodo is furor ita laudetur, ut in Phædro Platonis laudatus eſt. Quid veſtra oratio in cauſis? quid ipſa actio? poteſt eſſe vehemens, & gravis, & copioſa, niſi eſt animus ipſe commotior? Equidem etiam in te ſæpe vidi; & (ut ad leviora veniamus) in Aeſopo familiari tuo, tantum ardorem vultuum atque motuum, ut eum vis quædam abſtraxiſſe a ſenſu mentis videretur.

81 Objiciuntur etiam ſæpe formæ, quæ re-
apſe nullæ ſunt; ſpeciem autem offerunt;
quod contigiſſe Brenno dicitur, ejusque Gal-
licis copiis, cum fano Apollinis Delphici ne-
farium bellum intuliſſet. Tum enim ferunt,
ex oraculo hæc fatam eſſe Pythiam:

Ego providebo rem iſtam, & albae virgines.

Ex quo factum, ut & viderentur virgines
ferre arma contra, & nive Gallorum obrue-
38 retur exercitus. Ariſtoteles quidem eos etiam,
qui valetudinis vitio furerent, & melancho-
lici dicerentur, cenſebat habere aliquid in
animis præſagiens atque divinum. Ego au-
tem haud ſcio, an nec cardiacis hoc tribuen-
dum ſit, nec phreneticis. Animi enim inte-
gri, non vitioſi corporis, eſt divinatio.

82 Quam quidem eſſe re vera, hac Stoico-
rum ratione concluditur: Si ſunt dii, neque
ante declarant hominibus, quæ futura ſunt;
aut non diligunt homines; aut, quid even-
turum ſit, ignorant; aut exiſtimant, nihil
intereſſe hominum, ſcire, quid futurum ſit;
aut non cenſent eſſe ſuæ majeſtatis, præſig-
nificare hominibus, quæ ſunt futura; aut
83 ea ne ipſi quidem dii ſignificare poſſunt. At
neque non diligunt nos; ſunt enim benefici,
generique hominum amici; neque ignorant

a, quæ ab ipſis conſtituta & deſignata ſunt;
neque noſtra nihil intereſt, ſcire ea, quæ
eventura ſunt; erimus enim cautiores, ſi
ſciemus; neque hoc alienum ducunt maje-
ſtate ſua; nihil eſt enim beneficentia præ-
ſtantius; neque non poſſunt futura præno-
ſcere: non igitur ſunt dii, nec ſignificant fu-
tura: ſunt autem; dii ſignificant ergo: &
non, ſi ſignificant, nullas vias dant nobis
ad ſignificationis ſcientiam; fruſtra enim ſig-
nificarent; nec, ſi dant vias, non eſt divi-
natio: eſt igitur divinatio. Hac ratione & 39
Chryſippus, & Diogenes, & Antipater uti- 84
tur. Quid eſt igitur, cur dubitandum ſit,
quin ſint ea, quæ diſputavi, veriſſima, ſi
ratio mecum facit, ſi eventa, ſi populi, ſi
nationes, ſi Græci, ſi barbari, ſi majores
etiam noſtri, ſi denique hoc ſemper ita pu-
tatum eſt, ſi ſummi philoſophi, ſi poëtæ, ſi
ſapientiſſimi viri, qui respublicas conſtitue-
runt, qui urbes condiderunt? An, dum be-
ſtiæ loquantur, exſpectamus, hominum con-
ſentiente auctoritate contenti non ſumus?

Nec vero quidquam aliud affertur, cur 85
ea, quæ dico, divinandi genera, nulla ſint;
niſi quod difficile dictu videtur, quæ cujus-
que divinationis ratio, quæ cauſa ſit. Quid

enim habet haruſpex, cur pulmo inciſu
etiam in bonis extis dirimat tempus, & pro-
ferat diem? Quid augur, cur a dextra cor-
vus, a ſiniſtra cornix faciat ratum? Qui
aſtrologus, cur ſtella Jovis aut Veneris, con-
juncta cum Luna, ad ortus puerorum ſaluta-
ris ſit; Saturni, Martisve contraria? Cu
autem deus dormientes nos moneat, vigilan-
tes negligat? Quid deinde cauſæ eſt, cu
Caſſandra furens futura proſpiciat, Priamu
86 ſapiens hoc idem facere non queat? Cur fiat
quidque, quæris? Recte omnino; ſed non
nunc id agitur. Fiat, necne fiat, id quæri-
tur. Ut ſi magnetem lapidem eſſe dicam, qui
ferrum ad ſe alliciat & trahat; rationem,
cur id fiat, afferre nequeam; fieri omnino
neges. Quod idem facis in divinatione, quam
& cernimus ipſi, & audimus, & legimus, &
a patribus accepimus: neque ante philoſo-
phiam patefactam, quæ nuper inventa eſt,
hac de re communis vita dubitavit; & poſt-
ea, quam philoſophia proceſſit, nemo ali-
ter philoſophus ſenſit, in quo modo eſſet
87 auctoritas. Dixi de Pythagora, de Demo-
crito, de Socrate: excepi de antiquis, præ-
ter Xenophanem, neminem; adjunxi vete-
rem Academiam, Peripateticos, Stoicos:

nus diſſentit Epicurus. Quid vero hoc turpius, quam quod idem nullam ſenſit gratuitam eſſe virtutem? Quis eſt autem, quem 40
non moveat clariſſimis monumentis teſtata conſignataque antiquitas? Calchantem augurem ſcribit Homerus longe optimum, eumque ducem claſſis fuiſſe. At illum auſpiciorum credo ſcientia, non locorum. Amphi- 88
lochus & Mopſus Argivorum reges fuerunt, ſed iidem augures; iique urbes in ora maritima Ciliciæ Græcas condiderunt. Atque etiam ante hos Amphiaraus & Tireſias, non humiles & obſcuri, neque eorum ſimiles, ut apud Ennium eſt,

Qui ſui quaeſtus cauſa fictas ſuſcitant ſententias;

ſed clari & præſtantes viri, qui avibus & ſignis admoniti futura dicebant: quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, ſolum ſapere, ceteros umbrarum vagari modo. Amphiaraum autem ſic honeravit fama Græciæ, deus ut haberetur, atque ut ab ejus ſolo, in quo eſt humatus, oracula peterentur. Quid Aſiæ rex Priamus, nonne & 89
Helenum filium & Caſſandram filiam divinantes habebat, alterum auguriis, alteram mentis incitatione & permotione divina?

quo in genere Marcios quoſdam fratres, no-
bili loco natos, apud majores noſtros fuiſſe
ſcriptum videmus. Quid? Polyidum Co-
rinthium, nonne Homerus & aliis multa, &
filio ad Trojam proficiſcenti, mortem præ-
dixiſſe commemorat? Omnino apud veteres,
qui rerum potiebantur, iidem auguria tene-
bant. Ut enim ſapere, ſic divinare regale du-
cebant, ut teſtis eſt noſtra civitas; in qua
& reges, augures, & poſtea privati, eodem
ſacerdotio præditi, rempublicam religionum
41 auctoritate rexerunt. Eaque divinationum
90 ratio ne in barbaris quidem gentibus neglecta
eſt, ſi quidem & in Gallia Druidæ ſunt, e
quibus ipſe Divitiacum Aeduum, hoſpitem
tuum laudatoremque cognovi; qui & naturæ
rationem, quam phyſiologiam Græci appel-
lant, notam eſſe ſibi profitebatur, & partim
auguriis, partim conjectura, quæ eſſent fu-
tura, dicebat. Et in Perſis augurantur &
divinant Magi, qui congregantur in fano com-
mentandi cauſa, atque inter ſe colloquendi:
quod etiam idem vos quondam facere Nonis
ſolebatis. Nec quiſquam rex Perſarum po-
teſt eſſe, qui non ante Magorum diſciplinam
91 ſcientiamque perceperit. Licet autem vide-
re & genera quædam, & nationes huic ſci-

ntiæ deditas. Telmeſſus in Caria eſt; qua
n urbe excellit haruſpicum diſciplina. Item-
ue Elis in Peloponneſo familias duas cer-
as habet, Jamidarum unam, alteram Clu-
idarum, haruſpicinæ nobilitate præſtantes.
n Syria Chaldæi cognitione aſtrorum ſoller-
iaque ingeniorum antecellunt. Etruria au- 92
em de cœlo tacta ſcientiſſime animadver-
it; eademque interpretatur, quid quibus-
que oſtendatur monſtris atque portentis.
Quocirca bene apud majores noſtros ſena-
us tum, cum florebat imperium, decrevit,
ut de principum filiis ſex ſingulis Etruriæ
populis in diſciplinam traderentur, ne ars
tanta propter tenuitatem hominum a religio-
nis auctoritate abduceretur ad mercedem at-
que quæſtum. Phryges autem, & Piſidæ
& Cilices, & Arabum natio, avium ſigni-
ficationibus plurimum obtemperant; quod
idem factitatum in Umbria accepimus.

Ac mihi quidem videntur e locis quoque 42
ipſis, qui a quibusque incolebantur, divi- 93
nationum opportunitates eſſe ductæ. Etenim
Aegyptii & Babylonii, in camporum patentium
æquoribus habitantes, cum ex terra
nihil emineret, quod contemplationi cœli
officere poſſet, omnem curam in ſiderum

cognitione poſuerunt. Etruſci autem, quod religione imbuti ſtudioſius & crebrius hoſtias immolabant, extorum cognitioni ſe maxime dediderunt: quodque propter aëris craſſitudinem de cœlo apud eos multa fiebant, & quod ob eandem cauſam multa inuſitata partim e cœlo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum pecudumve conceptu & ſatu, oſtentorum exercitatiſſimi interpretes exſtiterunt; quorum quidem vim, ut tu ſoles dicere, verba ipſa prudenter a majoribus poſita declarant. Quia enim oſtendunt, portendunt, monſtrant, prædicunt; oſtenta, portenta, monſtra, prodigia dicuntur.
94 Arabes autem, & Phryges, & Cilices, quod paſtu pecudum maxime utuntur, campos & montes hieme & æſtate peragrantes, propterea facilius cantus avium & volatus notaverunt. Eademque & Piſidiæ cauſa fuit, & huic noſtræ Umbriæ. Tum Caria tota, præcipueque Telmeſſes, quos ante dixi, quod agros uberrimos maximeque fertiles incolunt, in quibus multa propter fecunditatem fingi gignique poſſunt, in oſtentis animadvertendis diligentes fuerunt.

43 Quis vero non videt, in optima quaque
95 republica plurimum auſpicia, & reliqua di-

nandi genera valuiſſe? Quis rex unquam
uit, quis populus, qui non uteretur præ-
ictione divina? neque ſolum in pace, ſed
n bello multo etiam magis; quo majus erat
ertamen & diſcrimen ſalutis. Omitte no-
ſtros, qui nihil in bello ſine extis agunt, ni-
hil ſine auſpiciis domi habent. Auſpicia ex-
terna videamus. Nam & Athenienſes om-
nibus ſemper publicis conſiliis divinos quoſ-
dam ſacerdotes, quos *μάντεις* vocant, adhi-
buerunt; & Lacedæmonii regibus ſuis au-
gurem aſſeſſorem dederunt; itemque ſenibus
(ſic enim conſilium publicum appellant) au-
gurem intereſſe voluerunt; iidemque de re-
bus majoribus ſemper aut Delphis oraculum,
aut ab Hammone, aut a Dodona petebant.
Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorum 96
rempublicam temperavit, leges ſuas aucto-
ritate Apollinis Delphici confirmavit: quas
cum vellet Lyſander commutare, eadem eſt
prohibitus religione. Atque etiam qui præ-
erant Lacedæmoniis, non contenti vigilanti-
bus curis, in Paſiphaæ fano, quod eſt in
agro propter urbem, ſomniandi cauſa incu-
babant, quia vera quietis oracula ducebant.
Ad noſtra jam redeo. Quoties ſenatus de- 97
cemviros ad libros ire juſſit? quantis in re-

bus, quamque ſæpe reſponſis haruſpicum paruit? Nam & cum duo viſi ſoles eſſent, & cum tres lunæ, & cum faces, & cum ſol nocte viſus eſſet, & cum e cœlo fremitus auditus, & cum cœlum diſceſſiſſe viſum eſt, atque in eo animadverſi globi. Delata etiam ad ſenatum labes agri Privernatis, cum ad infinitam altitudinem terra deſediſſet, Apuliaque maximis terræ motibus conquaſſata eſſet; quibus portentis magna populo Romano bella pernicioſæque ſeditiones denuntiabantur: inque his omnibus reſponſa haruſpicum cum Sibyllæ verſibus congruebant.

98 Quid, cum Cumis Apollo ſudavit, Capuæ
Victoria? Quid ortus androgyni? Nonne fatale quoddam monſtrum fuit? Quid, quod fluvius atratus ſanguine fluxit? Quid, cum ſæpe lapidum, ſanguinis nonnunquam, terræ interdum, quondam etiam lactis imber defluxit? Quid, cum in Capitolio ictus centaurus e cœlo eſt? in Aventino portæ, & homines? Tuſculi ædes Caſtoris, & Pollucis, Romæque Pietatis? Nonne & haruſpices ea reſponderunt, quæ evenerunt, & in Sibyllæ libris eædem repertæ prædictiones
44 ſunt? Cæciliæ, Q. filiæ, ſomnio, modo,
99 Marſico bello, templum eſt a ſenatu Junoni

ſpitæ reſtitutum: quod quidem ſomnium
ſenna cum diſputaviſſet mirifice ad verbum
m re conveniſſe, tum inſolenter, credo,
Epicureo aliquo inductus, diſputat, ſom-
is credi non oportere. Idem contra oſtenta
hil diſputat, exponitque initio belli Mar-
i & deorum ſimulacra ſudaviſſe, & ſan-
inem fluxiſſe, & diſceſſiſſe cœlum; & ex
culto auditas eſſe voces, quæ pericula bel-
nuntiarent; & Lanuvii clypeos, quod
aruſpicibus triſtiſſimum viſum eſſet, a mu-
bus eſſe deroſos. Quid, quod in annalibus 100
abemus, Vejenti bello, cum lacus Alba-
us præter modum creviſſet, Vejentem quen-
am ad nos hominem nobilem profugiſſe,
umque dixiſſe, ex fatis, quæ Vejentes ſcripta
aberent, Vejos capi non poſſe, dum lacus
redundaret; &, ſi lacus emiſſus, lapſu
: curſu ſuo ad mare profluxiſſet, pernicio-
um populo Romano; ſin autem ita eſſet
ductus, ut ad mare pervenire non poſſet,
um ſalutare noſtris fore: ex quo illa admi-
abilis a majoribus Albanæ aquæ facta de-
luctio eſt. Cum autem Vejentes bello feſſi
legatos ad ſenatum miſiſſent, tum ex his
quidam dixiſſe dicitur, non omnia illum
transfugam auſum eſſe ſenatui dicere; in

iiſdem enim fatis ſcriptum Vejentes habere,
Fore, ut brevi a Gallis Roma caperetur.
Quod quidem ſexennio poſt Vejos captos
45 factum eſſe videmus. Sæpe etiam & in prœ-
101 liis Fauni auditi; & in rebus turbidis veri-
dicæ voces ex occulto miſſæ eſſe dicuntur;
cujus generis duo ſunt ex multis exempla,
ſed maxima. Nam non multo ante urbem
captam exaudita vox eſt a luco Veſtæ, qui
a Palatii radice in novam viam devexus eſt:
Ut muri & portae reficerentur; futurum eſſe,
niſi proviſum eſſet, ut Roma caperetur. Quod
neglectum, cum caveri poterat, poſt acce-
ptam illam maximam cladem explicatum eſt.
Ara enim *Aio Loquenti*, quam ſeptam vide-
mus, exadverſus eum locum conſecrata eſt.
Atque etiam ſcriptum a multis eſt, cum ter-
ræ motus factus eſſet, *Ut ſue plena procu-*
ratio fieret, vocem ab æde Junonis ex arce
exſtitiſſe: quocirca Junonem illam appella-
tam Monetam. Hæc igitur & a diis ſigni-
ficata, & a noſtris majoribus judicata con-
temnimus?

102 Neque ſolum deorum voces Pythagorei
obſervaverunt, ſed etiam hominum, quæ vo-
cant omina. Quæ majores noſtri, quia vale-
re cenſebant, idcirco omnibus rebus agen-

s, *Quod bonum, fauſtum, felix, fortuna-*
mque eſſet, præfabantur; rebusque divi-
s, quæ publice fierent, ut *faverent linguis*,
nperabatur; inque feriis imperandis, *ut*
ibus & jurgiis ſe abſtinerent. Itemque in
iſtranda colonia, ab eo, qui eam deduce-
et; & cum imperator exercitum, cenſor
opulum luſtraret, bonis nominibus, qui
oſtias ducerent, eligebantur; quod idem in
electu conſules obſervant, ut primus miles
iat bono nomine. Quæ quidem a te ſcis & 103
onſule, & imperatore ſumma religione eſſe
ervata. Prærogativam etiam majores omen
uſtorum comitiorum eſſe voluerunt. Atque 46
ego exempla omnium nota proferam. L.
Paullus conſul iterum, cum ei, bellum ut
cum rege Perſe gereret, obtigiſſet; ut ea
ipſa die domum ad veſperam rediit, filiolam
ſuam Tertiam, quæ tum erat admodum par-
va, oſculans animadvertit triſticulam. Quid
eſt, inquit, mea Tertia? quid triſtis es?
Mi pater, inquit, Perſa periit. Tum ille arctius
puellam complexus, Accipio, inquit, mea
filia, omen: erat autem mortuus catellus eo
nomine. L. Flaccum, flaminem Martialem, 104
ego audivi, cum diceret, Cæciliam Metelli,
cum vellet ſororis ſuæ filiam in matrimoni-

um collocare, exiſſe in quoddam ſacellum ominis capiendi cauſa; quod fieri more veterum ſolebat. Cum virgo ſtaret, & Cæcilia in ſella ſederet, neque diu ulla vox exſtitiſſet, puellam defatigatam petiiſſe a matertera, ut ſibi concederet pauliſper, ut in ejus ſella requieſceret: illam autem dixiſſe, Vero, mea puella, tibi concedo meas ſedes; quod omen res conſecuta eſt. Ipſa enim brevi mortua eſt; virgo autem nupſit, cui Cæcilia nupta fuerat. Hæc poſſe contemni, vel etiam rideri, præclare intelligo: ſed id ipſum eſt deos non putare: quæ ab iis ſignificantur, contemnere.

47 Quid de auguribus loquar? tuæ partes
105 ſunt: tuum, inquam, auſpiciorum patrocinium debet eſſe. Tibi P. Claudius augur conſuli nuntiavit, addubitato Salutis augurio, bellum domeſticum triſte ac turbulentum fore; quod paucis poſt menſibus exortum, paucioribus a te eſt diebus oppreſſum. Cui quidem auguri vehementer aſſentior: ſolus enim multorum annorum memoria, non decantandi augurii, ſed divinandi tenuit diſciplinam; quem irridebant collegæ tui, eumque tum Piſidam, tum Soranum augurem eſſe dicebant: quibus nulla videbatur in augu-

ıguriis, aut auſpiciis præſenſio, aut ſcien-
a veritatis futuræ; ſapienter ajebant ad opi-
ionem imperitorum eſſe fictas religiones:
uod longe ſecus eſt. Neque enim in paſto-
ibus illis, quibus Romulus præfuit, nec
n ipſo Romulo hæc calliditas eſſe potuit, ut
ıd errorem multitudinis, religionis ſimula-
ra fingerent: ſed difficultas laborque diſcen-
di diſertam negligentiam reddidit. Malunt
enim diſſerere, nihil eſſe in auſpiciis, quam,
quid ſit, ediſcere. Quid eſt illo auſpicio di- 106
vinius, quod apud te in Mario eſt, ut utar
potiſſimum te auctore?

Hic Jovis altiſoni ſubito pinnata ſatelles,
Arboris e trunco ſerpentis ſaucia morſu,
Subigit ipſa feris transfigens unguibus anguem
Semianimum, & varia graviter cervice micantem.
Quem ſe intorquentem lanians, roſtroque cruentans,
Iam ſatiata animos, jam duros ulta dolores,
Abjicit efflantem, & laceratum affligit in unda,
Seque obitu a ſolis nitidos convertit ad ortus.
Hanc ubi praepetibus pennis, lapſuque volantem

Conſpexit Marius, divini numinis augur;
Fauſtaque ſigna ſuae laudis, reditusque notavit:
Partibus intonuit coeli pater ipſe ſiniſtris.
Sic aquilae clarum firmavit Jupiter omen.

48 Atque ille Romuli auguratus, paſtoralis, non
107 urbanus fuit: nec fictus ad opiniones imperitorum, ſed a certis acceptus, & poſteris traditus. Itaque Romulus augur, ut apud Ennium eſt, cum fratre item augure,

Curantes magna cum cura, concupientes
Regni, dant operam ſimul auſpicio, augurioque.
Hinc Remus auſpicio ſe devovet, atque ſecundam
Solus avem ſervat. At Romulus pulcher in alto
Quaerit Aventino, ſervans genus altivolantum.
Certabant, urbem Romam, Remoramne vocarent.
Omnibus cura viris, uter eſſet induperator.
Exſpectant, veluti conſul cum mittere ſignum
Volt: omnes avidi ſpectant ad carceris oras,
Quam mox emittat pictis ex faucibus currus:
108 *Sic exſpectabat populus, atque ore timebat*
Rebus, utri magni victoria ſit data regni.

Interea ſol albu' receſſit in infera noctis.
Exin candida ſe radiis dedit icta foras lux:
Et ſimul ex alto longe pulcherrima praepes
Laeva volavit avis: ſimul aureus exoritur ſol.
Cedunt de coelo ter quatuor corpora ſancta
Avium, praepetibus ſeſe, pulchrisque locis dant.
Conſpicit inde ſibi data Romulus eſſe priora,
Auſpicio regni ſtabilita ſcamna, ſolumque.

Sed unde huc digreſſa eſt, eodem redeat 49
oratio. Si nihil queam diſputare, quamob- 109
rem quidque fiat, & tantummodo fieri ea, quæ commemoravi, doceam; parumne Epicuro Carneadive reſpondeam? Quid, ſi etiam ratio exſtat artificioſæ præſenſionis, facilis; divinæ autem, paulo obſcurior? quæ enim extis, quæ fulguribus, quæ portentis, quæ aſtris præſentiuntur, hæc notata ſunt obſervatione diuturna. Affert autem vetuſtas omnibus in rebus longinqua obſervatione incredibilem ſcientiam; quæ poteſt eſſe etiam ſine motu atque impulſu deorum, cum, quid ex quoque eveniat, & quid quamque rem ſignificet, crebra animadverſione perſpectum
eſt. Altera divinatio eſt naturalis, ut ante 110
dixi; quæ phyſica diſputandi ſubtilitate referenda eſt ad naturam deorum; a qua, ut

doctiſſimis ſapientiſſimisque placuit, hauſtos
animos & libatos habemus: cumque omnia
completa & referta ſint æterno ſenſu, &
mente divina, neceſſe eſt cognatione divino-
rum animorum animos humanos commoveri.
Sed vigilantes animi vitæ neceſſitatibus ſer-
viunt, dijunguntque ſe a ſocietate divina,
111 vinclis corporis impediti. Rarum eſt quod-
dam genus eorum, qui ſe a corpore avocent,
& ad divinarum rerum cognitionem cura
omni ſtudioque rapiantur. Horum ſunt au-
guria non divini impetus, ſed rationis hu-
manæ. Nam & natura futura præſentiunt,
ut aquarum fluxiones, & deflagrationem fu-
turam aliquando cœli atque terrarum. Alii
autem, in republica exercitati, ut de Athe-
nienſi Solone accepimus, orientem tyranni-
dem multo ante proſpiciunt; quos prudentes
poſſumus dicere, id eſt, providentes; divi-
nos nullo modo poſſumus; non plus, quam
Mileſium Thalem, qui, ut objurgatores ſuos
convinceret, oſtenderetque, etiam philoſo-
phum, ſi ei commodum eſſet, pecuniam fa-
cere poſſe, omnem oleam, antequam florere
cœpiſſet, in agro Mileſio coëmiſſe dicitur.
Animadverterat fortaſſe quadam ſcientia,
112 olearum ubertatem fore. Et quidem idem

imus defectionem ſolis, quæ Aſtyage re-nante facta eſt, prædixiſſe fertur. Multa 50
edici, multa gubernatores, agricolæ etiam ulta præſentiunt: ſed nullam eorum divi-ationem voco; ne illam quidem, qua ab naximandro phyſico moniti Lacedæmonii unt, ut urbem & tecta linquerent, armati-ue in agro excubarent, quod terræ motus nſtaret, tum, cùm & urbs tota corruit, & x monte Taygeto extrema montis quaſi puppis avulſa eſt. Ne Pherecydes quidem ille Pythagoræ magiſter, potius divinus habebitur, quam phyſicus; qui cum vidiſſet hauſtam aquam de jugi puteo, terræ motus dixit inſtare. Nec vero unquam animus ho- 113
minis naturaliter divinat, niſi cum ita ſolutus eſt & vacuus, ut ei plane nihil ſit cum corpore; quod aut vatibus contingit, aut dormientibus. Itaque ea duo genera a Dicæarcho probantur, &, ut dixi, a Cratippo noſtro: ſi propterea, quod ea proficiſcuntur a natura, ſint ſumma ſane, modo ne ſola: ſin autem nihil eſſe in obſervatione putant, multa tollunt, quibus vitæ ratio continetur. Sed quoniam dant aliquid, idque non parvum, vaticinationes cum ſomniis; nihil eſt, quod cum his magnopere pugnemus, præ-

ſertim cum ſint, qui omnino nullam divina-
114 tionem probent. Ergo & ii, quorum ani-
mi, ſpretis corporibus, evolant atque ex-
currunt foras, ardore aliquo inflammati at-
que incitati, cernunt illa profecto, quæ va-
ticinantes prænuntiant; multisque rebus in-
flammantur tales animi, qui corporibus non
inhærent; ut ii, qui ſono quodam vocum &
Phrygiis cantibus incitantur: multos nemora
ſilvæque, multos amnes aut maria commo-
vent; quorum furibunda mens videt ante
multo, quæ futura ſunt. Quo de genere
illa ſunt,

Eheu, videte: judicavit inclytum judicium
Inter deas tres aliquis: quo judicio Lacedaemonia
Mulier, furiarum una, adveniet.

Eodem enim modo multa a vaticinantibus
ſæpe prædicta ſunt, neque ſolum verbis, ſed
etiam

Verſibu', quos olim Fauni, vateſque canebant.

115 Similiter Marcius, & Publicius vates ceci-
niſſe dicuntur; quo e genere, Apollinis oper-
ta prolata ſunt. Credo etiam anhelitus quos-
dam fuiſſe terrarum, quibus inflatæ mentes
51 oracula funderent. Atque hæc quidem va-
tum ratio eſt; nec diſſimilis ſane ſomniorum,

Jam quæ vigilantibus accidunt vatibus, ea-
dem nobis dormientibus: viget enim animus
in ſomnis, liberque ſenſibus ab omni impe-
ditione curarum, jacente & mortuo pæne
corpore. Qui quia vixit ab omni æternita-
te, verſatusque eſt cum innumerabilibus ani-
mis, omnia, quæ in natura rerum ſunt, vi-
det, ſi modo temperatis eſcis modicisque
potionibus ita eſt affectus, ut ſopito corpo-
re ipſe vigilet. Hæc ſomniantis eſt divina- 116
tio. Hic magna quædam exoritur, neque
ea naturalis, ſed artificioſa ſomniorum An-
tiphontis interpretatio; eodemque modo &
oraculorum & vaticinationum: ſunt enim ex-
planatores, ut grammatici poëtarum. Nam
ut aurum & argentum, æs, ferrum fruſtra
natura divina genuiſſet, niſi eadem docuiſſet,
quemadmodum ad eorum venas pervenire-
tur: nec fruges terræ, baccasve arborum
cum utilitate ulla generi humano dediſſet,
niſi earum cultus & conditiones tradidiſſet:
materiave quid juvaret, niſi confectionis ejus
fabricam haberemus? ſic cum omni utililta-
te, quam dii hominibus dederunt, ars aliqua
conjuncta eſt, per quam illa utilitas percipi
poſſit. Item igitur ſomniis, vaticinationi-
bus, oraculis, quod erant multa obſcura,

multa ambigua, explanationes adhibitæ ſunt interpretum.

117 Quo modo autem aut vates, aut ſomniantes ea videant, quæ nusquam etiam tunc ſint, magna quæſtio eſt. Sed explorata ſi ſint ea, quæ ante quæri debeant; ſint hæc, quæ quærimus, faciliora: continet enim totam hanc quæſtionem ea ratio, quæ eſt de natura deorum, quæ a te ſecundo libro eſt explicata dilucide. Quam ſi obtinemus, ſtabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo agimus, Eſſe deos, & eorum providentia mundum adminiſtrari, eoſdemque conſulere rebus humanis, nec ſolum univerſis, verum etiam ſingulis. Hæc ſi tenemus, quæ mihi quidem non videntur poſſe convelli; profecto hominibus a diis futura ſignificari neceſſe eſt. Sed diſtinguendum videtur, quo-
52 nam modo. Nam non placet Stoicis, ſin-
118 gulis jecorum fiſſis, aut avium cantibus intereſſe deum; neque enim decorum eſt, nec diis dignum, nec fieri ullo pacto poteſt: ſed ita a principio inchoatum eſſe mundum, ut certis rebus certa ſigna præcurrerent, alia in extis, alia in avibus, alia in fulguribus, alia in oſtentis, alia in ſtellis, alia in ſomniantium viſis, alia in furentium vocibus. Ea quibus

me percepta ſunt, ii non ſæpe falluntur. Ma-
conjecta, maleque interpretata, falſa ſunt,
n rerum vitio, ſed interpretum inſcientia.
oc autem poſito atque conceſſo, eſſe quan-
im vim divinam, hominum vitam continen-
m; non difficile eſt, quæ fieri certe vide-
us, ea, qua ratione fiant, ſuſpicari. Nam &
l hoſtiam deligendam poteſt dux eſſe vis quæ-
im ſentiens, quæ eſt toto confuſa mundo;
: tum, ipſam cum immolare velis, extorum
eri mutatio poteſt, ut aut abſit aliquid, aut
iperſit: parvis enim momentis multa natura
ut affingit, aut mutat, aut detrahit. Quod 119
e dubitare poſſimus, maximo eſt argumento,
uod paulo ante interitum Cæſaris contigit:
ui cum immolaret illo die, quo primum in
ella aurea ſedit, & cum purpurea veſte pro-
eſſit, in extis bovis opimi cor non fuit. Num
gitur cenſes ullum animal, quod ſanguinem
abeat, ſine corde eſſe poſſe? qua ille rei
iovitate percuſſus, cum Spurinna diceret,
imendum eſſe, ne & conſilium, & vita de-
iceret; earum enim rerum utrumque a cor-
le proficiſci: poſtero die caput in jecore non
uit. Quæ quidem illi portendebantur a diis
immortalibus, ut videret interitum, non ut
caveret. Cum igitur eae partes in extis non

reperiuntur, ſine quibus victima illa vivere nequiſſet; intelligendum eſt, in ipſo immolationis tempore eas partes, quæ abſint, interiſſe.
53 Eademque efficit in avibus divina
120 mens, ut tum huc, tum illuc volent alites; tum in hac, tum in illa parte ſe occultent; tum a dextra, tum a ſiniſtra parte canant oſcines. Nam ſi animal omne, ut vult, ita utitur motu ſui corporis, prono, obliquo, ſupino; membraque quocunque vult flectit, contorquet, porrigit, contrahit; eaque ante efficit pæne, quam cogitat: quanto id deo eſt
121 facilius, cujus numini parent omnia? Idemque mittit & ſigna nobis ejus generis, qualia permulta hiſtoria tradidit; quale ſcriptum illud videmus: ſi luna paulo ante ſolis ortum defeciſſet in ſigno leonis, fore, ut armis Darius, & Perſæ ab Alexandro & Macedonibus vincerentur, Dariusque moreretur: &, ſi puella nata biceps eſſet, ſeditionem in populo fore, corruptelam & adulterium domi: &, ſi mulier leonem peperiſſe viſa eſſet, fore, ut ab exteris gentibus vinceretur ea reſpublica, in qua id contigiſſet. Ejusdem generis etiam illud eſt, quod ſcribit Herodotus, Crœſi filium, cum eſſet infans, locutum; quo oſtento regnum patris & domum funditus conc[i]diſſe.

ıput arſiſſe Servio Túllio dormienti, quæ ſtoria non prodidit? Ut igitur qui ſe tra-:t quieti, præparato animo cum bonis cogi-.tionibus, tum rebus ad tranquillitatem ac-ommodatis, certa & vera cernit in ſomnis: c caſtus animus purusque vigilantis, & ad ſtrorum, & ad avium, reliquorumque ſig-ıorum, & ad extorum veritatem eſt paratior.
Hoc nimirum eſt illud, quod de Socrate ac- 54
cepimus, quodque ab ipſo in libris Socrati- 122
corum ſæpe dicitur, eſſe divinum quiddam, quod dæmonion appellat, cui ſemper ipſe paruerit, nunquam impellenti, ſæpe revocanti. Et Socrates quidem (quo quem auctorem meliorem quærimus?) Xenophonti conſulenti, ſequereturne Cyrum, poſtea quam expoſuit, quæ ſibi videbantur, *Et noſtrum quidem*, inquit, *humanum eſt conſilium, ſed de rebus & obſcuris & incertis ad Apollinem cenſeo referendum: ad quem etiam Athenienſes publice de majoribus rebus ſemper retule-runt.* Scriptum eſt item, cum Critonis, ſui fa- 123
miliaris, oculum alligatum vidiſſet, quæſiviſſe, quid eſſet: cum autem ille reſpondiſſet, in agro ambulanti ramulum adductum, ut remiſſus eſſet, in oculum recidiſſe: tum Socrates, *Non enim paruiſti mihi revocanti,*

cum uterer, qua ſoleo, praeſagitione divina.
Idem etiam Socrates, cum apud Delium male
pugnatum eſſet, Lachete prætore, fugeret-
que cum ipſo Lachete; ut ventum eſt in
trivium, eadem, qua ceteri, fugere noluit;
quibus quærentibus, cur non eadem via per-
geret, deterreri ſe a deo dixit. Tum quidem
ii, qui alia via fugerant, in hoſtium equitatum
inciderunt. Permulta collecta ſunt ab Anti-
patro, quæ mirabiliter a Socrate divinata ſunt;
quæ prætermittam. Tibi enim nota ſunt; mihi
124 ad commemorandum non neceſſaria. Illud
tamen ejus philoſophi magnificum ac pæne
divinum, quod, cum impiis ſententiis dam-
natus eſſet, æquiſſimo animo ſe dixit mori.
Neque enim domo egredienti, neque illud ſug-
geſtum, in quo cauſam dixerat, adſcendenti,
ſignum ſibi ullum, quod conſueſſet, a deo,
55 quaſi mali alicujus impendentis, datum. Equi-
dem ſic arbitror, etiam ſi multa fallant eos,
qui aut arte, aut conjectura divinare videan-
tur, eſſe tamen divinationem; homines autem,
ut in ceteris artibus, ſic in hac poſſe falli.
Poteſt accidere, ut aliquod ſignum dubie da-
tum pro certo ſit acceptum: poteſt aliquod
latuiſſe, aut ipſum, aut quod eſſet illi con-
trarium. Mihi autem ad hoc, de quo diſputo,

bandum ſatis eſt, non modo plura, ſed etiam
ıciora, divine præſenſa & prædicta repe-
i. Quin etiam hoc non dubitans dixerim: 125
ınum aliquid ita ſit prædictum præſenſum-
ıe, ut cum evenerit, ita cadat ut prædictum
:, neque in eo quidquam caſu & fortuito
ctum eſſe appareat, eſſe certe divinationem,
que eſſe omnibus confitendum.

Quocirca primum mihi videtur, ut Poſi-
ıonius facit, a deo, de quo ſatis dictum eſt,
leinde a fato, deinde a natura, vis omnis di-
ınandi, ratioque repetenda. Fieri igitur om-
ıia fato, ratio cogit fateri. Fatum autem id
ppello, quod Græci εἱμαρμένην, id eſt, ordi-
nem ſeriemque cauſarum, cum cauſa cauſæ
nexa rem ex ſe gignat. Ea eſt ex omni æter-
nitate fluens veritas ſempiterna. Quod cum
ita ſit, nihil eſt factum, quod non futurum
fuerit: eodemque modo nihil eſt futurum,
cujus non cauſas id ipſum efficientes natura
contineat. Ex quo intelligitur, ut fatum ſit 126
non id, quod ſuperſtitioſe, ſed id, quod phy-
ſice dicitur, cauſa æterna rerum, cur & ea,
quæ præterierunt, facta ſint, &, quæ inſtant,
fiant, &, quæ ſequuntur, futura ſint. Ita fit,
ut & obſervatione notari poſſit, quæ res quam-
que cauſam plerumque conſequatur, etiam ſi

non ſemper. Nam id quidem affirmare diffi-
cile eſt. Eaſdemque cauſas veriſimile eſt re-
rum futurarum cerni ab iis, qui aut per fu-
56 rorem eas, aut in quiete videant. Præterea
127 cum fato omnia fiant, (id quod alio loco oſten-
detur,) ſi quis mortalis poſſit eſſe, qui colli-
gationem cauſarum omnium perſpiciat animo,
nihil eum profecto fallet. Qui enim teneat cau-
ſas rerum futurarum, idem neceſſe eſt omnia
teneat, quæ futura ſint. Quod cum nemo fa-
cere, niſi deus, poſſit, relinquendum eſt ho-
mini, ut ſignis quibusdam, conſequentia de-
clarantibus, futura præſentiat. Non enim illa,
quæ futura ſunt, ſubito exſiſtunt; ſed eſt, qua-
ſi rudentis explicatio, ſic traductio temporis,
nihil novi efficientis, & primum quidque re-
plicantis. Quod & ii vident, quibus natura-
lis divinatio data eſt; & ii, quibus curſus re-
rum obſervando notatus eſt; qui etſi cauſas
ipſas non cernunt, ſigna tamen cauſarum &
notas cernunt, ad quas, adhibita memoria &
diligentia, ex monumentis ſuperiorum effici-
tur ea divinatio, quæ artificioſa dicitur, ex-
torum, fulgurum, oſtentorum, ſignorumque
128 cœleſtium. Non eſt igitur, ut mirandum ſit,
ea præſentiri a divinantibus, quæ nusquam
ſint: ſunt enim omnia, ſed tempore abſunt.

que ut in ſeminibus vis ineſt earum rerum,
æ ex iis progignuntur; ſic in cauſis con-
tæ ſunt res futuræ, quas eſſe futuras aut con-
tata mens, aut ſoluta ſomno, cernit; aut ra-
o, aut conjectura præſentit. Atque ut ii,
ui ſolis, & lunæ, reliquorumque ſiderum or-
us, obitus, motusque cognorunt, quo quid-
ue tempore eorum futurum ſit, multo ante
rædicunt; ſic qui curſum rerum, eventorum-
ue conſequentiam diuturnitate pertractata
otaverunt, aut ſemper, aut, ſi id difficile eſt,
lerumque; quod ſi ne id quidem conceditur,
onnunquam certe, quid futurum ſit, intelli-
unt. Atque hæc quidem, & quædam hujus-
nodi argumenta, cur ſit divinatio, ducuntur
fato.

A natura autem alia quædam ratio eſt; 57
quæ docet, quanta ſit animi vis ſejuncta a cor- 129
peris ſenſibus: quod maxime contingit aut
dormientibus, aut mente permotis. Ut enim
deorum animi ſine oculis, ſine auribus, ſine
lingua ſentiunt inter ſe, quid quisque ſentiat:
ex quo fit, ut homines, etiam cum taciti op-
tent quid, aut voveant, non dubitent, quin
dii illud exaudiant: ſic animi hominum, cum
aut ſomno ſoluti vacant corpore, aut mente
permoti per ſe ipſi liberi incitati moventur,

cernunt ea, quæ permiſſi cum corpore animi
130 videre non poſſunt. Atque hanc quidem ra-
tionem naturæ difficile eſt fortaſſe traducere
ad id genus divinationis, quod ex arte pro-
fectum dicimus; ſed tamen id quoque rima-
tur, quantum poteſt Poſidonius, cum eſſe cen-
ſet in natura ſigna quædam rerum futura-
rum. Etenim Ceos accepimus ortum canicu-
læ diligenter quotannis ſolere ſervare, con-
jecturamque capere, ut ſcribit Ponticus He-
raclides, ſalubrisne, an peſtilens annus futu-
rus ſit. nam ſi obſcurior & quaſi caliginoſa
ſtella exſtiterit, pingue & concretum eſſe cœ-
lum, ut ejus adſpiratio gravis & peſtilens fu-
tura ſit; ſin illuſtris & perlucida ſtella appa-
ruerit, ſignificari, cœlum eſſe tenue, purum-
131 que, & propterea ſalubre. Democritus autem
cenſet, ſapienter inſtituiſſe veteres, ut hoſti-
arum immolatarum inſpicerentur exta, quo-
rum ex habitu atque ex colore tum ſalubri-
tatis, tum peſtilentiæ ſigna percipi; nonnun-
quam etiam, quæ ſit vel ſterilitas agrorum,
vel fertilitas futura. quæ ſi a natura profecta,
obſervatio atque uſus agnovit; multa afferre
potuit dies, quæ animadvertendo notarentur:
ut ille Pacuvianus, qui in Chryſe phyſicus in-
ducitur, minime naturam rerum cognoſſe vi-
deatur.

Nam

Nam iſtis, qui linguam avium intelligunt,
Pluſque ex alieno jecore ſapiunt, quam ex ſuo,
Magis audiendum, quam auſcultandum cenſeo.

r, quæſo? cum ipſe, paucis interpoſitis ver-
us, dicas ſatis luculente:

Quidquid eſt hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,
Sepelit, recipitque in ſeſe omnia: omniumque idem eſt pater:
Indidemque eadem, quae oriuntur de integro, atque eodem occidunt.

uid eſt igitur, cur, cum domus ſit omnium
na, eaque communis, cumque animi homi-
um ſemper fuerint, futurique ſint, cur il-
uid ex quoque eveniat, & quid quamque rem
ignificet, perſpicere non poſſint? Hæc habui, 58
nquit, de divinatione quæ dicerem.

Nunc illa teſtabor, non me ſortilegos, ne- 132
que eos, qui quæſtus cauſa hariolentur, ne
pſychomantiam quidem, quibus Appius ami-
cus tuus uti ſolebat, agnoſcere.

Non habeo denique nauci Marſum augurem,
Non vicanos haruſpices, non de circo aſtrologos,
Non Iſiacos conjectores, non interpretes ſomnium.

Non enim ſunt ii aut ſcientia, aut arte divini,
Sed ſuperſtitioſi vates, impudentesque harioli,
Aut inertes, aut inſani, aut quibus egeſtu imperat:
Qui ſibi ſemitam non ſapiunt, alteri monſtrant viam:
Quibus divitias pollicentur, ab iis drachmam ipſi petunt.
De his divitiis ſibi deducant drachmam, reddant cetera.

Atque hæc quidem Ennius, qui paucis ante verſibus eſſe deos cenſet, ſed eos non curare opinatur, quid agat humanum genus. Ego autem, qui & curare arbitrer, & monere etiam, ac multa prædicere, levitate, vanitate, malitia excluſa, divinationem probo. Quæ cum dixiſſet Quintus: Præclare tu quidem, inquam, paratus * * *

Deſunt pauca quædam.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE

LIBER II.

QUAERENTI mihi, multumque & diu co- I
gitanti, quanam re poſſem prodeſſe quam plu- 1
rimis, ne quando intermitterem conſulere rei-
publicæ, nulla major occurrebat, quam ſi optimarum artium vias traderem meis civibus; quod compluribus jam libris me arbitror conſecutum. Nam & cohortati ſumus, ut maxime potuimus, ad philoſophiæ ſtudium, eo libro, qui eſt inſcriptus Hortenſius, &, quod genus philoſophandi minime arrogans, maximeque & conſtans & elegans arbitraremur, quatuor Academicis libris oſtendimus.
Cumque fundamentum eſſet philoſophiæ po- 2
ſitum in finibus bonorum & malorum, perpurgatus eſt is locus a nobis quinque libris, ut, quid a quoque, & quid contra quemque philoſophum diceretur, intelligi poſſet. To-

tidem ſubſecuti libri Tuſculanarum diſputationum, res ad beate vivendum maxime neceſſarias aperuerunt. Primus enim eſt de contemnenda morte: ſecundus de tolerando dolore: de ægritudine lenienda tertius: quartus de reliquis animi perturbationibus: quintus eum locum complexus eſt, qui totam philoſophiam maxime illuſtrat: docet enim, ad beate vivendum virtutem ſe ipſa eſſe contentam.
3 Quibus rebus editis, tres libri perfecti ſunt de Natura Deorum; in quibus omnis ejus loci quæſtio continetur, quæ ut plane eſſet cumulateque perfecta, de divinatione ingreſſi ſumus his libris ſcribere: quibus (ut eſt in animo) de Fato ſi adjunxerimus, erit abunde ſatisfactum toti huic quæſtioni. Atque his libris annumerandi ſunt ſex de Republica, quos tunc ſcripſimus, cum gubernacula reipublicæ tenebamus: magnus locus, philoſophiæque proprius, a Platone, Ariſtotele, Theophraſto, totaque Peripateticorum familia tractatus uberrime. Nam quid ego de Conſolatione dicam? quæ mihi quidem ipſi ſane aliquantum medetur; ceteris item multum illam profuturam puto. Interjectus eſt etiam nuper liber is, quem ad noſtrum Atticum de Senectute miſimus. In primiſque, quoniam

philoſophia vir bonus efficitur, & fortis, Cato
noſter in horum librorum numero ponendus
eſt. Cumque Ariſtoteles, itemque Theophra- 4
ſtus, excellentes viri, cum ſubtilitate, tum co-
pia, cum philoſophia dicendi etiam præcepta
conjunxerint, noſtri quoque oratorii libri in
eundem numerum referendi videntur. Ita tres
erunt de Oratore; quartus, Brutus; quintus,
Orator. Adhuc hæc erant: ad reliqua alacri 2
tendebamus animo, ſic parati, ut, niſi quæ
cauſa gravior obſtitiſſet, nullum philoſophiæ
locum eſſe pateremur, qui non Latinis literis
illuſtratus pateret. Quod enim munus reipub-
licæ afferre majus meliusve poſſumus, quam
ſi docemus atque erudimus juventutem? his
præſertim moribus atque temporibus, quibus
ita prolapſa eſt, ut omnium opibus refrenan-
da ac coërcenda ſit. Nec vero id effici poſſe 5
confido, quod ne poſtulandum quidem eſt, ut
omnes adoleſcentes ſe ad hæc ſtudia conver-
tant: pauci utinam! quorum tamen in repub-
lica late patere poterit induſtria. Equidem
ex his etiam fructum capio laboris mei, qui
jam ætate provecti, in noſtris libris acquieſ-
cunt; quorum ſtudio legendi meum ſcriben-
di ſtudium vehementius in dies incitatur:
quos quidem plures, quam rebar, eſſe cog-

novi. Magnificum illud etiam, Romaniſque
hominibus glorioſum, ut Græcis de philoſo-
phia litteris non egeant. Quod aſſequar pro-
6 fecto, ſi inſtituta perfecero. Ac mihi quidem
explicandæ philoſophiæ cauſam attulit gra-
vis caſus civitatis, cum in armis civilibus nec
tueri meo more rempublicam, nec nihil agere
poteram; nec, quid potius, quod quidem me
dignum eſſet, agerem, reperiebam. Dabunt
igitur mihi veniam mei cives, vel gratiam
potius habebunt, quod, cum eſſet in unius po-
teſtate reſpublica, neque ego me abdidi, ne-
que deſerui, neque afflixi, neque ita geſſi, quaſi
homini aut temporibus iratus; neque ita por-
ro aut adulatus, aut admiratus fortunam ſum
alterius, ut me meæ pœniteret. Id enim ip-
ſum a Platone philoſophiaque didiceram, na-
turales eſſe quaſdam converſiones rerum pub-
licarum, ut eæ tum a principibus teneren-
7 tur, tum a populis, aliquando a ſingulis. Quod
cum accidiſſet noſtræ reipublicæ, tum priſti-
nis orbati muneribus hæc ſtudia renovare cœ-
pimus, ut & animus moleſtiis hac potiſſimum
re levaretur, & prodeſſemus civibus noſtris
qua re cunque poſſemus. In libris enim ſen-
tentiam dicebamus, concionabamur, philoſo-
phiam nobis pro reipublicæ procuratione ſub-

ſtitutam putabamus. Nunc, quoniam de republica conſuli cœpti ſumus, tribuenda eſt opera reipublicæ, vel omnis potius in ea cogitatio & cura ponenda; tantum huic ſtudio relinquendum, quantum vacabit a publico officio & munere. Sed hæc alias pluribus: nunc ad inſtitutam diſputationem revertamur.

Nam cum de divinatione Quintus frater 3
ea diſſeruiſſet, quæ ſuperiore libro ſcripta 8
ſunt, ſatisque ambulatum videretur; tum in bibliotheca, quæ in Lyceo eſt, aſſedimus. Atque ego, Accurate tu quidem, inquam, Quinte, & Stoice Stoicorum ſententiam defendiſti: quodque me maxime delectat, plurimis noſtris exemplis uſus es, & iis quidem claris & illuſtribus. Dicendum eſt mihi igitur ad ea, quæ ſunt a te dicta, ſed ita, nihil ut affirmem, quæram omnia, dubitans plerumque, & mihi ipſe diffidens. Si enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ipſe divinarem, qui eſſe
divinationem nego. Etenim me movet illud, 9
quod in primis Carneades quærere ſolebat, quarumnam rerum divinatio eſſet; earumne, quæ ſenſibus perciperentur? At eas quidem cernimus, audimus, guſtamus, olfacimus, tangimus. Numquid ergo in iis rebus eſt, quod proviſione, aut permotione mentis magis,

quam natura ipſa ſentiamus? aut neſcio qui ille divinus, ſi oculis captus ſit, ut Tireſias fuit, poſſit, quæ alba ſint, quæ nigra, dicere? aut, ſi ſurdus ſit, varietates vocum, aut modos noſcere? Ad nullam igitur earum rerum, quæ ſenſu accipiuntur, divinatio adhibetur. Atqui ne iis quidem rebus, quæ arte tractantur, divinatione opus eſt. Etenim ad ægros non vates, aut hariolos, ſed medicos ſolemus adducere. Nec vero qui fidibus, aut tibiis uti volunt, ab haruſpicibus accipiunt earum tracta-
10 tionem, ſed a muſicis. Eadem in litteris ratio eſt, reliquisque rebus, quarum eſt diſciplina. Num cenſes eos, qui divinare dicuntur, poſſe reſpondere, ſol majorne, quam terra ſit? an tantus, quantus videatur? luna ſuo lumine, an ſolis, utatur? ſol, luna, quem motum habeant? quem quinque ſtellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc, qui divini habentur, profitentur ſe eſſe dicturos; nec eorum, quæ in geometria deſcribuntur, quæ vera, quæ falſa ſint: ſunt enim ea mathematicorum, non ha-
4 riolorum. De illis vero rebus, quæ in philoſophia verſantur, numquid eſt, quod quisquam divinorum aut reſpondere ſoleat, aut conſuli, quid bonum ſit, quid malum, quid neutrum? ſunt enim hæc propria philoſo-

orum. Quid de officio? num quis haru- 11
ſpicem conſulit, quemadmodum ſit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis vivendum? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? Ad ſapientes hæc, non ad divinos referri ſolent. Quid? quæ a dialecticis aut phyſicis tractantur, num quis eorum divinare poteſt, unusne mundus ſit, an plures? quæ ſint initia rerum, ex quibus naſcuntur omnia? Phyſicorum eſt iſta prudentia. Quo modo autem mentientem, quem ψευδόμενον vocant, diſſolvas? aut quemadmodum ſoriti reſiſtas? quem, ſi neceſſe ſit, Latino verbo liceat *acervalem* appellare; ſed nihil opus eſt: ut enim ipſa philoſophia, & multa verba Græcorum, ſic ſorites ſatis Latino ſermone tritus eſt. Ergo hæc quoque dialectici dicent, non divini. Quid? cum quæritur, qui ſit optimus reipublicæ ſtatus, quæ leges, qui mores aut utiles, aut inutiles, haruſpicesne ex Etruria arceſſentur, an principes ſtatuent, & delecti viri, periti rerum civilium? Quod ſi nec earum re- 12
rum, quæ ſubjectæ ſenſibus ſunt, ulla divinatio eſt; nec earum, quæ artibus continentur; nec earum, quæ in philoſophia differuntur; nec earum, quæ in republica verſantur;

quarum rerum ſit, nihil prorſus intelligo. Nam aut omnium debet eſſe, aut aliqua ei materia danda eſt, in qua verſari poſſit. Sed nec omnium divinatio eſt, ut ratio docuit; nec locus, nec materia invenitur, cui divinationem præficere poſſimus. Vide igitur, ne nulla ſit di-
5 vinatio. Eſt quidam Græcus vulgaris in hanc ſententiam verſus:

Bene qui conjiciet, vatem hunc perhibebo optimum.

Num igitur, aut quæ tempeſtas impendeat, vates melius conjiciet, quam gubernator; aut morbi naturam acutius, quam medicus; aut belli adminiſtrationem prudentius, quam imperator, conjectura aſſequetur?

13 Sed animadverti, Quinte, te caute ab iis conjecturis, quæ haberent artem atque prudentiam, & ab iis rebus, quæ ſenſibus aut artificiis perciperentur, abducere divinationem; eamque ita definire, Divinationem eſſe earum rerum prædictionem & præſenſionem, quæ eſſent fortuitæ. Primum eodem revolveris: nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præſenſio eſt rerum fortuitarum. Num igitur aut haruſpex, aut augur, aut vates quis, aut ſomnians melius conjecerit, aut e morbo evaſurum ægrotum, aut e peri-

o navem, aut ex inſidiis exercitum, quam
dicus, quam gubernator, quam imperator? 14
qui ne illa quidem divinantis eſſe dicebas,
itos, aut imbres impendentes quibusdam
eſentire ſignis; in quo noſtra quædam Ara-
memoriter a te pronuntiata ſunt. etſi hæc
a fortuita ſunt: plerumque enim, non ſem-
r eveniunt. Quæ eſt igitur, aut ubi ver-
ur fortuitarum rerum præſenſio, quam di-
nationem vocas? quæ enim præſentiri aut
te, aut ratione, aut uſu, aut conjectura poſ-
nt, ea non divinis tribuenda putas, ſed pe-
tis. Ita relinquitur, ut ea fortuita divinari
ſſint, quæ nulla nec arte, nec ſapientia pro-
deri poſſunt: ut, ſi quis M. Marcellum illum,
ui ter conſul fuit, multis annis ante dixiſſet
aufragio eſſe periturum, divinaſſet profecto.
ulla enim arte alia id, nec ſapientia ſcire po-
uiſſet. Talium ergo rerum, quæ in fortuna
oſitæ ſunt, præſenſio, divinatio eſt. Poteſtne 6
gitur earum rerum, quæ nihil habent ratio- 15
is, quare futuræ ſint, ulla eſſe præſenſio?
Quid eſt enim aliud ſors, quid fortuna, quid
caſus, quid eventus, niſi cum ſic aliquid ce-
cidit, ſic evenit, ut vel non cadere, atque
evenire, vel aliter cadere, atque evenire po-
tuerit? Quo modo ergo id, quod temere ſit,

cæco caſu, & volubilitate fortunæ, præſentiri
16 & prædici poteſt? Medicus morbum ingrave-
ſcentem ratione providet, inſidias imperator,
tempeſtates gubernator; & tamen hi ipſi ſæpe
falluntur, qui nihil ſine certa ratione opinan-
tur: ut agricola, cum florem oleæ videt, bac-
cam quoque ſe viſurum putat: non ſine ra-
tione ille quidem; ſed nonnunquam tamen fal-
litur. Quod ſi falluntur ii, qui nihil ſine ali-
qua probabili conjectura ac ratione dicunt;
quid exiſtimandum eſt de conjectura eorum,
qui extis, aut avibus, aut oſtentis, aut ora-
culis, aut ſomniis futura præſentiunt? Non-
dum dico, quam hæc ſigna nulla ſint, fiſſum
jecoris, corvi cantus, volatus aquilæ, ſtellæ
trajectio, voces furentium, ſortes, ſomnia: de
quibus ſingulis dicam ſuo loco: nunc de uni-
17 verſis. Qui poteſt provideri, quidquam futu-
rum eſſe, quod neque cauſam habet ullam,
neque notam, cur futurum ſit? Solis defectio-
nes, itemque lunæ, prædicuntur in multos
annos ab iis, qui ſiderum motus numeris per-
ſequuntur: ea enim prædicunt, quæ naturæ
neceſſitas perfectura eſt. Vident ex conſtan-
tiſſimo motu lunæ, quando illa e regione ſo-
lis facta incurrat in umbram terræ, quæ eſt
meta noctis, ut eam obſcurari neceſſe ſit;

tandoque eadem luna ſubjecta atque oppo-
ſita ſoli, noſtris oculis ejus lumen obſcuret;
quo in ſigno quæque errantium ſtellarum,
quoque tempore futura ſit: qui exortus quo-
que die ſigni alicujus, aut qui occaſus futu-
rus ſit. Hæc qui ante dicunt, quam rationem
ſequantur, vides. Qui theſaurum invenien- 7
dum, aut hereditatem venturam dicunt, quid 18
ſequuntur? aut in qua rerum natura ineſt,
id futurum? Quod ſi hæc, eaque quæ ſunt
ejusdem generis, habent aliquam talem ne-
ceſſitatem; quid eſt tandem, quod caſu fieri,
aut forte fortuna putemus? Nihil enim eſt
tam contrarium rationi & conſtantiæ, quam
fortuna; ut mihi ne in deum quidem cadere
videatur, ut ſciat, quid caſu & fortuito fu-
turum ſit. Si enim ſcit, certe illud eveniet;
ſin certe eveniet, nulla fortuna eſt; eſt au-
tem fortuna. Rerum igitur fortuitarum nulla
eſt præſenſio. Aut ſi negas eſſe fortunam, & 19
omnia, quæ fiunt, quæque futura ſunt, ex
omni æternitate definita dicis eſſe fataliter;
muta definitionem divinationis, quam dice-
bas præſenſionem eſſe rerum fortuitarum. Si
enim nihil fieri poteſt, nihil accidere, nihil
evenire, niſi quod ab omni æternitate certum
fuerit eſſe futurum rato tempore; quæ poteſt

eſſe fortunæ? qua ſublata, qui locus eſt di-
vinationi? quæ a te fortuitarum rerum eſt
dicta præſenſio; quamquam dicebas, omnia,
quæ fierent, futurave eſſent, fato contineri.
Anile ſane & plenum ſuperſtitionis fati nomen
ipſum; ſed tamen apud Stoicos de iſto fato
multa dicuntur, de quo alias: nunc, quod
8 neceſſe eſt. Si omnia fato; quid mihi divina-
20 tio prodeſt? quod enim is, qui divinat, præ-
dicit, id vero futurum eſt; ut ne illud qui-
dem ſciam, quale ſit, quod Dejotarum, ne-
ceſſarium noſtrum, ex itinere aquila revo-
cavit: qui niſi revertiſſet, in eo conclavi ei
cubandum fuiſſet, quod proxima nocte cor-
ruit. Ruina igitur oppreſſus eſſet. At id ne-
que, ſi fatum fuerat, effugiſſet; nec, ſi non
fuerat, in eum caſum incidiſſet. Quid ergo
adjuvat divinatio? aut quid eſt, quod me mo-
veant aut ſortes, aut exta, aut ulla prædictio?
Si enim fatum fuit, claſſes populi Romani bello
Punico primo, alteram naufragio, alteram a
Pœnis depreſſam interire; etiamſi tripudium
ſoliſtimum pulli feciſſent L. Junio & P. Clo-
dio conſulibus, claſſes tamen interiſſent. Sin,
cum auſpiciis obtemperatum eſſet, interituræ
claſſes non fuerunt, non interierunt fato. Vul-
tis autem omnia fato; nulla igitur eſt divina-

Quod ſi fatum fuit, bello Punico ſecun- 21
exercitum populi Romani ad lacum Tra-
enum interire; num id vitari potuit, ſi
minius conſul iis ſignis, iisque auſpiciis,
ibus pugnare prohibebatur, paruiſſet? cer-
potuit. Aut igitur non fato interiit exer-
tus: mutari enim fata non poſſunt: aut, ſi
to; quod certe vobis ita dicendum eſt: et-
mſi obtemperaſſet auſpiciis, idem eventurum
iſſet. Ubi eſt igitur divinatio iſta Stoicorum?
uæ, ſi fato omnia fiunt, nihil nos admonere
oteſt, ut cautiores ſimus. Quoquo enim mo-
lo nos geſſerimus, fiet tamen illud, quod fu-
turum eſt: ſin autem id poteſt flecti, nullum
eſt fatum; ita ne divinatio quidem, quoniam
a rerum futurarum eſt. Nihil autem eſt pro
certo futurum, quod poteſt aliqua procura-
tione accidere, ne fiat.

Atque ego ne utilem quidem arbitror eſſe 9
nobis futurarum rerum ſcientiam. Quæ enim 22
vita fuiſſet Priamo, ſi ab adoleſcentia ſciſſet,
quos eventus ſenectutis eſſet habiturus? Abe-
amus a fabulis: propiora videamus. Clariſ-
ſimorum hominum noſtræ civitatis graviſſi-
mos exitus in Conſolatione collegimus. Quid
igitur? ut omittamus ſuperiores; Marcone
Craſſo putas utile fuiſſe, tum, cum maximis

opibus fortunisque florebat, ſcire, ſibi, in-
terfecto Publio filio, exercituque deleto, trans
Euphratem cum ignominia & dedecore eſſe
pereundum? An Cn. Pompejum cenſes, tri-
bus ſuis conſulatibus, tribus triumphis, maxi-
marum rerum gloria, lætaturum fuiſſe, ſi
ſciſſet, ſe in ſolitudine Ægyptiorum trucida-
tum iri, amiſſo exercitu; poſt mortem vero
ea conſecutura, quæ ſine lacrymis non poſſu-
23 mus dicere? Quid vero Cæſarem putamus?
ſi divinaſſet fore, ut in eo ſenatu, quem ma-
jore ex parte ipſe cooptaſſet, in curia Pom-
pejana, ante ipſius Pompeji ſimulacrum, tot
centurionibus ſuis inſpectantibus, a nobiliſſi-
mis civibus, partim etiam a ſe omnibus re-
bus ornatis, trucidatus ita jaceret, ut ad ejus
corpus non modo amicorum, ſed ne ſervo-
rum quidem quiſquam accederet; quo cru-
ciatu animi vitam acturum fuiſſe? Certe igi-
tur ignoratio futurorum malorum utilior eſt,
24 quam ſcientia. Nam illud quidem dici, præ-
ſertim a Stoicis, nullo modo poteſt: Non iſſet
ad arma Pompejus: non tranſiſſet Craſſus
Euphratem: non ſuſcepiſſet bellum civile Cæ-
ſar. Non igitur fatales exitus habuerunt. Vol-
tis autem evenire omnia fato: nihil ergo il-
lis profuiſſet divinare; atque etiam omnem

fru-

tum vitæ ſuperioris perdidiſſent. Quid n poſſet iis eſſe lætum, exitus ſuos cogi- :ibus? Ita, quoquo ſe verterint Stoici, ja- t neceſſe eſt omnis eorum ſolertia. Si enim quod eventurum eſt, vel hoc modo, vel poteſt evenire; fortuna valet plurimum: e autem fortuita ſunt, certa eſſe non poſ- ıt. Sin autem certum eſt, quid quaque de , quoque tempore futurum ſit; quid eſt, od me adjuvent haruſpices, cum res triſtiſ- ıas portendi dixerint.

Addunt ad extremum, omnia levius caſu- 10
, rebus divinis procuratis. Si enim nihil fit 25
:tra fatum, nihil levari re divina poteſt. Hoc atit Homerus, cum querentem Jovem in- acit, quod Sarpedonem filium a morte con- :a fatum eripere non poſſet. Hoc idem ſigni- :cat Græcus ille in eam ſententiam verſus:

Quod fore paratum eſt, id ſummum exſupe-
rat Jovem.

Totum omnino fatum etiam Atellanio verſu jure mihi eſſe irriſum videtur; ſed in rebus tam ſeveris non eſt jocandi locus. Concluda- tur igitur ratio. Si enim provideri nihil pot- eſt futurum eſſe eorum, quæ caſu fiunt, quia eſſe certa non poſſunt; divinatio nulla eſt. Sin autem idcirco poſſunt provideri, quia cer-

tà ſunt & fatalia; rurſus divinatio nulla eſt; eam enim tu fortuitarum rerum eſſe dicebas.
26 Sed hæc fuerit nobis tanquam levis armaturæ prima orationis excurſio: nunc cominus agamus, experiamurque, ſi poſſimus cornua commovere diſputationis tuæ.

11 Duo enim genera divinandi eſſe dicebas, unum artificioſum, alterum naturale: artificioſum conſtare partim ex conjectura, partim ex obſervatione diuturna: naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinſecus ex divinitate, unde omnes animos hauſtos, aut acceptos, aut libatos haberemus. Artificioſæ divinationis illa fere genera ponebas, extiſpicum, eorumque, qui ex fulguribus oſtentisque prædicerent, tum augurum, eorumque, qui ſignis, aut ominibus uterentur; omneque genus conjecturale in hoc fere genere
27 ponebas. Illud autem naturale, aut concitatione mentis edi, & quaſi fundi videbatur, aut animo, per ſomnum ſenſibus & curis vacuo, provideri. Duxiſti autem divinationem omnem a tribus rebus, a deo, a fato, a natura. Sed tamen cum explicare nihil poſſes, pugnaſti commentitiorum exemplorum mirifica copia. De quo primum hoc libet dicere: hoc ego philoſophi non arbitror, teſtibus uti, qui

aut caſu veri, aut malitia falſi fictique eſſe poſ-
ſunt. Argumentis & rationibus oportet, qua-
re quidque ita ſit, docere, non eventis, iis
præſertim, quibus mihi liceat non credere.

Ut ordiar ab haruſpicina, quam ego rei- 12
publicæ cauſa, communisque religionis, co- 28
lendam cenſeo: ſed ſoli ſumus: licet verum
exquirere ſine invidia, mihi præſertim de
plerisque dubitanti. Inſpiciamus, ſi placet, ex-
ta primum. Perſuaderi igitur cuiquam poteſt,
ea, quæ ſignificari dicuntur extis, cognita eſſe
ab haruſpicibus obſervatione diuturna? Quam
diuturna iſta fuit? aut quam longinquo tem-
pore obſervari potuit? aut quomodo eſt col-
lata inter ipſos, quæ pars inimici, quæ pars
familiaris eſſet; quod fiſſum, periculum; quod
commodum aliquod oſtenderet? an hæc in-
ter ſe haruſpices Etruſci, Elii, Aegyptii, Pœni
contulerunt? At id, præterquam quod fieri
non potuit, ne fingi quidem poteſt. Alios enim
alio more videmus exta interpretari, nec eſſe
unam omnium diſciplinam. Et certe, ſi eſt in 29
extis aliqua vis, quæ declaret futura, neceſſe
eſt, eam aut cum rerum natura eſſe con-
junctam, aut conformari quodam modo nu-
mine deorum. Atqui cum rerum natura tan-
ta, tamque præclara, in omnes partes mo-

tusque diffuſa, quid habere poteſt commune,
non dicam gallinaceum fel, (ſunt enim, qui
vel argutiſſima hæc exta eſſe dicant,) ſed tau-
ri opimi jecur, aut cor, aut pulmo, quid ha-
bet naturale, quo declarari poſſit, quid futu-
13 rum ſit? Democritus tamen non inſcite nuga-
80 tur, ut phyſicus; quo genere nihil arrogantius.

*Quod eſt ante pedes, nemo ſpectat: coeli ſcru-
tantur plagas.*

Verum is tamen habitu extorum & colore de-
clarari cenſet hæc duntaxat, pabuli genus, &
earum rerum, quas terra procreet, vel uber-
tatem, vel tenuitatem; ſalubritatem etiam,
aut peſtilentiam extis ſignificari putat. O mor-
talem beatum! cui certo ſcio ludum nunquam
defuiſſe. Hunccine hominem tantis delecta-
tum eſſe nugis, ut non videret, tum futurum
id veriſimile, ſi omnium pecudum exta eodem
tempore in eundem habitum ſe coloremque
converterent? ſed ſi eadem hora aliæ pecu-
dis jecur nitidum atque plenum eſt, aliæ hor-
ridum & exile; quid eſt, quod declarari poſ-
81 ſit habitu extorum & colore? An hoc ejus-
dem modi eſt, quale Pherecydeum illud, quod
eſt a te dictum? qui cum aquam vidiſſet ex
puteo hauſtam, terræ motum dixit futurum.
Parum, credo, impudenter; quod, cum factus

eſſet motus, dicere audent, quæ vis id effe-
cerit. Etiamne futurum eſſe, aquæ jugis co-
lore præſentiunt? multa iſtiusmodi dicuntur
in ſcholis: ſed credere omnia, vide, ne non
ſit neceſſe. Verum ſint ſane iſta Democritea 32
vera. Quando ea nos extis exquirimus? aut
quando aliquid ejusmodi ab haruſpice, in-
ſpectis extis, audivimus? ab aqua, aut ab
igni pericula monent: tum hereditates, tum
damna denuntiant: fiſſum familiare & vita-
le tractant: caput jecoris ex omni parte di-
ligentiſſime conſiderant: ſi vero id non eſt
inventum, nihil putant accidere potuiſſe tri-
ſtius. Hæc obſervari certe non potuerunt, ut
ſupra docui. Sunt igitur artis inventa, non
vetuſtatis, ſi eſt ars ulla rerum incognitarum.
Cum rerum autem natura quam cognationem 14
habent? quæ ut uno conſenſu juncta ſit & 33
continens; quod video placuiſſe phyſicis, eis-
que maxime, qui omne, quod eſſet, unum
eſſe dixerunt; quid habere mundus poteſt
cum theſauri inventione conjunctum? ſi enim
extis pecuniæ mihi amplificatio oſtenditur,
idque ſit natura; primum exta ſunt conjuncta
mundo, deinde meum lucrum natura rerum
continetur. Nonne pudet phyſicos hæc dice-
re? Ut enim jam ſit aliqua in natura rerum

cognatio, quam eſſe concedo: multa enim Stoici colligunt: nam & muſculorum jecuſcula bruma dicuntur augeri, & pulejum aridum floreſcere ipſo brumali die; & inflatas rumpi veſiculas, & ſemina malorum, quæ in iis mediis incluſa ſint, in contrarias partes ſe vertere: jam nervos in fidibus, aliis pulſis, reſonare alios: oſtreisque & conchyliis omnibus contingere, ut cum luna pariter creſcant, pariterque decreſcant: arboresque ut hiemali tempore, cum luna ſimul ſeneſcentes, quia tum exſiccatæ ſint, tempeſtive cædi putentur.

34 Quid de fretis, aut de marinis æſtibus plura dicam? quorum acceſſus & receſſus lunæ motu gubernantur. Sexcenta licet ejusmodi proferri, ut diſtantium rerum cognatio naturalis appareat. Demus hoc; nihil enim huic diſputationi adverſatur. Num etiam, ſi fiſſum cujusdam modi fuerit in jecore, lucrum oſtenditur? qua ex cognatione naturæ, & quaſi concentu, quam *συμπάθειαν* Græci appellant, convenire poteſt, aut fiſſum jecoris cum lucello meo, aut meus quæſticulus cum cœlo, terra, rerumque natura? concedam hoc ipſum, ſi vis; etſi magnam jacturam cauſæ fecero, ſi ullam eſſe convenientiam

naturæ cum extis conceſſero. Sed tamen, eo 35
conceſſo, qui evenit, ut is, qui impetrire ve-
lit, convenientem hoſtiam rebus ſuis immo-
let? hoc erat, quod ego non rebar poſſe diſ-
ſolvi. At quam feſtive diſſolvitur! Pudet me
non tui quidem, cujus etiam memoriam ad-
miror, ſed Chryſippi, Antipatri, Poſidonii, qui
idem iſtuc quidem dicunt, quod eſt dictum a
te, ad hoſtiam deligendam ducem eſſe vim
quandam ſentientem, atque divinam, quæ
toto confuſa mundo ſit. Illud vero multo
etiam melius, quod & a te uſurpatum eſt, &
dicitur ab illis: cum immolare quiſpiam ve-
lit, tum fieri extorum mutationem, ut aut
abſit aliquid, aut ſuperſit: deorum enim nu-
mini parere omnia. Hæc jam, mihi crede, ne 36
aniculæ quidem exiſtimant. An cenſes, eun-
dem vitulum ſi alius delegerit, ſine capite je-
cur inventurum: ſi alius, cum capite? hæc
deceſſio capitis, aut acceſſio ſubitone fieri po-
teſt, ut ſe exta ad immolatoris fortunam ac-
commodent? non perſpicitis, aleam quan-
dam eſſe in hoſtiis deligendis, præſertim cum
res ipſa doceat? cum enim triſtiſſima exta
ſine capite fuerunt, quibus nihil videtur eſſe
dirius; proxima hoſtia litatur ſæpe pulcher-
rime. Ubi igitur illæ minæ ſuperiorum ex-

torum? aut quæ tam ſubito facta eſt deorum
16 tanta placatio? Sed afferes, in tauri opimi ex-
tis, immolante Cæſare, cor non fuiſſe: id quia
non potuerit accidere, ut ſine corde victima
illa viveret, judicandum eſſe, tum interiiſſe
37 cor, cum immolaretur. Qui fit, ut alterum in-
telligas, ſine corde non potuiſſe bovem vive-
re: alterum non videas, cor ſubito non po-
tuiſſe neſcio quo avolare? ego enim poſſum
vel neſcire, quæ vis ſit cordis ad vivendum,
vel ſuſpicari, contactum aliquo morbo, bo-
vis exile & exiguum vel vietum cor, & diſ-
ſimile cordis fuiſſe. Tu vero quid habes, qua-
re putes, ſi paulo ante cor fuerit in tauro opi-
mo, ſubito id in ipſa immolatione interiiſſe?
an, quod adſpexerit veſtitu purpureo excor-
dem Cæſarem, ipſe corde privatus eſt? Ur-
bem philoſophiæ, mihi crede, proditis, dum
caſtella defenditis. Nam, dum haruſpicinam
veram eſſe vultis, phyſiologiam totam per-
vertitis. Caput eſt in jecore, cor in extis:
jam abſcedet, ſimul ac molam & vinum in-
ſperſeris: deus id eripiet, vis aliqua conficiet,
aut exedet. Non ergo omnium interitus at-
que obitus natura conficiet; & erit aliquid,
quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum
ſubito occidat. Quis hoc phyſicus dixit un-

m? haruſpices dicunt. His igitur, quam
ſicis, potius credendum exiſtimas? Quid, 17
a pluribus diis immolatur, qui tandem eve- 38
ut litetur aliis, aliis non litetur? quæ au-
a inconſtantia deorum eſt, ut primis mi-
tur extis, bene promittant ſecundis? aut
ta inter eos diſſenſio, ſæpe etiam inter
ximos, ut Apollinis exta bona ſint, Dia-
non bona? quid eſt tam perſpicuum,
am, cum fortuito hoſtiæ adducantur, talia
ique exta eſſe, qualis cuique obtigerit ho-
a? At enim id ipſum habet aliquid divini,
æ cuique hoſtia obtingat, tanquam in ſor-
ius, quæ cui ducatur. Mox de ſortibus;
iamquam tu quidem non hoſtiarum caſum
nfirmas ſortium ſimilitudine, ſed infirmas
rtes collatione hoſtiarum. An, cum in Ae- 39
imelium miſimus, qui afferat agnum, quem
nmolemus; is mihi agnus affertur, qui ha-
et exta rebus accommodata, & ad eum ag-
um non caſu, ſed duce deo ſervus deduci-
ur? nam ſi caſum in eo quoque dicis eſſe,
uaſi ſortem quandam cum deorum volunta-
e conjunctam; doleo tantam Stoicos no-
tros Epicureis irridendi ſui facultatem de- 40
iſſe; non enim ignoras, quam iſta derideant.
Et quidem illi facilius facere poſſunt. Deos

enim ipſos jocandi cauſa induxit Epicurus
perlucidos, & perflabiles, & habitantes, tan-
quam inter duos lucos, ſic inter duos mun-
dos, propter metum ruinarum; eosque ha-
bere putat eadem membra, quæ nos, nec uſum
ullum habere membrorum. Ergo is circuitio-
ne quadam deos tollens, recte non dubitat di-
vinationem tollere. Sed non, ut hic ſibi con-
ſtat, item Stoici. Illius enim deus nihil ha-
bens nec ſui, nec alieni negotii, non poteſt
hominibus divinationem impertire. Veſter au-
tem deus poteſt non impertire, ut nihilomi-
nus mundum regat, & hominibus conſulat.
Cur igitur vos induitis in eas captiones, quas
nunquam explicetis? ita enim, cum magis
properant, concludere ſolent: Si dii ſunt, eſt
divinatio, ſunt autem dii; eſt ergo divinatio.
41 Multo eſt probabilius, Non eſt autem divina-
tio; non ſunt ergo dii. Vide, quam temere
committant, ut, ſi nulla ſit divinatio, nulli
ſint dii. Divinatio enim perſpicue tollitur: deos
eſſe, retinendum eſt.

18 Atque hac extiſpicum divinatione ſubla-
42 ta, omnis haruſpicina ſublata eſt. Oſtenta enim
ſequuntur, & fulgura. Valet autem in fulgu-
ribus obſervatio diuturna; in oſtentis ratio
plerumque conjecturaque adhibetur. Quid

igitur, quod obſervatum ſit in fulgure?
lum in xvi partes diviſerunt Etruſci: fa-
id quidem fuit, quatuor, quas nos ha-
nus, duplicare: poſt idem iterum facere,
ex eo dicerent, fulmen qua ex parte ve-
ſet. Primum id quid intereſt? deinde quid
nificat? nonne perſpicuum eſt, ex prima
niratione hominum, quod tonitrua jactus-
e fulminum extimuiſſent, credidiſſe, ea ef-
ere rerum omnium præpotentem Jovem?
ique in noſtris commentariis ſcriptum ha-
mus: *Jove tonante, fulgurante, comitia po-*
li habere nefas. Hoc fortaſſe reipublicæ cau- 43
conſtitutum eſt. comitiorum enim non ha-
ndorum cauſas eſſe voluerunt. Itaque co-
itiorum ſolum vitium eſt fulmen; quod
lem omnibus rebus optimum auſpicium ha-
emus, ſi ſiniſtrum fuit. Sed de auſpiciis alio
co: nunc de fulguribus. Quid igitur mi- 19
us a phyſicis dici debet, quam quidquam
erti ſignificari rebus incertis? non enim te
uto eſſe eum, qui Jovi fulmen fabricatos
ſſe Cyclopas in Aetna putes. Nam eſſet mi- 44
abile, quomodo id Jupiter toties jaceret,
um unum haberet. Nec vero fulminibus ho-
mines, quid aut faciendum eſſet, aut caven-
lum, moneret. Placet enim Stoicis, eos an-

helitus terræ, qui frigidi ſint, cum fluere cœperint, ventos eſſe: cum autem ſe in nubem induerint, ejusque tenuiſſimam quamque partem cœperint dividere atque diſrumpere, idque crebrius facere & vehementius, tum & fulgura, & tonitrua exſiſtere: ſi autem nubium conflictu ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmen. Quod igitur vi naturæ, nulla conſtantia, nullo rato tempore videmus effici, ex eo ſignificationem rerum conſequentium quærimus? Scilicet, ſi iſta Jupiter ſignificaret, tam multa fruſtra fulmina emitteret.
45 Quid enim proficit, cum in medium mare fulmen jacit? quid, cum in altiſſimos montes, quod plerumque fit? quid, cum in deſertas ſolitudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne obſervantur quidem? At inventum eſt caput in *Tiberi*. Quaſi ego artem aliquam iſtorum eſſe negem. Divinationem nego. Cœli enim *diſtributio*, quam ante dixi, & certarum rerum notatio *docet*, unde fulmen venerit, quo conceſſerit: quid ſigni-
20 ficet autem, nulla ratio docet. *Sed urges me* meis verſibus:

Nam pater altitonans ſtellanti nixus Olympo,
Ipſe ſuos quondam tumulos, ac templa petivit,
Et Capitolinis injecit ſedibus ignes.

a ſtatua Nattæ, tum ſimulacra deorum, ulusque & Remus cum altrice belua, vi nimis icti conciderunt, deque his rebus uſpicum exſtiterunt reſponſa veriſſima.
46 abile autem illud, quod eo ipſo tempore, fieret indicium conjurationis in ſenatu, uum Jovis biennio poſt, quam erat loca- a, in Capitolio collocabatur. Tu igitur ani- um induces, (ſic enim mecum agebas,) cau- a iſtam & contra facta tua, & contra ſcri- a defendere? Frater es; eo vereor. Verum id tibi hic tandem nocet? resne, quæ ta- eſt; an ego, qui verum explicari volo? aque nihil contra dico: a te rationem to- as haruſpicinæ peto. Sed te mirificam in tebram conjeciſti. Quod enim intelligeres, re, ut permerere, cum ex te cauſas unius- ujusque divinationis exquirerem, multa ver- a feciſti, te, cum res videres, rationem cau- amque non quærere; quid fieret, non cur ieret, ad rem pertinere. Quaſi ego aut fieri oncederem, aut eſſet philoſophi, cauſam cur uidque fieret, non quærere.
47 Et eo quidem loco & prognoſtica noſtra pronuntiabas, & genera herbarum, ſcammoneam, ariſtolochi- amque radicem, quarum cauſam ignorares, vim & effectum videres. Diſſimile totum.

Nam & prognoſticorum cauſas perſecuti ſunt & Boëthus Stoicus, qui eſt a te nominatus, & noſter etiam Poſidonius. Etſi cauſæ non reperiantur iſtarum rerum, res tamen ipſæ obſervari animadvertique poſſunt. Nattæ vero ſtatua, aut æra legum de cœlo tacta, quid habent obſervatum ac vetuſtum? Pinarii Nattæ nobiles: a nobilitate igitur periculum. Hoc tam callide Jupiter cogitavit? Romulus lactens fulmine ictus: urbi igitur periculum oſtenditur, ei, quam ille condidit. Quam ſcite per notas nos certiores facit Jupiter? At eodem tempore ſignum Jovis collocabatur, quo conjuratio indicabatur. Et tu ſcilicet mavis, numine deorum id factum, quam caſu, arbitrari? & redemtor, qui columnam illam de Cotta, & de Torquato conduxerat faciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, ſed a diis immortalibus ad iſtam horam reſervatus eſt?

48 Non equidem plane deſpero iſta eſſe vera, ſed neſcio, & diſcere a te volo. Nam cum mihi quædam caſu viderentur ſic evenire, ut prædicta eſſent a divinantibus; dixiſti multa de caſu, ut, Venerium jaci poſſe caſu, quatuor talis jactis; quadringentis, centum Venerios non poſſe caſu conſiſtere. Primum neſcio, cur non poſſint; ſed non pugno: abun-

enim ſimilibus: habes & reſperſionem
ıentorum, & roſtrum ſuis, & alia per-
ta. Idem Carneadem fingere dicis de ca-
Paniſci, quaſi non potuerit id evenire ca-
& non in omni marmore neceſſe ſit in-
vel Praxitelia capita. Illa enim ipſa effi-
ıtur detractione; nec quidquam illuc af-
ur a Praxitele: ſed cum multa ſunt de-
ta, & ad lineamenta oris perventum eſt,
n intelligas, illud, quod jam expolitum
intus fuiſſe. Poteſt igitur tale aliquid etiam 49
ſponte in lapicidinis Chiorum exſtitiſſe.
i ſit hoc fictum! quid? in nubibus nun-
am animadvertiſti leonis formam, aut hip-
centauri? Poteſt igitur, quod modo nega-
s, veritatem caſus imitari.

Sed quoniam de extis & fulguribus ſatis 22
t diſputatum, oſtenta reſtant, ut tota haru-
icina ſit pertractata. Mulæ partus prolatus
t a te: res mirabilis, propterea quia non
epe fit; ſed ſi fieri non potuiſſet, facta non
ſet. Atque hoc contra omnia oſtenta vale-
t; nunquam, quod fieri non potuerit, eſſe
ıctum: ſin potuerit, non eſſe mirandum.
Cauſarum enim ignoratio in re nova mira-
ionem facit: eadem ignoratio ſi in rebus uſi-
atis eſt, non miramur. Nam qui mulam pe-

periſſe miratur, is, quo modo equa pariat,
aut omnino, quæ natura partum animantis
faciat, ignorat. ſed, quod crebro videt, non
miratur, etiam ſi, cur fiat, neſcit: quod ante
non vidit, id ſi evenerit, oſtentum eſſe cen-
50 ſet. Utrum igitur, cum concepit mula, an cum
peperit, oſtentum eſt? conceptio contra na-
turam fortaſſe; ſed partus prope neceſſarius.
Sed quid plura? ortum videamus haruſpici-
næ: ſic facillime, quid habeat auctoritatis,
23 judicabimus. Tages quidam dicitur in agro
Tarquinienſi, cum terra araretur, & ſulcus
altius eſſet impreſſus, exſtitiſſe repente, &
eum affatus eſſe, qui arabat. Is autem Ta-
ges, ut in libris eſt Etruſcorum, puerili ſpe-
cie dicitur viſus, ſed ſenili fuiſſe prudentia.
Ejus adſpectu cum obſtupuiſſet bubulcus, cla-
moremque majorem cum admiratione edi-
diſſet, concurſum eſſe factum, totamque bre-
vi tempore in eum locum Etruriam conve-
niſſe: tum illum plura locutum multis au-
dientibus, qui omnia ejus verba exceperint,
litteriſque mandaverint: omnem autem ora-
tionem fuiſſe eam, qua haruſpicinæ diſciplina
contineretur: eam poſtea creviſſe rebus no-
vis cognoſcendis, & ad eadem illa principia
referendis. Hæc accepimus ab ipſis: hæc

ſcri-

ɔta conſervant: hunc fontem habent diſci-
ıæ. Num ergo opus eſt ad hæc refellenda 51
neade? num Epicuro? Eſtne quisquam
deſipiens, qui credat exaratum eſſe, deum
am, an hominem? ſi deus, cur ſe contra
:uram in terram abdiderit, ut patefactus
ıtro lucem adſpiceret? Quid? idem nonne
:erat deus hominibus diſciplinam ſuperiore
oco tradere? Si autem homo ille Tages
ıt, quonam modo potuit terra oppreſſus vi-
re? unde porro illa potuit, quæ docebat
ios, ipſe didiciſſe? Sed ego inſipientior,
ıam illi ipſi, qui iſta credunt, qui quidem
ıntra eos tam diu diſputem. Vetus autem 24
ud Catonis admodum ſcitum eſt, qui mira-
ſe ajebat, quod non rideret haruſpex, ha-
ıſpicem cum vidiſſet. Quota enim quæque 52
es evenit prædicta ab iſtis? aut ſi evenit
uippiam, quid afferri poteſt, cur non caſu id
venerit? Rex Pruſias, cum Annibali apud
um exſulanti depugnari placeret, negabat ſe
ıudere, quod exta prohiberent. An tu, in-
quit, caruncuIæ vitulinæ mavis, quam impe-
ratori veteri credere? Quid? ipſe Cæſar, cum
a ſummo haruſpice moneretur, ne in Africam
ante brumam transmitteret, nonne transmi-
ſit? quod ni feciſſet, uno in loco omnes ad-

verſariorum copiæ conveniſſent. Quid ego
haruſpicum reſponſa commemorem, (poſſum
equidem innumerabilia,) quæ aut nullos ha-
53 buerint exitus, aut contrarios? Hoc civili bel-
lo, dii immortales! quam multa luſerunt?
quæ nobis in Græciam Roma reſponſa haru-
ſpicum miſſa ſunt? quæ dicta Pompejo? ete-
nim ille admodum extis & oſtentis moveba-
tur. Non lubet commemorare, nec vero ne-
ceſſe eſt, tibi præſertim, qui interfuiſti. Vi-
des tamen, omnia fere contra, ac dicta ſint,
25 eveniſſe. Sed hæc hactenus: nunc ad oſtenta
54 veniamus. Multa me conſule a me ipſo ſcri-
pta recitaſti: multa ante Marſicum bellum a
Siſenna collecta attuliſti: multa ante Lace-
dæmoniorum malam pugnam in Leuctris a
Calliſthene commemorata dixiſti; de quibus
dicam equidem ſingulis, quoad videbitur: ſed
dicendum etiam eſt de univerſis. Quæ eſt
enim iſta a diis profecta ſignificatio, & quaſi
denuntiatio calamitatum? Quid autem vo-
lunt dii immortales ea primum ſignificantes,
quæ ſine interpretibus non poſſimus intelli-
gere, deinde ea, quæ cavere nequeamus? At
hoc ne homines quidem probi faciunt, ut ami-
cis impendentes calamitates prædicant, quas
illi effugere nullo modo poſſint; ut medici,

mquam intelligunt ſæpe, tamen nunquam
is dicunt, illo morbo eos eſſe morituros.
nis enim prædictio mali tum probatur,
ı ad prædictionem cautio adjungitur. Quid 55
ur aut oſtenta, aut eorum interpretes, vel
:edæmonios olim, vel nuper noſtros adju-
unt? quæ ſi ſigna deorum putanda ſunt,
tam obſcura fuerunt? ſi enim, ut intelli-
emus quid eſſet eventurum, aperte decla-
i oportebat; aut ne occulte quidem, ſi ea
:i nolebant. Jam vero conjectura omnis, 26
qua nititur divinatio, ingeniis hominum in
ıltas, ac diverſas, aut etiam contrarias par-
ſæpe deducitur. Ut enim in cauſis judi-
ılibus alia eſt conjectura accuſatoris, alia
fenſoris, & tamen utriusque credibilis;
in omnibus iis rebus, quæ conjectura in-
ſtigari videntur, anceps reperitur oratio.
uas autem res tum natura, tum caſus affert,
ıonnunquam etiam errorem creat ſimilitu-
),) magna ſtultitia eſt, earum rerum deos
.cere effectores, cauſas rerum non quærere.
'u vates Bœotios credis Lebadiæ vidiſſe ex 56
allorum gallinaceorum cantu, victoriam eſſe
Thebanorum, quia galli victi ſilere ſolent,
:anere victores. Hoc igitur per gallinas Ju-
piter tantæ civitati ſignum dabat? An illæ

aves, niſi cum vicerint, canere non ſolent?
At tum canebant, nec vicerant. Id enim eſt,
inquies, oſtentum. Magnum vero: quaſi piſces,
non galli cecinerint. Quod autem eſt tem-
pus, quo illi non cantent, vel nocturnum, vel
diurnum? Quod ſi victores alacritate, & quaſi
lætitia, ad canendum excitantur; potuit ac-
cidiſſe alia quoque lætitia, qua ad cantum
57 moverentur. Democritus quidem optimis ver-
bis cauſam explicat, cur ante lucem galli ca-
nant. Depulſo enim de pectore, & in omne
corpus diviſo & mitificato cibo, cantus edere,
quiete ſatiatos: qui quidem ſilentio noctis,
ut ait Ennius, *favent faucibus ruſſis, cantu,
plauſuque premunt alas*. Cum igitur hoc ani-
mal tam ſit canorum ſua ſponte, quid in men-
tem venit Calliſtheni dicere, deos gallis ſignum
dediſſe cantandi, cum id vel natura, vel ca-
27 ſus efficere potuiſſet? Sanguinem pluiſſe ſe-
58 natui nuntiatum eſt; atratum etiam fluvium
fluxiſſe ſanguine; deorum ſudaſſe ſimulacra:
num cenſes his nuntiis Thalem, aut Anaxa-
goram, aut quemquam phyſicum crediturum
fuiſſe? nec enim ſanguis, nec ſudor, niſi e
corpore eſt. Sed & decoloratio quædam ex
aliqua contagione terrena maxime poteſt ſan-
guinis ſimilis eſſe, & humor allapſus extrin-

us, ut in tectoriis videmus auſtro, ſudo-
n imitari. Atque hæc in bello plura & ma-
a videntur timentibus: eadem non tam
imadvertuntur in pace. Accedit illud etiam,
iod in metu & periculo cum creduntur fa-
ius, tum finguntur impunius. Nos autem 59
leves atque inconſiderati ſumus, ut, ſi mu-
s corroſerint aliquid, quorum eſt opus hoc
ıum, monſtrum putemus? Ante vero Mar-
cum bellum, quod clypeos Lanuvii, ut a te
t dictum, mures roſiſſent, maximum id por-
ntum haruſpices eſſe dixerunt; quaſi vero
uidquam interſit, mures, diem noctem ali-
uid rodentes, ſcuta, an cribra corroſerint.
Jam ſi iſta ſequimur, quod Platonis Politiam
uper apud me mures corroſerunt, de repub-
ica debui pertimeſcere; aut, ſi Epicuri de
Voluptate liber corroſus eſſet, putarem an-
ıonam in macello cariorem fore. An vero 28
illa nos terrent, ſi quando aliqua portentoſa 60
aut ex pecude aut ex homine nata dicuntur?
quorum omnium, ne ſim longior, una ratio
eſt. Quidquid enim oritur, qualecunque eſt,
cauſam habeat a natura neceſſe eſt; ut etiam
ſi præter conſuetudinem exſtiterit, præter na-
turam tamen non poſſit exſiſtere. Cauſam
igitur inveſtigato in re nova atque admirabi-

li, ſi potes: ſi nullam reperies, illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuiſſe ſine cauſa; eumque errorem, quem tibi rei novitas attulerit, naturæ ratione depellito. Ita te nec terræ fremitus, nec cœli diſceſſus, nec lapideus, aut ſanguineus imber, nec trajectio
61 ſtellæ, nec faces viſæ terrebunt. Quorum omnium cauſas ſi a Chryſippo quæram, ipſe ille divinationis auctor nunquam illa dicet facta fortuito, naturalemque rationem omnium reddet. Nihil enim fieri ſine cauſa poteſt; nec quidquam fit, quod fieri non poteſt; nec, ſi id factum eſt, quod potuit fieri, portentum debet videri: nulla igitur portenta ſunt. Nam ſi, quod raro fit, id portentum putandum eſt; ſapientem eſſe, portentum eſt: ſæpius enim mulam peperiſſe arbitror, quam ſapientem fuiſſe. Illa igitur ratio concluditur, nec id, quod non potuerit fieri, factum unquam eſſe; nec, quod potuerit, id portentum eſſe; ita
62 omnino nullum eſſe portentum. Quod etiam conjector quidam & interpres portentorum non inſcite reſpondiſſe dicitur ei, qui ad eum retuliſſet, quaſi oſtentum, quod anguis domi vectem circumjectus fuiſſet: Tum eſſet, inquit, oſtentum, ſi anguem vectis circumplicaviſſet. Hoc ille reſponſo ſatis aperte de-

ıravit, nihil habendum eſſe portentum, quod
ri poſſet. C. Gracchus ad M. Pomponium 29
ipſit, duobus anguibus domi comprehenſis,
ruſpices a patre convocatos. Qui magis an-
ibus, quam lacertis, quam muribus? quia
nt hæc quotidiana, angues non item. Quaſi
ro referat, quod fieri poteſt, quam id ſæpe
ıt. Ego tamen miror, ſi emiſſio feminæ an-
is mortem afferebat Ti. Graccho; emiſſio
tem maris anguis erat mortifera Corneliæ,
r alterutram emiſerit. Nihil enim ſcribit
ſpondiſſe haruſpices, ſi neuter anguis emiſ-
s eſſet, quid eſſet futurum. At mors inſe-
uta Gracchum eſt; cauſa quidem, credo, ali-
ua morbi gravioris, non emiſſione ſerpentis.
eque enim tanta eſt infelicitas haruſpicum,
t ne caſu quidem unquam fiat, quod futu-
um illi eſſe dixerint. Nam illud mirarer, ſi 63
crederem, quod apud Homerum Calchantem
dixiſti ex paſſerum numero belli Trojani an-
nos auguratum: de cujus conjectura ſic apud
Homerum, ut nos otioſi convertimus, loqui-
tur Agamemnon:

Ferte viri, & duros animo tolerate labores, 30
Auguris ut noſtri Calchantis fata queamus
Scire, ratoſne habeant, an vanos pectoris
orſus.

Namque omnes memori portentum mente retentant,
Qui non funeſtis liquerunt lumina fatis.
Argolicis primum ut veſtita eſt claſſibus Aulis,
Quae Priamo cladem, & Trojae, peſtemque ferebant:
Nos, circum latices gelidos fumantibus aris,
Aurigeris divum placantes numina tauris,
Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai,
Vidimus immani ſpecie, tortuque draconem
Terribilem, Jovis ut pulſu penetrabat ab ara:
Qui platani in ramo foliorum tegmine ſeptos
Corripuit pullos: quos cum conſumeret octo,
Nona ſuper tremulo genitrix clangore volabat:
Cui ferus immani laniavit viſcera morſu.
64 *Hunc, ubi tam teneros volucres matremque peremit,*
Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
Abdidit, & duro formavit tegmina ſaxo.
Nos autem timidi ſtantes mirabile monſtrum
Vidimus in mediis divum verſarier aris.
Tum Calchas haec eſt fidenti voce locutus.
Quidnam torpentes ſubito obſtupuiſtis Achivi?

Nobis haec portenta deum dedit ipſe creator,
Tarda, & ſera nimis: ſed fama ac laude peremni.
Nam quot aves taetro mactatas dente videtis,
Tot nos ad Trojam belli exantlabimus annos;
Quae decimo cadet, & poena ſatiabit Achivos.
Edidit haec Calchas: quae jam matura videtis.

Quæ tandem iſta auguratio eſt ex paſſeribus, 65
annorum potius, quam aut menſium, aut dierum? cur autem de paſſerculis conjecturam facit, in quibus nullum erat monſtrum; de dracone ſilet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? poſtremo quid ſimile habet paſſer annis? nam de angue illo, qui Sullæ apparuit immolanti, utrumque memini, & Sullam, cum in expeditionem educturus eſſet, immolaviſſe, & anguem ab ara exſtitiſſe, eoque die rem præclare eſſe geſtam, non haruſpicis conſilio, ſed imperatoris. Atque hæc 31
oſtentorum genera mirabile nihil habent; quæ 66
cum facta ſunt, tum ad conjecturam aliqua interpretatione revocantur: ut illa tritici grana in os pueri Midæ congeſta; aut apes, quas dixiſti in labris Platonis conſediſſe pueri, non tam mirabilia ſint, quam conjecta belle: quæ tamen vel ipſa falſa eſſe, vel ea, quæ prædicta ſunt, fortuito cecidiſſe potuerunt. De

ipſo Roſcio poteſt illud quidem eſſe falſum,
ut circumligatus fuerit angui; ſed ut in cu-
nis fuerit anguis, non tam eſt mirum, in So-
lonio præſertim, ubi ad focum angues nun-
dinari ſolent. Nam quod haruſpices reſpon-
derunt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore;
miror, deos immortales hiſtrioni futuro clari-
tatem oſtendiſſe, nullam oſtendiſſe Africano.
67 Atque etiam a te Flaminiana oſtenta collecta
ſunt, quod ipſe, & equus ejus repente con-
ciderit; non ſane mirabile hoc quidem: quod
evelli primi haſtati ſignum non potuerit; ti-
mide fortaſſe ſignifer evellebat, quod fidenter
infixerat. Nam Dionyſii equus quid attulit
admirationis, quod emerſit ex flumine? quod-
que habuit apes in juba? ſed quia brevi tem-
pore regnare cœpit; quod acciderat caſu,
32 vim habuit oſtenti. At Lacedæmoniis in Her-
68 culis fano arma ſonuerunt; ejusdemque dei
Thebis valvæ clauſæ, ſubito ſe aperuerunt,
eaque ſcuta, quæ fuerant ſublime fixa, ſunt
humi inventa. Horum cum fieri nihil potue-
rit ſiné aliquo motu, quid eſt cur divinitus
ea potius, qnam caſu facta eſſe dicamus? At
in Lyſandri ſtatuæ capite Delphis exſtitit co-
rona ex aſperis herbis, & quidem ſubita. Ita-
ne cenſes, ante coronam herbæ exſtitiſſe,

ım conceptum eſſe ſemen? herbam autem
eram, credo, avium congeſtu, non huma-
ſatu. Jam quidquid in capite eſt, id co-
ıæ ſimile videri poteſt. Nam quod eodem
npore ſtellas aureas Caſtoris & Pollucis,
ılphis poſitas, decidiſſe, neque eas uſquam
ɔertas eſſe dixiſti; furum id magis factum,
ıam deorum videtur. Simiæ vero Dodoneæ 69
ıprobitatem hiſtoriis Græcis mandatam eſſe
miror. Quid minus mirum, quam illam
onſtruoſiſſimam beſtiam urnam evertiſſe,
rtes diſſipaviſſe? Et negant hiſtorici, La-
dæmoniis ullum oſtentum hoc triſtius ac-
diſſe. Nam illa prædicta Vejentium, ſi la-
us Albanus redundaſſet, isque in mare flux-
ſet, Romam perituram; ſi repreſſus eſſet,
ejos: ita aqua Albana deducta ad utilita-
em agri ſuburbani, non ad arcem urbem-
ue retinendam. At paulo poſt audita vox eſt
nonentis, ut providerent, ne a Gallis Roma
aperetur; ex eo Ajo Loquenti aram in no-
va via conſectatam. Quid ergo? Ajus iſte
Loquens, quando eum nemo norat, ajebat, &
loquebatur, & ex eo nomen invenit; poſtea-
quam & ſedem, & aram, & nomen invenit,
obmutuit? Quod idem dici de Moneta po-
teſt; a qua, præterquam de ſue plena, quid

unquam moniti ſumus? Satis multa de
oſtentis.

33 Auſpicia reſtant, & ſortes eæ, quæ du-
70 cuntur, non illæ, quæ vaticinatione fundun-
tur, quæ oracula verius dicimus; de quibus
tum dicemus, cum ad naturalem divinatio-
nem venerimus. Reſtat etiam de Chaldæis.
Sed primum auſpicia videamus. Difficilis au-
guri locus ad contra dicendum; Marſo for-
taſſe, ſed Romano facillimus. Non enim ſu-
mus ii nos augures, qui avium, reliquorumve
ſignorum obſervatione futura dicamus: &
tamen credo, Romulum, qui urbem auſpica-
to condidit, habuiſſe opinionem, eſſe in pro-
videndis rebus augurandi ſcientiam, (errabat
enim multis in rebus antiquitas), quam vel
uſu jam, vel doctrina, vel vetuſtate immuta-
tam videmus. Retinetur autem & ad opinio-
nem vulgi, & ad magnas utilitates reipubli-
cæ, mos, religio, diſciplina, jus augurum, col-
71 legii auctoritas. Nec vero non omni ſupplicio
digni P. Claudius, L. Junius, conſules, qui
contra auſpicia navigarunt: parendum enim
fuit religioni, nec patrius mos tam contuma-
citer repudiandus. Jure igitur alter populi
judicio damnatus eſt; alter mortem ſibi ipſe
conſcivit. Flaminius non paruit auſpiciis; ita-

periit cum exercitu. At anno poſt Pau-
paruit: num minus cecidit in Cannenſi
na cum exercitu? Etenim, ut ſint auſpicia,
nulla ſunt; hæc certe, quibus utimur,
tripudio, ſive de cœlo, ſimulacra ſunt
piciorum, auſpicia nullo modo. Q. FABI, 34
MIHI IN AUSPICIO ESSE VOLO: reſpon-
AUDIVI. Hic apud majores noſtros ad-
ebatur peritus, nunc quilibet. Peritum
em eſſe neceſſe eſt eum, qui, ſilentium
id ſit, intelligat; id enim *ſilentium* dicimus
auſpiciis, quod omni vitio caret. Hoc in- 72
lligere, perfecti auguris eſt. Illi autem,
i in auſpicium adhibetur, cum ita impe-
vit is, qui auſpicatur, DICITO, SI SILEN-
IUM ESSE VIDEBITUR; nec ſuſpicit, nec
ircumſpicit: ſtatim reſpondet, SILENTIUM
SSE VIDERI. Tum ille, DICITO, SI PASCUN-
TUR AVES. PASCUNTUR. Quæ aves? aut
ubi? Attulit, inquit, in cavea pullos is, qui
ex eo ipſo nominatur pullarius. Hæ ſunt igi-
tur aves internuntiæ Jovis: quæ paſcantur,
necne, quid refert? nihil ad auſpicia: ſed
quia, cum paſcuntur, neceſſe eſt, aliquid ex
ore cadere, & terram pavire; *terripavium*
primo, poſt *terripudium* dictum eſt; hoc qui-
dem jam *tripudium* dicitur. Cum igitur offa

cecidit ex ore pulli, tum auſpicanti tripudi-
35 um ſolliſtimum nuntiant. Ergo hoc auſpicium
73 divini quidquam habere poteſt, quod tam ſit
coactum & expreſſum? quo antiquiſſimos
augures non eſſe uſos, argumento eſt, quod
decretum collegii vetus habemus, omnem
avem tripudium facere poſſe. Tum igitur
eſſet auſpicium, ſi modo ei eſſet liberum ſe
oſtendiſſe: tum avis illa videri poſſet inter-
pres & ſatelles Jovis. Nunc vero incluſa in
cavea, & fame enecta, ſi in offam pultis in-
vadit, & ſi aliquid ex ore cecidit, hoc tu au-
ſpicium, aut hoc modo Romulum auſpicari
74 ſolitum putas? Jam de cœlo ſervare non ip-
ſos cenſes ſolitos, qui auſpicabantur? nunc
imperant pullario: ille renuntiat. Fulmen
ſiniſtrum, auſpicium optimum habemus ad
omnes res, præterquam ad comitia: quod
quidem inſtitutum reipublicæ cauſa eſt, ut
comitiorum, vel in judiciis populi, vel in jure
legum, vel in creandis magiſtratibus princi-
pes civitatis eſſent interpretes. At Ti. Grac-
chi litteris Scipio & Figulus, quod tum au-
gures judicaſſent, eos vitio creatos eſſe, ma-
giſtratu ſe abdicaverunt. Quis negat augu-
rum diſciplinam eſſe? divinationem nego. At
haruſpices divini; quos cum Ti. Gracchus

pter mortem repentinam ejus, qui in præ-
ativa referenda ſubito concidiſſet, in ſena-
a introduxiſſet, non juſtum rogatorem co-
iorum fuiſſe dixerunt. Primum vide, ne 75
eum dixerint, qui rogator centuriæ fuiſſet:
enim erat mortuus. Id autem ſine divina-
ne, conjectura poterat dicere: deinde for-
ſe caſu; qui nullo modo eſt ex hoc genere
lendus. Quid enim ſcire Etruſci haruſpi-
s aut de tabernaculo recte capto, aut de
moerii jure potuerunt? Equidem aſſentior
Marcello potius, quam App. Claudio, qui
nbo mei collegæ fuerunt; exiſtimoque jus
igurum, etſi divinationis opinione principio
nſtitutum ſit, tamen poſtea reipublicæ cau-
conſervatum ac retentum. Sed de hoc loco 36
lura in aliis: nunc hactenus. Externa enim 76
uguria, quæ ſunt non tam artificioſa, quam
uperſtitioſa, videamus. Omnibus fere avibus
ituntur: nos admodum paucis: alia illis ſini-
tra ſunt, alia noſtris. Solebat ex me Dejo-
arus percontari noſtri augurii diſciplinam,
ego ex illo ſui. Dii immortales! quantum
differebat? ut quædam eſſent etiam contra-
ria. Atque ille iis ſemper utebatur: nos, niſi
dum a populo auſpicia accepta habemus,
quam multum iis utimur? Bellicam rem ad- 77

miniſtrari majores noſtri, niſi auſpicato, noluerunt. Quam multi anni ſunt, cum bella a proconſulibus & proprætoribus adminiſtrantur? qui auſpicia non habent. Itaque nec amnes tranſeunt auſpicato, nec tripudio auſpicantur. Nam ex acuminibus quidem, quod totum auſpicium militare eſt, jam M. Marcellus, ille quinquies conſul, totum omiſit, idem imperator, idem augur optimus. Ubi ergo avium divinatio? quæ, quoniam ab iis, qui auſpicia nulla habent, bella adminiſtrantur, ab urbanis retenta videtur, a bellicis eſſe ſublata. Et quidem ille dicebat, ſi quando rem agere vellet, ne impediretur auſpiciis, lectica operta facere iter ſe ſolere. Huic ſimile eſt, quod nos augures præcipimus, ne juge auſpicium obveniat, ut jumenta jubeant dijun-
78 gere. Quid eſt aliud nolle moneri a Jove, niſi
efficere, ut aut ne fieri poſſit auſpicium, aut,
37 ſi fiat, videri? Nam illud admodum ridiculum, quod negas Dejotarum, auſpiciorum, quæ ſibi ad Pompejum proficiſcenti facta ſunt, pœnitere, quod fidem ſecutus amicitiamque populi Romani, functus ſit officio: antiquiorem enim ſibi fuiſſe laudem & gloriam, quam regnum & poſſeſſiones ſuas. Credo id quidem: ſed hoc nihil ad auſpicia. Nec enim ei cornix

cane-

ıere potuit, recte eum facere, quod po-
i Romani libertatem defendere pararet:
e hoc ſentiebat, ſicuti ſenſit. Aves even- 79
; ſignificant aut adverſos, aut ſecundos:
tutis auſpiciis video eſſe uſum Dejotarum;
æ vetat ſpectare fortunam, dum præſtetur
es. Aves vero, ſi proſperos eventus oſten-
runt, certe fefellerunt. Fugit e prœlio cum
mpejo: grave tempus. Diſceſſit ab eo:
ctuoſa res. Cæſarem eodem tempore ho-
em & hoſpitem vidit: quid hoc triſtius? Is
m ei Troginorum tetrarchiam eripuiſſet,
affeclæ ſuo Pergameno, neſcio cui, dediſ-
t, eidemque detraxiſſet Armeniam a ſenatu
tam; cumque ab eo magnificentiſſimo ho-
itio acceptus eſſet, ſpoliatum reliquit & ho-
item, & regem. Sed labor longius: ad pro-
oſitum revertar. Si eventa quærimus, quæ
xquiruntur avibus; nullo modo proſpera De-
otaro: ſin officia; a virtute ipſius, non ab
uſpiciis petita ſunt. Omitte igitur lituum Ro- 38
nuli, quem in maximo incendio negas potu- 80
ſſe comburi: contemne cotem Attii Navii.
Nihil debet eſſe in philoſophia commentitiis fabellis loci. Illud erat philoſophi, totius augurii primum naturam ipſam videre, deinde inventionem, deinde conſtantiam. Quæ eſt

igitur natura, quæ volucres huc & illuc paſſim vagantes efficiat, ut ſignificent aliquid, & tum vetent agere, tum jubeant, aut cantu, aut volatu? cur autem aliis a læva, aliis a dextra datum eſt avibus, ut ratum auſpicium facere poſſint? quo modo autem hæc, aut quando, aut a quibus inventa dicemus? Etruſci tamen habent exaratum puerum auctorem diſciplinæ ſuæ; nos quem? Attiumne Navium? At aliquot annis antiquior Romulus & Remus, ambo augures, ut accepimus. An Piſidarum, aut Cilicum, aut Phrygum iſta inventa dicemus?
81 Placet igitur, humanitatis
39 expertes habere divinitatis auctores? At omnes reges, populi, nationes utuntur auſpiciis. Quaſi vero quidquam ſit tam valde, quam nihil ſapere, vulgare; aut quaſi tibi ipſi in judicando placeat multitudo. Quotus quisque eſt, qui voluptatem neget eſſe bonum? plerique etiam ſummum bonum dicunt. Num igitur eorum frequentia Stoici de ſententia deterrentur? aut num plerisque in rebus ſequitur eorum auctoritatem multitudo? Quid mirum igitur, ſi in omnibus auſpiciis, & omni divinatione, imbecilli animi ſuperſtitioſa iſta concipiant; verum diſpicere non poſſint?
82 Quæ autem eſt inter augures conveniens &

conjuncta conſtantia? ad noſtri augurii conſuetudinem dixit Ennius,

Cum tonuit laevum bene tempeſtate ſerena.

At Homericus Ulyſſes apud Achillem querens de ferocitate Trojanorum neſcio quid, hoc modo nuntiat:

Proſpera Jupiter his dextris fulgoribus edit.

Ita nobis ſiniſtra videntur, Grajis & barbaris
dextra, meliora. Quamquam haud ignoro,
quæ bona ſint, ſiniſtra nos dicere, etiamſi
dextra ſint. Sed certe noſtri ſiniſtrum nominaverunt,
externique dextrum, quia plerumque
melius id videbatur. Hæc quanta diſſenſio
eſt? Quid, quod aliis avibus utuntur, aliis 83
ſignis? aliter obſervant, alia reſpondent? non
neceſſe eſt fateri, partim horum errore ſuſceptum
eſſe, partim ſuperſtitione, multa fallendo?
Atque his ſuperſtitionibus non dubi- 40
taſti etiam omina adjungere. Aemilia Paullo,
Perſam periſſe; quod pater omen accepit:
Cæcilia ſororis filiæ ſedes ſuas tradere. Jam
illa, *Favete linguis*, & *praerogativam*, *omen
comitiorum*; hoc eſt, ipſum eſſe contra ſe copioſum
& diſertum. Quando enim, illa obſervans,
quieto & libero animo eſſe poteris,
ut ad rem gerendam non ſuperſtitionem habeas,
ſed rationem ducem? itane? ſi quis ali-

quid ex ſua re, atque ex ſuo ſermone dixerit, & ejus verbum aliquod apte ceciderit ad id, quod ages, aut cogitabis, ea res tibi aut ti-
84 morem afferet, aut alacritatem? Cum M. Craſſus exercitum Brundiſii imponeret, quidam in portu caricas Cauno advectas vendens, *Cauneas*, clamitabat. Dicamus, ſi placet, monitum ab eo Craſſum, caveret, ne iret: non fuiſſe periturum, ſi omini paruiſſet. Quæ ſi ſuſcipiamus, pedis offenſio nobis, & abruptio corrigiæ, & ſternutamenta erunt obſervanda.

Sortes reſtant, & Chaldæi; ut ad vates veniamus, & ad ſomnia. Dicendum igitur
41 putas de ſortibus? Quid enim ſors eſt? idem
85 propemodum, quod micare, quod talos jacere, quod teſſeras: quibus in rebus temeritas & caſus, non ratio, nec conſilium valet. Tota res eſt inventa fallaciis, aut ad quæſtum, aut ad ſuperſtitionem, aut ad errorem. Atque, ut in haruſpicina fecimus, ſic videamus, clariſſimarum ſortium quæ tradatur inventio. Numerium Suffucium, Præneſtinorum monumenta declarant, honeſtum hominem & nobilem, ſomniis crebris, ad extremum etiam minacibus, cum juberetur certo in loco ſiliceam cædere, perterritum viſis, irridentibus

civibus, id agere cœpiſſe: itaque per-
to ſaxo ſortes erupiſſe, in robore inſculp-
s priſcarum litterarum notis. Is eſt hodie
us ſeptus religioſe propter Jovis pueri, qui
tens cum Junone Fortunæ in gremio ſe-
is, mammam appetens, caſtiſſime colitur
natribus. Eodemque tempore, in eo loco, 86
Fortunæ nunc ſita eſt ædes, mel ex olea
xiſſe dicunt; haruſpiceſque dixiſſe, ſumma
bilitate illas ſortes futuras, eorumque juſſu
illa olea arcam eſſe factam; eaque con-
as ſortes, quæ hodie Fortunæ monitu tol-
ntur. Quid igitur in his poteſt eſſe certi,
iæ Fortunæ monitu, pueri manu miſcentur,
que ducuntur? quo modo autem iſtæ po-
tæ in illo loco? quis robur illud cecidit, do-
vit, inſcripſit? nihil eſt, inquiunt, quod deus
ficere non poſſit. Utinam ſapientes Stoicos
feciſſet, ne omnia ſuperſtitioſa ſollicitudine
miſeria crederent! Sed hoc quidem genus
ivinationis vita jam communis exploſit. Fa-
l pulchritudo & vetuſtas, Præneſtinarum
tiam nunc retinet ſortium nomen, atque id
a vulgus. Quis enim magiſtratus, aut quis 87
ir illuſtrior utitur ſortibus? ceteris vero in
ocis ſortes plane refrixerunt. Quod Carnea-
lem Clitomachus ſcribit dicere ſolitum, nus-

quam ſe fortunatiorem, quam Præneſte, vidiſſe Fortunam. Ergo hoc divinationis genus omittamus.

42 Ad Chaldæorum monſtra veniamus: de quibus Eudoxus, Platonis auditor, in aſtrologia, judicio doctiſſimorum hominum, facile princeps, ſic opinatur, id quod ſcriptum reliquit, Chaldæis in prædictione & in notatione cujusque vitæ ex natali die, minime eſſe
88 credendum. Nominat etiam Panætius, qui unus e Stoicis aſtrologorum prædicta rejecit, Archelaum & Caſſandrum, ſummos aſtrologos illius ætatis, qua erat ipſe, cum in ceteris aſtrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non uſos. Scylax Halicarnaſſeus, familiaris Panætii, excellens in aſtrologia, idemque in regenda ſua civitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi ge-
89 nus repudiavit. Sed, ut ratione utamur, omiſſis teſtibus; ſic iſti diſputant, qui hæc Chaldæorum natalitia prædicta defendunt. Vim quandam eſſe ajunt ſignifero in orbe, qui Græce ζωδιακὸς dicitur, talem, ut ejus orbis unaquæque pars, alia alio modo, moveat immutetque cœlum, perinde ut quæque ſtellæ in iis finitimisque partibus ſint quoque tempore; eamque vim varie moveri ab iis ſideri-

bus, quæ vocantur errantia. Cum autem in
eam ipſam partem orbis venerint, in qua ſit
ortus ejus, qui naſcitur, aut in eam, quæ con-
junctum aliquid habeat, aut conſentiens; ea
triangula illi & quadrata nominant. Etenim
cum tempore anni tempeſtatumque, cœli con-
verſiones commutationesque tantæ fiant ac-
ceſſu ſtellarum & receſſu; cumque ea vi ſo-
lis efficiantur, quæ videmus; non veriſimile
ſolum, ſed etiam verum eſſe cenſent, perin-
de, utcunque temperatus ſit aër, ita pueros
orientes animari atque formari, ex eoque in-
genia, mores, animum, corpus, actionem vi-
tæ, caſus cujusque, eventusque fingi. O de- 43
lirationem incredibilem! non enim omnis er- 90
ror ſtultitia eſt dicenda. Quibus etiam Dio-
genes Stoicus concedit, aliquid ut prædicere
poſſint, duntaxat quali quisque natura, & ad
quam quisque maxime rem aptus futurus ſit.
Cetera, quæ profiteantur, negat ullo modo
poſſe ſciri: etenim geminorum formas eſſe
ſimiles, vitam atque fortunam plerumque diſ-
parem. Procles & Euryſthenes, Lacedæmo- 91
niorum reges, gemini fratres fuerunt. At hi
nec totidem annos vixerunt: anno enim Pro-
cli vita brevior fuit, multumque is fratri re-
rum geſtarum gloria præſtitit. At ego id

ipſum, quod vir optimus Diogenes Chaldæis,
quaſi quadam prævaricatione, concedit, nego
poſſe intelligi. Etenim cum, ut ipſi dicunt,
ortus naſcentium luna moderetur, eaque ani-
madvertant & notent ſidera natalitia Chal-
dæi, quæcunque lunæ juncta videantur; ocu-
lorum fallaciſſimo ſenſu judicant ea, quæ ra-
tione atque animo videre debebant. Docet
enim ratio mathematicorum, quam iſtis no-
tam eſſe oportebat, quanta humilitate luna
feratur, terram pæne contingens, quantum
abſit a proxima Mercurii ſtella, multo autem
longius a Veneris, deinde alio intervallo di-
ſtet a ſole, cujus lumine colluſtrari putatur.
Reliqua vero tria intervalla, infinita & im-
menſa, a ſole ad Martis, inde ad Jovis, ab eo
ad Saturni ſtellam, inde ad cœlum ipſum,
quod extremum atque ultimum mundi eſt.
92 Quæ poteſt igitur contagio ex infinito pæne
intervallo pertinere ad lunam, vel potius ad
44 terram? Quid? cum dicunt id, quod iis di-
cere neceſſe eſt, omnes omnium ortus, qui-
cunque gignantur in omni terra, quæ inco-
latur, eosdem eſſe, eademque omnibus, qui
eodem ſtatu cœli & ſtellarum nati ſint, ac-
cidere neceſſe eſſe; nonne ejuſmodi ſunt, ut
ne cœli quidem naturam interpretes iſtos

li noſſe appareat? Cum enim illi orbes,
i cœlum quaſi medium dividunt, & adſpe-
ım noſtrum definiunt, qui a Græcis ὁρίζοντες
minantur, a nobis *finientes* rectiſſime nomi-
ri poſſunt, varietatem maximam habeant,
ique in aliis locis ſint, neceſſe eſt; ortus oc-
ſusque ſiderum non fieri eodem tempore
ud omnes. Quod ſi eorum vi cœlum modo 93
ıc, modo illo modo temperatur; qui poteſt
dem vis eſſe naſcentium, cum cœli tanta
: diſſimilitudo? In his locis, quæ nos in-
ılimus, poſt ſolſtitium Canicula exoritur, &
ıidem aliquot diebus; apud Troglodytas,
t ſcribitur, ante ſolſtitium: ut, ſi jam con-
edamus, aliquid vim cœleſtem ad eos, qui
ı terra gignuntur, pertinere, confitendum
t illis, eos, qui naſcantur eodem tempore,
oſſe in diſſimiles incidere naturas propter
œli diſſimilitudinem. Quod minime illis pla-
et. Volunt enim illi, omnes eodem tempore
ortos, qui ubique ſint nati, eadem conditione
naſci. Sed quæ tanta dementia eſt, ut in maxi- 45
mis motibus mutationibusque cœli, nihil in- 94
terſit, qui ventus, qui imber, quæ tempeſtas
ubique ſit? quarum rerum in proximis locis
tantæ diſſimilitudines ſæpe ſunt, ut alia Tu-
ſculi, alia Romæ eveniat ſæpe tempeſtas, quod,

qui navigant, maxime animadvertunt, cum in flectendis promontoriis, ventorum mutationes maximas ſæpe ſentiant. Hæc igitur cum ſit tum ſerenitas, tum perturbatio cœli; eſtne ſanorum hominum, hoc ad naſcentium ortus pertinere non dicere; quod non certe pertinet: illud neſcio quid tenue, quod ſentiri nullo modo, intelligi autem vix poteſt, quæ a luna ceterisque ſideribus cœli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere? Quid? quod non intelligunt, ſeminum vim, quæ ad gignendum, procreandumque plurimum valeat, funditus tolli, mediocris erroris eſt? Quis enim non videt, & formas, & mores, & plerosque ſtatus ac motus effingere a parentibus liberos? quod non contingeret, ſi hoc non vis & natura gignentium efficeret, ſed temperatio lunæ, cœlique moderatio.
95 Quid? quod uno & eodem temporis puncto
nati, diſſimiles & naturas, & vitas, & caſus
habent; parumne declarat, nihil ad agendam
vitam naſcendi tempus pertinere? niſi forte
putamus, neminem eodem tempore ipſo &
conceptum, & natum, quo Africanum. Num
46 quis igitur talis fuit? Quid? illudne dubium
96 eſt, quin multi, cum ita nati eſſent, ut quæ-
dam contra naturam depravata haberent, re-

ıerentur, & corrigerentur aut natura, cum
ɔſa revocaſſet, aut arte, atque medicina?
quorum linguæ ſic inhærerent, ut loqui
ı poſſent, eæ ſcalpello reſectæ liberaren-
? Multi etiam naturæ vitium meditatio-
atque exercitatione ſuſtulerunt; ut De-
ſthenem ſcribit Phalereus, cum RHO dice-
nequiret, exercitatione feciſſe, ut planiſſi-
diceret. Quod ſi hæc aſtro ingenerata &
ıdita eſſent, nulla res ea mutare poſſet.
ıid? diſſimilitudo locorum nonne diſſimi-
ı hominum procreationes habet? quas qui-
m percurrere oratione facile eſt: quid in-
Indos & Perſas, Aethiopas & Syros dif-
rat, corporibus, animis; ut incredibilis va-
etas diſſimilitudoque ſit. Ex quo intelligi- 97
ır, plus terrarum ſitus, quam lunæ tactus ad
aſcendum valere. Nam, quod ajunt, qua-
ringenta & ſeptuaginta millia annorum in
ericlitandis experiundiſque pueris, quicun-
ue eſſent nati, Babylonios poſuiſſe, fallunt:
i enim eſſet factitatum, non eſſet deſitum.
Neminem autem habemus auctorem, qui id
ıut fieri dicat, aut factum ſciat. Videsne, 47
me non ea dicere, quæ Carneades, ſed ea,
quæ princeps Stoicorum Panætius dixerit?
Ego autem etiam hoc requiro, omnesne, qui

Cannenſi pugna ceciderunt, uno aſtro fueri
Exitus quidem omnium unus & idem fuit.
Quid? qui ingenio atque animo ſingular
num aſtro quoque uno? quod enim temp
quo non innumerabiles naſcantur? at cer
98 ſimilis nemo Homeri. Et, ſi ad rem pertin
quo modo cœlo affecto, compoſitisque ſid
ribus, quodque animal oriatur; valeat id ne
ceſſe eſt etiam in rebus inanimis: quo qui
dici poteſt abſurdius? L. quidem Tarutiu
Firmanus, familiaris noſter, in primis Chal
daicis rationibus eruditus, urbis etiam no
ſtræ natalem diem repetebat ab iis Parilibus
quibus eam a Romulo conditam accepimus;
Romamque, in jugo cum eſſet luna, natam
eſſe dicebat, nec ejus fata canere dubitabat.
99 O vim maximam erroris! Etiamne urbis na-
talis dies ad vim ſtellarum & lunæ pertine-
bat? Fac in puero referre, ex qua affectione
cœli primum ſpiritum duxerit; num hoc in
latere, aut in cæmento, ex quibus urbs ef-
fecta eſt, potuit valere? Sed quid plura? quo-
tidie refelluntur. Quam multa ego Pompejo,
quam multa Craſſo, quam multa huic ipſi
Cæſari a Chaldæis dicta memini, neminem
eorum niſi in ſenectute, niſi domi, niſi cum
claritate eſſe moriturum! ut mihi permirum

atur, quemquam exſtare, qui etiam nunc lat iis, quorum prædicta quotidie videat x eventis refelli.

:eſtant duo divinandi genera, quæ habere 48 mur a natura, non ab arte; vaticinandi, 100 omniandi. De quibus, Quinte, inquam, ſi :et, differamus. Mihi vero, inquit, placet : enim, quæ adhuc diſputaſti, prorſus aſ- tior: &, vere ut loquar, quamquam tua oratio confirmavit, tamen etiam mea ſpon- nimis ſuperſtitioſam de divinatione Stoi- um ſententiam judicabam; ac me Peri- eticorum ratio magis movebat, & veteris cæarchi, & ejus, qui nunc floret, Cratippi, i cenſet eſſe in mentibus hominum tan- am oraculum aliquod, ex quo futura præ- tiant, ſi aut furore divino incitatus ani- ıs, aut ſomno relaxatus, ſolute moveatur libere. His de generibus quid ſentias, & ibus ea rationibus infirmes, audire ſane lim.

Quæ cum ille dixiſſet, tum ego rurſus, qua- 101 ab alio principio, ſum exorſus dicere. Non noro, inquam, Quinte, te ſemper ita ſen- ſſe, ut de ceteris divinandi generibus dubi- ıres: iſta duo, furoris, & ſomnii, quæ a li- era mente fluere viderentur, probares. Di- 49

eam igitur, de iſtis ipſis duobus generib
hi quid videatur, ſi prius, Stoicorum co
ſio rationis, & Cratippi noſtri, quid ve
videro. Dixiſti enim, & Chryſippum, & D
genem, & Antipatrum concludere hoc m
,, Si ſunt dii, neque ante declarant hom
,, bus, quæ futura ſint; aut non diligunt h
,, mines; aut, quid eventurum ſit, ignora
,, aut exiſtimant nihil intereſſe hominum, ſ
,, re, quid ſit futurum; aut non cenſent e
,, ſuæ majeſtatis, præſignificare hominib
,, quæ ſint futura; aut ea ne ipſi quidem
102 ,, ſignificare poſſunt. At neque non dilig
,, nos: ſunt enim benefici, generique hom
,, num amici: neque ignorant ea, quæ
,, ipſis conſtituta & deſignata ſunt: neq
,, noſtra nihil intereſt, ſcire ea, quæ futu
,, ſint; erimus enim cautiores, ſi ſciemus: n
,, que hoc alienum ducunt majeſtate ſua; n
,, hil eſt enim beneficentia præſtantius: n
,, que non poſſunt futura prænoſcere. Non ig
,, tur dii ſunt, nec ſignificant nobis futura
,, ſunt autem dii: ſignificant ergo. Et non
,, ſi ſignificant futura, nullas dant nobis via
,, ad ſignificationum ſcientiam; fruſtra enim
,, ſignificarent: neque, ſi dant vias, non e
103 ,, divinatio: eſt igitur divinatio.,, O acut

ines! quam paucis verbis negotium con-
am putant? Ea ſumunt ad concludendum,
rum iis nihil conceditur. Concluſio au-
rationis ea probanda eſt, in qua ex re-
non dubiis id, quod dubitatur, efficitur.
esne Epicurum, quem hebetem & rudem 50
re ſolent Stoici, quemadmodum, quod in
ura rerum omne eſſe dicimus, id infinitum
concluſerit? *Quod finitum eſt*, inquit, *ha-*
extremum. Quis hoc non dederit? *Quod*
em habet extremum, id cernitur ex alio ex-
nſecus. Hoc quoque eſt concedendum. *At,*
d omne eſt, id non cernitur ex alio extrin-
us. Ne hoc quidem negari poteſt. *Nihil igi-* 104
cum habeat extremum, infinitum ſit neceſſe
. Videsne, ut ad rem dubiam conceſſis re-
s pervenerit? Hoc vos dialectici non fa-
is: nec ſolum ea non ſumitis ad conclu-
ndum, quæ ab omnibus concedantur; ſed
ſumitis, quibus conceſſis, nihilo magis effi-
atur, quod velitis. Primum enim hoc ſumi-
s: *Si ſunt dii, benefici in homines ſunt.* Quis
oc vobis dabit? Epicurusne, qui negat, quid-
uam deos nec alieni curare, nec ſui? an no-
er Ennius, qui magno plauſu loquitur, aſ-
entiente populo:

Ego deum genus eſſe ſemper dixi, & dicam
coelitum.

Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.

Et quidem, cur ſic opinetur, rationem ſubji-
cit. Sed nihil eſt neceſſe dicere, quæ ſequun-
tur: tantum ſat eſt intelligi, id ſumere iſtos
pro certo, quod dubium controverſumque ſit.
51 Sequitur porro, *Nihil deos ignorare, quod*
105 *omnia ſint ab iis conſtituta.* Hic vero quanta
pugna eſt doctiſſimorum hominum, neganti-
um eſſe hæc a diis immortalibus conſtituta?
At noſtra intereſt ſcire, quae ventura ſint. Ma-
gnus Dicæarchi liber eſt, neſcire ea melius
eſſe, quam ſcire. *Negant id eſſe alienum ma-
jeſtate deorum*, ſcilicet caſas omnium intro-
ſpicere, ut videant, quid cuique conducat. *Ne-
que non poſſunt futura praenoſcere.* Negant
poſſe ii, quibus non placet eſſe certum, quid
106 futurum ſit. Videsne igitur, quæ dubia ſint,
ea ſumi pro certis atque conceſſis? deinde
contorquent, & ita concludunt: *Non igitur
ſunt dii, nec ſignificant futura*: id enim jam
perfectum arbitrantur. Deinde aſſumunt:
Sunt autem dii: quod ipſum non ab omnibus
conceditur. *Significant ergo.* Ne id quidem
ſequitur; poſſunt enim non ſignificare, & ta-
men eſſe dii. *Nec, ſi ſignificent, non dant vias
aliquas ad ſcientiam ſignificationis.* At id quo-

que

que poteſt, ut non dent homini; ipſi habeant. Cur enim Tuſcis potius, quam Romanis darent? *Nec, ſi dant vias, nulla eſt divinatio.* Fac dare deos; quod abſurdum eſt: quid refert, ſi accipere non poſſumus? Extremum eſt, *Eſt igitur divinatio.* Sit extremum: effectum tamen non eſt. Ex falſis enim, ut ab ipſis didicimus, verum effici non poteſt: jacet igitur tota concluſio.

Veniamus nunc ad optimum virum, fa- 52
miliarem noſtrum, Cratippum. „ Si ſine ocu- 107
„ lis, inquit, non poteſt exſtare officium &
„ munus oculorum, poſſunt autem aliquando
„ oculi non fungi ſuo munere; qui vel ſemel
„ ita eſt uſus oculis, ut vera cerneret, is ha-
„ bet ſenſum oculorum, vera cernentium.
„ Item igitur, ſi ſine divinatione non poteſt
„ officium & munus divinationis exſtare, po-
„ teſt autem, cum quis divinationem habeat,
„ errare aliquando, nec vera cernere; ſatis eſt
„ ad confirmandam divinationem, ſemel ali-
„ quid ita eſſe divinatum, nihil ut fortuito
„ cecidiſſe videatur. Sunt autem ejus generis
„ innumerabilia; eſſe igitur divinationem con-
„ fitendum eſt. „ Feſtive & breviter; ſed cum
bis ſumſit, quod voluit, etiam ſi faciles nos
ad concedendum habuerit: id tamen, quod

108 aſſumit, concedi nullo modo poteſt. „Si, in-
„quit, aliquando oculi peccent, tamen, quia
„recte aliquando viderint, ineſt in iis vis vi-
„dendi. Item, ſi quis ſemel aliquid viderit,
„is etiam cum peccet, tamen exiſtimandus
53 „ſit habere vim divinandi.„ Vide, quæſo,
Cratippe noſter, quam ſint iſta ſimilia. Nam
mihi non videntur. Oculi enim vera cernen-
tes, utuntur natura atque ſenſu: animi, ſi
quando vel vaticinando, vel ſomniando vera
viderunt, uſi ſunt fortuna atque caſu. Niſi
forte conceſſuros tibi exiſtimas eos, qui ſom-
nia pro ſomniis habent, ſi quando aliquod
ſomnium verum evaſerit, non id fortuito ac-
cidiſſe. Sed demus tibi iſtas duas ſumtiones,
ea, quæ λήμματα appellant dialectici; ſed nos
Latine loqui malumus: aſſumtio tamen, quam
109 πρόσληψιν iidem vocant, non dabitur. Aſſu-
mit autem Cratippus hoc modo: *Sunt autem
innumerabiles praeſenſiones non fortuitae.* At
ego dico nullam. Vide, quanta ſit controver-
ſia. Jam aſſumtione non conceſſa, nulla con-
cluſio eſt. At impudentes ſumus, qui, cum
tam perſpicuum ſit, non concedamus. Quid
eſt perſpicuum? Multa vera, inquit, evadere.
Quid, quod multo plura falſa? nonne ipſa va-
rietas, quæ eſt propria fortunæ, fortunam eſſe

cauſam, non naturam docet? deinde, ſi tua iſta concluſio, Cratippe, vera eſt: (tecum enim mihi res eſt:) nonne intelligis, eadem uti poſſe & haruſpices, & fulguratores, & interpretes oſtentorum, & augures, & ſortilegos, & Chaldæos? quorum generum nullum eſt, ex quo non aliquid, ſicut prædictum ſit, evaſerit. Ergo aut ea quoque genera divinandi ſunt, quæ tu rectiſſime improbas; aut, ſi ea non ſunt, non intelligo, cur hæc duo ſint, quæ relinquis. Qua ergo ratione hæc inducis, eadem illa poſſunt eſſe, quæ tollis.

Quid vero habet auctoritatis furor iſte, 54
quem divinum vocatis, ut, quæ ſapiens non 110
videat, ea videat inſanus, & is, qui humanos
ſenſus amiſerit, divinos aſſecutus ſit? Sibyl-
læ verſus obſervamus, quos illa furens fudiſſe
dicitur; quorum interpres nuper falſa quæ-
dam, hominum fama, dicturus in ſenatu pu-
tabatur, eum, quem re vera regem habeba-
mus, appellandum quoque eſſe regem, ſi ſal-
vi eſſe vellemus. Hoc ſi eſt in libris, in quem
hominem, & in quod tempus eſt? callide enim,
qui illa compoſuit, perfecit, ut, quodcunque
accidiſſet, prædictum videretur, hominum &
temporum definitione ſublata. Adhibuit etiam 111
latebram obſcuritatis, ut iidem verſus alias in

aliam rem poſſe accommodari viderentur. Non eſſe autem illud carmen furentis, cum ipſum poëma declarat, (eſt enim magis artis & diligentiæ, quam incitationis & motus,) tum vero ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, cum deinceps ex primis verſuum litteris aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, [*quae Ennius fecit*]. Id certe magis eſt attenti ani-
112 mi, quam furentis. Atque in Sibyllinis ex primo verſu cujusque ſententiæ primis litteris illius ſententiæ carmen omne prætexitur. Hoc ſcriptoris eſt, non furentis; adhibentis diligentiam, non inſani. Quamobrem Sibyllam quidem ſepoſitam & conditam habeamus, ut, id quod proditum eſt a majoribus, injuſſu ſenatus ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potius, quam ad ſuſcipiendas religiones: cum antiſtitibus agamus, ut quidvis potius ex illis libris, quam regem proferant; quem Romæ poſthæc nec
55 dii, nec homines eſſe patiantur. At multi ſæ-
113 pe vera vaticinati, ut Caſſandra,

Jamque mari magno —

Eademque paulo poſt:

Eheu videte —

Num igitur me cogis etiam fabulis credere, quæ delectationis habeant, quantum voles:

verbis, ſententiis, numeris, cantibus adjuventur: auctoritatem quidem nullam debemus, nec fidem commentitiis rebus adjungere. Eodemque modo nec ego Publicio neſcio cui, nec Marciis vatibus, nec Apollinis opertis credendum exiſtimo; quorum partim ficta aperte, partim effutita temere, nunquam ne mediocri quidem cuiquam, non modo prudenti, probata ſunt. Quid? inquies: remex ille de 114
claſſe Coponii, nonne ea prædixit, quæ facta ſunt? Ille vero, & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus. Caſtra enim in Theſſalia caſtris collata audiebamus; videbaturque nobis exercitus Cæſaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intuliſſet, & roboris, propter vetuſtatem. Caſum autem prœlii, nemo noſtrum erat, quin timeret; ſed ita, ut conſtantibus hominibus par erat, non aperte. Ille autem Græcus, quid mirum, ſi magnitudine timoris, ut plerumque fit, a conſtantia, atque a mente, atque a ſe ipſe diſceſſit? qua perturbatione animi, quæ, ſanus cum eſſet, timebat ne evenirent, ea demens eventura eſſe dicebat. Utrum tandem per deos atque homines! magis veriſimile eſt, veſanum remigem, an aliquem noſtrum, qui ibi tum eramus, me, Catonem,

Varronem, Coponium ipſum, conſilia deorum
56 immortalium perſpicere potuiſſe? Sed jam
115 ad te venio,

Sancte Apollo, qui umbilicum certum terrarum obſides,
Unde ſuperſtitioſa primum ſaeva evaſit vox fera.

Tuis enim oraculis Chryſippus totum volumen inplevit, partim falſis, ut ego opinor; partim caſu veris, ut fit in omni oratione ſæpiſſime; partim flexiloquis & obſcuris, ut interpres egeat interprete, & ſors ipſa ad ſortes referenda ſit; partim ambiguis, & quæ ad dialecticum deferenda ſint. Nam cum ſors illa edita eſt opulentiſſimo regi Aſiæ,

Croeſus Halym penetrans magnam pervertet opum vim:

hoſtium vim ſeſe perverſurum putavit, per-
116 vertit autem ſuam. Utrum igitur eorum accidiſſet, verum oraculum fuiſſet. Cur autem hoc credam unquam editum Crœſo? aut Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? num minus ille potuit de Crœſo, quam de Pyrrho fingere Ennius? quis enim eſt, qui credat, Apollinis ex oraculo Pyrrho eſſe reſponſum,

Ajo, te, Aeacida, Romanos vincere poſſe.

Primum Latine Apollo nunquam locutus eſt;

deinde iſta ſors inaudita Græcis eſt. Præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo verſus facere deſierat. Poſtremo, quamquam ſemper fuit, ut apud Ennium eſt,

— ſtolidum genus Aeacidarum,
Bellipotentes ſunt magi', quam ſapientipotentes:

tamen hanc amphiboliam verſus intelligere potuiſſet, *vincere te Romanos*, nihilo magis in ſe, quam in Romanos valere. Nam illa amphibolia, quæ Crœſum decepit, vel Chryſippum potuiſſet fallere; hæc vero ne Epicurum
quidem. Sed, quod caput eſt, cur iſto modo 57
jam oracula Delphis non eduntur, non modo 117
noſtra ætate, ſed jamdiu; jam ut nihil poſſit eſſe contemtius? Hoc loco cum urgentur, evanuiſſe ajunt vetuſtate vim loci ejus, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia, mente incitata, oracula ederet. De vino, aut ſalſamento putes loqui, quæ evaneſcunt vetuſtate: de vi loci agitur, neque ſolum naturali, ſed etiam divina; quæ quo tandem modo evanuit? Vetuſtate, inquies. Quæ vetuſtas eſt, quæ vim divinam conficere poſſit? quid tam divinum autem, quam afflatus ex terra mentem ita movens, ut eam providam rerum futurarum efficiat, ut ea non modo cernat multo ante,

ſed etiam numero, verſuque pronuntiet? quan-
do autem iſta vis evanuit? an poſtquam ho-
118 mines minus creduli eſſe cœperunt? Demo-
ſthenes quidem, qui abhinc annos prope ccc
fuit, jam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, id
eſt, quaſi cum Philippo facere: hoc autem eo
ſpectabat, ut eam a Philippo corruptam dice-
ret; ex quo licet exiſtimare, in aliis quoque
oraculis Delphicis aliquid non ſinceri fuiſſe.
Sed neſcio, quomodo iſti philoſophi, ſuper-
ſtitioſi, & pæne fanatici, quidvis malle viden-
tur, quam ſe non ineptos. Evanuiſſe mavul-
tis, & exſtinctum eſſe id, quod, ſi unquam
fuiſſet, certe æternum eſſet, quam ea, quæ
non ſunt credenda, non credere.

58 Similis eſt error in ſomniis: quorum qui-
119 dem defenſio repetita quam longe eſt! Divi-
nos animos cenſent eſſe noſtros, eoſque eſſe
tractos extrinſecus, animorumque conſentien-
tium multitudine completum eſſe mundum:
hac igitur mentis divinitate, & ipſius con-
junctione cum externis mentibus, cerni, quæ
ſint futura. Contrahi autem animum Zeno, &
quaſi labi putat, atque concidere, & ipſum eſſe
dormire. Jam Pythagoras & Plato, locuple-
tiſſimi auctores, quo in ſomnis certiora vide-
amus, præparatos quodam cultu atque victu

ciſci ad dormiendum jubent. Faba qui-
Pythagorei utique abſtinuere: quaſi ve-
o cibo mens, non venter infletur. Sed,
io quomodo, nihil tam abſurde dici po-
, quod non dicatur ab aliquo philoſopho-
. Utrum igitur cenſemus dormientium 120
nos per ſemet ipſos in ſomniando moveri,
ut Democritus cenſet, externa & adven-
ı viſione pulſari? Sive enim ſic eſt, ſive illo
do, videri poſſunt permulta ſomniantibus
a pro veris. Nam & navigantibus moveri
entur ea, quæ ſtant; & quodam obtutu ocu-
um duo pro uno lucernæ lumina. Quid di-
n, inſanis, quid ebriis quam multa falſa vi-
ıntur? quod ſi ejusmodi viſis credendum
n eſt, cur ſomniis credatur, neſcio. Nam tam
et de his erroribus, ſi velis, quam de ſom-
s diſputare: ut ea, quæ ſtant, ſi moveri vi-
antur, terræ motum ſignificare dicas, aut
pentinam aliquam fugam; gemino autem
cernæ lumine declarari, diſſenſionem ac ſe-
tionem moveri. Jam ex inſanorum aut ebri- 59
um viſis innumerabilia conjectura trahi poſ- 121
nt, quæ futura videantur. Quis eſt enim,
ıi totum diem jaculans non aliquando colli-
ıet? totas noctes dormimus; neque ulla fere
ſt, qua non ſomniemus. Et miramur, ali-

quando id, quod ſomniarimus, evadere? Quid eſt tam incertum, quam talorum jactus? tamen nemo eſt, quin ſæpe jactans, Venerium jaciat aliquando, nonnunquam etiam iterum ac tertium. Num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulſu malumus, quam caſu, dicere? Quod ſi, ceteris temporibus, falſis viſis credendum non eſt; non video, quid præcipui ſomnus habeat, in quo valeant falſa pro veris.

122 Quod ſi ita natura paratum eſſet, ut ea dormientes agerent, quæ ſomniarent; alligandi omnes eſſent, qui cubitum irent: majores enim, quam ulli inſani, efficerent motus ſomniantes. Quod ſi inſanorum viſis fides non eſt habenda, quia falſa ſunt; cur credatur ſomniantium viſis, quæ multo etiam perturbatiora ſunt, non intelligo. An, quod inſani ſua viſa conjectori non narrant; narrant qui ſomniaverunt? Quæro etiam, ſi velint ſcribere quid, aut legere, aut canere vel voce, vel fidibus, aut geometricum quiddam, aut dialecticum explicare, ſomniumne exſpectandum ſit, an ars adhibenda, ſine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri poteſt? Atqui, ne ſi navigare quidem velim, ita gubernarem, ut

123 ſomniaverim: præſens enim pœna ſit. Qui igitur convenit, ægros a conjectore ſomniorum

lus, quam a medico petere medicinam? an
'culapius, an Serapis poteſt nobis præſcri-
e per ſomnium curationem valetudinis;
ptunus gubernantibus non poteſt? &, ſine
dico medicinam dabit Minerva; Muſæ ſcri-
ıdi, legendi, ceterarum artium ſcientiam
ıniantibus non dabunt? At ſi curatio da-
ur valetudinis, hæc quoque, quæ dixi, da-
ıtur; quæ quoniam non dantur, medicina
n datur: qua ſublata, tollitur omnis aucto-
as ſomniorum. Sed hæc quoque in promtu 60
erint: nunc interiora videamus.

Aut enim divina vis quædam, conſulens 124
bis, ſomniorum ſignificationes facit; aut
njectores ex quadam convenientia & con-
nctione naturæ, quam vocant συμπάθειαν,
ıid cuique rei conveniat, ex ſomniis, & quid
ıamque rem ſequatur, intelligunt; aut eo-
ım neutrum eſt, ſed quædam obſervatio con-
ans atque diuturna eſt, cum quid viſum ſe-
undum quietem ſit, quid evenire, & quid ſe-
ui ſoleat. Primum igitur intelligendum eſt,
ıullam vim eſſe divinam effectricem ſomnio-
um. Atque illud quidem perſpicuum eſt, nul-
a viſa ſomniorum proficiſci a numine deorum;
ıoſtra enim cauſa dii id facerent, ut provide-
re futura poſſemus. Quotus igitur eſt quiſ- 125

que, qui ſomniis pareat? qui intelligat? q meminerit? quam multi vero, qui conte nunt, eamque ſuperſtitionem imbecilli ani atque anilis putent? quid eſt igitur, cur h hominibus conſulens deus, ſomniis mone eos, qui illa non modo cura, ſed ne memori quidem digna ducant? nec enim ignorare d us poteſt, qua mente quisque ſit; nec fruſt ac ſine cauſa quid facere, dignum deo eſ quod abhorret etiam ab hominis conſtanti Ita ſi pleraque ſomnia aut ignorantur, au negliguntur; aut ignorantur, aut negligun tur; aut neſcit hoc deus, aut fruſtra ſomnio rum ſignificatione utitur. Sed horum neutru in deum cadit. nihil igitur a deo ſomniis ſigni
61 ficari fatendum eſt. Illud etiam requiro, cur,
126 ſi deus iſta viſa nobis providendi cauſa det, non vigilantibus potius det, quam dormien tibus. Sive enim externus & adventitius pul ſus animos dormientium commovet, ſive per ſe ipſi animi moventur, ſive quæ cauſa alia eſt, cur ſecundum quietem aliquid videre, audi re, agere videamur, eadem cauſa vigilantibus eſſe poterat; idque ſi noſtra cauſa dii ſecun dum quietem facerent, vigilantibus idem face rent; præſertim cum Chryſippus, Academi cos refellens, permulto clariora & certiora

dicat, quæ vigilantibus videantur, quam
ſomniantibus. Fuit igitur divina benefi-
tia dignius, cum conſulerent nobis, clari-
viſa dare vigilantibus, quam obſcuriora
ſomnium. quod quoniam non fit, ſomnia
na putanda non ſunt. Jam vero quid opus 127
circuitione & amfractu, ut ſit utendum
erpretibus ſomniorum potius, quam dire-
? deus ſi quidem nobis conſulebat, *Hoc*
ito, *Hoc ne feceris*, diceret; idque viſum
ilanti potius, quam dormienti daret. Jam
re quis dicere audeat, vera omnia eſſe ſom-
? *Aliquot ſomnia vera*, inquit Ennius, *ſed*
nia non eſt neceſſe. Quæ eſt tandem iſta di- 62
nctio? quæ vera, quæ falſa habet? & ſi
ra a deo mittuntur, falſa unde naſcuntur?
m ſi ea quoque divina, quid inconſtantius
o? quid inſcitius autem eſt, quam mentes
ortalium falſis & mendacibus viſis concita-
? ſin vera viſa divina ſunt; falſa autem &
ania, humana; quæ eſt iſta deſignandi li-
entia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potius,
uam aut omnia deus (quod negatis) aut om-
ia natura? quod quoniam illud negatis, hoc
ieceſſario confitendum eſt. Naturam autem 128
am dico, qua nunquam animus inſiſtens, agi-
atione & motu eſſe vacuus poteſt. Is cum

languore corporis, nec membris uti, nec ſen-ſibus poteſt, incidit in viſa varia & incerta ex reliquiis, ut ait ariſtoteles, inhærentibus earum rerum, quas vigilans geſſerit, aut cogitarit. quarum perturbatione mirabiles interdum exſiſtunt ſpecies ſomniorum. Quæ ſi alia vera, alia falſa; qua nota internoſcantur, ſcire ſane velim. Si nulla eſt; quid iſtos interpretes audiamus? ſin quæpiam eſt; aveo audi-
63 re, quæ ſit. Sed hærebunt. venit enim jam in
129 contentionem, utrum ſit probabilius, deosne immortales, rerum omnium præſtantia excellentes, concurſare omnium mortalium, qui ubique ſunt, non modo lectos, verum etiam grabatos, & cum ſtertentes aliquos viderint, objicere his viſa quædam tortuoſa & obſcura, quæ illi exterriti ſomnio ad conjectorem mane deferant; an natura fieri, ut mobiliter animus agitatus, quod vigilans viderit, dormiens videre videatur. Utrum philoſophia dignius, ſagarum ſuperſtitione iſta interpretari, an explicatione naturæ? ut, ſi jam fieri poſſit conjectura vera ſomniorum, tamen iſti, qui profitentur, eam facere non poſſint: ex leviſſimo enim & indoctiſſimo genere conſtant. Stoi-
ᶦ autem tui negant quemquam, niſi ſapien-
divinum eſſe poſſe. Chryſippus quidem

ationem definit his verbis, *Vim cognoſ-*
m, & videntem, & explicantem ſigna, quae
s hominibus portendantur: officium au-
eſſe ejus, prænoſcere, dei erga homines
te qua ſint, quidque ſignificent, quemad-
umque ea procurentur atque expientur.
aque ſomniorum conjectionem definit hoc
o, *Eſſe vim cernentem, & explanantem,*
a diis hominibus ſignificentur in ſomnis.
d ergo, ad hæc mediocri opus eſt pruden-
an & ingenio præſtanti, & eruditione
ecta? talem autem cognovimus neminem.
e igitur, ne, etiam ſi divinationem tibi eſſe 64
ceſſero, quod nunquam faciam, neminem 131
en divinum reperire poſſimus. Qualis au-
iſta mens eſt deorum, ſi neque ea nobis
ificant in ſomnis, quæ ipſi per nos intel-
mus; neque ea, quorum interpretes ha-
e poſſimus? ſimiles enim ſunt dii, ſi ea
is objiciunt, quorum nec ſcientiam, neque
lanatorem habeamus, tanquam ſi Pœni,
Hiſpani in ſenatu noſtro loquerentur ſine
erprete. Jam vero quo pertinent obſcuri- 132
es & ænigmata ſomniorum? intelligi enim
obis dii velle debebant, ea, quæ noſtra cau-
nos monerent. Quid? poëta nemo, nemo
yſicus obſcurus? ille vero nimis etiam ob-

ſcurus Euphorion. at non Homerus. Uter igi-
133 tur melior? Valde Heraclitus obſcurus: mi-
nime Democritus. num igitur conferendi? Mea cauſa me mones, quod non intelligam? Quid me gitur mones? ut ſi quis medicus ægroto imperet, ut ſumat

Terrigenam, herbigradam, domi-portam, ſanguine caſſam,

potius, quam hominum more, cochleam dicere. Nam Pacuvianus Amphio,

Quadrupes tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera,
Capite brevi, cervice anguina, aſpectu truci,
Eviſcerata, inanima, cum animali ſono,

cum dixiſſet obſcurius, tum Attici reſpondent: non intelligimus, niſi aperte dixeris. At ille
65 uno verbo, Teſtudo. Non potueras hoc igi-
tur a principio, cithariſta, dicere? Defert ad conjectorem quidam, ſomniaſſe ſe, ovum pen-
134 dere ex faſcia lecti ſui cubicularis. Eſt hoc
in Chryſippi libro ſomnium. Reſpondit conjector, theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto. fodit: invenit auri aliquantum, idque circumdatum argento. miſit conjectori, quantulum viſum eſt de argento. Tum ille, Nihilne, inquit, de vitello? id enim ei ex ovo videbatur aurum declaraſſe; reliquum, argentum.

Nemo-

none igitur unquam alius ovum ſomnia-
! cur ergo hic neſcio qui theſaurum ſolus
enit? quam multi inopes, digni præſidio
rum, nullo ſomnio ad theſaurum reperi-
um admonentur? quam autem ob cauſam
eſt obſcure admonitus, ut ex ovo naſce-
ır theſauri ſimilitudo potius, quam aperte
ſaurum quærere juberetur, ſicut aperte
ıonides vetitus eſt navigare? Ergo obſcu- 135
ſomnia, minime conſentanea ſunt majeſta-
leorum. Ad aperta & clara veniamus, qua- 66
eſt de illo interfecto a caupone Megaris:
ale de Simonide, qui ab eo, quem huma-
:, vetitus eſt navigare: quale etiam de Alex-
dro; quod a te præteritum eſſe miror: qui,
m Ptolemæus, familiaris ejus, in prœlio
lo venenato ictus eſſet, eoque vulnere ſum-
o cum dolore moreretur; Alexander aſſi-
:us ſomno eſt conſopitus. Tum ſecundum
ıietem viſus ei dicitur draco is, quem ma-
r Olympias alebat, radiculam ore ferre, &
mul dicere, quo illa loci naſceretur, (neque
ı longe aberat ab eo loco) ejus autem eſſe
im tantam, ut Ptolemæum facile ſanaret.
'um Alexander experrectus narraſſet amicis
omnium, emiſiſſe qui illam radiculam quæ-
:erent, Qua inventa & Ptolemæus ſanatus

dicitur, & multi milites, qui erant eodem ge-
136 nere teli vulnerati. Multa etiam ſunt a te ex
hiſtoriis prolata ſomnia, matris Phalaridis,
Cyri ſuperioris, matris Dionyſii, Pœni Ha-
milcaris, Annibalis, P. Decii: pervulgatum
jam illud de præſule: Gracchi etiam, & re-
cens Cæciliæ, Balearici filiæ, ſomnium. Sed
hæc externa, ob eamque cauſam ignota no-
bis ſunt: nonnulla etiam ficta fortaſſe. Quis
enim auctor iſtorum? de noſtris ſomniis quid
habemus dicere? tu de merſo me, & equo ad
ripam? ego de Mario cum faſcibus laureatis
me in ſuum deduci jubente monumentum?
67 Omnium ſomniorum, Quinte, una ratio eſt.
quæ, per deos immortales! videamus, ne no-
ſtra ſuperſtitione, & depravatione ſuperetur.
Quem enim tu Marium viſum a me putas?
137 Speciem, credo, ejus, & imaginem, ut De-
mocrito videtur. Unde profectam imaginem?
a corporibus enim ſolidis, & a certis figuris
vult fluere imagines. Quod igitur Marii corpus
erat? Ex eo, inquit, quod fuerat. plena ſunt
imaginum omnia. Iſta igitur me imago Marii
in campum Atinatem perſequebatur. nulla
enim ſpecies cogitari poteſt, niſi pulſu ima-
138 ginum. Quid ergo? iſtæ imagines ita nobis
dicto audientes ſunt, ut ſimul atque velimus,

rant? etiamne earum rerum, quæ nullæ
quæ eſt enim forma tam inviſitata, tam
quam non ſibi ipſe animus poſſit effin-
ut quæ nunquam vidimus, ea tamen
mata habeamus, oppidorum ſitus, homi-
figuras. Num igitur, cum aut muros 139
lonis, aut Homeri faciem cogito, imago
um me aliqua pellit? Omnia igitur, quæ
nus, nota nobis eſſe poſſunt. Nihil eſt
, de quo cogitare nequeamus. Nullæ
imagines obrepunt in animos dormien-
extrinſecus, nec omnino fluunt. illæ;
ognovi quemquam, qui majore auctori-
nihil diceret. Animorum eſt ea vis, ea-
natura, ut vigeant vigilantes, nullo ad-
itio pulſu, ſed ſuo motu, incredibili qua-
celeritate. Hi cum ſuſtinentur membris,
orpore, & ſenſibus, omnia certiora cer-
t, cogitant, ſentiunt: cum autem hæc ſub-
cta ſunt, deſertusque animus languore cor-
is, tum agitatur ipſe per ſeſe. Itaque in
& formæ verſantur, & actiones; & multa
iri, multa dici videntur. Hæc ſcilicet in 140
ecillo remiſſoque animo, multa omnibus
dis confuſa & variata verſantur; maxime-
e reliquiæ earum rerum moventur in ani-
s, & agitantur, de quibus vigilantes aut

cogitavimus, aut egimus; ut mihi tempori-
bus illis multum in animo Marius verſabatur,
recordanti, quam ille gravem ſuum caſum
magno animo, quam conſtanti tuliſſet. Hanc
68 credo cauſam de illo ſomniandi fuiſſe. Tibi
autem, de me cum ſollicitudine cogitanti, ſu-
bito ſum viſus emerſus e flumine. Inerant
enim in utriuſque noſtrum animis, vigilan-
tium cogitationum veſtigia. At quædam ad-
juncta ſunt: ut mihi de monumento Marii;
tibi, quod equus, in quo ego vehebar, me-
141 cum una demerſus rurſus apparuit. An tu
cenſes ullam anum tam deliram futuram fu-
iſſe, ut ſomniis crederet, niſi iſta caſu non-
nunquam, forte, temere concurrerent? Alex-
andro draco loqui viſus eſt. Poteſt omnino
hoc eſſe falſum, poteſt verum; ſed utrum ſit,
non eſt mirabile. Non enim audivit ille dra-
conem loquentem, ſed eſt viſus audire; & qui-
dem, quo majus ſit, cum radicem ore teneret,
locutus eſt. Sed nihil eſt magnum ſomnianti.
Quæro autem, cur Alexandro tam illuſtre
ſomnium, tam certum, nec huic eidem alias,
nec multa ceteris. Mihi quidem, præter hoc
Marianum, nihil ſane, quod meminerim. Fru-
ſtra igitur conſumtæ tot noctes tam longa in
142 ætate. Nunc quidem propter intermiſſionem

orenſis operæ, & lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus uti antea non ſolebam: nec tam multum dormiens, ullo ſomnio ſum admonitus, tantis præſertim de rebus: nec mihi magis unquam videor, quam cum aut in foro magiſtratus, aut in curia ſenatum video, ſomniare.

Etenim (ex diviſione hoc ſecundum eſt) 69
quæ eſt continuatio conjunctioque naturæ (quam, ut dixi, vocant συμπάθειαν) ejusmodi, ut theſaurus ex ovo intelligi debeat? nam medici ex quibusdam rebus & advenientes, & creſcentes morbos intelligunt: nonnullæ etiam valetudinis ſignificationes, ut hoc ipſum, *pleni enectine ſimus*, ex quodam genere ſomniorum intelligi poſſe dicuntur. Theſaurus vero, & hereditas, & honos, & victoria, & multa generis ejusdem, qua cum ſomniis naturali cognatione junguntur? Dicitur qui- 143
dam, cum in ſomnis complexu Venerio jungeretur, calculos ejeciſſe. Video ſympathiam; viſum eſt enim tale objectum dormienti, ut id, quod evenit, naturæ vis, non opinio erroris effecerit. Quæ igitur natura obtulit illam ſpeciem Simonidi, a qua vetaretur navigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis, quod ſcribitur, ſomnium? qui paulo ante

interitum, viſus eſt in ſomnis amicæ eſſe ami-ctus amiculo. Is cum eſſet projectus inhumatus, ab omnibusque deſertus jaceret; amica corpus ejus texit ſuo pallio. Ergo hoc inerat in rebus futuris, & cauſas naturales habebat? an, & ut videretur, & ut eveniret, caſus ef-

70 fecit? Quid ipſorum interpretum conjectu-

144 ræ, nonne magis ingenia declarant eorum, quam vim conſenſumque naturæ? Curſor ad Olympia proficiſci cogitans, viſus eſt in ſomnis curru quadrigarum vehi. Mane ad conjectorem. At ille, Vinces, inquit. id enim celeritas ſignificat, & vis equorum. Poſt idem ad Antiphontem. Is autem, Vincare, inquit, neceſſe eſt. An non intelligis, quatuor ante te cucurriſſe? Ecce alius curſor: (atque horum ſomniorum, & talium plenus eſt Chryſippi liber, plenus Antipatri.) ſed ad curſorem redeo. Ad interpretem detulit, aquilam ſe in ſomnis viſum eſſe factum. At ille, Viciſti; iſta enim avi volat nulla vehementius. Huic quidem Antipho, Baro, inquit, te victum eſſe non vides? iſta enim avis inſectans alias

145 aves & agitans, ſemper ipſa poſtrema eſt. Parere quædam matrona cupiens, dubitans eſſetne prægnans, viſa eſt in quiete obſignatam habere naturam. Retulit. Negavit, eam,

niam obſignata fuiſſet, concipere potuiſſe.
alter, prægnantem eſſe dixit; nam inane
gnari nihil ſolere. Quæ eſt iſta ars con-
oris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi,
nnumerabilia, quæ collecta habent Stoici,
dquam ſignificant, niſi acumen hominum,
imilitudine aliqua, conjecturam modo huc,
lo illuc ducentium? Medici ſigna quæ-
a habent ex venis, & ex ſpiritu ægroti;
ltisque ex aliis futura præſentiunt. Gu-
natores cum exſultantes loligines viderint,
delphinos ſe in portum conjicientes, tem-
tatem ſignificari putant. Hæc ratione ex-
cari, & ad naturam facile revocari poſſunt:
vero, quæ paulo ante dixi, nullo modo.

At enim obſervatio diuturna, (hæc enim 71
s una reſtat,) notandis rebus fecit artem. 146
tandem ſomnia obſervari poſſunt? quo-
n modo? ſunt enim innumerabiles varie-
es. Nihil tam præpoſtere, tam incondite,
n monſtruoſe cogitari poteſt, quod non poſ-
nus ſomniare. Quo modo igitur hæc infi-
a & ſemper nova, aut memoria complecti,
t obſervando notare poſſumus? Aſtrologi
otus errantium ſtellarum notaverunt: in-
ntus enim eſt ordo in iis ſtellis, qui non
tabatur. Cedo tandem, qui ſit ordo, aut

quæ concurſatio ſomniorum? quo modo autem diſtingui poſſunt vera ſomnia a falſis, cum eadem & aliis aliter evadant, & iisdem non ſemper eodem modo? ut mihi mirum videatur, cum mendaci homini, ne verum quidem dicenti, credere ſoleamus, quo modo iſti, ſi ſomnium verum evaſit aliquod, non ex multis potius uni fidem derogant, quam ex uno innumerabilia confirmant.

147 Si igitur neque deus eſt effector ſomniorum, neque naturæ ſocietas ulla cum ſomniis, neque obſervatione inveniri potuit ſcientia; effectum eſt, ut nihil prorſus ſomniis tribuendum ſit: præſertim cum illi ipſi, qui ea vident, nihil divinent; ii, qui interpretantur, conjecturam adhibeant, non naturam: caſus autem innumerabilibus pæne ſeculis in omnibus plura mirabilia, quam in ſomniorum viſis effecerit; neque conjectura, quæ in varias partes duci poteſt, nonnunquam etiam in
72 contrarias, quidquam ſit incertius. Explodatur
148 hæc quoque ſomniorum divinatio pariter cum ceteris. Nam, ut vere loquamur, ſuperſtitio fuſa per gentes, oppreſſit omnium fere animos, atque hominum imbecillitatem occupavit: quod & in iis libris dictum eſt, qui ſunt de natura deorum; & hac diſputatione id maxi-

gimus. Multum enim & nobiſmet ipſis,
noſtris profuturi videbamur, ſi eam fun-
us ſuſtuliſſemus. Nec vero (id enim dili-
ter intelligi volo) ſuperſtitione tollenda re-
o tollitur. Nam & majorum inſtituta tue-
ſacris cæremoniisque retinendis ſapientis
; & eſſe præſtantem aliquam, æternamque
uram, & eam ſuſpiciendam, admirandam-
e hominum generi, pulchritudo mundi, or-
que rerum cœleſtium cogit confiteri. Quam- 149
rem, ut religio propaganda etiam eſt, quæ
juncta cum cognitione naturæ; ſic ſuper-
ionis ſtirpes omnes ejiciendæ. Inſtat enim
urget, &, quo te cunque verteris, perſe-
itur, ſive tu vatem, ſive tu omen audieris;
e immolaris, ſive avem aſpexeris; ſi Chal-
eum, ſi haruſpicem videris; ſi fulſerit, ſi
nuerit, ſi tactum aliquid erit de cœlo; ſi
tenti ſimile natum factumve quippiam; quo-
um neceſſe eſt plerumque aliquid eveniat:
t nunquam liceat quieta mente conſiſtere.
erfugium videtur omnium laborum, & ſol- 150
citudinum eſſe ſomnus. At ex eo ipſo plu-
imæ curæ metusque naſcuntur: qui quidem
ſi per ſe minus valerent, & magis contem-
erentur, niſi ſomniorum patrocinium philo-
ophi ſuſcepiſſent, nec ii quidem contemtiſſi-

mi, ſed in primis acuti, & conſequentia, & repugnantia videntes; qui prope jam abſoluti & perfecti putantur. Quorum licentiæ niſi Carneades reſtitiſſet, haud ſcio, an ſoli jam philoſophi judicarentur, cum quibus omnis fere nobis diſceptatio contentioque eſt; non quod eos maxime contemnamus; ſed quod videntur acutiſſime ſententias ſuas prudentiſſimeque defendere. Cum autem proprium ſit Academiæ, judicium ſuum nullum interponere; ea probare, quæ ſimillima veri videantur; conferre cauſas, & quid in quamque ſententiam dici doſſit, expromere; nulla adhibita ſua auctoritate, judicium audientium relinquere integrum ac liberum: tenebimus hanc conſuetudinem a Socrate traditam; eaque inter nos, ſi tibi, Quinte frater, placebit, quam ſæpiſſime utemur. Mihi vero, inquit ille, nihil poteſt eſſe jucundius. Quæ cum eſſent dicta, ſurreximus.

M. TVLLII CICERONIS DE FATO LIBER SINGULARIS.

QUIA pertinet ad mores, quod ἦθος illi vo- I
cant, nos eam partem philoſophiæ, de mori- 1
bus appellare ſolemus: ſed decet augentem
linguam Latinam, nominare moralem: expli-
candaque vis eſt, ratioque enuntiationum,
quæ Græci ἀξιώματα vocant: quæ de re futu-
ra cum aliquid dicunt, deque eo, quod poſſit
fieri, aut non poſſit, quam vim habeant, ob-
ſcura quæſtio eſt; quam περὶ δυνατῶν philoſo-
phi appellant: totaque eſt logicæ; quam ra-
tionem diſſerendi voco. Quod autem in aliis
libris feci, qui ſunt de natura deorum; item-
que in iis, quos de divinatione edidi, ut in
utramque partem perpetua explicaretur ora-
tio, quo facilius id a quoque probaretur, quod
cuique maxime probabile videretur; id in hac
diſputatione de fato, caſus quidam, ne face-

2 rem, impedivit. Nam cum eſſem in Puteolano, Hirtiusque noſter, conſul deſignatus, iisdem in locis, vir nobis amiciſſimus, & iis ſtudiis, in quibus nos a pueritia viximus, deditus: multum una eramus; maxime nos quidem exquirentes ea conſilia, quæ ad pacem, & ad concordiam civium pertinerent. Cum enim omnes poſt interitum Cæſaris novarum perturbationum cauſæ quæri viderentur, hisque eſſe occurrendum putaremus: omnis fere noſtra in iis deliberationibus conſumebatur oratio; idque & ſæpe alias, & quodam liberiore, quam ſolebat, & magis vacuo ab interventoribus die, cum ille ad me veniſſet, primo illa, quæ erant quotidiana, & quaſi legitima nobis, de pace, & de otio. Quibus
2
3 actis, Quid ergo? inquit ille, quoniam oratorias exercitationes non tu quidem, ut ſpero, reliquiſti, ſed certe philoſophiam illis anteposuiſti, poſſumne aliquid audire? Tu vero, inquam, vel audire, vel dicere. nec enim (quod recte exiſtimas) oratoria illa ſtudia deſerui; quibus etiam te incendi, quamquam flagrantiſſimum acceperam; nec ea, quæ nunc tracto, minuunt, ſed augent potius illam facultatem. Nam cum hoc genere philoſophiæ, quod nos ſequimur, magnam habet orator ſocietatem;

ſubtilitatem enim ab Academia mutuatur, &
ei viciſſim reddit ubertatem orationis, & or-
namenta dicendi. Quamobrem, inquam, quo-
niam utriusque ſtudii noſtra poſſeſſio eſt, ho-
die, utro frui malis, optio ſit tua. Tum Hir-
tius, Gratiſſimum, inquit, & tuorum omnium
ſimile. Nihil enim unquam abnuit meo ſtu-
dio voluntas tua. Sed quoniam rhetorica mi- 4
hi noſtra ſat nota, teque in iis & audivimus
ſæpe, & audiemus, atque hanc Academico-
rum contra propoſitum diſputandi conſuetu-
dinem indicant te ſuſcepiſſe Tuſculanæ diſ-
putationes; ponere aliquid, ad quod audiam,
ſi tibi non eſt moleſtum, volo. An mihi, in-
quam, poteſt quidquam eſſe moleſtum, quod
tibi gratum futurum ſit? ſed ita audies, ut
Romanum hominem, ut timide ingredientem
ad hoc genus diſputandi, ut longe intervallo
hæc ſtudia repetentem. Ita, inquit, audiam
te diſputantem, ut ea lego, quæ ſcripſiſti. Pro-
inde ordire. * * * *Multa hic deſunt.*

Conſideramus hic: quorum in aliis, ut in 3
Antipatro poëta, ut in brumali die natis, ut 5
in ſimul ægrotantibus fratribus, ut in urina,
ut in unguibus, ut in reliquis ejusmodi, na-
turæ contagio valet; quam ego non tollo: vis
eſt nulla fatalis. In aliis autem fortuita quæ-

dam eſſe poſſunt, ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in Daphita. Quædam etiam Poſidonius (pace magiſtri dixerim) comminiſci videtur. Sunt, inquam, quidem abſurda. Quid enim? ſi Daphitæ fatum fuit de equo cadere, atque ita perire; ex hocne equo, qui, cum equus non eſſet, nomen habebat alienum? aut Philippus haſce in capulo quadrigulas vitare monebatur? quaſi vero capulo ſit occiſus. Quid autem magnum, & naufragum illum ſine nomine in rivo eſſe lapſum? quamquam huic quidem hic ſcribit prædictum, in aqua eſſe pereundum. Ne hercule Icadii quidem prædonis video fatum ullum. nihil enim ſcribit
6 ei prædictum. Quid mirum igitur, ex ſpelunca ſaxum in crura ejus incidiſſe? puto enim, etiam ſi Icadius tum in ſpelunca non fuiſſet, ſaxum tamen illud caſurum fuiſſe. Nam aut nihil eſt omnino fortuitum, aut hoc ipſum potuit evenire fortuna. Quæro igitur, (atque hoc late patebit,) ſi fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla vis eſſet; & forte, temere, caſu, aut pleraque fierent, aut omnia; num aliter, ac nunc eveniunt, evenirent? quid ergo attinet inculcare fatum, cum ſine fato ratio omnium rerum ad naturam fortunamve referatur?

ed Poſidonium, ſicut æquum eſt, cum bo- 4
:atia dimittamus: ad Chryſippi laqueos 7
:tamur. Cui primum quidem de ipſa re-
contagione reſpondeamus: reliqua poſtea
ꝫquemur. Inter locorum naturas quan-
interſit, videmus: alios eſſe ſalubres, ali-
eſtilentes: in aliis eſſe pituitoſos, & qua-
dundantes, in aliis exſiccatos, atque ari-
: multaque ſunt alia, quæ inter locum &
ım plurimum differunt. Athenis tenue cœ-
ı, ex quo acutiores etiam putantur Attici:
ſſum Thebis, itaque pingius Thebani &
ꝫntes. Tamen neque illud tenue cœlum
ciet: ut aut Zenonem quis, aut Arceſilam,
Theophraſtum audiat; neque craſſum, ut
mea potius, quam Iſthmo victoriam petat.
unge longius. Quid enim loci natura affer- 8
poteſt, ut in porticu Pompeji potius, quam
campo ambulemus? tecum, quam cum
o? Idibus potius, quam Kalendis? Ut igi-
: ad quasdam res natura loci pertinet ali-
id, ad quasdam autem nihil: ſic affectio
:rorum valeat, ſi vis, ad quasdam res; ad
nnes certe non valebit. At enim quoniam
naturis hominum diſſimilitudines ſunt, ut
ios dulcia, alios ſubamara delectent; alii
bidinoſi, alii iracundi, aut crudeles, aut ſu-

perbi ſint; alii talibus vitiis abhorreant: quo-
niam igitur, inquit, tantum natura a natura
diſtat, quid mirum eſt, has diſſimilitudines ex
5 differentibus cauſis eſſe factas? Hæc diffe-
9 rens, qua de re agatur, & in quo cauſa con-
ſiſtat, non videt. Non enim, ſi alii ad alia pro-
penſiores ſint propter cauſas naturales & ac-
cedentes, idcirco etiam noſtrarum voluntatum
atque appetitionum ſunt cauſæ naturales &
antecedentes; nam nihil eſſet in noſtra pote-
ſtate, ſi res ita ſe haberet. Nunc vero fate-
mur, acuti hebetesne, valentes imbecilline
ſimus, non eſſe id in nobis. Qui autem ex eo
cogi putat, ne ut ſedeamus quidem, aut am-
bulemus, voluntatis eſſe; is non videt, quæ
quamque rem res conſequatur. Ut enim &
ingenioſi & tardi ita naſcantur antecedenti-
bus cauſis, itemque valentes, & imbecilli;
non ſequitur tamen, ut etiam ſedere, & am-
bulare, & rem agere aliquam, principalibus
10 cauſis definitum & conſtitutum ſit. Stilpo-
nem, Megareum philoſophum, acutum ſane
hominem, & probatum temporibus illis ac-
cepimus. Hunc ſcribunt ipſius familiares &
ebrioſum, & mulieroſum fuiſſe; neque hoc
ſcribunt vituperantes, ſed potius ad laudem.
Vitioſam enim naturam ab eo ſic edomitam &
com-

compreſſam eſſe doctrina, ut nemo unquam vinolentum illum, nemo in eo libidinis veſtigium viderit. Quid? Socratem nonne legimus quemadmodum notarit Zopyrus phyſiognomon, qui ſe profitebatur hominum mores naturasque ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoſcere? ſtupidum eſſe Socratem dixit, & bardum, quod jugula concava non haberet: obſtructas eas partes & obturatas eſſe dicebat: addidit etiam, mulieroſum; in quo Alcibiades cachinnum dicitur ſuſtuliſſe. Sed hæc ex 11
naturalibus cauſis vitia naſci poſſunt: exſtirpari autem & funditus tolli, ut is ipſe, qui ad ea propenſus fuerit, a tantis vitiis avocetur, non eſt id poſitum in naturalibus cauſis, ſed in voluntate, ſtudio, diſciplina. Quæ tolluntur omnia, ſi vis & natura fati ex divinationis ratione firmabitur. Etenim ſi eſt divi- 6
natio, qualibusnam a perceptis artis proficiſcitur? percepta appello, quæ dicuntur Græce θεωρήματα. Non enim credo, nullo percepto aut ceteros artifices verſari in ſuo munere, aut eos, qui divinatione utantur, futura prædicere. Sunt igitur aſtrologorum percepta 12
hujusmodi. Si quis, verbi cauſa, oriente Canicula natus eſt, is in mari non morietur. Vigila, Chryſippe, ne tuam cauſam, in qua tibi

cum Diodoro, valente dialectico, magna luctatio eſt, deſeras. Si enim verum eſt, quod ita connectitur, Si quis oriente Canicula natus eſt, in mari non morietur; illud quoque verum eſt, Si Fabius oriente Canicula natus eſt, Fabius in mari non morietur. Pugnant ergo hæc inter ſe, Fabium oriente canicula natum eſſe, & in mari Fabium moriturum: & quoniam certum in Fabio ponitur, ortum eſſe eum Canicula oriente, hæc quoque pugnant, & eſſe Fabium, & in mari moriturum. Ergo hæc quoque conjunctio eſt ex repugnantibus, *Et eſt Fabius, & in mari Fabius morietur:* quod ut propoſitum eſt, ne fieri quidem poteſt. Ergo illud, Morietur in mari Fabius, ex eo genere eſt, quod fieri non poteſt. Omne igitur, quod falſum dicitur in futuro, id fieri non po-
7 teſt. At hoc, Chryſippe, minime vis; maxi-
13 meque tibi de hoc ipſo cum Diodoro certamen eſt. Ille enim id ſolum fieri poſſe dicit, quod aut ſit verum, aut futurum ſit verum: &, quidquid futurum ſit, id dicit fieri neceſſe eſſe, &, quidquid non ſit futurum, id negat fieri poſſe. Tu, & quæ non ſint futura, poſſe fieri dicis, ut frangi hanc gemmam, etiam ſi id nunquam futurum ſit: neque neceſſe fuiſſe Cypſelum regnare Corinthi, quamquam

id milleſimo ante anno Apollinis oraculo edi-
tum eſſet. At ſi iſta comprobabis divina præ-
dicta; & quæ falſa in futuris dicuntur, in his
habemus, ut ea fieri non poſſint: ut, ſi dica-
tur, Africanum Carthagine potiturum: &, ſi
vere dicatur de futuro, idque ita futurum ſit,
dicas eſſe neceſſarium. Quæ eſt tota Diodori
vobis inimica ſententia. Etenim ſi illud vere 14
connectitur, Si oriente Canicula natus es, in
mari non morieris; primumque, quod eſt in
connexo, Natus es oriente Canicula, neceſſa-
rium eſt: (omnia enim vera in præteritis, ne-
ceſſaria ſunt, ut Chryſippo placet, diſſentien-
ti a magiſtro Cleanthe, quia ſunt immuta-
bilia, nec in falſum e vero præterita poſſunt
converti:) ſi igitur, quod primum in connexo
eſt, neceſſarium eſt; ſit etiam, quod ſequitur,
neceſſarium. Quamquam hoc Chryſippo non
videtur valere in omnibus. Sed tamen, ſi na-
turalis eſt cauſa, cur in mari Fabius non mo-
riatur, in mari Fabius mori non poteſt. Hoc 8
loco Chryſippus æſtuans falli ſperat Chaldæ- 15
os, ceterosque divinos, neque eos uſuros eſſe
conjunctionibus, ut in ſua percepta pronun-
tient, Si quis natus eſt oriente Canicula, is
in mari non morietur: ſed potius ita dicant,
Non & natus eſt quis oriente Canicula, & is-

in mari morietur. O licentiam jocularem! ne ipſe incidat in Diodorum, docet Chaldæos, quo pacto eos exponere percepta oporteat. Quæro enim, ſi Chaldæi ita loquantur, ut negationes infinitarum conjunctionum potius, quam infinita connexa ponant; cur idem medici, cur geometræ, cur reliqui facere non poſſint? medicus in primis, quod erit ei perſpectum in arte, non ita proponet, Si cui venæ ſic moventur, is habet febrem; ſed potius illo modo, Non ei venæ ſic moventur, & febrem is non habet. Itemque geometres non ita dicet, In phæra maximi orbes, medii inter ſe dividuntur; ſed potius illſo modo, Non & ſunt in ſphæra maximi orbes, & hi non me-
16 dii inter ſe dividuntur. Quid eſt, quod non poſſit iſto modo ex connexo transferri ad conjunctionum negationem? & quidem aliis modis eaſdem res efferre poſſumus. Modo dixi, In ſphæra maximi orbes, medii inter ſe dividuntur: poſſum dicere, Si in ſphæra maximi orbes erunt; poſſum dicere, Quia in ſphæra maximi orbes erunt. Multa genera ſunt enuntiandi, nec ullum diſtortius, quam hoc, quo Chryſippus ſperat Chaldæos contentos Stoicorum cauſa fore. Illorum tamen nemo ita loquitur; majus eſt enim, has contortiones

ionis, quam ſignorum ortus obituſque
liſcere.

Sed ad illam Diodori contentionem, quam 9
δυνατῶν appellant, revertamur; in qua, 17
i valeat id, quod fieri poſſit, anquiritur.
cet igitur Diodoro, id ſolum fieri poſſe,
d aut verum ſit, aut verum futurum ſit.
l locus attingit hanc quæſtionem, Nihil fie-
quod non neceſſe fuerit; &, Quidquid fie-
poſſit, id aut eſſe jam, aut futurum eſſe;
: magis commutari ex veris in falſa ea poſ-
quæ futura ſunt, quam ea, quæ facta ſunt:
in factis immutabilitatem apparere; in
uris quibusdam, quia non apparent, ne in-
e quidem videri: ut in eo, qui mortifero
orbo urgeatur, verum ſit, Hic morietur hoc
orbo: at hoc idem ſi vere dicatur in eo, in
o vis morbi tanta non appareat, nihilo mi-
us futurum ſit. Ita ſit, ut commutatio ex ve-
in falſum ne in futuro quidem ulla fieri
oſſit. Nam, Morietur Scipio, talem vim ha-
et, ut, quamquam de futuro dicitur, tamen
t id non poſſit converti in falſum; de homine
nim dicitur, cui neceſſe eſt mori. Sic ſi di- 18
ceretur, Morietur noctu in cubiculo ſuo Sci-
pio vi oppreſſus; vere diceretur; id enim fo-
re diceretur, quod eſſet futurum: futurum

autem fuiſſe, ex eo, quia factum eſt, intelligi debet. Nec magis erat verum, Morietur Scipio, quam, Morietur illo modo: nec minus neceſſe mori Scipionem, quam illo modo mori: nec magis immutabile ex vero in falſum, Necatus eſt Scipio, quam, Necabitur Scipio: nec, cum hæc ita ſint, eſt cauſa, cur Epicurus fatum extimeſcat, & ab atomis petat præſidium, easque de via deducat, & uno tempore ſuſcipiat res duas inenodabiles; unam, ut ſine cauſa fiat aliquid, ex quo exſiſtet, ut de nihilo quippiam fiat, quod nec ipſi, nec cuiquam phyſico placet; alteram, ut, cum duo individua per inanitatem ferantur, alterum
19 e regione moveatur, alterum declinet. Licet enim Epicuro, concedenti, omne enuntiatum aut verum, aut falſum eſſe, non vereri, ne omnia fato fieri ſit neceſſe; non enim æternis cauſis, naturæ neceſſitate manantibus, verum eſt id, quod ita enuntiatur: Deſcendit in Academiam Carneades; nec tamen ſine cauſis: ſed intereſt inter cauſas fortuito antegreſſas, & inter cauſas cohibentes in ſe efficientiam naturalem. Ita & ſemper verum fuit, Morietur Epicurus, cum duo & ſeptuaginta annos vixerit, Archonte Pytharato; neque tamen erant cauſæ fatales, cur ita accideret: ſed

quod ita cecidiſſet, certe caſurum, ſicut ce-
cidit, fuit. Nec ii, qui dicunt immutabilia eſſe, 20
quæ futura ſint, nec poſſe verum futurum con-
verti in falſum, fati neceſſitatem confirmant,
ſed verborum vim interpretantur. At, qui in-
troducunt cauſarum ſeriem ſempiternam, ii
mentem hominis voluntate libera ſpoliatam,
neceſſitate fati devinciunt. Sed hæc hactenus. 10
Alia videamus.

Concludit enim Chryſippus hoc modo, Si
eſt motus ſine cauſa, non omnis enuntiatio,
quod *ἀξίωμα* dialectici appellant, aut vera, aut
falſa erit: cauſas enim efficientes quod non
habebit, id nec verum, nec falſum erit: om-
nis autem enuntiatio, aut vera aut falſa eſt;
motus ergo ſine cauſa nullus eſt. Quod ſi ita 21
eſt, omnia, quæ fiunt, cauſis fiunt antegreſſis.
Id ſi ita eſt, omnia fato fiunt; efficitur igitur,
fato fieri, quæcunque fiant. Hic primum ſi
mihi libeat aſſentiri Epicuro, & negare om-
nem enuntiationem aut veram eſſe, aut fal-
ſam; eam plagam potius accipiam, quam fa-
to omnia fieri comprobem. Illa enim ſenten-
tia aliquid habet diſputationis, hæc vero non
eſt tolerabilis. Itaque contendit omnes ner-
vos Chryſippus, ut perſuadeat, omne *ἀξίωμα*
aut verum eſſe, aut falſum. Ut enim Epicu-

rus veretur, ne, ſi hoc conceſſerit, concedendum ſit, fato fieri, quæcunque fiant: (ſi enim alterutrum ex æternitate verum ſit, eſſe id etiam certum: &, ſi certum, etiam neceſſarium: ita & neceſſitatem, & fatum confirmari putat:) ſic Chryſippus metuit, ne, ſi non obtinuerit, omne, quod enuntietur, aut verum eſſe, aut falſum, non teneat, omnia fato fieri, & ex cauſis æternis rerum futurarum.
22 Sed Epicurus declinatione atomi vitari fati neceſſitatem putat. Itaque tertius quidam motus oritur extra pondus & plagam, cum declinat atomus intervallo minimo. Id appellat ἐλάχιστον. Quam declinationem ſine cauſa fieri ſi minus verbis, re cogitur confiteri; non enim atomus ab atomo pulſa declinat. Nam qui poteſt pelli alia ab alia, ſi gravitate feruntur ad perpendiculum corpora individua, rectis lineis, ut Epicuro placet? ſequitur enim, ut, ſi alia ab alia nunquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam. Ex quo efficitur, ut jam ſi ſit atomus, eaque declinet, de-
23 clinare ſine cauſa. Hanc rationem Epicurus induxit ob eam rem, quod veritus eſt, ne, ſi ſemper atomus gravitate ferretur naturali ac neceſſaria, nihil liberum nobis eſſet, cum ita moveretur animus, ut atomorum motu co-

ur. Hinc Democritus, auctor atomorum,
ere maluit, neceſſitate omnia fieri, quam
poribus individuis naturales motus avel-
Acutius Carneades, qui docebat, poſſe 11
ureos ſuam cauſam ſine hac commentitia
lnatione defendere. Nam cum doceret, eſ-
oſſe quendam animi motum voluntarium,
iit defendi melius, quam introducere de-
ationem, cujus præſertim cauſam reperi-
on poſſent: quo defenſo, facile Chryſip-
poſſent reſiſtere. Cum enim conceſſiſſent,
tum nullum eſſe ſine cauſa, non concede-
t, omnia, quæ fierent, fieri cauſis antece-
ıtibus; voluntatis enim noſtræ non eſſe cau-
externas & antecedentes. Communi igi- 24
: conſuetudine ſermonis abutimur, cum ita
imus, velle aliquid quempiam aut nolle ſine
uſa. Ita enim dicimus, *ſine cauſa*, ut dica-
us, ſine externa & antecedenti cauſa, non
ıe aliqua. Ut cum vas inane dicimus, non
a loquimur, ut phyſici, quibus inane eſſe
ihil placet; ſed ita, ut, verbi cauſa, ſine
qua, ſine vino, ſine oleo vas eſſe dicamus:
ic, cum ſine cauſa animum moveri dicimus,
ine antecedente & externa cauſa moveri, non
mnino ſine cauſa, dicimus. De ipſa atomo
lici poteſt, cum per inane moveatur gravita-

te & pondere, ſine cauſa moveri, quia i cauſa accedat extrinſecus. Rurſus autem omnes a phyſicis irrideamur, ſi dicamus, q quam fieri ſine cauſa, diſtinguendum eſt, ita dicendum, ipſius individui hanc eſſe turam, ut pondere & gravitate moveatur, ea que ipſam eſſe cauſam, cur ita feratur. militer ad animorum motus voluntarios, n eſt requirenda externa cauſa. Motus en voluntarius eam naturam in ſe ipſe contin ut ſit in noſtra poteſtate, nobiſque pare nec id ſine cauſa; ejus enim rei cauſa, ip atura eſt. Quod cum ita ſit, quid eſt, cu on omnis pronuntiatio aut vera, aut falſa ſit ſi conceſſerimus fato fieri quæcunque fiant ia *futura vera, inquit,* non *poſſunt* eſſe e cauſas, cur futura ſint, non habeant. Ha nt igitur cauſas neceſſe eſt, ut ea, quæ ve unt: ita, cum evenerint, fato evenerint fectum negotium, ſi quidem tibi conce um eſt, aut fato omnia fieri, aut quid poſſe fieri ſine cauſa. An aliter hæc tiatio vera eſſe non poteſt, *Capiet Nu-am Scipio,* niſi ex æternitate cauſa cau-rens hoc erit effectura? An hoc falſum et eſſe, ſi eſſet ſexcentis ſeculis ante ? &, ſi tum non eſſet vera hæc enun-

', *Capiet Numantiam Scipio;* ne illa qui-
everſa vera eſt hæc enuntiatio, *Cepit Nu-*
tiam Scipio. Poteſt igitur quidquam fa-
ı eſſe, quod non verum fuerit futurum
? nam ut præterita ea vera dicimus, quo-
ſuperiore tempore vera fuerit inſtantia;
utura, quorum conſequenti tempore ve-
rit inſtantia, ea vera dicemus. Nec ſi om- 28
enuntiatum aut verum, aut falſum eſt, ſe-
tur illico, eſſe cauſas immutabiles, easque
rnas, quæ prohibeant quidquam ſecus ca-
e, atque caſurum ſit. Fortuitæ ſunt cauſæ,
e efficiant, ut vere dicantur, quæ ita di-
ıtur, *Veniet Cato in ſenatum*, non incluſæ
rerum natura atque mundo. Et tamen tam
immutabile venturum, cum eſt verum,
am veniſſe: nec ob eam cauſam fatum,
t neceſſitas extimeſcenda eſt. Etenim erit
nfitere neceſſe, ſi hæc enuntiatio, *Veniet in*
uſculanum Hortenſius, vera non eſt, ſequi
: falſa ſit: quorum iſti neutrum volunt; quod
eri non poteſt.

Nec nos impediet illa ignava ratio, quæ
icitur. Appellatur enim quidam a philoſo-
his ἀργὸς λόγος, cui ſi pareamus, nihil om-
ino agamus in vita. Sic enim interrogant:
Si fatum tibi eſt, ex hoc morbo convaleſcere;

ſive medicum adhibueris, ſive non, con
29 ces. Item, Si fatum tibi eſt, ex hoc morbo
convaleſcere; ſive tu medicum adhibu
ſive non, convaleſces: & alterutrum fatu
13 medicum ergo adhibere nihil attinet. Re
genus hoc interrogationis ignavum atque i
nominatum eſt, *quod* eadem ratione omni
vita *tolletur* actio. Licet etiam immutar
fati nomen ne adjungas, & eandem tamen
neas ſententiam, hoc modo: Si ex æternita
verum hoc fuit, Ex iſto morbo convaleſces
ſive adhibueris medicum, ſive non, conva
leſces. Itemque, *Si* ex æternitate hoc falſ
fuit, Ex iſto morbo (non) convaleſces; ſive
adhibueris medicum, ſive non adhibueris, no
30 convaleſces: *deinde* cetera. *Hæc* ratio a Chry
ſippo reprehenditur. Quædam enim ſunt, in
quit, in rebus ſimplicia, *quædam* copula
Simplex eſt, Morietur eo die *Socrates*. *Huic*
ſive quid fecerit, ſive non fecerit, finitus eſt
moriendi dies. At ſi ita fatum ſit, *Naſcetur*
Oedipus Lajo: non poterit dici, Sive fueri
Lajus cum muliere, ſive non *fuerit*; *copula*
ta enim res eſt, & *confatalis*; ſic enim appel
lat: quia ita fatum ſit, & *concubiturum* cum
uxore Lajum, & ex ea Oedipum procreatu
rum. Ut ſi eſſet dictum, Luctabitur Olym

Milo: & referret aliquis, Ergo, ſive ha-
t adverſarium, ſive non habuerit, lucta-
; erraret; eſt enim copulatum, *Lucta-*
, quia ſine adverſario nulla luctatio eſt.
es igitur iſtius generis captiones eodem
refelluntur: Sive tu adhibueris medi-
ſive non adhibueris, convaleſces: cap-
m ; tam enim eſt fatale, medicum adhi-
, quam convaleſcere. Hæc, ut dixit, con-
ia ille appellat.

arneades hoc totum genus non probabat, 14
imis inconſiderate concludi hanc ratio- 31
putabat. Itaque premebat alio modo, nec
m adhibebat calumniam: cujus erat hæc
cluſio. „Si omnia antecedentibus cauſis
unt, omnia naturali colligatione conſerte
ntexteque fiunt. Quod ſi ita eſt, omnia
eceſſitas efficit. Id ſi verum eſt, nihil eſt
n noſtra poteſtate: eſt autem aliquid in
noſtra poteſtate. At, ſi omnia fato fiunt,
omnia cauſis antecedentibus fiunt. Non igi-
tur fato fiunt, quæcunque fiunt. „ Hoc
ctius adſtringi ratio non poteſt. Nam ſi quis 32
lit idem referre, atque ita dicere: Si omne
turum, ex æternitate verum eſt, ut ita cer-
eveniat, quemadmodum ſit futurum, omnia
ceſſe eſt colligatione naturali conſerte con-

texteque fieri; nihil dicat. Multum enim differt, utrum cauſa naturalis ex æternitate, futura vera efficiat, an etiam ſine æternitate naturali, futura quæ ſint, ea vera eſſe poſſint intelligi. Itaque dicebat Carneades, ne Apollinem quidem futura poſſe dicere, niſi ea, quorum cauſas natura ita contineret, ut ea fieri
33 neceſſe eſſet. Quid enim ſpectans deus ipſe diceret, Marcellum eum, qui ter conſul fuit, in mari eſſe periturum? erat quidem hoc verum ex æternitate, ſed cauſas id efficientes non habebat. Ita ne præterita quidem ea, quorum nulla ſigna, tanquam veſtigia, exſtarent, Apollini nota eſſe cenſebat; quo minus futura. Cauſis enim efficientibus quamque rem cognitis, poſſe denique ſciri, quid futurum eſſet. Ergo nec de Oedipode potuiſſe Apollinem prædicere, nullis in rerum natura cauſis præpoſitis, cur ab eo patrem interfici neceſſe
15 eſſet: nec quidquam hujusmodi. Quocirca ſi Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt, conſentaneum eſt, hujusmodi oracula, ceteraque, quæ ad divinationem pertinent, comprobare; iis autem, qui, quæ futura ſunt, ea vera eſſe ex æternitate dicunt, non idem dicendum eſt; vide, ne non eadem ſit illorum cauſa, & Stoicorum. Hi enim urgentur anguſtius; illorum

ratio ſoluta ac libera eſt. Quod ſi conceda- 34
tur, nihil poſſe evenire, niſi cauſa anteceden-
te; quid proficiatur, ſi ea cauſa non ex æter-
nis cauſis apta dicatur? cauſa autem ea eſt,
quæ id efficit, cujus eſt cauſa; ut vulnus, mor-
tis; cruditas, morbi; ignis, ardoris. Itaque
non ſic cauſa intelligi debet, ut, quod cui-
que antecedat, id ei cauſa ſit, ſed quod cui-
que efficienter antecedat: nec, quod in cam-
pum deſcenderim, id fuiſſe cauſæ, cur pila
luderem; nec Hecubam cauſam interitus fu-
iſſe Trojanis, quod Alexandrum genuerit;
nec Tyndareum Agamemnoni, quod Clytem-
neſtram. Hoc enim modo viator quoque bene
veſtitus cauſa graſſatori fuiſſe diceretur, cur
ab eo ſpoliaretur. Ex hoc genere illud eſt 35
Ennii,

Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caeſa cecidiſſet abjegna ad terram trabes!

Licuit vel altius, Utinam ne in Pelio nata ul-
la unquam eſſet arbor! etiam ſupra, Utinam
ne eſſet mons ullus Pelius! ſimiliterque ſu-
periora repetentem regredi infinite licet.

Neve inde navis inchoandae exordium
Coepiſſet.

Quorſum hæc præterita? quia ſequitur illud,

Nam nunquam hera errans mea, domo ef-
ferret pedem,

16 *Medea, animo aegro, amore ſaevo ſaucia,*
86 non, ut eæ res cauſam afferrent amoris. In-
tereſſe autem ajunt, utrum ejusmodi quid ſit,
ſine quo aliquid effici non poſſit, an ejusmo-
di, quo aliquid effici neceſſe ſit. Nulla igitur
earum eſt cauſa, quoniam nulla eam rem ſua
vi efficit, cujus dicitur cauſa: nec id, ſine quo
quippiam non ſit, cauſa eſt; ſed id, quod cum
acceſſit, id, cujus cauſa eſt, efficit neceſſario.
Nondum enim ulcerato ſerpentis morſu Phi-
loctetæ, quæ cauſa in rerum natura contine-
batur, fore, ut is in inſula Lemno linquere-
tur? poſt autem cauſa fuit propior, & cum
87 exitu junctior. Ratio igitur eventus aperit
cauſam. Sed ex æternitate vera fuit hæc enun-
tiatio: Relinquetur in inſula Philoctetes; nec
hoc ex vero in falſum poterat converti; ne-
ceſſe eſt enim in rebus contrariis duabus (con-
traria autem hoc loco ea dico, quorum alte-
rum ait quid, alterum negat) ex his igitur
neceſſe eſt, invito Epicuro, alterum verum
eſſe, alterum falſum: ut, Sauciabitur Phi-
loctetes, omnibus ante ſeculis verum fuit:
Non ſauciabitur, falſum. Niſi forte volumus
Epicureorum opinionem ſequi, qui tales enun-
tiationes nec veras, nec falſas eſſe dicunt;
aut, cum id pudet, illud tamen dicunt, quod

eſt

eſt impudentius, veras eſſe ex contrariis disjunctiones; ſed quæ in his enuntiata eſſent, eorum neutrum eſſe verum. O admirabilem 38
licentiam, & miſerabilem inſcientiam diſſerendi! Si enim aliquid in eloquendo nec verum, nec falſum eſt, certe id verum non eſt: quod autem verum non eſt, qui poteſt non falſum eſſe? aut quod falſum non eſt, qui poteſt non verum eſſe? Tenebitur ergo id, quod a Chryſippo defenditur, Omnem enuntiationem aut veram, aut falſam eſſe: ratio ipſa coget, & ex æternitate quædam vera eſſe, & ea non eſſe nexa cauſis æternis, & a fati neceſſitate eſſe libera.

Ac mihi quidem videtur, cum duæ ſen- 17
tentiæ fuiſſent veterum philoſophorum, una 39
eorum, qui cenſerent omnia ita fato fieri, ut id fatum vim neceſſitatis afferret, in qua ſententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Ariſtoteles fuit; altera eorum, quibus viderentur ſine ullo fato eſſe animorum motus voluntarii; Chryſippus, tanquam arbiter honorarius, medium ferire voluiſſe: ſed applicat ſe ad eos potius, qui neceſſitate motus animorum liberatos volunt. Dum autem verbis utitur ſuis, delabitur in eas difficultates, ut
neceſſitatem fati confirmet invitus. Atque 40

hoc, ſi placet, quale ſit, videamus in aſſenſio-
nibus, quas prima oratione tractavi. Eas enim
veteres illi, quibus omnia fato fieri videban-
tur, vi effici & neceſſitate dicebat. Qui au-
tem ab his diſſentiebant, fato aſſenſiones li-
berabant; negabantque, fato aſſenſionibus
adhibito, neceſſitatem ab his poſſe removeri:
iique ita differebant: „ Si omnia fato fiunt,
„ omnia fiunt cauſa antecedente, &, ſi appe-
„ titus; illa etiam, quæ appetitum ſequun-
„ tur; ergo etiam aſſenſiones. At, ſi cauſa
„ appetitus non eſt ſita in nobis, ne ipſe qui-
„ dem appetitus eſt in noſtra poteſtate. Quod
„ ſi ita eſt, ne illa quidem, quæ appetitu ef-
„ ficiuntur, ſunt ſita in nobis; non ſunt igi-
„ tur neque aſſenſiones, neque actiones in
„ noſtra poteſtate. Ex quo efficitur, ut nec
„ laudationes juſtæ ſint, nec vituperationes,
„ nec honores, nec ſupplicia. „ Quod cum
vitioſum ſit, probabiliter concludi putant, non
18 omnia fato fieri, quæcunque fiant. Chryſip-
41 pus autem cum & neceſſitatem improbaret,
& nihil vellet ſine præpoſitis cauſis evenire,
cauſarum genera diſtinguit, ut & neceſſita-
tem effugiat, & retineat fatum. Cauſarum
enim, inquit, aliæ ſunt perfectæ & principa-
les; aliæ adjuvantes & proximæ. Quam-

obrem cum dicimus, omnia fato fieri cauſis
antecedentibus, non hos intelligi volumus,
cauſis perfectis & principalibus, ſed cauſis ad-
juvantibus, antecedentibus, & proximis. Ita-
que illi rationi, quam paulo ante concluſi, ſic
occurrit, Si omnia fato fiant, ſequi illud qui-
dem, ut omnia cauſis fiant antepoſitis; ve-
rum non principalibus & perfectis, ſed ad-
juvantibus & proximis. Quæ ſi ipſæ non ſint
in noſtra poteſtate, non ſequitur, ut ne appe-
titus quidem ſit in noſtra poteſtate. At hoc
ſequeretur, ſi omnia perfectis & principalibus
cauſis fieri diceremus, ut, cum hæ cauſæ non
eſſent in noſtra poteſtate, ne ille quidem eſſet
in noſtra poteſtate. Quamobrem qui ita fa- 42
tum introducunt, ut neceſſitatem adjungant,
in eos valebit illa concluſio: qui autem cau-
ſas antecedentes non dicent perfectas, neque
principales, in eos nihil valebit. Quod enim
dicantur aſſenſiones fieri cauſis antepoſitis, id
quale ſit, facile a ſe explicari putant. Nam
quamquam aſſenſio non poſſit fieri niſi com-
mota viſo; tamen cum id viſum proximam
cauſam habeat, non principalem, hanc habet
rationem (ut Chryſippus vult) quam dudum
diximus, non, ut illa quidem fieri poſſit nulla
vi extrinſecus excitata, (neceſſe eſt enim, aſ-

ſenſionem viſo commoveri,) ſed revertitur ad cylindrum, & ad turbinem ſuum, quæ moveri incipere, niſi pulſa, non poſſunt: id autem cum accidit, ſuapte natura, quod ſupereſt, & cylindrum volvi, & verſari turbinem
19 putat. Ut igitur, inquit, qui protruſit cylin-
43 drum, dedit ei principium motionis, volubilitatem autem non dedit; ſic viſum objectum imprimet illud quidem, & quaſi ſignabit in animo ſuam ſpeciem, ſed aſſenſio noſtra erit in poteſtate; eaque, quemadmodum in cylindro dictum eſt, extrinſecus pulſa, quod reliquum eſt, ſuapte vi & natura movebitur. Quod ſi aliqua res efficeretur ſine cauſa antecedente, falſum eſſet, omnia fato fieri: ſin omnibus, quæcunque fiunt, veriſimile eſt cauſam antecedere; quid afferri poterit, cur non omnia fato fieri fatendum ſit? modo intelligatur, quæ ſit cauſarum diſtinctio ac diſſimi-
44 litudo. Hæc cum ita ſint a Chryſippo explicata, ſi illi, qui negant aſſenſiones fato fieri, fateantur tamen, eas non ſine viſo antecedente fieri; alia ratio eſt. Sed ſi concedunt, anteire viſa, nec tamen fato fieri aſſenſiones, quod proxima illa & continens cauſa non moveat aſſenſionem; vide, ne idem dicant. Neque enim Chryſippus concedens, aſſenſionis

imam & continentem cauſam eſſe in viſo
am, neque eam cauſam ad aſſentiendum
ſſariam eſſe, concedet, ut, ſi omnia fato
, omnia fiant cauſis antecedentibus &
ſſariis : itemque illi, qui ab hoc diſſenti-
confitentes non fieri aſſenſiones ſine præ-
ione viſorum, dicent, ſi omnia fato fie-
ejuſmodi, ut nihil fieret, niſi prægreſſio-
auſæ, confitendum eſſe, fato fieri omnia :
uo facile intellectu eſt, quoniam utri-
, patefacta atque explicata ſententia ſua,
eundem exitum veniant, verbis eos, non
iſſidere. Omninoque cum hæc ſit diſtinctio, 45
quibuſdam in rebus vere dici poſſit, cum
cauſæ antegreſſæ ſint, non eſſe in noſtra
eſtate, quin illa eveniant, quorum cauſæ
rint; quibuſdam autem in rebus, cauſis
egreſſis, in noſtra tamen eſſe poteſtate, ut
ud aliter eveniat; hanc diſtinctionem utri-
e approbant : ſed alteri cenſent, quibus in
ous cum cauſæ anteceſſerint ita, ut non ſit
noſtra poteſtate, ut ailter illæ eveniant, il-
fato fieri; quæ autem in noſtra poteſtate
t, ab his fatum abeſſe, * * *

Hoc modo hanc cauſam diſceptari opor- 20
t, non ab atomis errantibus, & de via de- 46
inantibus præſidium petere. Declinat, in-

quit; atomus. Primum cur? aliam enim quandam vim motus habebunt a Democrito impulſionis, quam plagam ille appellat; a te, Epicure, gravitatis & ponderis. Quæ ergo nova cauſa in natura eſt, quæ declinet atomum? aut num ſortiuntur inter ſe, quæ declinet, quæ non? aut cur minimo declinent intervallo, majore non? aut cur declinent uno minimo, non declinent duobus aut tribus?
47 optare hoc quidem eſt, non diſputare. Nam neque extrinſecus impulſam atomum loco moveri & declinare dicis; neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquam fuiſſe cauſæ, cur ea non e regione ferretur; nec in ipſa atomo mutationis aliquid factum eſt, quamobrem naturalem ſui ponderis motum non teneret. Ita cum attuliſſet nullam cauſam, quæ iſtam declinationem efficeret; tamen aliquid ſibi dicere videtur, cum id dicat, quod
48 omnium mentes aſpernentur ac reſpuant. Nec vero quiſquam magis confirmare mihi videtur non modo fatum, verum etiam neceſſitatem & vim omnium rerum, ſuſtuliſſeque motus animi voluntarios, quam hic, qui aliter obſiſtere fato fatetur ſe non potuiſſe, niſi ad has commentitias declinationes confugiſſet. Nam, ut eſſent atomi, quas quidem eſſe, mihi

probari nullo modo poteſt; tamen declinationes iſtæ nunquam explicarentur. Nam ſi atomis, ut gravitate ferantur, tributum eſt neceſſitate naturæ, quod omne pondus, nulla re impediente, moveatur & feratur neceſſe eſt; illud quoque neceſſe eſt, declinare quibusdam atomis, vel, ſi volunt, omnibus naturaliter.

Multa deſunt.

20

726 AA A 30